

नमः सर्वज्ञाय

॥ प्रसिद्धया स्वोपज्ञया श्रीमच्चन्द्रमहापिंकृतया वृत्त्याऽलङ्कृतः पञ्चसङ्ग्रहः ॥

सिद्धं सिद्धार्थमुतं, निकालविज्ञानभासितश्रेयम् । गलकर्मशृङ्गे, दिव्यपसातास्पदं श्रान्तम् ॥ २ ॥ निर्गसितायनालं,
विनाशिताशेषमरणभयपटलम् । पथ्योपदेशदाने, कुतर्कनाशे च चपलतरम् ॥ २ ॥ आपन्मेवौघानां, विक्षेपे वापुवीर्यजेतारम् ।
अज्ञानध्वान्तार्कं, संसारान्धौ महापोतम् ॥ ३ ॥ भव्यसितोत्पलिकाकर-बोधविर्यौ विपलकिरणशीतकरम् । पारितापितस-
ज्जन-भूयर्निर्द्विपनवारिधरम् ॥ ४ ॥ प्रफटीकृततत्त्वगणं, सुरदैत्यनमस्कृतं भुवननाथम् । सुरदीलविवाचिलितं, मवलैरुपसर्ग-
पवनीधिः ॥ ५ ॥ भगवत्प्रतिपत्तिनतोज्जन-शिवपदसुखनगरगमनवरफलकम् । अतिमुपिलयिपुलकलिभङ्गा-गहनदवदहनविजि-
तवलम् ॥ ६ ॥ इति जिनवीरं नरराग, वक्ष्येऽहं गुरुमतानुसारेण । इह पञ्चसङ्गालम्ब्यस्य, विवरणं प्रकरणस्य शुभम् ॥ ७ ॥

(सप्तमिः कुलकम्)

मङ्गलादिचतुष्टयपूर्वकः शिष्टांशो शास्त्रारम्भप्रयासाः, यतः शिष्टा हीष्टे वस्तुनि प्रवर्चमाना इष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं प्रव-
र्त्तन्ते, मङ्गलाभिप्रायिद्वन्देन वा, अतौऽयमपि नहि न शिष्टः, अतः अष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं प्रवृत्तयान्, अतः उच्यते नमस्कारः-

नभिज्ज लिंगं धीरं, सम्मं दुष्टकम्मनिद्वगं । वोच्छामि पंचसंगह-मेयमहत्थं जहत्यं च ॥ १ ॥

व्याख्या-मङ्गलं चादिपञ्चावसानमेवात् त्रिषा भवति, तत्रादिमङ्गलमिदमेव गाथासूत्रम्, यतो भगवतो नमस्कारोऽपेक्ष-
म्भस्यकर्तृत्वान्मङ्गलापादक एव, मध्यमङ्गलन्तु 'नाणतराय' इत्यादि, यतो ज्ञानस्य सर्वशास्त्रेषु प्रधानभावमङ्गलत्वेन प्रसिद्धत्वात्,
अवसानमङ्गलं तु 'सुखेदेवपसायाओ' इत्यादि, यतो भगवत्याः श्रुतदेवताया नामोक्तार्त्तनादेव वक्तृविवक्षितसंबन्धाद्वा-
वबोधो भवति, अतो मङ्गलता स्फुटैव । सर्वमेवेदं शास्त्रं मङ्गलमित्येतत्वेवास्तु मङ्गलत्रितयभ्युपगमस्त्वयुक्तः प्रयोजनाभावा-
दिति चेत्, न, प्रयोजनाभावस्यासिद्धत्वात्, तथा च-कथं नु नाम विनेया विवक्षितशास्त्रार्थस्याविज्ञेन पारं गच्छेयुरतोऽर्थ-
मादिमङ्गलोपन्यासः, तथा स एव कथं नु नाम तेषां स्थितः स्यादित्यतो मध्यमङ्गलस्य, स एव कथं नु नाप शिष्यप्रशिक्ष्यादि-
वंशस्यावयवच्छिन्नोपकारकः स्यात् इत्यतोऽर्थं वरयमङ्गलस्य, इत्यतो हेतोरसिद्धेति । तदस्य प्रारम्भ एवालौचिककारि-
प्रवृत्त्यङ्गात् फलादिविभागः प्रदर्श्यते, उक्तं च-“प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं, फलादिवित्तं स्फुटम् । मङ्गलं चैव शास्त्रादौ, वा-
च्यमिष्टार्थसिद्धये ॥ १ ॥” तत्र मङ्गलं निरूपितमेव । प्रयोजनं तु परापरसेदभिन्नं द्विषा, पुनर्लोकं कर्तृश्रोत्रपेक्षया द्विषेव,
तत्र द्रव्यास्तिकनयालोचनायाप्रागपस्य नित्यत्वात् कर्त्रभाव एवेतेषां द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासीन्न कदाचिन्न भवति न कदा-
चिन्न भविष्यति, अपि त्वसूत्रवति भविष्यति च, पर्यायनयालोचनायां चानित्यत्वात् तत्सद्भाव इति, तच्चालोचनायां तु
सूत्रार्थोभयरूपत्वादागमस्यापिपक्षया नित्यत्वात् सूत्ररचनोपेक्षया चानित्यत्वात् क्वाञ्चित्कर्तृसिद्धिरिति, तत्र सूत्रकृत्तुः परं
प्रयोजनमपवर्गप्राप्तिः, अपरं सत्त्वानुग्रहः, तदर्थमतिपादयितुः किं प्रयोजनमिति चेत् ? न किञ्चित्, कुतस्तत्त्वात्, प्रयोजन-

मन्तरेणार्थमिति पदप्रयत्नस्योक्त्यर्थे इति चेत्, न, तस्य तीर्थकरानामगोनकर्मविपाकत्वात्, तथा चोक्तम्—“तं च कंहं वेद्मः ? अगिलाए घम्म०” इत्यादि, श्रोतृणां त्वपरं तदर्थीयिगमः, परं युक्तिर्येवेति, तथा च ते हि तत्परिज्ञानात् संसारविरज्यन्ते ततो मुक्त्यर्थं यदन्त्ये तत्तस्मात्त्वानुबन्धि । अभिप्रेयं तु पञ्चसङ्ख्यारूपं प्रकरणम् । सम्बन्धस्तु साध्यसाधनलक्षणस्तर्काभ्यासा-
रिणः प्रति सामर्थ्यगम्य एव, तथाहि—साध्यः पञ्चसङ्ख्यायाः साधनं तदेव वचनरूपापन्नमिति, अर्थानुसारिणः पुनरीकृत्य गुरुपर्वक्रमलक्षणः, स च स्वविवरावलिकानुसारतो विज्ञेयः, इत्यलं प्रसङ्गेन । प्रकृतं प्रस्तुतम्—नत्र व्याख्याक्रमः सर्वशास्त्रेषु
संहितादिरूपः, उक्तं च—“संहिता च पदे चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यक्स्यानं, व्याख्या तन्त्रस्य पद्धिः ॥” तत्रा-
स्वलितपदोच्चारणं संहिता, साऽत्र शब्दो(स्पष्टो)च्चारणात् कृतैव । पदानि तु—“नता जिनं वीरं, सम्यक् दृष्टाष्ट्रकर्मनिष्ठापको। वस्ये
पञ्चसङ्ग्रहं, एतन्महार्थं यथाधी च ॥१॥” ॥ पदार्थस्तु—‘नता’ प्रणम्य, णम् ग्रहणं भवति, तत्रासम्भवात्, यतो नित्यानित्यपक्ष एव एष
प्रत्यये रूपम्, अनेन च नित्यैकान्तवादपक्षोऽनित्यैकान्तवादपक्षश्च निरस्तो भवति, तत्रासम्भवात्, यतो नित्यानित्यपक्ष एव एष
(न) यदन्त्ये, तस्य क्रियाभेदेनोत्पत्तेः, कं नत्वा ?—‘जिनं’ इति, रागद्वेषरूपाय परीपहोपसर्गादिभावारिवर्गेणेतत्त्वज्ञिनोऽनन्तरं, स
च श्रुतावधिगमः पर्यायसामान्यकेवल्यपि भवति अतो ‘वीरं’ भावतीर्थकरदेवं, यतोऽभिहितम्—“विदारयति यत्कर्म, तपसा
च विरानजे । तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्मादीर इति स्मृतः ॥ १ ॥” ते अदृशुलमाहात्म्यं नत्वेति सर्वत्र क्रिया योज्येति, सम्यक्
विकरणयोगेन दुष्टं च तदष्टकं च तस्य ‘निष्ठापकः’ अशेषकर्मेविनाशकः अतस्तम् । ‘वोच्छामि’ वक्ष्यामि भगवामि उत्तर-

क्रियासम्बन्धः, किं ?—पञ्चसङ्ख्याहार्यं प्रकरणं, एतच्च 'महार्थ' महानर्थो यस्मिन्तन्माहार्थं 'यथार्थ' 'च यथैव-आगमाविरोधेन व्यनस्यितोऽर्थस्तथैवार्थो नाऽऽद्धनविशीर्णो रथ्यापुरुषमलपितवदित्ययं पदार्थः । पदविग्रहस्तु समास[पद]भाङ्गदानां कृत एव । ननु चात्र विघ्नोपशमाय नमस्कारे प्रस्तुते पदेनैकं नमस्कारः कृतं युज्यते, पदत्रयोपादानं क न युज्यते, निष्फलत्वादिति, अत्रोच्यते-निष्फलत्वादित्यसिद्धम्, विशेषणानां साफल्यत्, तथाहि-नत्वा जिनं इत्येतावत्युच्यमानेऽन्येऽपि श्रुता-वधिजिनादयोऽपि भवन्ति, तदुदासाय वीरमिति विशेषणम्, वीरा अयमेकं लोकं प्रसिद्धाः प्रभूतादुत्तकर्मकारिणः, अतस्तन्निरोधार्थं दृष्टाष्टकमनिष्ठापकमिति, असाधारणगुणविशेषितदेवताविशेषस्य स्तुतिरापादिना अविचला भवति विशेषणविशेष्यभावेन पदन्येनेत्यतो विशेषणसाफल्यता स्फुटते, इत्यलं प्रसङ्गेन, गमनिकामात्रत्वादिनि । अपरसङ्गाह-पञ्चसङ्ख्यादीनां पदानां वैयर्थ्यं, निष्पयोजनत्वाद्, एकेनैव पदेनामिलपितार्थसिद्धेरिति, अत्रोच्यते-नाभिप्रायापरिज्ञानात्, तथाहि-पञ्चसङ्ख्यमित्युक्ते न ज्ञायते फीटगिन्यतो महार्थ-महार्थताविशिष्टं जानीहि, पुनर्विशेषणं यथार्थमिति, महार्थत्वागमविरोधेनापि स्यात् अतो यथार्थं विशेषणमिति, अतः पञ्चसङ्ख्यादीनि पदान्येवमेव घटने, नान्येति, तस्मात्सर्वमेतद् घटमानकमिति मायार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं प्रकरणस्य यथार्थतां प्रतिपादयन्नाह—

सयगाहं पंच गंथा, जहारिहं जेण एत्थ संखित्ता । दाराणि पंच अहंवा, तेण जहत्थाभिहंणाणमिणं ॥ २ ॥

व्याख्या-शतकृमादिर्येषां पञ्चानां ग्रन्थानां ते शतकादिपञ्चग्रन्थाः 'यथाह' यथायोग्यं येन कारणेनात्र 'संखित्ताः' रथापितान्यस्ताः, दाराणि पञ्चापवा, देन कारणेन यथार्थमिधानमिदमिति मायार्थः ॥२॥ इदानीं द्वाराण्यभियातुकाम आह—

व्याख्या-‘लब्ध्या करणेन च औदारिकमिश्रकोऽपर्याप्तिः’ तत्र लब्ध्या करणेन चापर्याप्तक इति यद्विरोधणद्वयं त्रिव्रते तत्तिर्यङ्मनुष्ठानधिकृत्य यन्तव्यम् । नारकदेवास्तु करणापर्याप्तका एव यस्माच्चस्मात्तिर्यङ्मनुष्ठान्ययोरोदारिकमिश्रकाययोगो भवति, ‘पञ्जत्ते ओरालो’ तयोरेव पर्याप्तिकयोरोदारिककाययोगो भवति, वैक्रियो वा काययोगो वादरपर्याप्तकवापु-
कायिकस्य भवति, कुत एतदवसीयते यदुत-‘यायुकायिकस्यैव भवति’, उत्तरसूत्रात्, उत्तरसूत्रं च ‘वेडविय वाऊणं, पढमा चउरो समुग्याया’ मिश्रपूर्वकत्वाद् वैक्रियस्य पिथो वैक्रियो वा इति वक्तव्ये किमर्थं क्रमोच्छ्रुत्वनमिति चेत् ? उच्यते-संदय-
पर्याप्तिकयोर्देवनागकपोत्तपचिह्नाले, वैक्रियोपश्रकाययोगो भवति, तेषां मत्थासन्नत्वाद् अपर्याप्तिकसंज्ञा विशिष्यते, अन्यथा
अन्या अपि संज्ञा भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ७ ॥ तेष्वेवोपयोगानाह-

मइसुयअन्नाणअचक्खुदेसणेफारसेसु ठाणेसु । पज्जचउपरिणिदिंसु सचक्खुऽसशी सवीसु बारसवि ॥ ८ ॥
व्याख्या-‘मतिश्रुताज्ञानाचक्षुर्दशमेकादशसु स्थानेषु’ इति, अत्रार्थयटना त्वेवं द्रष्टव्या-एकेन्द्रियसम्बन्धादर-
दीन्द्रियत्रीन्द्रियपर्याप्तापर्याप्तिकैः सह (चतुरिन्द्रियसंदयसंदय) पर्याप्तोप्येवमेकादशसु जीवस्थानेषु मत्तज्ञानश्रुता-
ज्ञानाचक्षुर्दशमेकादशसु स्थानेषु भवन्ति, एते च लब्धपर्याप्तिकाः, यतः-करणापर्याप्तिकेन्द्रियपर्याप्तिं सत्यां तेषां
चक्षुर्दशनं भवति, निर्देष्टस्तु द्वैकैकवादानुस्वारलोपाच्च द्रष्टव्यः, तथा ‘पर्याप्तकचतुःपञ्चेन्द्रियासंज्ञिषु सचक्षुयः संज्ञिषु
द्वादशाणीति’ अत्र तु पर्याप्तकचतुष्वेन्द्रियासंज्ञिषु ‘सचक्षुषः’ पूर्वोक्तास्त्रयः चक्षुर्दशनेन सर्वे चत्वार उपयोगा भवन्ति,
१ त्रितीयभारस्य गा २९.

संक्षिपन्नेन्द्रियेषु द्वादशोपयोगा भवन्ति, अपिशब्दादिद्यमानतया न रूपयोगेन, उपयोगस्त्वेकस्यैक एव भवति, यत् उक्तमागते-
 “सर्वस्म केवलस्स जुगवं दो नस्थि उवओगा” इति वचनादिति भावार्थः ॥ ८ ॥ इदानीं मार्गणास्थानेषु योगान्
 प्रतिषेधद्वारेण^१ (विधिद्वारेण) च व्याख्यानयन्नाह-

इगिविगलथावरं सु न मनो दो भेय केवलदुगम्मि । इगि थावरं न वाया, विगलेसु असच्चमोसेव ॥९॥
 सत्त्वा असच्चमोसा, दो दोसुवि केवलेसु भासाओ । अंतरगइ केवलएसु कम्मयं नत्थ तं विवक्खाए ॥१०॥

व्याख्या-^२ एकेन्द्रियविकलेन्द्रियस्यावरकापेषु न मनो, दो भेदो केवलद्विके, एकेन्द्रियस्यावरकापे न वाक्, विक-
 लेन्द्रियेऽसत्पामूपैव, प्रथमगाथापदानि, प्राकृते तु केषाञ्चिद्विषयोपादेवेव द्रष्टव्यानि । द्वितीयाथापदानि तु ‘संत्या असत्या-
 मृपा द्वे द्वयोः केवलयोः भाषे अमान्तरालगतिरैकैवलिकेषु कार्पण्य, अन्यत्र नद्विवक्षया’ इति । अत्र प्रथमगाथापदार्थस्तु-इन्द्रि-
 यद्वारमधिकृत्यैकद्विचिचतुरिन्द्रियेषु न मनो भवति, कायद्वारमधिकृत्य स्यावरकापे (च), ज्ञानदर्शनद्वारद्वयमधिकृत्य केवल-
 ज्ञानदर्शनयोः द्वे मनसी मृषोभयरूपे न भवतः, गायान्ते एवशब्दाधिकृतात् संशयाहारकविषयद्वारयोश्चतुर्विधमपि मनो न
 भवति । तथेन्द्रियद्वारमधिकृत्य एकेन्द्रियेषु कायमधिकृत्य स्यावरकापे तवाऽऽहारकविषये च चतुर्विधापि भाषा न भवति ।
 इन्द्रियद्वारे विकलेन्द्रियेषु संबिद्वारविषये चासत्पामूपैव भाषा भवति । तथा ज्ञानदर्शनद्वारद्वयमधिकृत्य केवलज्ञानदर्शनयोः
 सत्यान्त्यभाषे भवतः, दोषद्वारेषु निषिद्धद्वारावशेषेषु च चतुर्विधमपि मनो वाक् च भवति, गतिद्वारे चतुर्विधायामपि गतो
 १ ‘सर्वस्य केवलिनः युगपद् द्वौ व स्तः उपयोगौ’ । २ ‘स्यानकेषु वा’ । ३ ‘रक्षेण’ क. ४. ‘अन्तरालगतं’ क. ५ ‘शब्दाधिकृत्यत्वं’

इन्द्रियद्वारे पञ्चेन्द्रियेषु कार्ये द्वारे त्रयेषु, योगद्वारं तथैव श्रूयते, वेदद्वारे स्त्रीपुंससंसेषु, कथायद्वारे क्रीडमानभायालोभेषु, लेश्या-
द्वारे कृष्णनीलकापोततंजसीपद्मशुक्लासु, संयमद्वारे सामाग्निकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिसहस्रसम्पराययथाल्यातेषु, दर्श-
नद्वारे चक्षुरचक्षुरवधियु, ज्ञानद्वारे मतिश्रुताचधियु सविपक्षेषु मनःपर्याये च, भव्यद्वारे भव्याभव्येषु, संसिद्धारे संक्षिप्तु, सम्प-
त्तद्वारे सम्यग्धिश्चमिध्यादृष्टिषु, आहारकद्वारे आहारवेषु चतुर्विधमपि मनो वाक् च भवति, सुषमस्वाद भोगना न क्रियते ।
जीवस्थानगुणस्थानकृत्यो । पञ्चैनाभिहितत्वात् (अभिप्रास्यमानन्ताच्च), अपान्तरालगतौ वर्त्तमानस्य काम्मजशरीरं भवति,
इत्युक्तं कश्चिदाह—कस्मिन्द्वारे अस्या अवतार इति चेदु उच्यते—नैतत्साक्षाद् द्वारं, न च द्वावयवः, किन्तु ग्रन्थकारेण लाघवाय
गनीन्द्रियकायेदेवाः संज्ञी च सविपक्षोऽपान्तरालगतौ स्वनामव्यपदेशं लभन्ते इति काका सामिभित्ता, कथमेतदवसीयते यथा
तस्यां स्वनामव्यपदेशं लभन्ते ? उच्यते, स्वायुस्त्वयात्, यथाऽऽग्ने कायस्थितानुक्तम्—“ एगिन्दियाणंता, दोणिण सह-
स्सा तसाण कायवित्ती । अयराण इग पर्णिदिसु नरतिरियाणं संगट्ठ भया ॥ १ ॥ पुरिसचं सणिचं, सयपुहचं तु होइ
अयराणं । धी पल्लियसयपुहुचं नपुंसगचं अणंतदा २॥” यद्यन्तरालगतौ तद्व्यपदेशं न लभेत् तदानीमेतावन्मात्रा कायस्थि-
तिर्न पेटवे, तदभावे महान् दोषः सम्पन्नीपघतोऽनिन्द्रियादिव्यपदेशात्, तस्मादिदमेष्टव्यमित्यत्रः पञ्चस्यपि द्वारेषु समयेषु का-
र्मणं शरीरं भवतीति अन्तरागतिकैवल्लिकेविति तत्रान्तरगत्यवयवो व्याख्यातः, कैवल्लिकेऽप्यत्र तु दर्शनज्ञानयोर्व्याख्यात-

१ एकैग्नियणाभनन्ताः ये सहस्त्रे नवानां कायस्थितिः अतराणां, पक्कं पंचेग्नियेषु नरतिरियां तस्यट्ठ भयाः ॥ १ ॥
पुरपत्तं संगिदां शतपुत्तं तु मंगल्यत्तराणां, धी पल्लियशतपुत्तं, नपुंसकस्थाननन्तादां ॥ २ ॥

चारिणि च कर्मण शरीरं भवति तत्सद्भावादिति, 'अन्यत्र तद्विवक्षा' इति, अन्यत्र-अन्येषु द्वारेषु तत्कर्मणं शरीरं विवक्षया भवति, यत्तुमिच्छा विवक्षा-चतुरभिमाणः सम्प्रवासम्भवरूपः, तच्च येषु द्वारेषु द्वारावयवेषु च न भवति भवति चेत्तेतद् भाव्यते-चतुर्दशानपनःपर्यायज्ञानविभक्त्याहारकद्वारेषु न भवति, कथं ? विग्रहयती, कर्मणशरीरसद्भावात् तत्र चतुर्दशाना-भावात्, यद्यपि लब्धिव्यवहारीकृत्य तद्विद्यते तथापि न तदाद्रिश्यते, यतो लब्ध-यपर्यायिज्ञानाहुपयोगत्रयमेवोक्तम्, मनःपर्यायिज्ञानं तु सुसाधु भवति, तत्र तस्यासद्भावात्, विभक्त्यस्तु तद्विस्तृत्वात्, आहारककर्मणयोर्विरोधात् कर्मणशरीरं न भवति, कथयलेदयाऽचतुर्दशानापिदर्शनमपि श्रुतायविज्ञानमपत्यज्ञानश्रुताज्ञानभव्यापव्यसम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टिषु तु भवति, तच्च लक्ष्यत्यरूपायद्वादि किञ्चन, तीर्थकृत्यान्तरालागतिविद्यते, यतोऽपराजितविमानादरिपुनेपिनः शौरिकपुंरं तस्यादस्तत्र च वक्रासम्भवो, यदि एतत्समयेन त्रियंश्लोममन्तरादि, द्वितीयेन समयेन समश्रेण्यां तिष्ठति, तृतीयोत्पादः, एवमन्तरालागति-सम्भवस्तीर्थकृत्यामिति, तथाऽभ्यव्यो मिथ्यादृष्टिस्त्यागानो धृताज्ञान्यधुभनिलेदयश्च भाव्यत एवेति गायार्थः ॥ ९ ॥ १० ॥

मणतानामिमेतुं, मौसं उरलं पि नारयसुरेसुं । केवलथावरविमले, वेजविवदुगं न संभवह ॥ ११ ॥
व्याख्या- 'मनोज्ञानविभक्तयोः मिश्रमौरान्निमपि नारकमुतेषु केवलस्थावरविकले वैक्रियद्विकं न सम्भवति' इति पदानि । एतत्तु मनोज्ञानं च विभक्त्य तयोरोदारिकमिथशरीरं न सम्भवति, उत्पत्तिकाले तयोराभावात् । देवनारकयो-

१ 'सम्यग्देष्टां' क २ 'देवनारकयोरोदारिकमिथमोदारिकमपि' क.

रौदारिकमौदारिकमिथमपि शरीरं न सम्भवति, पश्यानुपूर्व्युपन्यासाच्चतुर्दशतानाहारकयोर्मिश्रशरीरत्रयमपि न भवति, यतोऽ-
नाहारको वक्राणो(तौ) भवति, चतुर्दशेन तु तृतीयपर्याप्तौ, सा च शरीरपर्याप्तेच्छकाले भवति । शेषद्वारेषु शेषद्वारावयवेषु
चोत्पत्तिकाले तिर्यग्मनुष्ययोः केवलज्ञानकेवलदर्शनययाख्यातोषु (च) केवलसिद्धयुक्ताते औदारिकमिश्रं तदुत्तरकालं रौदारिकं
शरीरं भवतीति भावनीयमिति, 'केवले'ति केवलज्ञानकेवलदर्शनययाख्यातोषु वैक्रियमिश्रं वैक्रियं (च) शरीरं न सम्भवति,
यतः-सयोगिकैरलिनः सत्तैर योगाः, केवले च स्यावरकापश्च विकलेन्द्रियाश्च द्रष्टृकत्वं तस्मिन्निति, स्यावरकाये द्वित्रिचतुरि-
न्द्रियेषु च वैक्रियमिश्रं वैक्रियं च शरीरं न सम्भवति, पश्यानुपूर्व्युपन्यासात् संज्ञिविपक्षे च न भवति । शेषद्वारेषु शेषद्वारावय-
वेषु च भवति, कथं ? देवमारकयोः प्रसिद्धमेव, पञ्चेन्द्रियत्रसत्तीर्णुत्तकभक्त्याभव्यसंज्ञिमिथ्यादृष्टयस्त एव कृपायले-
इयाभिज्ञानज्ञानवन्तश्च तथा प्रमत्तसंयतास्तु दर्शनत्रयज्ञानचतुष्कसामापिकच्छेदोपस्थापनीयसम्पत्त्ववन्तो भक्त्याश्च तेषां च
त्रयोदश योगाः, एतेन्द्रियवादपर्याप्तिकयायुकायिके वैक्रियमिश्रं वैक्रियशरीरं च भक्त्येव तद्भान्वितमेवेति गायथ्यः ॥ ११ ॥
आहारदुर्गे जायद्, चोदस्सपुतिस्स इह विसेसणओ । मणुगइपंचेदिय-माइएस्सु समइण जोएज्जा (पासेज्जा) ॥ १२ ॥

व्याख्या- 'आहारद्विकं जायते चतुर्दशपूर्विण इति विशेषतः मनुजगनिपञ्चेन्द्रियादिषु स्वमत्या पश्येदिति',
पदानि, पदार्थस्तु 'आहारकद्विक्रम' इत्याहाररूपाहारकमिश्रं च शरीरं 'जायते' उत्पद्यते भवतीति यावद्, चतुर्दशपूर्-
विणः चतुर्दशपूर्वाणि विद्यन्ते यस्य तस्येत्येवं 'विशेषणतो' विशेषणसंज्ञानमनुजगतिपञ्चेन्द्रियादिकेषु स्थानेषु 'स्वमत्या' आ-

तमस्या 'पश्येत्' निषालयेदित्युपदेशः, तत्र प्रश्नितश्चिप्यहितार्थमेतदेव विभाव्यते, तत्र गनिनां मनुजगतादेव, इन्द्रिय-
द्वारे पञ्चेन्द्रियेषु, कायद्वारे त्रसेषु, चेदद्वारे पुनंपुंसकयोः, कषायद्वारे चतुर्विपि कषायेषु, लेभ्याद्वारे शुभलेभ्यामये, संयमद्वारे
सामायिक-द्वेदोपस्थापनीययोः, दर्शनद्वारे अचक्षुश्चक्षुरधिषु, ज्ञानद्वारे मनिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानेषु, भव्यसंक्षिसम्यग्दृष्ट्याहा-
रकैष्याहारकमिश्रमाहारकं च भवतीति गार्थार्थः ॥ १२ ॥ तेनेव गत्यादिस्थानेषु उपयोगानाह-

मणुयगर्हए चारस, मणकेवलवज्जिया नवद्यासु । इगिथावरेसु तिन्निड, चड विगले चार तस सगले ॥ १३ ॥
व्याख्या- 'मनुजगती' द्वादश मनोज्ञानरत्नलक्ष्यवर्जिना नवान्यासु एकैन्द्रियस्यावरेषु त्रीणि तु चत्वारो विक्रले द्वादश
त्रससकले 'कषाञ्चित्पदानां' लोपात्, पदानि । पदार्थोऽपुना-मनुजगती द्वादश सम्पूर्णा उपयोगा भवन्ति, मनोज्ञानरत्नलक्ष्णा-
नरत्नलक्ष्णनरत्नज्ञास्त एव 'द्रोपात्' नारकविर्यमपरगतिषु नरोपयोगा भवन्ति । इन्द्रियद्वारमार्गिक्रमैकैन्द्रियेषु कापट्यार-
मधिकृत्य स्थायरेषु त्रय उपयोगाः पर्यवधानाश्चतुर्दशनाख्या भवन्ति । 'चत्वारो विक्रल' इति, चतुरिन्द्रियेषु चक्षु-
र्दक्षतद्विनास्त एव पूर्वोक्ताः, द्वादश कायमधिकृत्य तसेषु इन्द्रियद्वारे 'सकलेषु' पञ्चेन्द्रियेण्विस्तृत्यः । तुल्यदो विशेषणार्थः,
किमत्र विदिनति !, अभव्यपिथ्यादृष्टि (सास्वादने)षु पञ्चोपयोगाश्चक्षुश्चतुर्दक्षनमज्ञानमयं च । अमंक्षिनो विभद्वरहितास्त
एव पूर्वोक्ताश्चत्वारो भवन्ति, अनाहारकस्य पिथ्यादृष्टेयत्सारस्ययः प्राप्तव, विमङ्ग फालसौकर्यस्येय, सम्यग्दृष्टेर्ब्रह्मनिचतुर्क चक्षु-
श्चक्षुरवधिदर्शनं सप्तोपयोगा भवन्तीति गार्थार्थः ॥ १३ ॥

जोए वेए सटी, आहारगमव्यसुक्कलेसासुं । चारस संजमसम्मे, नच दस लेसाकसाणसुं ॥ १४ ॥

व्याख्या—‘योगे वेदे संज्ञिन्याहाररूपव्यशुक्लेश्यासु द्वादश संयमसम्पद्यन्तौ नव दश लेख्यारुपांशेऽपि’ इति पदानि । पदार्थस्त्वयम्-योगे इति जानिनिर्देशात् मनोवाक्यद्वये त्रिभेदे, एवं वेदे स्त्रीपुंनसंस्कृते द्वयस्य, संज्ञिद्वारे संज्ञिनि, आहारकद्वारे आहारके, भव्यद्वारे भव्ये, लेख्याद्वारे शुक्लेश्यायां, एतेषु स्थानेषु द्वादशोपयोगा भवन्ति। संयमद्वारे यथाख्याते क्षायिकसन्पद्यन्तौ च नयोपयोगा भवन्ति, यतस्तयोस्त्वज्ञानत्रयं न भवति । लेख्याद्वारे कुण्णनीलकाभोजैजसीपद्मासु, कपा-पद्मारे चतुर्विंशति कपापेषु दशोपयोगा भवन्ति, यतोऽकपायाः केवलिनोऽलेख्याः शुक्लेश्या वेति गार्थायः ॥ १४ ॥

सम्मतकारणेहि, मिच्छन्निमित्ता न ह्येति उच्यते । केवलद्वारेण सेसा, संतेव अचक्षुचक्षुस्तु ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्सकारणैर्मिथ्यात्वनिमित्ता न भवन्त्युपयोगाः केवलद्वारेण सेसा, संतेव अचक्षुचक्षुस्तु’ इति पदानि । पदार्थस्तु सम्यगत्वं कारणं-हेतुयथां ते सम्यक्त्वकारणा मतिश्रुताविधिमनःपर्यायज्ञानावधिदर्शनमहाः तैः सह मिथ्या-त्वहेतवो मत्पज्ञानश्रुताज्ञानरिभद्राख्या न भवन्ति, केवलज्ञानदर्शनाभ्यां सह शेपा दशोपयोगा न भवन्ति, भवन्त्येव चक्षु-चक्षुदर्शनाभ्यां सह सम्यक्त्वनिमित्ता मिथ्यात्वनिमित्तायेति गार्थायः ॥ १५ ॥ शुणस्थानेषु योगानभिधातुकाप आह—

जोगाहारदुग्धणा, मिच्छे सासायणे अविरप य । अप्युब्बाइस्तु पंचस्तु नव ओरालो मणवई य ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘योगाहारद्विज्ञाना, मिथ्यादृष्टौ सास्वादेने अविरपे च “करणशब्दलोपात्” अपूर्वादेषु पञ्चस्तु नवोदा-रितं मनोवाक् च, पदानि । पदार्थस्तु योगाः संपूर्णाः पञ्चदश च एवाहारकमिथाहारकवर्जिता मिथ्यादृष्टौ सास्वादेनेऽविरपे च भवन्ति । क्रियत इति करणे अपूर्वं च तत्करणं चापूर्वकरणं तद्विधेये यस्यासात्रपूर्वकरणः स आदिर्यथां तेऽपूर्वकरणादय-

सोऽपि पञ्चदशपूर्वकरणानि चिन्वादर्शस्य संपरायोपशान्तसीष्णकपायेषु नव योगा भवन्ति, औदारिकशरीरं यन्नासि भाषाश्च अवि-
शेषितत्वात् । चकारः समुच्चय इति मायार्थः ॥ १६ ॥

वेदविविधा जुषा ते, मीसे साहारेणेण अपमत्ते । सेस्ते दुविचिन्विजुषा, आहारदुगेण य पमत्ते ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘वैक्रियेण युक्तास्ते सम्यग्मिध्याहारौ साहारेणेणमत्ते देशविसे । द्वैक्रिययुक्ता आहारकृच्छिकेन च प्रमत्ते’
इति पदानि । पदार्थस्तु त एवानन्तरोदिष्टा औदारिकशरीरचतुर्विधमनश्चतुर्विधवाक्यसंयोगेन, नव मेदा वैक्रियशरीरयुक्ता
दश योगाः सम्यग्मिध्याहारौ भवन्ति । त एव नवानन्तरोक्ता वैक्रियेण सहाहारकेण युक्ता अपमत्ते एकादश योगा भवन्ति । ते
एव पूर्वोक्ता नव वैक्रियमिश्रवैक्रियाहारकमिध्याहारकयुक्ताः प्रमत्ते त्रयोदश योगा भवन्ति । च समुच्चय इति मायार्थः ॥ १७ ॥

अज्जोगो अज्जोगी, सत्त सज्जोगमि होंति जोगा उ । दो दो मणवहजोगा, ओरालदुगं सकम्महणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—‘अयोगो अयोगी सत्त सयोगिनि भवन्ति, योमास्तु दो द्वौ मनोवाग्योवाचीदरिद्रदिकं सकर्मणः’मिति पदानि ।
पदार्थस्तु—अयोगकेन्ययोगो योगवर्जितो मनोवाक्यानां योग इति व्यापारस्तेन वर्जितो निष्कर्मण्यमनोवाक्याय इति
भावः । सयोगिकैवल्यिनि सत्त योगाः, सत्यमनोऽसत्यागृह्यामनो वाक् चैते औदारिकमिश्रादिरिद्रशरीरं सकर्मणमेते सत्त योगा
भवन्ति । तुदुन्दो विसेणणं, फिमप विदिनटि । यतके देशविरतप्रयत्नानां वैक्रियद्विक्रममपचस्याहारकं च प्रतिपिदं दर्श-
तम्, यतः ‘तिसु तेर (स एमे दस न जोगा हुन्ति सत्तसु गुणेसु । एकारस य पमत्ते सत्त सज्जोगे अज्जोगेका) माहा । तेरस
चत्तसु (दसेणे पच्चसु न दोसु हुन्ति एकारा । एकमि सत्त जोगा अज्जोगिणवणं हत्त एकं) गाहा इति सिद्धेपित्वादिति

गाथार्थः ॥ १८ ॥ गुणस्यानेधूपयोगानाह-

अवध्वलुचयद्वंद्वसण-मन्त्राणतिगं च मिच्छसासाणे । विरयाविरप सम्मे, नाणतिगं दंसणातिगं च ॥ १९ ॥

व्याख्या-‘अचक्षुश्चक्षुर्दृशेनमज्ञानत्रिकं च मिथ्यादृष्टिसास्वादेने विरताविरतौ सम्मग्नौ ज्ञानत्रिकं दर्शनत्रिकं च’ पदानि । पदार्थस्तु-अचक्षुर्दर्शने चक्षुर्दृशेन मत्तज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गाख्याः पञ्चोपयोगा मिथ्यादृष्टौ सास्वादेने च भवन्ति, चः समुच्चये, मतिश्रुताविधिज्ञानत्रिकमचक्षुश्चक्षुर्वधिवर्धनरूपं दर्शनत्रिकं च देशवितोऽविरतसम्पगृह्यौ च भवति, चः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ १९ ॥

मिस्संमि यामिस्सं मणानाणजुयं पमत्तपुब्बाणं । केवलियनाणदंसण-उवओग अजोगिजोगीसु ॥ २० ॥

व्याख्या-‘सम्यग्मिथ्यादृष्टौ व्यामिश्रं मनःपर्यायज्ञानयुक्तं प्रपत्तपूर्वाणां, कैवल्यज्ञानदर्शनोपयोगावयोगियोगिनोरिति पदानि । पदार्थस्तु-तदेव ज्ञानत्रिकं दर्शनत्रिकं चानन्तरोक्तं सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यव्यामिश्रं भवति । मिथ्याव्याधिकस्याज्ञानबाहुल्यं सम्यक्त्वाधिकस्य सम्यग्ज्ञानबाहुल्यं, बाहुल्यसम्भवस्तु तस्योभयपक्षपतनसम्भवात् । तदेवं ज्ञानत्रिकं दर्शनत्रिकं च पूर्वाक्तं मनःपर्यायिज्ञानयुक्तमेवेतैः सप्तोपयोगाः ‘प्रपत्तपूर्वाणां’ प्रपत्तः पूर्वा-धुर्यो येषां ते प्रपत्तपूर्वास्तेषां प्रपत्ताप्रमचापूर्वकरणानि वृत्तिवादादस्मत्सम्परायोपशान्तद्वेषायक्षीणकषायाणां भवन्ति । कैवल्यज्ञानदर्शने एतौ द्वयुपयोगौ सयोगयोगिकेवलिनोः भवतः इत्यभिहिते कश्चिदाह-यदि स्वावरणस्य देशस्योपशमेऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणयोस्तदेऽपि जीवानां मतिश्रुतावधिमनः-पर्यायज्ञानोपयोगाश्चक्षुरचक्षुर्वधिवर्धनीयोपयोगाश्च सन्ति, ततः स्वावरणसर्वस्यै केवलज्ञानदर्शनवत्कथं न भवेयुः?, आह च-

“आवरणदेसविगमे गार्तिं विज्जति मनिमुयातीनि । आवरणसद्विगमे क्व तानि न होति जोरस्स ॥ १ ॥” उच्यते तेषां क्षायोपशमिकत्वात् तयोश्च ज्ञानदुर्गन्नावरणयोः द्वये क्षायोपशमिकमात्राभावादित्येते उच्योमा न भवन्ति, क्षायोपशमिकश्च देशावरणस्य सम्भव एव, यथा गेषान्तरितारुस्य कूटविचरप्रविष्टः प्रकाशो घटपटादीनुद्योतयति, तथा केवलज्ञानावरणाव-
रितस्य केवलज्ञानस्य या प्रकाशः मत्स्याद्यावरणविचरविनिर्गतः स्याद्विधानुद्बुद्धन् जीवाद्विपदार्थान् प्रकाशयति, सर्वोवरण-
व्यपगमे तु क्षयोपशममनितरन्ध्रापगमोऽपि, यथा कटापगमे रन्ध्रापगमः, केवलावरणक्षयाच्च न मन्दप्रभा, अतिनिर्मलत्वात्
केवलज्ञानस्य, अतः ते नोपयोगा भवन्ति, “कूटविचरागयकिरणा मेतैरपिस्स जह दिण्णेरस्स । ते कटमेहावगमे न होति
जह तव इमां पि ॥ १ ॥” स्वस्वभावक्षयादिति भावार्थः ॥ २० ॥ गत्यादिस्यानोत्तरीचनानाह—

गह्वं हिदि ए य काए, जोगे वेए कसायलेसासु य । संजमदंसणनाणे, भवस्सस्सिस्सम्मआहारं ॥ २१ ॥

व्याख्या—

एरुविभक्ताः । इत्येकज्ञेयसमासात् द्रव्यैक्यमित्येवंभूतलक्षणात् मातृलक्षणासुसाराशोत्तरत्रापि द्रष्टव्यानि पदानि । पदार्थस्तु
गतिद्वारं चतुर्विधम्, इन्द्रियद्वारं पञ्चधा, कायद्वारं द्विधा, योगवेदद्वारे प्रत्येकं त्रिधा, कृपापद्वारं चतुर्धा, लेख्याद्वारं षोढा,
संप्रमद्वारं च पञ्चार्थकृपा वा, दर्शनद्वारं चतुर्धा, ज्ञानद्वारं अष्टधा, अव्यसंक्षिप्तम्यष्टधाहाकरद्वाराभिः सविपक्षानि, तेषु जीव-

१ आवरणवेशविगमे, यानि विद्यन्ते गतिधृतादीनि । आवरणसर्वविगमे, कदां तानि न भवन्ति ज्ञोत्यस्य ? ॥ १ ॥

२ कूटविचरागयकिरणा, मेघान्तरितस्य यथा दिनेशस्य । ते कूटमेघापगमे, न भवन्ति यथा तथा इमागपि ॥ १ ॥

गुणस्थानानि मन्तव्यानि इति वाक्यशेष इति गार्थः ॥ २१ ॥ तत्र गत्यादिषु जीवस्थानानि प्रतिपादयन्नाह—

तिरियगर्हणं चोदस, नारयसुरनरगर्हस्तु दो ठाणा । पर्णिदिपसु चउरो विगलपणिदीस्तु छचउरो ॥ २२ ॥

व्याख्या—तिरियगतौ चतुर्दश नारकसुरनरगतिषु द्वे स्थाने एकैन्द्रियेषु चत्वारि विकल्पत्रेन्द्रियेषु षट् चत्वारि ' इति पदानि । पदार्थस्तु—तिरियगतौ चतुर्दश जीवस्थानानि भवन्ति अखिलानि । नारकसुरनरगतिषु संक्षिप्यस्तिरूपपर्याप्तिरूपानि द्वे भवतः । एकैन्द्रियेषु पृथिव्यादिषु पञ्चमकारेष्वपि प्रत्येकं सूक्ष्मादरपर्याप्तत्वा (पर्याप्तत्वा) स्थानि चत्वारि जीवस्थानानि भवन्ति । यिकलेषु द्वित्रिचतुरिन्द्रियपर्याप्तिरूपस्थानानि षट् भवन्ति । पञ्जेन्द्रियेषु संशयसंक्षिप्यपर्याप्तकापर्याप्तिरूपस्थानानि चत्वारि भवन्ति । नारकसुरनरगतिषु द्वे स्थाने यदकं नक्षरगतौ न घटते, कुतः इति चेत् । तृतीयस्थानसम्भवात्, न, अभिमा-
यपरिज्ञानात्, तत्रायमभिमायो-नारकसुरसाहचर्यात्राणापि कारणापर्याप्तिरूपमहीकृत्य शतकाभिमायं च मत्वा स्थानद्वय-
मुक्तम् । आह-एवमपि सुतरां दोषो लब्धव्यपर्याप्तकाग्रहात्, नायमपि दोषः, तस्याप्यागमे संक्षिप्यव्यभिचारात् । कां १,
यतोऽन्यथागमाभिदिता कायस्थितिर्न घटते, यतः-सा संक्षिप्तमात्रस्य, न तु पर्याप्तकापर्याप्तिरूपविशेषोऽपि न स्यात् । आह एवमपि
सम्भूतान्मनुष्याग्रहणमेव १, न, तेषामपि ग्रहणात्, यतः सूत्रकारेण क्रममुल्लङ्घ्य तृतीयस्थानेऽभिधानादत्रिरिच्ये स्थापितमि-
ति गार्थः ॥ २२ ॥

दस तसकाए चउ चउ, पावरकाएस्तु जीवठाणाहं । चत्तारि अठ दोसि य कायवईमाणसेस्तु कमा ॥ २३ ॥

व्याख्या—'दस' दस व्रतकाये चत्वारि २ स्वारकायेषु जीवस्थानानि चत्वार्यष्ट द्वे न कायवाग्मानतेषु क्रमा 'दिति पदानि ।

पदार्थस्तु-नस्यन्तीति वसाः तेषां कायवृत्तिस्मिन् द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियसंज्ञ्यसंज्ञिपर्याप्तकायप्राप्तकजीवस्थानानि दश भवन्ति ।
 स्थावरकायेषु पृथिवीजलाग्निवायुवनस्पतिरूपेषु पञ्चस्वयेकेन्द्रियेषु सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तकसंज्ञानि चत्वारि २ प्रत्येकं स्थानानि
 भवन्ति । एतान्येवानन्तरोक्तानि काययोगे भवन्ति, वागयोगे द्वित्रिचतुष्वेन्द्रियासंज्ञिपर्याप्तापर्याप्तकस्थानान्यष्टौ भवन्ति,
 मानसे संज्ञिपर्याप्तापर्याप्तकस्थाने द्वे भवतः, क्रमात्-क्रमेण यथासङ्ख्येन तचोक्तमेव । चकारो योगानां त्रैविध्यस्य प्राधान्य-
 निर्वहसमापणार्थः । आह-एवं पूर्वोक्तं यत्तदत्र विरुध्यते, क्वयमिति चेत्, उच्यते-नवसु स्थानेषु काययोगः केवलः, चतुर्षु का-
 यवागयोगावेकस्मिन् कायवाङ्मनोयोगाः, उत्तरसूत्रेऽन्यथा भणनाद्विरोधो, नायं विरोधः, पूर्वसूत्रं लब्धपर्याप्तकविवक्षतो
 निष्ठाकालप्राधान्याद्योक्तम्, उत्तरसूत्रं तु करणपर्याप्तकानां पर्याप्तकवर्धनात्, क्रियाकालनिष्ठाकालयोश्च कथञ्चिदभेदादित्य-
 विरोध इति मायार्थः ॥ २३ ॥

चउ चउ पुमित्यिवेए, सव्याणि ननुससंगराएसु । किण्हइतिगाहारग-भन्वाभव्वे य मिच्छे य ॥ २४ ॥

व्याख्या-‘चत्वारि २ पुंस्त्रीवेदे सर्वाणि ननुसकसम्भरायेषु कृष्णादिक्रिहाहारकभग्याभव्वे च मिथ्याष्टौ वेदि
 पदानि । पदार्थस्तु-पुंस्त्रीवेदयोः संज्ञ्यसंज्ञिपर्याप्तकापर्याप्तकस्थानानि, चत्वारि २ प्रत्येकं भवन्ति । ननुसकवेदश्च कयायाश्च
 ननुसकरूपायाः तेषु सन् सर्वाणि सम्पूर्णानि जीवस्थानानि भवन्ति । कृष्णनीलकापोतलेस्यासु आहारकभग्याभव्वेषु मिथ्याष्टौ
 च सर्वाणि भवन्ति । चः समुच्चये, द्वितीयचकारोऽधिकार्थसूचकः, कोऽसावर्थो ? लब्धपर्याप्तकाः सर्वे ननुसका एव इतरे
 भाव्या, अमंज्ञिपर्याप्तकापर्याप्तकौ तु यद्यपि ननुसकौ तथापि स्त्रीपुंस्त्रिहाकारगात्रमहीकृत्य निर्दिष्टं, क्रमोल्लेखनं सर्वत्र लाघ-

वार्थमिति गायार्थः ॥ २४ ॥

तेजलेसाइसु दोन्नि, संजमे एकमट्टमणहारे । सण्णी सम्मंमि य दोन्नि सेसयाइं असंनिम्मि ॥ २५ ॥

व्याख्या-तेजोलेइयादिषु द्वे संयोगे एकमट्टमणहारे सञ्चिनि सम्यग्दृष्टौ च द्वे शेषकाण्यसंज्ञिनो'ति पदानि । पदार्थस्तु तेजसीपद्मशुक्ललेइयासु संक्षिपयार्थकापर्याप्तकस्याने द्वे भवतः । सम्यग्गम्यः संयमः तस्मिन्नेकं संक्षिपयार्थकस्यानम् । अनाहारकं सप्तापर्याप्तका अन्तरगतौ संक्षिपयार्थकस्तु केवलिसमुद्भूयाते एवमष्टौ स्थानानि भवन्ति । संज्ञिद्वारे सम्पग्दृष्टिद्वारे च संक्षिपयार्थकापर्याप्तकस्याने द्वे भवतः । शेषाणि-एतद्वद्विकृत्वज्जितानि द्वादश स्थानान्यसंज्ञिनि भवन्ति । चकाराधिक्यात् तेजोलेइयायाभेकोन्द्रियवादरूपस्थीजलवनस्पतयः करणपर्याप्तका अपि भवन्ति, यतो भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मैशानदे-वास्तोद्भूतपद्मने, 'जल्लेसे मरइ तल्लेसे उववज्जइ' इति वचनादिति गायार्थः ॥ २५ ॥

दुसु नाणदंसणाइं, सन्वेचि अणाणिणो य विव्रेया । सन्निमि अयोगि अवेइ एवमाइं सुणेयब्बं ॥ २६ ॥

व्याख्या-द्वयोर्ज्ञानदर्शनानि सर्व्वेऽप्यज्ञानिनश्च विज्ञेयाः, संक्षिप्ययोग्यवेद्येवमादि पन्तव्यमि'ति पदानि । पदार्थस्तु-द्वयोः संक्षिपयार्थकापर्याप्तकयोः ज्ञानदर्शनानि सम्यग्दर्शनमयानानि भवन्ति, सर्व्वेऽपि जीवस्थानकजीवा अज्ञानिनोऽपि विज्ञेयाः, संक्षिप्ययोगित्वमवेदित्यमेवमादिशब्दादलेइत्यतस्त्वमकायत्वमनिन्द्रियत्वं च पन्तव्यमिति गायार्थः ॥ २६ ॥ तेज्ज्व गत्यादिषु सुणस्यानकान्याद-

१ यल्लेइया मियते तल्लेस्य उत्पद्यते ॥

सुरनारएसु चत्वारि, पंच तिरिएसु चोदस मणूसे । इगिविगलेसु जुपलं, सञ्वाणि पाणदिसु हवंति ॥ २७ ॥
व्याख्या—‘सुरनारकयोश्चत्वारि पञ्च तिर्यक्षु चतुदश मनुष्ये एकैन्द्रियविकलेन्द्रिये युगलं सर्वाणि पञ्चेन्द्रियेषु भव-
न्तीति पदानि । पदार्थस्तु ‘सुरनारकयो’ इति सुरनारकगत्योर्पिथ्याद्दृष्टिः सास्वादनसम्यङ्मिथ्याद्दृष्टिसम्यग्दृष्टि-
स्थानानि चत्वारि भवन्ति । पञ्च तिर्यग्गतौ पूर्वीकानि चत्वारि देशविरतस्थानं च । मनुष्यगतौ चतुर्दश सम्पूर्णानि गुण-
स्थानानि भवन्ति । एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु ‘युगलं’ मिथ्याद्दृष्टिः सास्वादनश्च । पञ्च तिरिएसु इति बहुवचननिर्देशात्
सास्वादनः । एतेषु करणपर्याप्तकृत्वाचिकाद्यादुःकुटेनापि देशानपदान्चलिकापानं कालं भवति, पञ्चेन्द्रियेषु सर्वाणि भवन्तीति
गाथार्थः ॥ २८ ॥

सर्वेषु च मिच्छो वाञ्छतेषु बहुभक्तिं पमोनूणं । सासायणो उ सम्मो, सन्निदुगो सेस सन्निम्मि ॥ २८ ॥

व्याख्या—‘सर्वेष्वपि मिथ्याद्दृष्टिः, वायुतेजःसूक्ष्मत्रिकं प्रमुच्य सास्वादनस्तु सम्यग्दृष्टिः संक्षिप्ते देशाणि संक्षिप्ति
पदानि । पदार्थस्तु—‘सर्वेषु’ त्रसस्यावरकाययोः अपिबद्वात् समभेदयोर्मिथ्याद्दृष्टिर्भवति । अनन्तरोक्तयोः काययोः
समभेदयोर्वाय्वग्निकायसर्वस्वभलः पर्याप्तक्रसाधारणभेदान् प्रमुच्य सास्वादनो भवति । सम्यग्दृष्टिः संक्षिप्यार्तिरु-
पापर्याप्तकयोः त्रसकायान्तर्गतयोर्भवति । शेषाणीति विभक्तिलोपात्तिर्देशः, शेषाणि सम्यग्मिथ्याद्दृष्टिदेशविरत्यदीन्येका-
दश स्थानानि त्रसकायान्तर्गतं त्रिस्थाने भवन्ति । तुभ्यदौ विशेषणार्थः, किमत्र विश्विनष्टिः, अनेनैव सूत्रेण जीवस्थानेषु

१ संक्षिप्यार्तिरुक्तः ।

गुणस्थानान्याह-सर्वेष्वपि जीवस्थानेषु विध्यादृष्टिर्भवेति, वायुतेजःसूक्ष्मत्रिकविनिष्ठस्यानानि प्रभुच्य सास्वादनी भवति । सम्यग्दृष्टिः संश्लिष्टिके श्लेषस्थानानि संश्लिनि भवन्तीति गाथार्थः ॥ २८ ॥

जा बायरो ता वेपसु तिसुवि तंह सबसंपराणसुं । लोभंमि जावं सुहुभो छल्लेसा जाव सम्मोत्ति ॥ २९ ॥
 व्याख्या—‘यावद्वादादस्तावेदेषु त्रिष्वपि तथा सर्वसम्पराणेषु लोभे यावत्सूक्ष्मः पद्मलेश्यासु यावत्सम्यग्दृष्टिरिति पदानि । पदार्थस्तु—यावदनिवृत्तिवादास्तावत्सर्वेऽपि विध्यादृष्ट्याया वेदेषु त्रिष्वपि भवन्ति, नया सर्वशपायेषु कोधमानमायालोभाख्येषु । लोभे यावत्सूक्ष्मसम्पराणस्थानं तावद् भवन्ति । ‘पद्मलेश्यास्त्विति’ सप्तमीबहुवचनलोपादित्यमुपन्यासो लोपश्च ‘सुपां सुपो लुङ्’, ‘पूर्वसवर्णाच्छ्रयो नान्याया जाल’ (?) इति लक्षणादवसेया, यावत्सम्यग्दृष्टिस्थानमिति वाच्यशेषः । इतिशब्दाधिक्यात् शुभलेश्याग्रयमेव सम्यक्तत्वेदश्विरितिसर्वविरतीनां प्रतिपक्षिकाले भवति, तदुत्तरणाले समं अपि पराग्रचन्ते अपि, यतः—प्रपत्तस्य स्त्यानर्दिनिद्रोदये कुण्डलेश्याभाव एवेति मतान्तरं सूचितमिति । त्रिष्वपि वेदेषु वादरक्षणार्थं यावद्भवन्तीत्युक्ते आह—ते हि किं द्रव्यवेदेषु उताहो भाववेदेषु ?, यदि द्रव्यवेदेषु तदानीं प्रत्यक्षविरोधः, तदुपरितनैष्वपि तद्दर्शनात्, अथ चेद् भाववेदेषु तत्तत्तयं वेदोदये तस्यपि तेषां चरणमिति ?, अत्रोच्यते—द्रव्यवेदोदयस्नावदत्र नैयाहो मया । भाववेदोदये द्रुमशरणमत्र(नं तु)यथा भवेत् ॥ १ ॥ सर्वधातिक्रियायाणां, त्रयोपक्षसम्भवम् । भाववेदोदयो नैवद्, हन्ति यस्मात्स देशः ॥ २ ॥ हन्त्येव तद्वलो यद्गतवायुरनलस्तृणम् । देशहा केवलस्तस्य, स्वोदयः सम्प्रकीर्त्तितः ॥ ३ ॥ उदयो भाववेदस्य, यतोऽनादिः प्रविक्षणम् । पर्यायेण तदेकस्मिन्, द्रव्यवेदे हि सत्यपि ॥ ४ ॥ सहस्र्यानीता हि भेदाः स्युस्तस्य सिद्धान्तसि-

द्वितः । तेषामन्तर्गताः केचिच्छब्दरूपानां प्रतीत्ये(तिदाः)॥५॥ यथा पिचाद्रयो दोषाः सर्वजन्तुगता अपि उक्तत्वं विहीनास्तु,
न भवेयुर्विवाधकाः ॥ ६ ॥ कृपायस्योदये यद्दृष्टं, व्यपदेशो न मन्दके । भाववेदोदयेऽर्थेन, व्यपदेशो न बाधनम् ॥७॥
द्रव्यवेदान्त्र निर्देशद्विविधो लिङ्गिनां भवेत् । तत्त्वतो न भवत्येव, सूक्ष्मादीनामसर्वपि ॥ ८ ॥ सत्यपि हि द्रव्यवेदे, नासौ
भावस्य कारणम् । दधन्ज्जुवदाकारयात्रत्वाद् व्यवहारतः ॥ ९ ॥ उच्यते द्रव्यवेदो हि, नासावन्नोररीकृतः । सति वेदोदये
तस्माद्विधते वरणत्रयम् ॥ १० ॥ इति गायार्थः ॥ २९ ॥

अपुव्याहस्त सुक्ता, न त्यि अलोगिन्मि तिन्नि सेसाणां । मीसो एगो चडरो, असंजया संजया सेसा ॥३०॥
व्याख्या—‘अपूर्वादिषु शुक्ला नांस्त्ययोगिनि तिस्रः शेषाणां मिश्र एकश्चत्वारोऽसंयताः संयताः श्रेयाः’ इति पदानि ।
पदार्थस्तु—अपूर्वकरणदिषु गुणस्थानेषु शुक्ललेख्या भवति । अयोगिस्थानं लेख्यावर्जितम् । ‘शेषाणां भूमि, शेषेषु देशविर-
तमत्ताप्रमत्तैषु तिस्रः शुभलेख्या भवन्ति । ‘मिश्रो’ व्यामिश्रः स च संयमं प्रत्येको—देशविरताख्यश्चत्वारोऽसंयता मिथ्या-
क्षुधाद्याः, संयताः ‘श्रेयाः’ प्रमत्तादिनवगुणस्थानकजीवाः, आधारार्थेयव्यवस्थासरणादेतद् ज्ञापयति—यदुत शुक्लैव येषु
गुणेज्वाधारभूमिषु लेख्या तेषां क्रमेणोभयश्रेणोरपि गुणद्विधैवति प्रतिपत्ततां तनियमः, शेषाणानां क्रमोक्तोऽप्यनियमो ।
योगदर्शनज्ञानद्वाराणि तूक्तान्येव, नाभिधीयन्त इति गायार्थः ॥ ३० ॥

अभव्यिणसु पदमं, सव्याणिगिरेसु दो असन्नीसु । सन्नीसु वार केवलि, नो सन्नी नो असण्णीति ॥३१॥
व्याख्या—‘अभव्येण प्रथमं सर्वाणीतरेषु द्वे असांश्चु संक्षिप द्वादश केवली नो संक्षी नाप्यसंक्षीति’ पदानि । पदार्थस्तु—

अभव्येषु प्रथमं-मिथ्यादृष्टिगुणस्थानं भवति । सर्वान्पक्षेषाणीतिरेपुं-भव्येषुः । द्वे स्वाने असंक्षिपु मिथ्यादृष्टिसास्वादनाख्ये भवतः । संक्षिपु द्वादश मिथ्यात्वादृष्ट्यानानि भवन्ति, यतः-केवली योगी अयोगी च न संक्षी नाप्यसंक्षीति गायार्थः॥ ३॥

अपमत्तुवसंतअजोगि, जाव सव्येचि अविरयाईया । वेयगउवसमस्वाइय-दिद्वी कमसो मुण्येयव्या ॥ ३२ ॥

व्याख्या-‘अपमत्तोपशान्तायोगिनो यावत्सर्वेऽप्यविरवाद्या वेदकीपक्षमक्षायिकसम्यग्दृष्टयः क्रमशो मन्तव्याः’ इति पदानि । पदार्थस्तु-पथासङ्ख्येयान योजमा, अविरनादयोऽप्रमत्तान्ता वेदकसम्यग्दृष्टयो भवन्ति । अविरतांदय उपशान्तरूपायान्ता औ-पशमिकसम्यग्दृष्टयो भवन्ति । अविरनादयोऽयोग्यपन्ताः सायिकसम्यग्दृष्टयो भवन्ति । अधुना क्रमेण मन्तव्या इति गायार्थः॥ ३२॥

आहारगेस्तु तेरस, पंच अणाहारगेस्तु चि भवंति । भणिया जोशुवयोगाण, मगणा वंधगे भणिमो ॥ ३३ ॥

व्याख्या-‘आहारकेषु त्रयोदश पञ्चानाहारकेष्वपि भवन्ति, भणिता योगोपयोगानां मार्गणा वन्धकान् भणामः’ इति पदानि, पदार्थस्तु-‘आहारकेषु’ आहारकजीवेषु त्रयोदश गुणस्थानानि मिथ्यादृष्ट्यानानि सयोग्यिप्यन्तानि भवन्ति । पञ्चानाहारकेष्वपि मिथ्यादृष्टिसास्वादनविस्तरसयोग्ययोगिस्थानानि भवन्ति । अयोगी स्वकालं, सयोगिस्वेकस्मिन् समुद्यते समयानं, सम्यग्दृष्टिस्तु चिग्रहं समयमेकं, मिथ्यादृष्टिसास्वादनौ विग्रहे एकं द्वौ त्रयान्वा समयान् । भणिता योगोपयोगानां मार्गणा-अन्वेषणा, साम्प्रतं वन्धकान् भणामः, इति गायार्थः ॥ ३३ ॥

॥ इति पंचसंगहपदमं दारं सम्मत्तं ॥

॥ समाप्तं योगोपयोगमार्गणाक्षरं प्रथमम् ॥ इति ग्रन्थशतचतुष्टयम् (४००) ॥

अथ द्वितीयं द्वारम् ।

चोदसविहायि जीवा, विवंधगा तेसिभन्तिमो भेदो । चोदसहा सन्वेवि द्रु किमाइसंताइपयनेया ॥ ३४ ॥
 व्याख्या-‘चतुर्दशविधा अपि जीवा विवन्धकास्तेषामन्तिमो भेदः । चतुर्दशधा जीवाः सर्वेऽपि किमादिसदादिप-
 दोः’ इति पदानि । पदार्थस्तु-चतुर्दशविधाः-चतुर्दशभेदा अपि जीवाः। विवन्धनेषु समाश्रिताः, विशेषेण वन्धका विवन्धका
 अष्टविधस्य रूपेणोद्भेदा इति क्रिया सर्वत्र सम्बन्धनीया, तेषामन्तिमो भेदः कर्तृलक्ष(तया)विश्रितः संज्ञिपर्याप्तकाव्यथतुर्दशधा-
 चतुर्दशप्रकारतुर्दशगुणस्यानभेदो द्वेयः, सर्वेऽप्येतेऽनन्तरोक्ताः पूर्वोक्ताश्च किमादिकैः सत्त्वादिकैश्च पदैर्ज्ञेया-ज्ञातव्याः ।
 ह्रस्वधारणे, किमवधारयति, अन्तिम एव चतुर्दशधा भवति, अन्ये त्वेकद्वित्रिगुणा एव, तत्रैकगुणाः सर्वे मिथ्यादृष्टयो, द्विगुणा
 के(च)न-करणापर्याप्तकाः, यतः करणापर्याप्तकणुसुप्सरहितेषु सात्त्वादनेऽपि लभ्यते, त्रिगुणस्तुः संक्षी करणापर्याप्तको, यतस्त-
 त्रविश्रतसम्यग्दृष्टिर्पि भवतीति गाथार्थः ॥ ३४ ॥

इदानीं किमादिपदं निरूपयन्नाह-

किं जीवा ? उवसममाइएहि भावेहि संजुयं दृवं । कस्त ? सरुवस्स पट्ट, केणति ? न केणइ कया उ ॥ ३५ ॥
 व्याख्या-‘किं जीवाः ? उपपत्त्यादिभिर्भावे । संयुतं द्रव्यं, कस्य ? स्वल्पस्य प्रयत्नः, नेनेति ? न केनचित्कुवास्तु’ पदानि ।
 पदार्थस्तु-‘किं जीवाः ? इत्येषं पृष्ठे उपपत्त्यादिभिर्भावे संयुतं द्रव्यं, जीवा अभिधीयन्ते । कस्तेत्येवं पृष्ठे स्वल्पस्य-आत्मीयरूपस्य
 प्रयत्न-स्वामिनो भवन्ति न केन-कृतम् इति पृष्ठे न केनचित्कुवा-न-कुनचित्दिहिवा, स्वाभाविकस्वरूपावस्थितत्वात् । तुअन्द-

स्तेषां नित्यत्वावधारणार्थं एव, अत्राह—किमर्थमौदिकपारिणामिकसाधिकाण् परित्यज्यौपशमिकभावोपन्यास इत्युच्यते—
 औदयिकपारिणामिकौ भावायजीवानामपि भवतः, अयन्तु जीवलक्षणमधिकृत्योक्तः, क्षायिकस्य (क्षायोपशमिकस्य) चौपश-
 मिकपूर्वकत्वादयमेव युक्तियुक्त इति साधार्थः ॥ ३५ ॥

कस्य ? सररीरे लोए च, हुंति केचचिर ? , सन्वकालं तु । कइ भावजुया जीवा ? दुगतिगचउपंचमीसेहि ॥ ३६ ॥
 व्याख्या—‘दुइ ? सररीरे लोकं वा भवन्ति कियचिरं ? सर्वकालमपि कतिमावयुता जीवा द्विरुत्रिचतुष्पञ्चमिथैरिति
 पदानि । पदार्थस्तु—‘कुत्र’ कस्मिन् स्थाने जीवा ? इत्येवं पृष्ठे, ‘दुरारे’ औदारिकद्रिपश्चमकारे प्राशुक्ता यन्वक्ता भवन्ति । या-
 शब्दश्चशब्दार्थः, यन्थकाश्च अयन्थकाश्च लोकं जीवा भवन्ति, ‘कियचिर’ भित्त्वं पृष्ठे सर्वकालमपि, कतिमावयुता जीवा ? इति
 पृष्ठे केचिद् द्वाभ्यां सायिकपारिणामिकाभ्यां ते च सिद्धाः, केचित् त्रिभिरीदयिकपारिणामिकसायोपशमिकैरेकद्वित्रिचतु-
 ष्षञ्चेन्द्रिया भवन्ति, केचिच्चतुर्भिरेव त्रिभिः सौपशमिकैरौपशमिकसम्यग्दृश्यधर्तुगतिकाः पञ्चेन्द्रिया भवन्ति, अथवा
 सायिकसम्यग्दृश्यः सायिकचतुर्भावयुक्ता भवन्ति, केचित् पञ्चभादयुक्ताः क्षायिकसम्यग्दृश्य उपशमश्चेत्यन्तर्गता औपशमि-
 क्वारित्रवन्तो भवन्ति । शुद्धभावाः पञ्चैवैतं, वेपामेव सञ्चिपताभिश्चः पृष्ठो भेदो भवतीति साधार्थः ॥ ३६ ॥

‘कस्य सररीरे’ इत्यवपचं प्रत्येकं व्याख्यातुकाम आह सूत्रकारः—

सुरनेरइथा तिसु तिसु, वाउपणिदी तिरिवल चउ वउसु । मणुया पंचसु सेसा, तिसु तणुसु अचिगहा सिद्धा ॥ ३७ ॥

व्याख्या—‘सुरनारकास्त्रिषु त्रिषु वयुषञ्चेन्द्रियनिर्यञ्चः चतुश्चतुर्षु मनुजाः पञ्चसु श्रेयास्त्रिषु वनुष्यचिग्रहाः सिद्धाः’ इति

पदानि । पदार्थस्वरूप-सुरनारफजीवास्त्रिषु तैजसकर्माणिक्रियाख्येषु शरीरेषु भवन्ति । वायुषज्चेन्द्रियतियञ्चथहुःचतुर्षु पूर्वोक्तेषु त्रिषु सौदारिकेषु भवन्ति, मनुजाः षज्चसु सम्पूर्णेषु, शेषा-एकद्वित्रिचतुरस्रिषज्चेन्द्रियास्त्रिषु २ तैजसकार्पणीदारिकेषु भवन्ति, अविग्रहा-विग्रहरहिताः सिद्धा भवन्ति, अत्राह-पूर्वं योगानभिदधत्वा सप्त शरीराणि तैजसाप्राधान्येनोक्तानीह तु (स) तैजसान्यपि षज्चेति, कथं न विरोध इति ? अत्रोच्यते, वयमेतदुत्सर्गकृत्य मिश्रसम्पूर्णान्यस्याविशेषेण प्रधानान्यनुसमय-धन-मरुत्वास्तीवस्योक्तानि, अत्र तु षज्चेव वक्ष्यन्ते न तु मिश्राणि, अस्याथेस्य माथान्यल्पापनार्थं पञ्चानामेव ग्रहणं, तानि च सतैजसान्येव भवन्तीत्यविरोध इति गाथायाः ॥ ३७ ॥

साम्मत सप्तदशरूपमाह—

पुढवाहं चउ चउहा, साहारणचणपि सतयं सययं । पसेयषज्जपज्जा दुविहा सेसा उ उववन्ना ॥ ३८ ॥
व्याख्या—‘पृथिव्यादयश्चत्वारश्चतुर्दश, साधारणवनमपि सान्तकं सतत प्रसंक्षयार्थमिहापर्याप्तं द्वित्रिषाः शेषास्तु पञ्चसा’ इति पदानि, पदार्थस्वरूप-पृथिवीगलागिभाववधत्ताराः सुभनादरपर्याप्तकार्पण्यमभेदावतुर्दश-चतुःपकारा भवन्ति, साधारणवनमप्येवमेव चतुर्दश, सततमनमलं छिद्य मातुलज्जसुखदयानक च भवति, प्रत्येकरूपार्थमापर्याप्तकमनस्यविकायिकाः तुयपदे, तुयव्यस्मानेकार्थसाहसदरा षण्, ते चैवमेव भवन्ति, शेषा-द्वित्रिचतुषज्चेन्द्रियासंज्ञिपर्याप्तकाः संज्ञिपर्याप्तमात्रमातुलज्जाः सन्ति, उत्पद्यमानास्तु भाज्या इति वाम्यशेषः, तुल्यव्यस्मिन्निष्पन्नार्थत्वात् संज्ञिनोऽपर्याप्तकाः मातुलज्जाः उत्पद्यमानाश्च भाज्याः, यतस्तोपामन्येतुल्यमवस्थानम्, उत्कृष्टतो द्वादश मुहूर्ता अन्तरं, आह-यद्येव द्वित्रिचतुस्सदपर्याप्तकानामप्यन्त-

मुहूर्तमवस्थानं तदेवान्तमुहूर्तमन्तरं, कस्मात्तेषां स्थानानि शून्यानि न भवन्ति ? अत्रोच्यन्ते—तेषामेव स्थानानामान्तमुहूर्तस्य बृहत्तरत्वाद्, “कथमेतदवसीयते ? तेषां नित्यराश्याधिकारे नित्यराशिभिः सह योग्ययनिर्दिष्टत्वात्। विसमासे प्रज्ञापनायामपि पर्याप्ताकाश्याप्तिकोभयराशित्वेन प्रतिपादितत्वाद् । संक्षेपयुक्तिकरादोरनभिधानं कादाचित्कत्वाद्, यद्य सन्मूर्च्छन-मनुष्याणामनित्यानामपि सङ्ख्या प्रतिपादिता, सा चोत्कृष्टपदमाश्रित्य विशेषेणोक्ता, उत्कृष्टप्रतिपादनाच्चासम्भवजन्य-मध्यमोत्कृष्टमेदाः ख्यापिता भवन्ति, एतेषां तु सामान्यकालिकप्रतिपादनाच्चानित्यत्वं सिद्धमिति भावार्थः ॥ ३८ ॥

मिच्छा अचिरयदैसा, पमत्त अपमत्तया सजोगी य । सवदं इयरगुणा, नाणाजीवेस्तुचि न ह्येति ॥ ३९ ॥

व्याख्या—‘मिथ्यादृष्टयोऽविरतदेशविरताः प्रमत्ताप्रमत्तकाः संयोगी च । सर्वादां इतरगुणानानाजीवेष्वपि न भवन्तीति’ पदानि । पदार्थोऽधुना—‘मिथ्यादृष्टयोऽविरतसम्यग्दृष्टो देशविरताः प्रमत्ता अप्रमत्तकाः संयोगिनश्च एते पदगुणस्थानजीयाः सर्वाद्धी—सर्वकालं सन्तो भवन्ति ‘इतरगुणाः’ शेषगुणस्थानजीवा ‘नानाप्रकारेष्वपि’ सर्वजीवेष्वप्यन्विष्यमाणाः सर्व-कालं न भवन्तीति भावार्थः ॥ ३९ ॥ पदं गुणस्थानानि सर्वत्र सन्ति, शेषाणि-सास्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्टयपूर्वकरणानिदृत्तिवाद-संस्पृकपायोपशान्तर्शीर्णकपायायोगियुणस्थानानि तु क्वचिद् भवन्ति क्वचिन्नेति, तेषां चैकानेकमेदाद् द्विद्व्येत्येति, एवं चाष्टानां गुणस्थानकानां पृष्ठयधिकानि पञ्चपष्टिगतानि भङ्गकानां भवन्ति, अतस्तेषां प्रतिपादिकां गायामाह सूत्रकारः—

इगदुगजोगार्हणं, ठवियमहो इगवहृचमिह जुयलं । इगिजोगाड दुदु गुणा, गुणियचिमिस्सा भवे भंगा ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘एकद्विक्रयोगादीनां स्थापयित्वाऽथः एकवहुत्वमिति युगलं, एकयोगात् द्विद्विगुणं गुणितचिमिश्रा भवेयुः

भंगका' इति पदान् । 'पदार्थस्तु गणितानुक्रमेण लाघवावर्धमाभिधीयते-एकद्वित्र्यादिसंयोगसङ्ख्या-उभयमुहं रासिदुर्गं द्विद्विष्टांतरं भय पट५ । लट्द्विरासिविभजे, तस्मिन्नि गणिचु संतोषा ॥ १ ॥ अनेन-गाथासूत्रेण कर्तव्या, तेषां चाधः स्थापयित्वा एकश्च बहुत्वं च यस्मिन् युगले तद्व्युगलं एकक्रययोगादारभ्य द्विगुणं २ स्थापयित्वा यद्ययंककाः प्रत्येकमवस्थिता-स्तथाप्यत्र संयोगस्यैव प्राधान्यादेकक्रययोगा उच्यन्ते, सास्वादनस्थाने एकगुणिनः बहवश्च, मिश्रस्थाने एकगुणिनः बहवश्च, अनेन क्रमेण तावन्नोक्तव्याः, यावदयोगिगुणस्थानं, तत्स्थापना-
एतेऽथास्याङ्काः स्थापयित्वाङ्गुणाः

८	७	६	५	४	३	२	१
१	८	२८	५६	७०	५६	२८	८
२५६	१२८	६४	३२	१६	८	४	२
२५६	१०२४	१७९२	१७९२	११२०	४४८	११२	१६

२५६-१०२४-१७९२-१७९२-११२०-४४८-११२-१६, पुनरेकत्र मिश्राः ६५६० एवं भवेयुर्मङ्गाः । भवना-
मत्येकपदेषु द्वौ द्वौ, एवं षोडश, एकैकद्विक्रयोगे चत्वारः २, एवं सर्वेषु द्वादशोच्चरं क्षतं ११२, एकैकत्रिक्रयोगे अष्टौ २ सर्वेषु
चत्वारि क्षतानि अष्टचत्वारिंशदधिकानि, ते च छन्दोवत्स्याप्याः, एवंमन्येऽपि भावनीया इति गायार्थः ॥४०॥

अहवा एकपदंया, दो मंगा इमिबहुचसत्रा जे । ते चिप पयबुदोए, तिगुणा दुगसंखुया मंगा ॥ ४१ ॥ अराम् ॥

स्याख्या-अयैकपदिकौ द्वौ भङ्गौ एकबहुत्वसंज्ञौ यौ तावेव पटद्वौ त्रिगुणौ पट् द्विसंखुतौ अष्टौ भवन्तीति, पटद्वये
एत एव त्रिगुणाः चतुर्विंशतिद्विगुणाः पट्विंशतिंस्ते त्रिपदमङ्गाः, भूयस्त्रिगुणाः द्विगुणाः अष्टौतिभः एते चतुष्यदमङ्गाः, एवं

शेषाः सङ्ख्येयाः' इति पदानि । पदार्थस्त्वयम्—'साधारणान' साधारणवनस्य तद्वा यकान ये प्रागुक्ताथत्याराः दास्त
 प्रत्येकमनन्ता—अनन्तसङ्ख्या, 'असङ्ख्येयका' इति सङ्ख्यातीताः 'शेषा' अष्टाविंशतिभेदाः—पृथ्वीजलाग्निवायूनां
 नृश्ववाद्रपर्याप्तिकापर्याप्तिकाख्याः षोडश प्रत्येकपादवनस्पतिः पर्याप्तापर्याप्तद्विष्टो द्वित्रिचतुःश्वसंज्ञिपर्याप्तापर्याप्तिकाथ
 द्वादशैते सर्वेऽप्यसङ्ख्याः, यतः संशयपर्याप्तिका अपि क्वचिद्विष्टकालेऽभिहिताः 'एको व दो व त्रिंशति व संख्यमसंख्य व एग
 समपूर्ण' इति गायया, मिथ्यादृष्टयोऽनन्ताः, सास्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्ट्यविरतसम्यग्दृष्टिदेशविरताख्याः क्षेत्रफल्योपमास
 ङ्ख्येयभागतुल्याः प्रत्येकं भवन्ति, शेषाः—प्रमत्तादिनवगुणस्थानजीवाः प्रत्येकं सङ्ख्येयाः, यतस्ते मनुष्यास्ते चाशेषा अपिः
 सङ्ख्येया इति गोपार्थः ॥ ४२ ॥

अधुना तदेव द्रव्यप्रमाणं विशेषेणाभिधातुकाम आह—

पत्तेय पल्लवणकाइया उ पर्यरं हरन्ति लोगस्त । अंगुलअसंखभागेण आहयं भूदगतणू य ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'प्रत्येकपर्याप्तववनस्पतिकायिकास्तु मतरं हरन्ति लोकस्य अङ्गुलसङ्ख्येयभागेन भाजितम्, भूदस्तनयश्च'

१ एको-वा दो वा त्रयो वा सङ्ख्याता असंख्याता वा एकसमयेन ।

इति पदानि । पदार्थोऽयुना-प्रत्येकग्रहणात् साधारणा अनन्ताः पूर्वोक्ता एव, प्रत्येकाश्च ते पर्याप्तिकाश्च प्रत्येकपर्याप्तिकाः ते च वनस्पतिकायिकाश्च ते, तुगच्छस्य विमेषणापत्त्वाद् यादराः, सर्वेऽपि एते 'प्रतरम्' उपरितनाथस्तनप्रदेशनिरपेक्षप्रदेशात्मकं घनीकृतनोक्तस्य । कथयेत्तत् ? तुगच्छस्य विमेषणार्थत्वात् । अथवा यथास्थितलोकप्रतरस्यानिवतत्वात् घनीकृतस्य 'अपहरन्ति' कल्पनयाऽन्यत्र कुरीति, किमिति प्रतरं ?-अद्भुतासंख्येयभागमानवर्णैः खविहृत, किमुक्तं भवति-प्रतरं यावन्-यद्भुगुला-सदृशेयभागमानाणि खण्डानि तावन्तस्ते वनस्पतिकायिकाः । एवं भूकायिकाश्च, लङ्ककायिकाश्च बुद्धकमेव कायो योऽं ते लङ्क-कायिकाः, एतन्मयेऽपि द्रष्टव्याः, चः सङ्ख्येय, आह-रामात्पृथिवी त्वत्तत्रै (त्युक्त्यै) वसुपन्यासः सो न । क्रियते इति ? उच्यते-यादराः पर्याप्तिकाऽपर्याप्तिकाः मूल्याः पर्याप्तिकापर्याप्तिकाः पृथिव्युदकरूपायिका अस्य वनस्पतेः ययोचरं तुल्यनिर्देशोऽप्यसदृश्येपगुणाः रयापिना भरन्ति । आह-ययां तनः फलपादविकायिका न प्रथममुक्ता ? अत्रोच्यते-यत्रास्त्रिंश्र वायुरस्वार्थस्य खयापनार्थं क्रमणैरोपपत्त्याः, आह-काऽत्र युक्तिरनस्पतिकायिकानां स्वीकृत्ये इतराणां त्रयिभूत्ये ? अत्रोच्यते-तदुक्त्यास्थानि रेषा-च्छरीराग्रमाहनातध, यतस्तस्य वनस्पते रत्नप्रभोषणितलस्यपृथिवीसंस्तिमुद्रोपरनादिषु गिरिषु चोपचिस्थानं, पृथिवीका-यिकानां तु पृथिवीनामनेक्याद् ग्रहचरत्वाच्च वस्तिष्ठेत्यचिस्थानाच्चासदृश्येयत्वं घटते, आह-ययेयद्भुदकरूपायिकानां सत्त्व-रामानां, नीलगां, तेषामप्यसदृश्येयसामुद्रमभूतवनोदधिसम्भवात् मूल्यवद्गिरितावासदृश्येयमुच्चरं घटन एव । वायुकायिकानां सत्त्वजनोक्ताः शून्यसम्भवात् तत्राहितमेव, तेषामपर्याप्तिकानामपि इमेव युक्तिः, यतः-स्वनामीपपर्याप्तिकाश्च यद्भुद तेषामुत्पत्तेर्भा-वमेव तावताम् ॥ ४३ ॥

आचलिवग्गो अन्तावलीय गुणिओ हु वायरो तेज । वाक लोकासंखं सेसतिगमसंख्या लोगा ॥ ४४ ॥

व्याख्या-‘आचलिवर्गोऽन्तरालिकया गुणितो हु वादरस्तेजः । वायवो लोकासङ्ख्याः शेषत्रिकमसङ्ख्या लोकाः’ इति पदानि । पदार्थस्तु-‘आचलिका’ सङ्ख्यावीतसमाप्तिरूपा, तस्या ‘वर्गो’ भिन्नावलिकागुणो यावत्सङ्ख्यस्ता-वत्सङ्ख्या वादरपर्याप्तिस्तेजाकारिका भवन्ति । वायवो लोकासङ्ख्येयभागाकाशप्रदेशप्रमाणासंख्येयप्रतरप्रमाणाः, ‘शेषत्रिकः’ मिति पृथिव्युदकाग्निवायूनां यच्छेषैकैकस्य निकं वादरापर्याप्तकृद्भूमपर्याप्तिरूपपर्याप्तकृत्स्वरूपं तदसङ्ख्येयलोका-काशप्रदेशप्रमाणं हुशब्दो यथाभास्तिरव्यापकः (ततः) वनस्पतैः प्रत्येकवादरापर्याप्तकाः वत्प्रमाणाः, नतु सूक्ष्माः, असम्भवत्वा-दिति गार्थार्थः ॥ ४४ ॥

पञ्चचापलान्ता, चित्तिचउअस्सन्निणो अवहरन्ति । अंगुलासंखासंख-प्पप्पसभइयं पुढो पयरं ॥ ४५ ॥

व्याख्या-‘पर्याप्तापर्याप्ता द्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिनोऽपहरन्ति । अद्गुलसङ्ख्येयासङ्ख्येयप्रदेशभक्तं पृथक् प्रतरं’ इन्द्रियादिपदलोपात्, पदानि । पदार्थः-अद्गुलश्रेणीप्रदेशानां सङ्ख्येयभागविभक्ता यावन्तः प्रतरप्रदेशाः तावन्तः पर्याप्तताः द्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिनः प्रत्येकं सम्भवन्ति, युगपद् भणनेऽपि सङ्ख्येयभागस्य वैचित्र्यान्ना दोषः, एवमद्गुलासङ्ख्येयभागप्रदेशैर्मैकप्रतरमगणास्त एव धूर्वोक्ता अपर्याप्ता इति । अथमद्गुलसङ्ख्येयभागमात्रैः स्वष्टैः स्वसिद्धत प्रतरं पर्याप्तताः, असङ्ख्येयभागमात्रैरपर्याप्ता द्वीन्द्रियादयोऽपहरन्तीति गार्थार्थः ॥ ४५ ॥

१२ को घनस्पतेः प्रत्येकआदरापर्याप्तका पथातस्य पवेतत्यमाणाः । एतिका,

इति पदानि । पदार्थोऽयुना-प्रत्येकग्रहणात् साधारणा अनन्ताः पूर्वीका एव, प्रत्येकाश्च ते पर्याप्तकाश्च प्रत्येकपर्याप्तकाः ते च वनस्पतिकायिकाश्च ते, तुष्टस्य विशेषणार्थत्वाद् वादराः, सर्वेऽपि एते 'प्रनस्प' उपरितनाघस्तनप्रदेशनिरपेक्षप्रदेशात्मकं घनीकृतलोकस्य । कथमेतद् ? तुष्टस्य विशेषणार्थत्वात् । अथवा यथावस्थितलोकप्रत्ययानियतत्वात् घनीकृतस्य 'अप्रहरान्ति' कल्पनयाऽन्यत्र कुर्वन्ति, क्रियेयिषुं प्रतरं ?-अङ्गुलासङ्ख्येयभागमानखण्डः खण्डितं, किमुक्तं भवति-प्रगरे यावत् अङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्राणि खण्डानि तावन्तस्ते वनस्पतिकायिकाः । एवं यूक्तायिकाश्च, उदककायिकाश्च बुद्धकमेव फायो ये । ते उदककायिकाः, एवमन्येऽपि द्रष्टव्याः, चः समुच्चये, आह-कारमावृथिवी त्यक्त्यै (त्युक्त्यै) वसुपन्यासः सो नो क्रियते इति ? उच्यते-वादराः पर्याप्तकाऽपर्याप्तकाः सुस्माः पर्याप्तकापर्याप्तकाः पृथिव्युदककायिका अस्य वनस्पतेः यथोत्तरं तुल्यनिर्देशोऽप्यसङ्ख्येयगुणाः ख्यापिता भवन्ति । आह-यद्येवं ततः कारमादशिकायिका न प्रथममुक्ता ? अवोच्यते-यत्रादिस्तत्र वायुरस्यार्धस्य ख्यापनार्थे क्रमेणैवोपभ्यस्ताः, आह-काऽन युक्तिर्वनस्पतिर्यायिकानो स्तोक्तत्वे इतराणां त्वपिक्तत्वे ? अत्रोच्यते-तदुत्पत्तिस्थानविशेषाच्छरीरप्रगाहनात्, यतस्तस्य वनस्पते रनप्रभोपरितलस्यपृथिवीसरित्समुद्रोपवनादिषु गिरिषु चोपत्तिस्थाने, पृथिवीकायिकानां तु पृथिवीनार्भनेकत्वाद् बहुतरताच्च तत्पिण्डोत्पत्तिस्थानाच्चासङ्ख्येयपरं घटते, आह-यथोऽप्रमत्तकायिकानां म्वल्ल-
समाप्तने, नैम

व्याख्या-असङ्ख्येयश्रेण्याकाशमदेशस्तुल्याः प्रथमफले सौधर्मास्त्यो, द्वितीये चेशानाल्यो, एकश्रेण्यसङ्ख्येयभागा-
काशमदेशस्तुल्याः, उपरि प्रत्येकं देवस्थानेषु देवा यथोत्तरं च ये ये यथोपरि ते तेऽधःस्थेभ्यः स्वल्पस्वल्पतराग्रगृह्णात
समश्रेण्यागता अपि ईशानमाहन्दाः प्राणनाच्युतदेवाः स्वल्पाः । इति गार्थार्थः ॥ ४९ ॥

प्रथमपृथिवीनारकभवनपतिसौधर्मदेवानां सर्वपापसङ्ख्येयत्वे सत्युक्तेऽपि विशेषमाह-

सेढीएवकेकपएत्त-रइयसुइणमंगुलप्पमियं । घम्माए भवणसोहम्म-याण माणं इमं होइ ॥ ५० ॥

व्याख्या-याः पूरं प्रतिपादिताः श्रेण्यः ताभ्यः एकैकमाकाशमदेशं गृहीत्वा या रचिताः सूचयन्तासाप्तहुलप्रमितम्-अङ्गुला-
गतम्, नारकभवनपतिसौधर्मदेवानां मानम्-सङ्ख्या, एतद् भवति वक्ष्यमाणम् । इति गार्थार्थः ॥ ५० ॥

उत्पन्नदोसयंगुल-भूओ भूओ विगिज्झ मूलतिगं । गुणिया जहुत्तरत्था, रासीओ कसेण सुईओ ॥ ५१ ॥

व्याख्या-पदपञ्चाशदधिकशतद्वयाङ्गुलाद् भूयो भूयो विगृह्य-गृहीत्वा मूलत्रयं पोटश्चतुर्द्विसङ्ख्यं राशयो यथोत्तरस्या
गुणिनाः क्रमेण यथोपन्यासं सूचयो भवन्ति । प्रथमपृथ्वीनारकाणां पणवतिचतुःसहस्राङ्गुलप्राणाः, भवनपतीनां
चतुःषष्ट्यङ्गुलप्राणाः, सौधर्मदेवानामष्टाङ्गुलप्राणा इयदङ्गुलमृचिप्रदेशप्रमाणश्रेणीप्रदेशस्तुल्यास्ते । इति गार्थार्थः ॥ ५१ ॥

अहंवंगुलप्पएसा, समूलगुणिया उ नेरइयसुई । पढमदुइया पयाइं, समूलगुणियाइं इयराणं ॥ ५२ ॥

व्याख्या-अथर्वेपं सङ्ख्या अङ्गुलप्रदेशाः स्वमूल्याणा यावन्तो भवन्ति, तावच्छ्रेणीप्रदेशमिताः प्रथमपृथिवीनारकाः ।

अङ्गुलप्रदेशप्रथमपदं द्वितीयपदगुणं यावत्सङ्ख्यं तावत्श्रेणीप्रदेशस्तुल्या भवनपतयः, अङ्गुलप्रदेशद्वितीयवर्गमूलं तृतीयल-भू

मयी चालस गइम. पढमाण अमंखसोनेरहया । सेढि असंखसो, सेसासु जहचरं तह य ॥ ४६ ॥

न्याव्या-‘संज्ञिनश्चतसृषु गतिषु प्रथमायां असङ्ख्येयाः श्रेण्यो नारकाः श्रेण्यसङ्ख्येयांशः श्रेषामु यथोत्तरं तथा च पदानि । यदार्थः-संज्ञिनश्चतसृष्वपि गतिषु भवन्ति, नासंज्ञिनः, तत्र प्रथमायां नरकपृथिव्यां नरकपृथिव्यश्रेणीमदेशतुल्या नारकाः नापान्ते तथासङ्ख्येयिक्याद्भवन्ति, श्रेण्यश्च घनीकृतलोकप्रमाणाः, द्वितीयादिषु नरकपृथिव्योऽप्येकश्रेण्यसङ्ख्येयभागाभेदेन तुल्या भवन्ति, यथोत्तरं चासङ्ख्येयभागाभात्रा द्वितीयनरकपृथिवीनारकेभ्यस्तृतीयपृथिवीनारकाः असङ्ख्येयभागाभात्रा, एवं यथोत्तरं शेषास्वपि नेतव्या इति गार्थार्थः ॥ ४६ ॥

संलैलजोयगणं, स्रूपसेहि भाइओ पयो । वंतरसुवेहि हीरइ, एवं एककभेएणं ॥ ४७ ॥
व्याख्या-‘संलयेयोजना’ सूचिप्रदोर्भाजितः प्रतरः व्यन्तरसुरैः द्वियते एवमेकैकयेन’ पदानि, पदार्थः-सङ्ख्येय-
योजनानां या ‘सूचिः’ एकप्रदक्षिका पङ्क्तिः, सङ्ख्येययोजनप्रमणा प्रदक्षपङ्क्तिरिति भावः, तथा भक्तः प्रतरो व्यन्तरसुरै-
द्वियते-भागल्यतुल्या व्यन्तरदेवा इति । एवमेव प्रतिनिधाय भावना, सङ्ख्येयस्य वैचित्र्याद्य दोषः इति गार्थः ॥ ४७ ॥

व्याख्या—‘संख्येययोजनानां सूचिप्रदेशोभिन्निः प्रतरः व्यन्तरसुरैः द्विष्टो एवमेकैकभेदेन’ पदानि, पदार्थाः—सङ्ख्येय-
योजनानां या ‘सूचिः’ एकप्रदेशिका पङ्क्तिः, सङ्ख्येययोजनप्रमाणा प्रदेशपङ्क्तिरिति भावः, तथा भक्तः प्रतरो व्यन्तरसुरै-
द्विष्टे—भागल्यवृत्त्या व्यन्तरदेवा इति । एवमेव प्रतिनिधायं भावना, सङ्ख्येयस्य वैचित्र्याश्च दोषः इति गायार्थः ॥ ४७ ॥

छप्पन्नदोसयंगुल-सूहणएसेहि भाइमो प्यरो । हीरह जोइसिएहि सद्धणे त्थीउ संखगुणा ॥ ४८ ॥
व्याख्या-पट्पञ्चाशदधिकशतद्वयाङ्गुलानां पदेयसूच्या याजिनः प्रतरः द्वियते ज्योतिष्कैः, भागलब्धप्रमाणा ज्योतिष
इत्यर्थः, स्वस्थानेषु चतुर्ध्वपि देवनिष्काशेषु क्षिप्रो देव्यो देवानां (देवभ्याः) सहलोक्यगुणाः । इति मायार्थः ॥ ४८ ॥

व्याख्या-पटुपञ्चाशदधिकशतद्वयाङ्गुलानां प्रदेशश्च व्याघ्रजिनः प्रतरः द्वियते ज्योतिर्धौ, भागलब्धप्रमाणा ज्योतिष इत्यर्थः, स्वस्थानेषु चतुष्टयपि देवनिवासेषु द्विषो देव्यो देवानां (देवभ्यः) सहूलोपगुणाः । इति मायार्थः ॥ ४८ ॥

असंखसेद्विषणस-तुल्या षडमदुरयकण्येसु । सेडिअसंखसभा उवर्णि तु जहोचरं तद्वय ॥ ४९ ॥

• व्याख्या-असङ्ख्येयश्रेण्याकाशमदेशस्तुल्याः प्रथमकल्पे सौधर्माख्ये, द्वितीये चेन्नानाख्ये, एकश्रेण्यसङ्ख्येयमागा-
काशमदेशस्तुल्याः, उपरि प्रत्येकं देवस्यानेषु देवा यथोचरं च ये ये यथोपरि ते तेषां स्येभ्यः स्वल्पस्वल्पतराग्रशब्दात्
समश्रेण्यागता अपि ईशानमाहेन्द्राः प्राणताच्युतदेवाः स्ख्याः । इति गायार्थः ॥ ४९ ॥

प्रथमपृथिवीनारकभवनपतिसौधर्मदेवानां सर्वेषामसङ्ख्येयत्वे सत्युक्तेऽपि विशेषमाह-

सेढीएक्येक्षपएस्-रइयसुईणमंगुलणमियं । घम्माए भवणसोहम्म-याण माणं इमं होइ ॥ ५० ॥

व्याख्या-याः पूर्वमिति पादिताः श्रेण्यः ताभ्यः एकैकमाकाशमदेशं गृह्णीत्या या रचिताः सूचयन्त्यासामङ्गुलममितम्-भङ्गुला-
गतम्, नारकभवनपतिसौधर्मदेवानां धानम्-सङ्ख्या, एतद् भवति वक्ष्यमाणम् । इति गायार्थः ॥ ५० ॥

छप्पन्नदोसयंगुल-भूओ भूओ विगिज्झ मूलतिंगं । गुणिया जहुत्तरत्था, रासीओ कमेण सुईओ ॥ ५१ ॥

व्याख्या-पदपञ्चाशदधिकशतद्वयाङ्गुलाद् भूयो भूयो विगृह्य-गृहीत्वा मूलत्रयं षोडशचतुर्द्विसङ्ख्यं राक्षयो यथोत्तरस्या
गुणिनाः क्रमेण यथोपन्यासं सूचयो भवन्ति । प्रथमपृथ्वीनारकाणां षण्णवतिचतुर्द्विसङ्ख्यसङ्गुलप्रमाणाः, भवनपतीनां

चतुर्द्वयङ्गुलप्रमाणाः, सौधर्मदेवानामष्टाङ्गुलप्रमाणा इयदङ्गुलमुच्चिमदेशमणश्रेणीमदेशस्तुल्यास्ते । इति गायार्थः ॥ ५१ ॥

अहवंगुलएस्सा, समूलगुणिया उ नेरइयसुई । पढमदुइया पयाइं, समूलगुणियाइं इयराणं ॥ ५२ ॥

व्याख्या-अथेवंपं सङ्ख्या अङ्गुलप्रदेशाः स्वमूलगुणा यावन्तो भवन्ति, तावच्छ्रेणीमदेशमिताः प्रथमपृथिवीनारकाः ।
अङ्गुलमदेशप्रथमपदं द्वितीयपदगुणं यावत्सङ्ख्यं तावत्श्रेणीमदेशस्तुल्या भवनपतयाः, अङ्गुलप्रदेशद्वितीयवर्गमूलं तृतीयल-मू

गुणं यावत्तत्त्वं तावत्श्रेणीप्रदेशमुत्था सौयम्भदेगाः । इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥

अंगुलमूलासंख्यभाग्यमिया उ होति सेदीओ । उत्तरखिववियाणं, तिरियाण य सन्निपज्जाणं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—अङ्गुलसूत्रिप्रदेशवर्गमूलासङ्ख्येयभाग्यदेशमणाः श्रेण्याः, किमुक्तं भवति ?—तासु श्रेणीषु यावन्तोऽ-
मरमदेशास्तावन्त उत्तरवैक्रियवरीणिषो जीवा भन्तव्याः चतुर्गतिगता इति । त्रियमती संज्ञिनय पर्याप्तिका एतावन्त
इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥

सामण्णा पज्जात्ता, पणतिरि देवेहि संखगुणा ॥ संखेज्जा मणुपा तहि मिच्छाद्गुणावि सट्ठणे ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘सामान्या’ अविशेषिताः संख्यसंज्ञिपर्याप्तपराश्रयतुल्याः ‘पर्याप्ता’ इति संज्ञिनोऽसंज्ञिनश्च पर्याप्ता इति
द्विरूपानगता जीवाः पञ्चेन्द्रियवियञ्चाः सर्वदेवेभ्यः यथासङ्ख्यं यथाक्रमं अतस्त्वेष्यसङ्ख्येषुमाणाः । मनुष्यगतां सङ्ख्येषु
मनुष्याः पर्याप्ताः, ‘तद्वि’ति तत्र मिथ्याहृष्ट्यादिगुणा अपि सङ्ख्येया एव स्वस्थाने स्वरूपानेऽन्विष्यमाणाः सर्वेषामपि सद्-
त्वेप्यत्वादपर्याप्तिकानां तु कादाचित्कत्वादिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥

उष्णोसण्ण मणुया, सेडीं रुवाहिया अवहरंति । तईयमूलाहपहि, अंगुलमूलप्पण्णसेहि ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उत्तरपदे मनुष्याः श्रेणीं समरज्जुप्रमाणं तत्प्रदेशाङ्गुलं रूपधिकतां सन्तः सर्वेऽप्यपहरन्ति, कथं ?
अङ्गुलमूलप्रदेशानां ततोयमूलश्रेणीरङ्गुलमूलप्रदेशपरहाराणाः, किमुक्तं भव त अङ्गुलमूलं ततोयमूलाहत् यावत्तावन्मात्रे
खण्डैः खण्डितां श्रेणीं हरन्ति तावन्मात्रा भवन्तीति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

सासायणाइ चडरो, होति असंत्वा अणंतया मिच्छा । कोटिसहस्सपुहुत्तं, पमत्त इयरे उ धोवयरा ॥ ५६ ॥
 व्याख्या-सास्त्रादनसम्यग्मिथ्याष्टयविरतदेशविरताः प्रत्येकं सङ्ख्यातीता मन्त्रव्याः, सदा द्वौ नित्यौ अनित्यौ
 द्रावुकृष्टसम्भवे । अनन्ता मिथ्यादृष्ट्याः, कोटीसहस्रपृथक्त्वतुल्याः प्रपञ्चास्तेभ्योऽप्रमत्ताः स्तोत्रनराः 'मिच्छाणंता च-
 लसे पल्लियासंत्वंस' इत्यस्यास्य च को विशेषो ? विशेषाभावे पुनरुक्तदोष इति ? अत्रोच्यते-क्रमोपन्यासोच्छ्रुत्तनेन यथोत्तरं
 प्रमृताः ख्यापिताः अत्रायं विशेषः, अविरतेभ्यो न देशविरता बहव इति दोषः । उच्यते-तुल्यत्वाधिपत्याद् गुणाधिपत्याच्च
 स्तोत्राः ख्यापिता एवं न दोषः । इति गार्ग्यः ॥ ५६ ॥

एगाई चउप्पण्णा, समगं उवसामगा य उवसंता । अद्धं पडुच्च सेटीए, होति सव्वेवि-संखेज्जा ॥ ५७ ॥

व्याख्या-एकादारम्य उत्कृष्टवधतुःपञ्चाशत्पर्यन्ताः समकं-एककालं उपश्रामकाः-अपूर्वकरणवादादसूक्ष्मा मोहनीयस्य,
 उपश्रान्तमोहाद्य चकारो भिन्नक्रमे, इत्यन्तो जीवाः प्रादुर्भवन्ति प्रतिसमयं पुनरुत्पद्यमानाः श्रेणीकालं प्रतीत्य-आश्रित्य सर्वेऽपि
 श्रेण्यन्तर्गताः सङ्ख्येया इति । यद्यपि सङ्ख्येयाः सामान्यतोऽभिहिताः, तथापि श्रुतानि, न सदस्त्राणि, न लक्षाः । कुत
 एतदवसीयते ? युक्तिः, प्रपञ्चाश्रमत्प्राप्तिकोटिसहस्रपृथक्त्वात्, तत्र येऽत्यन्तविशुद्धपरिणामास्ते सप्तकाः, उत्कृष्टेनापि श्रुतपृ-
 थक्त्वपरिणामाः, तेभ्यो ये अन्तर्ध्वंतिस्वल्पपरिणामास्ते उपश्रामका अन्तर्मुहुर्चान्तर्ध्विनः परतः सर्वेऽपामप्यभावादियन्तो भाव-
 नीयाः । इति गार्ग्यः ॥ ५७ ॥

१ प्रियत्वारिद्र्यतमगंशोत्तर्ध्वस्य

खवगा खीणाजोगी, एगाई जाव होंति अद्वस्यं । अद्याँ सयपुहुत्तं, कोडियुहुत्तं सजोगीओ ॥५८॥ दारम् ।
व्याख्या-सपक्काः खीणाः अयोगिनः सपणाहर्षीकरणगदस्वस्वकपायाः सपका इति, खीणाः-क्षीणकपायाः,
अयोगिनो-योगव्यापाररहिताः, निरुद्धपञ्चदशयोगास्तो त्वेकादशो यावदष्टतं तावद् भवन्ति १०८ समक्रमेरुकांते
'अद्यायां' श्रेणीकाले अन्तर्मुहूर्तान्तिर्वर्षिनः शतपृथक्त्वमात्राः प्रादुर्भवन्ति, पृथक्त्वं तु द्विद्वनादिनवच्चतुर्थ्यन्तं, सपोगिनः
केवलशानिनः कोटीपृथक्त्वमाणाः । इति गार्थाः ॥ २५ । उक्तं द्रव्यमाणद्वाराण्य । क्षेत्रद्वाराण्य--

अप्यज्ञात्ता दोधिवि, तुहुमा एगिदिया जए सव्ये । सेसा असंखभागे, चायरपवणा असंखेसु ॥ ५९॥

व्याख्या-अपर्याप्तौ द्वौ कृतापर्याप्तकृत् यपर्याप्तकौ, अथवा प्रत्येकसाधारणापर्याप्तकौ तावच्च त्रिगोत्र्येन-मूलमार्गैरुद्दि-
यौ, अपिशब्दो भिन्नक्रमः, स च सम्भावने, मूलप्रा एरेन्द्रियाः पर्याप्तकाः सर्वेऽपि-सर्वस्मिन् जगति सर्वशब्द उभयत्र सम्बन्ध-
नीयः प्रथमानुवचनान्तः । सप्तम्येकवचनान्तः । ततः सर्वेऽपि मूलप्रा एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयः प्रत्येकमाधारणपर्याप्तका
द्वेषेवापर्याप्तकौ तज्जालीयौ पूर्वोक्तौ सर्वस्मिन् जगति प्रत्येकं लोकान्नाश्वव्यापिनौ इत्यर्थः । शेषाः पृथिव्यादयो द्वीन्द्रियादयश्च
प्रत्येकाः साधारणाश्च ये वादराः प्रत्येकं पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च ते लोकासद्व्येयभागे स्थिताः । ये वादरा वायुकापिकास्ते
पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च लोकस्थानैकेष्वसद्व्येयभागेषु स्थिताः । आह परः-मूलप्राः सप्तमेदाः सर्वे प्रत्येकं सर्वलोकापन्नाः,
शेषा वादराः सप्तमेदाः गत्येकं लोकास्यासद्व्येयभागापन्नाः, एवमज्ञसैवाऽभेदेष्वौ सिद्धे कस्मादेवं व्याख्यायते-सूत्रे
चानर्थकं अपर्याप्तद्वयग्रहणं क्रियते । उच्यते-कंपाञ्चिदपर्याप्तकाः सर्वेऽपि प्रभूता इति कृत्वा सर्वलोकापन्नाः, तत्र स्वकायनिश्चया

सर्वपापमुत्पत्तेरैकपयसिकानिश्चयाऽसहस्येया अपर्याप्तकाः सम्भवन्ति, अस्वार्थस्य ख्यापनाय एवं व्याख्यायते, अथवाऽन्या
सूत्रघटनाऽपर्याप्ता अपिश्चब्दात् पर्याप्ताश्च सूत्राणां द्वावप्येतां सर्वस्मिन्नगतिं भवत इति गार्थः ॥ ५९ ॥

सासायणाइ सन्ध्ये, लोगस्स असंखयस्मि भागस्मि । मिच्छा उ सतलोए, होइ सजोगीवि समुग्घाए ॥ ६० ॥
व्याख्या-सासायनादौनि सर्वसुणस्थानानि सास्वादनादयो वा प्रत्येकं सर्वसुणस्थानजोगा लोकस्याऽसंख्येयभागे
व्यवस्थिताः । मिथ्यादृष्टयस्तु सर्वलोकपक्षाः, यतः सूक्ष्मनापकर्षोदयिनो मिथ्यादृष्टय एव भवन्ति नाऽन्ये सास्वादनादयः ।
'सजोगिनोऽपि' केवलिसमुद्घातावस्थायां कामेणयोगेन सयोगिनः सर्वजमद्वयापिनो भवन्ति इति गार्थः ॥ ६० ॥

समुद्घातमसद्देनाऽदोषसमुद्घातनसद्द्वयां प्रतिपादयन्नाह-

वेयणकमायमारण-वेउवियत्तेउहारकेउलिया । सग पण चउ त्तिन्नि कमा, मणुसुत्तेरेइयत्तिरियाणं ॥ ६१ ॥

व्याख्या-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, भरणसमुद्घातः, उचरवैरूप्यशरीरकरणसमुद्घातः, तेजोलिप्स्यास्तु
दधातः, (आहारकसमुद्घातः) हेमलिसमुद्घातः, एवं तप्त समुद्घातः । एतेषामेव गतिषु सम्भवमाह-मनुष्यगतां सर्वेऽपि
अविकल्पाः, देवगतां पञ्चाद्याः, नरकगतां चत्वार आद्याः, तिर्यग्गतां त्रय आद्या इति गार्थः । ६१ ॥

पंचदियत्तिरियाणं, देवाण व गंच होन्ति सत्तीणं । वेउवियवाऊणं, पढमा चउरो समुग्घाया ॥ ६२ ॥ द्वारम् ॥
व्याख्या-पञ्चेन्द्रियत्तिरियाणं संज्ञिना देवानामिव पञ्चाद्याः समुद्घाता भवन्तीति, उचरवैरूप्यशरीराणां वायुकायिकानां
चत्वार आद्याः समुद्घाता भवन्तीति, यतस्तेषां वैक्रियशरीरलब्धिरिति गार्थः ॥ ६२ ॥ गतं क्षेत्रद्वारम् ॥ स्पर्शनद्वारमाह-

चांसविद्वावि तिरिया, समुधाणं फुसन्ति सबजं । रिस्मेढेड व केहं, एवं मिच्छा सजोगी ड ॥ ६३ ॥

व्याख्या-चांसद्वयप्रकारा अपि नियञ्चः समुद्रातेन सर्गं जगत् स्पृशन्ति ऋजुश्रेण्या वा केचन, एवं समुद्रवातेनैव भिष्याद्युयः मयोपिनय्य सर्गं जगत्स्पृशन्ति 'चोदमहिदहि जीया' इति वक्तव्ये यच्चिरश्रोऽभिप्रेतं तद् ज्ञापयति-तिरियञ्चो-
 कनिरासिनो ये तिर्यञ्चो मनुष्या वा ते मरणसमुद्रवातेन सर्गं जगत् स्पृशन्ति, एक नलुगत्या ऊर्ध्वालोकान्ते प्रजति, अन्यसप्तथो-
 लोक्तान्ते, त्वय्यो-पसिक्तालः, एवं सर्वलोकस्पर्शिनो भवन्ति, कुत एतदवसीयते ? उच्यते- 'रिस्मेढेड १ मेई' इति वचनाद्
 येऽधोयोगान्तादूर्ध्वलोकान्ते स्वामरकायिका ऋजुश्रेण्या उत्पद्यन्ते ते प्रत्येकं सर्वलोकस्पर्शिनो भवन्ति, न च नसनिर्क्षां
 ऊर्ध्वलोकैऽधोलोकैः न सम्भव इति । देवा नारका वा नयं स्पन्दनां कुर्यान्ति, यतस्ते तिर्यग्लोकोपपातिनो बाहुल्येन स्वभावान्ते
 भवन्ति, येऽधोर्ध्वदिग्गतं प्रतिपद्यन्ते, देवमतेऽपि स्वस्थानादूर्ध्वमुखा वा, नार्योलोक्तमुखा अतस्ते
 न सर्वत्रोक्तस्पर्शिनो भवन्ति । वेदनासमुद्रगातं कृपायसमुद्रगातं वैक्रियशरीररूपणसमुद्रगातं तेजोलेश्यानिसर्गसमुद्रगातं
 आहाररुधिररूपणसमुद्रगातं, जीवम्यात्यप्रदेशाः यथा द्रुतमुक्तसद्व्यायप्रधानुच्छा अपि स्थालीमापूरयन्ति तन्मुसरिग
 रेण च निर्गच्छन्ति एव जीवप्रदेशा अपि शरीरात्मरसांशा आपूरयन्तो निर्गच्छन्त्यन्तर्द्रुतं कानं यावत्, न च लोक्तस्पर्शिनो
 भवन्ति, सर्वसमुद्रगतानां वेदनासमुद्रान्तोऽन्तर्भनो, यथा रोगणां ज्वरः । वैक्रियाहाररुधिररूपणार्थं निर्गता जीवप्रदेशा-
 सनयोगान् पुद्गलान् शुहीला नच्छीरं निष्पादयन्ति, तस्य च पदं पर्याप्तयो युगपत् प्रारभ्यन्ते, ततः शरीररयांसिम-

ननु हर्षेन निष्पादयन्ति, शेषाः सामयिभ्यः, औदारिकस्य तु प्रथमा सामयिकी शेषा आन्तर्मुहूर्त्तिकाः, तेजोलेख्यासमुद्घातोऽ-
वरये कृपायसमुद्घातपूर्वकाः, यतः कृपायाभिः प्रथमं जठरे सम्भवति, ततः स बलान् मुरेन निर्गच्छन्तेजोलेख्योच्यते,
केवलिसमुद्घातस्तु अष्टसामयिकाः प्रवीत एव, तस्मिन् सयोगी जगत्सर्षो भवति, 'मिथ्यादृष्टयः' तु शब्दात् सूक्ष्माः सर्वे
सर्वलोकापन्नाः, एकजीवो वा समुद्घातेनैकन्द्रियवदिति गार्थार्थः ॥ ६३ ॥ शेषगुणस्थानेऽप्यार-

मीप्ता अजया अड अड, वारस सासायणा छ देसजई । सग सेसा उ फुसंति, रज्जू लीणा असंखंसं ॥ ६४ ॥
व्याख्या-सम्यग्मिथ्यादृष्टोऽविरताश्च अष्टावष्टौ रज्जूः स्पृशन्ति, द्वादश सासादनाः स्पृशन्ति, षट् देशविरताः स्पृ-
शन्ति, उक्तशेषाः प्रमत्तायाः सप्त रज्जूः स्पृशन्ति, तुल्यत्वात् प्रमत्तोऽप्रमत्ताभिमुखः तन्स्यानमप्राप्तो ब्राह्मः, क्षीणकृपायस्तु रज्जो-
रसद्वारेण भागं स्पृशन्ति, यतो नासौ त्रियते न च समुद्घातं करोतीति गार्थार्थः ॥ ६४ ॥ एतदेव भावयति-

सहस्रारंतिदंवा, नारयनेहेण जंति तद्वयभुवं । निज्जंति अच्चुयं जा, अच्चुयदेवेण इयरसुरा ॥ ६५ ॥

व्याख्या-सति सम्यग्मिथ्यात्वबुद्धे न त्रियन्ते, अतो भवस्था एव शुबन्ते, सहस्रारं देवलोकावर्तयन्तिनः तदमसानाः
सम्यग्मिथ्यादृष्टो देवा नारकानव्रसा पूर्वसज्जनस्नेहेन गच्छन्ति तृतीयपृथिवीं यावत्, एवं हि सप्त रज्जुस्पर्शना भवति,
यत्र स्तिर्यन्तोऽस्मात्पञ्च सहस्रारो द्वे तृतीया पृथिवीनि, अन्यां तेषां रज्जुमुच्युतदेवेन स्मालयेऽथस्तनमुराः यतो नीयन्तेऽत्राः
स्पृशन्ति, एवमष्टावष्टौ । यत्र पयिरितस्य मृत्पुत्रास्ति तथापि अंशदुर्गंधविष्यादिषु सप्तमयत्त्वो न गच्छति, नाप्यागच्छति
उपरि वा सहस्रारं गच्छति, तेन सम्यग्मिथ्यादृष्टिद्विवर्तितोऽपि प्रतिपादितः, यदि पुनः पञ्चधाः मास्मादनमदा

गच्छति, द्वादशरज्जुस्पर्शना मतान्तरे सम्भाव्यत एव, निर्देशगाथातुश्चद्वादशरज्जुस्पर्शना भवत्यविरतस्य, यतोऽनुत्तरदेवा मनुष्यभवं गच्छन्तः समरज्जुस्पर्शिनो भवन्ति, केपाश्चिन्मतेन सायिकदृष्टयः त्वीयपृथिव्यां गच्छन्तीति गार्थार्थः ॥ ६५ ॥
सास्वादनस्य द्वादश भावयति-

छट्ठीणं नेरइओ, सासणभावेण एइ तिरिमणुए । लोमंतनिक्खुदेसुं, जंतिंस्से सासणगुणत्था ॥ ६६ ॥

व्याख्या-एतत्तत्त्वप्रकृत्यव्यां भवान्ते औपश्रुतिकसम्बन्धं प्राप्य विध्यात्वं गन्तुमनाः सास्वादनत्वं प्राप्तः कालं करोति तेन सास्वादनेन तिर्यहु मनुष्येषु वा उत्पद्यते ताः पञ्चरज्जुस्पर्शो भवति, तिर्यग्लोकाच्चाविद्या अन्ये सास्वादनगुणस्या लोकात्तनिक्खुदेसुं गच्छन्ते, एवं द्वादश रज्जुस्पर्शना भवति, प्रायोऽधोलोकाभिमुखी सास्वादनगुणपन्नानां सत्त्वानां गतिरेव नास्ति, तेन इयन्मात्रा स्पर्शना प्रतिपादिता, अधोर्ध्वलोकद्वयलोकैऽपि यान्ति ततश्चतुर्दशापि लभ्यन्ते इति गार्थार्थः ॥ ६६ ॥

उवसाभाग उवसंता, सव्वट्ठे अप्पमत्ताविरया य । गच्छंति रितगइए, पुंसेसज्जया उ बारसमे ॥ ६७ ॥

व्याख्या-‘उपशमाभका’ उपशमप्रेषणां निवृत्त्यनिवृत्तिवादस्त्वक्तव्याः ‘उपशान्ता’ उपशान्तकृपायाः, ‘अप्रमत्ताः’ संयमोद्यमपरा ‘विरता’ उपशमाहर्गः, चक्षुर्दत्त प्रमत्ता अपि अप्रमत्ताभिमुत्ताः सर्वार्थविमानं गच्छन्ति । गमनं च द्विधा-क्षुद्रगत्या वक्रगत्या च । सामयिकी क्षुद्रगतिः, त्रिविधा वक्रगतिर्द्विसामयिकी कोपर(कूर्प) वक्रगतिः, त्रिसामयिकी लाङ्गुलवक्रगतिः, चतुःसामयिकी गोमूत्रिकावक्रगतिरिति, ते च भगवन्तो विशुद्धपरिणामा मनुष्याः स्वभवान्तमपये स्वशरीरपरित्यागेन स्वजीवप्र-

देशैः सर्वार्थं विमानं गच्छन्ति, ततः सप्तर्ज्जुस्पर्शिनो भवन्ति, यतः स तेषां गुणो यावदायुः, अतो मनुष्यायुषा ते तत्रायो गिवत् परम-
 वायुर्गत्यानुपूर्व्यनुदयेन च गच्छन्ति, यत आगमः 'इह वोदि चइचाणं वत्थ गंतूण सिज्झाति' तस्मिन्नेव समयेऽत्र शरीरं परित्यजति,
 स शरीरत्यागेन तस्मिन्नेव समये सिद्धिस्थाने सिद्धत्वं प्राप्नोति, एवमेवेऽपि येनैव समयेन शरीरं परित्यजन्ति, तेनेव सर्वार्थं विमानं प्रा-
 प्नुवन्ति, आह परः, उक्तमागमे- 'परमवपडमे साठण' इति, परमवायुप्रथमसमयोदये शरीरशान्तः शरीरस्यागो जीवस्य भवति, अतो
 देवायुस्त्वदये शरीरं परित्यजतां कथं स्पृशेता तदयुषा भवति ? उच्यते- नार्यं दोषः, ऋजुगतित्वात्, मनुष्यमयान्तसमये ऋजुगता-
 बुत्पत्तिस्थानं शरीरं अपरित्यजन् समारोहति स्म, यथेल्लिक्काजीवः पुच्छस्यानमपरित्यजन् मुखेनावूर्ध्वं क्षेत्रं शरीरवित्तानात् प्राप्य
 ततः पुच्छं संहृत्यैव सामयिकगतौ जीवः शरीरस्य एवोत्पत्तिस्थानमारोहति, उभयक्षेत्रस्थस्यानन्तरसमये परमवायुस्त्वदयमुप-
 गच्छति, तस्मिन् समये शरीरशान्तं कुर्वतां न दोषः, ततः स्पृशेता उभयत्राविरोधेन सम्भवति, यतो वक्रगतायेव परमवादि-
 समये शरीरशान्तशूलैकस्तदायुर्गत्यानुपूर्व्विकाणामुदयो घटते, न ऋजुगताविति । 'पुरुषा' मानवा देशविरताः द्वावक्षमे देशलोके
 गच्छन्ति, ऋजुगतायेव, यतः विस्थां न सहस्रारादूर्ध्वतो गमनमस्ति अतः पदरज्जुस्पर्शना भावितैव । तुशब्दाद्यद्यस्य रूपमकला-
 दस्पर्शनायोगी सिद्धिमुपगच्छति, तयाप्युपचारतोऽसावपि भीक्ष्मदेशैः सप्तर्ज्जुप्रमाणं क्षेत्रं स्वस्वशरीरपरित्यागात्सिद्धिक्षेत्र-
 माप्ताच्चा स्पर्शितयानेवोच्यते- यतः सिद्धक्षेत्रस्याः सिद्धा उच्यन्ते, तथा तत्कालेऽसावपि सप्तर्ज्जुप्रमाणत्वात् तद्गत पवोच्यते,
 इति गार्थाय ॥ ६७ ॥ अत स्पृशेताद्धारय । कालद्धारयधिरुच्यते-

१ 'अत्र शरीरं त्यक्त्वा तत्र गत्वा सिद्धयति'

संततप्यपञ्चाणां, अंतमुष्टुत्तं दृढानि सुहृत्माणां । सेसाणंपि जह्या भवद्विष्टं होइ एमेव ॥ ६८ ॥

व्यास-पर्य-यस्यचार्द्रकैन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंक्षिप्तं सप्तानामप्यपराशक्तानां मृत्प्रपयसिक्तानामपि अन्तर्मुहुर्नैवात्रा
भयस्थितिर्भवति, पक्षभयायुः प्रमाणमिति, 'द्वित्रिधापि' इत्यन्त उक्तं एवम् । दोषणामपि चादर्द्रकैन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंक्षि-
प्तानां पर्याप्तानां 'एवेमेव' अन्तर्मुहुर्नैवात्रा एव जगत्या भवस्थितिर्भवतीति गार्थायः ॥ ६८ ॥ दोषणामुक्तप्रभवस्थितिमाह-

बावीमसहस्राहं, धारस चामारं अउणपन्नदिणा । छम्मास पुच्चकोडी, तेत्तीमगराहं उक्कोसा ॥ ६९ ॥

व्याख्या-द्वारिद्विद्विपंमहसाणि चादरपर्याप्तकैन्द्रियाणां कृष्टा भवस्थितिः, सा च पृथिवीकायिकदेव, यतोऽस्मादि-
कानां सप्त, तेन। कायिकानां त्रीणि अहोरात्राणि, वायुकायिकानां त्रीणि (वर्षमहर्षाणि) जनस्यनिकायिकानां दश वर्षमहर्षाणि,
परमस्थितिरिति । द्वीन्द्रियाणां द्वादश वर्षाणि, त्रीन्द्रियाणां एकोनपञ्चाशद्विद्वानि, चतुरिन्द्रियाणां एवमासा, अर्धमंशिनो
वर्षाणां पूर्वकोटिः, संक्षिप्तं प्रयद्विद्वत्सामरोपमाणि, सर्वेषां पर्याप्तानां भवस्थितिः क्रमेणोक्तं इति गार्थायः ॥ ६९ ॥ एफस्मिन्
जीये गुणारक्ष्यानकालमाह-

होइ अणाइअर्णतो, अणाइसंतो य साइसंतो य । देसूणोणगलहं, अंतमुष्टुत्तं चरिम मिच्छो ॥ ७० ॥

व्याख्या-मिथ्यागुणान्द्रुतो जीवः त्रिधा कालमेवाह भवति, अनाद्यन्तं कालमेकः, अनादिसान्तं कालं द्वितीयः,
सादिसपर्यवसानं कालं तृतीयः, द्वयोराद्योर्मिथ्याहृदयोरन्योऽन्योऽन्यः कालः, तृतीयस्य गन्त्योऽन्तर्मुहुर्नैवात्रो गुणवस्था-
नकालः, तस्य चोच्छ्रितः । पुद्गलपरावर्त्तार्द्धं किञ्चिन्नूनं यावदिति गार्थायः ॥ ७० ॥ तमेवाधिकाराणां पुद्गलपरावर्त्तमाह-

पोङ्गलपरियटो इह, दवाइ चवविहो मुण्यवो । एकैको पुण दुविहो वायरसुहुमत्तभेएणं ॥ ७१ ॥
 व्याख्या-पुङ्गलपरावर्त्तोऽस्मिन् प्रवचने द्रव्यक्षेत्रकालभावमेवादक्षद्विविधो यन्त्रव्यं, एकैको भूयोऽपि द्विविधो वादरत्व-
 सूक्ष्मत्वमेवादिति गायार्थः ॥ ७१ ॥

संसारम्मि अडंतो, जाव य कालेण कुसिय सव्वाणू । इगजीवो मुयइ वायरऽअपरतणुडिओ सुहुमो ॥ ७२ ॥
 व्याख्या-संसारे 'अटन्' भ्राम्यन् यावता कालेन स्पृष्टा-आत्मभावेन परिणमय सर्वानप्यणून्-परमाणून् एको जीवो
 भुञ्चति, एपोऽद्वाविशेषो वादरो द्रव्यपुङ्गलपरावर्त्तः, औदारिकवैक्यादीनां अन्यतरगरीरस्यः, यावता कालेन स्वमदेदोः
 सर्वपरमाणून् स्पृष्ट्वा एको जीवो भुञ्चति स सूक्ष्मो द्रव्यपुङ्गलपरावर्त्त इति गायार्थः ॥ ७२ ॥

लोभस्स पपसेसुं, अणंतरपरंपराहिं भव्चहिं । सेत्तम्मि वायरो सो, सुहुमो उ अणंतरमयस्स ॥ ७४ ॥
 व्याख्या-'लोभस्स' चतुर्दशरज्जुप्रमाणाकाशखण्डस्य 'प्रदेशेषु' निर्विभागखण्डेषु, अनन्तरपरम्परप्रकाराभ्यां मृतस्यै-
 कजीवस्य, किमुक्तं भवति-प्रत्येकं सर्वप्रदेशेषु यावता कालेनैको जीवो मृतो भवति स वादरः क्षेत्रपुङ्गलपरावर्त्तः, सूक्ष्मस्तु
 यावता कालेन प्रथमप्रदेशादनुवद्धप्रदेशक्रमेण मृतो भवति, यद्यपि जीवस्यैकप्रदेशेऽवस्थानमेव नास्ति, तथापि जीवावस्थान-
 प्रदेशानां प्राधान्येनैकं परिकल्प्य तस्माद् गणनाप्रवृत्तिरिति, अमुना प्रकारेण प्रभूतकालव्यापनं सम्भाव्यत इति गायार्थः ॥ ७३ ॥
 उस्सप्पिणिसमएसु, अणंतरपरंपराविभत्तीहिं । कालम्मि वायरो सो, सुहुमो उ अणंतरमयस्स ॥ ७४ ॥

व्याख्या-उत्सर्पिणोऽग्रहणादवसर्पिण्यपि ग्राह्या, यतः-तस्या अव्ययगमे द्वितीयोत्सर्पिण्यभावः, रात्र्यग्निनारो

दिनस्येव । उत्सापिष्यवसपिषीसमयेषु निष्ठुष्टकालविभाषेषु अनन्तरपरम्परकाराभ्यां एको जीवो यावता कालेन मृतो भवति स चादरः कालपुद्गलपरावर्तः, यदा तु प्रथमद्वित्रिचतुष्वप्यब्धमेत्यादिसमयवृद्धिक्रमेण सर्वसमयेवैकजीवो मृतो भवति तदा द्वाभ्यः कालपुद्गलपरावर्तः । इति गार्थार्थः ॥ ७४ ॥

अणुभागद्वयेस्तु, अणंतरपरंपराविभक्तीहिं । भावंमि चायरो सो, सुहृमो सच्चसुणुक्रमसो ॥ ७५ ॥

व्याख्या-‘अणुभागस्यानेनिति शुभाशुभकर्मणो दोषमध्यमोत्तरसस्य निष्ठुष्टविभागानां समुदायो रसस्पष्टकं स्पष्टकसमुदायोऽणुभागस्याने, एवंभूतानि रसव्यक्तितोऽसङ्ख्येयान्यनुभागस्यानानि, तेषु वन्यकत्वेन वर्तमानो जीवोऽनन्तरपरम्परकाराभ्यां यावता कालेन सर्वेष्वनुभागस्यानेषु मृतो भवति, स चादरः भावपुद्गलपरावर्तो भवति, तेष्वेव ययोचरस्यानक्रमेणैको जीवो यावता कालेन वन्यकत्वेन वर्तमानो मृतो भवति, स द्वाभ्यभावपुद्गलपरावर्तः, अनुभागस्यानस्वरूपमुपरि न्यक्षेण वक्ष्यसीति गार्थार्थः ॥ ७५ ॥

आवलियाणं छकं, समयादारब्ध सासणो होइ । मोसुवसम अंतसुहू खाइयदिही अणतडा ॥ ७६ ॥

व्याख्या-असङ्ख्येयसमयसमुदायः आवलिका, सहोपशमसम्यक्त्वस्यास्वादानेन वर्तते इति सास्वादः, तत्सास्वादन-त्वमुत्प्लवः पढावलिकामात्रं कालं एकस्मिन् जीवे भवति, जयन्यतस्त्वेकं समयं, यत उपशमाद्यायां जीवस्वाभाव्यात् कश्चित् पढावलिकदोषायां सास्वादनत्वं गच्छति, एवं समयद्वान्या यावदेकसमयशेषायां, तदन्ते मिथ्यात्वोदयान्मिथ्याद्विभक्ति, तद्वदेऽन्यभवातो वा, यतः सास्वादानुणे सर्वस्मिन्-माणमस्ति, न सम्यग्मिथ्यात्वमुणे, उपशमसम्यक्त्वगुणश्च जयन्यत

उत्कृष्टतद्धान्तर्मुहूर्त्तौवधिरुः, यद्यप्युपशमसम्भवत्वगुणस्यो देशविरत्यादिगुणान्तराभ्यनुभजति तथापि तस्यान्तर्मुहूर्त्तमेवावस्थानं, क्षायिकसम्पददर्शनं अनन्तकालं भवति, यतस्त्वदुत्तरगुणसम्भवेऽपि न नश्यतीति गायार्थः ॥ ७६ ॥

देयगअविरयसम्मो, तेत्तोसयराइं साइरेगाइं । अंतमुहुत्ताओ पुव्वकोडि देसो ए देसुणा ॥ ७७ ॥

व्याख्या—येद्यत इति वेदकप, मिथ्यात्वस्य ग्रथमस्थिविगतस्य क्षयात् द्वितीयस्थितिगतस्योपशमाद् सम्भूतमिति क्षयोपशमनं तद्देहकं क्षायोपशमिकं वा अविरतिगुणसमन्वितं उत्कृष्टतद्धान्तर्मुहूर्त्तसागरोपमाणि भवति, सर्वार्थविमानादिषु मनुष्यभवकृतिचिद्रूपार्थिकानि । जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमिति, यतो वेदकसम्यक्त्वमविरतभावंनान्तर्मुहूर्त्तमात्रं कालं स्थित्वा सम्यग्मिथ्यात्वं मिथ्यात्वं वा गच्छति, तत्राप्यविरतत्वे सत्यपि दृष्टिमेदाद् गुणभेद इति, अथवा देशसंयमं सर्वसंयमं वा गच्छति, अत्रापि वेदकसम्यक्त्वे सत्यपि अविरतत्वापममाद् गुणभेद इति, तुल्यभेदेतस्यैव रौप्यकारकादयो भेदा विविचित्र-त्वात् क्षयोपशमस्य मन्तव्याः, नेतरयोरेकलपत्वाद्, अन्तर्मुहूर्त्तमुहूर्त्त उभयत्र सम्बन्धनोपः, ततश्चायं जयन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुहूर्त्तौ देशोनां पूर्वकोटि यावद् देशसंयमो भवत्येकस्मिन् जीवे, जघन्येनायंतद्वुगुणमित्यकालं संयुद्धा सर्वविरतिप्रविरतित्वं वा गच्छति नारत इति गायार्थः ॥ ७७ ॥

समयाओ अंतमुहु, पमत्तमपमत्तयं भयंति मुणी । देसुणपुव्वकोडि, अन्नोन्नं चिद्धंति भयंता ॥ ७८ ॥

व्याख्या—समयादारभ्य समयवृद्ध्या यावदन्तर्मुहूर्त्तं तावत्प्रमत्ततामपमत्तां वा भजन्ते जीवाः (मुनयः), उभयगुणयोस्तु संसरन्त्योऽप्रमन्तः देशो न पूर्वकोटि यावच्चिच्छन्ति, अन्योन्यं श्वरेतरगुणं भजमाना यालमाववर्षेहो नं सदृश्येयवर्षपर्युभयुभयव-

मिरयः। प्रतिपक्षिसमये च यदा कालं कृत्वा अविरतित्वं गच्छन्ति तदा समयमिति, अन्यदयुगान्तरमन्तर्मुहूर्तौर्ध्वतो नारत इति गार्थः ॥ ७८ ॥

समयाओ अंतमुहू, अपुव्वकरणाउ जाव उवसंतो । खीणाजोगीणंतो, देसस्स व जोगिणो कालो ॥ ७९ ॥

व्याख्या-जयन्यतः समयमेकं समस्तद्वयोत्कृष्टतोऽन्तर्मुहूर्तं-भिन्नद्विदिक्कापात्रं कालं यावदिति, अपूर्वकरणवाङ्कपाय-सूक्ष्मरूपावोपशान्ताः स्वस्वयुगस्था भवन्ति । क्षपकश्रेण्यां त्वमन्योत्कृष्टन्तर्मुहूर्तमेव, तस्यां मरणाभावात्, उपशमश्रेण्यां त्वनिमगः । क्षीणकपायायोगिनोस्त्वन्तर्मुहूर्तमेव भयलोऽपि, तयोः प्रतिपादाभावात् क्षीणकपायस्य मरणाभावाच्च, दैवविरत-स्यैव सयोगिनो अन्तर्मुहूर्तद्विज्ञानपूर्वकोऽपि यावत्स्थितिर्भवतीति गार्थः ॥ ७९ ॥ कालस्थितिमाह-

एगिंदियाणउण्णत्ता, दोण्णि सहस्सा तत्साण कायठिई । अयराण इगपणिदिसु, नरतिरियाणं सगट्ठमवा ॥८०॥

व्याख्या-एतद्विद्याणां-सूक्ष्मवादरपर्याप्तपार्याप्तरूपाणां पृथिवीजलाग्निवायुवन्नपतिसायेषु प्रत्येकसाधारणरूपतया एकैन्द्रियत्वमश्रुतां अनन्ताः सागरोपमसहस्राः कायस्थितिर्भवति । त्रसानां-द्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिनां पर्याप्तपार्याप्तरूपाणां द्वौ सागरोपमसहस्रौ कायस्थितिः । पञ्चेन्द्रियाणां संहस्रसंज्ञिपर्याप्तपार्याप्तरूपाणामेकं सागरोपमसहस्रं कायस्थितिः । नरतिरयां पञ्चेन्द्रियाणां संज्ञिनां पर्याप्तनामकमर्षोदयिनां सप्ताष्टौ वा भवाः कायस्थितिर्भवति । देवनास्काणां तु भूयस्तत्रानुत्पत्तेः कायस्थितिरेव नास्ति । आह-अष्टानामनर्गतत्वादप्रधानत्वाच्चानर्थकं सप्तग्रहणं ? अत्रोच्यते-सहस्रैववर्षाणुषोऽविकृत्य णा॥ भवा प्रभयानष्टौ, केवलानामसहस्रैववर्षाणुषां कायस्थितिरेव नास्ति, अस्यार्थस्य त्यागनाय सप्तग्रहणमिति गार्थः ॥ ८० ॥

भ्रममेवार्थं प्रकटयन्नाह-

पुव्वकोटिपुट्टत्तं, पल्लतियं तिरिनराण कालेणं । नाणाइगपज्जत्तमणूणपल्लसंखंस अंतमुह ॥ ८१ ॥

व्याख्या-‘पूर्वकोटीनां पृथक्त्वं’ सप्तसु भवेण सप्त पूर्वकोटय इत्यर्थः। अष्टमभवस्यासद्व्यवर्षाव्यापां पल्लोपमत्रिकेणाभ्यधिकाः ‘कालतः’ कालमपधिकृत्य निर्यग्मराणां कायस्थितिर्भवति । नानाप्रकारा अपर्याप्तकानेकमनुष्यकायस्य तत्सन्तरेव्यवच्छिन्नाया उत्कृष्टतः पल्लोपमासद्व्यवर्षाभावात्त्रा स्थितिः, एकस्य त्वन्तर्मुहूर्त्तं, जयन्तः उत्कृष्टतश्च सर्वान्तर्मुहूर्त्तमिति गायार्थः ॥ ८१ ॥

पुरिसत्तं सत्तिस्सं, सयपुट्टत्तं तु होइ अयराणं । थोपलियसयपुट्टत्तं, नपुंसगत्तं अणंतच्छा ॥ ८२ ॥

व्याख्या-(पुरुषत्वे) द्रव्यपुरुषेदोदयत्वं ‘संज्ञित्वं’ समनस्कत्वं सागरोपमशतपृथक्त्वं यावद् भवति, यद्यपि भवान्तरे पुरुषाकारस्याभावः। चित्ताभावंश्च, तथापि भाविनि भूतवदुपचारादिति न्यायतः तुल्यव्यापिभ्याश्च तत्राप्येवमेव प्रतिपत्तव्यम्, द्रव्यसंवेदोदयः पल्लोपमशतपृथक्त्वं यावदुत्कृष्टतो भवति, द्रव्यनपुंसकत्वेदोदयोऽनन्तं काले, यतः स सर्वजीवस्थानेषु लभ्यत इति गायार्थः ॥ ८२ ॥

पापरपज्जेगिंदिय-विगलाण य वाससहस्स संखेज्जा । अप्पज्जसुहुमसाहा-रणाण पसेगमंतमुह ॥ ८३ ॥

व्याख्या-वादराणां पर्याप्तकनामिदोषिणानां सद्व्यवर्षा वर्षसाहस्यः प्रत्येकं पृथिवीजलाग्निवायुवनस्पतिप्रत्येकेन्द्रियाणां सद्व्यवर्षा वर्षसाहस्यः कायस्थितिः, विकलानामपि द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां प्रत्येकं सद्व्यवर्षा वर्षसाहस्यः कायस्थितिः

१ प्रत्येकजनस्परयेकेन्द्रियाणां।

एतेषामसंज्ञिसंज्ञिनां चापर्याप्तनामोदयिनां सृक्षसाधारणनामोदयिनां च पर्याप्तनामोदयविशेषितानामपर्याप्तनामोदयविशेषि-
तिदानां च प्रत्येकं त्रयाणामप्यन्यद्वैतमात्रा कायस्थितिर्भवतीति गार्थार्थः ॥ ८३ ॥

पुनरेषाधारस्स ७, परमा हरियस्स होइ कायद्धिई । ओसपिणी असंखा, साहारत्तं रिउगइयत्तं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—अन्त्यकादरस्य 'हरितस्य' वनस्पतिर्जीवस्य पर्याप्तपर्याप्तकविशेषणस्याप्रधानस्य 'परमा' उत्कृष्टा अस-
हृल्लयेया उत्तमपिण्यवसर्पिण्यः कायस्थितिर्भवति । इत्येकालमेव साहारकत्वं भवान्तरेषु संसरतः ऋतुगतित्वमपि, नत्कालमेव
भवान्तरेषु कुतोऽनुमीयते । उच्यते असंख्यवदादयश्चिक्चयं परिकल्प्यते मत्त्येकवनेसतीनां सूक्ष्मत्वाभावाद् सिद्धं वादरत्नम् ।
सिद्धेऽपि यद्ग्रहणं तद्वदर्थस्य व्यापनार्थमिति गार्थार्थः ॥ ८४ ॥

मोहद्विषायरानं, सुदृमाण असंखया भवे लोका । सांहराण्य दोसइ-पुगला निन्विसेसाणं ॥ ८५ ॥

व्याख्या—मोहनीयकर्षणो यावन्मात्रा स्थितिः । सायरोषमाणं सप्ततिकोटाकोदयः तावन्मात्रा 'वादराणां' सामान्यतः
पर्याप्तापर्याप्तल्लूपाणां पृथिवीजलाश्रिवायुकायिकानां पृथक् वनस्पतैः पृथक् भूगणनादवसीयते, एषामेव सूक्ष्माणामसहृल्लयेय-
लोकोकाग्रामदेशतुल्या कायस्थितिः । साधारणानां वादरस्यपर्याप्तापर्याप्तविशेषणनिरपेक्षाणां द्वौ सार्धौ पुद्गलपरावर्त्तो
कायस्थितिरिति गार्थार्थः ॥ ८५ ॥ कादाचित्तराणानां सम्भवेन सातत्येनावस्थानक्रासपाह—

१ नोद्य. २ तयोः ३ तयोः ४ 'ऋतुगतित्वं च वनस्पतैः प्रत्येकत्वस्य साधारकत्वस्य च प्रतिसम्यं इत्यतः काले
स्थितिः प्रतिपादिता ऋतुगतित्वं' इति क.

सासणमीसाओ हवन्ति, संतया पलियसंखहगकालो । उवसामगजवसंता, समयाओ अंतमुहुत्तं ॥ ८६ ॥
 व्याख्या-सास्वादनाः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च 'सन्तता' अव्यवच्छिन्नाः, पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रं कालमुत्कृष्टतः
 एकानेकविकल्पोत्पत्त्या विनश्यन्तोऽपि इत्युक्तं भवन्ति, स्वगुणस्थानमशून्यं कुर्वन्तीत्यर्थः, जघन्यतः सास्वादनाः समययो-
 क्रमिन्तरे अन्तर्मुहूर्तमित्यपेक्षकालः । मुहुर्वाद्दुपश्चापनयोग्या अपूर्वकरणाः, बादरमुद्भवाया उपशान्तकथायाश्च जघन्यतः
 समयमेकं स्वागुणस्थानमशून्यं कुर्वन्ति परतो विनश्यन्ति देवत्वेनोत्पद्यन्ते, उत्कृष्टतोऽन्तर्मुहूर्तं स्थिता गुणान्तरं व्रजन्ति, तत्प-
 रतः श्रेणीशून्यतया भाव्यमिति गाथार्थः ॥ ८६ ॥

खवगा खीणाजोगी, होति अणिचावि अंतरमुहुत्तं । नाणा जीवे तं चिय, सत्तहि समएहि अब्भहिं ॥ ८७ ॥
 व्याख्या-क्षपका व दक्षपायाणां सूक्ष्मफलयविवेकाणां च । अपिशब्दात् क्षपणाहं अपूर्वकरणाः 'क्षीणा' इति क्षीणकष्या-
 यास्तथा अजोगिनिनश्च एते प्रत्येकं एकानेकरूपतया स्वगुणेषु 'अनित्या अपि' कदाचित्कभावा अपि, अन्तर्मुहूर्तमात्रं
 कालं सन्तो भवन्ति, नानाजीवसन्ततिमाश्रित्य तदेवान्तर्मुहूर्तं प्रत्यक्षपक्षश्रेणीकालं सप्तभिः समर्थैरभ्यधिकं भवति, प्रथम-
 क्षपकापेक्षया तदभ्यधिकं अष्टमक्षपकापेक्षया तदन्तर्मुहूर्तमेव, यतोऽन्तर्मुहूर्तं सप्तसमयाधिकादूर्ध्वतोऽवश्यं श्रेणीशून्यतया
 भाव्यमिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ प्रतिपत्तिकालमाह-

पग्गिदितं सययं, तसत्तणं सम्मदेसचारितं । आयलिया संखंसं, अडसमय चरित्तिसिद्धत्तं ॥ ८८ ॥

व्याख्या-'पक्केन्द्रित्वं' सततमव्यवच्छिन्नं सदा जीवाः प्रतिपद्यन्ते, तद्भावेनोत्पद्यन्त इति, 'तत्सत्त्वं' द्वीन्द्रियादिभावं,

सम्पत्तयं देशविरतिगुणं चाचलिकासमयानां असह्येययोगाग्रासमयान् यावत्प्रतिपद्यन्ते, तदुत्तरकालमवश्यं व्यवच्छेदेन भा-
व्यम्, सर्वविरतिं सिद्धत्वं चाष्टौ समापन्नं सातत्येन प्रतिपद्यन्ते अव्यवच्छेदेनेति गार्थायः ॥ ८८ ॥

उवसमसेही उयसंतया य मणुपत्तुत्तरसुरत्तं । पडिबल्लंते समया संक्षेया खयगसेही य ॥ ८९ ॥

व्याख्या-उयशयश्रेणीं उपशान्तवां च मनुजानं पञ्चोत्तरविमानदेवं च जीवाः सहस्येयान् समयान् यावत्प्रतिपद्यन्ते,
चक्रवर्त्त स्तोत्रा मनुजाः यतः सर्वेऽपि सहस्येयास्तैर्भ्यथोचमयतित्वाप्तेभ्यः एतानि स्थानानि इति । द्वितीयचक्रवर्त्तात्
सप्तमश्रेणीं अष्टावेव समयान् इति गार्थायः ॥ ८९ ॥

वत्तीसा अटयाला, सही यावत्तरी य चुलसीई । छन्नउइ दुअट्टसयं, एगाइ जहत्तरें समए ॥ ९० ॥

व्याख्या-एकादयो रूपवृद्धया यावद् द्वाविंशजीवा प्रथम(सप्तक)श्रेण्याद्यसमये सप्तकत्वं प्रतिपद्यन्ते, न तैर्भ्योऽभ्यधिकाः
तदुत्तरसमये एकादयो रूपवृद्धया यावदष्टचत्वारिंशन्न तैर्भ्योऽप्यधिकास्तृतीयसमये एकादयो रूपवृद्धया पष्ठि यावदेवं चतुर्थसमये
द्विसप्ततिं यावत्, पञ्चमसमये त्र्यहुरशीतिं यावत्, षष्ठसमये पणवतिं यावत्, सप्तमसमये द्व्यधिकं शतम्, अष्टमसमये एकादयो
रूपवृद्धया अष्टाभ्यधिकशतपर्यन्ता जीवाः श्रेणीं सिद्धत्वं वा प्रतिपद्यन्ते, तत्परतः प्रतिपत्तिरेव नास्ति, एते चोत्कृष्टतः सर्वेऽपि
द्वयधिकरूपदशतप्रमाणा इति गार्थायः ॥ ९० ॥ उक्तं कालद्वारात् । अन्तरद्वारात्-

गन्भयतिरिमणुसुरनारायाण, चिरहो मुहुत्तवारसगं । मुच्छिद्यमनराण चउवीस, विगल अमण्णाय अंतमुहु ॥ ९१ ॥

व्याख्या-सर्वेऽपि गर्भजाः संज्ञिनो, ये तु संज्ञिनस्ते गर्भजा अगर्भजा वा अस्यार्थस्य सिद्धर्थमेवमुपन्यासः, गर्भजानां

तिरत्रां प्रनुप्याणां, (अर्धजानां) देवानां नारकाणां च चतुर्णामपि प्रत्येकं द्वादशमुहूर्तान्युत्कृष्टतो 'विरहो'ऽन्तरं भवति, सामान्यनिर्देशात् सङ्ख्येयासङ्ख्येयायुषां ग्रहणम्, देवानां चतुर्भेदानाम्, नारकाणां सप्तभेदानामपि, एतच्चान्तरमनेकजीवा-
 थपं चतुर्धानामपि संज्ञिनां प्रागुत्पन्नेभ्योऽप्ये द्वादशभिर्मुहूर्तैरुत्कृष्टत उत्पद्यन्त एव, जघन्यं समयमेकं व्यस्तोच्चारणादेवा-
 दगन्तव्यम् । 'चंडबीसमुहूर्ताः' इत्यादि, यदन्यैरभिहितं तत्प्रत्येकं नरकदेवलोकादिषु, एतत्पुनः सकलगत्याश्रयमिति न दोषः।
 समूच्छेनमनुप्याणां चतुर्विंशतिमुहूर्तान्, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणामसंज्ञिनां च प्रत्येकमुहूर्तमुहूर्तं, एकैन्द्रियाणां सदोत्पत्तेरेवान्तरं
 नास्ति इति गार्थः ॥ ९१ ॥ उक्तं जीवम्यानेष्वनेकजीवाश्रयमन्तर्, तेष्वेकजीवाश्रयमनिर्देशमाह-

तत्सर्वायसरसाहारण-असन्निअपुमाण जो द्विहिकालो । सो इयराणं विरहो, एवं हरियेयराणं च ॥ ९२ ॥

व्याख्या-तस्यै सागरोपमद्विसहस्रमात्रो यः कायस्थितिकालः स स्यावस्थैकैन्द्रियस्य एकजीवाश्रयो विरहकालः,
 एकैन्द्रियो दीन्द्रियादिपिपयन्तं कालं स्थित्वा भूयोऽप्येकैन्द्रियेयागच्छन्तीत्यर्थः । यस्तरेकैन्द्रियस्योत्कृष्टो व्यावहारिकस्यास-
 द्ख्येयपदुगलपरावर्त्तत्त्वकः कायस्थितिकालः स द्वीन्द्रियादिकत्रसविहरकालः । सो वादरस्य कायस्थितिकालो मोहस्थि-
 तिमात्रा, स मूढस्यानरककालः । यः मूढस्यासङ्ख्येयलोकात्राः कायस्थितिकालः स वादरस्य विरहकालः । साधारणस्य
 यः मार्द्वद्विपदुगलपरावर्त्तमात्राः कायस्थितिकालः स प्रत्येकस्य विरहकालः । यः प्रत्येकस्यासङ्ख्येयलोकात्रात्राप्रदेशमात्रः
 कायस्थितिकालः, स साधारणस्य विरहकालः । योऽर्गन्तो असङ्ख्येयपदुगलपरावर्त्तत्त्वकः कायस्थितिकालः स संज्ञिनो

विरहकालः । यः संज्ञिनः सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः कायस्थितिकालः सोऽंशं विनो विरहकालः । यो नपुंसकवेदस्यासद्व्ये-
यपुद्गलपरावचरिणः कायस्थितिकालः स स्त्रीपुरुषवेदयोः विरहकालः । यः पुरुषवेदस्य सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः काय-
स्थितिकालः स नपुंसकवेदस्य विरहकालः । एवं 'हरितस्य' वनस्पतिकायस्य यो विज्ञाति (असद्व्येय) पुद्गलपराय-
नैमानः कायस्थितिकालः स इतरेषां पृथिव्यादीनां विरहकालः । यः पृथिव्यादीनां असद्व्येयलोकाकाशमदेशात्मकः काय-
स्थितिकालः स हरितजीवस्यान्तरकालः । एवमेवान्यत्रापि उत्कृष्टतो नेतव्यः । चाब्दाधिक्याज्जन्योऽन्तर्मुहूर्त्तिकोऽन्यत्र
जन्यपुर्णवं स्थिता तत्रैवोपपद्यते इति गायार्थः ॥ ९२ ॥

आईसाणं अमरस्स, अंतरं हीणयं मुहुत्तं । आसहस्रारं अब्बुयणुत्तर दिण मास्स वास नव ॥ ९३ ॥
व्याख्या-भवनपविष्यन्तरज्योतिष्कसौधमज्ञानेभ्यश्च्युतोऽपरोऽन्तर्मुहूर्त्तं तत्रैवोत्पद्यते, सन्तुभारमाहेन्द्रद्वल्लोका-
लान्तकृशसहस्रारंभ्यश्च्युतोऽपरो नवभिर्दिनेस्तत्रैवोत्पद्यते । आनतप्राणतारणाच्युतेभ्यः च्युतोऽपरो नवभिर्दिनेः तत्रैवोत्प-
द्यते । ग्रंथेयकाविजयादिभ्यश्च्युतोऽपरो नवभिर्दिनेः तत्रैवोत्पद्यते । यतो यतः पर्याप्त्या पर्याप्तस्याविरतस्य तद्वत्प्रभावादेव
किञ्चिद्विशुद्धाव्यवसायस्यैवानगमनं, नवभिर्दिनेः पुनर्मनसो जरत्वादतिविशुद्धाव्यवसायस्याविरतस्य सहस्रारगमनम्,
नवमासिकस्यास्मादेवाच्युतगमनोद्देशविरतिरिति । पञ्चोचरनिमानगमनं तु द्रव्यभावचरणप्राप्ती नववर्षप्राप्तादवसीयत इति
गायार्थः ॥ ९३ ॥

धावरकालुकोसो, सव्वट्टे बीयओ न उववाओ । दो अयरा विजयाहसु, नरएसुवि याणुमाणेणं ॥ ९४ ॥

व्याख्या-सर्वस्यानेभ्यश्च्युतस्य उत्कृष्टमन्तरं जीवस्य व्यावहारिकस्थितिकालोऽसङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः,
एतदेवापवदति, सर्वार्थसिद्धौ नास्त्यन्तरं, द्वितीयोत्पत्तेरभावात् । विजयवैजयन्तजयन्तापराजितेपूकृष्टता द्विसागरापमस्थि-
निक्रमैरमानिकेषु स्थित्या तेष्वेवोत्पद्यते, नरेकैवप्यनेनैवानुमानेन जयम्यष्टकृष्टमन्तरप्रवगन्तव्यमिति गार्थार्थः ॥ ९४ ॥ एक-

जीवाश्रयगुणान्तरमाह-

पलियासंख्यो सासायणान्तरं सेसयाण अंतमुहू । मिच्छस्स वे छसडी, इयरणं पोगगलद्धंतो ॥ ९५ ॥

व्याख्या-जयन्येनापि सास्यादनः स्वगुणं परित्यज्य पदशेषमासङ्ख्येयभागमात्रेण कालेन व्यतीतेन तमेव गुणं प्राप्नोति,
यतः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयुक्ता इयता कालेन मिथ्यात्वभावन परिणमस्य तत्रैव निक्षेपतः तदुत्तरकाले भूयोऽभ्योपगतमिह-
सम्यक्त्वं प्राप्नोति, तदन्ते च सास्यादनतः नान्ययेति भावः । शेषाण्युपज्ञान्त्वक्रमायर्थवसानानि दशापि गुणस्थानानि परि-
त्यज्य भूयोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तेन प्राप्नोति, यत उच्यन्तत्तमपि प्राप्य प्रतिपद्यति मिथ्यादृष्टिं यावदयामोति भूयोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तेन
तदेवोपज्ञान्त्वस्यानं यावत्सास्वादनें सम्यग्मिथ्यादृष्टिं च विना क्रमेणरोहति, एवं सर्वेऽपि गुणाः प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्तेन प्राप्यन्त इति
उत्कृष्टतस्तु मिथ्यादृष्टिरन्यगुणस्थानेषु सागरोपमाणां पद्गच्छाद्वयं स्थिता भूयोऽपि मिथ्यात्वमायाति, यतो विरतादयो
गुणाः सर्वेऽपि सम्यक्त्वोपलसिताः, तस्य चोत्कृष्टतः एकत्रोवे पद्गच्छिसागरोपमाणि स्थितिः, स च सम्यक्त्वगुणो सम्य-
ग्मिथ्यात्वंऽन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्या भूयोऽपि सम्यक्त्वं गच्छति, ततः पद्गच्छिसागरोपमाणि स्थित्यावश्य मिथ्यातं (क्षप कृत्यवा)
गच्छत्यत एतदन्तरं । शेषाणां सास्वाद्यानां उपज्ञान्त्वानां पुद्गलपरावर्त्तद्धिं किञ्चिदनें उत्कृष्टमन्तरं, यत इयता कालेन

माप्तसम्यक्त्वेनावश्यं सैद्धव्यमिति यावत्, क्षीणकृपायादीनां प्रतिपाताभावादन्तरमेव नास्तीति गार्थाः ॥ ९५ ॥ अनेकजी-
वाश्रयं गुणान्तरमाह—

यासपुहुतं उवसाऽमागाण चिरहो छमास खवगाणं । ताणाजीएसु सासाण मीसाणं पल्लसंखंसो ॥ ९६ ॥

व्याख्या—वर्षपृथक्त्वेनावश्यमुपशामकभूयोऽपि भाल्यं प्रागुपशामकेभ्य इति, क्षणैस्तु प्राक्सपकेभ्यः यद्भिर्मसिरन्यैर्भा-
वय, सास्वादनाः सम्यग्भिषग्गाहृष्टिर्वा पक्ष्योपमासङ्ख्येयभागेऽतीति मासुत्पन्नेभ्यः स चान्यो वावश्यं नानाजीवेभ्यः उत्कृष्टा-
नरे पि जन्मपनन्तु एकसमयेन प्रतिपद्यत इति गार्थाः ॥ ९६ ॥

सम्माहं तित्ति गुणा कससो सगचोदपक्करदिणाणि । छम्मास अजोगित्तं न कोवि पडिबज्जए सययं ॥ ९७ ॥ द्वारम् ॥

व्याख्या—अरिनसगुणं प्राक्प्रतिपत्तेरुत्कृष्टनोज्यः सप्त दिनानि यावत् न कश्चिप्रतिपद्यते, देसविरतिगुण चतुर्दश-
दिनानि, सर्वविरतिगुणं पञ्चदशदिनानि यावच्च प्रतिपद्यते, तत्परतः प्रतिपद्यत एव । अयोगित्तं तु पक्ष्मासान्यावत् 'सन्त-
तम्' अवयवच्छिन्नं इत्यन्तं फालं न कश्चित्प्रतिपद्यते, सततमनवरतं यास्तीतिनागतवर्त्तमानकालेष्वनेन न्यायेनान्नरं भवति
भिध्यादोस्तु पल्लोपमासङ्ख्येयभागमात्रं च कृष्टनोऽन्तरं यतः—सास्वादनेनोचरकाले पिध्यादृष्टिना भाव्यम्, तस्यान्यगुणा-
भावादिति भावः । एतच्च मुद्धानमेव । जयव्यतः समयमेकं स्थित्वा सर्वेऽपि गुणा भूयोऽपि प्रादुर्भवन्ति इति गार्थाः ॥ ९७ ॥

गन्मनद्वारए, भागद्वारसत्त्वद्वहस्तान्तर्गमनेव ज्ञानव्यय । इदानीं भावद्वारमुच्यते—

सम्माइयउसु तिय चउ, उवसमसुवसंतयाण चउ पंच । चउ खीण अपुब्बाणं, तित्ति उ भावावसेसाणं ॥ ९८ ॥ द्वारम् ॥

व्याख्या-अविरताद्येषु चतुर्षु गृणस्यानेष्वविरतदेशविरतप्रमाणसाध्येषु त्रयश्चत्वारो वा भावा भवन्ति, कथमेतद् ?
उच्यते-औदयिकभावस्यैकविंशतिभेदाः, तेभ्योऽविरतस्यैकोनविंशतिर्भवन्ति, लेश्यापदकं गतिकपायचतुष्कं वेदत्रयं अविर-
तिसिद्धत्वमिति मिथ्यात्वज्ञाने न स्तः । देशविरतस्य देवनरकगतिवर्जास्ति एव सप्तदश, तिर्यगल्यविरतिवर्जिताश्च पञ्चदश
प्रमापमत्तयोरिति । पारिणामिकस्य त्रयो भेदा, जीवत्वं भव्यत्वं चास्ति चतुर्णामपि, नास्त्यभव्यत्वम् । क्षायोपशमिकस्या-
ष्टादश भेदाः, तेभ्योऽविरतस्य मतिज्ञानादिज्ञानत्रयं अचक्षुषशुश्रुवधिदर्शनत्रयं पञ्च लब्धयः सम्यक्त्वं चैते द्वादश सन्ति, सर्वदेश-
विरतिमनःपर्यायज्ञानान्नत्रयं तु पट् न । देशविरतस्य देशविरतिसहिता एत एव त्रयोदश, प्रमापमत्तयोर्योर्मनःपर्यायसर्व-
विरतिसहिताश्चतुर्दश, एवमेतेष्वेते त्रयो भावाः । औपशमिकभावे औपशमिकं सम्यक्त्वं तच्च सायिकक्षायोपशमिकयोराद्यं
यदा मोक्षबीजभूतं सम्भवति, तदा एषां चतुर्यो भावः, क्षायोपशमिकसम्यक्त्वसंयेण यदा सायिकं सम्यक्त्वं भवति, तदा
चैषां चतुर्यो भावः । एवमुपशमश्रेण्यां अपूर्वकरणत्वादस्मरूपपायाणामेतदुभयंचतुष्कं, किन्तु लेश्यानां शुक्ललेश्यैव, सूक्ष्म-
सम्परायस्य यद्यपि चारित्रान्तरमुच्यते तथापि क्षायोपशमिकचारित्रास्त्राविवर्तते, यत उक्तम्- 'लोभाणू वेयंतो जो खलु उव-
सामगो व खवगो वा' इत्यादि, उपशान्तकपायस्य तु यदा सम्यक्त्वचारित्रि औपशमिके भवतः, तदा चत्वारो भावाः, यदा
तु सायिकसम्यक्त्वं औपशमिकचारित्रं प्रतिपद्यते मतिपातिययाख्यातं, तदा पञ्चभावाः, क्षीणकपायस्य तु 'दूर्वोक्तास्त्रयः
क्षायिकसम्यक्त्वचारित्रभावयुक्ताः, क्षपकार्पूवकरणदोनां तु सायिकसम्यक्त्वभावयुक्ताश्चत्वारः औपशमिकभावाभावादिति ।

१ 'लोभाणू देवयन यः खलुपशमको वा क्षपको वा.'

देष्टुणजीवानां भवत्रयं भवति । मिथ्यादेष्टौदयिकपारिणामिकौ समूहौ भवतः, साधोपशमिकस्य तु अज्ञानत्रयं चतुरच-
 शुदशने, दानलाभभोगोपशोषवीर्यलब्धयः, एते दश भेदा भवन्ति, न शेषाः । सास्नादनस्यापि अभव्यत्वमिध्यात्वे विहाय
 नोप तथैव । सम्यग्मिध्यादेष्टे तु मिध्यात्वं सम्यग्मिध्यात्वभावोपगतं उदये भवति, नान्यो विशेषः । सयोग्ययोगिनोरपि भाव-
 प्रयं साधोपशमिकौपशमिकयोरेवाभावादिति, तत्र औदयिके मनुष्यात्वासिद्धत्वे शुक्लेश्याप्याद्यास्य, पारिणामिके जीवभव्यत्वे,
 साधिके नवापि समूहान्, सम्यक्त्वचारित्र्ये केवलज्ञानदर्शने पञ्च लब्धय इति । तुल्यद्विजावस्थानेऽपि यदेव मिथ्यादेष्टेभवित्रयं
 तदेव द्वादशरथानेषु स्त्रीपुरुषदेष्टुभवेष्ट्यात्रयेदेवनरकमनुष्यगतिविभक्त्यर्थं यथासम्भवं चक्षुर्दृष्टेनवर्जं च तथैव मन्तव्यम् ।
 संशयस्योक्तस्तु मिथ्यादेष्टिस्तास्वादानाविरतत्वभावयुक्तो वक्तव्यः, संक्षिप्योक्तस्तु सर्वगुणस्यानन्तर्गत एवाभिहितो नोच्यत
 इति गार्थः ॥ १.८ ॥ उक्तं भावद्वयम् । अल्पफलत्वमाह तत्र वाक्कीवस्थानेषु-

धोवा गन्धमयणुया, ततो इत्थी उ तिघणगुणिया उ । वायरतेजकाहय, तासिमसंखेज पज्जत्ता ॥ १९ ॥

व्याख्या-सर्वनीचैभ्यः स्तोका गर्भजा मनुष्याः संज्ञिनस्तेभ्योऽपि तदुत्पत्त्यस्त्रिपदाणा-सप्तविंशतिगुणा इत्यर्थः, ता-
 भ्योऽपि यादराः पर्याप्तास्तेनरकायिका असङ्ख्येयगुणा इति गार्थः ॥ १९ ॥

तत्तोणुजरदेया, ततो संसेज जाणओ कप्पो, तत्तो असेखगुणिया, सत्तम-छट्ठी सहस्सरो ॥ २० ॥

व्याख्या-तैभ्योऽपि अक्षिकायिकेभ्योऽनुचराः-पञ्चोचराविमानवासिनो देवा-असङ्ख्येयगुणाः, तैभ्योऽपि नवमाष्टम-
 सत्तमपट्टपञ्चमचतुर्विंशत्याद्यैर्यथैकैष्युहासभाषतानतास्थेषु कल्पेषु परिपाट्योचरोचरेषु देवा[ञ्च] सहस्रैर्यगुणाः, तैभ्यो-

ऽयसङ्ख्येयगुणाः सप्तमपृथिवीनारकाः, तेभ्योऽपि षष्ठ्यां नारकाः असंख्येयगुणाः तेभ्योऽयसङ्ख्येयगुणाः सहस्रारदेवा इति गायार्थः ॥ १०० ॥

तुक्तामि पंचमाए, लंतयचोत्थीए बंभतचाए । माहिंद सणकुमारे, दोचाए सुच्छिमा मणुया ॥ १०१ ॥

व्याख्या-सहस्रारदेवभ्योऽयसङ्ख्येयगुणाः शुक्रकल्यानिवासिनो देवास्तेभ्योऽपि षड्वभ्यां पृथिव्यां नारका असङ्ख्येयगुणास्तेभ्योऽपि लान्तककलदेवा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि चतुर्थपृथिव्यां नारका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि ब्रह्मकल्पदेवा असङ्ख्येयगुणास्तेभ्योऽपि तृतीयपृथिव्यां नारका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि माहेन्द्रदेवा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सप्तकुमारदेवा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि द्वितीयनरकपृथिव्यां नारका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सम्मृच्छिमणुष्या उत्कृष्टपदभाषितः असङ्ख्येयगुणाः भवन्तीति गायार्थः ॥ १०१ ॥

इंसाणे सव्वतयचि, बचीसगुणाओ होंति देवीओ । संखेज्जा सोहम्मे तओ असंखा भवणवासी ॥ १०२ ॥

व्याख्या-तेभ्यः सम्मृच्छिमणुष्येभ्योऽयसङ्ख्येयगुणा ईशानदेवास्तेभ्यस्तदेव्यो द्वाविंशद्गुणाः, ताभ्यो देवीभ्यः सहस्रदेव्यगुणाः सौधर्मदेवास्तेभ्यस्तदेव्यो द्वाविंशद्गुणाः, ताभ्योऽयसङ्ख्येयगुणा भवनपतयस्तेभ्योऽपि तद्देव्यो द्वाविंशद्गुणा इति गायार्थः ॥ १०२ ॥

रयणगन्मिया म्महयर-पणिदिंसखेज्ज तत्तिरिक्खीओ । सव्वतय तओ थलयर-जलयर वण जोइसा चवं १०३ व्याख्या-भुवनपतिदेवीभ्योऽपि रत्नप्रभा नारका असंख्येयगुणाः यदा सर्वेऽपि भुवनपतयस्तेभ्य असङ्ख्येयभागमात्रा

इति, तेभ्योऽपि स्वेचराः पक्षिविशेषाः-पञ्चेन्द्रियाः पर्याप्ताः पुरुषोद्गोदयिनः अमहत्वेयगुणान्तेभ्यस्तदुत्पत्तिगुणास्ता-
भ्याः स्यलचराः सरमादयोऽसहत्वेयगुणारतदुत्पत्त्यः तेभ्योऽपि त्रिगुणास्ताभ्योऽपि जलचरा असहत्वेयगुणाः प्रत्यक्ष-
रादयस्तेभ्यस्तदुत्पत्तिगुणारताभ्योऽपि व्यन्तरदेवा असहत्वेय गुणाः, तेभ्यस्तदेव्यो ह्यत्रिंशद्गुणाः, ताम्योऽपि
ज्योतिर्यदेवा असहत्वेयगुणान्तेभ्योऽपि तद्देव्यो ह्यत्रिंशद्गुणाः, इति गाथार्थः ॥ १०३ ॥

ततो असंख्य खल्वयस्-संख्येयान् जलचरान्पुंसान् च ऊर्जरिदितो पणचिदिहृदियपज्जत किंचिद्विद्या ॥ १०४ ॥
व्याख्या-असहत्वेयग्रहणेऽनुवर्तमाने यत्पुनः करोति तत्संख्यसंज्ञिपर्याप्तान्पुंसकान् ताभ्योऽसंख्येयान् स्वेचरान् व्यापयति
तेभ्यः सख्येयाः स्यलचराः नर्षसकाः । तेभ्योऽपि जलचरान्पुंसकाः, तनश्चतुरिन्द्रियका अपि, ततः पञ्चेन्द्रियाः सर्वे संख्य-
संज्ञिनः पर्याप्तास्त्रिवेदाः, तेभ्यो द्वीन्द्रियाः पर्याप्ताः किञ्चिद्विद्याः, तेभ्यस्त्रीन्द्रियाः (पर्याप्ता) विशेषाधिका इति गाथार्थः १०४ ॥
असंख्या पण किंचिद्विद्य, सेस कमसो अपज्ज उभयधो । पण्चिद्विसेसविद्या चउत्तिय वेहंदिया तत्तो ॥ १०५

व्याख्या-‘असहत्वेयाः पञ्चेन्द्रियाः किञ्चिद्विद्याः श्रेयाः क्रमशः अपर्याप्ता इति, अतः पञ्चेन्द्रिया उभये विशेषा-
धिकाश्चतुर्द्वीन्द्रियास्तैभ्यः’ इति पदानि । उभयशब्दः छन्दोवशादर्थाने प्रयुक्तः, पर्याप्तास्त्रीन्द्रियैः पञ्चेन्द्रिया अप-
र्याप्ता असंज्ञिनोऽसंख्येयगुणान्तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रिया अपर्याप्ता विशेषाधिकाः, तेभ्योऽपि अपर्याप्ताः त्रीन्द्रियाः विशेषाधिकाः
तेभ्योऽपि द्वीन्द्रिया अपर्याप्ता विज्ञेयाधिका, तेभ्योऽपि पञ्चेन्द्रिया ‘उभये’ इति पर्याप्तापर्याप्ताः सर्वे विशेषाधिकाः,

तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रिया उभये, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रिया उभये, विशेषाधिका इति सर्वत्र सम्बन्धनीयमिति
गार्थः ॥ १०५ ॥

पञ्चसंवायरपत्तेयतरु असंखेज्ज इति निगोयाओ । पुढवी आऊवाळ, वायरअपजत्तेउ तओ ॥ १०६ ॥

व्याख्या-चोन्द्रियोभयेभ्यः चनस्पत्तिकायिकाः प्रत्येकाः पर्याप्ता वादरा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि एवंविधां एव
वादराः पर्याप्ताः 'निगोदा' अनन्तजीवनिस्त्रायाः असङ्ख्येयगुणा इत्यथा, तेभ्योऽपि पृथिव्यम्बुवायुकायिका वादराः
पर्याप्ताः यथोत्तरमसङ्ख्येयगुणाः, वायुकायिकेभ्योऽत्रिकायिका अपर्याप्ता वादरा असङ्ख्येयगुणा इति गार्थः ॥ १०६ ॥

वादरतरु निगोया पुढवीजलयाउतेउ तो सुटुमा । तत्तो वितेसअहिया पुढवीजलपवणकाया उ ॥ १०७ ॥

व्याख्या-अपर्याप्ता इति अनुवर्त्तते, अत्रिकायिकेभ्यः प्रत्येकान्तरवोऽपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो निगोदा वादरा
अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि पृथिवीजलवायुकायिका अपर्याप्ता वादरा यथोत्तरं असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सूक्ष्मा
अपर्याप्तासंज्ञस्त्रिकायिका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि पृथिव्यम्बुवायुकायिकाः सूक्ष्मा अपर्याप्ता यथोत्तरं विशेषाधिकाः, तुल्य-
व्यादितेषासङ्ख्येयसङ्ख्येयतच्छब्दाः प्रत्येकं सम्बन्धनीयाः, इति गार्थः ॥ १०७ ॥

संखेज सुटुमपज्जत, तेऊ किंचिं हिय भूज्जउसवीरा । ततो असंखगुगिया, सुटुमनिगोया अपज्जता ॥ १०८ ॥

व्याख्या-सूक्ष्मापर्याप्तिरत्राभ्यः सङ्ख्येयगुणाः पर्याप्तसूक्ष्मसंज्ञस्त्रिकायिकाः, तेभ्योऽपि पृथ्वीजलवायुकायिकाः सूक्ष्मा-

पर्याप्ता यथोचरं विदोषाधिकारः, तेभ्योऽप्यसङ्ख्येयगुणाः अपर्याप्ताः सूक्ष्मनिगोदा इति गार्थार्थः ॥ १०८ ॥

संरेज्जगुणा तत्तो, पञ्चचाणंतया तमोऽभन्वा । पडिवडियसम्म सिद्धा, वणवायरजीवपल्लत्ता ॥ १०९ ॥

व्याख्या—अपर्याप्तसूक्ष्मनिगोदेभ्योऽपि सूक्ष्मपर्याप्ता निगोदाः सङ्ख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽप्यनन्तगुणा अभव्याः, तेभ्योऽप्यनन्तगुणाः प्रतिशतितसम्प्रवृत्तयः, तेभ्योऽप्यनन्तगुणाः सिद्धाः, सिद्धेभ्योऽपि वनस्पतिविकायिका वादराः पर्याप्तिका अनन्तगुणा इति गार्थार्थः ॥ १०९ ॥

किंचिद्विहा सामन्ना, एए व असंख वण अपल्लत्ता । एए सामन्नेणं विसेस अहिया अपल्लत्ता ॥ ११० ॥

व्याख्या—पर्याप्तवादवनस्पतिविकायिवेभ्य एकेन्द्रियाः पर्याप्ता वादरा किंशेषाधिकाः, एत इति सुशब्दादेत एव वादरा वनस्पतिविकायिका अपर्याप्ता अनन्तरेभ्योऽसङ्ख्येयगुणाः, एत एव अपर्याप्ता वादराः (विशेषाधिकाः ततः) सामान्यैकेन्द्रिया (वादराः) विशेषाधिकाः पूर्वभ्या, इति गार्थार्थः ॥ ११० ॥

सुहमा वणा असंखा, विसेसअहिया इमे व सामन्ना । सुहुमवणा संखेला पल्लत्ता सख्व किंचिद्विहा ॥ १११ ॥

व्याख्या—अपर्याप्ता इत्यनुवर्चमानेऽपि भूयः प्रागपर्याप्तग्रहणं सूक्ष्मवनस्पतीनां प्रत्येकस्याभावं ज्ञापयति, ततस्ते सूक्ष्मा (अपर्याप्ताः) वनस्पतिविकायिका नियमतः साधारणा अनन्तरेभ्योऽसङ्ख्येयगुणाः, एत एव सूक्ष्मा अपर्याप्ता एकेन्द्रिया विशेषाधिकाः, अनन्तरेभ्यः सूक्ष्मा वनस्पतिविकायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, अनन्तरेभ्यस्त एव सूक्ष्माः पर्याप्ता एकेन्द्रियाः

पञ्चापञ्चा, सुहुया किंचिद्विषय भव्यसिद्धीया । ततो आथरसुहुमा निगोय वणस्सइ जिया ततो ॥१२॥
 व्याख्या-पर्याप्ताऽपर्याप्ताः सर्वेऽपि सूक्ष्माः पूर्वोक्तेभ्यो विशेषाधिरास्तेभ्योऽपि भव्या विशेषाधिराः, तेभ्योऽपि वादर-
 म्भससकलनिगोदनीयाः, जीवाश्चन्दस्योभयसम्बन्धाद् विशेषाधिरास्तेभ्योऽपि सामान्यवनस्पतिकायिका विशेषाधिरा इति

माथार्थः ॥ ११२ ॥

पुनिद्विया तिरिद्विया, चउगइमिच्छा य अविरहजुया य । सकसाया छउमत्था, सजोगसंसारि सवेवि ॥१३॥
 व्याख्या-वनस्पतिकायिरुभ्य एकेन्द्रिया विशेषाधिरा, एतद्विद्रव्यस्तिर्यञ्चो विशेषाधिराः, तिर्यग्भ्योऽपि चतुर्गतिभि-
 र्वाह्ययो विशेषाधिराः, तेभ्योऽप्यविरताः, तेभ्योऽपि सकपायाः, तेभ्योऽपि छन्नस्थाः, तेभ्योऽपि सयोगिनः, तेभ्योऽपि
 संसारस्थाः (तेभ्योऽपि सामान्येन सर्वेऽपि) जीवाः । प्रतिपदं वक्तव्याः, किञ्चिदधिकत्वं च क्षपकश्रेण्यादिषु ययासम्भवं
 सकपायादीनां भावनीयमिति माथार्थः ॥ ११३ ॥

उवतंत खन्नगजोगी, अपमचपमवेदससासाणा । मीसा विरया चउ चउ जहुतरं संखसंखगुणा ॥ ११४ ॥

व्याख्या-उपशान्तंभ्यः सफ़ाः सयोगिनोऽप्रमत्ताः प्रमत्तार्थत्वारोऽपि यथोचरं सङ्ख्येयगुणाः उक्तृष्टसम्भवे, प्रमत्तेभ्यो

१. तेचरएत्तेन्द्रियतियेभ्योनिजोभ्यः एयोतचतुदिन्द्रियपयेवताः सर्वे ययोसं संख्येयगुणाः प्रज्ञापनायां प्रतिपादिताः
 भन्न रयन्यथेति । अत्रेतनेषु उक्तृष्टएवमहाद्वयान्यद्वा किंचित्पदमभिप्रेत स्यात्

देयगिरिताः सास्त्रादनाः सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽविरतसम्यग्दृष्टय एते चत्वारोऽपि यथोचरामसङ्ख्येयगुणा इति गार्थार्थः ॥११॥
उक्तोसंपन्नं संता, मिच्छा निसु गईसु होतिसंख्यगुणा । तिरिपसडणंतयुणिया, सन्निस्तु मणुएसु संख्यगुणा ॥१२॥
व्याख्या-उक्तुदभानि एव यदा सन्नो-भवन्ति तदा तेभ्योऽपि निष्ठु गतिषु मिथ्यादृष्टयोऽसङ्ख्येयगुणा भवन्ति,
नियोगाः प्रनन्गुणाः । संसिषु मनुष्येषु सङ्ख्येयगुणाः स्वजातीयावितेभ्यो, न सर्वावितेभ्य इति गार्थार्थः ॥ ११५ ॥
ए'मिदिगनुइमिररा सन्नियरपणिदिया सयिनिचज । पज्जचापज्जा भेषणं चोइसग्गामा ॥ ११६ ॥

व्याख्या-ए'मिदिगः सुखाः सुखानामकर्मोदयाद् 'इतरे' तद्विषयभूताः, वादरा वादरकर्मोदयिनः, 'संविनः' सम्-
नरता 'इतरे' भ्रमंतिनाः अपनरता उभयेऽपि पञ्चन्द्रियाः, द्विविक्तचतुरिन्द्रिया स्वस्वनामकर्मोदयिनः एते सप्त पर्याप्तिकाः, एतं
ए'र सप्त अपर्याप्तिकाः, अपर्याप्तनामकर्मोदयाद्भव्यपर्याप्तिकाः, पर्याप्तनामकर्मोदयिनो यद्यपि करणापर्याप्तिकास्तथापि पर्याप्त-
कृतद्रष्टव्याः, एतानि चतुर्विधं स्थानान्यखिलजीवसद्ग्राहकाणीति गार्थार्थः ॥ ११६ ॥

संक्षिप्यतिरुस्य भूयःतुदंश भेदनाह-

मिच्छासासणमिहसा, अविरयेइसा पमच अपमत्ता । अपुवचायरसुहुमोवसंतवीणां सजोगियरा ॥ ११७ ॥

व्याख्या-मिथ्यादृष्टिः, सास्त्रादनः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, अविरतमम्यग्दृष्टिः, देशविरता, प्रपत्तयतिः, अप्रमत्तयतिः,
निर्गतिस्फूरकरणे वाऽनिष्टचिदादरो [वा] मूल्याकृपायः, उपश्रान्तकृपायः, क्षीणकृपायः, मयोमी, अयोमी, कृपायश्चन्द्रकोपादिति
सप्तमाभिः, " जीवापपत्येणं, विनोदिदेवु ना असद्वरणा । सद्वरणाऽनिय मिच्छा, विररीयपञ्चणा जा यन्ना ॥ १ ॥

संस्वरकरणं ज्ञेयं य, जो तेषु अणायरो प्रयत्येषु । तं पंचविहं पिच्छं तदंसी मिच्छादिद्विओ ॥ २ ॥ उवसमभद्राएँ डिओ मिच्छपत्तो तमेव गंतुमणो । समं वासायंतो सासायणो मुणेष्वो ॥ २ ॥ जह गुडदहीणि विसयायभावरहिपाणि होति मीसाणि । भुंजंतस्स तद्दोभयदिद्वीए मीसदिद्वीए ॥ ४ ॥ तिबिहेवि हु संमचे, योवावि ण विरति जस्स कम्मवसा । सो अविरओ ति भणइ, देसो पुण देसविर्इए ॥ ५ ॥ विगहाकसायनिघासइइओ भवे पपत्तोति । पंचसमिओ तिगुत्तो अपंचनइ मुणेष्वो ॥ ६ ॥ अणुवं अपुवं, जहुत्तं ओ करेइ डिइलंडं । रसलंडं तग्घायं च सो खलु अपुवकरणोत्ति ॥ ७ ॥ विणियइति विसुद्धिं, समययचिद्वि विज्ज अण्णोणं । तं तु णियट्ठिणं विवरीयओ य अनियद्वी ॥ ८ ॥ थूलाण लोभलंडाण वेयंतो वायरो मुणेष्वो । सुहुमाण होवि सुहुपो, उवसंतोइ च उवसंतो ॥ ९ ॥ खीणंमि मोहणीए खीणक-साओ सजोणि जोणाणं । होइ पडत्तो तस्य उ, अपडत्तो होनि उ अजोणी ॥ १० ॥ इति गायार्थः ॥ ११७ ॥

१ जीवादिपदार्थेषु, जिनोपदिष्टेषु याऽभद्रा । अद्रापि च मिथ्या, विपरीतप्ररूपणा या च ॥ १ ॥ संशयकरणं यदपि च, यस्तेष्वनादरः पदार्थेषु । तत्पञ्चविधं मिथ्यायां, तदंशनी मिथ्याहटिस्तु ॥ २ ॥ उपशमाद्वायां स्थितो, मिथ्यात्वमप्राप्त-स्तमेव गन्तुमनाः । सम्यक्त्वमास्यादयन, सास्वादनो शातव्यः ॥ ३ ॥ यथा गुडदधिनी, विशदात्ममाशरहिते भवतो भिद्ये । भुज्जतः (न्यादः) स्तयोभयदृष्ट्या मिश्रदटिस्तु ॥ ४ ॥ त्रिविधेऽपि खलु सम्यक्त्ये स्तोकापि न विरतिर्यस्य कर्मवशात् । स अविरत इति मण्यते, देशः पुनर्देशचिरत्वा ॥ ५ ॥ विकृताकाशयनिघासद्विदितो भवेत् प्रमत्त इति । पञ्चसमित्तिगुप्तोऽप्रमत्तयति मांनेयः ॥ ६ ॥ अपूर्वं अपूर्वं ययोत्तरं यः करोति स्थितिपण्डम् । रसखण्डं तद्घातं च न खलुपूर्वकरण इति ॥ ७ ॥ विनियतं विगुहं समग्रचित्रा अपि यत्रान्योन्यम् । तत्तु निर्वृत्तित्वात्, विपरीतमतआनिर्वृत्तिः ॥ ८ ॥ स्थूलोद्भोभलण्डान् वेदयन् दादनें ज्ञानयः । सूक्ष्मान् मयति सूक्ष्म उपशान्तेस्तूपशान्तस्तु ॥ ९ ॥ क्षीणे मोहनोये क्षीणकषायः सयोगी योगेषु भयति ननुदृष्ट्य नु श्रमश्रुयो मयति त्वयोगी ॥

तेरस चिकेत्या ते, अद्विविहं चंपिषवपं कम्मं । मूलुवरभेयं ते साहिमो ते नितामेह ॥ ११८ ॥

न्यालया-अत एतेभ्यो गुणस्थानविशेषेभ्यः त्रयोदश 'विवन्धका' विविधजनकप्रकारं विशेषेण वा वन्धका विवन्धकाः, अयोगी तु वन्धकावाचकव्यक्त इति, वन्धकं पुनरष्टविधं कर्म, तस्य कर्मणो मूलमेदानुत्तरयेदांश्च साधयामः तान् 'शृणुत' निशामयत, हे लोका ! इति गार्थार्थः ॥ ११८ ॥

॥ समाप्तं द्वितीयं द्वारम् ॥ ७००

॥ अथ तृतीयं द्वारम् ॥

इदं द्वितीयं वन्धकद्वारम् ॥ अधुना तृतीयं वन्धकद्वारमभिधातुकाम आह--

नाणुस दंसणस्स य, आवरणं वेयणीय मोहणीयं । आउय नामं गोयं, तहंतरायं च पपडीओ ॥ ११९ ॥

न्यालया- 'ज्ञानस्य दर्शनस्य चावरणं चावर्णं चंदनीयं मोहनीयं । आपुष्कं नाम गोत्रं तथान्तरायं च प्रकृतयः' इति पदानि । पदार्थस्तु-ज्ञायते जीवादयः पदार्था येन तज्ज्ञानं, तस्यावरणं ज्ञानावरणं, त एव दृश्यमेव लोभ्यन्ते येन तद्वर्जनं तस्यावरणं दर्शनावरणं, ज्ञानदर्शनयोर्विशेषसामान्यस्यो विशेषः, चित्तेऽस्ति सर्वसंसारिणां अनेकार्थस्यादातूनां तंसारिभिरनुभूयते चेति वेदनीयं, मोहयति सदसद्वैकृतिफलान् प्राणिनः करोतीति मोहनीयम्, चतुर्थेति समापन्नः प्राणी स्यात्तत् स्यान्नान्वसेमिति यदद्यात् तदाद्युः आपुत्सेव आपुष्कर, नाप्यत्ययमभ्यस्यमोक्षमाद्यु गतिषु प्राणिन महोत्करोतीति नाथ, गां प्राप्य

इति गोत्रे, शुभाशुभां वाचमुच्चारणकालानन्तरार्थमपि विपश्चिन्नकल्पात्पालयनीवित्यावद्, गूयते शुभाशुभता प्राणिनां यद्-
 शात्तद्वा गोत्रम्, अन्तरं व्यवधातं तस्यायः हेतुयत्तदन्तरायं, दानाद्यनुभवतो विवातरूपवयोपतिष्ठने यत्तदन्तरायं, प्रथमः
 चक्रारः समुच्चये, द्वितीयस्त्येकार्थः, एवमष्टौ प्रकृतयः इत्युक्तं भवति, तथाश्चन्द्रः पूर्वोच्चार्योक्तक्रमोपन्यासमदर्शनार्थः,
 उत्तरत्रोत्तरमकृतिभंगनादिह मूलमकृतयो मन्तव्या इति गायार्थः ॥ ११९ ॥ उत्तरमकृतिसङ्ख्यामाह—

पंच णव दोष्णि अष्टा-धीसा चडरो तहेयं बायाला । दोन्नि य पंच य भणिया, पघडीओ उत्तरा चेव ॥ १२० ॥
 व्याख्या—‘पञ्च नव द्वयष्टाविंशतिधत्वारः तथैव द्वौ चत्वारिंशत् द्वौ च पञ्च, भणिताः प्रकृतय उत्तराध्वेनेति ; पदानि ।
 पदार्थस्तु—यथासङ्ख्येन हानावरणीयस्य पञ्चोत्तरमेधाः, दर्शनवरणीयस्य नव, वेदनीयस्य द्वौ, मोहनीयस्य अष्टाविंशतिर्मे-
 धाः, आयुष्कस्य चत्वारः, नाम्नो द्वाचत्वारिंशदं, गोत्रस्य द्वौ, अन्तरायस्य पञ्च, तथैव भणिता उत्तराङ्कुरयो येन क्रमेणा-
 भिहिता मूलमकृतय इति योजना, प्रथमचक्रारः सर्वमकृतीनां प्रत्येकसङ्ख्येयव्यक्तिरूपकः, द्वितीयचक्रारो नामरूपेण
 उत्तरमेधानामप्युत्तरमेदसंस्तवकः, तृतीयचक्रारः समुच्चयार्थः। ततश्च एवमेवेताः प्रकृतयो भणिताः, नान्यथेति गायार्थः ॥ १२० ॥

तानेवोत्तरमेदान् वक्तुकाम आह—

मइसुयओहीमणकेवलाण आवरणयं भवे पढमं । तद् दाणलाभभोगोव-भोगचिरिधंतराययं चरिमं ॥ १२१ ॥

व्याख्या—‘मतिश्रुतावधिमनश्चर्यायैकेवलानामावरणकं भवेत् प्रथमं, तथा. दानलाभभोगोपभोगवोर्धांतरायकं चर-
 ममिति पदानि । पदार्थस्तु—आवरणश्चन्द्रः प्रतिपेदं सम्बन्धनीयाः प्रथममिति च

सोलस कसाय नव नोकसाय दंसणतिगं च मोहणीयं । सुरनरतिरिगरयाऊ सायासायं च नीउवं ॥१२३॥
 व्याख्या-पोदक कपायाः नव नोकपायाः दर्शनत्रिकं च मोहनीयं । सुरनरतिर्यनकायुपि सातासातं च नीउच्चं ।
 इति पदानि । अर्धपटना त्वेष-पोदक कपायाः कपायमोहनीयं, नव नोकपाया-नोकपायमोहनीयं, द्वितीयाद्धं चकारः
 समुधये, कपाया नोकपायाश्च चारित्रमोहनीयमिति वाक्यक्षेपः, प्रथमाद्धं चकारः पुनः श्रुत्यार्थः, दर्शनत्रिकं पुनः दर्शनमोह-
 नीयं भवति । कपः-हंसारः तरयायाः-प्राप्तयः कपायाः क्रोयमानमायालोभाख्याः, ते च प्रत्येकं चतुर्धा भवन्ति, अनन्तानु-
 पन्थप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनाख्याः अनन्तवालमतिप्रभूतं कालभुवनप्रमुदितः कुर्वन्तीत्यनन्तानुबन्धिनः, न
 विशते प्रत्याख्यानं यदुदये तेऽग्र-याख्यानव पायाः, प्रत्याख्यानं यथादद्याऽऽवृत्तं त्वेते प्रत्याख्यानावरणाते सर्वविरति आहृण्व-
 न्ति, न तु देशविरतिमिति भावः । सम्यक् सर्वविरतिरूपचारित्रत्रयादिनाञ्जेन ज्वलन्तीति सञ्ज्वलनाः, अविशेषितकपायग्रहणे
 चत्वारो मूलभेदा वा पञ्चविंशतिर्वा सर्वत्र दन्तः पायाः, नोक्तदो देशप्रतिपक्षे, ततः सारपूर्णकपायकार्यकरणज्ञमा न भवन्तीति
 नोकपायाः । चकारोऽनुक्तार्थमूचकः, नोकपाया द्विविधाः हास्यरचरतिशोकभयदुःखा इति हास्यादिपञ्चकम्, पुंस्त्री-
 नपुंसका इति त्रैवर्ग्यं, एतच्च पञ्चविंशतिभेदं चारित्रमोहनीयमिति । मिथ्यात्वं सम्यग्द्विध्यात्वं सम्यक्त्वमेव त्रिविधं दर्शन-
 मोहनीयम्, एवमष्टाविंशतिविधं मोहनीयं भवति । एवं व्याख्याते कथिदाह- प्रथमं दर्शनमोहनीयस्यवोपग्रहः क्षयो वा पश्चा-
 चारित्रमोहनीयस्योत्कृष्टा तेनैव त्रयेणोपन्यासो घटते, नान्यथेत्यत्रोच्यते-चारित्रमोहनीयप्रकृतयः, प्रणिपद्यमानचारित्राणां
 प्रतिपतितचारित्राणां वाऽग्रगण्यचारित्राणां च सर्वजीवानां सर्वा अपि अभिहितप्रमाणा भवन्ति, दर्शनवयं तु नैव प्र, यतोऽनवाप्त-

सम्यक्त्वानां प्रतिपत्तिसम्यक्त्वानां च केषाञ्चिन्मिथ्यात्वमेवैकं भवति न नित्यं दर्शनत्रयमिति, अस्यार्थस्य ख्यापनार्थमित्य-
मुपन्यासः । अन्यत्र-प्रायोपशमिरुसम्यस्तत्तत्प्राप्तिश्चेत्येव, अतो न दोषः । पण्डितिविधिं
मोहनोऽपि ज्ञापितं चैवं भवति । आबुध्कशब्दः मत्स्यकं सम्बन्धीयः, तत्रास्य मुरायुक्तं निर्यागयुक्तं नारकापुण्ड्रमेवं
चायुःकर्म चतुर्भेदं भवति, अस्य चैवं क्रमोपन्यासोऽभिमतः प्राधान्याद्, अन्यथा भणने प्रयोजनं वाच्यम् । 'सातं' सुखं आल्ला-
दरूपम्, 'असातं' तदेव विपर्यस्तं दुःखरूपमेवं वेदनीयं द्विभेदं, आह-यदेवं ततः सातासानयोरभावेन तत्परमाणुस्यै-
सिद्धानां सुखदुःखाभावः, तेषां चात्यन्तिकं सुखमिच्छते, तच्च पाषाणरुप्यानां न घटने, अत्रोच्यते-ननु तेषामेव सुखं, यतस्त-
दपौद्गलिकं, यत्तु पौद्गलिकं तत्परमार्थतो न सुखं, सुखाभासमेव तत्, यतो यदेव दुःखशमकं तदेव सुखं, प्रतिभाति, न
च तत्सुखं परमार्थतो, दुःखशमनहेतुत्वात्, एतदेव भाव्यते-यथा कश्चित् क्षुद्रेदनाचो मोदकादिभिर्द्रव्यैः तदुपशमं कर्तुमा-
रभते, तस्य च तैर्मोदकादिभिः स्तोके रसनोपकृतं दुःखं प्रभवति, किञ्चिच्च क्षुद्रेदनोपशमो, न च तत्सुखं, प्रभूतैश्च तैः क्षुद्रेदना-
पशमः स्यात् न च तत्सुखं, तद्विभूचिकादिकृतं दुःखं तु भवत्येव, क्षुद्रेदनोपशममपार्थक्येन तैस्तदुपशमो भवति, न च तत्सुखं,
तद्वत्तणापासकृतं तु दुःखं भवत्येव, क्षुद्रेदनोपशममपार्थक्येन सततं क्रमेण व्यवस्थिताः, प्रायः प्रकोपसम्यक्षो चरकाले, अतोऽत्र संसार-
दुःखमेवानुबन्धं, न सुखं, न सुखाभासमेव तत्परमार्थः, अन्यैरप्युक्तम्-
"सायासायाभावे न सुखी सिद्धिर्नि कंइ मंत्रति । तं नो जं
योगक्रियं विरुद्धपडिगारेऽमयं ॥१॥ अकृपनकारिणनायं, सातिअज्जवसियं अनिच्छियं । जं सिद्धाण सल्लं तमेव मुह-

१ "मानासाननाये न सुखी सिद्ध इति केचिन्मन्यन्ते तत्र यत् पौद्गलिकं विषयप्रतिकारहेतुमयम् ॥ १ ॥ अकृत-

मादु भाषयिष्या ॥२॥ “आत्मसुरो मुखसंज्ञा, येयमपि भवति मन्दबुद्धीनाम् । तदपि बुधैः परिकथितं, दुःखमनिघातमात्रमिति ॥ १ ॥ ” ‘दुःखभाषो न सुहं तादृषि ण सुहाइ जाइं सोस्खति । भोत्तणसुहाइं (दुहाइं) सुहाइं जाइं तां चिय सुहाइं ॥ १ ॥ ’ । उत्तमजातिरं यत्रस्थता पूज्यतां चोच्चैर्गोत्रं, तद्विपरीतं नीचैर्गोत्रं, आह—‘ यद्येवं ततः सङ्गमस्मादिभिरपञ्चमा-
द्यमानैः क्रियमाणैरपि वर्द्धमाननीयधिपतेः कथं नीचैर्गोत्रोदयो न भवति ? उगमजनिसम्पन्नामपि सिंहसंसादीनां
क्यमुच्चैर्गोत्रोदयो न भवतीति, अत्रोच्यते, यदि गुरुकर्मोदयस्मैरयोर्गोत्राभिधिरपञ्चमादृ क्रियते ‘जे जसिमा उ हेऊ भइस्स’
इत्यादि गुरुं सफलं कुंठितः भूगस्तः फोऽत्र नीचैर्गोत्रोदय इति ! त्रिंशदीनामुत्तमजातिः येऽपि हीनगतिः चा-
‘द्रोर्गोत्रोदय इत्यनेन नाराणां भिन्न, देवानां तु सर्वेषामपीष्यते उच्चैर्गोत्रं, उत्तमगतिस्तत्, मनुजानामुपयोऽरुदुयो
भरति, गल्मगनिरादसाधरणक्रियाविशेषाच्च, मरुतिव्यत्यासोऽपि घटत पञ्चत्रेभि । आइ-सभ्य नराद्रं वेदनीय विहाय
कस्मान्मोहनीयस्योपन्यासः क्रियते ? अत्रोच्यते—मोहनीयमणने शानिकर्मचतुरूपव्यवच्छिद्यमुक्तं भवति, तत्तये च त्रैलोक्यान-
दर्शनमाप्तिरित्युक्तं भवति । यद्येवं तत्तदनुनन्दनं वेदनीयं किमिति नाभिधीयते ? अत्रोच्यते—नत्यहृत्या सद्यो गान्तरसमये
गोश्रमरुतिः क्षणमुपयानि, चयममये वेदनीयेन सह गोत्रं सामस्येन तुल्यप्रकृतिस्तत्त्वं संप्रयात्यनः स्वस्थानं विहायैकजाभिदिने

प्रकारितमत्र तं सागरपर्यप्तं अनिच्छितकम् (इच्छानिकान्ते) । यत् सिद्धानां स्वरूपं तदेव सुखमाहुताचार्याः ॥२॥ ” २
“दुःखभाषो न सुहं तादृषि न मुपयानि यानि (पौद्गलिकानि) लोकायानि । मुस्त्याऽमुखाति (दुःखानि) लोकायानि
यानि ताग्येण सुखाति ॥ १ ॥ ३ ” “ ये यावन्तस्तु देतव्यो भवस्य ॥ ४ ॥ प्रो ।

वेद्यमोत्रे । पुनरप्याह-यथा सातं शुभमादावुक्तं तयोर्बैर्गोत्रमपि िहमिति । नोक्तमित्युच्यते-उपान्त्यसमये नीचैर्गोत्रस्यैव सयः, अतस्तदेव प्रथममुक्तं, सानासातयोस्त्वनियमाः, अतः शुभमादावुक्तम्, एवमन्येऽप्यर्था बन्धोदयादिगताः स्वबुद्धयोस्तदप्रमथणने नाच्याः, अले विस्तरेणेति मायार्थः ॥ १२३ ॥

नामोचमकृतीरयिधाकाम आह-

महजाहसरीरंगं, पंधण संधायणं च संधयणं । संठाणवण्णगंधरस-क्कासअणुण्वियिहगगई ॥ १२४ ॥

व्याख्या-भक्तिगामिशरीराहं बन्धनं सत्ततनं च संहननं तस्यानर्णमन्धरसस्पर्शानुपूर्वोनिहायोगतयः, एता गत्यादयः चतुर्दश पिण्डमकृतयो नाम्नोऽभिहित्वा इति गायार्थः ॥ १२४ ॥

अशुक्लह उवधार्यं, पराजडसासआयबुजोअं । निम्माण तित्थनामं, चोएस अउ पिण्डपत्तेया ॥ १२५ ॥

व्याख्या-अशुक्लवृष्याहं परायानोच्युत्तासानपोगोते निर्माण तीर्थनाम, चतुर्ब्रह्माणौ पिण्डमन्त्रेकाः, ययातहृत्तयेनैना आ-
यामतुर्ब्रह्म पिण्डमकृतयोऽष्टौ मन्त्रेरूपमस्मिता इति गायार्थः ॥ १२५ ॥

तसपागराअत्ते गवेय थिरं तुभं च नागधं । सुस्सरसुभगाइजं जसकित्ती सेपरा वीसं ॥ १२६ ॥

व्याख्या-असपादपर्याप्तं प्रयोगं स्थिरं शुभं च ज्ञातव्यम् । सुस्सरमुभगादेयं यश्चाक्रोधिः सेवरा विंशतिः । प्रसा-
दयो द्यम् इमा पिपसामूपा अपि दक्षीणं विंशतिः ॥ १२६ ॥

अतः नागोपासनायो द्वित्यारिश्चद, पिण्डमकृतिप्रयोगेदनाह-

गहयाइयाण भेया, चउ णण णण ति णण पेच छच्छकं । पणहुग एणट्ठजहुग, पित्तुत्तरभेय पणसद्धी ॥ १२७ ॥
 व्याख्या-‘गत्ता’दिकानां भेदाश्चतुष्षड् पञ्च त्रिः पञ्च पञ्च पट् पट्कं । पञ्च द्विकं-पञ्चाष्टौ चतुर्द्विकं-पिण्डोत्तरभेदाः पञ्चपट्-
 रिति पदानि । पदापैश्वर्या गान्याचतुष्टयस्यापि (उच्यते)-गतितरेवादिष्यासां चतुर्दशानां पिण्डप्रकृतीनां ता गत्यादयस्तासां यथास-
 ल्लभ्यन्ते प्रभेदा द्रष्टव्याः । गतिनाम चतुर्गुणं सुरनरतिर्यग्भरुगतिभेदाद्, भयनं गतिः । एकद्वित्रिचतुष्षड्चन्द्रियजातिभेदाद्
 पञ्चधा जातिः, जननं जातिः । औदारिकवैक्रियाहारकत्वेनसत्कार्मण्यभेदाद् पञ्चधा शरीरं, शरीरं इति शरीरं । औदारिकाद्भो-
 पाद् वैक्रियाभोपाद् आहारकभोपाद्विनि त्रिधा अष्टोपाद् । औदारिकौदारिकवन्धनं वैक्रियवैक्रियवन्धनं आहारकाहारक-
 वन्धनं नैवसत्तैजसवन्धनं कार्मण्यकर्मण्यवन्धनं, औदारिकशरीरपुद्गलानां औदारिकैः पुद्गलैः सह संश्लेषः पापाणयोर्ध्वज-
 ल्लेपनेन पञ्चग वन्धनं । एवमौदारिकपुद्गलानां औदारिकपुद्गलैः सह मुष्मिष्टमन्यसञ्चयकरणं यतः फाट्टयोरिव स
 सन्तानं, स च शरीरभेदात् पञ्चधा द्रष्टव्यः । संवहनं पदविधं, वज्रकृपणनाराचं प्रथमं, कृपणनाराचं द्वितीयं, नाराचं तृतीयं,
 अद्वेनाराचं चतुर्थं, कीलिका पञ्चमं, छिन्नानि-अन्तरितानि षष्ठानि-अस्पीनियेन प्रभवता तच्छिन्नषष्ठं षष्ठं संवहनं, तानि चा-
 स्मिन्विन्यासविशेषतो भवन्ति, ‘रिसंभो य होइ पटो’ इत्यादिमतिपादितत्वाद्, आह-यश्वेवं विरुलेन्द्रियाणां संवहनोदयोऽध्य-
 मायेऽपि कथं भवतीत्युच्यते-योऽप्यमस्थिविन्त्यासविशेषोऽपिहिनोऽसौ वलप्रकल्पेख्यापको भवति, अन्यथोभयग्रहपट्टकीलिका-
 स्थित्यने सति गात्रसङ्कोचविकाशाभावा सम्भाव्यते, अतः पिपीलिकादीनां ध्रुवसत्त्वानां यद्यप्यस्पीनि न सम्भाव्यन्ते तथापि
 कायव्यवस्थित्यप्य संवहनमुच्यते, यथाऽरिषाद्रात्रयेऽपि प्रत्ययकः पुरुषोऽसंवहनोऽथवा शब्दादीनां द्वीन्द्रियाणामपि हृद्यन्त

१ “यपतसजि” २ अग्रमथ भवति पट्.”

दयादृष्टनामनिर्दिष्टकथाशुद्धयः निरुपयन्ते तत्परिहरणम्, एता गायत्र्युपेक्षिताः तिल्लिङ्गिः नाममकृत्य इति ।
 वृत्ती वृत्तेने रसनामकृत्योदयाप्रसादः, नद्विषयनामोदयात् स्यात्तः, चादर गतकर्मोदय द्वादाशः, न स्फुल्लारिषयैरं, याः
 दृष्टिस्तद्वक्तृकानामसंख्येयनीरानां शरीरविण्णो दृष्टिगोचरयायात्यभो वादरनामोदयिन एव चादरः, नद्विषयनामोदयात्
 रक्तान्यतरत् व्याप्तं यदुदयाज्योनेन नयनंरुनाम्, नद्विषयनामोदयादयपर्याप्तताः, तत्पदेरैरेकं शरीरमौदशित्तोक्तियाशा-
 स्थिरनामकृत्योदयात् स्थिरनामोदयानि यानि, अस्तिपरनामोदयादस्थिराणि, भुषणनामोदयात् भुषणपद्मोपाङ्गा-
 नि शिरोहस्तकल्पानि, श्रुतपनामकृत्योदयादश्रुतान्यद्वोगाहानि चन्तिपादकल्पानि, सुसरनामकृत्योदयाज्जीवानां हेरासरकल्पः
 सरो भवति, दृग्भरनामकृत्योदयात् द्वादाशकृत्यः सरो भवति, सुभगनामकृत्योदयादुपकारक्रियारविगोदपि जनमियो
 भवति, दुर्भगनामकृत्योदयादुद्वेगं दुर्भगं अनामियो भवति, आह चोदकः-“सुभगदुभगाग कृष्ण-शुद्रेदपि न विजगृ-
 (विसेतोम) नह निर्गमः । नमृत्तयेदपि हृदयं न सवज्जनयद्वहो होइ ॥ १ ॥” उच्यते-“हेलाइया भेषा उदययित्तेण
 सव्यागर्गर्ग । नमृत्तयेदपि ह्रोनि पिओ अण्णिओ नाडवि ॥२॥ अणुरकएणि बहूणं ओ हू पिओ तस्सा सुभगनागुरभो ।
 अण्णाण निहयरो ॥ ३ ॥” आदेयनामकृत्योदयात् आदयामो भवति, अनादेयकृत्योदयादग्रामास्यो भवति, आह चोदकः-
 “दोण्हि एण्णुदो जुगवं पचकलसिद्धिओ सिद्धो । जं तुल्लं पि हू यण्हि, करोवि एको न उण्ण अण्णो ॥ १ ॥” उच्यते

विसयं नरहा जाणे असकिंत्तामं तु ॥३॥” एता विंशतिवत्सहादयो दश दश स्वावरादयश्च त्रसादिवत्तुल्यं स्थिरादिपदं सूक्ष्मा-
दिविकं एवमादयोऽन्तर्गतास्तु उभयप्रावणत्वव्याः, एवं च त्रिणवतिनिर्गोचरप्रकृतयो भवन्ति । तृतीयगाथाचक्रौरोऽन्याचार्य-
मते श्रुचरानामप्रकृतिशमन्यापकः, तच्च पञ्चदशभेदकमनो भवति, इति गाथायाः ॥ १२७ ॥

वन्धोदयसप्तकृतिसङ्ख्याजनितसमोहापनोदायाह-

सत्सरीरतरभूया, वंधणसंधायणा उ यंधुदए । वण्णाइविगप्पावि हु, वंधे नो सम्ममीसाइं ॥ १२८ ॥

व्याख्या-‘स्वशरीरान्तर्भूता वन्धनसङ्घातास्तु वन्धोदये वर्णादिविकल्पा अपि हु वन्धे नो सम्यक् वमिश्रे’ इति पदानि ।
पदार्थस्तु-‘स्वशरीरान्तर्भूताः’ स्वशरीरान्तर्गता वन्धनसङ्घातनप्रकृतयो द्रष्टव्याः, किमुक्तं भवति ? आदारिकशरीरप्रवर्णे औ-
दारिकवन्धनसङ्घातनप्रकृतयोऽपि गृहीता एवाविनाभावित्वाद् द्रष्टव्याः, एवं सर्वशरीराणां । वन्धोदयश्च वन्धोदयसप्तस्मिन्,
सुशब्दो विशेषणार्थः, किं विचिन्ति ?-तेषां स्थित्युदयवन्धकालाः सप्तशरीरतुल्या देयाः । वर्णादीनां विकल्पाः वर्णशिकल्पाः-
वर्णमन्त्रसप्तश्रविकल्पास्तत्रप्रतिभेदाः । पोडश वन्धोदयं प्रति ध्रुवत्वाद् वर्णमन्त्रसप्तश्रावणे गृहीता एव द्रष्टव्याः, अतो द्वाविंश-
त्यधिकं शतमुदये भवति, वन्धे तु सम्यक्त्वमिश्रे अपि नो भवतः, यतः परिणामरिणत्या तदेव स्थितात्वं त्रिधा । परिणमयति
वन्धेऽतो विश्रत्यधिकं शतं, श्लेषप्रकृतीनां निर्यकत्वादुच्चारणं न क्रियते, हुरिति निपातः स चाधिकांशसूचकः, शुभाशुभप्रकृ-
तिविवक्षायां चतुर्विंशत्यधिकं शतं भवति, नचाव्यक्तवर्णादिवत्तुल्यस्य शुभाशुभत्वद्वैविध्यकारणेन भवति इति गाथायाः ॥ १२८ ॥

१ ‘वन्धोदयं प्रति ध्रुवत्वाच्चेऽपि पोडश प्रतिभेदा गृहीता एव द्रष्टव्याः’ क.

तदावरणे, सायोपशमिभूतदर्शनमरूपस्य निद्राः, देशचारित्र्यस्य द्वितीयकषायाः, सर्वविरतिल्यचारित्र्यस्य तृतीयकषायाः सर्वयातिनः, अत एता विंशतिप्रकृतयः सर्वयातिन्यः । तासां शेषाः तच्छेषाः, घातिकर्मचतुष्टयप्रकृतिभेदानां पञ्चचत्वारिंशत्प्रमाणानामुक्त-
शेषाः पञ्चविंशतिभेदाः देशयातिताद्देशवातिनो भवन्ति । पुनः शब्दस्त्वधातिकर्मप्रकृतीनां हस्तव्याभावात् स्वरूपतया अघाति-
त्वाद् यानिद्वारं त्रिधा सूचयति, अथवा द्वितीयाधस्यान्यथा व्याख्या-तेषां सम्यक्त्वादीनां प्राप्तव्यापेक्षया शेषलक्षणस्य घातिन्यः
तद्भावाद्देशयातिन्यो भवन्ति, किमुक्तं भवति ? मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानचक्षुरवधिदर्शनसम्यक्त्वदेशविरतिसर्वविरति-
चारित्र्याणां पुनः शब्दाधिक्याद्दानलाभभोगोपभोगवीर्याणां च देशवातं कुर्वन्तीति देशयातिन्य इति माथार्यः ॥ १३६ ॥

अतस्ता एव वक्तुकाम आह—

नाणावरणचउक्तं, दंसगतिगं नोकसाय विगघपणं । संजलण देसघाई, तइयविगण्यो इमो असो ॥ १३७ ॥

व्याख्या—‘ज्ञानावरणचतुष्टयं दर्शनत्रिकं नोकषाया विघ्नपञ्चकं सञ्जलना देशयातिनस्तृतीयविकल्पोऽयमन्य’ इति
पदानि । पदार्थस्तु ज्ञानावरणप्रकृतिभिः स्वीदयप्राप्ताभिः ज्ञानचतुष्टयस्य विद्यमानस्य देशविघातः क्रियते, एवं स्वस्मद्विषयवाचक-
प्रकृत्युदयेन दर्शनत्रिकदानादिपञ्चकस्य, नोकषायसञ्जलनैः सम्यक्त्वदेशसर्वविरतिचारित्र्याणि देशलण्डितानि क्रियन्ते, सर्व-
घातययानिभिन्नोऽयं तृतीयविकल्पोऽय इति माथार्यः ॥ १३७ ॥

परावर्त्तमानद्वारमधिकृत्याह—

१ “तयोः कैवल्यज्ञानदर्शनयोः शेषहस्तव्यस्य तच्छेषशब्दहस्तव्यस्य देशघानित्वाद्देशयातिन्यो भवन्तिः” क.

माणंतरायदंसणचवक्क परघायतित्थउत्तसासं । मिच्छभयकुच्छुवचंघिणीउ नामस्सऽपरित्त ॥ १३८ ॥

व्याख्या-ज्ञानान्तरायदर्शनचतुष्कं पराघातवीर्योच्चासं मिथ्यात्वभयलुप्ला ध्रुवन्त्रिन्यो नाम्नोऽपरावर्त्ता' इति पदानि । पदार्थस्तु-ज्ञानान्तराययोः सामान्यग्रहेणातश्च पञ्च 'दर्शनचतुष्कं' चक्षुरचक्षुरवधिवेवल्लदर्शनवरणरूपं, पराघात-तीर्थद्वारनमोच्चासप्रकृतयः, तथा मिथ्यासमयलुप्ला नामध्रुवन्त्रिन्यो नव पूर्वोक्ताः, एवमेकोनत्रिंशत्सङ्ख्यास्त्यपरावर्त्तमानाः, शेषा एकनवतिसङ्ख्या उदयं वन्धे चाधिकृत्य परावर्त्तमानस्वरूपा इति गायार्थः ॥ १३८ ॥

पञ्चमधुभदारमधिकृत्याह-

मणुयतिगं देवतिगं, तिरियाऊत्तास अट्टतणुपंगं । विहग्इचण्णाइ सुभं, तसाइ दस तित्थनिम्माणं ॥ १३९ ॥
चउरंसउत्तसमभायय-परघायपणिदिलगुत्ताउव्वं । उल्लोयं च पत्तथा, सेसा वासीइ अपत्तथा ॥ १४० ॥

व्याख्या-'मनुष्याग्रिकं देवग्रिकं तिर्यगागुरुच्छासाष्टतन्त्रं विहायोगतिवर्णादिशुभं त्रसादिदश तीर्थनिर्माणं ॥ चतुर-स्रसंभारपरगातपञ्चेन्द्रियागुल्लघुसतोच्चं उद्योतं च प्रश्नस्ताः शेषा दृषद्गीतिरमशस्ता' इति पदानि । पदार्थस्तु-गत्यानु-स्रसंभारपरगातपञ्चेन्द्रियागुल्लघुसतोच्चं उद्योतं च प्रश्नस्ताः शेषा दृषद्गीतिरमशस्ता' इति पदानि । पदार्थस्तु-गत्यानु-पूर्वपरिचरितं निकं, तच्च मनुष्योपलक्षितं देवोपलक्षितं च, तिर्यगागुरुच्छासोऽष्टौ-द्वारोपलक्षितं तद्दोषाद्विनिमित्तं, विहायो-गतिवर्णादिचतुष्कं, शुभं, त्रसादयो दश, 'तस वायरं' इत्याद्यभिहिता एव, तीर्थद्वारानाम निर्माणनामेति प्रथमगायोक्ताः त्रयस्त्रिंशत् ॥ चतुरस्रं संस्वानं यजर्पभनाराचसंहननं, आतपनाम पराघातपञ्चेन्द्रियागत्यगुरुल्लघुसतचेदनायं उच्चैर्गोत्रमुद्योतं देवा नव, सर्वा अपि द्वित्वान्तरित्यकृतयः शुभसंज्ञाः । शेषाः दृषद्गीतिप्रकृतयो अशुभाः, वर्णादिचतुष्कं शुभविशेषणाद-

भुवं च प्राणम्, चः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ १३९ ॥ १४० ॥

उक्तानि पञ्चापि द्वाराणि समतिपत्ताणि । विपाकप्रधिकृत्य हेतुविपाकिन्यश्चतुर्विधास्ता अभिधातुकाम आह—

आयावं संठाणा संघयणसररीरअंगउज्जोयं । नामधुबोदयउवपरघायं पत्तेयसाहारं ॥ १४१ ॥

उदइपभावा पोमगल-विवागिणो आउ भवविवागीणी । लेत्तविवागणुषी जीवविवागाउ सेसाओ ॥ १४२ ॥
व्याख्या—‘आतपं संस्थानानि संहननशरीराद्भेद्योतं नामधुबोदयोपयानपरायातं मत्त्येकसाधारणं औदायिकभावाः, पुद्गलविपाकिन्यः, आयुषि भवविपाकीनि, क्षेत्रविपाकिन्य आनुपूर्व्यः, जीवविपाकिन्यः शेषा’ इति पदानि । पदार्थस्तु—
आतपनाम संस्थानसामान्यग्रहणात् पदसंस्थानानि, एवं संहननानि पडेव, धुबोदयान्तर्गततैजससामर्पणवर्जानि त्रीणि शरीराणि, तद्भेदोपादानि च उद्योतनाम नाम्नो धुबोदयाः पूर्वोक्ता द्वेद्वय, ‘निष्माणपरिपारि’ इत्यादि, उपयातनाम परायातनाम मत्त्येकसाधारणनामेति पदनिश्चयाप्रकृतय औदायिकभावाभ्युत्थाः पुद्गलविपाकिन्यश्च द्रव्याः । आयुषप्रवत्सोऽपि प्रकृतयो भवविपाकिन्यः । क्षेत्रविपाकिन्यश्चतस्रोऽभ्यनुपूर्व्यः । शेषा विज्ञतचरश्चनमधिकृत्य पदसप्ततिप्रकृतयो भवन्ति, कथं ? पञ्च-
चत्वारिंशद् घातिकर्पोत्तरप्रकृतयः, सातासाते त्रिवेगोत्रं नौदैर्गोत्रं त्रसादित्रिकं स्याचरादित्रिकं सुस्वरचतुष्टकं दुःस्वरचतुष्टकं गतिचतुष्टकं जातिपञ्चकं विरायोगतिद्विकं उच्छ्वासनाम तीर्थेश्वरनामेति, जीवविपाकिन्य इति गाथादुपार्थः ॥ १४१ ॥ १४२ ॥

नामप्रकृतीनां पुद्गलग्रविपाकिलेनारिक्तानां प्रमत्तेनौदायिकभावास्त्वभिहितं, भनोऽनेनैवागिहारेण मन्मप्रकृतीनां गया-

सम्भवं भावानभिधातुकाम आह—

मोहस्तेव उवसमो ह्यभोवसमो चउण् घाईणं । त्वपरिणामियउदया अट्ठहवि हँति कम्मणां ॥ १४३ ॥
व्याख्या-‘मोहस्यचोपपन्नः, क्षयोपपन्नश्चतुर्णां घातिनां, क्षयपरिणामिकोदयाः अष्टानामपि भवन्ति कर्मणां’मिति
पदानि । पदार्थस्तु-मोहनीयस्यचोपपन्नभावो, नान्येषां कर्मणां, क्षयोपपन्नमिदमवश्चतुर्णां घातिकर्मणामेव, नायातिकर्मणाम् ।
क्षयपरिणामिकौदयिकभावाः अष्टानामपि भवन्ति, मूलमकृच्छिग्रहो बाहुल्येन तदुत्पत्त्यकृतयो गृहीता एवेति भायार्थः ॥ १४३ ॥

अमो भावा यया भवन्ति तथा भावयितुकाम आह-

सम्मत्ताह उवसमे, ह्यभोवसमे गुणा चरित्ताह । त्वइए केवलमाह, तववत्सो उ उदईए ॥ १४४ ॥

व्याख्या-‘सम्पत्त्वाद्युपपन्ने क्षयोपपन्ने गुणाश्चारित्रादयः सायिके केवलादयः तद्व्यपदेशस्तदपिके’ इति पदानि ।
पदार्थस्तु-मोहनीयस्योपपन्नभावे सति औपशमिकसम्पत्त्वं सर्वविरतिरूपं गुणौ जीवस्य प्रादुर्भवतः, घातिकर्मणां क्षयोपपन्न-
मभावे सति चारित्रादयो गुणाः प्रादुर्भवन्ति । आह-ज्ञानदर्शने परित्यज्य चारित्रादयो गुणाः किमित्यभिधीयन्ते ? उच्यते-
ज्ञानदर्शनेन योऽस्मद्भावेऽहस्यभावित्वापन्नार्थं, घातिकर्मकृत्तु च कामुच्छिदिपि क्षयोपपन्नभावाभावज्ञापनार्थं च चारित्रादयो गुणा
अभिहिताः, तत्र मतिज्ञानावरणादिस्योपपन्ने सति प्रत्यादीनि चत्वारि ज्ञानानि, चतुर्दर्शनावरणादीनां क्षयोपपन्ने सति
दर्शनत्रयमेवमन्तरायस्योपपन्ने सति दानादिपञ्चलब्धवो भवन्ति । मिथ्यात्मप्रयत्नकषायक्षयोपपन्ने वेदकसम्पत्त्वं, द्वितीयकषा-
यक्षयोपपन्ने देशविरतिचारित्रं, तृतीयकषायक्षयोपपन्ने सर्वविरतिचारित्रमिति चारित्रादयो गुणाः । तुश्चन्दो विशेषणार्थः, किमत्र
विशेषयति-एतासां त्रयोदशानां प्रकृतानामुपपन्नेन क्षयेण वा औपशमिकाः सायिका वा सम्पत्त्वादयो गुणास्तत्रावविशिष्टा

भवन्ति, तन्माधान्याच्छेदमकृतीनां तन्मावानुगामित्वप्रधानतां च विशेषे . . ति, केवलज्ञानदर्शनावरणनिद्रासु क्षायोपशमिकभाव एव नास्तीति च, क्षायिकभावे सति केवलज्ञानादयो गुणा भवन्ति, ज्ञानावरणक्षये केवलज्ञानं, दर्शनावरणक्षये केवलदर्शनं, मोहनीयक्षये सायिकचारित्र्यं, अन्तरायक्षये दानादिष्वल्लभ्यो भवन्ति, अयानिकर्षस्योऽपगतसर्वव्यपदेशो भवति, वर्णाद्रिगुणरहित इत्यर्थः । औदयिकभावे सति तासु तासु प्रकृतिषु उदयप्राप्तासु तद्व्यपदेशः औदयिकभावविषयक्तिर्भवति, यथा प्रवलज्ञानावरणोदये अज्ञानी वेदनीयोदये सुखी दुःखी वा नामोदये नररूपश्चेन्द्रियव्रजसादरपर्याप्तादोनि अभियानानि, एवं मोहनीयोदये क्लोपो मानोत्यादयः पुरुषाभिष्यक्तयो भवन्तीति गायार्थः ॥ १४४ ॥

पारिणामिकभावभावनयाह-

नार्णतरायवंसणवयणियाणं तु भंगया देहिणि । सादिसपञ्चवसाणोऽवि होह सेसाण परिणामो ॥ १४५ ॥

व्याख्या-ज्ञानान्तरायवंशेनवेदनीयानां तु भङ्गकौ द्वौ सादिसपर्यवसानोऽपि भवति शेषाणां पारिणामिक'इति पदानि । पदार्थस्तु-परिणतिः परिणामः परिणामे भवः पारिणामिको जीवप्रदेशकर्मणुद्वयलानां मिश्रीभवनमिति भावः, सप्त ज्ञानान्तरावर्णान्तरायवेदनीयानां द्वौ भङ्गकौ भव्यान्धिकृत्यानादिसपर्यवसानः अभव्यान्धिकृत्यानाद्यपर्यवसान इति भङ्गद्वयम्, सादिसपर्यवसान इत्यन्योऽपि द्वितीयभङ्गको भवति शेषकर्मणां : तुल्यन्दो विशेषणार्थः, क्लिप्तं विशेषयति-एषां मोहनोपायुर्नमिगोत्राणां काश्चिदुत्तरप्रकृतोरधिकृत्यायं भङ्गकः । मूलप्रकृतिविषये पूर्वोक्तमेव; यतः-पञ्चेन्द्रियप्राप्तौ वैकल्पपट्टस्य प्राप्तिः, सम्यग्ज्ञानाप्तौ तीर्थकरान्नाम्, संशयप्राप्तौ आहारकद्विकस्य, औपशमिकभावप्राप्तौ सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः, पनुप्यद्विको-

वेर्गेप्रस्याप्युदलितस्य, आयुप्रकृतीनां च पर्यायभाषिणीनां भवत्येवायं शङ्कः, इत्याद्यावुक्त्याभावाच्च पर्यायभावित्वमिति
मायार्थः ॥ १४५ ॥

उदये कर्मप्रकृतीनां क्षयोपशमः सम्मोहननक्षो मन्दबुद्धीनां तदपनोदापाह-
उदयचिप अचिरुद्धो, स्वाओवसमो अणेजभेओ ति । जइ भवति तिण्ह एसो एण्मउदयंमि मोहस्स ॥ १४६ ॥
व्याख्या-‘उदय एवाचिरुद्धः क्षयोपशमिप्रोक्तेरुद्ध इति, यदि भवति त्रयाणां एव प्रदेशोदये मोहनीयस्ये’ति
पदानि । पदार्पस्तु-उदयप्रशान्तमेव क्षयोपशमो भवति, यदि भवति, नावश्यतया स सर्वप्रकृतिषु भवति, त्रयाणां ज्ञाना-
वरणदशनादज्ञानरायाणां एव क्षयोपशमा, स चानेकभेदः असह्येयव्यक्त्यभिव्यक्तः स्फुट इत्यर्थः, कर्मत्रयस्य ध्रुवोदयि-
त्वादविरोधः, तदुदयाभावे क्षयोपशमिप्रोक्ताभावाद्याविरोधा । मोहनीयस्य तु क्षयोपशमः प्रदेशोदये भवति, यतोऽन्त्या-
नुबन्धिभिध्याश्चानां प्रदेशोदये दक्षनमोहनीयस्य क्षयोपशमः, द्वितीयकषापदेशोदये देशविरतिचारित्रमोहनीयस्य क्षयोपशमः,
तृतीयकषापदेशोदये सर्वविरतिचारित्रमोहनीयस्य क्षयोपशमः, विषाकोदये तु तदभावात् । इतिशब्दाधिरथाच्छेषप्रकृत्योनां
विषाकोदये प्रदेशोदये च क्षयोपशमो भवति, अयमत्र विशेषः अध्रुवोदयित्वात् प्रदेशोदये क्षयोपशमे तद्देशविधानित्वं न
भवति, विषाकोदयक्षयोपशमे तु तद्देशविधानिन्यो मालिन्यकृतो भ्रान्तोति मायार्थः ॥ १४६ ॥

प्रकृतीनामौदिकप्रभवो द्विधा भवति-शुद्धः क्षयोपशमिप्रभावानुगतश्च, तद्व्यक्तोक्तप्रभाव स्पन्दकर्मरूपणामाह-
चउत्तिट्ठारसाहं, सन्धविद्याहंति होति कइणि । दोठाणिपाणि मीसाणि देसभाहंति सेमाणि ॥ १४७ ॥

व्याख्या-‘चतुस्त्रिस्थानरसानि सर्वविषयातीनि भवन्ति, स्पन्दकानि द्विस्थानकानि त्रिधाणि-देश्यातीनि शेषाणी’ति पदानि । पदार्थस्तु-चतुःस्थानिकत्रिस्थानिकरसाभ्यां यानि निर्वृत्तानि स्पन्दकानि तान्युदयमाप्तानि स्वहन्तव्यसर्वयातीनि भवन्ति, द्विस्थानिकरसस्पन्दकानि त्रिधाणि कानिचित्सर्वयातीनि कानिचिदेश्यातीनि भवन्ति, शेषाण्येकस्थानिकरसस्पन्दकानि सर्वाण्यपि देश्यातीनीति माथार्थः ॥ १४७ ॥

निर्हणसु सव्वधाईरसेसु फट्टेसु देसधाईणं । जीवरस गुणा जायंति ओदीमणचक्खुमाहया ॥ १४८ ॥

व्याख्या-“निर्हणेषु सर्वधातिरसेषु स्पन्दकेषु देश्यातीनां जीवस्य गुणा जायन्ते अवधिमनश्चुरादयः’ इति पदानि । पदार्थस्तु-धूमपरिणामराहेण ‘निर्हणेषु सर्वधातिरसस्पन्दकेषु, देश्यातिरसत्वेन व्यवस्थापितेति भावः । देशोपयातकानामपि क्षणे २ समयादुत्तरसमये सङ्ख्यातीताशुभरसविभागैर्विबुध्यमानस्येति वाचयाशेषः, एवंभूतस्य जीवस्यावधिमनःपर्यागज्ञानचक्षुर्दर्शनादयो गुणाः ‘जायन्ते’ क्षयोपपन्नजाः प्रादुर्भवन्ति, निम्नुक्तं भवति ? यदा अवधिज्ञानस्य सर्वधातिरसस्पन्दकानामुदयस्तदा तद्विषय औदयिक एव शुद्धो भावो भवति, यदा तु देश्यातिरसस्पन्दकानामुदयस्तदा तदुदयादौदयिकभावो भवति, तथा ‘देशावरणोदये सत्यपि यो हन्तव्यविषयस्य देशमादुर्भावः स क्षायोपपन्नमिको भावः, आह-ययेवं ततः सर्वधातिपदेशोदये मोहनीयस्य कथं क्षायोपपन्नमिको भाव इत्युच्यते- ते हि प्रदेशा रसभावेनाप्रधाना यथासम्भवं देश्यातिर्वैद्यमानरसान्तर्गताः स्वरूपमप्रकटयन्तो देश्यातिरसमाधान्यात् क्षायोपपन्नमिकभावं जनयन्ति, एवं मनशर्थागज्ञानचक्षुर्विदर्शनानामपि भावना कार्या, मतिश्रुतज्ञानचक्षु-

१ ‘स्वविषयस्योदयप्राप्तानि तानि सर्वयातीनि भवन्ति’ क

दर्शनान्तराणान्तराणप्रकृतीनां सदैवोदयं प्रति देशयातिसस्यस्यदकानामोदयस्ततो भावद्वयं भावितमेव, वन्यं प्रति चतुर्विधानामपि सम्भवोऽस्तीति गार्थायः ॥ १४८ ॥

वन्यं प्रति सर्वप्रकृतीनां रसस्थानान्यभिधातुकाम आह-

आवरणमसवत्वं, पुंसंजलं तरायपयडोओ । चउठाणपरिणयाओ, दुत्तिचउठाणाओ सैसाओ ॥ १४९ ॥
व्याख्या-‘आवरणमसवत्वं’ पुंसंजलान्तरायप्रकृतयः, चतुःस्थानपरिणता द्वित्रिचतुःस्थानाः शेषां’ इति पदानि । पदार्थस्तु ‘आवरणं’ ज्ञानावरणं दर्शनावरणं च ‘असवत्वं’ असर्वपाति मतिश्रुताविधिमनःपरायधानचक्षुरचक्षुर्विदर्शनावरणव्याः सप्त प्रकृतयः, पुरुषवेदसञ्चलनकायदानाद्यन्तरायप्रकृतयश्चैताः सप्तदशापि ‘चतुःस्थानपरिणता’ एकाद्वित्रिचतुःस्थानिकरसपरिणामपरिणतास्तत्स्वरूपवन्ता इति, शेषप्रकृतयस्त्रिस्थानपरिणता द्वित्रिचतुःस्थानिकरसपरिणामपरिणताः, शेषनोकपायाणां द्विस्थानिकरसोदयनैव देशघातित्वं नैकस्थानिकेनेति विरोधपति इति गार्थायः ॥ १४९ ॥

रसवेदूनां विभागमभिधातुकाम आह-

उप्पलभूमीवालुजलरेहासरिससंपराएसु । चउठाणाई अमुभाण सैसयाणं तु वच्चासा ॥ १५० ॥

व्याख्या-‘उप्पलभूमीवालुजलरेहासरिसससम्परायेश्चतुःस्थानादयोऽशुभानां शेषकाणां तु व्यत्यासादिति’ पदानि । पदार्थस्तु-रेहाशब्दः प्रत्येकं सम्बन्धनीयः, उपलरेखेति पाषाणरेखा, तथा प्रभूतकालोदयव्यपदेशोऽतितीव्रत्वं कषायाणां प्रतिपाद्यते, पाषाणरेखासदृशैः कषायाः सर्वांसामशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानिकरसबन्धो भवति, आतपशुष्कतडागभूरेखासदृशैः कषायां

नामन्दोदयैः त्रिस्थानिकरसवन्धोऽशुभप्रकृतीनां भवति, रेणुरेखासदृशैः कर्पायैः मन्दोदयैरशुभप्रकृतीनां द्विस्थानिकरसवन्धो भवति, जलरेखासदृशैः कर्पायैरतिमन्दोदयैरकस्थानिकरसवन्धः, दृढान्देन विशेषितत्वात् पूर्वोक्तानामेव सप्तदशाशुभप्रकृतीनां भवति, न शेपयुग्माशुभप्रकृतीनामिति । शुभप्रकृतीनां पापणरेखासमकर्पायैः द्विस्थानिको रसः भूरेखातुल्यैस्त्रिस्थानिकः, बालुकाजलरेखातुल्यैः कर्पायैश्चतुःस्थानिको रसस्पर्द्धकानां बन्धो भवति, व्यत्यासादिति वचनादिति गार्थार्थः ॥ १५० ॥

तस्यैव रसस्योपमाभाह—

घोसाढहनिवुवमो असुभाण सुभाण स्वीरखंदुवमो । एगद्वानो उ रसो अणंतगुणिया कमेणिगरा ॥ १५१ ॥
व्याख्या—‘घोपातकीनिन्वापमोऽशुभानां शुभानां शीरखण्डोपमः, एकस्यानस्तु रसोऽनन्तागुणिताः कमेणेते’ इति पदानि । पदार्थस्त्वयम्—घोपातकीनिन्वरसोपमोऽशुभप्रकृतीनामेकस्थानिको रसः दृढान्दविशेषितत्वाद् शपयत्येकस्थानिकरसस्पर्द्धकानि असह्येवव्यक्तिगणकानि, सर्वजन्यस्पर्द्धकस्येयमुपमा अनन्तासुर सव्यक्त्यवतीवासु तदुत्तरस्पर्द्धकः, एवं द्वित्रिचतुःस्थानिकान्यप्यसह्येवव्यक्तिनि स्पर्द्धकानि, परस्परमनन्तगुणत्वमतो भावनीयम् । शुभप्रकृतीनां एकस्थानिकरसव्येवाभावाद् द्विस्थानिकरसः, सर्वजन्यपरसस्पर्द्धकस्य शीरखण्डमित्युपमा, भूयः स्पर्द्धकदृढावुत्तरस्पर्द्धकेष्वनन्तगुणा दृढिरिति गार्थार्थः ॥ १५१ ॥

द्वारागाथाचकारमुचितं सप्तप्रकृतीनां प्रभाशुक्त्वविधातुकाम आह—

उच्चं तिल्यं सम्भं मीसं वेरञ्चिच्छकमाजणि । मणुदुग्गाआहारदुग्गं अट्टारस अशुवसंताओ ॥ १५२ ॥
व्याख्या—‘उच्चैर्गोत्रं तीर्थं सम्यक्त्वं सम्भं गमिष्यत्वं वेरञ्चिषट्कं आणुपि मनुजद्विकाहारकद्विकं अट्टादशाशुवसत्य’ इति पदानि ।

पदार्थस्तु मृगपत्न्या विविद्यते-सम्भवं सम्भृगुष्विथ्यात् चाम्बानां प्रभूतमव्यानां च न भवति। सम्भक्ते हेतौ सत्स्यि तीर्थकरनाम
संशये सत्यथाहारकरारीं वदद्वापाइ च कस्यचिद् भवति, कस्यचिद्वेति, उच्चैर्गोत्रं वैक्रियष्टकमिति वैक्रियशरीरं तदद्वापाइ
देवतारूपात्तदुद्गर्ग्यः, एताः साः प्रकृतयोऽसम्भक्तस्तस्य न भवन्ति, स्यात्प्रभावगतस्य तु उद्गलनप्रयोगेण स्थितिक्षेपेण वा अस्त्यो
भवन्ति, मनुद्यदि स्फुक्ता एता राव्यप्रिकापिकजीवकक्षतस्योद्दृक्, ल/ना प्रयोगेण सत्यो भवन्ति, देवसरनारकायुष्काणि तु तेषां
न सम्भवन्त्येव, विषगायुक्तं त्वहमिन्द्रदेवानाम्, एवमधुवस्यो, अष्टादश भावनीयाः, शेषं चतुरधिकं शतं ध्रुवसत्प्रकृतीनां, वन्य-
सह-घातादिका एतदन्तर्गता एव द्रष्टव्याः, ध्रुवत्वं चासां सम्भक्त्यलभात् परतः (भारु) सर्वं नीचेषु सदैव सम्भवदिति गायार्थः॥ १५२॥

उद्दत्त(ल)नमृगमिमाणांमभिधातुकाम आह-

पदमरुतायसमेया मयाओ आउतित्यवज्ञाओ । सत्तरसुव्वलणाओ तिगेसु गतिआणुपुव्वजाऊ ॥ १५३ ॥

व्याख्या-प्रथमरुतायसमेया एता आयुस्तीर्थवर्जाः सादृशोदचिन्त्यस्त्रिकेषु गत्यानुपूर्व्यांपि इति पदानि । पदार्थस्तु- प्रथम-
रुपाया' अनन्तानुबन्धिनाः तैः समेताः पूर्वोक्ता अष्टादश आयुक्तीर्थकरनामवर्जा सादृशसत्त्व्या उद्दत्तं (ल) न स्वभावा भवन्ति,
देवनिर्मादयोऽत्रोच्यते, तत्र तद्गविरानुपूर्व्याधुरिविचित्रं मन्त्रव्यमिति गायार्थः ॥ ३५ ॥

दारायापोक्तपदानामप्य स्पष्टयन्नाह-

नियेहेउसंभवे वि ह्रु भयणिज्जो होइ जाण पयडीण । बंधो ता अधुवाओ धुवा अभयणीयबंधाओ ॥ १५४ ॥

व्याख्या-"निजहेतुसम्भवेऽपि ह्रु भगनीयो भवति यासां प्रकृतीनां वन्यता अधुवा, धुवा अभयणीयवन्ध" इति पदानि ।

पदार्थस्तु 'निज' आत्मीयो यो 'हेतुः' कारणं तत्सम्भवेऽपि-तत्सञ्चिधानेऽपि 'भजनीयो' विरूप्यो वन्या-पासां ताः प्रकृतयोऽ-
 ध्रुवबन्धिन्यो, यास्तु हेतौ सत्यभजनीयवन्थास्ता ध्रुवबन्धिन्य इति । आह-यथेवमविरतिमत्स्ये सत्यपि सम्यग्मिथ्यादृष्टयविरतसम्य-
 ग्दृष्टिगुणस्यानजीयाः सत्यान्निद्राक्रमनन्तानुबन्धिकायामकृतीश्च कस्मान्न वञ्चन्तीति, अत्रोच्यते-हेतवो ह्यत्र त्रिविधा अभिहिताः
 सामान्योक्ताः सामान्यविशेषोक्ता विशेषविशेषोक्ताश्च, ते द्विष्योत्तरं बलवन्ता भवन्ति । प्रत्येकं च ते वञ्चयन्त्यरुभेदाद् द्रष्टव्या । तत्र
 'वञ्चस्त्व मिच्छाभिरिदं' इत्याद्यविशेषितस्य सामान्यस्य कर्मणोऽभिहिताः वञ्चकहेतुनिरपेक्षाः वञ्चसामान्योक्ताः, वञ्चकानां
 स्वामी सामान्येनोक्ताः 'चञ्चपञ्चदशो मिच्छे' इत्यादि । ये तु 'सोलस मिच्छनिमिच्छा' इत्यादि, ते प्रकृतिकञ्चं प्रति
 सामान्यविशेषोक्ताः, यतः एकपक्षावधारणेन हेतुत्वं-कथमुच्यते, मिथ्यात्वप्राधान्येनैव पाण्ड्य वध्यन्ते, नतु
 तासांमेव मिथ्यात्वं हेतुः सामान्यहेतुत्वेन सर्वासां भणितत्वात्, एवमविरतिहेतुप्राधान्येनैव पञ्चविद्वातां वञ्चः, न तु पञ्चविश-
 तमेव, अष्टपष्टिः कृपायप्राधान्येनैव वध्यन्ते, नतु अष्टपष्टिनामेव कृपायहेतुत्वं, योगप्राधान्येनैव सातस्य वञ्चो, नतु सातस्यैव योगे-
 र्वञ्चः, एवमेते वञ्चव्यं प्रतीत्य सामान्यविशेषोक्ताः, ये तु 'पणपत्र' इत्यभिहितस्तौ वञ्चकानां सामान्यविशेषोक्ताः, यतो
 नैकरूपां प्रादुर्भवन्ति सम्पूर्णाः ये तु जीवगुणस्थानेषु, तद्वसुधाधिष्ठिता योगपदेन प्रादुर्भवन्ति, ते 'देस २ नव नर' इत्यादिनाऽ-
 भिहिताः, तैश्च विशेषविशेषोक्तैः विशेषविशेषोक्तानां 'मिच्छे' सोलस पणुवीस सासाणो' इत्यादीनां वञ्चो भवत्येव, अतोऽनन्तानु-

१ चतुर्थतारस्य गाथा ४ । २ चतुर्थतारस्य गाथा १९ । ३ चतुर्थतारस्य गाथा ४ । ४ चतुर्थतारस्य गाथा २ । ५ चतुर्थतारस्य
 गाथा ६ । ६ मिथ्यावर्तो बोद्धव्यं पञ्चविंशतिः सास्त्रावदे' प्रा. कर्मस्तये गाथा २ ।

यन्निशं स्पष्टमिदं त्रिस्रस्य चानन्तानुयन्निनो अत्रितयादिसहस्रकारिभारणयापेक्षा हेतव इत्येवं हेतुभावे वन्धाभाव इत्युक्तैव
सिद्धं, आह-यत्रेवं ततोऽन्तानुयन्त्युदयं विनाऽपि पीडमहापीडयोस्तपस्विनोः निर्हेतुकः कथं स्वीवेदस्य वन्धः संवृतः? यत्फलं
द्रामीमुदरीभार इति, उच्यते-“बाहुमुमाधोः साध्यांशुण्डीर्चनलनिततीप्रसङ्गलात् । जाता तयोर्गुरुं प्रति लेइया कृष्णा
तदा तीव्रा ॥ १ ॥ सा चागमेऽपि सिद्धा प्रयत्नगुणवर्तिनां न दोषोऽत्र । तस्या निगूहनात्तन्मायवित्तं तयोर्गुरुम् ॥ २ ॥
सञ्जालनाऽपि च माया पूर्वनिवद्धस्य युगतिवेदस्य । स्थितिरस्रद्वि तीव्रां करोति वन्धं विनाऽप्युदिता ॥ ३ ॥ यस्मात्
स्थितिः सायतः कथितस्तस्या विधुद्धितः समये । तस्मादवश्येन करोति तीव्रं रसं तस्य ॥ ४ ॥ नास्ति च त्रिविष्टापे
स्वीवेदस्योदयो वरविमाने । तस्मात्त्रिधाचितरादधूतवोमानिवे स भवे ॥ ५ ॥ लोकेऽपि सिद्धयेतन्निगूहदोषस्तथाविधं प्राप्य ?
प्रोद्वलनकरं द्रव्यं यात्युदयं नास्त्यतो दोषः ॥ ६ ॥ अन्धस्य तयोः समये न क्षारिरुद्विष्टा नियमिताऽस्तः । आरुपसम्भवाद
गुणपाते वन्धोऽपि न तु दुष्टः ॥ ७ ॥ इति । आह-यत्रेवपूर्वकरणयुलस्थानाद्यविभागे क्तरदेहभावाच्चिद्राप्रचलपौर्वन्धा
भातो नामधुशानुगन्तिप्रकृतोऽं तु तस्मै य मःविभागे हास्तरतिभयलुप्तानां तदन्तभागे वन्धाभावो भवतीति, अत्रोच्यते,
दुष्टदंशं विशेषगामः, हिमय विशेषगामः-हेतोस्तत्रांगोदयविशेषगामास्यभावे प्रकृतिवन्धाभावो भवतीत्येतद्विशेषयति;
अत्र च गुणस्थाने के हास्तरादुदयविशेषाः प्रागन्त्येन वन्धहेतवः प्रतिपत्तव्याः, यतोऽध्रुवप्रकृतिकन्धे वन्धहेतव उदयविशेषाः
मित्राः न सामान्यहेतवो, अन्यव अनुभागवन्धेऽपि रत्नयाननि चतुर्हस्यानिद्रादीनि कृपायोदयविशेषतोऽभिहितानि, तीर्थरुहा-
हाररागुपापाप सरहेतूनां केचिदुदयविशेषा हेतवो न सर्वज्योति न्यायान्न दोषोऽयमथवा योगानां मोहनीयोदयविशेषाणां च

प्राधान्यं वन्यहेतुत्वे नत्वाविरतेः, तस्या अपि मोहनीयोदयहेतुत्वात्, उक्तं च- 'पण्डीणसंस्था' इत्यादिनेति गार्थार्थः ॥ १५४ ॥

उदयं प्रति प्रकृतीनां हेतून् व्याख्यातवन्नाह-

दृक्त्वं हेतुं कालो भवो य भावा. य हेयवो पंथ । हेउसमासेणुदओ जायइ सव्वाण पयडीणं ॥ १५५ ॥
व्याख्या- 'दृक्' क्षेत्र कालो भवश्च भावश्च हेतवः पञ्च हेतुसमासेनोदयो जायते, सर्वासां प्रकृतीनां मिति पदानि । पदा-
र्थस्तयम्- द्रव्यक्षेत्रकालभवभावा उदयं प्रत्येते हेतवः, चशब्दाल्प्रकृतीनां क्षयस्योपशमोपशमभावांश्चाद्रीकृत्य एत एव हेतवः,
अन्यच्च यद्यपि कालं विना अस्वप्नो हेतवः प्रकृतीनां पृथग्रूपयवस्थितानां प्राधान्येन निर्दिष्टाः, तथापि समुदितस्तथाविध
संयोगप्राप्तावेव हेतुत्वमर्हन्ति, एतदेव भावयति-यतो मिथ्यादृष्टिगुणस्थानेऽपि पिण्डप्रकृतयः परावर्त्तमानाश्च नैककालमुदयं प्राप्नु-
वन्ति, न चोदयप्राप्तानामपि तीव्रमन्दादयो विशेषाः, अतस्ते तद्विशिष्टहेतुसम्बन्धेनैव भवन्ति, यच्च प्रतिगुणं प्रकृतयो व्यञ्जिच्छन्नाः
सूत्रो नोदयमर्हन्ति, तदपि जीवस्यान्यथाभवनात्, कालस्य चाभिनवत्वादप्राप्तपूर्वकत्वं हेतोः प्रसक्तं गम्यते, अतस्तथाविधहेतुयो-
न्यानामेयोदयो भवति, अतोऽशयाणांमपि प्रकृतीनां समुदितस्तथाविधसंयोगमुपगता एवोदयेदयो नान्यथेति । एवं हि हेतु-
समासेन-सम्बन्धेन सर्वासां प्रकृतीनामुदयो, द्वितीयः चकारः समुच्यते, इति गार्थार्थः ॥ १५५ ॥

उदयविषयं प्रकृतीनां ध्रुवाधुक्त्वं दशयन्नाह-

अवोच्छिण्णो उदओ जाणं पणइण ता धुवोदइया । वोच्छिण्णोऽवि हु संभवइ जाण अधुवोदया ताओ १५६

१ प्रकृतिप्रदेशगन्धो ।

व्याख्या-‘भववर्चोऽपि इह सम्भवति यासां प्रभुयोदयाः व्यवच्छिद्योऽपि इह सम्भवति यासां प्रभुयोदयास्ता’ इति
 पदानि । पदार्थस्तत्त्व-दीर्घरूपसम्बन्धादव्यवच्छिद्योऽनुसन्वतो यामाश्रुदितकालं यावदुदयस्ता ध्रुवोदयाः, प्रतिनिवृत्तौ न भवतीति
 भावः । यासां तु व्यवच्छिद्योऽपि-विनाशप्रसक्तोऽपि भूयः प्रादुर्भवति तयाविवर्हेतुसम्बन्धं प्राण ता अश्रुयोदयाख्याः । इह
 गन्धो विज्ञेयार्थः, किमत्र निदिनष्टि ?-एतदभासोचरगुणानां गृह्यते, अथवा मिथ्यात्वस्य ध्रुवोदयता अत्रापि पञ्चमसम्बन्ध-
 रतेति, यत उपशब्दसम्यक्तत्वारिक्प्रभाससाधारणगुणहेतोर्नुदयोऽपीष्यते; तदप्यगमे भूयोऽपि ध्रुवता तथैव स्थिता, न क्षायोपशमि-
 कसम्यक्तत्वसम्यगमिथ्यात्वार्थ्यां विहन्वते, यतस्तदुदये तसैवान्यथापरिणामपरिणतस्योदयो, यतस्ते प्रतिपत्तिपरिणामास्तदुदयमेव
 तन्मन्ति, तयोश्च तद्वत्त्वत्वादिति गार्थार्थः ॥ १५६ ॥

सर्वाण्यभूमिभूतान्यधिकृत्याह-

असुभम्भन्तग्याइत्तणाइं रसभेयओ ण्णञ्जाहि । सविसंयथायणभेण वा वि चाइत्तणं णेयं ॥ १५७ ॥

अशुभशुभलयातिवर्तानि रसभेदतो घन्वीभाः, स्वविषययातनभेदेन वापि प्राप्तित्वं ज्ञेयमिति पदानि । पदार्थस्तु-शुभलभशुभ-
 त्वं च रसविशेषतो गानीहि, अशुभविषयकाः क्रुदुरसा अशुभा भवन्ति, शुभविषयका जीवाल्वादयाभान्यजनकाः शुभा भवन्ति,
 सर्वयातिरसाः सर्वयातिन्यो भवन्ति, देशयानिरेसेन देशयातिन्यो भवन्ति, स्वविषययातनभेदेन वा यातित्वं ज्ञेयम्, याः स्वविषयं
 सर्वं निजन्ति ताः सर्वयातिन्यो भवन्ति, यः स्वविषयः सा प्रागेवाभिहित इति गार्थार्थः ॥ १५७ ॥

१. रायमणि.

तदेव रसस्वरूपं नवतुक्रांम आह-

जो घापइ सचिसयं सयलं सो होइ सबघाइरसो । सो निच्छिहो निबो तणुओ फलिहभहरविमलो ॥१५८॥

व्याख्या- 'यो घातयति स्वविषयं सकलं स भवति सर्वयाविरसः, सुगममद्वयं, स निच्छिद्रः स्निग्धः तनुकः स्फटिकम्राहार विमल' इति पदानि । पदार्थस्तु-सर्वयाविरसो 'निच्छिद्रो भवति स्फटिकवत्, स्निग्धो हारवतनुकः सूक्ष्मोऽभ्रपटलवत्, स्फटिका भ्रष्टारविमलो वेति गाथार्थः ॥ १५८ ॥

देशयातिस्वरूपमाह-

देसविघाइत्तणओ इयरो कटकंथलसुसंकासो । विविहवहुछिहभरिओ अप्पसिणेहो अविमलो य ॥१५९॥

व्याख्या- 'देशयित्वातिवादितरः कटकम्यलांशुःकसद्भाशः विविधवहुच्छिद्रशृंगोऽल्पस्नेहोऽविमलश्चे'ति पदानि । पदार्थस्तु देशयातित्वाद्भूतोरितरौ देशयातिरसः कटसदृशो बृहच्छिद्रविक्षया, कम्बलसदृशो मध्यमच्छिद्रविक्षया, अंशुकसदृशोऽतिमृत्स-
च्छिद्रविक्षया, एवं स्थूरादिविक्षया छिद्रसदृश्याविक्षया वा व्याख्या कार्या, अल्पस्नेहो वैमल्यराहित्येति गाथार्थः ॥१५९॥

अथातिरसस्वरूपमाह-

जाण ण चिसओ घाइत्तणंभि ताणंपि सबघाइरसो । जायइ घाइसमासेण चोरया चेहउचोराणं ॥१६०॥

व्याख्या- 'यासां न विषयो ग्राजित्वे तासामपि सर्वयातिरसो जायते यातिसमासेन, चौरता चेहाचौराणामि'ति पदानि ।

१. 'ताम्राभ्रनवग्निरिष्ट्रा घृतमिवातिशयेन स्निग्धः ब्राह्मवत्तनुकस्तनुप्रदेशोपचितः स्फटिकाप्रचरययातीय निर्मलः'

इतिमल । ३. 'कस्यवि' क.

पदार्थम्-पातामगतिकर्ममकृतीनां ह्यव्ययिषयो नास्ति तासांपि सर्वगतिसां भवति, रसस्थानस्यैकान्यधिकृत्य धातिकर्म-
सयोगात् हेतोरेषा चैस्ता भवति चौरसद्वेनेह लोके-अस्मिन् जने, तद्वियोगेऽसंघातिरं सजातमेवेति भाषार्थः ॥ १६० ॥

देवयतिरपि प्रदग्धव्याह-

घाह्वाभोरसयेणं सम्मचरित्ताहं जाहं जीवस्स । ताणं हणंति देसं संजलणा णोरुसाया य ॥ १६१ ॥
व्याख्या-“यतिशेषपञ्चमेन सम्मचरित्ते ये जीवस्स । तयोध्वन्ति देसं सज्जलना नोरुसायाओलि पदानि । पदार्थस्तु-
संघातिमोहनीयस्य शेषपञ्चमेन सम्मचरित्ते ये जीवस्स तयोर्माब्धिह इति सज्जलना नोरुसायाओदगमात्ता गिराकासु-
भनेनानुभूयमाना इति भाषार्थः ॥ १६१ ॥ परारत्तन्दारमधिकृत्याह-

निणिमादिय जा मच्छहं यं उदयं व अणणमर्द्धणं । सा ह परिपत्तमाणी अणिवारंती अपरियन्ता ॥ १६२ ॥

व्याख्या-निनिर्मायं सा मच्छति मय्यमुदयं याऽऽमर्द्धते, सा ह परारत्तमाना, अनिवारयन्ती अपरार्त्तं इति पदानि । पदार्थ-
स्तु-मय्यमुदयं या हुनन्दधिरभादुभयं या निनिर्मायं-निनिर्मायं-प्रकृतेर्भां स्तो मय्यमुदयमुभयं या यानि सा परारत्त-
माना, या तु मय्येदयोभयं प्रति नान्दक्षता उक्ताहं करोति सा अपरार्त्तमाना, एतदेव भाव्यते-एकोननिर्मायमर्द्धतयः पूर्वोक्ता
मय्येदयोभयमर्द्धेषु नान्दक्षमर्द्धेः निरोधं कुर्वन्ति, श्रवोऽपरार्त्तमाना इति, गोदग्ध कथायाः पञ्चन्दिनाः, उपरान्तिनात् यय्येता
परान्तिनिर्मायां मयं प्रति परापरं न कुर्वन्ति तथापि स्वादये स्वजातामर्द्धमुदयनिरोधात्परार्त्तमाना भवन्ति, स्थिर-
शुभाधिराशुभमर्द्धतयस्तु यय्यमुदये न निर्मादाः तथापि मयं प्रति परारत्तमानाः, श्रेया मतीन्द्रिशोदारिकादिशरीराद्वापाद्भसह-

ननसंस्थानानुपूर्व्यातिशयोक्तिप्रसादिवेदसरातेसतोचाशूणे एताः सान्तराः पद्याष्टप्रकृतया वन्यादयाभ्यामाप परस्पर
विरुद्धाः अतः परावर्तमाना इति गार्थार्थः ॥ १६२ ॥

विपाक इति व्याख्यानयन्त्राह-

दुविधा विवागओ पुण हेउविवागओ रसविवागओ । एवमेकावि यचउहा जओ वसहो विगपेणं ॥ १६३ ॥
व्याख्यान-द्विविधा विपाकतः पुनः हेतुविपाकतो रसविपाकतो, एकेका अपि च चतुर्था, यतश्चन्द्रो विकल्पेनेति पदानि ।
पदार्थस्तु-विपाकप्रथि हरः प्रकृतयो द्विधा भवन्ति, हेतुविपाका रसविपाकाश्च, हेतुप्राधान्येन विपाकनिर्देशो यातां तास्तथा, रस-
प्राधान्येन विपाकनिर्देशो यातां तास्तथा, पुनः भूय एकैकाः चतुर्विधा भवन्ति, तत्र हेतुविपाकाः शुद्धमलक्षेत्रप्रभामेदाः चतुर्विधाः,
रसविपाका अपि चतुर्विधे रसरस्थानभेदाश्चतुर्विधा एव, कुत एतदवतीयते ? यतो द्वारगाथायां चसब्दो विकल्पेन कर्त्रभिप्रेत
इति गार्थार्थः ॥ १६३ ॥

हेतुविपाकप्रथिक्रयाह-

जा जं समेच हेउं विवागउदयं उवेंति वगईओ । ता वन्विवागसण्णा सेसभिद्वाणाहं सुगमाहं ॥ १६४ ॥
व्याख्यान-या यं समेच हेतुं विपाकादसुपयान्ति प्रकृतयः, तासां द्विपाकसंज्ञाः, शेषाभिधानानि सुगमानीति पदानि ।
पदार्थस्तु-द्रव्यज्ञं मालवप्रमाणालाः पञ्च हेतवः प्राग् यैः प्रविहिताः उदयं प्रति त एव प्राधान्येन व्यवस्थाप्य तस्मात्प्राणकाल-
रक्षिता निर्देशयन्ते, कर्मपुद्गलकद्रुमोदये याताम कर्मशुद्धमलस्थानविषपरिणामभावे तस्मात्सुपेक्षापचये हेतुत्वेन वर्तन्ते ताः पुं-
रक्षिता निर्देशयन्ते, कर्मपुद्गलकद्रुमोदये याताम कर्मशुद्धमलस्थानविषपरिणामभावे तस्मात्सुपेक्षापचये हेतुत्वेन वर्तन्ते ताः पुं-

मयविपकिन्यः, त्रिमुक्तं भवति-अरुणपुद्गलसाहचरणं अद्रव्यस्य व्यक्तेः सुखता भवतीति भावः, श्रीरादीनां यथाहारोपधमे-
पनादिभिर्हृयते सा प्रसभमिति, क्षेत्रप्रधान्यादुचितक्षेत्राभावेव विपाको यासां वास्तथा, एवमुचितभवाभावेव विपाको यासां
ता स्वथा, भवनं भावो जीवस्यावस्थान्तरभाविनं तद्वैतुयासां वास्तथा, जीवावस्थान्तरविशेषाचासासुदयोपलब्धिर्भवतीति भावः
नोपाभिपानानि ध्रुवस्तत्कर्मध्रुवस्तत्कर्मोद्बलनरूपेणादीनि सुगमानि इति गायार्थः ॥ १६४ ॥

एवमुक्ते क्षयिदाह-

अरहरङ्गे उदओ किं ण भवे पोगलाणि संपप्य । अप्पुद्धेहिंवि किं नो एवं कोहाइयाणंणि ? ॥ १६५ ॥
व्याख्या-अरतिरत्योत्थः किं न भवेत् पुद्गलान् सम्प्राप्य । असृष्टैरपि किं नो एवं क्रोधादीनामपि पदानि । पदार्थस्तु-
रुष्टादिद्रव्यं प्राप्यारतेः सत्त्वन्दनादि प्राप्य रतेः कस्माद्विपाकोदयो न भवति, श्रीरसंस्थानादीनां पुद्गलविपाकिनीनामिव
अन्यथे-असृष्टैरपि पुद्गलैः किं तथोत्थो न भवति ? अपि तु भवत्येव, यतः प्रियाप्रिकथयामन्वयेनापि तदुदयो भवति,
तथाविधीयस्य संवेदनमित्यतो जीवविपक्तिमेव, अन्यच्च तदुदये शुभाशुभपुद्गलैः सहायं कर्तव्यमेव, नैव निश्चयो, यथा
पुद्गलविपाकिनीनां, एवं क्रोधादयोऽपि भावनीया इति गायार्थः ॥ १६५ ॥

भवविपाकमाश्रित्याह-

आउव भवविपागा गंढं न आउस्त परंभवे जग्हा । नो सबहावि उदओ गंढेण पुण संकसेणत्थि ॥ १६६ ॥
व्याख्या-आश्रितं भवविपकिन्यो गतयः, नाशुपः परमवे यस्यान्नो सर्वथापुद्गयो गतीनामपि, अतो भवविपकिन्यं इत्य-

भिन्नाः, उच्यते न-नैवमेतत्, आपुनः परभवे यस्मात् सर्वथा नोदयः, स्वभावाविष्टत्वात्, गतयस्त्वस्मिन्नेव भवे सर्वाः सङ्क्रमेण सवेद्यन्त इति, यतो मोक्षगामिनः श्रेयाः अपि मनुष्यभवे स्यं यान्ति, अतो जीवविपाकिन्य एवेति गायार्थः ॥ १६६ ॥

क्षेत्रविपारुमाश्रित्याह-

अणुपुर्वीणं उदओ किं संक्रमणेन नत्थि संतेचि । जह् सेत्तहेउओ ताण न तह अण्णाण सविवागो ॥ १६७ ॥
व्याख्या-आणुपुर्वीणादुदयः किं सङ्क्रमणेन नास्ति ? येन ताः क्षेत्रविपाकित्वेनोपदिश्यन्ते, न जीवविपाकित्वेन गतिवत्, अत्रोच्यते, विद्यमानेऽपि सङ्क्रमे यथा तासां नियतक्षेत्रमाधानेन स्वकीयो विपाकोदयो न तथाऽन्यासायतः क्षेत्रविपाकिन्य एव इति गायार्थः ॥ १६७ ॥ जीवविपाकत्वमाधिकृत्याह-

संपप्प जीवकाला कालो उदयं न जंति पगइओ । एवमिणमोहहेहं आसज्ज विसेसियं नत्थि ॥ १६८ ॥
व्याख्या-सम्पाप जीवकालौ काः उदयं न यान्ति प्रकृतयः ? । एवमेतत् ओघहेतुं आश्रित्य विशेषितं नास्तीति पदानि । पदार्थः-जीवकालौ हेतुत्वेन प्राप्य कास्ताः प्रकृतयो या उदयं न यान्ति ! ताभ्यां विना उदयाभावात्, सर्वदाऽनयोरव्यवच्छेदादिति भावः, तस्मात् सर्वा जीवविपाकिन्यो भवन्त्विति काकुः ? उच्यते-एवमेतद्धेतुसामान्यग्रहणे, विशेषहेतुग्रहणेतासां यथा विशिष्टाः द्रव्यक्षेत्रभवाः पुद्गलादिविपाकिन्यतिहेतवः एवं जीवकालयोरपि विशेषमाधिकृत्य जीवविपाकिनीनामेव हेतुत्वमवसेयम्, यतस्तद्भावेऽपि सर्वसामनुयादिति गायार्थः ॥ १६८ ॥ रसविपाकमाधिकृत्य कथिदाह-

केवलदुगरस सुहुमो हासारसु कह न कुणह अपुब्बो ? । सुभगार्हणं मिच्छो किलिद्धओ एगठाणिरसं ॥ १६९ ॥

आ। ल्या-केवलद्विकस्य मूलम्, हास्यादिषु कथं न करोत्यपूर्वः। मुग्धादीनां मिथ्यादृष्टिः क्षिप्र एकस्यानिरूपमिति पदानि।
पदार्थस्तु केवलज्ञानदर्शनवरणयोः मूलयो हास्यादिचतुष्टयस्यापूर्वकरणः, 'मुग्धादीनां' शुभानां मिथ्यादृष्टिः स चातिक्षिप्रः किमिति
कथयकाले एकस्यानिरूपं न करोति न विदधतीति गार्थार्थः ॥ ५१ ॥ अत्रोच्यते—

जलरंहसमरुसापवि एगठाणी ण केवलदुग्गस्सः। जं तणुयं पि हु भणियं आवरणं सव्वघाई से ॥५२॥
व्याख्या-जलरेखासमरुसापैरपि एकस्यानिरूपो न केवलद्विकस्य, यतस्तनुकुमपि हु भणितं आवरणं सर्वथाति तयोरिति पदानि।
पदार्थस्तु-जलरेखातुल्येऽपि कृताद्योदये एकस्यानिरूपो न भवति केवलद्विकस्य, यतस्तस्यातिचतुष्टयोऽपि सर्वथात्येव रसः प्रति-
पादितः, हुग्गद्व्यस्यावधारणार्थत्वादिति गार्थार्थः ॥ ५२ ॥ पुनरप्याह—

सेसासुभाणचि न जं खयगियरणं न तारिसा सुब्बी । न सुहाणंवि हु जम्हा ताणं वंथो चिसुज्झते ॥५३॥
व्याख्या-शेषाशुभानामपि न, यतः तत्प्रेतराणां न तादृक् शुद्धिः न शुभानामपि हु, यस्मात् तासां वन्थो चिसुज्झमान इति
पदानि । पदार्थस्तु-ज्ञानदर्शनावरणसमरुत्तराण्यप्यक्षुरुत्सज्ज्वलनेभ्यः अन्यासां शेषाशुभानामपि नैवैक (स्थानिक) रसवन्धः, हु-
ग्गद्व्यस्यावधारणार्थत्वात्, यतो-यस्मात्तद्व्यपेकराणां प्रयत्नाप्रमत्तापूर्वकरणानां सज्ज्वलनोदयेऽपि तादृश्या शुद्धिर्नास्ति यतः एक-
स्यानिरूपरुणसापथ्यं स्यात्, अतो द्विस्थानिक एव रसः, शुभानामपि स एव भवति जयन्थो नान्यो, यस्मात् शुभप्रकृतीनां
मिथ्यादृष्टौ विद्यमाने वन्थो भवति, अतिसिद्धिल्ले त्वशुभानामिति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥ आह परः—

उरुकोसठितिअज्झवमाणेहि ण्णठाणिओ होही । सुभियाण तं न वं ठितिअसंखुणिपा उ अणुभागा ॥५४॥

व्याख्या-उत्कृष्टास्थित्यर्थवत्साधारकस्यानिका भावव्याप, शुभाना तत्र, यतः स्यत्वासङ्ख्येयगुणा त्वनुभावा ॥ ५७ ॥
 पदार्थः-यैरथ्यवसायविशेषैः शुभप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिर्भवति, तत्सङ्ख्येयेन एकस्यानिको रसो भविष्यतीति परामिमायः,
 शुभानां तत्र भवति, यस्माद्-यतः स्थित्यवसायेभ्योऽसङ्ख्येयगुणा अनुभावन्याध्यवसायाः, तुल्यः विशेषणाय, असङ्ख्ये-
 याध्यवसायैरप्येका स्थितिः सम्पद्यद्वासङ्ख्येया स्थितिविशेषाः, एकैकस्थितौ असङ्ख्येया रससङ्घर्षविशेषाः, एवं हि द्विस्था-
 निकारस्यैवासङ्ख्येया विशेषा भवन्ति उत्कृष्टस्थितौ, न त्वेकस्यानिकरस इति गार्थार्थः ॥ ५४ ॥

सत्कर्मणः सम्बन्धग्राह—

तुविहमिह संतकर्मं ध्रुवाध्रुवं सुहृदं नृसहृदं । ध्रुवसंतं चिय पदमा जभो न नियमाविसंजोगो ॥ ५५ ॥
 व्याख्या-द्विविधमत्र सत्कर्म, ध्रुवाध्रुवं सूचितं चक्रवर्तेन, ध्रुवसन्त एव प्रथमाः यनो न नियमात् विसंयोग इति पदानि । पदार्थः-
 द्विविकल्पं सत्कर्म, भवमभवं च, यस्यैवसंसारिणामप्राप्तोत्तरगुणानां सातत्येन भवति, तद् भवं, यत्कदाचित्कर्मो वि तदभवं, च-
 क्रवर्तेन सूचितम्, अन्तानुवर्तिन उद्धृष्टान् असदभूतान् मत्वा तत्तत्प्रधानं यः कल्पयति तं प्रत्याह-भवा एव ते, यत्सन्नेमा-
 सुद्धर्तनमपि विसंयोगोऽपि उत्तरगुणाविर्भूतो न सर्वजीवानामतो भवाः, उत्तरगुणहृतं तु सर्वासामप्यभवत्वं, न तेषामेव, सम्म-
 यत्सम्बन्धित्वतीर्थहराहराणामुत्तरगुणप्राप्ता सचात एवं प्राप्तगुणान्तमभवा इति गार्थार्थः ॥ ५५ ॥

रानुदये स्वोदये उभयस्मिन् यन्त्रः यतोऽन्तस्त्रिविधाः प्रकृतयो भवन्ति, ता अभिधातुकामवाह-

देवनिरया वेदन्विच्छक्रआहारजुषज्जित्याणं । बंधो अणुदयकाले ध्रुवोदयाणं तु उदयस्मि ॥ ५६ ॥

व्याख्या-देवतरङ्गायुःनक्रियपट्टाहायुग्ल्सीर्यानां वन्योऽनुदयकाले ध्रुवोदयानां तदुदये इति पदानि, पदार्थस्तु-देवत्रिरूप-
देयत्वो नररुत्रिरूपस्य मंरुगतौ वैक्रियद्विरूपस्योभयत्र तयोदयो न वन्यस्तासां, केवलमात्रा तीर्थद्वयनानामोदयो, न तत्र वन्यः,
आहाररुत्ररूपव्याप्तस्य न वन्योऽन्तः एकादशानामनुदये वन्यः भवोदयानामुदये वन्यो भक्त्वादेव भावितम्, तुषाब्दविशेषणा-
नष्टेषणां भगीतिपृथ्वीनामुदये वानुदये वा वन्यो भवति, पञ्च निद्राः पञ्च जातवः पट् संहननानि, पट् संस्थानानि, पञ्च विरातिः कपायाः
उपयति विरातपोद्योतयेदनीयशोधयुग्ल्मानि ४ मनुष्यतिथिरुजिके ६ औदारिकविहायोगवियुगे ४ प्रसादिवचतुष्कमुस्वरादिवचतुष्क-
युगमानि १६ एतासां तिथिगमन्युपगतित्थिजीवानां भववन्निनीनामुदयपरावर्च उपयं शेषाणां स्वभवयोग्यानां वन्ये परभवयोग्या-
नामन्ये ददणो भावनीय इति गार्थः ॥ ५६ ॥ वन्योदयव्यवच्छेदः कासाञ्चित्तमकं, प्रथमं वन्यस्य पश्चादुदयस्य अन्यासां
प्रथमं उदयस्य पश्चात् वन्यस्येति व्यत्ययेनपरासामिति त्रैविध्यं पृथ्वीनामभिधातुकाम आह-

गपचरमलोभधुवयधि मोहद्वंसरतिमणुयपुविणं । सुहमतिगआयवाणं सपुरिसवेयाण वधुदया ॥ ५७ ॥

व्याख्या-गतचरमलोभधुवयन्यिमोहद्वंसरतिमनुजानुपूर्वाणां सुहमतिगताणां सपुरवेदानां वन्योदया, व्यच्छिन्ने ते सम-
मेत्युत्तरगाथायामिति पदानि । पदार्थस्तु- सञ्जललोभवर्जा अग्रादत्र मोहनीयधुवा हास्यरतिपुन्दैः सहकविरातिः २१ मनुजानु-
पूर्वमस्मिन्नकालेषु पङ्क्तिनातिः २६ । आसां वन्योदयो समकं तिष्ठतः, कथं ? सुहमतिगतायिध्यातानां मिथ्यादृष्टा, अनन्तानुव-
न्धिनां सास्नादने, मनुजानुपूर्वीद्वितीयरूपाणां अविरते, द्वितीयरूपाणां देशविरते, हास्यरतिभयजुगुप्सानामपूर्वरूपे,
सञ्जलनक्रियपुन्दैयोः वादरे, तमं वन्योदयो व्यच्छिन्नेते इति गार्थः ॥ ५७ ॥

वोचिच्छन्ति समंचिय क्रमसो सेसाण उक्कमेणं तु । अट्ठण्हमजससुरणि वेउब्बाहारजुयलाणं ॥ ५८ ॥

व्याख्या-व्यवच्छिन्ते समयेव क्रमशः शेषाणामुत्क्रमेण तु अटानामयसःसुरात्रिकवैक्रियाहारकगुलानामिति पदानि । पदा-
र्थस्तु-शेषाणां पदशीतिप्रकृतीनां वन्द्येदयोः क्रमेण व्यवच्छेदः, अटानामुत्क्रमेण प्रथममुदयस्य षाद् वन्द्यस्येत्यर्थः, भावना-ज्ञाना-
न्तरावसरकदर्शनपदकं संस्थानपदकं, नामधेवोदया द्वादश, सुस्वरदुःस्वरविहायगत्यादारिकयुग्मे, प्रत्येकं, वज्ररुपभनाराचं, उपया-
तचिकं, मनुनायुः सानासातोशयोगिनवकानां प्रकृतीनां अष्टज्वाशतां, वन्द्यकातीतेषु क्षीणरूपायसयोगायोगिगुणेषु उदयः अतो
भाविता एव, स्थावरनएक्रिजातिचतुष्कान्त्यसहननचतुष्कानां दशानामपि मिथ्यादृष्टौ वन्द्यः सास्यादनदिषूदयः दुर्भगोश्रोताना-
देयतिरस्कृत्यानिद्वित्रिकनीचक्षीमध्यमसहननचतुष्कानां पञ्चदशानां सास्यादनो वन्द्यः, अविरतादिषूदयः, अरतिशोकसञ्ज्वलनलोभाः
भाविता एव, एषा पदशीतिः शेषा उत्क्रमेणाष्टानामिति सुरात्रिकवैक्रियाद्विधाशशां प्रमचादिषु वन्द्य, उदयस्त्वविरते, आहारकद्विकस्या-
पूर्वस्मरणे वन्द्यः, प्रमत्ते उदय, एवं भाव्यमिति गार्थः ॥ ५८ ॥ सान्तरासान्तरानिन्तरा निन्तरा इति प्रकृतीनां त्रैविध्यमाह-
पुणपेणिणि तित्पपरनाम आउयचवक्क चावण्णा । एया निन्तराभां सगवीसुभय संतरा सेसा ॥ ५९ ॥

भाषणा-पुणपेण्यः तीर्थकरनाम आयुःचतुष्कं द्वापज्वाशत् एता निन्तराः, सम्विस्तित्तिरुभयाः, सान्तरा शेया इति पदानि ।
। ॥ ५९ ॥-पुणपेण्यः सप्तपचारिशत्पूर्वोक्तास्तीर्थङ्करनाम आयुश्चतुष्कसुक्ता द्वापज्वाशदेता निन्तराः प्रकृतयः, सम्विस्तित्तिरुभया
६।भाषणा, शेयाः सान्तराः अरतिहास्यनराहारकद्विकान्यसाताशुमविहायोगतिक्षीनपुंसक्रातवोग्रौतेकेन्द्रियविकलजातयः,
।भाषितासि शेषगतोशानि, स्थिरशुभदशःन्यावरादिदशकं एता एकचत्वारिशच्छेपा इति गार्थः ॥ ५९ ॥

पूर्वादिद्याः सप्तविंशतिमकृतीराह-

पउरंसउसहपरधाउसासपुंसगलसायसुभस्वगई । वेउव्वडरलसुरनरतिरिगोयडुसुसरतसतिचऊ ॥ ६० ॥

व्याख्या - चतुरस्रर्षभप्रायातोच्चगासपुंसगलसातधुभलगतयः । वैक्रियैदारिकसुनरतिरिगोयडुसुसरतसतिचऊतुः पदानि, पदार्थस्तु चतुरस्रस्थानवर्षभनाराचसंननपरायातोच्चगाससुभवेदपञ्चद्विज्जाविमातपुभविद्यायोगतिरित्यष्टौ, वैक्रियैदारिक-
देवनरतिरिगोयडुसुसरतसतिचऊतुः पदानि, पदार्थस्तु चतुरस्रस्थानवर्षभनाराचसंननपरायातोच्चगाससुभवेदपञ्चद्विज्जाविमातपुभविद्यायोगतिरित्यष्टौ, वैक्रियैदारिक-

अभिधानकाणमाह-

समयाओ अंतमुह् उकोसे जाण संतरा ताओ । बंधे हियम्मि उभया निरंतरा तंमि व जहण्णे ॥ ६१ ॥

व्याख्या - समयदान्मुहूर्तं उत्कृष्टो यासां सान्तरास्ताः, बन्धेऽधिके उभयाः, निरंतरास्तांसिस्तु जयन्य इति पदानि । पदार्थस्तु समयः कालविवेचः । तस्मादारभ्य यासां नैरन्त्येणान्तमुहूर्तं यावद्बन्धो न तत्परतः उत्कृष्टेयापि, ताः सान्तराभिधानाः, समयद्वार-
भ्याभ्यापिभ्रमसहस्येयकालेनायन्तमुहूर्तं नैरन्त्येणया वधन्ते ता उभयाः सान्तरानिरन्तरा इति, जयन्येनापि या अन्तमुहूर्तं यावद्
वधन्ते नैरन्त्येण तुशब्दात् ध्रुववर्गिन्यथ ता निरन्तरा इति गायार्थः ॥ ६१ ॥

अप मकृतीनां यथार्थमभिधानचतुष्टयमाह-

उदए वाऽनुदए वा दंघाओ अण्णसंक्रमाओ वा । ठितिसंतं जाण भवे उकोसं ता तपक्खाओ ॥ ६२ ॥

व्याख्या - उदयो वाऽनुदयो वा दंघादयो वा अण्णसंक्रमाओ यासां भवेदुत्कृष्टं तास्तदाख्या इति पदानि, पदार्थस्तु

३ द्वारे
ध्रुव
न्यादि
मकृति
निरूप-
णम्

॥६३॥

उदयशालेऽनुपमानानां स्वबन्धोत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म यासां ता उदयवन्धोत्कृष्टाभिधाना एवमनुदये वन्धादुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म यासां ता अनुदयवन्धोत्कृष्टा, उदयेऽन्याभ्यां सङ्क्रमेण उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म यासां ता उदयसङ्क्रामोत्कृष्टाः, अनुदये सङ्क्रमेण उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म यासां ताः अनुदयसङ्क्रामोत्कृष्टा इति गायार्थः ॥ ६२ ॥ ता एवाह-

मणुगइसार्यं सम्भं थिरहासाईछनेयमुभलगाई । रिसभवउरंसगईपणुव उदसंकमुक्कोसा ॥ ६३ ॥

व्याख्या-मनुष्यगतिः सात सम्भवरं स्थिरादिषट् हासादिषट् वेदनयं शुभविशेषगतिः, ऋषमादिषट् संहननानि, चतुरसादिषट् चंसंस्थानानि, उच्चैर्गोत्र, एतास्त्रिभन्धकृतयः उदयसङ्क्रामोत्कृष्टाः, कथं? आसां प्राणुष्यस्तानां उदयमाप्तानां विषयभूता नरक-मयसातमित्युत्पात्तादिषट्कृष्टस्थितिं शिष्याय भूप उदयमाप्तानामेव यन् करंति, कथयमानासु तामु विषयदलसङ्क्रमयति, यतः शुभानां स्वबन्धेन स्तोका भवति, अधुमानसुत्कृष्टा स्थितिः, अतः सङ्क्रामोदोत्कृष्टा स्थितिरासात एव तद्वाम इति गायार्थः ॥ ६३ ॥

मणुयाणुपुविषमीसग-आहारगदेवजुयलविगलाणि । सुहुमादितिगं तित्यं अनुदयसंकमण उक्कोसा ॥ ६४ ॥

व्याख्या-मनुजानुपूर्वी समयमिध्यात्वं आहारफणुगलं देवगुलं विगलेन्द्रियजातित्रिक सूस्मादित्रिकं तीर्थङ्करनाम एताः त्रयोदशानुदयसङ्क्रामोत्कृष्टाः, कथमित्युच्यते? मित्याहृदियिष्यस्य एता अनुदयमाप्ता मित्यात्वे नामोत्कृष्टस्थितिनाः मरुतीश्च वद्धा प्राग्जन्तयविधो भूत्वा तदन्वयः इति भावः, ततोऽनुदये सङ्क्रमयति, अतोऽनुदयसङ्क्रामोत्कृष्टा इति गायार्थः ॥ ६४ ॥

नारयतिरिउरलदुंगं छेवट्टेगिदिधावरायावं । निवा अनुदयेजेद्वा उदउक्कोसापराणाज ॥ ६५ ॥

व्याख्या-नारकतिर्गौवारिच्छिकानि अन्यसंहननमेकेन्द्रियस्थानरातपः निद्रापञ्चकं एताः पञ्चदश अनुदयवन्धोत्कृष्टाः,

भ्रातृशत्रुत्फाग्नताः श्रेणाः पश्चिममृगः उदयवन्धोत्कृष्टा इति, कर्ममिषुन्यते. मनुष्यादिः ययायोगं मिथ्यादृष्टिमुदये पञ्चदशानां
उदृष्टस्यिवि यन्नेनै करोति, अनुदयवन्धोत्कृष्टा इति। श्रेणाः पञ्चद्विजनातिः, वक्रियादिकं, हुण्डसंस्थानं, परायातोऽन्धवासोद्योता-
गुभिरायोगति नामध्रुवधन्विन्यो नवास्थिरादिपट्टकं, असादिचतुर्कं, नीचासातं, पौड्या कृपाया, मिथ्यात्वं, शानान्तरा-
यदृष्टकं, दर्शनचतुर्कं, एताः पश्चिद्वयवन्धोत्कृष्टाः, विशेषतः प्रतिप्रकृति कर्मप्रकृतिः भावनीया, आयुषां परस्परसङ्क्रमणं नास्ति,
यदमप्यायुर्दलं न पूर्ववद्वस्योपचयाप भवति, पृथग्वचतिष्ठते, अतोऽनैकेनापि प्रकारेणोत्कृष्टा स्थितिसत्कर्मता भवति, अतः सद्भाव-
तुष्टयातीतानीति गाथार्थः ॥ ६५ ॥

सप्तमश्रेणुपयोग्यभियानद्वयमभिधातुकाम आह—

नरमसमगमि दलियं जासि अण्णत्थ संकमे ताओ । अणुदयवद् इयराओ उदयवद् हेन्ति पयईओ ॥६६॥

व्याख्या—‘चरमसमये’ अन्त्यसमये, दलं यद् अवस्थितं तत् यासापन्यत्र अन्यासु प्रकृतिषु सङ्क्रमयेजीवः परिणाम-
विशेषेण नयेत्, अन्यप्रकृतिव्यपदेशेनाभुमवेत् न सोदयेनेति भावः ता अनुदयवत्त्यः, इतरा याः सोदयेन चरमसमये जीवोऽनु-
भवति ता उदयवत् इत्यभियानयद्वयलक्षणमिति गाथार्थः ॥६६॥

. ता एवाभिधातुकाम आह—

पाणंतरायआउग-दंसण चउवेयणीयमभुमित्थी । चरिमुदयउच्चवेयम-उदयवद् चरिमलोओ य ॥६७॥

व्याख्या—शानान्तरायापुष्यदर्शनचतुर्दशीणां क्षियः चरसोद्योच्चवेदका उदयवत्त्यश्चरमलोमत्रेति पदानि । पदार्थो यथा-

वत्सं स्वभावान्तसमये आयुषां, ज्ञानान्तरायदर्शनचतुष्कस्य (करूपाणां) चतुर्दशानां क्षीणकथयान्तसमये, चरमोदयाः नामनवक-
 मनुष्यगतिः पञ्चेन्द्रियजातिः ज्ञानसमुभयादित्रितये तीर्थङ्करं वेत्ति, उच्चैर्गेत्रं सातमसांतं चैतासां द्वादशानां अयोग्यन्तसमये, सङ्कलन-
 लोभस्य सूक्ष्मसम्प्रायान्ते, वेदकस्य स्वसयान्तसमये, स्त्रीनृपुंसकयोः क्षणकश्रेण्यां वादरकषायस्य सङ्ख्येयेषु भागेज्वतीतेषु तदु-
 दयान्तसमये, स्वविपाकानुभवन यतोऽन्त्यसमयेऽपि भवत्यतः एता उदयवत्यः, यद्यपि सातासातयोः क्षीनपुंसतयोश्च अनुदयव-
 तीत्वमपि सम्भवति, तथाऽप्युत्तमगुणाश्रयणादुदयवतीत्वं ग्राह्यम्, । शेषं तु चतुर्दशोच्चरत्तमनुदयवतीनां, कथं ? नाम्नो नवकन-
 योदशकवर्जिता एकसप्ततिः सुज्ञाना नीचैर्गेतं च एता उदयगतसु स्वजातीयासु प्रक्षिप्य परानुभावेनोपान्त्यसमयेऽनुभवत्ययोजीति,
 एवं क्षीणरूपायो निद्राद्वयं, मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वे तदपि सम्यक्त्वे प्रक्षिप्य सप्तभूषणोऽनुभवति, अनन्तानुबन्धिनस्तु
 सप्तभूषणकः तेषां क्षणसमये तदल कथ्यमानासु चारित्र्यमोहनीयमकृतिषु गुणसङ्ग्रहेण सङ्क्षिपति, तदनुभावं विधाय
 उदयवलिकागतं उदयगतासु सङ्क्रमयति तदनुभावेनानुभवति, तेज्यं क्षणविधिः स्यावस्रससाधारणातपोद्योतैकेन्द्रियविक-
 लेन्द्रियनारकद्विरुतियैर्गद्विरुपकृतयः त्रयोदश बध्यमानायां यज्ञःकीर्त्तौ, ता अनुदयवतीः, तदनुभावात्-तद्वसविपाकविधा-
 यिगुणसङ्ग्रहेण सङ्क्रमयति, तासामुदयावलिकागतं दल नाम्न उदयगतासु च प्रक्षिप्य तद्व्यपदेशेनानुभवति, स्थानाद्भिररूपाप्येव
 दर्शनावरणचतुर्के प्रक्षिपति, उदयगतं तदनुभावेनानुभवति, एवमुक्तशेषा अष्टौ कषायास्तथा हास्यादिपद्क पुरुषवेदं सङ्कलना
 उत्तरोत्तरक्षेपेणानुभवति, अतोऽनुदयवत्य इति गार्थायः ॥ ६७ ॥

समाप्तं वृत्तीपद्वारं ग्रन्थमन्त्रैः समाभिः ७०० ॥

उक्तं वन्यव्यादासम् । अपुना चतुर्य हेतुद्वारासुच्यते—

पेगस्स मिच्छ अचिरद् कसाय जोगा य हेयवो भणिया । ते पंच दुवालसपण्ण—वीसपणरस भेइल्ला ॥१॥
 व्याख्या—वन्यस्य मिथ्यात्वादितिरूपाययोगाश्च हेतवोभणिताः, ते पञ्चदादशपञ्चविंशतिपञ्चदशभेदवन्त ' इति पदानि ।
 पदार्थस्तु नीचरुमपुद्गलसंश्लेषो वन्यस्तस्य मिथ्यात्वाविरक्तिकाययोगाश्चत्वारो मूलहेतवो भणिताः, चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः,
 ' पेहणीय अंतरातिय ' इत्यादि प्रातःकर्म विशेषहेतवोऽशेषाः सहृदहीताः, तेषां मूलहेतूनां उच्चरमेदसङ्ख्या यथासङ्ख्येन पञ्च
 द्वादश पञ्चविंशतिः पञ्चदशेति गायार्थः ॥ १ ॥

तानेव मेदानभिधातुकाम आह—

आभिगगाहिं अणभिगगाहिं च अभिणिवेशिं च । संसहयमणाभोगं मिच्छत्तं पंचहा होइ ॥२॥

व्याख्या—अभिगृहीतं अनभिगृहीतं च अभिनिवेशिकं च एव सांनयिकप्रभाभोगं मिथ्यात्वं पञ्चया भवति, इति
 पदानि । पदापस्तु—अभि—आधिसुखेन तच्चबुद्ध्या गृहीतं यथा मौतभागवतबौद्धादिभिः, न अभिगृहीतं अनभिगृहीतं यथैकदि-
 त्रिचतुरिन्द्रियभेदद्रव्य, अभिनिवेशे भवं अभिनिवेशिकं अहंत्वकृतिपदार्थभेदलं गोष्ठ्यामाहिलस्येव, संशये भवं सांनयिकं जीवादि-
 पदार्थेष्वेकदेशाश्रयानम्, अब (इदं) सर्वज्ञमरूपितं नवेति, आभोगप्रभाभोगो नाभोगः अनाभोगः—अगम्यस्याप्यल्लोचोऽज्ञानमेव

१ ' प्रत्ययोक्तास्तत्प्राधिक '

युगेन्येवोत्तरहेतुसम्भवाद्-

पणपणपणतियछदियचत्तुणचत्तच्छक्कउसहिया । दुजुय य वीस सोलस दस नव नव सत्तेहेऊउ ॥ ५ ॥

व्याख्या—पञ्चपञ्चाशत् पञ्चाशद्विकपट्पञ्चाश्वा अभ्यधिका चत्वारिंशत् एकोनचत्वारिंशत् पट्चतुःसंहिता द्विगुता च त्रिंशतिः षोडश दश नव नव सप्त हेतवस्त्विति पदानि, पदार्थः—आहारकक्षरीरद्विकवर्जाः सर्वात्तरहेतवो मिथ्यादृष्टौ भवन्ति, त एवापगतपञ्चमिथ्यात्वाः पञ्चासत्तात्वादाने भवति, त एवानन्तानुबन्धिकपायकार्पाणोदारिकवेक्रियमिश्रसमरुजद्विचत्वारिंशत्सम्यग्मिथ्यादृष्टौ भवन्ति, एत एव पूर्वोक्ताः पञ्चाशदन्तानुबन्धिरहिताः पट्चत्वारिंशदविरतस्य भवन्ति, त एव पूर्वोक्तास्त्रिचत्वारिंशत् तस्मादाविरत्यप्रत्ययव्यानरुपायरहिता वैक्रियमिश्रक्षरीरयुक्ता एकोनचत्वारिंशदेतवो देशविरते भवन्ति, एत एव एकोनचत्वारिंशत् एकादशाविरतिप्रत्ययरव्यानावरणचतुष्करहिता आहारकक्षरीरद्वययुक्ताः प्रत्ये पट्चत्वारिंशतिर्भवन्ति, त एव पट्चत्वारिंशतिः वैक्रियहासरुमिश्राभ्यां रहिताश्चतुर्विंशतिरप्रत्ये, त एवाहारकवेक्रियाभ्यां रहिताः द्वविंशतिः अपूर्वकरणे, त एव हास्यादिपट्करहिताः षोडशान्विचिवादरे, त एव वेदत्रयसङ्ख्यलनयरहिता दश सूक्ष्मसम्परादे भवन्ति, औदारिकमनोवाचचतुष्टययोगा नवोपस्थान्तलीणमोहयोगोन्यहेतवो भवन्ति, मनोयामौदारिकरुद्विकानि कार्पाण चैते सप्त सयोगिनि हेतवो भवन्ति, शरीररसरशयधयोगिनो वन्धाभावः क्रिया भावादिति, दृष्टब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ? पर्याप्तसद्भिजीवस्यानस्यैते विशेषाः, नेपाणामेकमनभिरुद्गीतं मिथ्यात्वमेव शेषहेतवोऽपि सम्भाविनो यावन्नीया इति गार्थार्थः ॥५॥

सत्तामानहेतवोऽभिहिता युगपत्कलभाविनो जयन्यमध्यमोरुदृष्टानाह-

दस दस नव नव अष्टपंच जइतिगो दुदुग सेसयाणेगो । अष्ट सत्त सत्त सत्तग छ हो दो दो इगि जुया वा ॥६॥
 व्याख्या—दश दश नव नवाष्टौ पञ्च यतित्रिके द्विदिकं शेषकाणां एकः अष्ट सप्त सप्त सत्त पद द्वि एकयुता वेति
 पदानि । पदार्थस्तु—युगपत्कालभाविनो मिथ्यादृष्टौ जयन्यादशोत्कृष्टवोऽष्टादश वदन्यतया मध्यमा वन्यहेतवो भवन्ति, एवं
 साक्षादने जयन्या दशोत्कृष्टाः सप्तदश, सम्यग्मिथ्यादृष्टौ जयन्या नवोत्कृष्टाः षोडश, अविरते च, देशविरते जयन्या अष्टावु-
 त्कृष्टवः चतुर्दश, प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणेषु जयन्याः पञ्चोत्कृष्टाः सप्त, अनिष्टचित्तादरे जयन्येन द्वौ त्रय उत्कृष्टवः, सूक्ष्मासम्प-
 रायादीनां माथापूर्वोद्दिक्ता एव द्वेकसङ्ख्या भवति, द्वितीयाद्भोक्तानां तेषामसम्भवात्, शेषाणां पूर्वोद्दिक्ता जयन्या, उभयोक्ता
 यथासङ्ख्येन उत्कृष्टास्तदन्तर्भाविनो मध्यमा हेतवो भवन्तीति गायार्यः ॥ ६ ॥ १०-१०-९-९-८-५-५-२-२-१-१-१

युगपत्कालभाविहेतुसमुदायानां प्ररूपणाय यंत्रकमाह—

८-७-७-७-६-२-२-२-२-१

मिच्छन्तएककायादिधायअण्णयरं अक्खजुप्रलुदओ । देयस्स कसायाण य जोगस्सणभयदुगुंछा वां ॥ ७ ॥
 व्याख्या—मिथ्यात्वं एककायादिधानोऽन्यतराक्षयुगलोदयः, वेदस्य कपायाणां च योगस्य अनन्तानुबन्धिभयजुगुप्सा
 वेति पदानि । पदार्थस्तु—मिथ्यादृष्टिहेतुदशकसमुदायस्यावयवाभिधानानि, प्रथमं मिथ्यात्वं, द्वितीयः पट्कायान्यतरस्य वधः, तृतीयः
 पञ्चेन्द्रियान्यतरस्य स्वविषयाविरातित्वेन व्यापार इति वाक्यशेषः, हास्यरतिअरतिश्लोकयुगलान्यतरोदयात् पञ्च पट्टो वेदान्य-
 तरादयः, अपत्याख्यानमत्याख्यानवरणसंज्वलनानां क्रोधाद्यन्यतरात्रिकं एवं नव योगस्य त्रयोदशान्यतरस्य दशान्यतरस्य
 वा व्यापार इति वाक्यशेष इति, दश अनन्तानुबन्ध्युदये त्रयोदश भवन्ति, न दश योगा, यतः समुद्रल्लितानन्तानुबन्धिनः सम्यग्द-

त्रिशत्, एकैकोन्द्रियव्यापारे पूर्वोक्तास्त्रिदशैव सार्धं शतं, एकैक्युगमे सार्धं शतमेव त्रीणि शतानि एकैकवेदे त्रीणि शतानि एकैकस्यायै नव शतानि, एकैकस्यायै नवशतानि कषायचातुर्विध्यादेव षट् त्रिशब्दशतानि । तान्यपि योगानां दशविधत्वात् षट्त्रिंशत्सहस्राणि भवन्ति, ३६००० इत्यन्त एव दश हेतवः । त एव दश हेतवो भवयुक्ता एकादश समुदाया भवन्ति, यतस्तद्विधापादयत्सहस्राणां षट्त्रिंशत्सहस्राण्येव ३६०००, एवं जुगुप्साभक्षेऽपि ३६०००, अथवाऽनन्तानुबन्धि-
 मक्षेपादेकादश तत्र योगत्रयोदशकरणे षट्चत्वारिंशत्सहस्राण्यष्टौ शतानि भद्रानां ४६८००, अथवा कायद्वयवधसंयोगमक्षेपा-
 देकादश ते च पञ्चदश द्विगोभाः, ततः माग्वल्लभ्यानि भद्रानां नवतिसहस्राणि ९००००, सर्वे द्वे लक्षेऽष्टाशीतिशतानि २०८८०० एकादश समुदाया एते । एत एव दश संयोगा भवजुगुप्सायुक्ताः द्वादश संयोगा भवन्ति, सङ्ख्याया षट् त्रिशत्सह-
 स्राणि ३६०००, अथवा भयानन्तानुबन्धियुक्तास्तत्र त्रयोदश योगास्ततः षट्चत्वारिंशत्सहस्राणि अष्टौ शतानि च ४६८००,
 जुगुप्सान्तानुबन्धिमक्षेऽपि ४६८००, अथवा त्रिकावधमक्षेपात् द्वादश स्युः, तैऽपि विंशतिः, ततः माग्वल्लभ्या भद्राः, लक्षं
 विंशतिसहस्राणि १२००००, भयद्विरावधमक्षेपाण्यष्टौ माग्वल्लभ्यानि ९००००, एवं जुगुप्साद्विरावधमक्षेऽपि ९००००, अनन्तानुबन्धिरावधमक्षेपे माग्वल्लभ्यानि, लक्षं सप्तदशसहस्राणि ११७०००, पञ्च लक्षाः षट् चत्वारिंशत्सहस्राणि
 षट् शतान्येते सर्वेऽपि द्वादश समुदाया हेतूनामिति ५४६६००, त एव पूर्वोक्ता दश भवजुगुप्सानन्तानुबन्धियुक्तास्त्रयोदश
 भवन्ति, अत्र त्रयोदश योगा भद्रानां षट्चत्वारिंशत्सहस्राण्यष्टौ शतानि ४६८००, चतुर्लकावधमक्षेपाच्च त्रयोदश भवन्ति, तत्र
 पञ्चदश भद्रास्ततः माग्वल्लभ्यानि हेतुत्रयोदशकानां नवतिसहस्राणि ९००००, त्रिकावधमक्षेपे विंशतिसहस्रोत्तरं भद्र-

कलसं १२००००, एवं त्रिकायवधयुगुप्सामक्षेपेऽपि १२००००, त्रिकायधानन्तानुबन्धिप्रक्षेपे लक्षं षट्पञ्चशतहस्ताणि
१५६०००, द्विकायवधयुगुप्सामक्षेपेण च त्रयोदश, तथापि नवतिसहस्राणि ९००००, द्विकायवधयानन्तानुबन्धिप्रक्षेपे
लक्षं सप्तदशहस्ताणि भद्रानां ११७०००, एवं द्विकायधानन्तानुबन्धिजुगुप्सामक्षेपेऽपि ११७०००, एवं त्रयोदशसमुदाय-
हेतूनां सर्वसहस्रया अष्टौ लक्षा षट्पञ्चाशत्सहस्राणि शतान्यष्टौ ८५६८००, गतास्त्रयोदश हेतव इति । त एव पूर्वोक्ता दश
पञ्चकायवधयुक्ताश्चतुर्दश भवन्ति, तत्र षट् पञ्चकसंयोगाः मानवत् षट्त्रिंशद्दशहस्ताणि ३६०००, चतुष्कायवधयमक्षेपाश्चतुर्दश
नवतिभङ्गसहस्राणि ९००००, चतुष्कायवधयुगुप्सामक्षेपेऽपि ९००००, चतुष्कायवधानन्तानुबन्धिप्रक्षेपे लक्षं सप्तदश
सहस्राणि ११७०००, त्रिकायवधयुगुप्सामक्षेपे विंशत्युत्तरं लक्षं १२००००, त्रिकायवधयानन्तानुबन्धिप्रक्षेपे षट्पञ्चाशत्सह-
स्राणि लक्षं १५६०००, एवं त्रिकायवधयुगुप्सामन्तानुबन्धिप्रक्षेपेऽपि १५६०००, द्विकायवधयजुगुप्साऽनन्तानुबन्धिप्रक्षेपे
सप्तदशोत्तरं लक्षं ११७०००, सर्वेऽपि चतुर्दश हेतुसमुदाया अष्टौ लक्षा द्वात्रिंशत्सहस्राणि ८८२०००, एते चतुर्दश हेतुसमुदायाः ।
त एव पूर्वोक्ता दश षट्कायवधयुक्ताः पञ्चदश भवन्ति, तत्र षट्काययोग एकस्तत्र षट्सहस्राणि मानवत् ६०००, पञ्चकाय-
वधयमक्षेपाश्च पञ्चदश, तत्र भद्रानां षट्त्रिंशत्सहस्राणि ३६०००, एवं पञ्चकायवधयुगुप्सामक्षेपेऽपि ३६०००, पञ्चकायवधा-
नन्तानुबन्धिप्रक्षेपे षट्त्रिंशत्सहस्राण्यष्टौ शतानि ४६८००, चतुष्कायवधयजुगुप्सामक्षेपे नवतिसहस्राणि ९००००, चतुष्का-
यवधयानन्तानुबन्धिप्रक्षेपे सप्तदशोत्तरं लक्षं ११७०००, एवं चतुष्कायवधयुगुप्सामन्तानुबन्धिप्रक्षेपेऽपि ११७०००, त्रिकायवधय-
युगुप्सामन्तानुबन्धिप्रक्षेपे षट्पञ्चाशत्सहस्राधिकं लक्षं १५६०००, पञ्चदशहेतुसमुदायानां षड्लक्षा अष्टचत्वारिंशच्छतानि ६०४८००,

एते पञ्चदश समुदायाः । त एव पूर्वोक्ता दश पट्कायवयवमशेषात् षोडश भवन्ति, तत्र षड्भस्महस्ताणि ६०००, पट्कायवयव-
जुगुप्सामशेषेऽपि ६०००, पट्कायवयवानन्तानुबन्धिमशेषेऽष्टसप्ततिशतानि ७८०० पञ्चकायवयवजुगुप्सामशेषे षट्त्रिंशत्सहस्राणि
३६०००, पञ्चकायवयवानन्तानुबन्धिमशेषे पट्चत्वारिंशत्सहस्राणि अष्टौ शतानि ४६८००, एव पञ्चकायवयवजुगुप्सानन्तानुबन्धि-
मशेषेऽपि ४६८०० चतुष्कायवयवजुगुप्सानन्तानुबन्धिमशेषे सप्तदशसहस्राधिकं लक्षं ११७०००, एते सर्वेऽपि षोडश हेतुसमुदायाः
हेतुसे षट्षष्टिसहस्राणि चत्वारि शतानि २६६४००, एते षोडश समुदायाः । त एव पूर्वोक्ता दश पट्कायवयवजुगुप्सा-
मशेषेण सप्तदश हेतवो भवन्ति, तत्र भङ्गानां पट्सहस्राणि ६०००, पट्कायवयवयानन्तानुबन्धिमशेषेऽष्टसप्ततिशतानि ७८००,
एवं पट्कायवयवजुगुप्सानन्तानुबन्धिमशेषेऽपि ७८००, पञ्चकायवयवजुगुप्सानन्तानुबन्धिमशेषे पट्चत्वारिंशत्सहस्राण्यष्टौ शतानि
४६८००, एवं सर्वेऽपि सप्तदश हेतुसमुदायाः अष्टष्टिसहस्राणि चत्वारि शतानि ६८४००, एते सप्तदश हेतुसमुदायाः । त एव
पूर्वोक्ता दश पट्कायवयवजुगुप्सानन्तानुबन्धिमशेषादष्टदश हेतवो भवन्ति, तन्नाष्टसप्ततिशतानि भङ्गानां ७८००, एवं मिथ्याष्टेऽष्टौ,
सप्तदश हेतुसमासा मिलिताः चतुर्विंशत्याः सप्तसप्ततिशस्राणि पट्सप्तानि ३४७७६०० मिथ्याष्टष्टेऽष्टेनः समाप्ताः ॥ ९ ॥

अन्यानुरन्धिविक्रितितोदकाण्यमाह-

अणत्रयसिद्धिमिच्छे जोगा दस कुण्ड जे ण सो कालं । अणपुद्गलो पुण तदुपलगासम्मदिद्धिस्स भिच्छुदप ॥ १० ॥

आगमा-अन्यानुरन्धिसिद्धिमिच्छादौ योगा दस करोति यतो न स कालं अन्यानुरन्धियनुदयः पुनः, तदुद्दलक-
तमपमर्शः, मिथ्यातोषय इति पदानि, पदार्थस्तु व्याख्यात एवास्याः ॥ १० ॥

सासायणमि रूवे चय देयहयाण नियमजोगाणं । जम्हा नृपुस उदए वेडन्वियमीसगो नत्थि ॥ ११ ॥
व्याख्या-सास्यादने रूपं त्यज वेदाहतेभ्यो निगरुयोगेभ्यः यस्यानृपुसकोदये वैक्रियमिश्रको नास्ति पदानि । पदार्थः-सा-
स्यादने मिथ्यासाभावात् मथमपदं गतम्, गोपाः पूर्वोक्ता नवानन्वानुवन्विकल्प्याभावाद् अस्मिन् चक्रे १-१-१-१-१-२-२-४

१३-३-६-५-२-४

प्रथमं वेदैः योगान् हत्वा रूपमपनयेत्, एकैकवेदोदये त्रयोदश योगास्त्रिभिर्वेदेरेकोनचत्वारिंशत् नृपुसकोदये न भवति
वैक्रियमिश्रः, गोपाः अष्टविंशत् ३८ एते चैकैके फायवे अतः पञ्चुणा अष्टविंशत्यधिकं शतद्वयं एते चैकैकेन्द्रियव्यापारेऽपि
भवन्ति, अतः पञ्चगुणं चत्वारिंशदधिकान्येकादश शतानि ११४० एतान्येकैके गुमेऽत्रो अस्तीत्यधिकानि द्वाविंशतिशतानि
२२८० एतान्येकैके कपायादये अतश्चतुर्गुणानि विंशत्यधिकान्येकनवतिशतानि ९१२० एते हेतुदशकसमुदायाः । एवं शेषेष्वपि
भावना कार्या ॥ ११ ॥

दश पूर्वोक्ता एव द्विकायवधमेषोपादेकादश तत्र प्राग्बत् द्वाविंशतिसहस्राण्यष्टौ शतानि ३२८००, भग्नमेषोपाद्वा एकादश
तैरैकनवतिशतानि विंशत्युत्तराणि ९१२०, एवं चतुष्पाप्रमेषोऽपि ९१२०, सर्वेऽप्येकादश हेतुसमुदाया एकचत्वारिंशत्सहस्राणि
चत्वारिंशदधिकानि ४१०४० एते एकादश समुदायाः । पूर्वोक्ता दश त्रिकायवधमेषोपात् द्वादश भवन्ति, तत्र प्राग्बत् आगतानि
त्रिंशत्सहस्राणि चत्वारि शतानि ३०४००, अथवा भयद्विकायवधमेषोपात् द्वादश, तत्र द्वाविंशतिसहस्राण्यष्टौ शतानि २२८००,

सासादनस्यावकाशः-

सासायणमि रूवं चय वेपहयाण

व्याख्या-सासादने रूवं त्वज वेदाहतेभ्यो

स्वादने मिथ्याताभावाद् प्रथमपद गतम्, शेषाः पूर्वोक्ता नान्वानुवचिकित्वाभावाच्च असिन् चक्रे १-१-१-१-२-४

१३-३-६-५-२-४

प्रथमं वेदैः योगान् इत्या रूपमप्यवेत्, एकैकवेदोदये त्रयोदश योगास्त्रिभिर्वेदैरेकोनचत्वारिंशद् नपुंसकोदये न भवति चेत्क्रियमिश्रः, शेषाः अष्टत्रिंशद् ३८ एते चैकैके कायवधे अतः पट्गुणा अष्टाविंशत्यधिकं शतद्वयं एते चैकैकेन्द्रियव्यापारेऽपि भवन्ति, अतः पट्गुणं चत्वारिंशदधिकान्येकादश शतानि ११४० एवान्येचैके युग्मेऽंता अशीत्यधिकानि द्वविंशतिशतानि २२८० एतान्येचैके क्रियायोदये अतश्चतुर्गुणानि विंशत्यधिकान्येकनवतिशतानि ९१२० एते हेतुदशकसमुदायाः । एवं शेषेष्वपि भावना कार्या ॥ ११ ॥

दश पूर्वोक्ता एव द्विकायवधमेपादेकादश तत्र मान्वा द्वविंशतिसहस्राण्यष्टौ शतानि २२८००, भयमशेषाद्वा एकादश तत्रैकनवतिशतानि विंशत्युत्तराणि ९१२०, एवं जुष्टासाम्येऽपि ९१२०, सर्वेऽप्येकादश हेतुसमुदाया एकत्रत्वारिंशत्सहस्राणि चत्वारिंशदधिकानि ४१०४० एते एकादश समुदायाः । पूर्वोक्ता दश त्रिकायवधमेपाद् द्वादश भवन्ति, तत्र मान्वा आगतानि त्रिंशत्सहस्राणि चत्वारि शतानि ३०४००, अथवा भयद्विकायवधमेपाद् द्वादश, तत्र द्वविंशतिसहस्राण्यष्टौ शतानि २२८००,

एवं द्विकायवधुगुप्तामशेषेऽपि २२८००, अथवा भयजुगुप्तामशेषेपात् द्वादश, तत्रैकत्वविशतानि विशताधिकानि ९१२० एवं
 सर्वेऽपि द्वादश समुदायाः पञ्चाशीतिसहस्राणि विशत्युत्तरं शतं ८५१२०, एते द्वादश समुदायाः । एत एव पूर्वोक्ता दश चतु-
 र्ग्रायवधमशेषेपात् त्रयोदश भवन्ति, याम्बचत द्विविशतिसहस्राण्यष्टौ शतानि २२८००, अथवा भयत्रिकायवधमशेषेपात् त्रयोदश, तत्र
 त्रिशत्सहस्राणि चत्वारि शतानि ३०४००, एवं त्रिकायवधजुगुप्तामशेषेऽपि ३०४००, अथवा द्विकायवधभयजुगुप्तामशेषेपात्
 त्रयोदश, तत्र भद्धानां द्विविशतिसहस्राण्यष्टौ शतानि २२८००, सर्वेऽप्येकत्र चतुःषष्टिशतान्वितो लक्षः १०६४०० एते त्रयो-
 दश हेतुसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता दश पञ्चकायवधमशेषेपात् चतुर्दश भवन्ति, तत्रैकत्रयति शतानि विशत्युत्तराणि ९१२०, अथवा
 चतुर्ग्रायवधमशेषेपात् चतुर्दश, तत्र द्विविशतिसहस्राणि अष्टौ शतानि २२८००, एवं चतुर्ग्रायवधजुगुप्तामशेषेऽपि २२८००,
 अथवा त्रिकायवधभयजुगुप्तामशेषेपात् चतुर्दश, तत्र भद्गतसङ्ख्यात्रिकत्वं सहस्राणि चत्वारि शतानि ३०४००, सर्वेऽप्येकत्र मिलिताः
 पञ्चाशीतिसहस्राणि विशत्युत्तरात् ८५१२० एते चतुर्दश समुदायाः । त एव पूर्वोक्ता दश पट्टकायवधमशेषेपात् पञ्चदश भवन्ति,
 तत्र पञ्चदश शतानि विशत्युत्तराणि १५२०, पञ्चकायवधमशेषपादा तत्रैकत्वविशतानि विशत्युत्तराणि ९१२०, एवं पञ्च-
 कायवधजुगुप्तामशेषेऽपि ९१२०, अथवा चतुर्ग्रायवधभयजुगुप्तामशेषेपात् पञ्चदश, तत्र द्विविशतिसहस्राणि अष्टौ शतानि
 २२८०० सर्वेऽप्येकत्र कृता द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि षण्णयधिकानि पञ्चशतानि ४२५६०, एते पञ्चदश समुदायाः । त एव पूर्वो-
 क्ता दश पट्टकायवधमययुक्ताः षोडश भवन्ति, तत्र पञ्चदश शतानि विशत्युत्तराणि १५२० पट्टकायवधजुगुप्तामशेषेऽपि
 १५२०, अथवा पञ्चकायवधभयजुगुप्तामशेषेपात् षोडश, तत्रैकत्रयति शतानि भद्धानां विशत्युत्तराणि ९१२०, सर्वेऽप्येकत्र

सहस्राणि १८०००, एवं सर्वेऽप्येकत्र मिलिताश्रुतरशीतिसहस्राणि ८४०००, एते द्वादश समुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पञ्चकायवधमेषेपाद् त्रयोदश भवन्ति, तत्र द्वास्ततिशतानि भद्रानां ७२००, अथवा चतुष्कायवधमयमेषेपाद् त्रयोदश भवन्ति, तत्र अष्टादश भद्ररूतसहस्राणि १८०००, एवं चतुष्कायवधयजुष्पासमेषेऽपि १८०००, अथवा त्रिंशद्वधयजुष्पासमेषेपाद् त्रयोदश भवन्ति, चतुर्विंशतिभद्रसहस्राणि २४०००, सर्वेऽप्येकत्र मिलिताः सप्तपष्ठिसहस्राणि शतद्वयं च ६७२०० एते त्रयोदशसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पट्कायवधमेषेपाश्चतुर्दश भवन्ति, अत्र भद्ररूतानि द्वादश १२००, अथवा पञ्चकायवधमेषेपाश्चतुर्दश भवन्ति, अत्र द्वास्ततिभद्ररूतानि ७२००, एवं पञ्चकायवधयजुष्पासमेषेऽपि ७२००, अथवा चतुष्कायवधयजुष्पासमेषेपाश्चतुर्दश तत्र अष्टादश सहस्राणि भद्रानां १८०००, एवं सर्वेऽपि त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि षट्शतानि ३३६००, एते चतुर्दश समुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पट्कायवधमेषेपात्त्र्यदश भवन्ति, तत्र माग्वत् भद्रानां द्वादश शतानि १२००, एवं पट्कायवधयजुष्पासमेषेऽपि १२००, अथवा पञ्चकायवधयजुष्पासमेषेपाद् पञ्चदश भवन्ति, तत्र माग्वत् भद्रानां द्वास्ततिशतानि ७२००, एते सर्वेऽपि पञ्चदशसमुदायाः । पूर्वोक्ता एव नव पट्कायवधयजुष्पासमेषेपाद् षोडश भवन्ति, भद्रानां द्वादश शतानि १२००, सर्वेऽपि सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वो मिलिता लक्षत्रयं चतुर्विंशतिशतानि ३०२४००, एते सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वयः । अनितरेतद्विशेषमाह-

चत्वारि अचिरं चय धीउदयं विजिञ्चिमीसकम्भइया । इत्थीनुपुंसगउदयं ओरालियमीसगो जन्नो ॥२॥
 व्वाख्या-चत्वारि अचिरं त्वं लीज्ये वैजिञ्चिथकाम्भेणो स्त्रीनुपुंसकोदये औदारिकमिश्रको-यसाञ्चेति पदानि । पदा-

द्वादश सहस्राणि यदुपार्थिकं शतं १२१६० एते षोडश समुद्रायाः । त एव पूर्वोक्ता दश पट्टकायवधभयजुगुप्साभक्षेपात् सप्तदश भवन्ति, तत्र भङ्गकृतानि पञ्चदश विजयुत्तराणि १५२०, एवमेते साक्षादनवन्यहेतवः सर्वेऽप्येकत्र मीलिता लक्षत्रयं व्यशीति-सहस्राणि चत्वारिंशदुपद्रवाः ३८३०४० भवन्ति, उक्ताः साक्षादनवन्यहेतवः ॥ सम्यग्मिथ्यादोष्ट एव दश अनन्तानुबन्धुदयवर्जिता नव भवन्ति, १-१-२-१-३-१ एकैकशायवधे पञ्चोन्द्रियव्यापाराः, एवं त्रिंशद् भङ्गाः एकैक्यमूले त्रिंशदेवं षष्टिः, एकैकवेदे

६-५-२-३-४-१०

पष्टिरतोऽग्नीतं ततः, एकैकशायेऽग्नीतं शतम्, अतश्चतुर्भिः कपायैः विंशत्युत्तराणि सप्तशतानि ७२० एवं दशयोगभेदा द्वाताम-विंशतानि ७२०० एते नव हेतवः । एत एव पूर्वोक्ता नव द्विकायवधभक्षेपाद् हेतवो दश भवन्ति, प्राम्नात् सङ्ख्याष्टादश सहस्राणि १८०००, अथवा भयभक्षेपाद् नव द्विसप्तविंशतानि ७२००, जुगुप्साभक्षेपाच्च दश, तत्रापि द्विसप्तविंशतानि ७२००, एवमेकत्र दशसमुद्रापानां द्वाविंशत्सहस्राणि चत्वारि शतानि ३२४०० एते दश हेतवः । एत एव पूर्वोक्ता नव त्रिकायवधभक्षेपादेका-दश भवन्ति, तत्र चतुर्विंशतिसहस्राणि २४०००, तथा द्विकायवधभयभक्षेपात् एकादश भवन्ति, तत्र अष्टादश सहस्राणि १८००० एवं द्विकायवधजुगुप्साभक्षेपेऽपि १८०००, अथवा भयजुगुप्साभक्षेपादेकादश भवन्ति, तत्र भङ्गानां द्विसप्तानि ७२००, एवं सर्वे-ऽपि मिलिताः, सप्तषष्ठिसहस्राणि शतद्वयं च ६७२००, एवमेते एकादश समुद्रायाः । एत एव पूर्वोक्ताः नव चतुष्कायवध-भक्षेपात् द्वादश भवन्ति, तत्र चाष्टादश सहस्राणि १८०००, अथवा त्रिकायवधभक्षेपात् द्वादश भवन्ति, तत्र चतुर्विंशतिभङ्गक-सहस्राणि २४०००, एवं त्रिकायवधजुगुप्साभक्षेपेऽपि २४०००, अथवा द्विकायवधभयजुगुप्साभक्षेपात् द्वादश अत्राप्याष्टादश

सहस्राणि १८०००, एवं सर्वेऽप्येकत्र मिलित्वाश्वत्थुरशीतसहस्राणि ८४०००, एते द्वादश समुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पञ्चाकाययमक्षेपात् त्रयोदश भवन्ति, तत्र द्वासातशतानि भद्रानां ७२००, अथवा चतुष्कायवधभयमक्षेपात् त्रयोदश भवन्ति, तत्र अष्टादश भद्ररुसहस्राणि १८०००, एवं चतुष्कायवधयजुगुप्तामक्षेपेऽपि १८०००, अथवा त्रिकायवधयजुगुप्तामक्षेपात् त्रयोदश भवन्ति, चतुर्विंशतिभद्रसहस्राणि २४०००, सर्वेऽप्येकत्र मिलिताः सप्तपष्टिसहस्राणि शतद्वयं च ६७२०० एते त्रयोदशसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पट्काययमक्षेपाश्चतुर्दश भवन्ति, अत्र भद्ररुसहस्राणि द्वादश १२००, अथवा पञ्चाकायवधभयमक्षेपाश्चतुर्दश भवन्ति, अत्र द्वासातशतभद्ररुसहस्राणि ७२००, एवं पञ्चाकायवधयजुगुप्तामक्षेपेऽपि ७२००, अथवा चतुष्कायवधभयमक्षेपाश्चतुर्दश भवन्ति, अत्र अष्टादश सहस्राणि भद्रानां १८०००, एवं सर्वेऽपि त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि पट्शतानि ३३६००, एते चतुर्दश समुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पट्कायवधभयमक्षेपास्तच्चदश भवन्ति, तत्र मासवत् भद्रानां द्वादश शतानि १२००, एवं पट्कायवधयजुगुप्तामक्षेपेऽपि १२००, अथवा पञ्चाकायवधभयजुगुप्तामक्षेपात् पञ्चदश भवन्ति, तत्र मासवत् भद्रानां द्वासातशतानि ७२००, एते सर्वेऽपि पण्यवतिशतानि ९६०० एते पञ्चदश समुदायाः । पूर्वोक्ता एव नव पट्कायवधभयजुगुप्तामक्षेपात् षोडश भवन्ति, भद्रानां द्वादश शतानि १२००, सर्वेऽपि सम्यग्विध्यादृष्टिहेतवो मिलिता लक्षत्रयं चतुर्विंशतिशतानि ३०२४००, एते सम्यग्विध्यादृष्टिहेतवः । अक्षिरत्नदेतुविशेषमाह-

चत्वारि अक्षिरपु चय धीउदण चिउन्विमीसकम्मइया । इत्थीनपुंसगउदण ओरालिपमीसगो जत्तो ॥२॥
 व्याख्या-चत्वारि अक्षिरते त्यज स्त्रीउदये वैक्रियमिश्रकाम्भेणो स्त्रीनपुंसकोदये औदारिकमिश्रको यस्माच्चेति पदानि । यदा-

धस्तु अत्रिते योगाद्वेदेषु इत्यनुवर्तते चत्वारि त्वाणि त्वज, यत्थत्वारो भद्राः न संभवन्ति, स्त्रीवेदोदये वैक्रियमिश्रसाम्येणा
योगी न भवतः, स्त्रीनपुंसकवेदयोस्त्वये औदारिकमिश्रो न भवतीति गायार्थः ॥ १२ ॥

एकः काय एकमिन्द्रियमेकं युग्मेको वेदः त्रयः कृपाया एको योगः एते नवजयन्तेतवः, चक्ररचना-१३-३-६-५-२-४
१-१-१-१-२-२-३

अत्र मथमं योगवैदान् एणयेद्, ततः पूर्वोक्तं भङ्गचतुष्टयमुदरेत्, शेषाः पञ्चत्रिंशत् ३५, भूयः श्रेयाङ्कैर्युजिता नातानि चतुर-
शीतिशतानि ८४००, एते त्वरुसमुदायाः भावना प्रागेवाभिहितः । एत एव पूर्वोक्ता नव द्विकायमक्षेपादस भवन्ति, अत्र
भङ्गानां एकविंशतिसहस्राणि २१०००, अथवा भयमक्षेपादस, तत्र चतुरशीतिशतानि ८४०० एवं जुष्टस्यामक्षेपेऽपि ८४००
सर्वेऽप्येकत्र सप्तत्रिंशत्सहस्राणि अष्टौ शतानि ३७८०० एते दश समुदायाः । न एव पूर्वोक्ता नव त्रिकायवयवमक्षेपादेकादश
भवन्ति, तत्राष्टाविंशतिसहस्राणि २८०००, अथवा द्विकायवयवमक्षेपादेकादश भवन्ति, तत्रैकविंशतिसहस्राणि २१०००, एवं
द्विकायवयवजुष्टस्यामक्षेपेऽपि २१०००, अथवा भयजुष्टस्यामक्षेपादेकादश भवन्ति, अत्र चतुरशीतिशतानि ८४००, सर्वे
ऽप्येकत्राष्टसप्ततिसहस्राणि चत्वारि शतानि ७८४००, एते एकादश समुदायाः । न एव पूर्वोक्ता नव चतुष्टयावयवमक्षेपात् द्वादश
भवन्ति, तत्र प्राग्वेदकविंशतिभङ्गरुसहस्राणि २१०००, अथवा त्रिकायवयवमक्षेपात् द्वादश भवन्ति, तत्र भङ्गानां अष्टाविं-
शतिसहस्राणि २८०००, एवं त्रिकायवयवजुष्टस्यामक्षेपेऽपि २८०००, अथवा द्विकायवयवजुष्टस्यामक्षेपात् द्वादश भवन्ति,
तत्रैकविंशतिभङ्गरुसहस्राणि २१००० सर्वेऽप्येकत्राष्टानवतिसहस्राणि २८०००, एते द्वादश हेतुसमुदायाः । न एव पूर्वोक्ता नव

पञ्चहाययभक्षेपात् त्रयोदश भवन्ति, तत्र भङ्गानां चतुरशीतिशतानि ८४०० अथवा चतुर्हाययभक्षेपात् त्रयोदश भवन्ति,
 तत्र भङ्गानां एकविंशतिसहस्राणि २१०००, एवं चतुर्हाययभक्षेपात् २१०००, अथवा त्रिहाययभक्षेपात् ७८४००,
 पात् त्रयोदश भवन्ति, तत्राष्टाविंशतिमङ्गसहस्राणि २८०००, सर्वेऽप्येकत्र अष्टसप्ततिसहस्राणि चत्वारि शतानि ७८४००,
 एते त्रयोदश हेतुसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पट्हाययभक्षेपात् चतुर्दश भवन्ति, तत्र भङ्गानां चतुर्दश शतानि १४००, अथवा
 पञ्चहाययभक्षेपात् चतुर्दश भवन्ति, तत्र चतुरशीतिमङ्गसहस्राणि ८४००, एवं पञ्चहाययभक्षेपात् ८४००, अथवा
 चतुर्हाययभक्षेपात् चतुर्दश भवन्ति, तत्र भङ्गानामेकविंशतिसहस्राणि २१०००, सर्वेऽप्येकत्र एकोनचत्वारिंशत् सहस्राणि
 चतुर्दश च ३९२००, एते चतुर्दश हेतुसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता नव पट्हाययभक्षेपात् पञ्चदश भवन्ति, तत्र चतुर्दश भङ्गानां
 शतानि १४००, एवं पट्हाययभक्षेपात् १४००, अथवा पञ्चहाययभक्षेपात् पञ्चदश भवन्ति, तत्र भङ्गानां
 चतुरशीतिशतानि ८४००, सर्वेऽप्येकत्र मिलिताः सहस्राण्येकादश शतद्वयं च ११२०० एते पञ्चदश समुदायाः । त एव पूर्वोक्तः
 नव पट्हाययभक्षेपात् षोडश भवन्ति, तत्र चतुर्दश शतानि १४०० एवं सर्वेऽप्येकत्र सप्तदश द्विपञ्चाशत्सहस्राण्यु
 शतानि ३५२८०० एते चाधिरतहेतुसमुदायाः । देशविरतस्य त्रसहायविरतैः पञ्चकायस्तेषामेकद्विरुत्रिकचतुष्टयसंयोगात्
 पारणीया, अस्पाष्टौ हेतवः, एकः कायः एकमिन्द्रियं एकं युग्ममेको वेदो द्वौ कषायावेको योग इत्यष्टौ चक्रं ५-५-२-३-४-१-१
 १-१-२-२-१-२-२-१

एकैककाये पञ्चेन्द्रियाणीति पञ्चविंशतिभेदाः २५ ते द्वियुग्मभेदात् पञ्चाशत्, सापि वेदात् साद्धे शतम् १५०, तदपि चतुर्हाय-

भेदात् पट्टगतानि ६०० तावपि एकादशयोगमेदात् पट्टपष्ठितानि ६६०० एत आण्डहेतुसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता अष्टौ द्विक्वायथमक्षेपात् न भवन्ति, तत्र त्रयोदश सहस्राणि शतद्वयं च १३२०० । अथवा भयमक्षेपात् नव तत्र पट्टपष्ठितानि ६६००, अथवा जुगुप्सामक्षेपात् तत्रापि पट्टपष्ठितानि ६६००, सर्वेऽप्येकत्र पट्टपिंसितसहस्राणि शतचतुष्क च २६४००, एते नर हेतुसमुदायाः । एत एव पूर्वोक्ता अष्टौ त्रिक्वायथमक्षेपादश भवन्ति, त्रिक्वयोगा अत्र दश भवन्ति, ततो भद्रकानां त्रयोदशसहस्राणि द्विशतोत्तराणि १३२००, अथवा द्विक्वायथमक्षेपात् दश, दशाऽत्र द्विक्वयोगाः, भद्रानां त्रयोदशसहस्राणि द्विशताभ्यधिकानि १३२००, द्विक्वायथजुगुप्सामक्षेपेऽपि १३२०० अथवा पूर्वोक्ता अष्टौ भगजुगुप्सामक्षेपादश भवन्ति, तत्र पट्टपष्ठिभद्रसहस्राणि ६६००, सर्वेऽप्येकत्र पट्टचत्वारिंशत्सहस्राणि द्विशत च ४६२००, एते दश हेतुसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता अष्टौ चतुष्कायथमक्षेपादेकादश भवन्ति, तत्र पट्टपष्ठितानि भद्रानां ६६००, अथवा त्रिक्वायथमक्षेपादेकादश, तत्र त्रयोदशसहस्राणि शतद्वयं च भद्रानां १३२००, एवं त्रिक्वायथजुगुप्सामक्षेपेऽपि १३२००, अथवा द्विक्वायथमक्षेपात्सामक्षेपादेकादश भवन्ति, तत्रापि त्रयोदश सहस्राणि शतद्वयं च भद्रानां १३२००, सर्वेऽप्येकत्र पट्टचत्वारिंशत्सहस्राणि शतद्वयं ४६२००, एते एकादश हेतुसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता अष्टौ पञ्चक्वायथमक्षेपाद् द्वादश भवन्ति, तत्र त्रयोदश शतानि त्रिंशत्पुनराणि भद्राना १३२०, अथवा पञ्चक्वायथमक्षेपाद् द्वादश भवन्ति, तत्र पट्टपष्ठिभद्रसहस्राणि ६६००, एव चतुष्कायथजुगुप्सामक्षेपेऽपि ६६००, अथवा त्रिक्वायथमक्षेपाद् द्वादश, त्रयोदश सहस्राणि द्विशतं च भद्रानां १३२००, सर्वेऽप्येकत्र सप्तारिंसितसहस्राणि सप्तशतानि विंशत्युत्तराणि २७७२० एते द्वादश हेतुसमुदायाः । त एव पूर्वोक्ता अष्टौ पञ्चक्वाय-

वधमयमेषेपात् त्रयोदश भवन्ति, तत्र त्रयोदश भवन्ति विंशत्युत्तराणि भद्रानां १३२०, एवं पञ्चकायवधजुगुप्साप्रसेपेऽपि
 १३२०, अथवा चतुष्कायवधजुगुप्साप्रसेपात् त्रयोदश भवन्ति, तत्रापि पट्यष्टितानि भद्रानां ६६००, सर्वेऽत्येकत्र द्विव-
 तितानि चत्वारिंशदुत्तराणि १२४० एते त्रयोदश हेतुसमुदायाः । त एव एवेता अष्टौ पञ्चकायवधजुगुप्साप्रसेपात् त्रयोदश
 भवन्ति, तत्र विंशत्युत्तराणि त्रयोदश भवन्ति भद्रानां १३२० एते चतुर्दश हेतुसमुदायाः । सर्वेऽत्येकत्र लक्षं त्रिंशद्विंशतिपि पट-
 दानि अष्टादशानि भद्रानां १६३६८० एते देशविरतिभङ्गाः । गतो मिथ्यात्वाविरतिहेतु, अनन्तानुबन्धिकायवधमयभङ्ग-
 चारणा च । “अण्वन्विभयहर्षलक्षणं” फुल्लवित्त्यमुपन्यास उच्यते अनन्तानुबन्धिन्यां मिथ्यादृष्टादेव चारणा विकल्पेनोदयादतः प्रथ-
 माचारणं कायवधभद्रानां तु देशविरतं यावच्चारणा अतो द्वितीयस्थानं भजनम् । भयजुगुप्सायास्तु द्वास्त्यादपि दस्य उदय प्रत्येवकारणं
 यावद् गमनावित्त्यमुपन्यासः, आहविरतेद्वादसमयेदस्य मनोऽभिधानस्य मिथ्यादृष्ट्यादेषु मागम्यहेतुतामुपेता किमिति युगपत्
 वन्यहेतुषु न वासताऽत्रोच्यते—“तन्मनश्चित्तभेदेषु, चक्षुर्ज्ञानं न दृश्यते । सहस्रधाधियं च नो कुर्यात् वन्यहेतुस्तथापि तत् ॥ १ ॥
 आह भोः को विशेषोऽत्र विस्तारितचित्तयोः । वन्यं प्रति महानत्र विशेषोऽस्ति स उच्यते ॥ २ ॥ सहस्रपावकत्वसाम्येऽपि
 विशेषभेदरक्तयोः । द्योदशस्ति तथाऽत्रापि स्थितेर्भेदाच्च चिन्तयेत् ॥ ३ ॥ ” यथा गीर्जितं बह्वं बह्वुमृदं भेदादयवा कृष्ण-
 मपि बह्वं भेदादिति विशेषः । एवं सयोगिमन्सा कृतो वन्यः सामयिको भवति अविरतियुक्तमन्सा कृतो वन्यः सागरारमको-
 दाक्रोडीः स्थितौ करोतीति, रसादिभिश्च विशेषः समत्वा चिन्तयेत् ॥ प्रमोदामपत्तयार्थविशेषमाह—

दो रूपाणि पश्यते श्याहि एकं तु अप्यमत्तंसि । जं इत्यिवेयदए आहारगंभीसगा नत्थि ॥ १३ ॥

व्याख्या—द्वे रूपे प्रपञ्चे त्यज एकं तु अप्यमत्ते यस्मात् स्त्रीवेदोदये आहारकमिश्रको न स्तः, पदानि । पदार्थः—योगाहत-
वेदेभ्य इत्यनुवर्तते प्रपञ्चे द्वे रूपे त्यज अप्यमत्ते तु पुनः रूपं त्यजे यत् स्त्रीवेदोदये आहारकमिश्रौ काययोगौ यथासम्भवं न स्तः,
प्रमत्तस्य द्वावपि न स्तः अप्यमत्तस्याहारको नास्तीति गार्थार्थः ॥ १३ ॥ प्रमत्तयन्त्रकम्—१३-३-२-४ प्रमत्तादीनां पञ्चहेतवः,

१-१-२-१

युग्मं वेदः कृपायः योगश्च, योगैस्त्रिवेदभेदादिको न चत्वारिंशद् भेदाः ३९ द्विकोनाः ३७ युग्मभेदात् द्विगुणाः चतुःसप्ततिः ७४ कृपाय-
भेदाचतुर्गुणाः पञ्चवन्तिः शतद्वयं २९६ एते पञ्चहेतुसमुदायाः । त एव पञ्च भयभक्षेपात् पटु, त एव भङ्गाः २९६, जुगुप्सामक्षेपेऽपि पटु,
भङ्गास्त एव २९६ एवमुभयमक्षेपात् सप्त हेतवः भङ्गास्त एव २९६ सर्वऽप्येकत्र एकादश भवानि चतुरश्रीत्यधिकानि ११८४ एते
प्रमत्तभङ्गाः । अप्यमत्तयन्त्रकम्—११-३-२-४ वेदाहतयोगाव्यवस्थितत्वं ३३ रूपाणामेव ३२ युग्मभेदाद् द्विगुणाः चतुःसप्ततिः ६४ सामि

१-१-२-१

कृपायभेदाचतुर्गुणाः पटुपञ्चाशदधिकं शतद्वयं २५६ एते पञ्च हेतुसमुदायाः । एवं भयेन सप्त पटु भङ्गास्त एव २५६, एवं जुगु-
प्सामक्षेपेऽपि पटु, भङ्गास्त एव २५६, उभयमक्षेपेऽपि सप्त हेतवः भङ्गास्त एव २५६ सर्वेऽपि मिलिताः चतुर्विंशत्यधिकं सहस्रं
१०२४ एतेऽप्रमत्तभङ्गाः अपूर्वकरणे यन्त्रं २-३-४-९ युगयोर्यवेदभेदात् पटु, तेऽपि कृपायभेदाच्चतुर्विंशतिः ३४ असावपि नव-

२-१-१-१

योगभेदात् षोडशाभ्यधिकशतद्वयं २१६ एते पञ्च हेतुसमुदायाः । मयमक्षेपादेत एव पट् भद्रसमुदायाः भग्रास्त एव २१६ जुसु-
त्सामक्षेपेऽपि पट् समुदायाः भग्रास्त एव २१६ उमयमक्षेपे सप्त समुदायाः भग्रास्त एव २१६ सर्वोऽप्येकत्र अष्टौ शतानि चतुः-
षष्ट्यधिकानि ८६४ एते अपूर्वकरणहेतवः । यादस्य वन्रकं ४-९ कषाययोगभेदात् पट्त्रिंशद् द्विरुसयोगा भवन्ति ३६ एते

१-१

द्विरुसमुदायाः । यादस्य पञ्च न्यरस्य वेदादयोऽप्यस्ति, अतो वेदमक्षेपात्रयो हेतवः भग्रास्त एव त्रिगुणाः अष्टोत्तरं शतं १०८
एते त्रिहेतुसमुदायाः । सर्वोऽप्येकत्र चतुश्चत्वारिंशदधिकं शतं १४४ एते यादरूपायहेतवः । सूत्रादीनां यन्त्राभावो गुणनाभा-
वादिति । सूक्ष्मरूपापस्य एक एव कषायः, एको योगः, ९ । उपशान्तस्य नवैव । क्षीणरूपायेऽपि नवैव हेतवः । सयोगिनि सप्तैव
हेतवः, ७ । यतो योगकृतो वन्रस्ते च तेऽविक्रममाणा इति । गुणस्यानहेतुसद्वादिणिगायामाह—

सन्वगुणठाणपसु विसेससद्देज्जण एत्तिपा संखा । छांयाललल्लववासीइ सहस्ससय सत्तसयरी य ॥ १४॥

व्याख्या—गुणस्यानेन सरेष्वपि विशेषहेतूनां सद्ख्या इयमात्रा पट्चत्वारिंशत्तुसाः द्रव्यतीतिसहस्राणि शतानि गुप्त सप्तति-
श्रेति गार्थः ॥ ४६८२७७० उक्ता गुणेषु हेतवः । साम्प्रतं जीवस्यानेन्याह—

सोलद्वारसद्देज्ज जहण उफोसपा असण्णीणं । चोइद्वारसपज्जस्स सण्णिणो सण्णिगुणगहिओ ॥ १५ ॥

व्याख्या—षोडशाष्टादशहेतू जघन्योत्कृष्टकौ असंज्ञिनं चतुर्दशाष्टादशार्थात्मकस्य संज्ञिनः संज्ञिगुणगृहीतः इति पदानि ।
पदार्थः—द्वादसानामसंज्ञिनं जघन्येनापि षोडश न्यर्थहेतवः उत्कृष्टेनाष्टादश, संज्ञिनि अपर्याप्तके चतुर्दश जघन्येनोत्कृष्टतोऽष्टादश,

पर्याप्तस्तंभी पुनः गुणस्थानकस्य एव श्रयोदात्तानापन्न उक्त एव नैहोच्यत इति गाथार्थः ॥ १५ ॥

अत्रापि चक्ररत्नविरोपभादे-

मिच्छन्तं एककं चिय उक्तायवहो ति जोगसण्णिम्मि । इंदियसंस्वा सुगमा असण्णिगियिल्लसु दो जोगा ॥ १६ ॥
व्याख्या-मिथ्यात्वं एकमेव पदकायवधः त्रयो योगा संनिनि इन्द्रियसंख्या सुगमा असंश्लिखितेषु द्वौ योगौ इति पदानि ।
पदार्थस्तु-मिथ्यात्वमेकमेवानभिप्रेदति द्वादशानामसंनिनां, सम्पूर्णानां पूर्णां कायानां वधः तेषां, तेष्वावितत्वात् । आह-यथैव
मागधमरुणणा न पठते तेषामप्यवितत्वादित्यत्रोच्यते-तेषां संनिनां योगत्रयव्यापारात् द्रव्यभावोभयवन्धः सम्भवन्ति, माण-
व्यपरोपणमज्ञानस्य द्रव्यवधः जितिशङ्कायाज्जावितस्य वधो भाववधः सङ्कलितस्य जीवस्य वधो लभ्यवध इति । तेषु च तीव्रतीव्रतर-
तीव्रतमाः वन्धाः प्रतिपादिताः, अतोऽत्र भद्रमरुणणा पठते । असंनिना तु पुनः मनोव्यापारापराधात् द्रव्यवध एवासावपि
प्रतिक्षणं यद्यपि न भवति, तथाप्यवितत्वाद्बन्धो भवति, न दोष इति । संनिन्यपर्याप्तकं त्रयो योगाः । कामणोदारिकमिश्रवैक्रि-
यमिश्राख्याः, इन्द्रियसंख्या सुगमा पञ्चेन्द्रियाणां पञ्च स्फुरिन्द्रियाणां चत्वार्येव गोपेवपि वाच्यम्, असंनिनिविकलनिर्माण-
संनिनां द्वौ योगौ कर्मणोदारिकमिश्रो पर्याप्तकानामपि द्वौ योगौ औदारिकोऽन्त्यामपराधाच्चेति गाथार्थः ॥ १६ ॥

पर्व च अपञ्चाणं वापरसुहृत्तमाण पूजयाण पुणो । तिण्णेक्कायजोगा सुणि अपज्जे गुणा तिणिण ॥ १७ ॥
व्याख्या-एवं चापयामानां वादरसुहृत्तमाणां पर्याप्तानां पुनः त्रयः एकः काययोगः संनिनि अपयामि गुणादय इति प-
दानि । पदार्थस्तु-पथाऽसंनिविकलानां तथा वादरसुहृत्तमाणां पञ्चपर्याप्तकानां द्वौ योगौ कामणोदारिकमिश्रो, पर्याप्तानां

पुनर्वादराणां त्रयः काययोगा औदारिकवैक्रियविक्रियमिश्राः, मूत्राणां पुनरेक औदारिककाययोगः संश्लिश्यपर्याप्तके गुणा-
स्त्रयः मिथ्यादृष्टिास्वादनविस्तारत्वा। चकारकरणत्वं सत्सापर्याप्तकृजितेषु गोपेषु चादुरविकृलासंश्लिश्यपर्याप्तकेष्वपि द्वितीयः
सास्वादनगुणो भवति, तत्र च जघन्याः पञ्चदश हेतवो भवन्ति, मिथ्यात्वाभावादिति तत्र कर्मणोदारिकमिथावेव द्रौ काययोगो
भवतः यतोऽसौ करणापर्याप्तकेषु भवति न पर्याप्तकेष्विति गार्थः ॥ १७ ॥

विशेषयोगानाह—

उरलेण तिण्ण छण्हं सररीएज्जत्तपाण मिच्छाणं । सविउव्वेणं सण्णिस्स सम्म मिच्छस्स वा पंच ॥ १८ ॥
व्याख्या—औदारिकेण त्रिणि पणां शरीरपर्याप्तकानां मिथ्यादृष्टीनां सैवक्रियेण संश्लिप्तः सम्पददृष्टिमिथ्यादृष्टेर्वा पञ्चेति
पदानि । पदार्थस्तु पणामपर्याप्तकानां शरीरपर्याप्तौ औदारिकयोगो भवति, तेन सह पूर्वोक्तौ द्रौ त्रयो भवन्ति, तस्मिन् काले
सास्वादनभावं त्यजति, तस्य पडावल्लिङ्गाकालिकत्वात्, अतस्तेषां मिथ्यादृष्टीनामिति, सैवक्रियेणोदारिकेण संश्लिप्तोऽपर्याप्तस्य
सम्पददृष्टिमिथ्यादृष्टेर्वा पञ्च योगा भवन्ति, पूर्वोक्तास्तस्य इति गार्थः ॥ १८ ॥ संश्लिप्तोऽपर्याप्तस्य सम्पददृष्टधनुर्दुर्बलवन्तस्य
पूर्वमुचितस्य न्यासः, ५-३-५-२-४-१ योगाहत्वेदानां पञ्चविमुखाः चतुर्भिस्त्वा ११ इन्द्रियगुरुपापसङ्ख्या गुणा ४४०

१-१-१-२-३-६

चतुर्गतानि, चत्वारिस्त्रदधिकानि एते चतुर्दश हेतवः । भयमक्षेपात् पञ्चदश, तत्रापि विरुद्धा एतावन्त एव ४४०, अथवा
जुगुप्सामक्षेपात् पञ्चदश, तत्रापि भेदा एतावन्त एव ४४०, भयजुगुप्सामक्षेपात् षोडश भवन्ति, भेदास्तावन्त एव ४४०,

सर्वेऽप्येकं सप्तदशतानां षष्ठ्यधिकानि १७६० एते सम्पद्यन्ते । सास्त्रादनपन्त्रं ३-३-५-२-४-१ वेदाहतयोगा नव
१-१-१-१-२-४-६

१ एकरीनाः ८ दोषाङ्गुणा जातानि त्रीणि शतानि विंशत्यधिकानि ३२०, त एव चतुर्दशान्तानुयन्धिसहिता एते पञ्चदश
हेतवः । एत एव पञ्चदश भययुक्ताः षोडश हेतवः भद्रास्त्रान्त एव ३२०, एवं जुगुप्साप्रक्षेपेऽपि ३२०, उभयप्रक्षेपात् सप्तद-
शानपि विरुद्धाः तत्रैव एव ३२०, सर्वेऽप्येकं द्वादश शतान्यशीत्यधिकानि १२८० एते सास्त्रादनस्य । मिथ्याहृष्टियन्त्रं
१-१-५-२-३-४-५ त एव पूर्वोक्ताः पञ्चदश मिथ्यात्ययुक्ताः षोडश भवन्ति, सर्वोक्तवयः षट्शतानि ६०० एते षोडश
१-६-१-२-१-४-१

हेतवः, त एव षोडश भयप्रक्षेपात् सप्तदश भवन्ति, भेदास्त्रान्त एव ६००, एव जुगुप्साप्रक्षेपेऽपि ६००, त एव षोडशोभयप्रक्षेपाद्वाष्टा-
दश भवन्ति, भेदास्त्रान्त एव ६००, सर्वेऽप्येकं चतुर्विंशतिशतानि २४०० त्रिगुणाश्रिताः चत्वारिंशदधिकानि चतुष्यश्चाशच्छतानि
५४४० एते संशययोगोक्तस्य । अतस्तद्वययोगोक्तस्य यंत्रं १-५-२-२-३-४-२ अङ्कानां परस्परयाते शतद्वयं चत्वारिंशदधिकं २४०,
६-१-२-२-१-४-१

एते पञ्चदश हेतवो मध्यप्रक्षेपात्षोडश भवन्ति भद्रास्त्रान्त एव २४०, त एव जुगुप्साप्रक्षेपाच्च षोडश भवन्ति भेदास्त्रान्त एव
२४०, उभयप्रक्षेपात्सप्तदश भवन्ति, भेदास्त्रान्त एव २४०, एते सास्त्रादनगुणभद्राः ९६० मिथ्याहृष्टियन्त्रं १-१-५-२-३-४-३
१-६-१-२-२-१-४-१

मिथ्यात्वयोगादेते पोडश हेतवः, अङ्कानां परस्परयातात्यष्टयधिका त्रिशती ३६०, एते पोडश हेतवः भयमक्षेपात् सप्तदश भवन्ति, भद्रास्तावन्त एव ३६०, जुगुप्साप्रक्षेपेऽपि सप्तदशहेतवः, भद्रास्तावन्त एव ३६०, उभयप्रक्षेपेऽष्टादश हेतवः भद्रास्तावन्त एव ३६०, एवं गुणद्वये सर्वसङ्ख्या चतुर्विंशतिशतानि २४०० एते एवापार्श्वसंज्ञियन्त्रं १-१-५-२-३-४-२ १-६-१-२-२-१-४-१

अङ्कानां परस्परयातः शतद्वयं चत्वारिंशदधिक २४०, एते पोडश हेतवः, भयमक्षेपात् सप्तदश, भद्रास्त एव २४० अथवा जुगुप्साप्रक्षेपात् सप्तदश, भद्रास्त एव २४०, उभयप्रक्षेपादष्टादश, भद्रास्त एव २४०, सर्वेऽप्येकत्र नव शतानि षष्ठयधिकानि ९६० एते ५ संक्षिपार्पात्मरूप्य एव चतुरिन्द्रियाऽपार्पात्मरूप्य यन्त्रं १-४-२-३-४-२ परस्परयातेन द्वात्रयं शतं १९२ ६-१-२-१-४-१

एते पञ्चदश हेतवः भयमक्षेपात् पोडश हेतवो भवन्ति १९२, अथवा जुगुप्साप्रक्षेपात् पोडश हेतवो भवन्ति १९२, उभय-
प्रक्षेपात् सप्तदश १९२, एते सौंस्वादनहेतवः । चतुरिन्द्रियापार्पात्मिथ्यादृष्टियन्त्रं १-१-४-२-३-४-२ एते यादश हेतवः
१-६-१-२-२-१-४-१

परस्परवधात् शतद्वयमष्टाशतं २८८, एते हेतुविरूपाः भयमक्षेपात् सप्तदशहेतवो भवन्ति, तत्रायेतावन्त एव २८८, अथवा
जुगुप्साप्रक्षेपात्सप्तदश भद्रास्त एव २८८, उभयप्रक्षेपादष्टादश हेतवस्तत्रापि भद्रास्तावन्त एव २८८, उभयगुणमद्गानामेकोन-
विंशतिशतानि विंशत्युत्तराणि १९२० एते चतुरिन्द्रियापार्पात्मरूप्य । पार्पात्मचतुरिन्द्रिययन्त्रं १-१-४-२-३-४-२ एतेषां
१-६-१-२-२-१-४-१

परस्परयोते द्वित्वतं श्रुतं १९२ एते षोडश हेतवः, त एव भयप्रक्षेपात् सप्तदश हेतवः १९२, जुगुप्सामक्षेपेऽपि सप्तदश हेतवः १९२ उभयमक्षेपादष्टादश हेतवः १९२ सर्वेऽप्येकत्र सप्तशतान्यष्टपद्याधिकानि ७६८ एते चतुरिन्द्रियपर्याप्तविकल्पाः । त्रीन्द्रियापर्याप्तस्य यन्त्रं १-३-२-३-४-३ परस्पराङ्कुगुणान्चतुश्चत्वारिंशदधिकं श्रुतं १४४, एते पञ्चदश हेतवः भयप्रक्षेपात् ६-१-२-१-४-१

षोडश हेतवो भवन्ति १४४, जुगुप्सामक्षेपात् षोडश १४४, भयजुगुप्सामक्षेपात् सप्तदश हेतवो भवन्ति १४४, सर्वेऽपि पट्सप्तत्यधिकानि पञ्चशतानि ५७६, एते सास्वान्त्रीन्द्रियस्य । त्रीन्द्रियापर्याप्तकमिथ्याद्वैयर्थ्यं १-१-३-२-३-४-३ १-६-१-२-१-४-१

परस्पराङ्कुवधात् षोडशाधिकं श्रुतद्वयं २१६ एते षोडशहेतुविकल्पाः, भयप्रक्षेपात् सप्तदश हेतुविकल्पाः २१६, जुगुप्सामक्षेपाच्च सप्तदश हेतवः २१६, उभयमक्षेपादष्टादश हेतवो भवन्ति, २१६ उभयसुहेतवः सर्वेऽपि चतुर्दशशतानि चत्वारिंशदधिकानि १४४० एते त्रीन्द्रियापर्याप्तविकल्पा भवन्ति, पर्याप्तकत्रीन्द्रिययन्त्रं १-१-३-२-३-४-२ परस्पराङ्कुवधेन चतुश्चत्वारिंशदधिकं १-६-१-२-१-४-१

श्रुतं १४४ एते षोडश हेतुविकल्पाः, भयप्रक्षेपात् सप्तदश हेतवः १४४ जुगुप्सामक्षेपात् सप्तदशहेतवः १४४, भयजुगुप्सामक्षेपादष्टादश हेतवो भवन्ति १४४ सर्वेऽप्येकत्र पट्सप्तत्यधिकानि पञ्चशतानि ५७६ एते त्रीन्द्रियपर्याप्तस्य विकल्पाः । द्वीन्द्रियापर्याप्तस्य यन्त्रं १-२-२-३-४-२ परस्पराङ्कुवधेन जाता पणवतिः ९६, एते पञ्चदश हेतवः, एत एव भयप्रक्षेपात् षोडश ६-१-२-१-४-१

हेतवो भवन्ति ९६, जुगुप्साप्रक्षेपाच्च ९६, उभय प्रक्षेपात् सप्तदशहेतवः ९६, एते द्वीन्द्रियापर्याप्तकसास्वादनस्य, द्वीन्द्रियापर्याप्त-
कस्य मिथ्यादृष्ट्येन्द्रं १-१-२-२-३-४-३ परस्परानुवर्त्तने जातं चतुश्चत्वारिंशदधिकं शतं १४४ एते षोडश इत्येवः,
१-६-१-२-१-४-३

भयप्रक्षेपात्सप्तदश हेतवः १४४ । जुगुप्साप्रक्षेपेणापि सप्तदश १४४ । उभयप्रक्षेपादाष्टादश हेतवः १४४ उभयगुणहेतवः सर्वेऽपि
पृथगधिकानि नवशतानि ९९० एते द्वीन्द्रियापर्याप्तकस्य वन्यहेतवः । द्वीन्द्रियापर्याप्तकस्य यन्त्रं १-१-२-२-३-४-२ परस्परानु-
वर्त्तने १-६-२-२-१-४-१

वर्त्तने पणवतिः ९६ एते षोडश हेतवः, भयप्रक्षेपात् सप्तदश हेतवः ९६, जुगुप्साप्रक्षेपाच्च ९६, उभयप्रक्षेपादाष्टादश हेतवः ९६,
सर्वेऽपि चतुर्शीत्यधिकं शतत्रयं ६८४, एते द्वीन्द्रियापर्याप्तकविकल्पाः । वादरापर्याप्तकयन्त्रं १-१-२-२-३-४-२ एतेऽङ्काः
६-१-२-२-१-४-१

परस्परगुणाज्जाताः अष्टचत्वारिंशत् ४८, एते षड्विंश हेतवः । भयप्रक्षेपात्षोडश हेतवः ४८, जुगुप्साप्रक्षेपेऽपि ४०, उभय-
प्रक्षेपात्सप्तदश हेतवः ४८, एते वादरापर्याप्तकसास्वादनस्य । मिथ्यादृष्टिवादस्य यन्त्रं १-१-१-२-२-३-४-३ एतेऽङ्काः
१-६-१-२-२-१-४-१

परस्परगुणिताः द्वाप्तसप्ततिर्भवन्ति ७२, एते षोडश हेतवः भयप्रक्षेपात् सप्तदश हेतवः ७२, जुगुप्साप्रक्षेपाच्च ७२, उभय प्रक्षेपाद-
ष्टादश हेतवः ७२, उभयगुणहेतुसर्वसङ्ख्या चत्वारिंशतान्यशीत्यधिकानि ४८०, एते वादरापर्याप्तकहेतवः । वादरापर्याप्तकयन्त्रं

१-१-१-२-२-३-४-३ एतेऽङ्काः परस्परगुणिताः द्वासाविभन्ति ७२, एते षोडश हेतवः, भयमक्षेपात् सप्तदश भवन्ति ७२,
१-६-१-२-२-१-४-१

तुल्यसामक्षेपेऽपि ७२, उभयमक्षेपादष्टदश हेतवः ७२ भवन्ति, सर्वेऽष्टाशीतं शतद्वयं २८८, एते पर्याप्त्यादरहेतवः । सूक्ष्माण्या-
प्तकस्य यन्त्रं १-१-१-२-२-३-४-३ एतेषामङ्कानां परस्परगुणनाज्जाता द्वासप्ततिः ७२, एते षोडश हेतवः, भयमक्षेपात्सप्तदश
१-६-१-२-२-१-४-१

७२, तुल्यसामक्षेपाच्च ७२, उभयमक्षेपादष्टदश हेतवो भवन्ति ७२, सर्वेऽष्टाशीतं शतद्वयं २८८ एते सूक्ष्माण्याप्तकरहेतवः
सूक्ष्मपर्याप्तकरयन्त्रं १-१-१-२-२-३-४-१ परस्परानङ्कगुणनाज्जाताः चतुर्विंशतिः २४, एते षोडश हेतवः, भयमक्षेपात् सप्तदश हेतवो
१-६-१-२-२-१-४-१

भवन्ति २४ तुल्यसामक्षेपाच्च २४, उभयमक्षेपादष्टदश हेतवः २४, सर्वेऽपि पण्यवतिः १६ एते सूक्ष्मपर्याप्तकरहेतवः । सर्वेऽ-
त्येकत्र (संक्षिपर्याप्तवर्ग) जीवस्थानहेतुसङ्ख्या षोडश सप्तसप्तति १६००० । आह जगन्मेनापि षोडश हेतवः सूत्रेऽभिहिताः
कामपर्याप्तकेषु पञ्चदशोदाहृताः, अत्रोच्यते-योगानां विषयभणनाद् गुणद्वैविध्यं स्थापयति, यस्मिन् पक्षे तात्वादनस्तत्र
मिथ्यात्वाभावात् पञ्चदश भवन्ति, पूर्वोक्तं योगद्वयं च, षोडश तु जीवस्थानव्यापितात् मुख्यतयैवेकत्र न दोष इति, जीवगुण-
स्थानेषु विशेषहेतवोऽभिहिताः, अधुना कर्मणो विशेषहेतुमतिपादनायाह-
सोलस मिच्छनिमिप्ता चञ्चाहि पणतीस अचिरैर्दृष्टं य । सेसाव कसाएहि चि जोगेहिपि सायवेचणियं ॥१२॥

व्याख्या—पोडश मिथ्यात्वनिमित्ता वदन्ते, पञ्चान्नदविरत्या च, शेषाः कृपायैरपि योगैरपि सातवेदनीयमिति पदानि । पदार्थः—यद्यपि सर्वस्यापि कर्मणश्चत्वारोऽपि हेतवोऽविशेषणाभिहितास्तथापि प्राधान्याद्गीकरणाद् व्यपदिश्यन्ते, पोडशानां कर्मप्रकृतीनां मिथ्यात्वमेव वदन्ते हेतुः यतस्तास्तद्विधाते न वदन्ते, पञ्चान्नदविरत्या मिथ्यात्वेन च, यतस्तासामविरता एव वदन्ता न एततोऽतोऽविरतिरेव प्रधानहेतुः, शेषाः पुनः पञ्चपाष्टिः कृपायैरपि वदन्ताप्युवन्ति, मिथ्यात्वाविरतिभ्यामपि, योगैरपि सातवेदनीयं मिथ्यात्वाविरतिकृपाव्यवयवेऽपि वदन्ते ततश्चतुर्हेतुमेतदिति गार्थार्थः ॥ १९ ॥

तित्थयंराहाराणं वदे समस्तसंज्ञमा हेऊ । पयडीपएसबंथा जोगेहि कसायओ इयरं ॥ २० ॥

व्याख्या—तीर्थकराहारकाणां वन्दे सम्बन्धसंज्ञमौ हेतु प्रकृतिप्रदेशवन्धौ योगेभ्यः कृपायत इतरौ इति पदानि । पदार्थः—तीर्थकरनामगोत्रस्य त्रिविधमपि सम्बन्धं हेतुराह—पदेयं क्षायिकीषामिकेऽपि हेतु स्तः ततः सर्वसिद्धानां तीर्थकत्वपूर्वकं सिद्धं तद्वान्यथ मुक्तानामपि प्रसज्यते, तयोरेकरूपत्वात् तथा च दोष इति, जगोच्यते—अध्रुववन्धनीनां प्रकृतीनां हेतौ सत्यपि वन्द्यो निरूपेन प्रतिपादितोऽन्यच्च “सेसात् कृत्ताएहि वि” इति भणनात् तीर्थकराहारकप्रकृतयो न निषिद्धाः सम्बन्धवन्तमावपि तत्सापेक्षौ अतः कृपाययोगोवैचित्र्ये सम्बन्धभेदेऽपि न दोषः क्षायोपसमिकहेतुतायां कृतायां त्वपूर्वकरणेऽस्यावन्द्यः प्राप्नोति, तच्चानिष्टमिति एवमाहारकशरीराद्गोषाद्वायोः विशिष्टसंशयो हेतुः । प्रकृतिप्रदेशवन्धौ योगवैचित्र्याद्विचिनौ भवतः, कृपायेभ्य इतौ स्थित्यनुभागमनौ कृपायवैचित्र्याद्विचिनौ भवतः। एवमेकधा हेतुनालं समुद्धया योजनीयम् । उदयो वन्द्यो वा

यामां गृणम्यानेदुष्को न भवति ता उपरि गस्यायः, परीपहा अपि क्रमोदयहेत्वोऽवस्तानाह—

तुष्पिवामुपदसीयाणि सेज्जा रोगो चहो मलो । तणफासो चरिया य दंसेफारसजोगिसु ॥ २१ ॥

व्याख्या—शुत्पिपासाशीतोष्णानि शय्या रोगो यथो मलः तृणसर्पशर्पाश्च चकारोऽनुकार्यः दंशमशफरीपहः एते एकादश तमोगिणु भवन्ति ॥

येयणियभया नृ पक्षा नाणाड आइमे । अट्टमम्भि अलाहोत्था छजमत्येसु नोवस ॥ २२ ॥

व्याख्या—एते पूर्वोक्ता एकादश परीपहा चेदनीयोदय हेतवः सयोगिणु भवन्ति, गृह्णाऽज्ञानपरीपहो च ज्ञानावरणोदये भवतः, अन्तरागोदयेऽक्षामेत्यो भवति, ततोऽप्येते चतुर्दश छजस्थानां सम्भवन्ति

निसेज्जा जायणाक्कोसो अरइ इत्थिणगगया । सफ्फारो दंसणं मोहा पावीसा चेव रागिसु ॥ २३ ॥

॥ पंचसंग्रहे चतुर्थद्वारं ॥

व्याख्या—निपाद्या याचनाऽऽश्रोत्राः अरतिः स्त्री नम्रता चकारोऽधिकार्यमृचकः सत्कारपुस्तकारपरीपहः एते साम चारित्तमोऽनीयोदयाद् भवन्ति । दर्शनपरीपहो दर्शनमोहनीयोदयात् प्रादुर्भवति, एवकारोऽवधारणार्थः, एते द्वाविंशतिपरीपहाः सद्भूतः तरागिणेर भवन्ति, समर्पि च हेतुद्वाराखेपगतो, ग्रन्थतः शतपञ्चकेन । उक्तं चतुर्थद्वारात्

अपुना पञ्चमद्वारमारभ्यते तस्य चैयं सम्बन्धप्रतिपादिका आदिमाथा—

• बहस्तुदओ उदये उदीरणा तदवसेसयं संतं । तम्हा धंधविहाणे भण्णंते इह भणियन्वं ॥ १ ॥

व्याख्या—यद्दस्य कर्मणः सत्ताः उदयोऽनुभवनं भवति, अनुभूयमाने कर्माणि प्रक्षिप्यऽनुदयमाप्तं प्रयोगेणानुभूयते यत्सा उदीरणा, ताभ्यां यत् नानुभूतं तत्तद् भवति, तस्माद् वन्यविधाने भण्यमाने इत्यनेन प्रकारेण भणितव्यमिति गार्थार्थः ॥ १ ॥

गुणस्थानेषु मूलमूढविवन्धविधिमाह—

जा अपमत्तो सत्तहु फंथा सुहुम छण्हमेयस्स । उवसंतलीणजोगी सत्तण्ह णियट्ठिमीसअणियट्ठी ॥ २ ॥

व्याख्या—यावदममचगुणस्थानं तावत् सत्तानां अष्टानां वा मूलमूढतीनां वन्यक मोहायुषोवर्जयित्वा सूक्ष्मसम्परायः एतां वन्यक एतस्य वेदनीयस्य उपशान्तशीणमोहयोगिनो वन्यकाः, आयुष्कवर्जानां सत्तानां निवृत्तिसमिध्यादृष्टिअनिवृत्ति-
वदरा रत्नका इति गार्थार्थः ॥ २ ॥

रत्नसोदयमाह—

जा सुहुमसंपराओइणसंताई ताव सव्वाइ । सत्तहुवसंतलीणे सत्त सेसेसु चत्तारि ॥ ३ ॥

व्याख्या—यावन्मूलममचगुणस्थानं उदीर्णानि उदयं गतानि सन्ति विगन्ते तावत्सर्वाणि अक्षेपाणि कर्माणीति ग-
म्योऽपि सत्तहुअन्तकुरापस्स तसोदीर्णान्त्थो विपमानानि, क्षीणकुराये सत्त, शेषयोः योग्ययोगिनोश्चत्वारि उदयं गतानि
विपमानानि च भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ३ ॥

एतदेव ज्ञापयानेव्याह-

प्रांति सत्त अट्ट उदिण्णसत्तट्ठा उ सञ्चेवि । सत्तट्ठेगंधगमंगा पळत्तसण्णिमि ॥ ४ ॥

व्याख्या-वदन्ति स्मार्थवर्जानि सपूर्णान्यथै वा, उदीर्णविद्यमानाट्ठास्तु सर्वेऽपि-सर्वजीवस्थानजीवाः, सप्ताष्टपट्टका वन्यफलविरुद्धा अपि संक्षिप्ति पर्याप्तके सम्भवति, तुल्यधाधिक्यादष्टसप्तचतुर्विधोदयसत्कर्मविरुद्धाश्च भवन्तीति गार्थार्थः ॥४॥

उदयमसन्नैवोक्ता सत्कर्मता, उदीरणाभाह-

जाव पमत्तो अट्टण्णुदीरगो वेयआउवज्जाणं । सुहुमो मोहेण य जा खीणो तप्परओ नामगोपाणं ॥ ५ ॥

व्याख्या-मिथ्यादृष्ट्यावत्प्रभवचतुष्टयस्तावज्जीवोऽष्टानामपि कर्मणामुदीरको भवति, स एवायुपि अवलिरुशोपोदये सप्तकर्मोदीरको भवति, अथाप्रभवचतुष्टयावत्सप्तकर्मण्यस्त्युपि कर्माणां उदीरको भवति, स एवायुपि अवलिरुशोपोदये द्वये मोहनीये सप्तसम्भारापोऽपि पञ्चानामुदीरको, वेदनीयायुर्मोहनीयेथ कर्मानां तच्छेषाणां पञ्चानां कर्मणां उपशान्त्युपायवत् क्षीणकर्मण्युपाणो जीवस्तावदुदीरकः, स एव क्षीणकर्मणो ज्ञानावरणदर्शनावशान्तस्येव्यालिरुशोपोदयेषु नामगोत्रयोरेवोदीरको भवति, तत्परस्तु सयोगिजिनो नामगोत्रयोरेवोदीरको भवति, चतुर्दशधिकोऽर्थोऽस्ति प्रतिपादित एव । उदये उदीरणा भवति, अतः सापवादं वक्तुकाम आह-

जावुदओ ताव उदीरणा वि वेयणिपआउवज्जाणं । अट्ठावलियासेसे उदए उ उदीरणा नत्थि ॥ ६ ॥

व्याख्या-यावन्मानं कालमुदयोऽस्ति तावन्मात्रमुदीरणापि भवति, किमष्टानामपि ? नेत्याह-वेदनीयायुष्केशेषाणां

पणां वेदनीयायुपोस्तु पुनः उदीरणाव्यपगमेऽपि किञ्चिन्त्युनपूर्वकोटिकालं यावदुदयो भवति । अद्वा-कालोऽभिधीयते, आव-
लिता तदिभागाभियानं क्रीडाविशेषस्वापीदमेवाभियानं अवो विशेषणं क्रियते, अद्वावलित्वा कालावलित्वा तन्मात्र उदये घाति-
कर्मणामुदीरणा नास्ति तु गन्दाधिक्यमानामगोत्रयोस्त्वयोगिकालं यावदुदीरणा नास्तीति गार्थायः ॥ ६ ॥

उत्तरप्रकृत्युदीरणाग्रह-

सायासायाऊर्णं जाव पमत्तो अजोगि सेसुदओ । जा जोगि उदीरिखइ सेसेसुदया सोदयं जाव ॥ ७ ॥

व्याख्या—सत्तास्मात्तमनुशयुगं यावत्प्रपत्तस्त्वावदुदीरणा, न परतः, अयोगिनः श्रेयोदयः प्रकृतिदशकमित्यर्थः, या-
वत्सयोगिकेचलो तावदुदीर्यते, श्रेयोदयकदशगुणप्रकृत्युदयाः, स्वस्थानं स्वोदयं यावदुदीर्यन्ते न परत इति समासार्थः, व्यासा-
र्थस्तु मिथ्यात्वात्तपसूस्मत्रिराणां मिथ्यादृष्टावुदय उदीरणा च । अनन्तानुबन्धित्वमिच्छुः कस्यावरणां सास्वादनं यावदुदय
उदीरणा च, सम्प्रतिमिथ्यात्सस्य सम्प्रतिमिथ्यादृष्टावुदयः उदीरणा च, वैक्रियपद्भुन्भगनादेवायशस्तिर्गमनुष्यानुपूर्वीदेवनार-
कायुद्दितीयरूपायामविरतं यावदुदयः उदीरणा च, नीचैर्गोत्रतीयरूपायोग्योतीतिर्यग्मात्स्यायुषां यावद्देशविरतं तावदुदयः,
उदीरणा च, स्थानदिक्त्रिंशहाकरद्विक्रमकृतीनां प्रमत्तं यावदुदय उदीरणा च, सातासातमनुशयुषां उदयः परतोऽप्यस्ति नो-
दीरणा अयं विशेषः, सम्प्रत्यक्षद्विनाराचकीलिकाच्चिन्नपुष्टसंहननामप्रमत्तं यावदुदयः उदीरणा च, एवं हास्यादिपट्टकस्या-
पूर्वकरणं यावत्, वेदत्रिकस्य संज्वलनत्रिकस्य च वादरूपायं यावत् संज्वलनलोभस्य सूक्ष्मरूपायं यावत्, द्वितीयवृत्तीयसं-

१ साधारदिकस्य प्रमत्त एवायं सम्प्रमत्तोऽयं विषयसाधकः । २ अविरताप्रमत्तं यावत् ।

इत्यनयोत्पन्नान्तरूपयं यावत्, दर्शनपद्व्युत्थानान्तरायाणां क्षीणकृपायं यावदुदयः, उदीरणा च, नामधुवोदयसंस्थानपद्व्युत्पत्त-
निकौदारिकविहायोगनिद्रिरूपत्येकमुत्सृज्यस्वराद्यसहजनानां यावत्संयोगिकेवली तावदुदयः उदीरणा च, त्रसादिवयं सुभ-
गादिवयं मनुज्यगतिपञ्चेन्द्रियजातितीर्थैर्गोत्राणां तु सयोगिन्येवोदीरणा, न परतस्तदुदय एवायं विशेषः, अत एकादशसु
गुणेषु यावदुदयस्तावदुदीरणापीति गार्थार्थः ॥ ७ ॥

उदयेऽप्युदीरणा यासां भाज्या ता उपसर्गयज्ञाह-

निहाउदयवर्धनं समिच्छपुरिसाण एगचत्तणं । गयणं चिय भज्जा उदीरणा उदए नत्तासि ॥ ८ ॥

व्याख्या—सामान्योपन्यासाग्निद्रापञ्चकं श्रुते, चतुर्विंशतामुदयवर्तनां ज्ञानन्तरायायुदशनचतुष्कृतातासातद्धी
नृपंसकोशैर्गोत्रैर्देवकसम्पत्त्वसंज्वलनलोभत्रसमुभगादित्रिकयञ्चेन्द्रियजातिमनुष्यगतितीर्थङ्कराणां समिध्यात्तत्पुरुषवेदानामेक-
चत्वारिंशतां एतासामेव भाज्या उदये उदीरणा नान्यासामेकाशीतिप्रकृतीनां यावदुदयस्तावदुदीरणापीत्यर्थः, एतेदेव भाव-
यति-निद्रावृत्तीपपर्याप्तिं यावदुदीर्णाव्यवधानेनानुभवतृष्यमुदीरणा, आयुषां भवान्तावलिकाकालमुदयेनानुभवति, ज्ञानान्तरा-
यदर्शनचतुष्कराणां क्षीणरूपायान्तावलिकाकालमुदयेनानुभवति, नामनवकाञ्चैर्गोत्रसातासातानामयौगिकालमुदयेनानुभवति जीव
इति गम्यते, लोभस्य मूलमकृपायान्तावलिकाकालमुदयेनानुभवति, एवं सम्यक्त्वस्यापि सायिकसम्यक्त्वोत्पत्तौ, मिथ्या-
तस्य तु प्रथमस्थित्यावलिकाशेषायां उदीरणान्यपगमेऽप्युदयो भवति तदुदयसमाप्तावपेक्षाम्ययत्तमाप्तिमयपि, स्रक्पथैर्णी-
तीवेदोदयेनासृढः प्रथमं नृपुत्तकं विनाशयति, ततः स्त्रीवेदमप्युदीरणोदयाभ्यां अनुभवत, शेषावलिकाकालं यावत्तां पुनः

स्वोदयेनानुभवति पश्चात्सक्तं समकं विनाशयति, नृपसक्रोदयेनाल्लस्तनैव सह वा स्त्रीवेदमप्यनुभवति, तस्यापि पश्चिमावलिका-
कालं स्वोदयेनानुभवति, पश्चात् समकं विनाशयति, पुरुषवेदोदयेनाल्लः प्रथमं नृपसक्तं पश्चात् स्त्रीवेदं क्षपयति, ततः स-
प्तकं समकं प्रारम्भयति, सम्यहीनवलिकद्वये श्लेषे हास्यादिषट् क्षपयति, ततः स्वोदयेनानुभवमानो जीवः शेषं क्रोधे क्षपयति,
एवमेवासाधुदये उदीरणा भाज्या, शेषाणां यावदुदयस्तावदुदीरणापीति गार्थः ॥ ८ ॥

अथुना वन्यप्रकारमाह-

होति अणाह अणतो अणाह संतो य साह संतो य । वंघो अभव्वभव्वोवसंतजीवेसु इह तिविहो ॥ ९ ॥
व्याख्या-अनाद्यपर्यवसितोऽनादि ध्रुव इत्यर्थः, अनादि सपर्यवसानोऽनाद्यध्रुवः, साविसपर्यवसानः सायध्रुव इत्यर्थः, त्रि-
विधो वन्यो यथासहृदयेनाभ्यभव्योपशान्तजीवेषु तद्विषय इति नान्यथेति गार्थः ॥ ९ ॥

त्रिविधस्यापि वन्यस्योत्तरभेदान् दर्शयन्माह-

पृथ्वी द्वितीपएसा-शुभावभेया चउव्विहेकेको । उफोसाणुकोसगजहणअजणया तेसि ॥ १० ॥
व्याख्या-एकैकस्य वन्यस्य प्रत्येकं चत्वारो भेदा भवन्ति, प्रकृतिवग्यस्थितिवन्धानुभागवैयर्थ्यभेदश्चन्धाख्यास्तेषामपि
चतुर्णो वन्यानां प्रत्येकं चत्वारो भेदा भवन्ति, उत्कृष्टानुलुप्तजघन्याजघन्याख्याः इति गार्थः ॥ १० ॥

तेचि ह्म सादिअणादीधुवअधुवभेयओ पुणो चउहा ते पुण दुचिहा नेयां मूलुत्तरपगतिभेएणं ॥ ११ ॥
व्याख्या-तेऽऽथनन्तरोदिताश्चत्वारः साधनादिध्रुवाध्रुवभेदतो-भेदेन दुश्चन्द्राधिकयाचतुर्विधा अन्वेष्टव्याः, सम्मविनोऽसंभवि-
५

नथ, पुनस्तेऽप्यनन्तरोदितां द्विविधा ज्ञातव्या मूलोत्तरप्रकृतिर्गदतो-भेदेन एषा वन्धसङ्कल्पा मूलमयिषा भावनीयेति गाथार्थः ॥ ११ ॥

अन्येऽपि मूलोत्तरप्रकृत्याश्रिताः चत्वारो वन्धप्रकारा भवन्ति, तानाह-

मूभोगारण्यरग अव्यक्त अवद्विभो य विष्णोऽया । मूलोत्तरपण्डर्यधणासिया ते इमे सुणस्तु ॥ १२ ॥

व्याख्या-मभूताकारोऽन्यतरोऽव्यक्तोऽस्थितश्चेति विज्ञेयाः, पूर्ववन्धात् सङ्ख्यां प्रति यदाधिको भवति, तदा प्रभूताकारः, यदा तु पूर्ववन्धादुत्तरवन्धो हीनस्तदाऽन्यतरो वन्धः, यदाऽव्यक्तस्य वन्धो भवति तदा अव्यक्त इति संज्ञाज्ञातव्याः, यदा भूयो भूयस्तत्सङ्ख्यायैव विदधति, तदाऽस्थितवन्धः, मूलोत्तरप्रकृतिगतास्ते त्वमी शृणुत इति गाथार्थः ॥ १२ ॥

मूलप्रकृतिषु वन्धस्थानान्याह-

इगच्छादिमूलियाणं वंधद्वाणा हवन्ति चत्वारि । अव्यवधो न वंधद् इह अव्यक्तग अओ गस्थि ॥ १३ ॥

व्याख्या-एकपदादिमौलानामिति एकं पदं सप्ताष्टौ वा कर्माणि वध्यन्ते एव, मूलप्रकृतीनां चत्वारि वन्धस्थानानि । अवन्धको भूत्वा मूलप्रकृतीनां वन्धको न भवतीत्यतोऽव्यक्तवन्ध इह नास्ति, भूताकारसङ्ख्योऽन्यतराथ, चत्वारोऽवस्थिता इति गाथार्थः ॥ १३ ॥ अत्रैवातिदेशमाह-

मूभोगारण्यरग अव्यक्त अवद्विषा जहा वंधे । उदधोदीरणसंतेसु वाचि जह संभवं नेषा ॥ १४ ॥

व्याख्या-भूताकारात्यन्तरकाव्यक्तावस्थिता यथा वन्धे उदयादीणास्तत्त्वानि यथासम्भवं ज्ञेयाः, वाचन्दो यत्तदो-
नित्यसम्बन्धव्यापकाः, यथा वन्धे तथा उदयादिव्यपि ज्ञेया इति मूलप्रकृतीनां चत्वारि सप्ताष्टौ श्रीण्डुदयस्थानान्येतानि

सम्भवन्ति, एको भूताकारो यतः सप्तवेदको भूत्वाऽष्टवेदको भवति, द्वावल्पतरावुदयौ, नास्त्यत्रान्यक्तः, त्रयोऽवस्थितोदया इति । उदीरणायाः पञ्च स्थानानि द्विपञ्चपदसप्ताष्टाविवि मूलप्रकृतिषु त्रयो भूताकाराः, अत्र लप्यन्तरूपायः पञ्चोदीरको भूत्वा पद सप्ताष्टोदीरको भवति, द्विकोदीरको न परावर्तते इति, चत्वार्य(रोऽ)ल्पतराः अष्टोदीरको भूत्वा सप्तपदपञ्चद्विकोदीरको भवति क्रमेणेति नास्त्यत्रापथव्यक्तः, पञ्चापथस्थितोदीरणास्थानानि । चतुः सप्ताष्टौ त्रीणि सत्कर्मस्थानानि, भूताकारान्यक्तौ नचात्र भवतः, द्वेऽल्पतरस्थाने सप्तरुचतुष्के, अवस्थितस्य सत्कर्मणः त्रीणि स्थानानीति गायार्थः ॥ १४ ॥ उत्तरभेदानधिकृत्याह—

बंधठाणा तिदसद्व दंसणावरणमोहनामाणं । सेसाणेगमवद्वियंधो सन्वत्य ठाणसमो ॥ १५ ॥

व्याख्या—वन्धस्थानानि त्रीणि दशाष्टौ यथासङ्ख्येन दर्शनावरणमोहनीयान्नां भवन्ति । शेषाणां ज्ञानान्तराययुगोत्र-वेदनीयानां एकं वन्धस्थानं सद्युदितानां, नव पद चतुष्टयां प्रकृतीनां वन्धान्निधैव दर्शनावरणस्य वन्धः, द्वाविंशत्येकोविंशतिसप्त-दशप्रयोदशनवपञ्चचतुर्विंशत्येकप्रकृतिवन्धाश्च मोहनीयवन्धस्थानानि, त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिपद्विंशतिअष्टाविंशतिपदकोनविंशद-विंशदेकोविंशदेकप्रकृतिवन्धादष्टौ नाम्नो वन्धस्थानानि, ज्ञानान्तराययोरेकं, पञ्चानामपि सहचरितत्वाद्, गोत्रायुर्वेदनीयानां तु तदन्यतरस्याः प्रकृतेर्वन्धादेकं स्थानम्, अवस्थितिबन्धाः सर्वत्र मूलोत्तरप्रकृतिषु स्थानतुल्याः यत्र यावन्ति स्थानानि, तत्र तावन्तोऽवस्थितवन्धा इति गायार्थः ॥ १५ ॥

मूओगारा दो णव छय्यपरा दुगठ सत्त कमा । भिच्छाओ सासणत्तं न एकतीसेक्कगुरु जम्हा ॥ १६ ॥

व्याख्या—भूताकारा द्वौ नव पद, अत्यरा द्वौ अष्टौ सप्त क्रमात्—क्रमेण दर्शनावरणमोहनीयान्नां भवन्ति, दर्शनचतुष्क-

वन्धात् सञ्ज्वलनलोपवन्धाच्च प्रतियतितस्य दर्शनावरणस्य द्वौ मोहनीयस्य नव, भूताकारवन्धा भवन्ति, ते च सुगमाः, श्रेणी-
भारोद्गतौ द्वावल्पतरौ दर्शनावरणस्य, अष्टौ मोहनीयस्य, यतो भिद्यन्तगुणात् सास्वादन्मुने द्वाविशतिवन्धकान्नैकविशतिवन्धकं
प्रतिपद्यते, अतोऽष्टावल्पतराः, नात्रो भूताकाराः षट्, अल्पतराः सप्त, यतो भूताकारा षट् क्रमेण भवन्ति, न सप्तसः, प्रतिप्रततोऽपि
तस्यान्यत्र गतत्वादेकविंशद् वन्धस्य । अल्पतरा अपेक्षात्रिंशद् वन्धादुपपन्नस्य वन्धेषु गमनात्. सप्त भावनीयाः, दोषेषु भूता-
काराऽल्पतरौ न भवतः, अवस्थितिबन्धो वन्धस्यानसमः प्रतिपादित एवेति गार्थार्थः ॥ १६ ॥

चउ छ यिइए नांममि एगगुणतीसतीसअव्वत्ता । इमि सत्तरस य मोह्मे एक्कको तदप्यवज्जाणं ॥ १७ ॥

व्याख्या-चतुःषट्सन्धो द्वितीये दर्शनावरणे भवतः द्वौ अव्यक्तौ, चतुर्वन्ध उपशमाद् भ्रष्टस्य, षड्वन्धोऽभरणतो गतस्य ।
नात्रि त्रयोऽव्यक्तवन्धा एकोनत्रिंशद् त्रिंशदेकवन्ध इति । एकवन्ध उपशमात् प्रतिपतितस्य, गनुव्यगतिपयोग्या एकोनत्रिंशत्, तीर्थ-
कारयोग्या त्रिंशत्, एतौ द्वावव्यक्तौ वन्धावुपशमयेन काले कृते मुरगतौ गतस्य । मोहनीयेऽप्युपशमात् प्रतिपतितस्य लोभवन्ध
एकविधोऽव्यक्तः, तस्मादेव मुरगतौ गतस्याविरतस्य सतो द्वितीयः सप्तदशेऽव्यक्तः । एक्कको वेदनीयवर्जनां ज्ञानान्तरायायुर्गो-
त्राणामिति गार्थार्थः ॥ १७ ॥

सामान्योचरभकृतीनां वन्धस्थानानि अभिषादुक्ताम आह-

इम सत्तरिगुत्तरजा दुवीस छवीस तह तिपण्णाई । जा चोवत्तरि वावद्विद्विहियंबंधाउ गुणतीसं ॥ १८ ॥

व्याख्या-एकोनत्रिंशद् वन्धस्थानान्युचरभकृतीनामवस्थितवन्धा अप्येतावन्त एव, अत्राव्यक्तवन्धो नास्ति, भूताकारा

अष्टाविंशतिरुपशान्तः मतिपतनोऽत्यतराः अप्यष्टाविंशतिः तदेव स्थानमारोहतः, एतदेव भाव्यते-उपशान्तः सातवेदनीयस्य बन्ध-
 कस्तस्माद् भ्रष्टः सूक्ष्मरूपायित्वं गतः गणां मौलानां सप्तदशानामुत्तरप्रकृतीनां वन्धो भवति, सातोर्व्ययः शीर्षादिदशानावरणचतुःकृदा-
 नान्तरापदशकमिति, भूयो वादरूपायित्वे लोभमायामानक्रोधयुवेदबन्धकादष्टादिदशविंशतिरुपशान्तान् पञ्च वन्द्यान् करोति,
 अर्धवर्णने भयलुगुसायुलवन्धात् पञ्चविंशतिर्भवति, नाम्नोऽष्टाविंशतिवन्धके तस्मिन्नेव त्रिपञ्चाशद् भवति, एकानविंशद्वन्धके
 चतुःपञ्चाशद्, त्रिंशद्वन्धके पञ्चपञ्चाशदेकाविंशद्वन्धके षट्पञ्चाशद्, निद्राद्विक्रान्तिवन्धके सप्तपञ्चाशद्, निद्राद्विक्रान्तिवन्धके
 अष्टपञ्चाशदपूर्वकरणे, तथाभूतस्याममत्तस्य देवायुर्वन्धे एकोनपञ्चविंशतिर्भवति, नाम्नोऽष्टाविंशतिवन्धकस्य चतुःकपायद्विंशो देशविरतस्य
 पञ्चविंशतिर्भवति, नाम्न एकोनविंशद्वन्धकस्यैकपञ्चविंशतिर्भवति नाम्नोऽष्टाविंशतिवन्धकस्यायुर्वन्धे चतुःकपायवन्धे त्रिपञ्चविरतस्य द्वाप-
 णिर्न सम्भवति, एकोनविंशद्वन्धके चतुःपञ्चविंशतिवन्धके पञ्चपञ्चविंशतिवन्धके षट्पञ्चविंशतिवन्धके, मिथ्यातत्त्वानिद्वि-
 कानन्तावन्धिवन्धकनामत्रयोविंशतिवन्धात् सप्तपञ्चविंशतिर्भवति, पञ्चविंशतिवन्धादेकोनसप्ततिरायुर्वन्धे सैवाष्टपञ्चविंशतिर्भवति, पञ्चविंश-
 तिरायुर्वन्धात् सप्तविंशतिर्भवति, अष्टाविंशतिवन्धात् द्वाप्ततिः । सैवायुर्वन्धादेकसप्ततिर्भवति, एकोनविंशदायुर्वन्धात् त्रिसप्ततिर्विशद-
 वन्धावन्धुःसप्ततिलच्छ्रुतः १-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-
 ४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-६०-६१-६२-६३-६४-
 चारमभिहितं तत्रैकोचरा राशयो ग्राह्याः, तथाशब्द इति यथा वन्धे तथोदयेऽपि स्वबुद्ध्या ज्ञेयम् । ज्ञानान्तरायायुर्वेदनीयगोत्राणामे-
 कैकमुदयस्थानं दर्शनावरणस्य द्वे-चतुः पञ्च वा, नव मोहनीयस्यैकद्विचतुः पञ्चषट्सप्ताष्टनवदशेति । नाम्नो द्वादशोदयस्थानानि

अट्ट नव विंशतिरेकविंशतिः चतुर्विंशतिरतः एकद्वयं यावदेकविंशत्, तावदेतद्व्यति, ८-९-२०-२१-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१। अवस्थितोदयाः सर्वत्र स्यान्मुल्याः, अव्यक्तोदया मोहनीयस्यैव नान्येषां तेषुपि पञ्च भवन्ति, एकपट्टं समाष्टौ नव इति। तत्रैकः लोभोदय उपशान्तात्पततः, शेषास्तस्यैवामरागतौ त्रिकृपायुग्ममयजुष्पासम्पत्स्त्वोदयेष्विति। दशनावरणे भूताकारोऽस्तत्रैकः, तौ मोहनीयेऽष्टावष्टौ। नाम्नि अष्टौ भूताकारोदयाः, यतोऽष्टौ भूत्वा न नवोदयो न च तस्मादपि विंशत्यादिः, तस्मादपि नैकविंशतिः, तदादिका अष्टौ भवन्ति संसारिणां समुद्घाते (च। अत्यन्तरास्तु नव भवन्ति, नवोदयान्नाष्टकोदयः, नाप्येकविंशत्युदयादिस्तुदयः) पञ्चविंशतिश्चतुर्विंशत्युदयो नापचये भवतः, ततस्तौ संसारिण्यपचये नैव भवतः, तीर्थङ्करायोगिप्रतिपत्तौ सारादुच्छ्रितात् पराघातविहाययोगिभ्यां मृत्येकोषघातोदारिकद्विकसंस्थानतहनेभ्यो ध्रुवोदयिभ्यो निरोधाद् भावयेदिति।

सामान्योत्तरमकृतीनामुदयस्थानान्याह—

एकार धार ति चउक्क वीसा गुणतीसओ तु चउतीसा। चउआला गुणसठ्ठी उदयठाणाहं छवीसं ॥ १९ ॥
व्याख्या—एकादश द्वादश त्रयोविंशतिः चतुर्विंशतिः एकोनविंशतो यावच्चतुर्विंशत् चतुश्चत्वारिंशतो यावदेकोनपट्टिरेव मुदयस्थानानि पट्टिविंशतिः, ११-१२-२३-२४-२९-३०-३१-३२-३३-३४-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-अत्राप्यव्यक्तोदयो नास्ति, यतो (नो)ऽनुदयः, अवस्थितोदयाः पट्टिविंशतिः, अन्तरालगतौ समुद्घाते च समयद्वयोपलब्धेः, भूताकारा एकविंशतिरस्तत्राश्रयचतुर्विंशतिः ॥ १९ ॥ यत आह—

१ समुद्घाततरास्तुप्रधाच भवति' इति सर्वोदयं पुस्तकेषु.

मृगप्यपरा इति चउयोसं जण्णेइ केवली छउम । अजओ न केवलित्तं तित्थयरियरा च अण्णोणं ॥२०॥
 व्याख्या—मभूताकारा एकमिवाविरत्यन्यथाचतुर्विंशतिर्भवः केवली छमस्योदयेषु न याति, न वास्तीर्थरुस्त्यर्थिद्वारोदयेऽ-
 प्यतः पञ्च मभूततरा न भवन्ति । 'अयतः' अयित्वो न च केवलित्तं याति, चतुश्चत्वारिंशदुदपात् केवल्युदयेऽपि प्रतिभासः, तीर्थ-
 द्वारोदयोऽप्यतीथरुदयेषु, अतश्चतुर्विंशतिरत्यन्तरा इति, एतदेव भावयति,—नामः प्रकृत्यष्टरु सात्तायुरुगैः तैश्चैकादशातीर्थकरस्य
 भवन्ति, तीर्थद्वारस्य सह द्वादश वायुभौ नाममुद्योदययुक्तौ नवोर्विदातिचतुर्विंशती भवतः, नात्रैकोऽपि मभूताकारः यतो
 नायोगी सयोगिरहं याति, तौ प्रत्येकोऽप्यतीथद्वारिः कद्विरुसस्थानान्यतरप्रथमसहनैर्बुक्तौ एकोनविंशतिशदुदयौ भवतः, तीर्थरुताती-
 र्थकरयोरेकानिदुदयौ नाम्नः सात्तायुरुगैस्सह चतुर्विंशत्यवतिशदुदयौ भवतः, वाऽथां स्वदिनोद्ये त्रयस्त्रिंशद् द्वात्रिंशद् उदयौ,
 एताभ्यामुन्वृत्तानिरोधे द्वात्रिंशदेकविंशदुदयौ, ११-१२-२३-२४-२९-३०-३१-३२-३३-३४ एते दश केवलिनामेव, एतेषु
 पद मभूततराः, अत्यन्तरा नव नातः प्रतिपत्तन, युगमिति चतुश्चत्वारिंशदुदयः साधिकाविरत्यस्य भवान्तरे पाति कर्मणां विंशतिर्याति-
 कर्मणा चतुर्विंशतिस्तदुदयाः तस्यैव सम्भस्यस्य भवतुगुत्साज्ञोपेदेषु निद्रामक्षेपाद् भवन्ति, मिथ्यादृष्टेः पट्टत्वारिंशदाद्या, दसोदये
 एकोनपट्टिः, मिथ्यादृष्टेः पञ्चचत्वारिंशत भवन्ति, तस्य भवान्तरे सप्तकोदयाभासः, भूताकारा अत्राविरतोदयेषु भवन्ति अत्यन्तराश्च,
 निद्रामयगुत्साभासश्रयोदपित्याद् भावयेत् । सत्कर्मणोऽपि ज्ञानान्तराण्यथोवस्थितसत्कर्मणैः । वेदनीयस्यैकमत्यन्तं, अवस्थि-
 तमप्येकमेकविधस्य सामयिकस्थितिलात्, गोत्राण्युगैः द्वे अयस्यते, एक भूताकारं, अल्पतर च, नास्त्यव्यक्त । दर्शनाचरणे
 द्विविधमवस्थितं, चतुःसत्कर्मणः सामयिकलात्, द्विविधमत्यन्तं, भूताकारमव्यक्तसत्कर्म च नास्ति । मोहनीयस्य पञ्चदश सत्कर्म

स्थानानि अष्टमसप्तद्वचतुस्त्रिंशत्पिका विभक्तिः त्रिंशत्पिका दश पञ्चचतुस्त्रिंशदेक इति प्रकृत्यवस्थानाद् पञ्चदशावस्थितानि, चतुर्दशालताराणि, एक एव भूताभारः, यतः—चतुर्विंशतिषड्विंशत्योरष्टाविंशतिर्भवति, नान्यथेति, नास्त्यत्राव्यक्त । नाम्नो द्वादश सत्तमस्थानानि, त्रिद्विंशतिर्नवाष्टाशीतिशीतिः नवपट्पञ्चसप्ततिः पट्शतीस्त्रिंशत्पिकाविंशतिश्चेति, अत्र दशावस्थितानि नवाष्टसत्तमार्णः सामयिकत्वाद् नास्त्यव्यक्तं, दशालतारस्थानानि, यतः प्रथमचतुष्काद् द्वितीयचतुष्कप्रक्रमेण चलति, द्वितीयचतुष्कानु नवाष्टगमने द्वे, चतुर्थस्थानाद् प्रथमाष्टगमनं तस्मादपि तृतीयगमनमिति द्वे, अष्टारकचतुष्कोद्गमने द्वे, एवं दश, पट्-भूताभारा यतः चतुर्माश्यात् क्रमेण प्रथमचतुष्के गमनमष्टाशीत्यादिभ्योऽग्निनिविन्नवयोश्च गमनं भवति, ॥ २० ॥

एकार नारत्तासीद्गि चउपंचाहिया य चउणउई । ततो चोइसहियसय पणवीसाओ य छायालं ॥ २१ ॥
पत्तीसें नत्थि सयं एवं अडयाल संतठाणणि । जोगि अघाइचउके भण खिचिउं घाइ संताणि ॥ २२ ॥

माथाद्वयवाख्या—एफादश द्वादशयोगिस्थानेऽग्नीत्येकाशीतिचतुःपञ्चाशीतिरेतानि चलति सयोगिनि, अघातिचतुःपञ्चाश पट् सत्स्थानानि, अतश्चतुर्नवतिस्तस्याः रूपश्रुत्या यामचतुर्दशांतरं श्रुतं पञ्चविंशत्यधिकश्रुतायावत्पट्चत्वारिंशदधिकं श्रुतं, किन्तु द्वात्रिंशदधिकं श्रुतं नास्ति, एवमनष्टचत्वारिंशत् सत्स्थानानि ‘भण’ कथय सत्तमार्ण इति, ११, १२, ८०, ८१, ८४, ८५, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १००, १०१, १०२, १०३, १०४, १०५, १०६, १०७, १०८, १०९, ११०, १११, ११२, ११३, ११४, १२५, १२६, १२७, १२८, १२९, १३०, १३१, १३३, १३४, १३५, १३६, १३७, १३८, १३९, १४०, १४१, १४२, १४३, १४४, १४५, १४६ । सिन्वा चातिकर्मणां सत्स्था-

नानि तान्येव सङ्क्षेपतो दर्शयन्ते, सयोगिनः सञ्चलकं अघातिसयोगजं ८०-८१-८४-८५ ज्ञानान्तरायदशकदशेनचतु-
 ष्ठाभ्यां सह जातं ९४-९६-९५-९७-९८-१००-९९-१०१ एतानि क्षीणकपायसत्स्थानानि, एवं लोभेन,
 सुप्तसम्पराये, ९७-९८-१०१-१०२ मायया मानेन क्रोधेन पुरुषवेदेन षट्केन ह्रीवेदेन नपुंसकेन षोडशकेन कपायाष्टकेन
 सह बादरकपाये नव चतुष्कानि भवन्ति, अतो मोहनीयसत्कर्मभिरष्टाविंशत्याद्यैर्निद्रात्रिक्रनामत्रयोदशकयुक्तानि क्षीणकपाय-
 सत्स्थानानि षट्चतुष्कप्रमाणानि भवन्ति अविरतादीनां, यत् पञ्चचत्वारिंशदधिकं शतं तदायुर्वन्त्ये पट्टचत्वारिंशदधिकं शतं भवति,
 बायुतेजस्कायिकेयवांतिकर्ममकृतीनां द्वयक्षीतियातिकर्मणां पञ्चचत्वारिंशदेवं सप्तविंशत्यधिकं शतं, तदेव त्रिर्वायुर्वन्त्येऽष्टा-
 विंशत्यधिकं शतं भवति, वनस्पतिकायिकानां तु स्थितिसयात् क्षीणेषु देवनररुगतियोग्येषु अघातिरुग्णं पञ्चाक्षीतिः मरुतयो
 भवन्ति, घातिरुग्णां पञ्चचत्वारिंशत्, एङं त्रिंशदुत्तरं शतं तदेवायुर्वन्त्ये षट्चत्वारिंशदधिकं शतं भवति एङं प्रकारान्तरसम्भविनः पुनरु-
 क्तस्थानपरित्यागादष्टचत्वारिंशत्सत्स्थानानि, अत्राव्यक्तानि न सन्ति, अवस्थितानि चतुश्चत्वारिंशत्, एकादश द्वादश चतुर्नर-
 त्रिपञ्चनवत्रिंशानानां सामयिकत्वात्, सप्तचत्वारिंशदल्पतराणि । सप्तदश भूताकाराणि, यतः सप्तविंशत्यधिकाच्छतादारभ्य
 भवन्ति, तत्रापि न त्रयस्त्रिंशदुत्तरं शतं यतस्तथा ? तान्यथस्वनसत्स्थानानि च क्षपकेषु भवन्ति, तत्र च भूताकाराणामसम्भवो भाव्य
 इति गाथाद्वयार्थः ॥ २१ ॥

साधनादिवन्यानां सहचरितत्वाद्—

साई अधुवो नियमा जीवविसेसा अणाइ अधुव धुवो । नियमा धुवो आणाइ अधुवो अधुवं व साई वा ॥ २३ ॥

व्याख्या—यत्र सादिङ्ग्यस्तत्र नियमाविद्येनाश्रुतेनापि भाव्यम्, सादिश्रुवो भवतीति भावः, अनादिगन्धस्तु जीव-
मपिकृत्तगाश्रुवो ध्रुवो वा, अभव्यानां योज्जादिः स ध्रुवो यस्तु भव्यानां सोऽश्रुव इति भावः, निष्पत्तात्-निययेन, यो ध्रुवः सोऽनादिर
ध्रुवस्तु भयुव एव भवति भूयः सादितां भवतीति गाथायः ॥ २३ ॥

अनन्यानुत्कृष्टाध्यामजगन्मन्योऽनुत्कृष्टौ (जगन्मन्यन्योत्कृष्टानुत्कृष्टेजगन्मन्योऽनुत्कृष्टः) चैकः कैपाङ्गितप्रतिभाति, तद्वय-

रुजागाह-

उकोसा पडियडिण्ण सादअणुफोसओ जहण्णाओ । अल्लंथा वा इपरो तदभावे दोवि अविसेसा ॥ २४ ॥

तेपाई ओहेणं उकोस जहण्णगो उ पुण साई । अपुवाण साइ सज्जे धुवाण ज्जाइ वि सभविणो ॥ २५ ॥

—‘उत्कृष्टमतिपतिते सायनुत्कृष्टः जगन्मादवन्थाद्वा इवो जगन्मय इति, तदभावे द्वावप्यविशेषौ इति

भोगेन उत्कृष्टगन्धको तु पुनः सादी, अश्रुणां सादिः सर्वे ध्रुवानां अनादिरपि सम्भवित्वमिति पदानि ।

यं यदा जीवः कृत्वा प्रतिपतति तस्मिन्नेव काले सादित्वेन सहानुत्कृष्टगन्धः स्पष्टतां याति, जगन्मन्यं कृत्वा

प्रादयन् वा, तदा तस्मादतिप्रतति तदा सादित्वेन सेवरोजगन्धः स्पष्टतां याति, तेषां कारणानामभावेऽथवा सादि-

स्योरभारे दासपविजिटी [भवतः, सचायां व्यवस्थितावप्यन्यत्वा तावेवं व्यवस्थितौ] अनादी भवतः, ओवेन-सामान्येन,

पिनिमस्मनेस्य सभारत इति । उत्कृष्टगन्धौ तु सादी भवतः । अश्रुगन्धिनीनां सरोसां मरुतीनां सर्वे

अनुत्कृष्टाः सायदुगा भवन्ति, ध्रुवगन्धिनीनां तु सायश्रुवानानादिश्रुवावपि सम्भवित्वमजगन्मन्यानुत्कृष्टो पुनः

साद्यधुवावति गाथाद्वयार्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥

मूलोत्तरप्रकृतीनां जयन्यादीनाह—

मूलोत्तरपरगईणं जहृणओ पगइबंध उवसंतै । तन्मह्ता अजहण्णो उक्कोसो सण्णिमिच्छम्मि ॥ २६ ॥

व्याख्या—मूलप्रकृतीनां उत्तरप्रकृतीनां च जयन्यः प्रकृतिवन्यो भवत्युपस्रान्ते तस्माद् अष्टात्-तस्मात् परिच्युतादजयन्यो भवति, उक्तदृष्टु संक्षिपि मिथ्यादृष्टौ तस्मिन्नेवोरुष्टस्यान्येऽनुकृष्टो भवति, यत् उपस्रान्ते मूलप्रकृतेरुत्तरप्रकृतेश्चैकस्याः बन्धः, संक्षिपि मिथ्यादृष्टौ मूलप्रकृतीनामष्टानामुत्तरप्रकृतीनां चतुःसप्ततैः ताभ्यां अष्टयोरजयन्यानुकृष्टौ भवत इति गार्थार्थः ॥ २६ ॥

सायादिमरूपगायाह—

आउस्स साह अधुवो बंधो तइयस्स साहअवसेसो । सेसाण साइयाह भन्वाभव्येसु अधुवधुवो ॥ २७ ॥

व्याख्या—मूलप्रकृतेरायुषः सादिरधुवो बन्धः, तृतीयस्य वेदनीयस्य साद्यबन्धेपो ध्रुवाध्रुवानादिरित्यर्थः, शेपाणां ज्ञानान्तरायदर्शनावरणनामगोत्रमोहनीयानां साद्यध्रुवानादिध्रुवा इति, जयन्यादिद्विमाश्रित्य जयन्याजयन्पौरुष्टानुकृष्टाः मूलप्रकृतीनां उत्तरप्रकृतीनां च बन्धाः साद्यध्रुवा भवन्ति, भव्येभ्य ध्रुवो यत्राध्रुवस्तत्र सादिरपि भवति, अभव्येपु ध्रुवो यत्र ध्रुवस्तत्रानादिना नियमेन भाव्यम्, एवमन्यत्रापि योज्यमिति गार्थार्थः ॥ २७ ॥

उत्तरप्रकृतीनां सायादिबन्धसम्भवमाह—

साह अधुवो सदाण होइ धुवबंधिणणाह धुवो । निपअबंधधुयाणं साह अणाह अपत्ताणं ॥ २८ ॥

व्याख्या—सादिरुच्यश्च सर्वासां प्रकृतीनां वन्यो भवति, स्वकीयवन्धोपरमे सर्वसायधुवो भवति, भूयोऽपि वन्यं कुर्वतः सादिरिति, ध्रुववन्धिनानीं सप्तत्वारिशासकृतीनां अनादिध्रुवश्च भवतीत्येतद् भावयति, निजत्वा-वा नोपादयन्त्याश्रुतानां सादिर्भवति । यस्याः प्रकृतेर्यत्रावन्धस्तदश्रयति, मिथ्यात्वस्थानदिचिक्छानन्तानुवन्धिनां मिथ्यात्वसमर्थमिथ्यादृष्ट्यादियु, द्वितीयवीर्यकरायाणां देशविरतममत्तयोनिद्राप्रचलशोर्नामनुवाणां भयलुगुप्ययोश्च वादरादिषु सङ्कलनानां सूत्रमादिषु ज्ञाना-नारायदर्शनचतुष्काणामुपशान्ते वन्यभाषो ध्रुव इत्यर्थः, इत्येतेभ्यः स्यान्नेभ्यश्चुतानां तासां सादिर्भवति, तत्स्थानामाप्तानाम-नादिर्न्यो यक्षजादिः सोऽभव्येषु ध्रुव इति भव्याभन्यान् सर्ववाधिकृत्य भावनीयमिति माथार्थः ॥ २८ ॥

विदग्गतौ स्थितस्यावन्धयोग्याः प्रकृतीराह—

नरयतिगं देवतिगं इगिविगलाणं विडम्बि नो यंघे । मणुयतिगुरुचं च गङ्गतंसंमि तिरित्तिथ आहारं ॥२९॥

व्याख्या—नरकत्रिकं नरकगत्यानुपूर्व्यायुषि, देवत्रिकं देवगत्यानुपूर्व्यायुषि वैक्रियस्त्रीरमद्रोपाङ्गं च एता अष्टावैक्त्रे-न्द्रयविकलेन्द्रियाणां वन्यं मरुदयोग्या भवन्ति, मणुयत्रिकं मनुजगत्यानुपूर्व्यायुषि, उद्योगेन चैताः द्वादश गतिवसानां-तेजो वायुतापिकानां न वन्धयोग्याः विरथां सर्वपामपि तीर्थकराहारकररीराहोपाङ्गानि न वन्धयोग्यानीति माथार्थः ॥ २९ ॥

सर्वदेशानामवन्धयोग्या आह—

वेडवाहारदुगं नारयसुरसुडुमचिगलजाडतिगं । वंधहि न सुरा सेसायवथावरेगंदि नेरइया ॥ ३० ॥

व्याख्या—वैक्रियाहारकटिकं वैक्रियाहारकअरीरे तद्वेडोपाङ्गे च नारकसुरासुडुमचिगलजातित्रिकं नारकमुरयोः (त्रिकं)

मावत् सूक्ष्मत्रिकं सूक्ष्मसाधारणपर्याप्तकृतयः विकलत्रिकदित्रिचतुरिन्द्रियजातयः एताः षोडश मरुतयोऽशेषपुरा न वदन्ति, आतपस्यावरैकेन्द्रियजातिसहिताः एता एवैकोनविंशतिः सर्वनाम्ना न वदन्तीति गार्ग्यार्थः ॥ ३० ॥

मरुतिवन्धविधानं समाप्तमिति । मूलमरुतीनामुल्लुष्टस्थितिमानमाह—

मोहसयरि फोडा कोट्टीओ वीसनामगोयाणां । तीसियराण चउण्हं तेत्तीसयराहं आउसस ॥ ३१ ॥
व्याख्या—मोहनीये समस्तिफोडाकोटयः, विंशतिर्नामगोत्रयोः, त्रिंशदितराणां चतुर्णां, ज्ञानान्तरापदर्शनावरणवेदनीयानां स्थितिरिति वाच्यशेषः, त्रयस्त्रिंशदतराणि—सामारोपमाणि आयुषः उल्लुष्टास्त्यिति गार्ग्यार्थः ॥ ३१ ॥

जघन्यस्थितिमानमाह—

मोत्तुमकसाह तणुया ठितिवेयणियस्यं थारस मुहुत्ता । अद्ध नामगोयाण सेसयाणं मुहुत्तंतं ॥ ३२ ॥
व्याख्या—अरुपाणिनां या तन्वी-जघन्या स्थितित्वां भुक्त्वा वेदनीयस्य द्वादश मुहूर्तानि कृपायिणो जघन्या भवति, नामगोत्रयोरष्टावक्षै मुहूर्तानि शेषाणां ज्ञानान्तरापदर्शनावरणमोहायुषामन्तर्मुहूर्तस्थितिरिति गार्ग्यार्थः ॥ ३२ ॥

उत्तरमरुतीनां प्रत्येकमुल्लुष्टस्थितिमानमाह—

सुक्किलसुरभीमहुराण-दस उ तह सुभचउण्णफासाणं । अट्टाइज्ज पवुट्ठी अंचिलहालिइपुवाणं ॥ ३३ ॥
व्याख्या—शुल्लवर्णसुरभिगन्धमधुरसानां दश कोटाकोटयः सामारोपमाणां तथा श्रुथानां चतुर्णां सर्वानां—मृदुस्निग्ध-लघूष्माणां दशकोटाकोटयः, पञ्चार्थमष्टदा अम्लहादिद्रव्याणां अम्लसहादिवर्णयोः सार्द्धादश, कृपापरक्तयोः पञ्चदश,

कदुनीलयोः सार्द्धसदृश, तिककृष्णदुर्गन्धमुखकृष्णरूपीतानां विवर्तिकोटाकोटयः, गन्धश्चांनं द्वैविधादशविंशती एव भवतः । तुल्यदः पूर्वापरत्र, सूत्रेषु स्थितिमुदस्य स्थापक इति गार्थार्थः ॥ ३३ ॥

तीसं कोटाकोटो असायआवरणभंतरायाणं । भिच्छे सयरि इत्थीमणुदुगसायाण पण्णरस ॥ ३४ ॥

व्याख्या—त्रिंशत्कोटाकोटयः असायस्य, “आवरण”ति ज्ञानदशानवरणोत्तरप्रकृतीनां अन्तरायप्रकृतीनां च, सप्तति-मिथ्याहरस्य, स्त्रीवेदमनुष्यद्विरुक्तानां पञ्चदश कोटाकोटयः उत्कृष्टा स्थितिरिति गार्थार्थः ॥ ३४ ॥

संघयणे संहारणे पदमे दस उवरिमेसु दुगबुद्धी । सुदुमतिवामणयिगले द्वारस चत्ता कसायाणं ॥ ३५ ॥

व्याख्या—संहनने संस्थाने च प्रथमे दश उपरितेनेषु यथाक्रमं द्विरुद्धिः द्रष्टव्या, द्वितीययोर्द्वैदश, तृतीययोश्चतुर्दश, चतुर्थयोः पोटश, पञ्चमयोरष्टदश, षष्ठयोर्वैश्रुतिः, ‘सूत्रप्रविरूपमिति’ सूत्रप्रधारणावबोधानि, वामनसंस्थानं विकले-द्वित्रिचतु-रिन्द्रियगतप एतासां सप्तानां प्रकृतीनां अष्टदश कोटाकोटयः स्थितिरिति । वामनस्य केचिच्चतुर्थस्थानं वदन्ति, तत्र भवतीति प्रदर्शयन् भूयोऽप्यष्टदश वदन्तीति । कृपायाणां पोटशानामपि चत्वारिंशत्कोटाकोटयो भवन्ति, उत्तरत्र नोक्तपायग्रहणादिह पोटशानामेव ग्रहणमिति गार्थार्थः ॥ ३५ ॥

पुंहासरईउच्चे सुमलमइयिराइछकदेवदुगे । दस सेसाणं वीसा एवइया नाह वास सया ॥ ३६ ॥

व्याख्या—पुरुषपदेदहादस्युचैगेत्रिषु शुभविहायोगतिस्थिरादिपदमिति, स्थिरशुभसुखरसुभादेयशसि देवद्विक-मित्येतासां त्रयोदशानां प्रकृतीनां दश कोटाकोटयः स्थितिरिवेतासां पटसप्ततीनां स्थितिरुक्ता, सप्तानां वस्ये, शेषाणां सप्तत्रिंशता

विंशतिसागरोपमकोटाकोटयः ताथेमा भयजुगुप्से अरतिशोके न्युसकं नीचैर्गोत्रं च नरकतिथौदारिकवैक्रियद्विकान्यगुल्लघुअसा-
दिवचतुष्टकं अशिरादिपट्टस्यावरतपोद्यतोपयातवरातोच्छ्वासाद्युपविशयोगविनिर्माणैकेन्द्रियजातिपञ्चेन्द्रियजातिअसंक्रामण-
शरीराणीति शेषाः एतान्मात्राणि वर्णयान्यवाधा किमुक्त भवति, -यस्याः यावन्त्यः कोटाकोटयः तावन्मात्राणि वर्षशतान्यवाधा
तावन्मात्रेण समयेषु न वेगदलनिक्षेपं करोतीति मायार्थः ॥ ३६ ॥

सुरनारयाउयाणं अयरा तेत्तीस त्तिणि पलियाणि । इयराणं चउसुवि पुब्बकोटि तंसो अवाहा उ ॥ ३७ ॥

व्याख्या—सुरनारकायुपेततराणि सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशदिवसोर्मनुष्यविवेगायुषोत्वीणि पल्योपमानि चतुर्दशपि तेषु
पूर्वकोटिपञ्चोऽवाधा भवति, हुहन्दोऽपि कार्यसूचको वेद्यमानाणुः त्रिभागे शेषेऽन्यस्यायुषो वन्यो भवति, तत्रासम्भवे त्रिभागस्य
त्रिभागे शेषे एवं भूयो भूयो यावत् वन्य इति ॥ ३७ ॥

एवमुक्ते ताह परः-

बोलीणेसु दोसुं भाएसुं आउयस्स जो वंधो । भणिओ असंभवाओ ण घडइ सो गतिचउट्टेवि ॥ ३८ ॥

व्याख्या—आयुषो द्वयोस्त्रिभागयोरतीतशेषो वन्यो भणितो न घटते स गतिचतुष्टकेऽध्यसम्भवाद्यत इति ॥ ३८ ॥

एवमेव भावयति परः-

पलियासंखेज्जंसे वंधंति न साहिण्ण नरतिरिच्छा । छम्मासे पुण इयरा तदाउ तंसो वहुं होति ॥ ३९ ॥

व्याख्या—पल्योपमासंख्येयमागेऽध्यधिके त्रिपल्योपमायुषो नरतिर्धन्यो नारयो वन्यं कुर्वन्ति, यन्मासाभ्यधिकेऽवशेषे

न सर्वेऽपि देवतारक्षा आयुषो वनं कुर्वन्ति, तपोश्चायुषिभागो बहुः प्रयुतं भवति, भवत्योषैकादशसागरोपमाणीति काकुत्स्थेन पूर्वकोटीभिर्भागोऽवाधापि न घटते ॥ ३९ ॥

भगवद्—

पुण्यकाण्डे जेसिं आऊ अहिक्कि ते इमं भणियं । भणियंपि नियअबाहं आउवंधंति अनुयंता ॥ ४० ॥

व्याख्या—पूर्वकोट्यायुषो ये चतुर्गणितमनयोभ्या मनुष्यविर्यश्चस्त्वानधिकृत्यैषमुक्तं ते च वेद्यायुषिभागो शेषे चतुर्गणितेऽयुषो वनं कुर्वन्ति, अतः पूर्वकोटिभिर्भागोऽवाधोऽल्लुष्टा भवति, न दोषः तमपि पूर्वकोटिभिर्भागं यद् भणितं तद् पथ्यमानायुषो निजावाधां न गृह्णाति, नैकमपि समग्रं फलं दत्तराहितं विदधानीति भावः, यदनुभूयमानस्याशेषं साऽवाधा यतो नैकाल्पमार्गद्वयस्यानुभवनं भणितं च—‘परमविद्या जेण तस्स उ अवाधा’ इति । अन्यच्च यावन्मात्रमनुभूयते, तावन्मात्रमेवोक्तं हेनूपि यथ्यते आयुरिति माधार्थः ॥ ४० ॥

एतदेव भावयति—

निरुक्कमाण उमासा इतिविगलणं भवद्धिं तंसो । पलियासंखेज्जसं जुगाधस्माणं वयंतण्णे ॥ ४१ ॥

व्याख्या—निरुक्कमाणायुषां देवतारक्षासङ्ख्येयवर्षायुषां पट्मासा अवाधा, एकेन्द्रियणां विरुद्धेन्द्रियाणां स्वमेवे यदा-युस्तस्य इत्यंशोऽवाधा, केनन आचार्या युगलधर्मिणां पल्योपमासङ्ख्येयभागमवाधां भणन्तीति माधार्थः ॥ ४१ ॥

१ पटमन्दिना येन तस्य रथवाधा ।

अतोकोटाकोटी तित्थयराहार तीर्णे संखाओ । तेत्तीस पलियसंखं निकाइयाणं तु उक्खोसा ॥ ४२ ॥

व्याख्या—अन्तःकोटाकोटी तीर्थकराहारकक्षरीराद्रोपादानां तस्या अन्तःकोटाकोटसहस्रयेकभागादारभ्य तीर्थकरस्य त्रयस्त्रिंशत्संगरोपमाणि, आहाररूढयस्य पक्षोपगासहस्रयेकभागमात्रं निरुचिनामवधं वेदानामुक्त्या स्थितिरिति गार्थायः॥४२॥

आह परः—

अतोकोटाकोटी द्विणं वि कहं न होइ तित्थयेरे । संते तत्तिय कालं तिरिओ अह होइ उ विरोद्धो ॥ ४३ ॥

व्याख्या—अन्तःकोटाकोटी यदि सत्ता तीर्थकरस्य तत्त विर्यमवं विना कथं भ्रान्तः । अप विर्यगतावपि गतस्ततः आगमविरोध इति ॥ ४३ ॥

बुज्यते—

जमिइ निकाइयतित्थं तिरियभवे तं निसेहिंयं संतं । इयरम्मि नत्थि दोसो उब्बटोयट्टणासज्जे ॥ ४४ ॥

व्याख्या—यद्यदर्थं वेद्यं तत्तीर्थं करं निषिद्धं न सद्भवति, इतरस्मिन्न दोषः, यतस्तत्प्रभूतस्थितिरुपि अपपरचना करणेन लघुस्थितिकं क्रियते, उद्वेचनया वा तदन्यमवृत्तिरेव न स्थाप्यते, इति ॥ ४४ ॥

उत्तरुष्टस्थितिसमानतानियमार्थमाह—

पुब्बकोटीपरओ इमिविगलो वा न वंधणं आउं । अंतो कोटाकोटीए आरओ अभयसण्णी उ ॥ ४५ ॥

व्याख्या—यपाणां पूर्वकोटेः परतः पूर्वमेव भयधिकं नापुःरुमं एकेन्द्रियो मिरुलेन्द्रियो वा यत्राति । अन्तःकोटा-

फांदेरातो हीनतरं संक्षी न यन्नात्यभव्यः, तुल्यव्यदनायुषां सप्तानां कर्मणामिति ॥ ४५ ॥

उत्तरमृतीनां जघन्यां स्थितिमाह—

सुरनारयाउयाणं दसवाससहस्स लहु सत्तिथाणं । इयरे अतमुहुत्तं अंतमुहुत्तं अवाहावि ॥ ४६ ॥

व्याख्या—देवनारकायुषोः दश वर्षसहस्राणि “लघु” इति जघन्या तीर्थकरान्नाश्रय स्थितिर्भवति, “इतरे” इति मनुष्य-
निर्धमायुषोऽन्तर्मुहूर्तस्थितिः जघन्याभाषायाप्यन्तर्मुहूर्तमेव चतुर्विधि जघन्येनापि आयुष्मन्त्योचरकालमन्तर्मुहूर्तं स्थितव्यमिति

गायार्थः ॥ ४६ ॥

पुंवेए अट् वासा अट् मुहुत्ता जमुचगात्ताणं । साए वारस हारगविग्घावरणाण किंचूणं ॥ ४७ ॥

व्याख्या—पुरुषवेदेऽष्टौ वर्षाणि जघन्या स्थितिष्टौ मुहूर्तानि यथाः कीर्त्तितवैर्योग्योः, साते—सदेदनीये द्वादश मुहूर्तानि
जघन्या स्थितिहारकृशरीरं तदङ्गेषां विघ्नप्रश्नप्रकारमन्तरायं आवरणं पञ्चप्रकारं ज्ञानावरणं तत्सहचरितं दर्शनावरणचतुष्क-
मेतासां पौढशानां मृत्तीनां किञ्चिदूनं मुहूर्तं जघन्या स्थितिरिति गायार्थः ॥ ४७ ॥

दो मास एग अट् अंतमुहुत्तं च कोहयुव्याणं । सेसाणुकोसाओ भिच्छत्तद्विइ जं लद्धं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—द्वौ मासावेको मासोऽर्द्धं मासोऽन्तर्मुहूर्तं च क्रोपमानमावालोभानां यथासदस्येन सञ्ज्वलनानामन्त-
रोदितमृत्स्थार्थिकारादवगमनव्यम्, शेपमृत्वीनामृत्कृशस्थितिन्यान् मिथ्यालोकादस्थित्या यल्लब्धं सा जघन्या स्थितिरिति ।
एवं च मिथ्यात्वस्य सागरोपमं भवति, असाते निद्रापञ्चके च त्रयसप्तभागाः $\frac{1}{5}$ द्वादशानां च कृपायाणां चत्वारः

सप्तभागाः ६ सूत्र्यत्रिके वामने विकलेन्द्रियजातित्रिके नव पञ्चत्रिंशद् भागाः ३८ [सत] तीवेदमनुष्यद्विकानां त्रयश्च-
तुर्विंश भागाः ३६ हास्यरतिस्विरादिपट्टक (पञ्चक) शुभविहायोगतीनां सुगन्धशुक्लवर्णमयुरसरशुभस्पर्शचतुष्काद्य-
संहननसंस्थानानां सप्तभागः ६ द्वितीययोः पट्ट पञ्चत्रिंशद् भागाः ३६ तृतीययोः पञ्चभागः ८ चतुर्थयोरष्टौ पञ्चत्रिंशद्
भागाः ३६ पञ्चमयोः संहननसंस्थानयोः नव पञ्चत्रिंशद् भागाः ३६ षोडशां सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ । एताः शेषाः
प्रसाहल्लघु 'अशुभयणादिचतुष्काणि १२ वैक्रियास्विरादिपट्टे १२ औदारिकविभगतिद्विके ४ पञ्चन्द्रियकेन्द्रियजानी २ निर्माण-
तपोयोगाशुभविहायोगतिचरमसंहननसंस्थानतैजसरूपमण्वरीरनीचैर्मात्रातिशोकभयजुगुप्सानुसंस्त्यावरमिति, पञ्चचसारिशादिति
गाथार्थः ॥ ४८ ॥

येऽविच्छेदे तं सहस्रताद्विधं जं असंख्यितो । तेसिं पलियासंखं नृणं द्विह अवाहृगियनिसेगो ॥ ४९ ॥

व्याख्या—वैक्रियपट्टं तत्पूर्वेक्तं स्थितिमानं सागरोपमसप्तभागद्वयं सहस्रगुणितं स्थितिर्भवति १०००, यतो यस्मात्तासां
असंखिनो वन्यका नैकेन्द्रिया विकलेन्द्रियाः वा वन्द्यकाः, यतो देवनाकरभायोभ्यर्कमन्योऽसंखिसंखिनोरेव भवति, "पैगनीसा
पणासा" इत्यादि, भगिण्यस्येव पत्योपमासहस्रयेयभागहीनं यत्सहस्रतादितं मानं स्थितिर्भवति, तस्मिंस्थितयोऽप्याधाहीनाः सप्तः
नियेको मन्तव्यः, अत्राधोनाशेषु सप्तयेषु दलस्य निक्षेप इति, नियेको नाम तदुत्तरसप्तयेषु दलनिक्षेप इति गाथार्थः ॥ ४९ ॥
मोत्तमत्राहा समप बहुगं तयगंतरे रइयदलियं । तत्तो विसेसहीणं कमसो नेयं द्वियं जाय ॥ ५० ॥

१ उक्तशेषाः शुभा पर्यारसा अन्यत्रैव प्रष्टव्याः २ गणनामात्रापेक्षया वैक्रियपट्टकमदणं प्रष्टव्यं न तु स्थिरपेक्षया
३ अर्थेय मकरणस्य भाषा ५६ ॥

व्याख्या—अथशतसमयेषु दलनिक्षेपो न भवति, अतः सुखलायाशमयान् तस्या अनन्तरसमये सर्वप्रभूतं दलं निक्षिपति, तस्माद् परतः प्रतिशमयं विदोषहीनं २ क्रमशः परिपाद्या नेतव्यं—ज्ञातव्यम्, यावदन्तस्त्वितिरिति गार्थार्थः ॥ ५० ॥

अपवादमाह—

आउरस पदमसमया परभविष्या जेण तस्स उ अवाहा । पछासंस्वियभागं गंतुं अद्धयं दलियं ॥ ५१ ॥

व्याख्या—आयुर्द्धमर्गः प्रथमसमयादारभ्य एवमेव दलनिक्षेपः कार्यः, परभविष्या—अन्यभविष्या येन कारणेन तस्या-
याथा, यद्यपि प्रमुद्यो मनुष्यायुक्तं यद्वाति, तथाप्यन्यकृतीनामिव स्वमातीयमाश्रयकृतौ पूर्वदलमन्ये दलनिक्षेपो न भवति, त-
त्रयतमयेत्येव निक्षिपति, परभवायुःशेषमत्राधोच्यते यतस्तदुक्तसमाप्तावितस्तथादयो भवति, उक्तं च—‘परभवणहमे समये’
इत्यादि, पदयोपमासहस्येपभागमात्रसमयेष्वतीतेषु प्राक्तसमयादन्तरसमये दलाद्धं भवति, एष क्रमः सर्वकर्मस्थितिषु मन्तव्य
इति गार्थार्थः ॥ ५१ ॥

पलिओयमस मूलादसंलभांगमि अत्तिथा समया । तावहया हाणीओ द्वितियंशुकोसण नियमा ॥ ५२ ॥

व्याख्या—पल्योपमस्य वर्गमूलासहस्येभागे यावत्सामान्यसहस्र्याः तावन्मात्रा हानयः स्थितिवन्द्ये उत्कृष्टे सर्वकर्मेषु
नियमात्—निश्चयेन भवन्ति, आयुषोर्हीनीषोत्कृष्टस्थित्योर्वृद्धन्तरं कथमेतद् भवति, उच्यते—पल्योपमासहस्येपभागस्य वैचित्र्याच्च
दोष इति गार्थार्थः ॥ ५२ ॥

१ परभवणहमे समये.

उक्तोसगद्वितियथा पद्मासरेज्जभागमेतेहि । हसिषहि समर्षहि हसह अवाहाए इगसमओ ॥ ५३ ॥

व्याख्या—उत्कृष्टस्थितिवन्तात् पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रः समयैर्हसितः ह्रासमुपगतेः अमाथाया एरुः समयो ह्रसति एरुसमयेन लघुभवति अनेन क्रमेण यावज्जयन्स्थितिजयन्याऽवाथा भवति, भावना स्वमत्या कार्यो इति गार्थायः ॥ ५३ ॥

जा एगिदिजहण्णा पद्मासंखंससंजुया सा उ । तेसि जेद्वा सेसाण सखभागेहि जा सण्णी ॥ ५४ ॥

व्याख्या—या एकेन्द्रियाणा जघन्या स्थितिः सा पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रसमयैरभ्यधिक्य तेपामुत्कृष्टा स्थितिर्भवति, शेषाणां द्विनचतुरिन्द्रियाणां यावदसत्री-असत्रीषश्चेन्द्रियपर्यन्तानां पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रसमयैरभ्यधिका उत्कृष्टा स्थितिरिति गार्थायः ॥ ५४ ॥

पणधीसा पण्णासा सय दससय ताडिया एगिदिहिं । विगलासण्णीणकम्मा जायति जेद्वा च इयरा वा ॥ ५५ ॥

व्याख्या—पञ्चविंशत्या पञ्चाशता शतेन दशभिः शतेः ताडिता गुणिता एकेन्द्रियाणां स्थितिः रिक्केन्द्रियाणां अस-
क्षिना क्रमाद्-क्रमेण जायते ज्येष्ठतरा वा उत्कृष्टा जयन्या या इति । पञ्चविंशत्या गुणिता द्वीन्द्रियाणां, पञ्चाशता त्रीन्द्रियाणां,
शतेन चतुरिन्द्रियाणां, महत्सयुगाऽसक्षिनां स्थितिर्जयन्योत्कृष्टा वा भवतीति गार्थायः ॥ ५५ ॥

ठित्तिठाणाहं एगिदिपाण थोयाहं होति सबाणं । घदीण असरेज्जाणि संखयुगियाणि जह उप्पि ॥ ५६ ॥

व्याख्या—जघन्यास्थित्यन्तसमायादभ्य समयट्टयथा यादुत्कृष्टस्थित्यन्तसमय, क्रियुक्त भवति,—अगन्योत्कृष्टस्थित्योन्तराद्ये
समयाः, तानि स्थितिस्थानानि उच्यन्ते । तान्येकेन्द्रियाणां सर्गीयेषु सांस्तोक्षानि यानि पल्योपमासङ्ख्येयभागसमयतुल्यानि

तान्पेवासङ्ख्येयुषानि द्वीन्द्रियाणां तान्येव सङ्ख्येयुषानि त्रीन्द्रियाणां एवं चतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिनामपि नेतव्यानीति गायार्थः ॥ ५६ ॥

सञ्चजहण्णावि ठिइ असंखलोगपएसतुल्लेहिं । अञ्जवसाएहिं भवे विसेस अहिएहिं उवरुवरिं ॥ ५७ ॥
 व्याख्या—सर्वेषां कर्मणां सर्वजयत्या स्थितिः साऽप्यसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणैरध्यवसायैः क्रियते निष्पाद्यते दृश्यत इति अध्यवसाया तत्र तीव्रतीव्रततीव्रतममन्दमन्दतरमन्दतमकपायोदयविशेषाः ते चैवं विशेषाधिकविशेषाधिकैः यथोत्तरं समय-
 दृढया यज्जाति यावदुत्कृष्टस्थित्यन्तस्तमय इति गायार्थः ॥ ५७ ॥

असंखलोगखपएसतुल्लया हाणमज्झिमुकोसा । ठितिवंघञ्जवसाया तीए विसेसा असंखेज्जा ॥ ५८ ॥

व्याख्या—असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशतुल्या वन्याध्यवसाया हीनाया मध्यमाया उत्कृष्टायाश्च स्थितेः “मुपां मुपो भवन्ती” ति न्यायाद् पृथगर्थे प्रयमाविभक्तिः, तस्याश्च स्थितेर्जन्याया अप्यसङ्ख्येया विशेषाः, एतदेकैन्द्रियस्थितिभिदधता दक्षितमेव ये स्थितिवन्याध्यवसायहीना मध्यमा उत्कृष्टाश्च ते प्रत्येकं असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशतुल्यास्तैर्यामसङ्ख्येयलोकानां वैचित्र्यान् दोषः, तस्याश्च स्थितेरसङ्ख्येया विशेषाः प्रतिमयमुच्यमानाः, सर्वोत्कृष्टापि स्थितिसङ्ख्येयसमयात्मिका नानन्तसम-
 पालिका इति गायार्थः ॥ ५८ ॥

सत्तण्हं अजहण्णो चउहा ठितिवन्धमूलपयहीणं । सेसा उ साइ अयुवा चत्तारि वि आउए एवं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—सप्तानामजयश्चतुर्दश साद्यादिः स्थितिवन्धो मूलप्रकृतीनां भवति । शेषास्तु जघन्योत्कृष्टाऽनुत्कृष्टाः साद्य-

ध्रुवा एव । चक्षारोऽपि जपन्याऽजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टा आयुष्येवमेव साधयुवा इति । आयुषः पृथग्भणनाच्छेषाः सप्तमकृतयो व्यक्ता एव । तुल्यब्दादुभयश्रेणी ज्ञापयति, क्षणकवादरान्तसमये मोहनीयस्य, पण्णां मूर्खभारामान्तसमये जघन्यः समयमेकं स्थितिवन्धः, स चाप्राप्तपूर्वकत्वात् सादिस्तदनन्तरमेवापगमादध्रुवो, यद्यपि वेदनीयस्योपशान्तादिषु जघन्यतरोऽस्ति स न दृष्टते, यतः स्थित्यनुभागवन्धो कषायप्रत्ययावभिहितौ । जल्लुप्तस्तु संज्ञिनि मिथ्यादृष्टौ यदाऽतिक्लिष्टत्वं भवति तदैकसमयं, तदनन्तरमनुत्कृष्टो, भूयोऽप्युत्कृष्टसम्भवादेषुभावपि साधयुवौ । लपन्नमश्रेण्यां किञ्चिदविशुद्धपरिणामत्वादजघन्यो बन्धो सोऽपि जघन्यवत्साधयुवो भव्यानाम्, अभव्यानामनादिरपन्यकत्वमतिपतनाभावात् स च ध्रुवः । आयुषश्चक्षारोऽपि साधयुवा बन्धस्या-
ध्रुवत्वात् भाविता एवेति गार्थायः ॥ ५९ ॥

नाणंतरायदंसणचउक्कसंजलणद्वीति अजहण्णा । चउहा सादी अध्रुवा सेसा इयरण सवाओ ॥ ६० ॥

व्याख्या—सम्पूर्णज्ञानान्तरायदर्शनावरणचतुःकसङ्कुलानामेवामष्टादशानां अजघन्या स्थितिश्चतुर्धा भवति, शेषा जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टा साधयुवा स्थितिः । इतरासां—अष्टादशश्रेण्यां, सर्वाः—जघन्याऽजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टाः स्थितयः साधयुवा भवन्तीति गार्थायः ॥ ६० ॥

एतदेव भावयति—

अद्वाररसण्ह लवगो चायरएगिदि सेसधुवियाणं । एज्जो कुणइ जहणं साइं अधुवो अओ एसो ॥ ६१ ॥

व्याख्या—अष्टादशानां पूर्वोक्तानां क्षण एकं समयं जघन्यस्थिविबन्धं करोति, यतः सोऽतिविशुद्धपरिणामः । शे-

पणां ध्रुवगन्धिनीनां शहरण्यसिद्धकोट्यः पृथिवीजलप्रत्येकनस्पतिरूपाः तद्योग्यविशुद्धपरिणामो जघन्यं स्थितिचञ्च समयमेकं करोति, एवं सादिस्तदभक्तपरित्यागादध्रुवः । अष्टादशानां जघन्याभावेऽव्यक्तः, शेषध्रुवगन्धिनीनां जघन्याभावेऽजघन्यगन्ध-
कोऽनोऽसावपि सादिः, सादिशतस्यमध्रुव इति गार्थायः ॥ ६१ ॥

अद्वाराण जहण्णा उवसमसेदीए परिवटंतस्स । साइं सेसवियज्जो सुगमा अधुवधुवाणंपि ॥ ६२ ॥

व्याख्या—अष्टादशानां अयन्यो भवत्युपशमश्रेण्याः प्रतिपत्तः सादिः, सादिशध्रुवोऽवश्यं भवति तत्स्थानमप्राप्तस्या-
नाविरभव्यस्य ध्रुव इति । नेपविस्त्याः (अष्टादशानां) अध्रुवगन्धिनीनां चत्वारोऽप्यध्रुवगन्धितादेव मुखेनैव भावयन्ते साद्यध्रुवा
रति, ध्रुवगन्धिनीनामप्युक्तानुक्तशौ साद्यध्रुवौ भावितावेव संक्षिप्तिं विख्यादृष्टौ तयोर्भावादिति गार्थायः ॥ ६२ ॥

अस्यैवायस्य भावनाय स्वामित्तमाह—

सद्याणवि पयडीणं उक्कोसं सण्णिणो कुणंति छिइं । एगिंदिया जहण्णं असण्णिण खवगा य काणंपि ॥ ६३ ॥

व्याख्या—सत्तासां मरुतीनां उत्कृष्टस्थितिं संक्षिप्तः अपिब्रह्मतीर्थेद्वाराहारकदेवाकुवर्जनां विख्यादृष्टयः कुर्वन्ति, पञ्च-
दशानां त्रिपञ्चो मनुष्या वा नारकविकल्मशमन्त्रिकाणां देवदिकैश्चक्रियद्विकविमग्नप्यायुषाम् । कुत एतदवसीयते ? देवनार-
केषु तासां न्यथाभावात् । यद्यपि त्रिपञ्चमनुष्याणोर्देवक्या न तथाप्युत्कृष्टयोस्त्वयोरिति । पण्यां देवनारकाश्च कुर्वन्ति त्रिपञ्चद्विको-
दारिकुदिकोयोन्यसंहननानाम्, यवस्तिपममनुष्या अतिक्षिप्ता नररूपायोग्यानां कन्धकाः न तासाम् । इक्षानान्ता देवाः त्रयाणां स्था-
वरैर्कोटिपातपत्स्याणां, यतो नारका अप्यासामवन्धकाः । तीर्थेनरस्याविरतो, यतस्तद्व वन्धकेषु स एवाशुद्धः । एवमाहारकद्वि-

कस्याप्रमत्तः प्रमत्ताभिमुखः । देवायुषोऽप्रमत्तो विशुद्धचरानो, यतः शुभायुस्त्वयस्य विशुद्धया स्थितेर्विद्विरित्युत्तरगाथायां भणिष्यत्येवेत्यवमष्टाविंशतिः । नेपाणां चतुर्गतिकाः संक्षिप्तिध्याष्टय उत्कृष्टाः स्थितिं कुर्वन्ति समयमेकं, पश्चात् एवानुत्कृष्टमतो द्वावपि सायदुवावेव । द्वितीयाद्धनं जयन्यस्वामित्वाद्-एकेन्द्रिया जयन्यां समाप्तीतिमकृतीनां स्थितिं कुर्वन्ति, “घादराः पर्वा-मना” इत्याद्यभिहितमेव । “असंज्ञी”ति, देवत्रिकनरकात्रकवैक्रियद्विक्राममंजिनो जयन्यस्थितिं कुर्वन्ति, एकेन्द्रियेषु तासां वन्याभावाद् । क्षपाश्च कासाश्चिदाहारकतीथिद्वाराणामपूर्वकरणः, पुरुषसङ्खलनानां वादरकपायक्षपकः, सकलज्ञानावरणान्तराय-दर्शनावरणवचतुल्लसातोद्ययदाः कीर्त्तिनां मृत्युसम्परायक्षपकोऽन्तसमये समयमेकं जयन्यं स्थितिवन्यं करोति, आहारकतीर्थकरवेदानां यद्यपि क्षपकश्रेण्यां जयन्यो वन्यस्तथापि अष्टवन्धित्वाच्चतुर्विधो न भवतीति गार्थार्थः ॥ ६३ ॥

सव्याण द्विई असुभा उष्णोसुकोससंकिट्सेण । इयराड विसोहीए सुरनरतिरियाडए मोत्तुं ॥ ६४ ॥

॥ द्वितियंधो सम्मत्तो

व्याख्या—सर्वासां प्रकृतीनां स्थितिरशुभा भवत्यशुभहेतुत्वादशुभसस्याशुभफलवत् । तमेवाशुभहेतुं दर्शयति-उत्कृष्टा सर्वोत्कृष्टसङ्कलगतस्तीव्रकपायोदघाद् भवत्यशुभानां तीव्ररसा कदुचिपाका शुभानामपि संसारचिदासमात्रफलवत्, न शुभानुभावा, नीरसत्वाद्वाशुभाफलवदतोऽशुभा इति । ‘इतरा’ जयन्या, सा ‘विशुद्धा’ प्रविपत्तु कपायोदयेन भवति । एतदेवापवदति-

१ उचलभ्यतेऽयमेव षाठः संवत्त्र, षट् सम्बद्धं न, अममत्ताभिमुखप्रमत्तस्य वन्यप्रथमसमय एवोत्कृष्टस्य संभवादन्यथा-
वाधादाग्यादुत्कृष्टा तस्मात् ‘देवायुणः प्रमत्तः’ इति सम्यग् ।

युत्तरातिशयोपि मुक्ता, यत्स्वोपां विशुद्धया स्थितेः दृष्टत्वं तीव्रस्वभावानुभावं वा व्यक्तम् । संलेशतोऽतोऽशुभता सिद्धिव
द्रष्टव्या इति गार्थः ॥ ६९ ॥ स्थितिवन्धः समाप्तः ॥

अनुभागो शुक्लोऽसौ नामतद्भ्राण घाड्भजहणो । गोयस्स दोवि एण चउन्विहा सेसया दुविहा ॥ ६५ ॥

व्याख्या—अनुभागोऽनुकृष्टो नामवेदनीययोः घातिनां ज्ञानदर्शनावरणमोहान्तरायाणाम्बन्धो गोत्रस्य द्वाषप्येतौ धनुर्विद्यौ
भयतः साग्रनादि धुवा इति, उक्तमेवभेदाः साद्यधुवा आयुषश्चत्वारोऽपीत्यस्यार्थः । भावना तु मोहनीयस्य जघन्यानुभागबन्धं
यादरसप्तको, ज्ञानदर्शनावरणान्तरायाणां जघन्यानुभागकस्य सूक्ष्मः स्वान्तसमये एक समय करोति, नामगोत्रवेदनीयानां स
एव सूक्ष्म उल्लुष्टानुभागान्न्य समयमेकं करोति, एवमेतौ द्वावप्यप्रसप्तपूर्वकत्वात् सादी तदनन्तरमेवाभावादधुवौ, एवमेवोपशमश्रेण्यां
घातिनामजघन्यो, नामगोत्रवेदनीयानामनुकृष्टः साद्यधुवो भव्येधनादि धुवोऽभ्योपिविति । यातिनामुल्लुष्टानुभागकस्य संनिमि-
ध्यादष्टिः करोत्येकं समयं स च साद्यधुवः, अनुकृष्टोऽपि तद्वन्नष्टाद् भवति स एव । नामवेदनीययोः मिथ्यादृष्टिजघन्यानुभाग-
बन्ध समयमेकं करोति, मध्यमपरिणामः प्रकृतयोः शुभाशुभयोः सङ्गमभूणः, अतः साद्यधुवोऽसौ, भूयस्तत्सम्भवात्, अजघन्योऽव्ये-
वमेव गोत्रस्य सप्तमप्यिव्यां मिथ्यात्वस्य प्रथमस्थित्यन्तसमये जघन्यानुभागान्न्योऽसौ साद्यधुवः, अस्तस्माच्च्युतस्मान्नघन्यो
ज्ञावपि साद्यधुवः, अभासतद्गुणस्थानादिः, अभव्यस्य धुवश्चेति । आयुषोऽधुवत्वाच्चत्वारोऽपि भाविता एवेति गार्थार्थः ॥ ६५ ॥
सुभयुयिंयाणुकोऽसौ चउहा भजहण असुभयुयिंयाणं । सार्ईअधुवा सेसा चत्तारि चि अयुवबंधेणं ॥ ६६ ॥
व्याख्या—युभाय ताः धुवाय शुभाशुवास्तासामष्टानामनुकृष्टोऽनुभागबन्धः, अशुभधुवबन्धेनीनां, निचत्तारिंशतामजघ-

न्योऽनुभागवन्धशुद्धी भवति, शेषा लभ्यन्त त्रयो भेदाः सायध्रुवाः । अध्रुववन्धिनीनां चत्वारोऽपि सायध्रुवा इति गायार्थः ॥ ६६ ॥

एतदेव स्वामित्वेन भावयति—

असुभयुवाण जह्णं यन्धगचरिमा कुणंति सुविमुद्धा । समग्रं परिचरमाणा अजह्णं सा इहो दो वि ॥ ६७ ॥
व्याख्या—अध्रुवध्रुववन्धिनीनां जघन्यमनुभागवन्धं वन्धकचरमास्तद्वन्धकानां पथिमाः ‘सुविमुद्धाः’ अविमुविमुद्धपरि-
णामाः कुर्वन्ति, त एवोच्यन्ते—अनन्तानुवन्धिसुधानिर्द्धिविरुमिथ्यात्वात् । मिथ्यादृष्टिः समकं समस्त्यसंयमं प्रतिपद्यमानः समय-
मेकं जघन्यानुभागवन्धं करोति, मध्यमकपायाणां अष्टानां समयदृष्टिः संपदं प्रतिपद्यमानः, निर्द्रादिकामश्रुत्तवर्णांशुमयवतभय-
जुगुप्सानामपूर्वकरणः, संज्वलनानां वादरकपायसंपदः, सम्पूर्णज्ञानावरणान्तरापदर्शनवरणचतुष्टयानां सूक्ष्मक रायसंपदः समय-
मेकं जघन्यमनुभागवन्धं करोति, अवोऽप्राप्तपूर्वकत्वात् सादिः, तदनन्तरमेवाभावादध्रुवः, एत एव जीवा उप शमश्रेण्याः प्रतिप-
त्तमाना अजघन्यमनुभागवन्धं कुर्वन्त्यसावपि एवमेव सायध्रुवो भवति, अप्राप्ततदगुणानामनादिः, अभव्यानां ध्रुवः, विचित्रादि
क्षतामध्रुवध्रुववन्धिनीनामिति गायार्थः ॥ ६७ ॥

सयलसुभाणुकोसं एयमणुकोसं च नायवन् । यण्णाइ सुममसुभा तेणं तेयोल धुवअसुभा ॥ ६८ ॥

व्याख्या—अणुल्लघुतैजसकार्मणनिर्माणध्रुववर्णादिचतुष्टयाणां क्षणार्होऽपूर्वकरण उत्तु प्रनुभागवन्धं करोति समयमेकं
ततश्चासौ सायध्रुवः, उपशमाद् अष्टः स एवानुत्तुष्टमनुभागवन्धं करोति असावपि सायध्रुवः, सध्रुगनमाप्ताः समनादिरभव्यानां
ध्रुव इति । आतपोग्रोततिर्यमनुष्यायुषां मिथ्यादृष्टिः, मनुष्यादि सैदादिकद्विकारसंहनना प्रविष्टा देवाः, देवायुषोऽप्रमत्तः,

मुराहारकचक्रिद्विपञ्चमतिचतुरस्रोद्वासपराधातमशस्तविहागो गतितीर्थकराणां त्रसदिनवानामेकादशतेः क्षपणाहोऽपू-
र्वरुणः, यशःसातोर्वीराणां सूक्ष्मसम्परायक्षकः समयमेकमुत्कृष्टमनुभागवन्धं करोति, अग्रतपूवकृताद् सादिरनन्तरमेवाभा-
यादधुवः, एवं शुभद्विचत्वारिंशतामिति उपशमश्रेण्याः प्रतिपत्मानस्यासामनुत्कृष्टो साद्यधुवः, वर्णादियत्वारः शुभगणेऽशुभगणे
च तेन विचत्वारिंशदशया ध्रुवन्विन्योऽष्टौ शुभा इति गार्थायः ॥ ६८ ॥ अशुभध्रुवणां जयन्याजयन्यां सर्वशुभानामुत्कृष्टा-
नुत्कृष्टौ उक्तौ, सर्वाशुभानामुत्कृष्टानुत्कृष्टानुभागवन्धमाह—

सपलासुभापवाणं उज्जोयतिरिक्त्वमनुयआकृणां सपणीं करेह मिच्छो समयं उक्कोसअणुभागं ॥ ६९ ॥

व्याख्या—सस्तानाम्-अशेषगणमशुभानां प्रकृतीनां ज्योतिः सन्निमित्थादष्टिरिति श्रुतिः समयमेकमुत्कृष्टानुभागवन्धं करो-
ति, आतपोद्योततिर्पद्मद्वयशुणां शुभत्वाद्, सुविशुद्धोऽभिहित एव, असावपि साद्यधुवः कदाचित्सम्भवात्, अनुत्कृष्टोऽपि
तामशुभो भूयोऽप्युत्कृष्टभावादिति । सामान्योक्तमपि विशेषितं स्वामित्तुच्यते नारकसूक्ष्मत्रिकाणां तिपेभसूप्यायुषां च तिर्य-
ज्यो मनुष्या वा उत्कृष्टानुभागवन्धं कुर्वन्ति । कुत एतद्वसीयते ? देवनारकाणामासां वन्धाभावात् । एकेन्द्रियस्थावरातपानां
मिथ्यादृष्टयो देवा, यत आसां नारका अप्यन्यका, उद्योतस्य तमस्तमा नारकास्तिर्यद्विकान्त्यसंहननानां देवानारकाश्च
मिथ्यादृष्टय उत्कृष्टानुभागवन्धं कुर्वन्ति, । तिर्यज्यो मनुष्या वा अतिक्षिप्ता नारकाभयोमयानां वन्धका नपाम् । शेषाशुभाना-
माष्टष्टिमृतीनामसातनीचास्मिराशुपयातशुभविहायोगतिवर्णादिमध्यमसंहननचतुष्कषश्चसंस्थानधातिषड्वचत्वारिंशतां चतु-
र्गतिषा मिथ्यादृष्टय उत्कृष्टानुभागवन्धं कुर्वन्तीति गार्थायः ॥ ६९ ॥ उक्तं सर्वासामुत्कृष्टानुभागस्यामित्य ध्रुववन्धशुभानां

जयन्मपि, शेषाणामाह-

आहारस्सपमतो कुण्डं जहन्नं पमत्तयाभिमुहो । नरतिरिय चोदसण्हं देवाजोगाण साज्जणं ॥ ७० ॥

व्याख्या—आहारद्विकस्याप्रमत्तः प्रमत्ताभिमुखो जयन्यानुभागं करोति । तिर्यञ्चो वा मनुष्या वा ‘देवायोग्यानां’ नारकसुरविकलमूढस्मृतिविक्रियद्विकानां चतुर्दशानां ‘स्वामिणां’ मनुष्यतिर्णिगायुषोरिति जयन्यानुभागं कुर्वन्ति, तथोग्यसंक्षिप्ता इति माथार्थः ॥ ७० ॥

ओरालियतिरियदुगे णीउज्जोयाण तमतमा छण्हं । मिच्छनरयाणभिमुहो सम्मदिहो च तित्थस्स ॥ ७१ ॥

व्याख्या—औदारिकद्विके शुभानां शुभाः सहचरा इत्युद्योते च पृथग्विभक्तिनिर्देशादीस्नानान्ता देवास्तथोग्यसंक्षिप्ता जयन्यानुभागं कुर्वन्ति । तिर्यगद्विकेऽशुभानामशुभाः सहचरा इति नीचैर्गोत्रे च तप्तस्वभा नारकाः सम्यक्त्वं प्रतिपत्तुकामाः, पूर्वोक्तत्रिकस्य चातिक्रिष्टा मिथ्यादृष्टयस्त एव पण्णां जयन्यानुभागं कुर्वन्ति । मिथ्यास्तरकयोरभिमुखः सम्यग्दृष्टिशब्दादविरतः तिर्यकस्य जयन्यानुभागं करोति, तदन्त्यकेषु तत्सति संक्षिप्तत्वादिति माथार्थः ॥ ७१ ॥

सुमधुवतसाइचरो परयायपणिदिसास् चउगइया । उक्कडमिच्छा ते सिघ धीअपुमाणं विमुज्जंता ॥ ७२ ॥

व्याख्या—शुभाश्च शुभाः शुभवर्णादिचमुरकामुखवृत्तेनसंक्रमणनिर्माणाल्याः, ‘त्रसादिवत्सः’ परायतपञ्चेन्द्रिय-जालुन्दोसानां पञ्चदशानां चतुर्गतिना अतिसङ्क्रुष्टमिथ्यादृष्टयः जयन्यानुभागं कुर्वन्ति । स्त्रीवेदचतुसक्रपोस्त एव चितुर्द्वय-मानपरिणामा अधुमयोरिति जयन्यानुभागं कुर्वन्तीति माथार्थः ॥ ७२ ॥

धिरसुभजससायाणं सण्डिवक्त्राण मिच्छ समो वा । मल्लिमपरिणामां कुण्डधावरेर्गिदि ए मिच्छो ॥७३॥
व्याख्या—‘स्थिरशुभयदाः सातोनां सप्रतिपक्षाणि’ चि, अस्मिराशुभावशोऽसातानां च मिथ्यादृष्टिर्वा जघन्यानुभाग-
वन्धं करोति मध्यपरिणामा, यतो विशुद्धयमानपरिणामः शुभानामविशुद्धयमानपरिणामोऽशुभानामुल्लङ्घनशुभां करोति, अतो
मध्यपरिणाम एवासाशुभवन्धं स्मद्भावाच्च दोष इति । स्यावरेकोन्द्रिययोर्जघन्यानुभागं मिथ्यादृष्टिरेव तथोग्यविशुद्धपरिणामः
करोति, स्यावरेकोन्द्रिययोः सहचरितयोरेपि पृथगुच्चारणादातपस्य तु स एव सङ्कट इति गार्थार्थः ॥ ७३ ॥

सुसरा इ तिष्ठि दुगुणा संडिइसंघयणमणुयविहजुपले । उवे चलगङ्छामिच्छा अरईसोयाण उ पमत्तो ॥७४॥
व्याख्या—मुत्साराशुभादेयानां दुःस्वरानादेयदुर्भमानां च संस्थानानां संहननानां च सम्पूर्णानां मनुष्यगतिविहायोगति-
युग्ययोत्पन्नस्य चैषां प्रयोविशुद्धीनां चतुर्गतिः अपि मिथ्यादृष्टयो जघन्यानुभागं कुर्वन्ति । तुल्यदादास्यरयोरपूर्वकरणाः,
पुरुषवैदस्य वादरकपायाः क्षपक इति । सर्वत्र शुभपरवर्तमानानां मध्यपरिणामोऽशुभप्रकृतिवन्धाभिमुखः, अशुभानां शुभप्रकृति-
वन्धाभिमुखः अपरावर्तशुभानां सङ्कलणोऽशुभानां विशुद्धः । रतिशोकयोः प्रमचो जघन्यानुभावन्यं करोति, यतस्तद्वन्धकेषु
सोऽतिविशुद्ध इति गार्थार्थः ॥ ७४ ॥

एषामनुभावन्यस्थानानां वन्धायवसायममाणमाह—

सेदिअसंलेज्जसो जोगाद्याणा तओ अंसंखेज्जा । पयडोभेया तत्तो द्वितिभेया होति तत्तो चि ॥ ७५ ॥

व्याख्या—समस्तजुमपणस्य लोकाकाशस्यैकप्रदेशिकी पट्टिः श्रेणिरभिधीयते—अस्या अस्तस्यैकययागमात्राणि योग-

स्यानानि योगा मनोवाकायास्तेषां स्यानविशेषाः अत्यबहुभागवेष्टा विकल्पानि कृष्टजीववीर्यसमुदायाः सहाता इत्यर्थः, तेभ्योऽप्य-
सङ्ख्येयगुणाः मृत्तिभेदा एकैकभक्त्येस्तीग्रमन्दत्वविशेषास्तेभ्योऽपि प्रकृतीनां स्थितिविशेषा जगन्स्थितेः समयद्वयाऽसङ्-
ख्येयगुणा गार्थार्थः ॥ ७५ ॥

द्वितिवर्धजस्यसाया ततो अणुभागवद्भागानि । ततो कम्पपएसऽणंतगुणा तो रसन्भेया ॥ ७६ ॥

॥ अणुभागवदयो सम्मत्तो

व्याख्या—तेभ्योऽपि मृत्तिस्थितिवन्धाव्यवसायाः मोहनीयोदयविशेषाः ताम्रमन्दत्वविकल्पा असङ्ख्येयगुणा-
स्तेभ्योऽप्यनुभागवन्स्थानान्यनुभागवन्धाव्याः कषायोदया जीवस्य लेशधपरिणामविशेषाः, असङ्ख्येयगुणास्तेभ्योऽप्येकाग्र-
वसायपृहीतकर्मपरमाणवोऽनन्तगुणा भवन्ति, तेभ्योऽप्येकरूपरिणामपृहीतस्य कर्मफलस्य निकृष्टरसविशेषा अनन्तगुणा भवन्तीति
गार्थार्थः ॥ ७६ ॥ ॥ अनुभागवन्धः सभागः ॥

एगपएसोगादे सव्वपएसेहिं कम्मुणा जोगे जीवो पोगलदव्वे गेण्हइई साई अणोई वा ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘एकप्रदेशावगादानि’ जीवावगाहसमात्रावस्थितानि सर्वे प्रदेशैः प्रत्येकमात्रविभागैः ‘कर्मण’ इति
औदारिकारिवर्गणाना सम्बन्धीनि, ‘योग्यानी’ ति तत्कालहेतुदुक्तितानि, जीवः पुद्गलत्सैकद्रव्याणि युक्ताति । ‘सादीनि
अनदीनि वा’ प्रवाहापेक्षयाऽनादीनि मृत्तिसमं धन्यकत्वाच्चीग्रमन्दत्वविवक्षया सादीनीति गार्थार्थः ॥ ७७ ॥

तस्यैकाग्रवत्सायपृहीतस्य दलस्य भागपरिकल्पनाभाह—

कमसो युद्धविजं भागो दलियस्स होइ सविसेसो । तहयस्स सब्वजेदो तस्स फुडत्तं जओ णप्पे ॥७८॥

व्याख्या—‘क्रमजः’ परिपाट्या, वृहत्स्यतीनां कर्मणां एकपरिणामवृहत्तस्य दलस्य भागः सविशेषो भवति, बृहत्तार इत्यर्थः । एवं हि ज्येष्ठो मोहनीयस्य, शेषथातित्रयस्य यद्यपि मोहनीयादल्यतस्तथापि स्वास्थान्तुल्यो, यद्यपि नामगोत्रयोः पूर्वोक्तित्यः सत्यतस्तथापि स्वस्थाने तुल्यः तुल्यस्थितित्वादायुषः सुखलघुरिति । एतदपवदति यः ‘तृतीयस्य’ वेदनीयस्य भागः स ‘सर्ग्येष्ठः’ सर्वोत्कृष्टस्तस्य स्पष्टत्वं सुखदुःखानुभवव्यक्तियुक्तो नाले दले भवतीति गार्थायः ॥७८॥

जे समयं जायइयाइं यंघण ताण एरिसविहीए । पत्तयं पत्तयं भागे निव्वत्तए जीवो ॥ ७९ ॥

व्याख्या—‘यस्मिन् समये’ यस्मन्नवसरे यावन्ति कर्माणि यत्राति तावत्तां कर्मणां इदमितिना पूर्वोक्तन्यायेन प्रत्येकं प्रत्येकं भागाद्विरचयति जीवः तेभ्यः प्रयच्छतीति गार्थायः ॥ ७९ ॥

जह् जह् य अप्पयमइणं वंयगो तह् तहन्ति जफोसं । कुवइं पएसवन्धं जह्णायं तच्च वच्चासा ॥ ८० ॥

व्याख्या—यथा यथा अत्यप्रकृतीनां मौलानामौत्तराणां च वन्धकः, तथातथोत्कृष्टप्रदेशवन्धं करोति, विभागानाम-स्तनादिति । जयगं तु तदव्यत्ययेन प्रभूतमकृतिवन्विभागानां याहुल्यादिति गार्थायः ॥ ८० ॥

माणंतराइयाणं परभागा आउयस्स नियमाओ । परमो पएसवन्धो सेसाणं उभयओ होइ ॥ ८१ ॥

व्याख्या—ज्ञानान्तरापयोः ‘परमाणवः’ परभागान्तेयोद्वायुषोर्भागविभागमावेच्छुष्टः प्रदेशवन्धो भवति स्वकीय-प्रकृतीनां धुरान्धित्यादिति ध्रुवः । आयुषो निजभागदेवोत्कृष्टः प्रदेशवन्धो, यतः सर्वव्यापुषो वन्धेऽष्टमो विभागः, तद्वन्धे

सर्वासां वन्यात्, अतो न परभागतः, स्वभागतश्च भवत्येव, यतश्चत्वारोऽपि भागा अन्यत्वारयुषो भवन्तीत्यग्निरुत्पद्यतेतत् । शेपा-
र्णा पञ्चानां कर्मणां प्रभयतो भवत्युत्कृष्टः प्रदेशवन्धः, आयुःकस्य वन्धाभावे परभागतो, मोहनीयस्य च स्वमकृतीनां विकलानां
वन्यस्तद्भावे स्वभागतश्च 'परम' उत्कृष्टप्रदेशवन्ध उभयतोऽपि भवतीति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

उक्षोसमाह्वानं आहंमि न संभव्यो विसेसाणं । एवमिणं किंतु इमो निओ जोगद्धितिविसेसो ॥ ८२ ॥

व्याख्या—उत्कृष्टादीनामायुषि विशेषाणां सम्भवो नास्तीति पराभिप्रायो, यतः सर्वदेवाष्टमो मौलो भागश्चतुर्गुणः
उत्तरमकृत्याश्रयो भागः । एवं हि सर्वदेव तुल्यता ? अत्रोच्यते, एवमेतदसन्दिग्धं, किन्त्व योगस्थित्योर्विशेषेण विशेषः, यल-
यता दृष्टीं कर्मदलं प्रभूतं भवति, बृहद् भागो भवति, एवं हि परमः प्रदेशवन्धः न तद्वत्त्वये जयन्व इति गाथार्थः ॥ ८२ ॥
मोहाजयवज्जाण अणुक्षोसो साइयाइओ होइ । साई अयुवा सेसा आजगमोहाण सव्वे वि ॥ ८३ ॥

व्याख्या—मोहनीयायुष्कर्मणां यासां मूलमकृतीनां अनुत्कृष्टः प्रदेशवन्धः साद्यादिः चतुर्विधो भवति, शेपा जयन्या-
जयन्योत्कृष्टाः सागधुवा भवन्तीति गाथार्थः ॥ ८३ ॥

उण्वपधगरस उक्षोस-जोगिणो साइ अधुवुक्षोसो । अणुक्षोसो तच्चुआओ अणाइअधुवा धुवा सुगमा ॥ ८४ ॥

व्याख्या—पदवन्धकस्य मूलसमभ्रारस्य आयुर्गोहनीयवर्णन्याणामेव उत्कृष्टयोगे वर्तमानस्य क्षपकस्योत्कृष्टः प्रदेशवन्धः
समयमेकं भवति, उपशमश्रेष्ठां तस्मात् स्यानात् च्युतस्यानुत्कृष्ट एव द्वावपि सागधुवौ, तत्स्यानभमाप्तानामनदिरभव्यानां ध्रुवो
भव्यानामध्रुवो उत्कृष्ट इति गाथार्थः ॥ ८४ ॥

कमसो बुद्धिर्द्विषं भागो दलियस्त होइ सविसेसो । तइयस्त सब्वजेठो तस्त फुडत्तं जओ णप्पे ॥७८॥

व्याख्या—‘क्रमदाः’ परिपाटया, बृहत्स्थितीनां क्रमणां एकपरिणामगृहीतस्य दलस्य भागः सविशेषो भवति, बृहत्तर इत्यर्थः । एवं हि ज्येष्ठो मोहनीयस्य, श्रेष्ठ्यातिव्रतस्य यद्यपि मोहनीयादल्पतरस्तथापि स्वस्थानतुल्यो, यद्यपि नामगोत्रयोः पूर्वोक्तियः सत्यतरस्तथापि स्वस्थाने तुल्यः तुल्यस्थितित्वादायुषः सुखलघुरिति । एतदपवदति यः ‘तृतीयस्य’ वेदनीयस्य भागः स ‘सर्वज्येष्ठः’ सर्वोत्कृष्टस्तस्य स्पष्टत्वं सुसदुःखानुभवनव्यक्तिकृतो नाल्पे दले भवतीति गार्थार्थः ॥७८॥

जं समयं जावइयाइं चंघए ताण एरिसविहोए । पत्तेयं पत्तेयं भागे निव्वत्तए जीवो ॥ ७९ ॥

व्याख्या—‘यस्मिन् समये’ यस्मन्नवसरे यावन्ति कर्माणि वधाति तावतां कर्मणां इदमिदमिदं प्रत्येकं भागानिर्वचयति जीवः तेभ्यः प्रयच्छतीति गार्थार्थः ॥ ७९ ॥

जह जह य अप्पएगईण वंधगो तह तहत्ति उक्कोसं । कुवई पएसवन्धं जहण्णयं तच्च वच्चासा ॥ ८० ॥

व्याख्या—यथा यथा अल्पप्रकृतीनां मालनामाचराणां च बन्धकः, तथातयोत्कृष्टप्रदेशवन्धं करोति, विभागानाम-
स्तत्वादिति । अन्यं तु तदव्यत्ययेन प्रभूतप्रकृतिवन्धविभागानां बाहुल्यादिति गार्थार्थः ॥ ८० ॥

नाणंतराइयार्णं परभागा आउयस्त नियगाओ । परमो पएसवन्धो सेसाणं उभयओ होइ ॥ ८१ ॥

व्याख्या—ज्ञानान्तराययोः ‘परमागतः’ परमागमाज्जैहस्युपाभाविभागमागदेवोत्कृष्टः प्रदेशवन्धो भवति स्वकीय-
प्रकृतीनां ध्रुवबन्धित्वादिति द्रुवः । आयुषो निजभागादेवोत्कृष्टः प्रदेशवन्धो, यतः सर्वदेवायुषो बन्धेऽष्टमो विभागः, तद्वन्धे

सर्वासां दन्धात्, अतो न परभागतः, स्वभागतश्च भवत्येव, यतश्चत्वारोऽपि भागा अन्यतरायुषो भवन्तीत्यविकल्पयेतत् । शेषा-
णां पञ्चानां कर्मणामुभयतो भवत्युक्तुष्टः प्रदेशवन्धः, आयुष्कस्य वन्धाभावे परभागतो, मोहनीयस्य च समकृतीनां विकलानां
दन्धस्तद्भावे स्वभागतश्च 'परम' उक्तुष्टप्रदेशवन्ध उभयतोऽपि भवतीति गार्थार्थः ॥ ८१ ॥

उक्थोसमाह्वानं आहंमि न संभवो चिसेसाणं । एवमिणं किंतु इमो निओ ओगट्ठितिविसेसो ॥ ८२ ॥

व्याख्या—उक्तुष्टादीनामायुषि विशेषाणां सम्भवो नास्तीति परमिप्रयो, यतः सर्वदेवाष्टमो मौलो भागश्चतुर्गुणः
उत्तरमृत्त्याश्रयो भागः । एवं हि सर्वदेव तुल्यता ? अत्रोच्यते, एवमेतदसन्दिग्धं, किन्त्वत्र योगस्थित्योर्विशेषेण विशेषः, बल-
वता दृढीति कर्मदलं प्रभूतं भवति, दृढं भागो भवति, एवं हि परमः प्रदेशवन्धः न तद्व्यत्यये जघन्य इति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥

मोहाजयवज्जाण अणुक्थोसो साइयाहओ होइ । साई अयुवा सेसा आउगमोहाण सव्वे वि ॥ ८३ ॥

व्याख्या—मोहनीयायुष्कवर्जनां यासां मूलमकृतीनां अनुक्तुष्टः प्रदेशवन्धः साधादिः चतुर्विधो भवति, शेषा जघन्या-
जघन्योक्तुष्टाः साद्यध्रुवा भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ८३ ॥

छव्यंथगरस उक्थोस-ओगिणो साइ अधुवुक्थोसो । अणुक्थोसो तच्छुआओ अणाइअधुवा धुवा सुग्गमा ॥ ८४ ॥

व्याख्या—पट्वन्धकस्य मृत्सप्तसम्प्राप्तस्य आयुर्गोहनीयवर्धन्यापणमे उक्तुष्टप्रमाणे वर्तमानस्य क्षणकस्योक्तुष्टः प्रदेशवन्धः
समयमेकं भवति, उपशमश्रेण्यां तस्मात् स्थानात् च्युत्स्थानुक्तुष्ट एवं द्वावपि साद्यध्रुवौ, तत्स्थानमभासानामनादिरभव्यानां ध्रुवो
भव्यानामाध्रुवो उक्तुष्ट इति गार्थार्थः ॥ ८४ ॥

होइ जहणोऽपल्लसगस्स सुहुमगनिओयजीवस्स । तस्समउपणणवस्स तब्बन्धगस्सप्पयिरिह्यस्स ॥ ८५ ॥

व्याख्या—आयुर्मोहनीयवर्जानां श्रेणमूलभट्टीनां जयन्तः प्रदेक्षन्वोऽप्यर्षाक्षस्य मृत्प्रकनिगोदजीवस्य साधारणस्येति तत्समयोत्पन्नस्य मवन्यकस्यात्यस्यैवित्येति गाथायः ॥ ८५ ॥

एकं समयं अजहणओ तओ साइ अधुया दोवि । मोहे वि इमे एवं आवंमि य कारणं सुगमं ॥ ८६ ॥

व्याख्या—स जयन्तः प्रदेक्षन्व एतं समयं भवति, तदूर्ध्वमजयन्तोऽयः साद्यधुवौ द्वौवपि भवतः, मोहनीयेऽप्येतौ जयन्ताजयन्तौ एवमेव । यद्यध्यायुषो कथाभावे तद्भागगतपरमाणूना वाहृत्य भवति तथापि तत्समयोत्पन्नस्य मन्दबलत्वाद्दूनाम-
तिस्तोक्तत्वं भावयते । आयुषि मयोजन सुगमम्, अनुवन्वितात् चत्वारोऽपि साद्यधुवाः इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥

मोहस्स अइकिलिहे उक्कोसो सत्तवंधए भिन्हे । एकं समयं अणुक्कोसओ तओ साइ अधुवाओ ॥ ८७ ॥

व्याख्या—मोहनीयस्यातिलिष्टेऽग्रातिक्लेद्यग्रहणमतिबलरूपाकं, [अतो हीनबलो न सप्तम्यादिषु गच्छति] सप्तम्यके मिथ्याद्यष्टशुक्लपदेष्वन्यो भवति एकसमयम्, अनुक्लृष्टस्ततः साद्यधुवावतोऽनेन कारणेन द्वौवपि भवत इति गाथायः ॥ ८७ ॥
नार्णतरायनिहा अणवज्जकसायभयदुगुणं । दंसणचउपयलाणं चउविगप्पो अणुक्कोसो ॥ ८८ ॥

व्याख्या—ज्ञानान्तरायदशकं निदानानुबन्धिकां दृष्ट्वा कृपाया भयदुगुणैर्पादार्शनचतुःप्रचलानां चासां त्रिशतां ध्रुव-
बन्धिप्रकृतीनां सायादिचतुर्विधः प्रदेक्षन्वो भवत्यनुक्लृष्टः, प्रचलप्रहणाच्चिद्राप्त्रञ्चकं न ग्राह्यमिति गाथार्थः ॥ ८८ ॥
तेसा साइ अधुवा सन्वे सन्वाण सेसणईणं । जण जहि बंधतो उक्कोसो ताण तत्येव ॥ ८९ ॥

व्याख्या—रोगा जघन्याजघनोत्कृष्टाः त्रयोऽपि साद्यधुवा भवन्ति । श्लेषाणां ध्रुववन्धिनीनां अभ्रुववन्धिनीनां च 'सर्वे' चत्वारोऽपि जघन्याजघनोत्कृष्टाऽनुत्कृष्टाः साद्यधुवा भवन्ति । स्वामित्वमाह—यासां प्रकृतीनां यत्र वन्धव्यच्छेदो भवति तासां तत्रैवोत्कृष्टः प्रदेशवन्धो भवतीति । द्वितीयकपायाणामविरतेऽभ्युपः प्रविभागतो मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिप्रविभागतश्च, तृतीयकपायाणां देशविरते द्वितीयकपायप्रविभागतश्च, निद्राप्रचलबोरपूर्वकरणे आयुषः प्रविभागतः, सत्यानर्द्धित्रिकविभागतश्च, एवं भय-जुष्टुस्योरपरपूर्वकरणे, पुंसङ्खलनानां चादरकपाये क्रमेण (पञ्च) चतुर्विधैकवन्धकत्वेऽपि, सर्वेऽप्येते सप्तवन्धका उत्कृष्टयोगिनो यन्तव्याः । ज्ञानान्तरायदर्शनचतुष्काणां सूक्ष्मसम्पराये पदवन्धके सप्तके सर्वोत्कृष्टयोगे समयेकसुत्कृष्टः प्रदेशवन्धो भवति, तमेवैकं समयं सादिद्भुत्वाऽधुवो भवतीति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥

निययअबंधधुयाणं शुक्कासो साइणाइ तमपत्ते । साई अधुवो ध्रुवबंधियाण ध्रुवबंधयादेव ॥ ९० ॥

व्याख्या—आसामेव शिवालकृतीनामवन्धकत्वस्यानाद् भ्रष्टानां जीवानां या द्युत्र वन्धमायाति, तस्यास्तत्रैवानुत्कृष्टः प्रदेशवन्धः प्रतिपत्तमानस्येति सादिः, अनादिः तत्स्यानमाप्तानां, सादिः तत्त्वमधुवः, अनादिश्चाभव्ये ध्रुव इति । अध्रुववन्धिनीनां सर्वासां शुभानामधुभानां च साद्यधुवोऽसौ अध्रुववन्धकत्वादेवानेनैव विधिना गयन्याजघनोत्कृष्टा अपि द्रष्टव्या इति गार्थार्थः ॥ ९० ॥

अध्रुववन्धिनीनां स्वामित्वमाह—

अस्पयरपाहबंधे वकोढ जोगी उ सन्निपज्जतो । कुणइ पंमुक्कोसे जाण्णयं तस्स वच्चासे ॥ ९१ ॥

व्याख्या-मौलानामौचराणां वाऽत्यतराणां प्रकृतीनां वन्धे सति पर्याप्तः संज्ञी यदेतच्छ्रुयेयी भवति, तदाऽश्रववन्धिनीनां समयमेकमुल्लुप्तप्रदेशवन्धं करोति तुल्यद्वयहणं संज्ञिनाऽनेकगुणव्यापकम् । सातोचयशसां श्रुत्यो, देवायुपोऽप्रमत्तः, शेषायुषां स्वानादिप्रिकाननानुवन्धिनां पुंसकमिध्यात्ववर्गैर्गोत्राणां मिध्याहृष्टिः तिर्यग्निद्वैकेन्द्रिकजातिरल्लुण्ठ (दुःस्वस्वज्ञे) स्थवरादिनवध्रुवनवानां प्रत्येकवादरयोधैकेन्द्रियमागम्यप्रयोर्विशलिवन्धके, द्वित्रिचतुःषष्ट्येन्द्रियान्यसहनौदारिक्राहोपाद्रमनुष्याद्विक्रमसानामपूर्यामक्रमसयोग्यपञ्चविंशतिवन्धके, पराधानोऽनुशसपूर्याप्तानामेकेन्द्रियप्रायोग्यपञ्चविंशतिवन्धके, आत्मोपाद्योतयोरेकेन्द्रियप्रायोग्यपञ्चविंशतिवन्धके स्थिरादिपञ्चसमचतुरस्रविद्ययोगतिद्वैकतक्रियपट्टकुःस्वराणां देवनास्क्रयान्याऽष्टाविंशतिवन्धके, मध्यमसंस्थानसंज्ञनानां तिर्यग्मनुष्यमायोगैकोनत्रिंशद् वन्धके, मिध्याहृष्टावुल्लुहः प्रदेशवन्धो भवति, यतोऽस्मिन्नेवालपरमकृतिवन्धो भवति । प्रथमतः संज्ञनतीर्थं कुर्योरेकोनत्रिंशद्वन्धके व्यवहृतादिषु, आहारद्विकस्याप्रमत्ते त्रिंशद् वन्धके, हास्यरत्योश्चारातिशोकासातानामविरते परमः प्रदेशवन्धो भवति, समयमेकमिति । एतद्व्यत्यासे जघन्यो भवति । तं चासंज्ञिनि हीनबले वैक्रियपट्टकस्य, देवनास्क्रायुषोः स्वयन्वाद्यसमये भवति । तुल्यद्वैतीर्थं कराराहासकाणामप्रमत्तो देवमायोगैकत्रिंशद् वन्धकः करोति । शेषाणामसंज्ञीनासाधारणपर्याप्तकः प्रथमसमयोत्पन्नो हीनबलस्तिथ्यक्रमायोगैकोनत्रिंशद् वन्धकः, तत्रासम्भविनामेकेन्द्रियप्रायोग्यपञ्चविंशतिपट्टविवशतिवन्धकः समयमेकं जघन्यं प्रदेशवन्धं करोतीति गार्थः ॥ ९१ ॥

सत्तत्त्विह वंधि मिच्छे परसो अणमिच्छथीणिगिद्धीणं । उक्थोससंकिलिष्टे जहण्णओ नाम धुविचाणं ॥९२॥

१ अत्ररपा मलयगिरिदुत्तिरत्यलोकनीया ।

व्याख्या—सप्तविधवन्धके मिथ्यादृष्टौ क्षिप्ते वल्वति प्रथमकृपायामिथ्यातत्त्वानन्दित्रिकाणां परमः प्रदेशवन्धो भवति ।
 ओसां साक्षादने वन्धव्युपरमः तत्र वाऽनन्तानुबन्धिनां साद्यादिशुबिधो वन्धो मिथ्यात्वप्रविभागमाप्तेः प्राप्नोति तन्निधेयार्थ
 मिथ्यादृष्टौ । बलप्रकर्षव्यापनार्थमिदमाह—नामध्रिवाणां नवानां जघन्योऽज्वल्यार्थसङ्ख्येक्षभर्णनेनैतद् द्वापयत्यासां साधारणेऽ-
 पर्णाप्तके हीनबले [एकोन] त्रिंशद्वन्धके जघन्यमदेक्षवन्धो भवतीति गार्थार्थः ॥९२॥ मदेक्षवन्धः समाप्तः ॥

समयादसंखकालं तिरिदुगणीयाणि जाव यज्जंति । वेडव्वियदेयदुगं पल्लतिगं आडगंतमुद्ध ॥ ९३ ॥

व्याख्या—तिरिपिदुक्कनीचैर्गोत्राणि जघन्यतः एकं समयं वन्धयन्ते, यतस्तेजोवायुक्राविकेसु गतस्यैतान्येव वन्धमुपगच्छन्ति,
 उत्कृष्टतोऽसङ्ख्येयकालं असङ्ख्येयलोकाकाशमदेक्षमानं वध्यन्ते, यतस्तेजोवायुक्राविकेसु गतस्यैतान्येव वन्धमुपगच्छन्ति,
 न विपक्षरुमीणीति । वैक्रियदेवदिके जघन्यतः समवं परावर्त्तमानत्वादुत्कृष्टतः पल्योपमत्रिकं, यतोऽसङ्ख्येयवर्षाद्युपस्तिर्धममुष्णा
 जन्मत आरभ्य ता एव प्रकृतीर्विदन्ति । आयूपि यावदन्तमुद्धतं तावत्त्वार्थेपि वध्यन्ते, नात्र जघन्यत समयसम्भव एतदुचरत्राय-
 वविध्यतीति गार्थार्थः ॥ ९३ ॥

वेस्सणुव्वकोडो सायं अस्संखपोग्गला उरलं । परघाउस्सासतसचउपणिदिपणसियमयरसयं ॥ ९४ ॥

व्याख्या—सातं जघन्यतः समयमेकं वध्यते, सविपक्षत्वादुत्कृष्टतो देशोन्पूर्वकोटिं यावत्, यतः सयोगिकेवल्लिनो ना-
 सातस्य वन्धका इति । औदारिकशरीरं जघन्यतः समयमेकं वध्यते सविपक्षत्वादुत्कृष्टतोऽसङ्ख्येयपुद्गलपरावर्त्ताः । कथं ?

१ प्रथमरूपायस्त्यानन्दित्रिकायाम् ॥ २ अदुत्कृष्टवन्धः ॥

एतो न्यासस्तत्ता अपि स्थारकायमुपगताः कायस्थित्या इत्यन्तं कालं तिष्ठन्ति, न च तत्र चैकियाहाररूपोः तद्विपक्षयोः
वन्द्योऽस्ति । परागतो-ऽयासस्तसादरपर्याप्तयेरुष्येन्द्रियमकृतयः जगन्मतः ममयमेकं वध्यन्ते, अधुनवन्धित्यात् सवि-
पसत्वाय, उल्लुप्तः सागरोपमाणां पञ्चास्रोतं शवं । कथं ? पण्डुरियव्याशुल्लुप्तस्थितिः द्वाविंशतिसागरोपमाणि तत्र चासां विप-
क्षान्यसम्भारोऽसारपि नारको भवान्ते सम्भयत्तमासाय मनुष्येव्यागच्छति, तत्र तथाविधमनुष्ठानं कृत्वा त्रैवेयकेष्वेकत्रिंशत्सा-
गरोपमस्तिगतको देवो भवति, स च जन्मोत्तरकालं मिथ्यात्वोदयीभवति, चक्षुःकाले सम्भक्त्यं गत्वा पट्टपण्डिसागरोपमाणि
भन्युते वारत्रयेणानुभवति, पुनस्तनुहूर्त्तं सम्भग्नमिथ्यात्वं अनुभूय भूयोऽपि सम्भक्त्यं गच्छति, विनयादिषु वारद्वयेन पट्टपण्डि-
सागरोपमाणि समनुभवति, एतेषु च स्थानेषु गुणभवत्यद्यादेव न तद्विपक्षणां गन्धोऽस्तीति गार्थार्थः ॥ ९४ ॥

चउरंसउचसुभलगइरिसेसुसरतिगाण छाबद्धी । विउणा मनुगउरलंगरिसहतिस्थाण तेत्तीसं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—समचतुरस्रस्थानोर्ध्वोर्ध्वमविहायोगतिरुक्पवेदसुखसुभादेयानां जगन्मतः समयमेकं वन्द्यो भवति,
सविपक्षतादुल्लुप्तः त्रिलोपमाधिका सागरोपमाणां पट्टपण्डिद्विगुणिता सन्ततो वन्द्यः । कथं ? विपक्षयोपमायुः त्रिषङ्क मनुष्यो वा
भवान्ते सम्भयत्तमासाय श्रावद् द्वे पट्टपण्डी सागरोपमाणां तंसारे भ्रमतीति । मनुष्यादिकोदारिकाद्रोपाद्गुणमसंहननानां
जगन्मतः समयमेकं वन्द्यो भवति, सविपक्षतात्, उल्लुप्तस्ययस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, तीर्थकास्य च । यतः पञ्चानुत्तरविमानेव्ययत्कालं
स्थितिर्देवानामिति गार्थार्थः ॥ ९५ ॥

सेसाणंतमुद्धृतं समया तित्थाउगाण अंतमुद्ध । बंधो जहण्णओ वि णु भंगतिगं निब्वंधीणं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—उक्तशेषाणामध्रुववन्धिनीनां एकचत्वारिंशत्कृतीनां उत्कृष्टतोऽन्तर्मुहूर्तं सन्ततो वन्यो भवति, उत्तरकाले त्व-
ध्रुववन्धित्वादवश्यं परावर्त्तते, जघन्यतः सप्तमेनैवेति फास्ताः मध्यमसंस्थानसंहननजातिचतुष्कणि स्यावरादयो दश नरकाहार-
कृद्वास्यारतिद्विकानि, आतपोद्योते क्षोनं पुंस्रुवेदौ स्थिरशुभयक्षांसि दुग्ढसंस्थानान्यसंहननसाताप्रशस्तविहायोगतय इति ।
तीर्थं रुरायुं जयन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्तमेव उत्कृष्टतो यद् भवति तदुक्तमेव, अतस्तीर्थं रुरायुं यद् भवति तदुक्तमेव, ततोऽव-
न्यक्तो भवति नान्येष्वन्तर्मुहूर्तं । दुरवधारणे, नैवमाहाररुश्य तद्दुस्तुसम्भवेऽपि अन्तर्मुहूर्तमेव वन्यः । ध्रुववन्धिनीनां भङ्गकृ-
तं अनाद्यवन्तः, अनादिसान्तः, सादिसान्तः, मिथ्याद्विकाल इवावगन्व्यमिति गार्थार्थः ॥ ९६ ॥

उक्तो वन्यविधिदयविधिमाह—

होह अणाह अर्णतो अणाहसंतो ध्रुवोदयाणुदधो । साहसपञ्चवसाणो अधुयार्णं तह प मिच्छस्स ॥ ९७ ॥

व्याख्या—भवत्यनाद्यपेवसानोऽनादिसान्तो ध्रुवोदयानामध्रुवत्वारिणतां प्रकृतीनां, वर्णादिर्विशतिः तैजसकर्मणससकं
आल्लघुनिर्माणस्थिरास्थिरशुभाशुभज्ञानवरणान्तरायदशरुद्धनवत्पुरुषमिथ्यात्मानां विषाकोदय इति अपव्यप्रव्यानाश्रित्य-
अध्रुवोदयानां पुनः सादिः सप्तपेवसानो भवत्युदयोऽध्रुवोदयित्वादेव, तथा च मिथ्यात्वस्यापि प्रतिलितसम्बद्धिमाश्रित्य भवतीति
गार्थार्थः ॥ ९७ ॥

पयडिद्विर्माईया मेया पुव्युत्तया इहं नेया । उदीरणउदयाणे जं नाणत्तं तयं वोच्छं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशमेदाः पूर्वोक्ता वन्यवदत्राप्युदये द्रष्टव्याः । उदीरणोदयोनोनात्वं-योऽत्र भेदो

विशेषस्तकं वक्ष्ये इति गार्थायः ॥ ९८ ॥

चरिमोदयमुच्चाणं अजोगिकालं उदीरणाविरहे । देसूणपुवकोडी मणुयाउयसायसायाणं ॥ ९९ ॥

व्याख्या—असवादरपर्याप्तमुगमादेवशोभनुगमविवायकरपञ्चद्विजालुचैर्गोत्राणां अयोगिकाल उदीरणया विनाप्युदयो भवति तदन्यत्र नास्तीति विशेषः । सातासातमुजायुषां अममचादिगुणेषु वचमानस्य देशोनपूर्वकोटिकालं यावदुदय एव शुद्धो भवति; अन्यत्रोदीरणा उदयस्य सहचरेति गार्थायः ॥ ९९ ॥

तदपचिय पज्जत्ती जा ता निहाण होइ पंचणहं । उदयां आवलिअंते तेवीसाएउ सेसाणं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यावदाहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तस्तावन्निद्राणामुदयः, एतद्धै उदीरणासहचरो भवत्युदयः । शेषाणां प्रयोविशतिप्रकृतीनां आवलिकामात्रं काष्ठमुदय एव शुद्धः केवलो भवति । कथं ? ज्ञानान्तरायदशकदर्शनचतुष्काणां क्षीणकपायान्तावलिरूपायामुदय एव भवति, संज्वलनलोभस्य सूक्ष्मसम्परायान्तावलिकायामुदय एव भवति, नारकतिर्यदेवायुषां स्थान्तावलिकामुदयेनैवानुभवति, मिथ्यात्वहीनसंस्कवेदानां अन्तःकरणे कृते प्रथमस्थित्यामवलिरूपाशेषायामुदय एव शुद्धो भवति, सम्प्रत्यक्षैर्प्रत्यक्षेयावलिरूपासुदयेनैवानुभवति शेषकाले उदयाद्यास्ति विशेषः । शेषप्रकृतीनां च नास्ति विशेषः इति गार्थायः ॥ १०० ॥

मोहो चउहा तिचिहोवसेसत्तण्ह मूलपगइणं । मिच्छनुदओ चउहा अयुवधुवाणं दुविह तिचिहो ॥ १०१ ॥

उत्तो पगइउदओ

व्याख्या—मोहनीये चतुर्विधः सार्धनादिधुवायुवयेदेन भवत्युदयः । कथं ? लक्षान्तमुणस्पानारत्नमानस्य सादिसत्स्थानम्-

प्राप्तस्यानादिरभ्यस्य ध्रुवो भव्यस्याध्रुव इति । त्रिधाऽवशेषाणां स्मानां । कथं ? ज्ञानदर्शनावरणान्तरायाणां क्षीणकषायान्तसमये, वेदनीयानामगोत्रायुषामयोग्यन्तसमयेऽध्रुवो भवत्युदयः, सादिर्वास्ति तयोरप्रतिपत्तात्, अनादिध्रुवोऽभव्यानाम् । उत्तरप्रकृतीनामाह-
मिथ्यात्वस्य चतुर्थो । कथं ? प्राप्तसास्वादनभावस्य (सम्भवत्तात् प्रतिपत्तस्य मिथ्यादृष्टेर्भवन्) सादिरभव्यस्थानादिध्रुवो, भव्यस्याध्रुव इति । अध्रुवोदयानां द्विविधः, सादिरध्रुवः, अध्रुवोदयित्वादेव भावितः । ध्रुवोदयानां त्रिधा । कथं ? यातिध्रुवोदयानां क्षीण-
कषायान्ते, नामध्रुवोदयानामधोगन्ते भवत्यध्रुवो, ध्रुवस्त्वभव्यानामनादिशेति माथार्यः ॥ १०१ ॥ उक्तः प्रकृत्युदयः ॥

स्थित्युदय उच्यते—

उदओ विह्रलपणं संपत्तीए सभावओ पढमो । सति तम्म भवे बीओ पओगवदीरणउदओ ॥ १०२ ॥

व्याख्या—स्थितिरवाधाकालस्तत् क्षयेण सम्भासौ वा द्रव्यादिहेतूनां य उदयः स विषाकोदयः स्वभावोदयः प्रथम इति । सति-विद्यमानेऽस्मिन् द्वितीयो भवति प्रयोगोदयः, अभवसायमयोगोदयवलिङ्गारहितानां स्थितीनां यहल्लुदयस्थितौ प्रसि-
पानुभवति, स उदीरणोदयो भण्यत इति माथार्यः ॥ १०२ ॥

उदीरणजोग्गाणं अन्महिगाइइउ उदयजोग्गाओ । इस्सुदओ एगहिइण निइणाए गियालाए । १०३ ॥

व्याख्या—उदीरणयोग्यानां उत्कृष्टस्थितीनां अभ्यधिका उदयधर्म्याः स्थितय एरुचत्वारिंशतां प्रकृतीनां । ताश्च प्रकृत्युदयेऽभिहिताः । शेषं सामानादिध्रुवाध्रुवादिसर्व उदीरणात्तुल्य । जघन्योदवस्तासामेरुचत्वारिंशतां निद्रापञ्चरुहितानां पद-
त्रिंशतामेकस्थित्युदयो भवत्यन्ते चरमस्थितिस्त्यर्थः । निद्रासुषुप्तः परावर्तनाकाळे प्रभूतस्थितीनामन्यत्र शेषादेकस्थितित्ति भवति,

पदान्निवृत्तां क्रमानुभवनाद् भवति । शेषं स्थित्युदीरणावद् द्रष्टव्यमिति गायार्थः ॥ १०३ ॥

भणितः स्थित्युदयः । अनुभागोदयो विधीयते—

अनुभागदधो वि उदीरणाए तुल्लो जहण्यं नचरि । आवलिगंते सम्मत्तवेखलीणतलोभाणं ॥ १०४ ॥

व्याख्या—अनुभागोदयोऽप्युदीरणातुल्यो, मूलोचरभक्तविरचित्यस्यानशुभाशुभस्वामित्वानि तुल्यानि, यथाऽनुभागोदीरणायां तथातुभागोदयेऽपि । नवरसयं विशेषः—उदयवलिभ्रान्तसमये जयन्यानुभागोदयो वक्तव्यः, सम्यक्त्ववेदत्रयज्ञानान्तराय-दर्शनचतुष्टयसङ्कलनलोभानां शेषभक्ततीनामुदीरणा तुल्यं सर्वमिति गायार्थः ॥ १०४ ॥

उक्तोऽनुभागोदयः, प्रदेशोदयमाह—

अजहण्योणुक्कोसो चउहतिहा छणह चउविहो मोहे । आउसस साह अउवा सेसविगप्पा य सव्वेसिं ॥ १०५ ॥

व्याख्या—अजयन्यः प्रदेशोदय श्रुतुदां भवति, मोहायुर्वर्तनां पण्णां कर्मणां, कथं? सपितरुर्भावात्तस्य देवस्य सङ्कलिष्ट-स्य उक्तुष्टस्थितिवन्धं वध्नतः प्रभूतानुभागमात्र ते परिगृह्णन्ति, तस्य प्रभूतं प्रदेशाग्राह्यं चिंतितं भवति, ततो वन्द्यावसाने कालं कृत्वा एकोनत्रियेपूतवत्स्य प्रथमसमये जयन्यः प्रदेशोदयः स चैकस्वामयिकः सादिरुयवध, तस्माद् द्वितीयसमये अजयन्यः, स च सादिः, तत्स्थानमप्राप्तानां अनादिः, भव्याभव्ययोरग्नवध्रुवाविति । तेषामेव पण्णां कर्मणापनुत्कृष्टः प्रदेशोदयस्त्रिविधो भवति, कथं? गुणितरुर्भावाश्चित्य स्वोदयान्ते गुणश्रेणोदिरसि वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयो भवति, स चैकस्वामयिकः सादिरुयवध, तदग्नोऽनुत्कृष्टः, स च सादिर्न सम्भवति, उक्तुष्टोदयस्यान्ते उदयस्यैवाभावात्, अनादिध्रुवावभव्यन्यानां भव्यानामध्रुव इति ।

चतुर्विधो मोहनीयेऽजघन्योऽनुत्कृष्टश्च, कथं? सपितृकर्मणि कृते तन्त्रकरणे उदीरणोदये निवृत्ते उदयावलिक्रान्तसमये मोहनीयस्य अजघन्यः प्रदेशोदयः स च सादिरध्रुवः, सामयिकश्च, तस्मात् द्वितीयसमयेऽजघन्यः प्रदेशोदयः सादिः, तत्स्थानमप्राप्तपूर्वस्थानादिः, ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । अनुत्कृष्टोऽपि चतुर्धा, कथं? उत्कृष्टप्रदेशोदयो गुणितकर्मर्गशमधिकृत्य वक्तव्यः, स च मूलसंक्रयान्तसमये सामयिकः सादिरध्रुवश्च भवति, उपशमश्रेणीतः प्रतिपत्तमानस्यानुत्कृष्टो मोहनीयस्य प्रदेशोदयः, स च सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्थानादिः, ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । आयुष्यत्वारोऽपि भेदाः, साध्यध्रुवा उत्तमाधममध्यमस्थितास्तम्भवादध्रुवोदयसाधु सुगमाः । शेषकर्मणां जघन्योत्कृष्टाः कथिता एवेति गायार्थः ॥ १०५ ॥

अजहण्योऽणुकोसो ध्रुवोदयार्ण चउतिहा चउहा । मिच्छते सेसासि, दुचिहा सव्वे य सेसाणं ॥ १०६ ॥

भणिया साइणाइ परूवणा । इयाणि गुणसेणोपरूवणं दुवंति-

व्याख्या—मिथ्यात्वरहितानां सप्तचत्वारिंशतां ध्रुवोदयप्रकृतीनां अजघन्यः प्रदेशोदयश्चतुर्विधो भवति, कथं? सपितृकर्मर्गो देवः सहस्रल्लिङ्ग उत्कृष्टस्थितिं यत्रन् प्रभूतप्रदेशाग्रमुद्वर्तयति, बन्धावसाने कृतकालः एकन्दिनेयुष्यवस्तरस्य प्रथमसमये नयन्यः प्रदेशोदयः सामान्यतः । अवधिज्ञानदर्शनावरणयोः देवस्य वन्यावलिक्रान्त्यसमये अजघन्यः प्रदेशोदयः सामयिकः सादिरध्रुवश्च, द्वितीयसमयेऽसाक्षिपि सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्थानादिर्ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । अस्या एव सप्तचत्वारिंशतोऽनुत्कृष्टतः प्रदेशोदयश्च भवति, कथं? गुणितकर्मर्गशमधिकृत्य प्रदेशोदयः स्वीदयान्तसमये भवति, स च सामयिकः सादिरध्रुवश्च, तद्वर्गान् उदयस्वराभावादनुत्कृष्टः सादिर्न सम्भवति, सप्तकाले अनुत्कृष्टः प्रदेशोदयोऽप्रादिर्ध्रुवश्चामन्यानां भव्यानामध्रुवो भवति ।

मिथ्यात्वप्रदेशोदयश्चतुर्विधः अजयनोऽनुक्तुष्टश्च, कथं ? क्षणित्कर्मज्ञस्य प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयतः, कृतान्तरकरणस्य औपशमि
कसम्यक्त्वान्मिथ्यात्वगतस्य उदीरणान्ते वर्तमानस्य जयन्यः प्रदेशोदयः, स च सादिरश्रवः, तस्यैव द्वितीयसमये मिथ्यात्वमनु
भवतोऽजयन्यः प्रदेशोदयः सादिः, वेदकसम्भवाद्वा प्रतिपत्तमानस्य सादिः, तत्स्थानमभासस्थानादिः, ध्रुवाश्रवौ पूर्ववत् । मि-
थ्यात्वस्यानुक्तुष्टोऽपि प्रदेशोदयश्चतुर्धा, कथं ? गुणित्कर्मज्ञाः देशविरतगुणश्रेणीमनुभवमानः सर्वसंयमसुगुणश्रेणीं च कृत्वा द्वयो-
रपि गुणश्रेणोर्मस्तकं यदैकत्र भवति, तदा मिथ्यात्वमनुभवमानस्योक्तुष्टः प्रदेशोदयो भवति, स च सामयिकः सादिरश्रवश्च,
द्वितीयसमयेऽनुक्तुष्टः, सम्यक्त्वाद्वा मिथ्यात्वगतस्यानुक्तुष्टः, स च सादिः तत्स्थानमभासस्थानादिध्रुवाश्रवौ पूर्ववत् । भणितशेषाः
अजयनोक्तुष्टाः प्रदेशोदयाः साद्यश्रवाः सम्भाविता एव आसौ ध्रुवोदयानाम् । “सर्वे” चत्वारोऽपि उक्तशेषाणामध्रुवोदयानां
साद्यश्रवा भवन्ति, अध्रुवोदयत्वादेव सुगमा इति गार्थायः ॥ १०६ ॥

उक्ता साधनादिप्ररूपणा । साम्प्रतं स्वामित्वविभावनस्य गुणश्रेणीप्ररूपणायाह-

सम्प्रतत्तत्संपुण्यविरह उपपत्तिअणविसंज्ञोगे । दंसणस्वरणे मोहस्त समये उवसंत खवगे य ॥ १०७ ॥

व्याख्या—सम्यक्त्वोत्पत्तौ प्रथमा गुणश्रेणी, देशविरतौ द्वितीया, सर्वविरतौ तृतीया, अनन्तानुयन्धविसंयोजने चतु-
र्थी, दर्शनविकल्पणे पञ्चमी, मोहनीयोपशमने षष्ठी, मोहनीयोपशान्ते सप्तमी, मोहनीयस्पर्शकेऽष्टमी, मोहनीयक्षणे नवमी,
संयोगिनि दशमी, अयमिति एकदशी भवति । चः समुच्चये इति गार्थायः ॥ १०७ ॥

उक्ता गुणश्रेणयः ॥

स्त्रीणाहतिगे असंखगुणियगुणसेदितलिय जह कमसो । सम्मत्ताण्णेकारसण्ह कालो संखंसो ॥ १०८ ॥
 व्याख्या—क्षीणरूपायसयोग्ययोगिनां या गुणधेयस्थाः कथिताः । एवमेवा एकादश यथोत्तरास्वसङ्ख्येयपुणं दलं
 विशुद्धाधपवसायत्वाद् । कालस्तु सङ्ख्येयभागमात्रो यथोत्तरं भवति, अतः यथोत्तरं पृथुलतरा इत्याद्य भवन्ति । सम्यक्त्वगुण-
 श्रेणिदलादेशचिरतिगुणश्रेणीदलप्रसङ्ख्येयपुणं, कालस्तु सङ्ख्येयभागमात्रः । एवं यथोत्तरास्वपि यत्कव्यमिति गार्थार्थः ॥
 ॥ १०८ ॥ उक्ता गुणश्रेणीप्ररूपणा । उत्कृष्टस्वामित्वमाह—
 झत्तिगुणाओ पडिए मिच्छत्तगएवि आइमा तिण्णि । लब्धमंति न सेसाओ जं मीणास्तु असुभमरणं ॥ १०९ ॥
 व्याख्या—अदिति सर्वविरतिगुणात्प्राप्तिते मिथ्यात्वं गतेऽप्याद्यास्तिस्रो गुणश्रेण्यो लभ्यन्ते उदयमाश्रित्य, यतः सर्वास्तु
 गतिषु एताः सम्भवन्ति, नाष्टौ शेषाः, यंस्तास्तु यदि भवत्यशुभमरणं न विद्यमानास्त्विति गार्थार्थः ॥ १०९ ॥
 उक्कोसपपुसुदयं गुणसेवीसीसगे गुणियकम्मो । सव्वासु कुणइ उहेण खवियकम्मो पुण जहणं ॥ ११० ॥
 व्याख्या—उत्कृष्टप्रदेशोदयं गुणश्रेणीशिरसि गतो गुणितकर्मज्ञः सर्वासु प्रकृतिषु करोत्योपगतो—याहुत्येन, तदर्थमिह
 प्ररूपणा, सपितकर्मज्ञस्तु जयन्प्रदेशोदयं सर्वत्र करोतीति गार्थार्थः ॥ ११० ॥
 सम्मत्तवेगसंजलणयाण खीणंतदुज्जिणअन्ताणं । लहुत्तवणाए अंते ओहिस्स अणोहिणुक्कोसो ॥ १११ ॥
 व्याख्या—सम्यक्त्ववेदसञ्चलनप्रकृतीनामाश्रानां क्षयस्य गुणितकर्मज्ञस्यात्मीयात्मीयोदयान्तसमये वर्त्तमानस्योत्कृष्टः
 नदंशो भवति । नानान्तरावदर्शनचक्रचतुर्दशानां क्षीणरूपायान्तसमयेषु गुणितकर्मज्ञस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः, औदारिक-

सतक्रान्मणसतक्रान्त्यानपटुक्रमसंहननवर्णादि विद्वत्पुण्ड्रपूषातपरायातविहायोगविद्विक्कमत्यैकस्थिरास्थिराभुभनिर्मा-
णमकृतीनां द्वापञ्चाशत्तां युगितक्रमांशस्य सयोम्यन्तस्मये उत्कृष्टप्रदेशोदयः । मुस्तदुस्वरयोः स एव स्वरानिरोधकाले,
उद्ग्रासस्य स एव तच्चिराधिकाले उत्कृष्टप्रदेशोदयं करोति । वेदनीयाद्विभ्रजुगतिपञ्चन्द्रजातिवसवादरपर्याप्तुभगादेययश-
स्तीर्षकरोचैर्गोबाणां द्वादशानां युगितक्रमांशस्यायोग्यन्तस्मये उत्कृष्टः प्रदेशोदयो भवति । 'लघुह्रस्वणा' वीग्रहपणा, तयाभ्युस्थि-
तस्येति । क्रोड्योऽष्टवार्पकः संख्यं प्रतिपन्नोऽन्तर्गुहूत्तेन क्षणश्रेणीगुणस्थितो युगितक्रमांशः तीव्रपरिणामो यस्तस्योत्कृष्टः प्रदे-
शोदयः, चित्तपणया तु कर्मपदगुणः परित्यक्तशेषाः स्तोका भवन्ति । अवधिद्विकस्य तदुपलम्भवर्जितस्य, यतस्तदुत्पत्तौ प्रभूताः
पुद्गलाः परित्यक्तनीति गार्थः ॥ १११ ॥

पदमगुणसैदिसीसै निहापपलाण कुण्ड उवसंतो । देवत्तं ह्यत्तिगओ वेउव्वियसुरवुगे स एव ॥ ११२ ॥

व्याख्या—मध्यमगुणश्रेणीक्षिरसि वर्चमानो निद्राप्रचलणोः करोत्युपशान्त उत्कृष्टप्रदेशोदयम् । स एव देवत्वं ह्यति
प्राप्तः स्वगुणश्रेणीमस्त रुदलमनुभवमानो देवद्विस्त्रैक्रियसमानां उत्कृष्टप्रदेशोदयं करोतीति गार्थः ॥ ११२ ॥

तिरिएण्तुदयाणं मिच्छत्तणमीसयीणिगिदीणं । अप्पजस्स य जोगे दुत्तिगुणसेदीण सीसाणं ॥ ११३ ॥

व्याख्या—तिथीक्रान्तोदया एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियनाचयः स्यावस्तृप्तसाधारणप्रकृतयस्त्वार्थकान्तेनैव तिरथां योग्या
उदयमाश्रित्य, मिथ्यात्वान्तानुबन्धित्यस्यमिथ्यात्वस्यानार्द्धविक्रानामपर्याप्तस्य चासां सास्त्वानां प्रकृतीनां योगे-मेव्यापके,
द्वितीयगुणश्रेणीमस्तक्रयोः उत्कृष्टः प्रदेशोदयो भवति । एतदेव भावयति-देवत्रिगुणश्रेणीसद्भावे, स एव सर्वविरतिगुणश्रेणी

तदुपरि निवेशयति, द्वयोरपि गुणश्रेण्योः मस्तकयोगो यदा भवति, तदा प्रभूतं कर्मदलं, तत्र मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनामुदये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः। तस्यमिथ्यात्वमुभवतस्तत्त्वैवेति कृष्टः, स्यान्निश्चिक्रस्योदये वासायुक्तः प्रदेशोदयः, स च तद्वशुणाश्रमेऽपि भवति, तासां प्रयगेऽनुभवसम्भवात्, तिर्ययोगमापयज्ञानां मिथ्यात्वमाज्ञां तद्वभवमाज्ञां चोत्कृष्टः प्रदेशोदयो भवतीति गायार्थः॥ ११३॥

से कालेतरकरणं होही अमरो य अंतमुहुपरओ । उक्कोसपए सुदओ हासाइसु मज्झिमहुण्हं ॥ ११४ ॥

व्याख्या—‘से’ अथ, यस्मिन् काले उपशमश्रेणीगतस्यान्तरकरणं भविष्यति तस्मिन् काले मृत्वाभ्यरगता गते, तत्राऽप्यन्तमुहुर्चं व्यतीते, यतः तत्प्राप्तिक्रमे गुणश्रेणीमस्तकं प्राप्नोति तत्रोत्कृष्टः प्रदेशोदयो भवति हास्यादिपट्टकस्य, मध्यमकरायाणां चाष्टानामप्याह्वानमहाह्वानावरणाभिधानानां स्वान्तरकरणकालमृतस्य स्त्रोदये इति गायार्थः॥ ११४ ॥

इस्सट्ठिंयंधित्ता अब्बाजोगाइट्ठितिनिसेयाणं । उक्कोसपए पढमोदयम्मि सुरनारगाऊणं ॥ ११५ ॥

व्याख्या—‘इस्सं’ जयन्त्यां, स्थितिं क्त्वा ‘अदे’ ति ग्रन्थकालो ‘योगा’ इति, मनोवाक्शयाः, प्रथमस्थितावायसमये ‘निपेत्तो’ दलनिक्षेपः, अद्वाभोगप्रथमस्थितिनिर्गमाणां उत्कृष्टपदे सति मृतस्य प्रथमस्थित्युदये सुतारकायुगोः मदे शोदयो भवत्युत्कृष्ट इति गायार्थः॥ ११५ ॥

अब्बाजोगुक्कासे यंधित्ता भोगभूमिगेसु लहुं । सन्वत्पज्जीविमं वज्जइतु ओचट्ठिया दोण्हं ॥ ११६ ॥

व्याख्या—दोयं ग्रन्थकादया उत्कृष्टेन योगेन वक्ष्या भोगभूमिषु तिर्यग्मनुष्येज्जायुषकं, ‘लघु’ शीघ्रं, मृतोत्पन्नः त्रिपश्योपमायुः केचु ‘समोत्पज्जीवितां’ अन्तर्मुहुर्त्तमात्रं, ‘वर्जयित्वा’ अपवर्तयित्वाऽपवर्तयति, ततः प्रथमसमये द्वयोस्तिर्यग्मनुष्यायुषोत्कृष्टः

मदेबोदयो भवतीति गार्थार्थः ॥ ११६ ॥

नारयतिरिदुगदुभगादनीयमणुयाणुव्विगाणं तु । दंसणमोहक्सवगो तद्वयगसेदीआ पडिभगो ॥ ११७ ॥

व्याख्या--नारकदि सतिर्यग्दिदुभगादेयायशोनीचोमनुष्यानुपूर्विकाणां नवानां प्रकृतानां दर्शनमोहनीयसपणा-
योरित्येतो यस्ततो या तृतीयगुणश्रेणिः तस्याः प्रतिभन्मः उत्कृष्टप्रदेशोदयं करोति । कथं ? दर्शनसपकागुणश्रेणीं कृत्वा पश्चादश-
विरतिं प्रतिपन्नः तद्व्युत्पत्तिं कृत्वा भूयः सर्वाविरतिं प्रतिपद्यते, स एव पश्चादश्वनधिके सप्तितशेषे भूयोऽप्यविरतत्वं प्रतिपद्यते,
तथापि श्रेणीत्रयमस्यास्ति, ततस्तासां मस्तत्समागमे वर्णमानो दुर्भगानादेयायशोनीचोमोत्राणां अत्रैवात्कृष्टप्रदेशोदयं करोति ।
अथवा षड्व्यायुक्तो नारकत्वेनोत्पन्नः सन्मरुद्विकानां पूर्वोक्तानां करोत्युत्कृष्टं प्रदेशोदयम् । अथवा तिर्यग्द्विकसहितानां स एव
तासां तिर्यग्पन्नः करोत्युत्कृष्टप्रदेशोदयम् । मनुजेषूपपन्नः, समनुजानुपूर्विकाणां तासां दुर्भगादीनां तथैव त्रिगुणश्रेणीमस्तकगतो
गुणितरुर्भावाः करोत्युत्कृष्टं प्रदेशोदयमिति गार्थार्थः ॥ ११७ ॥

संययणपंचागस्त उ बीयाइत्तिगुणसेदिमीसंस्मि । आहारुज्जोयाणं अपमत्तो आइगुणमीसे ॥ ११८ ॥

व्याख्या--वचनप्रभनाराचारहितस्य संहननपञ्चकस्य द्वितीयादित्रिगुणश्रेणीमस्तके वर्चमानमुत्कृष्टं प्रदेशोदयं करोति,
कथं ? द्वितीयां देशविरतिगुणश्रेणीं, ततः स एव त्रियुद्धाध्यवसायः सर्वाविरतिगुणश्रेणीं करोति, भूयो विशुद्धयमानोऽनन्ताबुबन्धि-
विसंयोजनगुणश्रेणीं निर्यचपति, ततस्तासां त्रिगुणमपि यदा यस्तके वर्चमानः तत्संहननमनुभवति, तदोत्कृष्टप्रदेशोदयः । आहा-
रुक्तसंयोगोक्तानां अप्रमत्तस्तदनुभवनकाले प्रथमगुणश्रेणीमस्तके वर्चमानः उत्कृष्टं प्रदेशोदयं करोतीति गार्थार्थः ॥ ११८ ॥

गुणसेवीं भग्नो एतो विद्दि पुढविकायत् । आयावत्स उ तव्वेइ पढमसमयमि षट्तो ॥ ११९ ॥
 ॥ उच्चं उच्छिन्नामिचं । जहन्नामिचं बुञ्जति ॥

व्याख्या—अथमाणश्रेणीतो 'भग्नः' परिणतितो मिथ्यादृष्टित्वं प्राप्त इत्यर्थः, गुणितकर्मणः पञ्चेन्द्रियः पञ्चात्मज्ञो द्वेन्द्रियत्वं ततो दीर्घस्थितिकं कर्म स्वस्थित्या स्यापयित्वा धृयिवीकायत्वं प्राप्तः, द्वेन्द्रियग्रहणं यतस्तस्य स्थितिः स्वस्थितिः रूपेण दृढिति करोति, त्रीन्द्रियादीनां दीर्घकालेनातो न तद्वद्ग्रहणं मतम्, आतपस्यानुभवमथमसमये उच्छिष्टप्रदेशोद्धृत्य करोति, 'तव्वेइ' आतपानुभवक इति गार्थायः ॥ ११९ ॥

उक्तं उच्छिष्टस्याभितम् । जयन्यस्वाभितम् ॥

देवो जहण्णपाऊ दीह्वव्वट्ठित्तु मिच्छुअंतम्मि । चउनाणदंसणतिगो एमिदिगए जहण्णुदयं ॥ १२० ॥
 व्याख्या—संपितकर्मज्ञो जयन्यस्थित्या दशरूपसहस्रप्रमाणया देवो जातः सम्पत्त्वं प्रतिपद्यते, अन्तर्मुहूर्त्तं देवे मि-
 ध्यातं दीर्घैर्द्वैतनया उद्धृत्यति, अतिसंक्षिप्ताद् दीर्घस्थितिं च यन्नाति, ततः संक्षिप्त एव श्रुत्वा एकेन्द्रियपुण्यपन्नः स प्रथमसम-
 ये भक्तिश्रुतमनःपरायणैरालम्बनावरणानां चक्षुराचक्षुर्बुद्धिश्रुनावरणानां च मन्दं प्रदेशोदयं करोति, तान्नानुभागोदयत्वात् स्निग्धाः
 पुद्गला न यवः क्षन्तीति गार्थायः ॥ १२० ॥

कुण्डइ ओहिदुगस्सउ देयत्तं संजमाउ.संपत्तो । मिच्छुक्कोसुक्काहिय आवलिगंते एएसुदयं ॥ १२१ ॥

व्याख्या—रुरोति प्रदेशोदयप्रवाधिशान्दशनयोः सप्तिकर्मोक्तः संयमं कृत्वाऽप्रतिपत्तितावधिज्ञानदर्शनो देवेषूप-
पन्नः, तत्रानर्गहर्तुन मिथ्यात्वगतः, तत्र उल्लुष्टस्थितिवन्त्यको वन्यावलिकायां गतायामतिसंक्षिप्तो दीर्घार्कपक्षो मन्दावधिज्ञान-
दर्शनो मन्दप्रदेशोदयं करोतीति गार्थार्थः ॥ १२१ ॥

चेयन्निपउचसोपंतरापअरइण होइ ओहिस्समो । निव्वदुगस्स उदए उक्कोसद्धिओ पडियस्स ॥ १२२ ॥

व्याख्या—सातासातोवैर्गोत्रज्ञोऽन्तरापअरइणरतीनां दशानामपि प्रकृतीनां अत्राधिज्ञानावरणतुल्यो मन्दः प्रदेशोदयो
यत्कृत्यः । निव्वदिरूप उदये वदुल्लुष्टस्थितिवन्त्यात्प्रतिपत्तितस्य, यतोऽतिसंक्षिप्तस्य निव्वदयो न भवत्ययं विशेषः, शेपमवधि
ज्ञानावरणसममिति गार्थार्थः ॥ १२२ ॥

मइसरिस्सं यरिसवरं तिरियगइं थावरं च नीयं च । इंदियपज्जत्तीए पदमे समयंमि गिच्छिन्तिगे ॥ १२३ ॥

व्याख्या—भतिज्ञानावरणतुल्यं 'यरिसवरं' ति ननुसरुवेदं तिर्षगतिं स्थावरं च नीचैर्गोत्रम् । स्थानद्वित्रिकं चकारस्य
अप्यसहितसन्ध्यात् इन्द्रिप्रपयसिप्रथमसमये यावत्सुदीरणा भवति, तावन्मन्दोदय इति, देवलोके स्थानद्वित्रिकस्योदयाभावात्
भवतीति गार्थार्थः ॥ १२३ ॥

अयुमितियसोगपढमिल्लअरइरदियाण मोइणगइणं । अंतरक्कणाउ गए सुरेसु उदयावलीअंते ॥ १२४ ॥

व्याख्या—ननुसरुसीशोकानन्तानुबन्धिअरतिरहितानां गोहनीयप्रकृतीनां विग्रहोः दर्शनत्रिकोपरितनद्वादशकपाय-

शीर्षोपपत्तिकाकारकः ।

भयलुगुप्ताहास्यरितुरूपवेदाभिधानानामुपक्रमसम्यक्ताद्धायां वर्चमानस्य पुत्रत्रयान्वयतमस्योदयावलिकान्तसमये कर्मदलमनुभवमानस्य मन्दः प्रदेशोदयः, एवं शेषाणामपि, किंतूपश्चमथ्रेष्यामन्तरकरणे कृते तत्रायुषः समाप्त्या देवलोके गते द्वितीयस्थित्युदयावलिकान्तसमये मन्दः प्रदेशोदयः, यतः प्रथमसमये मथूतं दलं द्वितीयादिषु विशेषहीनं न भवतीति गायार्थः ॥ १२४ ॥

उवसंतो कालगओ सव्वहे जाइ भगवइ सिद्धं । तत्थ न एयाणुदओ असुमुदए होति मिच्छस्स ॥ १२५ ॥
 व्याख्या—उपशान्तरूपायः कश्चिदुपशामको वा मृता सर्वार्थसिद्धो व्रजति यदि वद्धायुष्को भवति, एतद् ‘भगवत्यां’ कथितम्, तत्र चासौ ननुसरुहोशोकानन्तानुबन्धयतीनामुदयो नास्ति, अतो निषेधः कृतोऽधुमरणमृतस्य प्रतिपत्तितस्य वा भवत्युदयो मिथ्यात्वस्यामृतस्य (एवं सम्यक्त्वमिथ्योरपि) वातः सप्तशानामेव देवलोकगमनमिष्टमिति गायार्थः ॥ १२५ ॥

उवसामनु चउहा अंतसुहू रंधिज्ज चहुकालं । पालिय सम्मं पदमाण आवलीयंतमिच्छगए ॥ १२६ ॥

व्याख्या—उपशामयित्वा मोहनीयं तदन्धस्य उपशमस्याभावात्, ‘चतुर्धा’ चतस्रो वारा, यतः उपशमं कुर्वतः प्रभूताः पुद्गलाः झटन्ति, ततो कथ्यमानानामु सत्याः सङ्क्रमन्ति, पञ्चमवारायां उपशम एव न सम्भवति, तेन चतुर्णां ग्रहणं । ततोऽन्त-मुद्भूतेनान्तानुबन्धिनो यच्चा ततः प्रभूतकालं सागरोपमाणां पश्यष्टिद्विभ्मात्रं अनुपाल्य सम्यक्त्वं, यतस्तत्कालेन प्रभूताः पुद्गलाः प्रदेशोदयेन झटिता भवन्ति, ततः ‘प्रथमानाम’ नन्तानुबन्धिनां उदयावलिकान्तसमये मिथ्यात्वं गतः क्षपितकर्मोदो जीवः मन्दप्रदेशोदयं करोतीति गायार्थः ॥ १२६ ॥

इत्थीए संजमभवे सव्वनिरुद्धमि गंतुमिच्छंतं । देवी लहु जेद्धठिइ उव्वहिय आवलीअंते ॥ १२७ ॥

व्याख्या—इत्थीए'ति स्त्रीवेदस्य संयमोपलसितो भवः संयमभवो देशोनपूर्वकोटि संयमं कृत्वा सर्वनिस्सिद्धे सर्वज-
यन्येऽन्तर्मुहूर्ते श्रेणे गत्वा मिथ्यात्वं देवी समुत्पन्ना 'लहु'चि शीघ्रं पर्याप्ता संक्षिप्ता च स्त्रीवेदस्योक्त्यां स्थितिं वदन्ति, तामपि
पूर्ववदां वदन्त्येव दीर्घां करोति, उद्यावलिकान्तसमये क्षयितकर्मणस्य जीवस्य गन्धः प्रदेशोदय इति गार्थार्थः ॥ १२७ ॥

अपण्डाजोगसमजियाण आऊण जेद्विट्ठित्तंते । उवर्णि थोवनिसेगो चिरतिव्वअसायवेईणं ॥ १२८ ॥

व्याख्या—अस्य वाक्यादया स्वल्पेन योगेन 'समाजितानां' वदनां, बहुषां पायुषां आत्मीयोक्तृश्रुतित्तानां
'अंते'ति सर्वपश्चिमायां स्थितौ, यत्रोपरिगामु स्थितिषु 'स्तोको' जयन्यो, 'निपको' दलक्ष्यः, क्षयितकर्मणानां तीव्रासातेन प्रभूतं
कालं पीडितानां यतो दुःखितानामामुषः पुद्गला इदन्ति, तत्तदायुष्मनुभवमानानां चरमस्थितौ वर्चमानानां मन्दः प्रदेशो-
दयो भवतीति गार्थार्थः ॥ १२८ ॥

संजोयणा विजोइय जहण्णेदेवत्तमंतिममुहुत्ते । वंथिय उक्कोसट्ठित्ति गंतूणेगिदिपासण्णा ॥ १२९ ॥

व्याख्या—अनन्तानुबन्धिनो विधेज्य, यत्स्तद्वियोजने कर्मणा प्रभूताः पुद्गला इदन्ति, जयन्यस्थितिकदेवत्वपश्चि-
मेऽन्तर्मुहूर्ते प्रतिपन्नमिथ्यात्वं उक्त्यां स्थितिं वच्चा सर्वसंक्षिप्तः एकेन्द्रियेषूपपन्नः, तत्रान्तर्मुहूर्ते स्थित्वा असंक्षिप्तो गतो यतो देवो
मृता नासंक्षिप्तो व्रजनि, अतः एकेन्द्रियग्रहणमिति गार्थार्थः ॥ १२९ ॥

सव्वलहुं नरयगए नरयगई तंमि सव्वपब्बत्ते । अणुणुव्वि सगइतुल्ला ता पुणा नेया भवाइंमि ॥ १३० ॥

व्याख्या—ततोऽपि 'लघु'शीघ्रं, नरके गंतः सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्ताः तस्य नरकगतः जयन्यः प्रदेशोदयः, यतः पर्याप्तस्य

प्रभूताः प्रकृतयो विपाकोदयं यान्ति, उदयगताश्चोदयगतास्तु स्तिबुद्धसङ्ख्येण न सङ्ख्ययन्ति, अतः पर्याप्तग्रहणम् । चतस्रोऽप्यानुपूर्-
विक्ताः स्वगतितुल्या श्रेयाः, किन्तु भवादिसमये तासां जघन्यः प्रदेशोदयः, तृतीयसमये यत आवलिकानीतं दलमुदयमागच्छति,
अतः मध्यमसमयग्रहणमिति भाग्यर्थः ॥ १३० ॥

देवर्गई ओदिसमा नवरं उल्लेजायवेधेगो जाहे । चिरसंजमिणो अंते आहारे तस्स उदयग्मि ॥ १३१ ॥
व्याख्या—देवगतिरविधानावरणसया किन्तु यदोद्योतोदयो भवति तदा जघन्यः प्रदेशोदयः स च पर्याप्तस्य
भवति, अयं विशेषः, उद्योतं स्वरूपेणानुभवमानो न देवगतौ स्तिबुद्धसङ्ख्येण सदक्रामयति । चिरसंजमिनो देशोनपूर्वकोटि-
संयमिनोऽन्ते आहारकस्य उद्योतोदये सति जघन्यप्रदेशोदयः चिरसंयमे स्थितिक्षेणेण प्रभूताः पुद्गला व्यपेता भवन्तीति
भाग्यर्थः ॥ १३१ ॥

सेसाणं चक्खुसमं तंमिय अण्णमि वा भवे अचिरा । तल्लेजगा बहुयाओ ता ताओ वेयमाणस्स ॥ १३२ ॥

॥ उदयाहिगरो सम्मचो ॥ इयाणि उच्चरम्मणं सत्तासल्लमाह—

व्याख्या—सत्तानां (श्रेयाणां) कर्मणां जघन्यः प्रदेशोदयः स्वतः सूत्रकारेणैवेक्तः । नाम्नोऽपि स्थावराहारकस्त-
कानुपूर्वी चतुर्भुवनरकतिर्यगतीनां पञ्चदशप्रकृतीनां उक्तश्रेया नाम्नोऽष्टाद्वीतिः तासां चतुर्दशनावरणसमं, तस्मिन् एकेन्द्रि-
यभवे यासामुदयः सम्भवति तासां तत्र जघन्यः प्रदेशोदयः, यासां तत्रोदयो न सम्भवति तासामन्यत्राचिराद् गत्वा तदुभव-
योग्या यदीरनुभवतो जघन्यः प्रदेशोदयः । प्रभूतग्रहणं स्तिबुद्धसङ्ख्यपरिहारार्थं सर्वत्र क्षपितस्मृतिशो वक्तव्यः । तीर्थरत्नाम्नः

प्रथमोदयसमये जयन्त्यः प्रदेशोदयः, उपरितनेषु गुणश्रेणीदलानुभवनात् जयन्त्यो भवतीति गार्थार्थः ॥ १३२ ॥

भाणतः प्रदेशोदयः, तद्भणनदुदयाधिकारः समाप्तः । इदानीं सत्त्वप्रभुरूपमाह—सा च मूलप्रकृतिगता उत्तरप्रकृतिगता च, मूलप्रकृतीनां साधनादिप्ररूपणा—सा त्रिविधा; अष्टानामपि अनादिर्वीणादुस्त्वत्, अभव्यानां ध्रुवा भव्यानामध्रुवेति,

उत्तरप्रकृतीनामाह—

पलमकसाया च जहा तिहा ध्रुवं साह अदुवं संतं । दुचरिमलीणभवंता निहादुग चोदसाऊणि ॥ १३३ ॥

व्याख्या—‘प्रथमकपाया’ अनन्तानुबन्धिनस्ते चतुर्विधाः, साधनादिध्रुवाध्रुवाः भवन्ति, कथं? उद्वलिताः सन्तो भूयोऽपि यन्मनातस्य (वदन्तः) सादि (दपः) तद्गुणमप्राप्तस्यानादि (दपः) ध्रुवाध्रुवे(वाः) पूर्ववत् । ध्रुवसत्कर्म त्रिधा भवति, कथं? आदेरभावात् अनदि बीजादुस्त्वत्, अभव्यानां ध्रुवं, भव्यानामध्रुवमिति । अध्रुवसत्कर्म साधध्रुवं भवति, कथं? आहारकसत्कर्म तीर्थङ्कसम्पत्तस्यमिथ्यात्वानां विशिष्टगुणकृताः संभवः, स च सादिः, सादिना त्वध्रुवेण भाव्यम् । वैक्रियसत्कर्मैवेति त्रैवेदिकमनुजदिकुरकरदिकानां सत्तामपि वाय्वग्निगतस्य जीवस्य स्थितिक्षयेण असत्ता भवति, तत्र तासां वन्धाभावात्, भूयः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गागतस्य तासां सादिसत्कर्मत्वा भवति, सादि चाध्रुवम् । आयुषां तद्वबाधुभवनात् साधध्रुवत्वं भावितमेव । अष्टाविंशतिप्रकृतयोऽध्रुवाः । शेषं त्रिशदधिकं शतं ध्रुवसदिति । इदानीं स्वाभिलमाह यथासद्व्ययेन द्विचरमसमं यावच्चिद्रादिकं हीनकपापान्तर्गम्य यावच्चतुर्दश ज्ञानान्माधर्शनन्तच्छ्रुत्वाः सम्भवन्ति, स्वभवान्तं यावदायुषीति गार्थार्थः ॥ १३३ ॥ तिसु मिच्छन्तं नियमा अद्वसु द्वाणेषु होह भद्रयन्वं । सासायाणमि नियमा सम्मं भज्जं दससु संतं ॥ १३४ ॥

व्याख्या—मिथ्यादृष्टिसास्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्टिषु त्रिषु गुणेषु मिथ्यात्वेन तावदवश्यं भाव्यम्, अविरतेन सप्तके क्षिपिते तदाग्रेष्वष्टसु न भवति, उपशमकेषु भवत्यतो भाज्यमिति । सास्वादेन सम्पक्त्वं अवश्यं भवति, यतः उपशमाद्वा स्थितोऽवश्यं त्रिषु क्षीर्यतीति सम्पक्त्वं मिथ्यादृष्टौ स्थितिशयेन तदुद्भूतनाद्वा सदर्थसम्बन्धवत्यतो भाज्यम्, सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं तस्मिन्नुद्बलितेऽपि भवत्यतः मिथ्यादृष्टौ भाज्यम्, अविरतादिषु तत्क्षणोपशमनसम्भवाद् सत्ता भाज्या इति गार्थार्थः ॥ १३४ ॥

सासणमीसे मीसं सन्तं नियमेण नवसु भइयन्वं । सासायणं तु नियमा पंचसु भज्जा अओ पढमा ॥ १३५ ॥
व्याख्या—सास्वादनमिश्रयोनियमेन—निधयेन सम्यग्मिथ्यात्वमस्ति, सास्वादोऽवश्यं यतोऽष्टाविंशतिसत्कर्मा, इतरस्तु तद्भावाः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिरेव अनादिमिथ्यादृष्टौ न भवति प्राप्तसम्बन्धत्वे भवत्यतो भाज्यम्, अविरतादिषु क्षणोपशमनाद् भाज्यमिति । मिथ्यादृष्टिसास्वादनयोः 'निष्कर्मात्' निधयेन सत्यनन्तानुबन्धिनः, तेषां तयोरेव बन्धसद्भावात् तदुपरितनेषु पञ्चसु गुणेषु भाज्या यतस्तेषामन्यतमोऽवश्यं करोत्युद्भूतमिति गार्थार्थः ॥ १३५ ॥

मज्झिह्वकसाया ता जा अणियद्विबवगसंहेया । भागाओ संहेया द्वितिसंडा जाव गिद्धित्तिगं ॥ १३६ ॥
व्याख्या—मध्यमा अष्टौ कृपाया अप्रत्यक्षानुभवात्साख्यानवरणाभिधानाः तावत्सन्तो भवन्ति, यावदनिवृत्तिक्षपक-
गुणकालस्य तद्बलयेयभागाः, उपशमश्रेणीमधिकृत्य यावदुत्थान्तकृपायं तावत्सन्ति तस्मात् स्थानम् सङ्ख्येयानि यावत्स्थिति-
स्वच्छानि तावत्स्थानद्वित्रिकं सद्भवति, स्थावरादित्रयोदशकं च उपशमश्रेणीमधिकृत्योपशान्तकृपां यावद् सद् भवतीति गार्थार्थः ॥ १३६ ॥ तदेव स्थावरादित्रयोदशकमाह—

धावरतिरिगद्दो दो आथावेर्गिदियविगलसाहारं । नरयदुग्दुर्ज्ञैयाणि य दसाहमेगततिरिजोग्गा ॥ १३७ ॥

व्याख्या—स्याचरद्विकं तिर्यग्निद्रमातपमेरुद्वित्रिचबुसिन्द्रियगतयः साधारणं नरकदिहं ज्ञानं आसामाया दश निर-
श्रामेवोदयं प्रतियोग्या इति गाथार्थः ॥ १३७ ॥

एवं ननुसगित्थी संतं छकं च बायर पुरिसुदए । समज्जाओदोणि वि आवलियाओ तओ पुरिसं ॥ १३८ ॥

व्याख्या—एवं मामवसङ्ख्येयेषु स्थितिवण्डेषु गतेषु ननुसकवेदः क्षीयते । भूयः सङ्ख्येयेषु स्थितिवण्डेषु स्त्रीवेदः क्षीयते । भूयः सङ्ख्येयेषु स्थितिवण्डेषु हास्यादिपट्टकं 'वापरा' चि अनिद्विचादरस्य क्षीयते । ततः समयोने अवलिआद्विके गते पुंवेदः क्षीयते पुंवेदोदयेन क्षणकश्रेणीमुपस्थितस्य । उपक्रमश्रेण्यां तु यावदुपशान्तकृपावस्तावदेताः सद्भवन्तीति गाथार्थः ॥ १३८ ॥

इस्थिउदए ननुसं इत्थीवेयं च सत्तगं च कमा । अपुमोदयमिम जुगवं ननुसइत्थी पुणो'सत्त ॥ १३९ ॥

व्याख्या—स्त्रीवेदे'दयेनेपस्थितस्य प्रथमं ननुसकवेदः क्षीयते, पुनः स्त्रीवेदः, पुनः पुरुषवेदः सहास्यादिपट्टकः क्षी-
यते तावत्सद् भवति । ननुसकवेदोदयेनेपस्थितस्य ननुसकस्त्रीवेदो युगपत् क्षीयते भूयः सप्तकमिति गाथार्थः ॥ १३९ ॥

संखेज्जा ठितिलंडा पुणोवि कोहाइ लोभ सुहुमंतो । आसज्ज खवगसेदो सव्वा इयराइ जा संतो ॥ १४० ॥

व्याख्या—ततः सङ्ख्येयेषु स्थितिवण्डेषु गतेषु संज्वलनक्रोधोऽसद् भवति, एवं सङ्ख्येयेषु स्थितिवण्डेषु मानो
भूयो माया, पुनरपि लोभः, किन्तु दम्भलोभखण्डानि दृष्ट्यसम्भारायान्तसमये असद्भवन्ति । क्षणकश्रेणीमाश्रित्येतदुक्तम् ।
'इतरायामुपक्रमश्रेण्यां, सर्वाः प्रकृतयो यावदुपशान्ता तावत्सद्भवन्तीति गाथार्थः ॥ १४० ॥

सव्याणचि आहारं सासनमीसेयरण पुण तित्थं । वमये सन्ति न भिच्छे तित्थगरे अंतरसुहुत्तं ॥ १४१॥

व्याख्या—सर्वेषां अपि गुणस्यानजीवानां आहारकसम्पत्तं धाल्यम् । सास्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्टिरहितानां द्वादशानां तीर्थकरं भाज्यम्, यतस्तयोर्न भक्ष्येव, आहारकतीर्थकरयोरुभयोः, सतोर्मिथ्यादृष्टिरेव न भवति, तीर्थङ्करे सति केचले यदि भवति, अन्तर्गृहमिति गाथार्थः ॥ १४१ ॥

अण्णपरयेयणीयं उच्चं नामस्स चरिमउदयाओ । मणुयाउ अजोगन्ता सेसा उ वुचरिमसमयंता ॥ १४२॥

व्याख्या—अन्यतरवेदनीयं, उच्चगोत्रं, मनुजगतिः पञ्चेन्द्रिजगतिः असादिमुभगादितिसः, तीर्थङ्करं, मनुजायुक्तं, एता द्वादशायोग्यन्तसमयं पावस्तत् भवन्ति । शेषा नाम्नः त्रयोदश नव वज्जिता एकस्मीविरन्यतरवेदनीयनीचैर्गोत्रयुक्ता ज्यशी तिस्रस्त्रैवायोगिनः, उपान्यसमये क्षीयन्ते, तदारतः सन्नवन्तीति गाथार्थः ॥ १४२ ॥

प्रकृतिसत्स्थानप्ररूपणां उत्तरत्र तावद् भणियथि 'दो संतहाणां' इत्यादिना ग्रन्थेन, नात्राभिधीयते । भणितं प्रकृति-
सत्कर्म इति ॥

मूलदिग्गजहण्णा तिहा चउडा उ पढमयाण भवे । धुवसंतीणं पि तिहा सेसधिगप्पा धुवा दुविहा ॥ १४३॥

॥ उवा सादिणादिरूपणा ॥

व्याख्या—साग्रनादिप्ररूपणा द्वित्रिधा मूलप्रकृतीनां उत्तरप्रकृतीनां च । तत्र मूलप्रकृतीनां अजघन्यं स्थितिसत्कर्म निश्चिन्तं, तद्व्याप्ताजघन्यमुत्कृष्टमनुकृष्टं । द्वित्रिधम् । कथं ? अष्टानामपि रूपिणां स्वसंस्थान्तसमये अजघन्यं स्थितिसत्कर्म, तच्च साद्य-धुनं, तस्मादारतोऽजघन्यं, तच्च सादि न भवति, भूयः स्थितरेवापावात् । यत्रपापुषो विवक्षितस्थान्तसमये एका स्थितिर्भ-वति, तथापि सा न दृढते, अन्यस्यापुषः सदभावात्, परमार्थतस्तत्र क्षीणम् । उत्कृष्टमनुकृष्टं सत्कर्म, साद्यधुनं सुगममुत्कृष्टस्य कदाचित्सत्कर्मभवात् । प्रथमरूपायाणामजघन्यस्थितिसत्कर्म चतुर्विधं, कथं ? तेषां नियोजनकाले उदयामलिकारहितं यदापवर्तितं भवति, उदयामलिकारपि परस्परिकेन समयेनानुभविता भवति, तदा तेषां अजघन्यं स्थितिसत्कर्म, तच्च साद्यधुनं, तस्यैव मिथ्या-ज्ञादये वर्तमानस्थानजघन्यस्थितिसत्कर्म सादि तत्स्थानमप्राप्त्यपानादि ध्रुवाधुने पूर्ववत् । ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनामनन्तानुयन्धि-रहितानामजघन्यं स्थितिसत्कर्म निश्चिन्तं, कथं ? ध्रुवादयवतीनां स्वसंस्थान्तसमये, ध्रुवानुदयवतीनां स्वसंस्थान्तसमये अजघन्य-स्थितिसत्कर्म भवति, यतस्तद्वत् तस्मिन् समयेऽन्यत्र सङ्गमति, तच्च साद्यधुनं, तदारतोऽजघन्यं अजघन्यं भूत्वा न भवति, अतः सादि न सम्भवति, अनादि ध्रुवमभवत्पु, भवेत्त्वधुनमिति । उत्कृष्ट उत्कृष्टस्थितिग्रहणं साद्यधुनं, अनुकृष्टमपि परिणामविशुद्धितः तेषामेव अनुसृतीनां प्रकृतीनां त्रयोविधात्सुललनीयध्रुवापुषां चत्वारोऽपि भेदाः साद्यधुना, अध्रुवत्वादेव भाविता इति गार्थायः ॥ १४३ ॥ उक्ता साग्रनादि प्ररूपणा । उत्कृष्टशामित्यमाह—

पंधुदउफोसाणं उफोसट्ठिं उ संतमुफोसं । तं पुण समयेणूं अणुदयउफोसचंधीणं ॥ १४४ ॥

व्याख्या—अजघन्ये उदये सति यासां उत्कृष्टा स्थितिः भवति तासां वा एवोत्कृष्टस्थितिसत्कर्मभाक्ता ज्ञानान्तरापदशक्तं

दर्शनचतुष्टयं असातं मिथ्यात्वं षोडश कपायाः चैक्यपस्य कृतेनसप्तकं हुण्डसंस्थानं वर्णादिविशतिरगुल्लघूपयातपराधातोच्छ्वा-
सोयताप्रशस्तविहायोगात्यास्थिरादिपट्टकचसचतुष्टयनिर्माणपञ्चेन्द्रियजातिनीचैर्गोत्राणि, एतासां पडशीतिप्रकृतीनां उत्कृष्ट-
स्थितिवन्येन तुल्यं उत्कृष्टस्थितिसत्कर्मैति, यतः—उत्कृष्टस्थितिवन्यरूपं यदवाधागतं दलं तदनुश्रुयते प्राग्बद्धमिति कृत्वा विग-
मानतया तदस्येव । तदेवोत्कृष्टस्थितिमानं समयेनकेननगनुदगव्योत्कृष्टानां उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म भवति, काः
ता नारक्तद्विकं तिर्यग्विकं औदारिकसत्कर्म चरमसंननं एकेन्द्रियवतिस्थावरातपनिद्रापञ्चरानां विंशतिप्रकृतीनां य उत्कृष्ट-
स्थितिवन्यः समयोनः उत्कृष्टस्थितिसत्कर्म, यत् उत्कृष्टस्थितिवन्यरूपं अवाधास्थितवः सन्ति, किन्तुदयस्थितिः स्तिबुक्तसङ्गरे-
णोदपगतासु सङ्गमति, अत उदयाचलिका समयोना, यतस्तासापनुदये वन्यः । कथं ? निद्रोदये तत्परिणामाभावात्, नरक-
द्विरूप तिर्यक्मनुष्या वन्यकास्ते तु तन्नानुभवन्ति । शेषाणां देवा उत्कृष्टस्थितिर्वन्यकाः, तेषु तासासुदगो न भवतीति
माथार्यः ॥ १४४ ॥

उव्संक्रमउष्मोसाण आगमो सालिगो भवे जेद्रुं । संतं अणुदयसंकम उक्षोसाणं तु समऊणो ॥ १४५ ॥

॥ उमिद्रुसामिचं उगं ॥

व्याख्या—उदयसङ्गमोत्कृष्टानां आगमः, स्योदयाचलिकसहितः उत्कृष्टस्थितिसत्कर्म फास्ता मनुजगतिः सातं समय-
वत्त्वं स्थिरादिहासपादिपट्टकं यद्यो वेदाः शुभविहायोगतिः पञ्चादिसंननानि पञ्चायसंस्थानानि उर्गोत्रभासां त्रिशतां प्रकृतीनां

१ उत्कृष्टस्थितिवन्यपरिणामाभावात् ।

उदये सति सङ्क्रमतः उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म भवति, स चागमो नन्योदयावलिकाद्विक्रान्तिः परमस्थितिमानः, उदयावलिकाया उपरि सङ्क्रामति । मिथ्यात्वोत्कृष्टां स्थितिं यथा तत्रैवान्तर्गृह्ये स्थिता ततः सम्यक्त्वं गच्छति. अतस्तदूना स्थितिल्लुप्त-
स्तस्यागमः स सोदयावलिकारभ्यधिक उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । अनुदयसङ्क्रान्त्युत्कृष्टानां मनुगानुपूर्वीसम्यग्मिथ्याताहारकसप्तक-
देवद्विक्रान्त्युत्कृष्टात्रिकतीर्थङ्कराणां प्रकृतीनां आगमः समयोनावलिकारभ्यधिक उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म, कय ?
यतो यथ्यमानासु उदयावलिकाया उपरितोपु स्थितिषु सङ्क्रामति, अत आवलिकारभ्यधिक आगमः, तस्या उदयावलिकाया
एका स्थितिः स्तिवुकसङ्क्रमेणोदयवत्यागच्छति, अतः समयोनावलिकारभ्यधिक आगमः उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । सम्यग्मिथ्या-
तस्य तन्तर्गृह्येनोत्कृष्टस्थितिरागमो, यत उत्कृष्टस्थितिं यथा मिथ्यात्वमेवान्तर्गृह्येन भवति, ततो द्वितीयं सम्यक्सम्भ-
भवत् सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वस्थित्योस्तङ्क्रमयतीतिः गायार्थः ॥ १४५ ॥

उक्तमुत्कृष्टत्वाभित्वम्, जघन्यस्वामित्वमाह-

उदयवर्णेण विष्णु अणुदयवर्तियाण दुसमया एवा । होति जहणं संतं दसण् पुण संकमो चरिमो ॥ १४६ ॥

व्याख्या—उदयवर्तीनामेका स्थितिः जघन्यं स्थितिसत्कर्म, ज्ञानावरणान्तराणामुदयवर्तीनां दर्शनचतुर्गुह्येन संकवेदक-
सम्पत्तौ योगोऽस्य उदयवर्तीनामेका स्थितिः जघन्यं स्थितिसत्कर्म, ज्ञानावरणान्तराणामुदयवर्तीनां दर्शनचतुर्गुह्येन संकवेदक-
स्थितिरैका जघन्यं स्थितिसत्कर्म । अनुदयवर्तीनां भग्यमानदयवर्तीनां चतुर्गुह्येन संकवेदक-
कृपायनवस्तुदितानामचतुर्गुह्येन मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वानां एका स्थितिः जघन्यस्थितिसत्कर्म, कालं पुनराश्रित्य द्वौ समयो,

कथं? यतः—स्वसप्तकस्योपास्यसमये 'उदयवती'पूदयगते 'दल' सङ्क्रामति, 'चरमसमये' 'दल' उदयवतीषु! सर्वभक्तिः! न स्वस्थाने,
तस्माद् द्विसप्तमिका एका स्थितिः जयन्यं सत्कर्म। दशानां पुनर्य एव चरमसङ्क्रमः स एव जयन्यस्थितिसत्कर्म! कथं? यदो-
सां प्रथमस्थितिषादनारकरणे स्थित उपरितर्नी स्थितिष्वपचयित्वाऽन्यासु सङ्क्रामयति तदा जयन्यं स्थितिसत्कर्ममिति गाथार्थः
॥ १४६॥ ता एव दश वक्तुं काम आह—

हासाहपुरिसकोहोइतिणिगसंजलण जेणं धुदए। वोच्छिण्णे सकामह तेण इह संकमो चरिमो ॥ १४७ ॥
॥ उचं बहसामिचं ॥

व्याख्या—हास्यादिपदकपुरुषेदसङ्जलनक्रोपमानमावाप्तवतो येन 'कारणेन वन्धे उदये च' व्यतीते 'सङ्क्रामयति'
यथोत्तरं तेन कारणेन जयन्यस्थितिसत्कर्मचरमसङ्क्रमोऽभिहितो न समयोदित्यतिवयति । यत्रयोयत उक्तं, तथापि
विशेषणोच्यते सप्तकस्याधिराद्यप्रमत्तानां अन्यतमः स्वामी । नरकतिभेदवायुषां न एव स्वान्तसमये, मध्यमकपापरस्थान-
ाद्विप्रकृतामत्रयोदशकनोकापपन्नकसंज्वलनक्रियाणां पद्विप्रसतां प्रकृतीनां यादरः स्वामी । संज्वलनलोभस्य तूत्सकपायः,
ज्ञानान्तराद्यदर्शनपदनानां 'क्षीणकपायः स्वामी । शेषप्रकृतीनामयोगी जयन्यस्थितिसत्कर्म स्वामीति गाथार्थः ॥ १४७ ॥

‘उक्तं जयन्यस्वामित्त्वम्’ इदानीं स्थितिर्विकल्पविभावनायोच्यते—

जाचेर्निविजवण्णा नियण्णस्सा हि ताव ठितिठाणा । नेरंतरेण हेद्वा खवणाइसु संतराहं पि ॥ १४८ ॥
॥ उचा गितिसचा ॥

व्याख्या—ध्वस्तृष्ट्याभ्यः स्थितिभ्य आरतो यावदेकोन्द्रियजन्यस्थितिक्रयं तावन्नरन्तर्येण—अव्यवच्छिन्नानि, समया-
दिहान्या स्थितिस्थानानि भवन्ति, एकोन्द्रियजन्यस्थितेरातः । तदर्थः क्षणो आदिशब्दादुद्गलेन वा सान्तराणि निरन्तराण्यपि
सम्भवन्ति स्थितिस्थानानि, यत् एकोन्द्रियस्थितेरपि फल्योपपत्तेश्चैव यथागमात्राणि स्थितिस्थानानि स्वगृह्यति अतः सान्तराणि,
उदयावलिगातं प्रथमस्थितिगतं वा यथोत्तरं समयक्रमेणानुभवति अतो निरन्तराणीति गार्थार्थः ॥ १४८ ॥

भणितं स्थितिसत्कर्म अनुभागसत्कर्मोच्यते—

संक्रमतुल्यं अनुभागसंततं नवरि देसयादृणं । हासादरिहियाणं जहणयं एगठाणं तु ॥ १४९ ॥

व्याख्या—अनुभागसद्भूतत्वं सममनुभागसत्कर्म, कथं ? स्थानप्रत्ययविपाकशुभाशुभसाधनादिलक्ष्णवृत्त्यामितानि
तुल्यानि अनुभागसद्भूतेण तेन नैहोच्यन्ते । नवरमयं विशेषो—देक्षयातिनीनां हास्यादिषु दुःखितानां मतिश्रुतावधिज्ञानावरण-
चक्षुरचक्षुरावधिज्ञानावरणसञ्चलनचतुष्कवेदत्रिकान्तरायश्चकारुण्यानां अष्टादशानां प्रकृतीनां जयन्यानुभागसत्कर्मस्थानमाश्रि-
त्यैकस्यात्मिकं, तुल्यत्वाद् देक्षयात्येव भवतीति गार्थार्थः ॥ १४९ ॥

मणणाणे दुष्टाणं देशयाड् य सामिणो खवगा । अंतिमसमए समत्तवेयलीणेतलोभाणं ॥ १५० ॥

व्याख्या—अन पर्यायज्ञानावरणे स्थानमाश्रित्य द्विस्वामिकं, देक्षयाति जयन्यनुभागसत्कर्म पवति । अनुभागस-
ञ्चलनचतुष्टानुभागसत्कर्मस्वामिनः । जयन्यानुभागस्वामिनां विशेषाद्—सप्तः स्वान्तसमये व्रतमानाः जयन्यानुभागसत्कर्म-
स्वामिनः । किं सर्वासां नेत्याह—सम्यक्त्वस्य वेदत्रिकस्य 'लीणतं' चि ज्ञानान्तरायश्चकृद्भनपदूनां सञ्चलनलोभसहितानामेक-

विशतिप्रकृतीनां सौदयान्तसमये स्वर्षणकानां जयन्यभुभागसत्कर्म भवतीति गायार्थः ॥ १५० ॥

एतदेव विशेषयति—

मतिमुपवचलुअचक्खुण सुयसम्मत्तस्स जेदुलद्धिस्स । परमोद्धिस्सोहिदुगे मणानो विडलनणिस्स ॥ १५१ ॥
व्याख्या—मतिश्रुतज्ञानावरणानां चक्षुरचक्षुर्दृशनावरणानां चतष्ट्यानां प्रकृतीनां समाप्तभ्रुतस्य चतुर्दशपूर्वधरस्यात्कष्टल-
ग्नियुक्तस्य स्वस्थान्तसमये जयन्यभुभागसत्कर्मस्वामित्वम् । अवधिज्ञानदर्शनयोः परमावधिप्राप्तस्य, मनःपर्यायज्ञानावरणे
विपुलमतेः जयन्यभुभागस्वामित्वम्, यतः परित्तवितप्रभूतानुभागस्यैव विविता ज्ञानदर्शनलभ्यो भवन्ति । शेषाणां प्रकृतीनां जय-
न्यसत्कर्मस्वामित्वं भ्रुभागसद्भवत् द्रष्टव्यमिति गायार्थः ॥ १५१ ॥

त्रिविधव्यनुभागस्थानानि भान्ति तविरूपायाः—

भ्रुभागगुणाईं विहा क्सा ताणि संखयुणियाणि । वधा उदोवदण्डाड अणुभागधाओ ॥ १५२ ॥

॥ वत्ता अणुभागसत्ता ॥

व्याख्या—भ्रुभागस्थानानि त्रिविधानि भ्रान्ति, तानि च क्रमादसद्व्येयगुणानि । ‘वधात्’ इति गन्धोत्पत्तिकानि
सम्भवन्ति, तानि चासद्व्येयलोकाकाशप्रवेशमाणानि, तदेतन्मपि तत्प्रमाणत्वात् । वद्धानि उद्भूतततो दृष्टकरणात् अपव-
पेक्षो इलोकाग्रादा अन्यथा भ्रान्ति, तानि तु पन्थानुभागस्थानामसद्ब्रह्मोयगुणानि, यत् पूर्वकर्मसद्व्येयवासु व्यक्तिसु
निपादयति । तन्वपि स्थित्यनुभागधतप्रयोगेणान्यथा करोति, स्वस्थानादसद्व्येयगुणानि संक्षेपविशुद्धीनां प्रतिप्रमयमन्यथा-

भाषाद् । उदयोदीरणेनोप अनुभाषस्तर्कम् भवति, तच्च वक्ष्या देववर्त्तनोद्देशनाद्वास्त्यनुभाषायातादा सद्भवति । प्रथमानि वन्द्यो-
त्पत्तिकानि; द्वितीयानि ह्येतोत्पत्तिकानि, तृतीयानि ह्येतोत्पत्तिकानि इति याथार्थ्यः ॥ १५२ ॥

उक्तमनुभाषास्तर्कम् इति । इहानीं प्रदेशस्तर्कम् उच्यते-वसिष्ठादौ साग्रनादिमरूपणा सा द्विविधा मूलोत्पत्तिकृतिभे-
दतः अतो मूलप्रकृतिसाग्रनादिमरूपणायाह—

सत्तण्डं भजहण्यं तिविहं सेसा बुहा पयसस्मि । मूलपयसीण आजस्स साइ अयुवा य सव्वेवि ॥ १५३ ॥
व्याख्या—सत्तानामायुर्वर्जानां मूलप्रकृतीनामवयवप्रदेशस्तर्कम् विधा भवति. कथं ? सप्तितर्कमाप्तस्य स्वसयान्तास्थि-
तौ वर्तमानं य जयन्यप्रदेशस्तर्कम् भवति, तच्च साग्रध्रुव, शेषमवयवत्वं तत्पक्षे सादिन सम्भवति, अतोऽत्रादि ध्रुवाध्रुवे प्राग्वत् ।
शेषभेदां उच्छृष्टानुच्छृष्टजन्यप्रदेशा द्विविधाः साग्रध्रुवाः प्रदेशस्तर्कमपि । जयन्य भावितमेव, उच्छृष्टानुच्छृष्टं गुणितकर्मादौ मि-
थ्यादौ सममृष्टिव्या भवति, तच्च साग्रध्रुवम् । आयुषश्चत्वारोऽपि भेदाः साग्रध्रुवाः अध्रुवत्वादेव मुख्यता इति गार्थायः ॥ १५३ ॥

उत्तरप्रकृतीनां साग्रनादिमरूपणायाह—

सुमधुवंचधितसारिं पर्णिदिचरं सरिसभसायाणं । संजलपुस्सासमुभस्वगइपुपरघायणुक्कोसं ॥ १५४ ॥

व्याख्या—शुभाथ ता द्रव्यवन्धिन्यत्र शुभघ्नमग्नित्वं विवर्त्तितः अयुक्त्वध्रुवनिर्माणवर्णायेकादशोत्पत्तिकार्षणस्तर्कमि-
ति नसादिदशकं मुद्रातमेव, पञ्चेन्द्रियजातिचतुरस्रस्थानप्रथमसहस्रनासातवेदनीयसञ्चलनचतुर्कोट्यस्य भविष्ययोगतिषुवे
दशरायातानां अनुच्छृष्ट प्रदेशस्तर्कम् जतुर्दा, इत्युत्तरगाथायाह, कथं ? प्रथमसहस्रवर्त्तनानामेकचत्वारिंशतां सप्तकश्रेण्यां

स्वकीये २ बन्धान्तसमये ह्युक्तिकर्मोक्त्योक्तुं प्रवेशसत्कर्म भवत्येकं समग्रं साधयुवं, उपश्रमात् प्रतिपत्ततोऽनुत्कृष्टं सादि,
तत्स्थानमभासस्थानादि, ध्रुवायुवं पूर्ववत् । प्रथमसंननस्य तु सप्तमवृत्तिर्वा सम्यग्दृष्टिर्नारुदय मिथ्यात्वं गन्तुं कामस्योत्कृष्टं प्रवेश-
सत्कर्म भवति साधयुवं, द्वितीयसमयेऽनुत्कृष्टं सादि, तत्स्थानमभासस्थानादि, ध्रुवायुवं पूर्वरदिति गार्थायः ॥ १५४ ॥
चउहा ध्रुवसंतीर्णं अणजससञ्जलणलोभवज्जाणं । निविहमजहृण चउहा इभाण छणहं दुहाणुत्तं ॥ १५५ ॥

॥ भणिया साइणाइस्वणां ॥

व्याख्या—चतुर्द्धा शब्दो व्याख्यातः, ध्रुवसत्कर्मभक्तोनां प्रथमरूपाययथाः कीर्त्तिसञ्ज्वलनलोभवर्जितानां चतुर्विंशत्य-
धिकशतप्रमाणानामजयन्यं प्रवेशसत्कर्म त्रिया भवति, कयं ? क्षपितरुमौशमधिकृत्य स्वकीयसयान्तसमये समयमेकं जयन्यं प्रवे-
शसत्कर्म भवति साधयुवं, तद्य सादि न सम्भवति, अत्रोच्नादि, ध्रुवायुवं ग्राम्बत् । चतुर्द्धा—चतुष्प्रकारमजयन्यं
प्रवेशसत्कर्मत्वात् । प्रथमरूपाययथाः सञ्ज्वलनलोभवभक्तवीनां भगवत् । कयं ? प्रथमकपायाणां क्षपितरुमौशस्योद्वलरूपैरुत्थि-
तशेषस्य जयन्यं प्रवेशसत्कर्म भवति, समयमेकं साधयुवं, तत्स्थानं प्रतिपत्तः तद्वत्प्रतिपत्तः प्रवेशसत्कर्म सादि, तत्स्थान-
मभासस्थानादि ध्रुवायुवं पूर्ववत् । यथाः कीर्त्तिसञ्ज्वलनलोभवयोः क्षपितरुमौशस्य क्षपणापोत्थितस्य यथाप्रवृत्तरूपस्यान्ते जयन्यं प्र-
वेशसत्कर्म भवति, तद्य साधयुवं, ततो द्वितीयसमयेऽनुरूपणमट्त्वौ गुणसङ्गमवत्सयोरजयन्यं प्रवेशसत्कर्म भवति । तद्य सादि,
तत्स्थानमभासस्थानादि ध्रुवायुवं पूर्ववत् । 'दुहाणुत्तं' द्विग अनुक्तं, द्विचत्वारिंशतो जयन्योत्कृष्टौ, ध्रुवसत्कर्मणः शेषाष्टाशीतोः
वत्कृष्टानुत्कृष्ट जयन्याः, अध्रुवसत्कर्मभक्तवीनां अष्टाविंशतीनां चत्वारोऽपि भेदाः, ते च साधयुवा भवन्ति, स्वामित्यमवलोक्य

समुद्रया भावनीया इति गायार्थः ॥ १५५ ॥

उक्ता साधनादियरूपणा, उत्कृष्टस्वाभित्तिमाह—

संयुण्णुणियकम्मो पएसउफोससंतसामीओ । तस्सेव सत्तमीत्तिगायस्स काणं विसेसो विं ॥ १५६ ॥

व्याख्या—सम्यग्गुणितकमीशः प्रदेवोत्कृष्टस्वरूपस्वामी सर्वकर्मणां, नारकभवान्तसमये भवत्योद्यतः, तस्यैव नारकस्य तत्समपृथिव्या निर्गतस्य कासाञ्चित् मरुतीनां विशेषोऽप्यस्तीति गायार्थः ॥ १५६ ॥

‘ओहेण खवियकम्मे पएससंतं जहण्णयं होइ । नियसंकम्मस्स विरमे तस्सेव विसेसियं सुणसु ॥ १५७ ॥’

व्याख्या—‘ओद्यतो’ बाहुल्येन क्षपितकर्मणो अघन्यं प्रदेवस्वरूपं भवति स्वकीयसंकमस्य ‘विरामे’ अवसाने, तस्यैव क्षपितकर्मणां विरोधितं विरोधेणाभिहितं ‘सु’ श्रुत्वा ‘चित् जानीहि त्वमिति गायार्थः ॥ १५७ ॥

यद्यप्येयोतोऽभिहितं स्वामित्वं तथापि विशेषतोऽधीयते—

भिच्छमीसेहिं कमसो संपत्तिवत्तेहि मीससम्भेसु । परमं पएससंतं कुणइ नयुसस्स ईसाणा ॥ १५८ ॥

(‘चरित्सपरस्स उ ईसाणगस्स चरियमि समयमि ॥ १५८ ॥)

व्याख्या—स प्रागभिहितः समानारकः तस्या उद्धृत्य विरहूपपन्नः तत्रान्तर्गृह्यते स्थित्वा मनुजेपुपपन्नः, तत्र सम्यक्त्वं

१ मलयगिरिपरिवेस्तिरय कषण्णप्रदेवउत्कृष्टस्वामित्वाधिकारे आवी व्याख्याता । २ मलयगिर्यंविमाद्यः ।

लब्ध्वा लघु सत्तत्त्वेषु क्षणायोत्थितो यस्मिन् समये मिथ्यात्वं सम्यगभिध्यात्वे सर्वसङ्क्रमेण प्रक्षिपति तस्मिन् समये तस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्तत्त्वम् । तदपि सम्यगभिध्यात्वं यस्मिन् समये सर्वसङ्क्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति तस्मिन् समये सम्यक्त्वस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्तत्त्वम् । स एव नारकः तिर्यग्भूत्वा यद्वैशानदेवो भवति तत्रापि संक्रियो भूयो नपुंसकवेदं वदति, तदा तस्य भवान्तसमये उत्कृष्टं प्रदेशसत्तत्त्वम् नपुंसकस्य । ईशानग्रहणं मधूतस्थितिविग्रहणार्यगिति नागार्थः ॥ १५८ ॥

ईसाणे पूरित्ता नपुंसगं तो असंखवासीसु । पद्मासंखियभागेण पूरए इत्थि वेयरस ॥ १५९ ॥

व्याख्या—ईशाने देवलोके कथितप्रयोगेण नपुंसकवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसञ्चयं कृत्वाऽऽपूर्य नपुंसकमित्यर्थः, ततः सङ्ख्येय-
वर्गयुनि सित्याऽसङ्ख्येयवर्गयुनि गतः तत्र पद्मोपमासङ्ख्येयभागेन कालेन तं नपुंसकवेदं स्वीवेदे सङ्क्रामयति संक्रिष्टः,
तस्मिन्पुंसकस्य कथाभावात्, नपुंसकदले सङ्क्रान्ते स्वीवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्तत्त्वम् भवतीति नागार्थः ॥ १५९ ॥

तो सखसंक्रमेण इत्थी पुरिसंमि छुभइ सो सामी । पुरिसस कम्म संजलणयाण सो चेय संछोभे ॥ १६० ॥

व्याख्या—यो गुणितकर्माशः क्षणः स्वीवेद सर्वसङ्क्रमेण पुरुषवेदे सङ्क्रमयति, स पुरुषस्योत्कृष्टप्रदेशसत्तत्त्वम् धामी ।
पुनरेव संक्रमकाले संजलनक्षोपस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्तत्त्वम् क्रोधसर्व संक्रमे मानस्य, मानेसर्वसङ्क्रमे मायायाः, मायासर्वसङ्क्रमे

लोभस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्तत्त्वम् भवतीति नागार्थः ॥ १६० ॥

यउन्नयसांमिय मोहं जसुचसायाण सुहृमखवंगंते । जं असुमपगइवलियस्स संकमो होइ एयासु ॥ १६१ ॥

व्याख्या—य गुणितकर्माश्रयत्वात् चारा मोहनीयपुण्यमय्य स्त्रीषु क्षणायोत्थितः, यत उभयश्रेणीगतस्याशुभाः स्व-

जालीयभृशतयः सातोचैर्गोत्रपशः कीर्त्तिषु गुणसङ्क्रमेण सङ्क्रमन्त्यतः स्रुत्वासायनरायानसमये सातोचैर्गोत्रपशः कीर्त्तिनां उत्कृष्ट-
प्रदेशसत्कर्मणः स्वामीति माथार्थः ॥ १६१ ॥

अब्जाजोयुक्तासेहि देवनरगाउगाण परमाए । परमं पपससंतं जा पढमो उदयसमओ सो ॥ १६२ ॥

व्याख्या—'अद्' चिबन्धकादायोर्मनोवाक्कायलक्षणे तैत्तृकैर्देवनरकायुषोः 'परमाए' चि उत्कृष्टायां स्थितौ,
परममुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति यावत्प्रथमस्तयोस्त्वयसमयस्तिष्ठतीति माथार्थः ॥ १६२ ॥

सेसाउगाण निपगेसु वेव आगंतु पुण्वकोडीए । सायबहलस्स अचिरा वंधंते जाव नो वट्टे ॥ १६३ ॥

व्याख्या—'नेपायुषोः' त्रिविधमनुष्यायुषोः, सगतिप्रवेष्टु वशन्दादुत्कृष्टवन्धकादायोगैरेव वच्चा पूर्वकोट्यायुषकेषु
सङ्गुलान्, तथापि पुलो, यवः सुखितस्य न बहवः पुद्गलाः श्रद्धन्ति, ततः सोऽन्त्याधुनैव तत्र यत्तु कामो जातः, भूयो-
ऽपि परबन्धकादायोगैरन्यद् स्वनातीयायुषकं वञ्चाति, बन्धकादान्तसमये यावत् वेद्यमानमायुषकं नापवर्त्तयति, तावन्मातु-
रान्तर्गता निर्णायुषो वा उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति, यतो देशेनानुषयायुषकं तदा भवतीति माथार्थः ॥ १६३ ॥

कोडी पुहुत्तनारयदुग्गस्स वंधंते । एवं पल्लियतिगंते सुरदुग्गेवधियदुग्गणं ॥ १६४ ॥

व्याख्या—'पूर्वकोटीपृथक्त्वमि' ति, पूर्वकोटीसप्तकं 'पूरितु' चि, सङ्खिल्लशब्दसाधो भूयो २ वन्यकृतेन निचिदं
भिमुल्लो कथान्तसमये नरकद्विक्रम्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म करोति, एवमेनेन क्रमेण पूर्वकोटिसप्तकं चिपुद्गाध्वसा-
नेगधूमिषु पळोपमित्रिकं च तदन्वसमये देवद्विक्रम्यसप्तकानामुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म करोतीति माथार्थः ॥ १६४ ॥

तमतमगो अहंलिप्सं सम्मत्तं लभिय तमिं बहृगढं । मणुयदुगंसुखोसं सवज्जरिसभस्स बन्धते ॥ १६५ ॥

व्याख्या—‘तमतमगो’ चि, साम्पयिरी नारकोऽतिक्षिप्तं जन्मत आरभ्यान्तर्मुहूर्त्तं गते सम्यक्त्यं लब्ध्वा, तत्र प्रभू-
ताद्वा अन्तर्मुहूर्त्तानि त्रयस्त्रिंशत्संगरोपमाणि गुणहेतोर्वदस्य प्रथमसहननस्य मनुजविकस्य मिथ्यात्वगमनसमये स्वव्यन्यते
उत्तुप्रदेशसत्कर्म भवतीति गायार्थः ॥ १६५ ॥

वेच्छावद्वि चिपाणं मोहसुखसामगस्स चउत्तुतो । सम्मधुववारसणं खवगंमि सवन्धअंतंमि ॥ १६६ ॥

व्याख्या—द्वे पट्टपट्टी चिदानां-यदानां, चारिप्रमोहनीयस्य चतुष्टय उपशमके ‘सम्मधुववारसणं’ ति सम्मयत्वे-
सति पासां द्वादशानां प्रकृतीनां कथोऽवश्यं भवति, ताः सम्यस्त्वधुवाः, कास्तादसादिवत्तसः सुखरादिवत्तः परायतोच्चा-
सौर्गेणशुभचिरायोगतिपञ्चवेन्द्रिजगत्यस्तासां क्षणायाम्युत्थितस्य स्वव्यन्यसमये उत्तुष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति, श्रेणीग्रहणं
तासु गुणगद्गमेण मयूतं दल द्वाद्धान्तं लभ्यते इति गायार्थः ॥ १६६ ॥

सुभथिरसुभधुचिपाणं एवं चिव होइ संतसुमोसं । तित्थयरहाराणं नियउकोस्ससवन्धते ॥ १६७ ॥

व्याख्या—शुभथिरशुभधुचिपाणानां तैजससत्कर्मणाश्चिकादशनिर्माणगुल्लवूनां द्वाविंशतिप्रकृतीनां प्राप्तनं द्वाद-
शोक्तं प्रकृतिकमेण तद्दुत्तुष्टं प्रदेशसत्कर्म स्माभित्यं स्वव्यन्यसमये भवति । तीर्थकराक्षरसमरूपाणां स्वकस्यकारुष्ट-
यन्यकालान्तरसमये उत्तुष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति । तीर्थद्वरं देशोत्पूर्वकोटिद्वयाधिकानि त्रयस्त्रिंशत्संगरोपमाणि वध्यते, आ-
क्षरकं देशोत्पूर्वकोटि भूयो २ वध्यते, क्षरणिमसंभवात् शुणितकर्मणः क्षणायोत्थित इति वक्तव्यमिति गायार्थः ॥ १६७ ॥

तुद्धा नृपसंगेण एगिदियथावरायवुजोया । सुहमतिगं विगलावि य तिरिणुयं चिरञ्चिया नवरि ॥ १६८ ॥

॥ भणिगं वडिद्धसामित्तं ॥

व्याख्या—एकेन्द्रियजानित्यावरोघाततयाः नृपसक्तवेदेन तुल्या ईशानदेवसंक्षिप्तस्वान्तस्मयादिक्रमो (ईशानदेवाः संक्षिप्ताः स्वान्तस्मये च) ऋष्टप्रदेशसत्कर्मणो भवन्ति । विकलेन्द्रियस्य त्रिकेऽपि तिर्भभिर्भुजैर्वा 'चिरं' ति पूर्वकोटिसप्तकं यदा चिते भूयो भूयो वन्द्ये तदोक्तुष्टप्रदेशसत्कर्मणी भवत इति । शेषाणां तप्तमानारकस्य गुणितकर्मज्ञस्याक्तुष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं कथितमेवेति गाथायः ॥ १६८ ॥

उक्तुष्टप्रदेशस्वामित्वविशेषोऽभिहितः । जघन्यप्रदेशस्वामित्वविशेषमाह—

उवलणीयेगद्धि उवलणाय जया वुसामइगा । थोवडमज्जियाणं चिरकालं पालिया भत्ते ॥ १६९ ॥

व्याख्या—उद्वलनकृतीनामाहारकसप्तकवैक्रियसप्तकदेवनरकमनुगद्विरुस्यसत्त्वसम्यग्मिथ्यात्वाच्चैर्गोत्रानन्तानुबन्धिनां सप्तविंशतिप्रकृतीनां स्वोद्वलनायां यदैका स्थितिर्द्विसामयिका भवति तासां 'स्वोक्ताद्वाजितानाम्' अत्यकालोपचितानां, तदा जघन्यं प्रदेशसत्कर्म भवति । विशेषोऽत्रायुच्यते—क्षपितकर्मज्ञानानन्तानुबन्धिनो विषयस्य भूयोऽन्त्यमुहूर्तं यथा भूयोः सम्यक्त्वं हे पश्यष्टीसारोपमाणमनुपाल्य क्षणायोत्थितः, तस्या द्विसामयिकस्थितिषस्य जघन्यं तेषां प्रदेशसत्कर्म भवति । सम्यक्त्वादिमित्रे हे पश्यष्टीसारोपमाणमनुपाल्य मिथ्यात्वं प्राप्तः, चितोद्वलनया मन्दोद्वलनया स्वोदयावलिकोपरिगतस्थितिलण्डं सञ्जामयति, तत उदयावलिका स्तिबुक्कसङ्कोपेण मिथ्यात्वे सङ्कमयात, तस्यां द्विसामयिकस्थितिशेषायां जघन्यं प्रदेशसत्कर्म भवति ।

देवद्विकरफद्विक्रयसप्तमानां पूर्वोद्विलिनां क्षपितकर्मशेनान्तमुहूर्चवदानां अमतिष्ठानानुभूतानां धूयस्तिर्यहु भवेऽप्यवदानां
एकेन्द्रियत्वे चिरोद्विलिनां द्विसाम्यिकास्थितिशेषाणां जघन्यं प्रदेशसत्कर्म भवति । मनुष्यादिकोचैर्गोत्राणामपि पूर्वोद्विलिना-
मन्तमुहूर्चवदानां वाय्वदिकान्ये चिरोद्विलिनां द्विसाम्यिकस्थितिशेषाणां जघन्यं प्रदेशसत्कर्म भवतीति गायार्थः ॥ १६९ ॥
अंतिमलोभजसाणं असेदिगाऽहापवत्तअंतंमि । मिच्छन्तगाए आहारगस्स सेसाणि नियगंते ॥ १७० ॥

॥ उतं जहणसायिचं ॥

व्याख्या—सञ्ज्वलनलोभयन्तःकीर्त्योरेणीगते—उभयप्रेषीर्बजिते, क्षपितकर्मशे यथाप्रवृत्तकरणान्तसमये जघन्यं प्रदे-
शसत्कर्म भवति । श्रेणीगतस्य गुणसङ्क्रमेण प्रभूदलता भवति, सा च नेष्यते, जघन्येनाधिकार इति कृता । आहारकसत्कर्मस्य
स्वल्पादायोरैर्घदस्य मिथ्यादृष्टिना मन्दोद्वलनवा लुद्वलितस्य द्विसाम्यिकस्थितिशेषस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्म भवति, शेषाणां
स्वान्तसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म भवति । अन्ये तु कज्जुः, तीर्थकस्य सत्यलोपेन प्रथमसमयवदस्य या लता सा जघन्यं प्रदे-
शसत्कर्म भवतीति गायार्थः ॥ १७० ॥

उक्तं जघन्यप्रदेशस्याभित्तमिति । इदानीं प्रदेशसत्यानविकल्परूपणयाह—

चरमावल्लिगपविट्ठा गुणसेही जासि अत्थि नय उदओ । आवलिया समयसमा तासि खलु फड्डुगाइं तु ॥ १७१ ॥
व्याख्या—‘चरमावल्लिका’ कर्मस्थित्यन्तावल्लिका, तस्यां प्रविष्टा गुग्गुलीया यासां मरुतीनां अस्ति, न चोदयोऽस्ति,
तासांमवल्लिका समयतुल्यानि, खलु मन्दोऽलङ्कारे, स्पर्शकानि भवन्ति, तुल्यवत् एवकारार्थः, आवल्लिकानुस्यान्येवेति गायार्थः ॥ १७१ ॥

सर्वजगद्गणपत्से एषसुदुर्दीप्तांशतया भेषा । ठित्तिठाणे ठित्तिठाणे विण्णेषा खवियक्कम्माओ ॥ १७२ ॥
खवियक्कम्मे वि तंमी जोगविसेसा असंखया भेषा । ठित्तिठाणे ठित्तिठाणे एवइभेयं भवे फड्डं ॥

व्याख्या—सर्वजगद्व्याः 'प्रदेशाः' परमाण्वो यस्मिन् स्थाने तत्तथा, तस्मिन् सर्वजगद्व्याप्रदेशस्थाने प्रदेशद्वया, निरन्तराणि अनन्तस्थानानि भवन्ति, तस्मिन् जगद्व्या एकरस्याणुप्रक्षेपदेको भेदो, द्विप्रक्षेपात् द्वौ, त्रिप्रिप्रक्षेपात् त्र्यौ, चतुर्प्रक्षेपात् चतुर्, अस्यामेवैकस्थितौ फालविभागे भवन्ति । एव स्थितौ २ समये २ 'विशेषा' भवन्त्याः । क्षपितकर्मशादारभ्य स एव निरुध्यते ग्रन्थिगतत्वंमायोगजगद्व्याकर्म। तत्र द्वौ विरतिं सौ विरतिं च बहुधा कुर्यात् चत्वारो वारा मोहनीयमुप-
शमय्य रथावस्थं पश्योपमासङ्ख्येयभागमनुश्रूय, श्रूयः त्रसंख्यामतस्तत्र संप्रणयोत्थितः स क्षपितकर्मोवाः, तस्यान्तरुण्डकं गते आवलिक्रापामपि द्विसप्तमधिकस्थितिशेषायां जगद्व्या प्रदेशसत्कर्म भवति, एतस्यामेव स्थितौ प्रदेशोचराणि अनन्तानि प्रदेशस्थानानि लभ्यन्ते, यावद् गुणितकर्मशायायोगयुक्तं प्रदेशसत्कर्मस्थानभेदान्येकं स्पष्टकमिति । एवं द्वाभ्यां स्थितिभ्यां द्वे, त्रिप्रिप्रक्षेपाणि, चतुर्प्रिप्रक्षेपाणि, चत्वारि, स्पष्टकानि, यावत्समयोनवलिक्रापमाणानि भवन्तीति शार्थायः ॥ १७२ ॥

एगद्विइयं एगाए फड्डुगं दोसु होइ दोठिइगं । तिगमाइसुवि एवं षेयं जावन्ति जासिं तु ॥ १७३ ॥

व्याख्या—एकरस्यां स्थितौ यत्स्पष्टकं तदेकस्थितिक 'द्वौ द्विस्थितिकं त्र्यौ त्रिस्थितिकं चत्वारि एवं षेयम् । यासां प्रकृतीनां याव-

न्यः स्थितयः तावत् स्थितिकं स्पष्टकम् । अयवैच्छत्सुक्त इति गार्थार्थः ॥ १७३ ॥

आवलिसेतुकोसें फड्डुगमोहस्स सव्वघाइणं । तेरसनाम तिनिवाण जाव तो आवली गलइ ॥ १७४ ॥

व्याख्या—आवलिः समयमानस्यर्द्धसुत्तं मोहनीयस्य सङ्गधन्यादारभ्य द्वादशाक्षरपायमिथ्यालनामत्रयोदश-
स्त्यानद्वित्रिकाणां एकोनत्रिंशत्पञ्चतीनां क्षणसमये उदयो नास्ति, यावन्नावलिः का गलति न-क्षीयते, नान्यत्र प्रक्षिप्यते तावत्स-
मयमानं स्पष्टकं भवतीति गार्थार्थः ॥ १७४ ॥

खीणण्डासंखंसं खीणताणं तु फड्डुगुकोसें । उदयवईणेगहिंयं निवाणं एगहीणं तं ॥ १७५ ॥

व्याख्या—क्षीणकपायाद्वायाः सहरूपेयभागतुल्यं क्षीणकपायान्तानां उत्कृष्टं स्पष्टकमसहस्रयेयस्पष्टकालमकत्वात् ।
जयन्यं प्राग्बत्, जयन्यदलकस्थित्यात्मकमवसेयम् । उदयवतीनां एकस्त्रिंशत्पञ्चतीनां एकास्त्रिंशत्पञ्चतीनां तु नान्यत्रादयदशकदशमचतुष्काणां चतुर्द-
शानां संपूर्णवलिः कामात्रं, निद्राप्रचलयोस्तदपेक्षया एकस्थित्या हीनं तयोस्तदाऽनुदयमिति कृत्वा, जयन्यं द्विसप्तमिका एता
स्थितिरिति गार्थार्थः ॥ १७५ ॥

अज्जोगिसंतिगाणं उदयवईणं तु तस्स कालेणं । एगाहिणेण तुल्लं इथराणं समयहीणं तं ॥ १७६ ॥

व्याख्या—अयोगिनि सत्ता यासां ता अयोगिमत्प्रकृतयः तासां अयोगिकाल तत्समयप्रमाण उत्कृष्टं स्पष्टकं जयन्य-
प्रदेशेन स्थित्यात्मकं जयन्यं, उदयवतीनां यथावर्जितानां नामनवप्रकृतीनां सातासावयोन्यतमस्य । अनुदयवतीनां तु नान्यत्रयोदशोद्-
लनविंशतिवर्जितानां नापैरुपष्टिनीचैर्गोत्राणां तदेवोत्कृष्टमेकस्थितिहीनं तासां तत्रानुदयत्वात् एकास्थितिस्तित्वकस्तद्गमेण उदयवती

सङ्ग्रामयतीति गायार्थः ॥ १७६ ॥

विद्वंङाणइखुडुं स्त्रीणासजोगीणा हाइ जं चरिमं । तं उदयवतीणहिगं अन्नगए गुणमियराणं ॥ १७७ ॥

व्याख्या—स्थितिलब्धयाते क्रियमाणे स्वादानां यचरणं स्थितिसाढं तदविद्युदं जघन्यं भवति, क्षीणकृपायसयोगिनां उदयवतीनामेकस्थिराभ्याधिक्कम् । अनुदयवतीनां तु संक्रान्तस्थित्या हीनं इति गायार्थः ॥ १७७ ॥

जं समपं उदयवई खिळइ चुचरिमयं तु द्विह्ठाणं । अणुदयवइए तंभी चरिमं चरिमग्गि जं कमइ ॥ १७८ ॥

व्याख्या—यस्मिन्नुत्तरं उदयवत्या 'क्षीयो' अनुभूयते, 'द्विचरणम्' उपायस्थानम्, अनुदयवतीनां तस्मिन् फाले चरणं स्थितस्थानं चरमे उदयवतीनां स्थितस्थाने 'यतो' यस्मात् 'क्रामति' सङ्क्रमत्यतोऽनुदयवत्यः एकया स्थित्या हीना भवन्तीति गायार्थः ॥ १७८ ॥

जावइयाओ ठिहओ जसंतलोभाणऽहापवत्तंते । तं इग्गि फड्डुं संते जहणयं अकयसेहिरस ॥ १७९ ॥

व्याख्या—यावन्त्यः स्थितयो यशःसञ्चलनलोभयोर्वेषयाप्रवृत्तकरणान्तसमये क्षापितरूपीशस्य तदेकं स्पृष्टकं (स्थानं) जघन्यं प्रदेशस्तर्कमणो भवन्ति, तच्चाकृतश्रेणीवत् श्रेण्यां गुणसङ्क्रयसम्राज्यजघन्यं न भवति, ततः प्रदेशोत्तराणि अनन्तानि प्रदेशस्तस्यानानि भवन्ति यावद् गुणितकर्माद्योग्यामेति गायार्थः ॥ १७९ ॥

अणुदयतुल्लं उब्बलणिमाण जाणिल्ल दीहउब्बलणे । हासाइणं एगं संछोभे फड्डुगं चरिमं ॥ १८० ॥

व्याख्या—अनुदयतुल्यसुदृढलनमकृतीनां जघन्यं स्पृष्टकं, कथं ? श्लाघानिगोदेषु कर्मस्थितिमनुपाल्य त्रस्तवे सम्यक्त्वं देश-

विरतिं च सर्वविरतिं च बहुधाऽनुपाल्य चत्वारो वारा भोहनीयमुपशम्य द्वे पश्यतीसामारोषमाणं सम्भवसमनुपाल्य मिथ्यात्वं गतः, ततो दीर्घोद्गलनया उद्गलमानस्य चरमसङ्कवाप्ताने उदयावलिक्रायाः परिगलमानायाः द्विसामयिकी एका स्थितिरवशेषा यावज्जगन्धं स्पन्दं, ततः प्रदेशदृष्ट्या अनन्तानि सत्त्वानानि यावदुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म सम्पन्नत्वस्य भवति, एवं सम्पन्मिथ्यात्व-स्यापि । शेषोद्गलनानां सम्यग्स्वकालं विहाय शेषं तत्रैव वक्तव्यम् । हास्यादिपट्टकस्य यश्चरमसंलोकः क्षणिकमाशयः अथन्यं सर्वद्वन्द्वमिति गार्थार्थः ॥ १८० ॥

पञ्चायलियाईयं आयलिकालेण वीयद्विद्विहितो । लयठणं लयठणं नासेइ संकमेणं तु ॥ १८१ ॥

व्याख्या—यदस्य कर्मणः ‘आवलिका’ वन्यावलिका, सा ‘व्यतीता’ अतिक्रान्ता यस्य तर्कमवस्थावलिकान्तिं तच्चान्येनावलिकामात्रेण कालेन द्वितीयस्थितिस्यानेभ्यः लत्रास्थानं २ नाशयति क्रोधान्माने प्रक्षिपति सङ्ग्रामयतीत्यर्थः, तुलन्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ? प्रथमस्थित्या सम्यापिकावलिकारोषायां स्थितिसङ्कोदयोदीरणान्याध्वारोऽपि भवन्ति, आवलिकारोषायां न सम्भवन्तीति गार्थार्थः ॥ १८१ ॥

संजल्लणतिगे हुसमयहीणा दो आवलीण उक्कोसं । फइहुं बिईयठिइए पढमाए भणुदयाचलिंगा ॥ १८२ ॥

व्याख्या—‘सञ्जल्लनत्रिके’ क्रोधग्राममायाल्ये, यदा प्रथमस्थित्यां (सम्यगेन) उदयावलिका रोषा तदा द्वितीयस्थित्यां द्विसम्यगेनावलिकाद्विरुलता उत्कृष्टसङ्कवासंज्ञा च । सा च प्रथमस्थित्युदयाचलिकान्तिपात्रे ‘नेच्छति, एतदेव

भारयति-प्रथमपक्षेऽप्येवमेव यद्ब्रूतं तद् वन्धवलिङ्गतां द्वितीयावलिङ्गता सङ्गमयति, परप्रकृतिस्वभावेन स्थापयति, द्विच-
सममये क्रोधेदेतेन सर्वसन्धयोगस्थानवर्तिना यद्वृद्धं कर्म तदपि वन्धवलिङ्गतां गतायां अन्यतः सङ्गमयति, अन्येनावलि-
ङ्गतालेन सङ्गममाणं २ सङ्गमयति, एवं त्रिचरसमये क्रोधेदेतेन यद् वृद्धं तद्वन्धवलिङ्गतां द्वितीयावलिङ्गता सङ्गमयति,
एवं पद्वयस्मिन् समये यद् वृद्धं तत्तस्मात् समयात् दशवलिङ्गतालेनाकर्मी भवति, तस्माद् वन्धोदयसमयेन उदयावलिङ्गतावत्तमान-
समयेन च द्वितीयवलिङ्गतां द्वितीयावलिङ्गता भवति, प्रथमस्थित्या (स्मयोना) वलिङ्गतालेनाकर्मी मायार्थः ॥ १८२ ॥

आप्यलिङ्गोसमज्जगामेतं पश्यन्तु तु पदमठितिविरमे । वेयाणवि दोफ्फु ठिईहुगं जेण छण्हं पि ॥ १८३ ॥

व्याख्या—द्वितीयवर्तीनामलिङ्गमात्रं सर्वद्वन्द्वं द्वितीयावलिङ्गतां भवति, प्रथमस्थितिविरमे-उदयसाने, यतः उदयावलिङ्गता-
मात्रेण फालेनावलिङ्गतां सङ्गमयति, द्वितीययोगनावलिङ्गतां विष्टिति सा लता जगन्वं सर्वद्वन्द्वं तत्र तदसम्भवेन माने सङ्गमयति,
मानादपि मायायां, मायाया अपि लोभे, एवं तत्पदेनोदयान् अन्तमेदं भवति यावद् युजितरूपोन्नतोरुदयः । अथवा योगस्थान-
द्वितीयावलिङ्गतागुगमसङ्गमयेऽप्येवमेव जगन्मयपि भवति । वेदानामपि द्वे सर्वद्वन्द्वे प्रथमस्थित्यामिषानं द्वितीयावलिङ्गतामिषानं च एवं
सङ्गमलन्त्रिकोदयितुं तेषां पञ्चासपि प्रकृतीनां भवतीति मायार्थः ॥ १८३ ॥

तदेव सर्वद्वन्द्वं भावयति—

पदमठिईचरिमुदुओ विइयठिईगं य चरिमसङ्गोभे । दोफ्फु वेयाणं दो इगि संतंइवा गग ॥ १८४ ॥

व्याख्या—प्रथमस्थितेश्वरमौ—अन्विमं उदयो, द्वितीयास्थितेश्वरमोऽन्विमः संछोमः एते द्वे स्पष्टके वेदानाम् । अथवा प्रथम-
द्वितीयस्थितिसद्भावे प्रथमं स्पष्टकं, प्रथमस्थित्यभावे द्वितीयस्थितिसंछोपस्य सद्भावे द्वितीयं स्पष्टकं भवतीति गाथार्थः ॥ १८४ ॥

विशेषमाह—

चरिमसंछोमसमए एगठिई होइ धीनपुसाणं । पढमठिइए तयंते पुरिसे दोआलिदुसमउणं ॥ १८५ ॥

व्याख्या—भण्यः सर्वजन्यसूक्तर्मा प्रभूतदेशविरतिसर्वविरतिपालकः सागरोपमपटपट्टिद्विकानुपालितसन्दबल्यो नपुंसक-
वेदोदयेन क्षणकश्रेणीमभ्युरितस्तस्य चरमसंछोपकाले एका स्थितिर्भवति नपुंसकवेदस्य एवं स्त्रीवेदस्य च । पुरुषवेदे तु प्रथम-
स्थितिरूपे आवलिकादिकं द्विसमयोनं विधत्ति, सच चरमसंछोम इति गाथार्थः ॥ १८५ ॥

॥इतिश्री चन्द्रपिंविचिन्तायां श्रीपञ्चसंग्रहस्वोपज्ञदीक्षायां पञ्चमं कथयिषिद्वारं समाप्तं॥

॥ अथ कर्मप्रकृत्याधिकारः ॥

क. म.
बन्धन
प्रश्न

नमिच्छन् सुपहराणं बोच्छं करणानि बंधणाईणि । संकमकरणं बहुसो अद्देशियं उदयसंते जं ॥ १ ॥

व्याख्या—श्रुतं धारयन्तीति श्रुतधरा, अथवा श्रुतं द्वादशाङ्गं गणिपिटकं तद्धारयन्तीति श्रुतधरास्तेभ्यः प्रणम्य नत्वा 'बोच्छं' वक्ष्ये करणानि बन्धनार्दीनि बन्धनकरणं वध्यते येनाष्टमकारं कर्म जीववोर्येण द्वावस्या चेष्टया तद्बन्धनकरणम् । मङ्गलिस्थित्यनुभागमदेशानामन्यथा स्थापनं अन्यपरिणामपरिणमनं अन्यप्रकृतित्वरूपेण व्यवस्थापनं वा यज्जीववीर्यितस्तत्सङ्क्रम-करणम्, तद्भेदोर्वेदोर्वचनापवर्धनकरणे, स्थित्यनुभागयोः वृद्धिकरणमुद्बर्चनाकरणम्, इत्सीकरणमपवर्चनाकरणम् । अत्राप्तकाल-कर्मदुर्गलानादुदये व्यवस्थापनमुद्बर्चनाकरणं, सा चोदयविशेष एव । उदयोदीरणनिधित्तिक्वाचनाकरणानां यदप्योग्यत्वे व्यवस्थापनं तदुपभग्ननाकरणमुद्बर्चनापवर्धनवर्जानां करणानामपोग्यत्वे व्यवस्थापनं निधित्तिकरणम् । सर्वकरणयोग्यत्वे व्यद-स्थापनं निराचनाकरणम् । अथवा तन्नायःशलाकासम्बन्धतुल्यं निधित्तिकरणम्, आसामेव तन्नायःशलाकानां सम्बद्धानां वृद्धि-तानां परिणामतुल्यं निराचनाकरणम् । अनयोरेकत्र सूत्रनिचयद्वयसिद्धित्तुल्यो वक्ष्य इति । एतत्करणद्वयं जीववीर्यरूपं वक्ष्ये, यतो यस्मादनेकदोऽतिदिष्टं सङ्क्रमकरणद्वये सत्त्वमणि तदभजने तयोः दुर्विक्षेपलात्, तस्मात् तत्साहचर्यात् सर्वाभ्यपि करणान्यु-च्यन्त इति गार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं सूत्रक्रमाद् बन्धनकरणमायातम्, तस्य च योगाः कृपायाश्च हेतवः, तत्रापि प्रथमं योगमरूपेणा-कृपिते, यतः ते कृपापरिरिता अपि बन्धनेतुले योग्यतममर्हन्ति, अतः ते एवादावभिधीयन्ते—

॥ १०९ ॥

आवरणदेससन्ध-चलण दुर्विहह वीरयं होइ । अहिसंधिअणभिसंधि, य अकसाइ सलेसि उभयंसि ॥ २ ॥
 न्याख्या—वीर्यान्तरादेकस्यतः छत्रस्यानां चित्रं वीर्यं भवति, वीर्यान्तरासर्वस्येण केवलशानिनां भवति । इहतो
 द्विविधं वीर्यम् । तदप्येकैकं द्विविधं अभिसन्धितानभिसन्धिलभेदात्, यन्मनोऽभिचिन्तनापूर्वकं धावनवलानाहारादिकरणं
 तदभिसन्धि । यत्पुनरेकोन्द्रियादीनां मनोरहितानां वाक्कायक्रियारूपं वीर्यं, समनस्कानामपि शुक्तस्याहारस्य यत् धातुमलत्वेन व्यव-
 स्थानं तदनभिसन्धि । सर्वावरणस्यद्यदभिसन्धितानभिसन्धित्वेन द्विविधं जातम्, तदुभयमपि अकषायं सलेश्यं सयोगिनां
 भवतीति गायार्थः ॥ २ ॥

होइ कसाइ वि पढमं इयरमलेसो वि जं सलेसं तु । गहणपरिणामकंदण-रुवं तं जोगओ तिविह ॥ ३ ॥

न्याख्या—प्रथमं यद्देशावरणक्षणेन तत्सकषायम्, अपिस्तदादकषायमपि भवत्युदान्तसौणरूपायाणां 'इतरत्'
 सर्वावरणक्षणेन यच्चलेश्यमयोगिसिद्धानां भवति, अपिस्तदात् सलेश्यमपि योगिनां भवति । एतेषां वीर्याणां यत्सलेश्यं तद्
 ग्रहणपरिणामसन्दनारूपं, 'योगतो' मनोवाक्कायभेदतत्सिविधम् । तुशब्दाधिवयात् शुभलेश्यानां विद्युदितोऽशुभानां सक्लेद्यतो
 जीवस्य वीर्यद्विद्योगोत्कृष्टता भवति, उभयोरपि मन्दत्वे मन्दप्राणता । अत्र तु सकषायसलेश्यवीर्येणाधिकार इति गायार्थः ॥ ३ ॥

तस्यैवैकार्यिकान्याह-

जोगो विरियं थामो, उच्छाह परक्कमो तहा चेद्वा । सत्ति सामत्थं चिय जोगस्स हवन्ति पज्जाया ॥ ४ ॥

न्याख्या—सुगमेयं गाढा ॥ ४ ॥ सांसारिकजीवानां चित्रस्योपश्रमाचित्रं वीर्यं भवति, तस्मात् क्षायोपश्रमिकवीर्यं

प्रसूयते । तत्परिज्ञानार्थं तत्रादवैवाविभागमरूपणा, वर्गणामरूपणा, स्पर्द्धामरूपणा, अन्तरमरूपणा, स्थानमरूपणा, अनन्तरोप-
निषामरूपणा, परस्म्योपनिषामरूपणा, एवमाद्यत्र वक्तव्यम् ॥

पण्णाए अविभागं, जहण्णाचिरियस्स वीरियं छिण्णं । एवमेकस्स पएसस्समस्संखलोमपएससमं ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘प्रज्ञया’ बुद्ध्या, सर्वजचन्यवीर्यस्य जीवप्रदेशस्य वीर्यं ‘छिन्नं’ लण्डितं यात्रदविभागं जातं द्वियाकर्तुं न
शक्यत इत्यर्थः । तदेवं प्रकृतेः क्लिप्ततो वीर्यविभागा वीर्यप्रमाणवो भावप्रमाणवो वा जाताः ? एतदस्य जीवप्रदेशस्यासङ्ख्ये-
यलोकाराद्यप्रदेशादुक्त्याः आह—जयणोत्तुष्टप्रदेशयोः कोऽत्र विशेषः ? उच्यते—यहान् विशेषो, यतोऽसङ्ख्येयस्यासङ्ख्येय-
भेदाभिन्नत्वात्, असङ्ख्येययुगत्वमत्र गन्तव्यमिति गार्थार्थः ॥ ५ ॥ उक्ताऽविभागमरूपणा, वर्गणामरूपणायाह—

सव्वप्पवीरिरिदं, जीययएसेहि चग्गणा पढमा । वीयाहवमाणाओ, खुत्तरिया असंखाओ ॥ ६ ॥

व्याख्या—सर्वोपनिषां जयण्यवीर्यां ये जीवप्रदेशाः तैः असङ्ख्येयप्रदेशैः सार्वत्र्येकावर्गणा प्रथमोच्यते, द्वितीयादयो
वर्गणा रूपोत्तरो असङ्ख्येयाः । किमुक्तं भवति—एकेन जीववीर्याविभागनाधिका ये प्रदेशास्तत्समासेन द्वितीया वर्गणा, एवं
द्विनित्युपजायविभागाधिकः जीवप्रदेशः वर्गणा भवन्त्यसङ्ख्येयाः अणिप्रदेशासङ्ख्येयपञ्चादुक्त्या इति याथार्थ्यः ॥ ६ ॥

स्पर्द्धामरूपणायाह—

ताओ फट्ठगमेओ, अओ परं नत्थि खुत्तुम्हीए । जाव असंखा लोगा, पुवविहाणेण तो फट्ठा ॥ ७ ॥

व्याख्या—ताः सर्वो अपि वर्गणा एकत्र मीलिताः प्रथमं स्पर्द्धकं भवति । अतः परं ताभ्यः स्पर्द्धकवर्गणाभ्यो रूपद्वय

एकजीववीर्याविभागाधिका जीवप्रदेशा न सन्ति, द्वित्रिचतुष्षट्त्रयाधिका वा न सन्ति, यावदसङ्ख्येयलाकाकाशप्रदेशाधिका उल्लङ्घ्य सन्ति, ततस्तैर्वर्णा प्रथमा । एवं रूपवृद्धाभिरसङ्ख्येयवर्णाभिः श्रेणिप्रदेशासङ्ख्येयभागतुल्याभिः द्वितीयं स्पष्टकम्, भूयो रूपवृद्धया न सन्ति वर्णा, यावदसङ्ख्येयलाकाकाशप्रदेशमाणवीर्यविशेषास्ता उल्लङ्घ्य पुनर्वर्णा भवन्ति । एवं भूयो भूयः स्पष्टकरूपणा कार्या इति माथार्थः ॥ ७ ॥ उक्ता स्पष्टकरूपणा, अविद्यान्तरप्ररूपणा च, स्थानप्ररूपणायाह—
सेढीअसंख्वागियफुडुहिं जहण्णयं हवइ ठाणं । अंगुलअसंख्वागुत्तराईं भूआ असंलाईं ॥ ८ ॥

व्याख्या—एवमनन्तरोक्तविधिना निष्पन्नस्पष्टकैः श्रेणीप्रदेशासङ्ख्येयभागतुल्यअन्यवीर्यत्वात् प्रदेशानां अयन्यं योगस्थानं भवति । अङ्गुलासङ्ख्येयभागप्रदेशमाणधिकैः स्पष्टकैः प्रथमयोगस्थानाद् द्वितीयं योगस्थानं भवति । एवमङ्गुलासङ्ख्येयभागोचराणि पयोत्तरमसङ्ख्येयानि श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रदेशतुल्यानि योगस्थानानि भवन्ति ? प्रथमं योगस्थानं प्रभूतजीवप्रदेशैरुपवीर्यभवति । ततो द्वितीयं स्वल्पतैर्जीवप्रदेशैः वीर्यवद्भिश्च भवति । अतः प्रभूतराणि स्पष्टकानि । अन्ये त्वेवं व्याचक्षते, तस्माज्जगन्वीर्याज्जीवाद्योऽन्यो वीर्याधिकस्तस्यानेनैव प्रकारेण ययोगस्थानं तद् द्वितीयम् । एवं उत्पत्तरवीर्यस्य तृतीयम्, एवं श्रेण्यसङ्ख्येयभागतुल्यानि योगस्थानानि भवन्तीति गाथार्थः ॥ ८ ॥

उक्ता स्थानप्ररूपणा, अनन्तरोपनिधा च, परस्परौपनिधौच्यते—

सेढिअसंख्वाभागं, भंतुं भवन्ति दुगुणाईं । फडुआईं द्वाणेसुं पलियासंख्वासगुणगारा ॥ ९ ॥

व्याख्या—प्रथमयोगस्थानात् श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रदेशतुल्यानि योगस्थानानि उल्लङ्घ्य ययोगस्थानं तस्मिन् दिगुणानि

सर्दकानि भवन्ति । तस्मादप्यप्यदीयव्यवधानव्यवहितस्यानं भूयो द्विगुणसर्दकं भवति । एवं सर्वयोगस्थानेषु वक्तव्यम्, यथैवं ततः क्रियन्ति । द्विगुणस्थानानि ? तदुच्यते—सृष्ट्यादापत्योपमस्यासङ्ख्येयभागे यावन्मात्राः समयास्तावन्मात्राणि द्विगुणस्थानानि नेपरीत्ये इत्यनेव हानिस्थानानि भवन्ति । एकस्य द्विगुणस्थानान्तरस्य योगस्थानेभ्योऽसङ्ख्येयभागमात्रा वा गुणाकारा वक्तव्या इति गार्थार्थः ॥ ९ ॥

यद्वृत्ति च हार्पाति व चउह्रा जीवस्स जोगट्ठाणां । आवलिअसंखभागंतमुत्तमसंखगुणहाणी ॥ १० ॥
व्याख्या—तानि योगस्थानानि जीवस्य वृद्धिगुणयान्ति चतुर्दा, सद्योपदमस्य चित्रतात् । कथं ? असङ्ख्येयभागाधिकानि वा, सङ्ख्येयभागाधिकानि वा, सङ्ख्येयगुणाधिकानि वाऽसङ्ख्येयगुणाधिकानि वा । हानायपि एवमेव, असङ्ख्येयपागहीनानि वा, सङ्ख्येयपागहीनानि वा सङ्ख्येयपागहीनानि वाऽसङ्ख्येयगुणहीनानि वा, चित्रत्वादीयान्तरावोदयस्य भवन्ति । अनयोर्हानिद्वयोः कालनिधमार्थमाह—आवलिआऽसङ्ख्येयभागमात्रं कालमुत्कृष्ट आधास्तिस्रोऽपि वृद्धयो हानयो वा प्रत्येकं भवन्ति । असङ्ख्येयगुणवृद्धिर्हानिर्वा अन्यथुर्हव यावद् भवतीति मार्थार्थः ॥ १० ॥

उक्तो योगस्थानानां वृद्धिहानयोः कालः, साम्यतमवस्थितिकालोऽपिधीयते—

जोगठाणठिईओ, चउसमपादइ दोणि जा तत्तो । अट्ठुमयठिइयाओ जहा परमसंखगुणियाणं ॥ ११ ॥
व्याख्या—योगस्थानपरिणता जीवा वृद्धि हानिं वा कुर्वाणा एकैकयोगस्थाने कियत्कालं तिष्ठन्त्येतदुच्यते—चत्वारः समयः पर्याप्तसमयिनोदजीवा जपन्यपोमिनस्तदारभ्य यथा यथा वीर्यवृद्धिर्भवति, तथा तथा स्थितिवृद्धिः, यच्च १८ सप्ताहौ

समयास्थितिरिति । तत्परतो हानिः सप्तपदश्चतुर्विंशतिरिति स्थितिः क्रियता योगस्थानानां भवत्येतदुच्यते—श्रेयसङ्ख्येयभागमात्राणां । किं सर्वाः स्थितयः तुल्या योगस्थानानां भवन्ति ? न ह्येवं, अष्टाङ्गोभयस्थिताः याः स्थितयः ता यया परं असङ्ख्येयगुणानां योगस्थानानां भवन्ति । किमुक्तं भवति ? अष्टसमयस्थितिकानि योगस्थानानि सर्वस्त्वोक्तानि, तेभ्योऽसङ्ख्येयगुणानि सप्तसामयिकानि, अल्पतरास्थितिरुत्थात्, तेभ्योऽपि पदसमयस्थितिकानि, एवं पञ्चचतुर्विंशतिमयस्थितिकान्यपि यथोच्चरससङ्ख्येयगुणानि, एषोक्तुष्टा स्थितिः, जयन्या सर्वेषां सामयिकस्थितिः । अन्यान्यसङ्ख्येयानि मूलमनिगोदापयार्थयोग्यानि समयस्थितिकानि भवन्ति, यतस्तस्य प्रतिमयमसङ्ख्येयगुणद्वया योगस्थानानि वर्द्धन्ते, अतो भवत्यत उत्कृष्टतथ समयस्थितिकानि सर्वान्यपीति मायार्थः ॥ ११ ॥

केषां जीवानां क्रियन्ति योगस्थानानि भवन्ति तत्राह—

सुहृत्मेयरादिपार्श्वं, जहणजङ्कासपञ्चपञ्चाणं । आसञ्ज संख्यगुणाणि ह्येति इह जोगद्वयाणि ॥ १२ ॥

व्याख्या—साधारणमूलस्य लब्धपार्श्वस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्ययोगेन सर्वस्तोको योगो भवति, तस्माद्वादारस्य एवंभूतस्य असङ्ख्येयगुणो योग, एवमेव द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणामसंक्षिप्तानां च लब्धपार्श्वसंज्ञायां प्रथमसमये वर्तमानानां जघन्ययोगिनां प्रपेक्षं यथोच्चं असङ्ख्येयगुणो योगः । तस्मात्संक्षिप्तः मूलमसाधारणस्य लब्धपार्श्वस्योत्कृष्टोऽसङ्ख्येयगुणः, ततोऽप्येवभूतवादारस्यासङ्ख्येयगुणो योगः, तस्मात्सामपार्श्वस्य जघन्योऽसङ्ख्येयगुणः, ततो वादारपार्श्वस्य जघन्योऽसङ्ख्येयगुणः, ततोऽपि मूलमपार्श्वस्योत्कृष्टोऽसङ्ख्येयगुणः, ततः पार्श्ववादारस्योत्कृष्टोऽसङ्ख्येयगुणो योगः, तस्माद् वाद-

एवमानपानमपि तत्पुद्गलावष्टम्भतो जीवः प्रदेशैः स्वयोगानुरूपं विवृणक्ति, मनोयोग्यानि द्रव्याण्यवष्टम्भ्य स्वप्रदेशैस्ततः स्वश्र-
वत्यनुरूपं चिन्तयतीति गार्थार्थः ॥ १३ ॥

उक्ता योगस्थानमरूपणा । साम्प्रतं वर्णामरूपणा क्रियते, तस्याः सम्बन्धः तैर्योगैः यान् पुद्गलान् पृथीत्वा शरीर-
त्वेन परिणमयति, भाषानपानमानसभावेन च आलम्बयति, तदर्थं वर्णामरूपणायाह—

एकपएसाइयाणंतजा होउण होति उरलस्त । अज्जोगंतरियाओ, वग्गणाओ अणंताओ ॥ १४ ॥

व्याख्या—एकप्रदेशाद्याः एकपरमाणाया वर्णणा भूत्वा तावद्यावदनन्तप्रदेशना भवन्ति, तवस्ताभ्यः परत औदारिक-
शरीरमायोग्या भवन्ति । किमुक्तंभवति ? एकैकपरमाणुरूपाः वर्णणा एवं द्वित्रिचतुःपञ्चसद्व्ययैरूपोत्तराः प्रत्येकमनन्ताः
सन्ति । ताः सर्वा अपि जीवस्याग्रहणयोग्या अनन्तानन्तपुद्गलात्मकाः काश्चिदौदारिकशरीरार्थं ग्रहणयोग्याः ।
क्रियन्त्यस्ताः प्रदेशोत्तरा ? अनन्ताः, ताभ्यः परतो यावदेकिकशरीरमायोग्या न भवन्ति तावदयोग्याः, ताभिर्न्यपगृहिता वैक्रिय-
वर्णणा भवन्ति । या ग्रहणायोग्यास्ताः क्रियन्त्यः स्तोचराः ? तुल्यत्वादभेदव्यजीवानामनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तभागतुल्याः ।
अन्यथाया उत्कृष्टा विशेषाधिको, को विशेषः, तस्या एवानन्तभाग इति गार्थार्थः ॥ १४ ॥

वर्णणानां परिपाटिदर्शनार्थमाह—

ओरालविज्जाहार-तेयभासाणुपाणमणकम्मे । अह दधवग्गणाणं कम्मो विवज्जासओ लेत्ते ॥ १५ ॥

व्याख्या—अनन्ता अग्रहणयोग्या उत्कृष्टय तत औदारिकशरीरार्थौदारिकमर्मणाग्रहणमायोग्या भवन्ति, ताभ्यः

प्रदेशोत्तरा ग्रहणयोग्याः, द्विशदेशोत्तरा ग्रहणयोग्याः, त्रिशदेशोत्तरा ग्रहणयोग्याः, एवं चतुःपञ्चसहस्रयोग्याः सङ्ख्येयानन्तपु-
द्वालोत्तरा अपि ग्रहणयोग्या, अनन्तानन्तपुद्वालोत्तरा अपि ग्रहणयोग्याः, जघन्याया अग्रहणयोग्याया उक्तुष्टा कियद्गुणा ?
अप्युज्जीवानन्तगुणा सिद्धानन्तभागतुल्या वा भवति । ताभ्यः पुनरयोग्याभ्यः प्रदेशोत्तराः, एवं त्रिचतुःपञ्चसहस्रयोग्याः स-
ङ्ख्येयानन्तपुद्वालोत्तरा वैक्रियशरीरार्थं ग्रहणयोग्या भवन्ति । ताभ्यः परतः प्राम्बदग्रहणयोग्याः । अग्रहणयोग्याभ्यः परतो रू-
पोत्तरा, द्विरूपोत्तराः, एवं सहस्रयोग्याः सङ्ख्येयानन्तानन्तपुद्वालोत्तरा अथाहारशरीरार्थं जीवस्य ग्रहणयोग्या भवन्ति । ता-
भ्योऽपि परतो भवन्त्यग्रहणयोग्यास्ताश्च प्राम्बदकृत्याः । ताभ्यः अग्रहणयोग्याभ्यः परतो रूपोत्तरा, एवं द्वित्रिचतुःपञ्चसहस्र्यो-
याः सङ्ख्येयानन्तानन्तपुद्वालोत्तरा अपि तैजसशरीरार्थं ग्रहणयोग्या जीवस्य भवन्ति, या गृहीत्वा तैजसशरीरं निर्व्व-
र्त्तयति । ताभ्यः परतो भूयोऽप्ययोग्याः रूपद्वित्रिचतुःपञ्चसहस्रयोग्याः सङ्ख्येयानन्तानन्तपुद्वालोत्तराः, अनन्ता ग्रहणयोग्याः वर्गणा
भवन्ति । ताभ्यः परतो रूपोत्तरा, द्विरूपोत्तरा, एवं त्रिचतुःपञ्चसहस्रयोग्या यावदनन्तानन्तपुद्वालोत्तराः अनन्ता वर्गणा भवन्ति,
याः भाषार्थं जीवोऽलम्बयति, याः गृहीत्वा चतुर्विधभाषात्वेन परिणम्य विवृजति । ताभ्यः परतोऽग्रहणयोग्याः प्राम्बदकृत्याः ।
ताभ्यः परतो रूपोत्तरा, यावदनन्तानन्तरूपोत्तराः, आनापानार्थं जीवस्य ग्रहणयोग्या वर्गणा भवन्ति, या गृहीत्वा गृहीत्वानापान-
भावं नयति । ताभ्यः परतो जीवस्य भूयोऽप्यग्रहणयोग्या भवन्ति, ताश्च प्राम्बदकृत्याः । ताभ्योऽग्रहणयोग्याभ्यः परतो रूपोत्तरा,
यावदनन्तानन्तरूपोत्तरा वर्गणा मनोऽर्थं जीवस्य ग्रहणयोग्या भवन्ति, या गृहीत्वा गृहीत्वा जीवाः सत्यासत्यादिचतुर्विधमनोभा-
वेन परिणम्य चिन्तयन्ति । ताभ्यः परतो ग्रहणयोग्या अनन्तानन्ता वर्गणा भवन्ति, ताश्च प्राम्बदकृत्याः । ताभ्यः परतो रूपो-

तत्रा, यावदनन्तान्तरूपोत्तराः कर्मणश्चरार्यं जीवस्य ग्रहणयोग्या भवन्ति । एवं स्वस्थाने स्वस्थाने एकैकव्यक्तावन्ता
 अनन्ता वर्णा, किमुक्त भवति-औरारिकजन्यथायाः वर्णगायाः रूपोत्तराः अनन्तान्ताः सर्वलोकापन्नाश्च, एवं सर्वा प्रत्येकं वर्णगा
 वक्तव्या, ग्रहणप्रयोगाश्च वक्तव्याः । या अन्तरोक्तास्ता गृहीत्वा कर्मणश्चरीरत्वेन नयति, किमुक्त भवति-कर्मणश्चरीरं सर्वं
 कर्ममकृतीनां मूलोत्तरभेदभिन्नानां वीजीयतुं योनिभूतं, यतोऽन्तस्ताः कर्मणश्चरोर्वर्णा गृहीत्वा स्वदेव्यासात्तत्कृतिभावं नयति,
 यथा पृथिवीनिस्तरहेतुसद्वाचनमेव जलं, यथा जाठराग्निस्तीग्रमन्दरहेतोराहारं, यथा मृपकारो गोधूमपुद्गलादिद्रव्यं गुडघृतपाकै-
 चिग्नयि रूढरूहिग्नजोधान्यरूदिद्रव्यहेतोरेकलपं विसृष्टानुभावं करोति, एवं जीवोऽपि कर्मणश्चरीरवर्णगाद्रव्यमिति । एव-
 मभिहिते आह चोदकाः-यदेवं ततः कर्मणश्चरीरस्य वन्यभावे हास्यरतिभयनुगुप्सापुरुषवेदसु उ वल्लमज्ञानान्तरायदश रुदशनचतु-
 यशःकीर्चिसातोर्चोर्णाणां मादुर्भाषो न घटते, वीजविनाशेऽङ्कुरस्येव, अजोच्यते-औदारिकवर्णगा यद्यग्नौदारिकशरीरार्थमभि-
 हिताः, तथापि तदग्नौपात्रन्यनसम्भूतानां ता एव ब्रह्माः तेषां तदन्तर्गतत्वात् । एवं वैकियाहारकर्मणा अपि स्वस्थाने,
 तैजसरर्णाः पुनरौदारिकवैकियाहारकभावमपि भजन्ते, कथमेतदस्मिन्नेते ? औदारिकवैजसन्धनादीनां प्ररूपणात्, कर्म-
 णवर्णगास्तु सप्तमकृतिभावं भजन्ते, कर्मणश्चरोरस्य प्रापन्वपमन शरीराधिकारात्, न पुनः कर्ममहेतुभिरपि तदर्थं तासां
 ग्रहणम् सर्वकर्मयोग्यत्वात् सर्वहेतुमिप्सां युज्यन्ते, बद्धधमनमकृतिभावेन च परिणमन्ति, यथा गोत्रसाधारणं क्षेत्रं गोत्रप्रधा-
 नस्यैवैषांभोगं भवति, अन्येषामपि तद्विभागदानात्, तस्मिन्नेते तत्कालेपस्थितगोत्रस्य तत्कालेसाभित्तं भवति, कथमप्यमु-
 पमयो घटते ? प्रवेशन्येऽप्यार्थस्य पूर्वार्चार्थः स्थापितत्वात्, कर्मणान्येऽप्यासां वन्यभगनाच्च, कर्मणस्य सर्ववन्धनेऽपि

येति जित्वात्, न ता र्थाणां कार्मण्यर्थमेवेत्का एतद्वाच्यते कार्मणस्य प्राधान्यमेव केवलमतो न दोष इति, अलं विस्तरेण । प्र-
कृतमुच्यते-आदारिकाया वरुणा ग्रहणयोग्या याः तदन्तरेऽग्रहणयोग्याताः सर्वाः स्वस्थानेऽनन्तानन्ता वक्तव्याः । सिद्धानाम-
नन्तभागतुल्या अभवजीवानामनन्तगुणा वा, जघन्याया उत्कृष्टा विशेषाधिका तद्गणानन्तभागार्धिका इत्यर्थः । अयमेव ज-
न्याया उत्कृष्टा अनन्तगुणा, सिद्धानामनन्तभागशुणेत्येति वक्तव्या । अथ द्वयवर्गानां-पुद्गलवर्गानां क्रमः-परिपाटी क्षेत्रमा-
श्रित्य 'विपर्ययो' व्यत्यासः विमुक्तं भवति ? आदारिकवर्गणाः प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकाः, ताभ्यो वैक्रियवर्गणा असहस्रव्येय-
गुणाः, वैक्रियवर्गणाश्च आहारकवर्गणाः प्रदेशार्थतया असहस्रव्येयगुणाः, ताभ्योऽपि तेनसर्वगणा अनन्तगुणा, एवं भाषाना-
माणमनःकार्मणवर्गणाः यथोत्तरमनन्तगुणाः सूतस्त्वात् प्रदेशानां, तेन प्रति यद्यप्यङ्गुलासहस्रव्येयभागमात्रावाहनाः सर्वा
अप्युक्तास्तपि आदारिकवर्गणा क्षेत्रादसहस्रव्यभागो वैक्रियवर्गणा व्यवस्थिता, एवं यथोचरं क्षेत्रवर्गणा अपि नेतव्याः, क्षेत्रस्य
सर्वसहस्रव्येयभेदभित्तिरयदन्तभागो न सम्भवतीति नाथार्थः ॥ १५ ॥

कम्मोवर्हि धुदेयरसुण्णा पत्तय सुण्णमायरिया । सुण्णा सुहुमा सुण्णा-महत्त्वो सुगुणमानाओ ॥ १६ ॥
व्याख्या-कार्मणशरीरवर्गणा उत्कृष्टा रूपाधिका स्त्री ध्रुववर्गणा, जघन्या भवति ध्रुवेति कोऽर्थः ? तद्विधपरिणाम-
परितैः पुद्गलद्रव्यैरन्यः सर्वदा लोकः, यतस्तद्विधा अन्ये भवन्ति, अन्ये विनश्यन्ति, ता अपि यथोत्तराः प्राग्बदन्ताः,
जघन्यवर्गणाया उत्कृष्टा क्रियवृण्णा ? सर्वजीवानामनन्तगुणा । तस्मात्तस्यः प्रदेशोचरा इत्यप्यवर्गणा अनन्ता भवन्ति,
अथवा इति किं ? ताः फदायित्सन्ति फदाचिन्नेति जघन्याया उत्कृष्टा क्रियवृण्णा ? सर्वजीवानामनन्तगुणा । ताभ्यो रूपोचराः शब्द-
व्यव-

वर्गणा अनन्ताः, किमुक्तं भवति तद्विषयगुणपरिणताः इकन्या लोके न सन्ति, केवलं प्ररूपणा क्रियते, उपरितनवर्गणानां
 परिज्ञानार्थं, जयन्यवर्गणायाः उत्कृष्टा कियद्वगुणा ? सर्वजीवानन्तगुणा । ताभ्यः परतो रूपोत्तराः प्रत्येकशरीरयोग्याः अनन्ता
 वर्गणा भवन्ति, प्रत्येकवर्गणानाम् औदारिकादीनां पञ्चानां शरीराणां एकैकप्रदेशे विसृसाधारिणामपरिणता उपचिताः सर्वजी-
 वान्तगुणाः पुद्गला ये ते प्रत्येकशरीरवर्गणाः उच्यन्ते, यत्रौदारिकादिशरीराणां प्रभूतसम्प्राणनिष्पन्नकर्मप्रदेशो भवति तत्र
 प्रत्येकशरीरपुद्गला अपि विसृसापरिणामेन बहव उपचयं यान्ति, यत्र स्वल्पसम्प्राणनिष्पन्नः कर्मप्रदेशो भवति, तत्र तेऽपि
 विसृसापरिणामेन स्तोकाः परिणमन्ति, तेनात्रापि जयन्ययाया वर्गणाः प्ररूप्यन्ते, तस्याः प्रदेशोत्तरा अनन्ता, यावदुत्कृष्टति,
 जयन्यायाः उत्कृष्टा असङ्ख्येयगुणा, क्षेत्रस्योपमस्यासङ्ख्येयभागगुणा, यतो जयन्यशरीरकर्मप्रदेशेभ्य उत्कृष्टशरीरकर्मप्रदेशाः
 पत्योपमासङ्ख्येयभागगुणाः, ताभ्यो रूपोत्तराः शून्यवर्गणा अनन्ताः प्राग्बद्धत्वाः, जयन्याया उत्कृष्टा कियद्वगुणा ? अस-
 ङ्ख्येयलोकाश्चासङ्ख्येयभागगुणा, सोऽप्यसङ्ख्येयभागोऽसङ्ख्येयलोकात्मक इति । ताभ्यो रूपोत्तरा वादरनिगोद्व्य-
 वर्गणा अनन्ता भवन्ति, वादरवर्गणानाम् वादरनिगोद्वीवानां औदारिकैतजसकर्मणशरीरपुद्गलेषु प्रत्येक सर्वजीवानन्तगुणा
 विसृसापरिणामेनोपचिताः ये पुद्गलास्ते वादरवर्गणा उच्यन्ते, यत्र वादरनिगोद्वीवानां सर्वस्तोकाः शरीरप्रदेशास्तस्मिन्
 जयन्या वादरवर्गणा विसृसाप्रयोगेण परिणमन्ति, ततः प्रदेशोत्तरा यावदुत्कृष्टा, जयन्याया उत्कृष्टा असङ्ख्येयगुणा, क्षेत्रप-
 त्योपमस्यासङ्ख्येयभागगुणा, कारणं प्रागेवाभिहितम् । ताभ्यो भूयोऽपि रूपोत्तरा अनन्ताः शून्यवर्गणाः दृतीयवारा भवन्ति,
 शेषं प्राग्बद्धाव्यम्, जयन्याया उत्कृष्टाऽसङ्ख्येयगुणा, अङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रेनादाबलिमाया असङ्ख्येयभागसमयतुल्यानि

नैर्मूलानि शृण्वन्ते, चरमवर्गमूलस्यासत्स्वरूपेणमास्य योऽप्रवृत्त्येयो भागः, सोऽत्र गुणकार इति । ताभ्यो रूपोत्तरा यौवदेन-
नरूपोत्तराः मूलनिगोदद्रव्यवर्णणा, वादरनिगोदवर्णणावद् वक्तव्याः, जयन्याया उत्कृष्टा क्रियद्वगुणा ? आवलिकासङ्ख्येय-
भागमात्रगुणा ताभ्यः परतः चतुर्थी शून्यवर्णणा, ता अपि रूपोत्तरा यौवदेननरूपोत्तराः अनन्ता एताः प्ररूपणमात्रा एव,
त्रयन्याया उत्कृष्टाऽसङ्ख्येयगुणा, असङ्ख्येययोगिगुणा, प्रवरस्यासत्स्वरूपेयभागगुणा वा, ताभ्यः परतो रूपे प्रसिप्ते महास्क-
न्यवर्णणा जयन्या भवति, महास्कन्यवर्णणानाम् पर्वतद्वद्द्वयद्वयिताः पुद्गलस्कन्यवर्णणा उच्यन्ते, जयन्याया उत्कृष्टा असङ्ख्ये-
यगुणा पल्योपमाङ्ख्येयभागगुणा, यस्मात्प्रसक्तवाहुल्येनासायत्पत्वं असक्तयालत्वे अस्मां वर्णणानां बाहुल्यम् । एताः वर्णणा
'गौणनामानः' नान्न एव गुणा अवगन्तव्या इति गार्थार्थः ॥ १६ ॥

दृष्टिकाराभिहितमर्थं सूत्रकारः सूत्रेणाभिधत्ति—

सिद्धअणंतसेणं, अहव अभव्येहृणंतगुणिहृि । जुत्ता जहणजोगा, वरलाइणं भवे जेद्दा ॥ १७ ॥
व्याख्या—सिद्धानामनन्तमोगेनायवा अभव्योवैरनन्तगुणयुक्ता योजिता जयन्या वर्णणा, औदारिक्वैक्रियाद्वारकृतज-
सभापानापानभनःकामणत्ररीराणां ग्रहणमायोग्या या (चरमा) सैवोत्कृष्टा भवतीति गार्थार्थः ॥ १७ ॥

ग्रहणमायोग्यानां द्व्यवर्णणानां वर्णादिनिभागार्थमाह—

पंचरस पंच दण्णेहिं, परिणपा अट्ठकासदोगंधा । जीवाहारगजोगा चउफासविसेस्सिपा उबरिं ॥ १८ ॥

व्याख्या—पञ्चभिः रसेषुपारम्लवित्किरुद्रुकरुपायैः, पञ्चभिर्गणः कुण्डीलरक्तपीतशुक्लैः परिणताः—तद्वायुमुपगताः,

अष्टमर्शा-गुरुलघुपुद्गलदिनस्निगद्धरुभनीतोभाः, शुभाशुभमन्त्राः, औदारिकचैत्रिकाहारकनरीरयोगा यावत्तावद् भवन्ति, तदुपरितनाः तैजसाद्या या जीवस्य ग्रहणप्रायोग्यास्ताः सर्वाः अप्येवमेव, किन्तु चतुःस्पर्शा भवन्तीति माथार्थः ॥ १८ ॥

अथन्ययोगिनो जीवा जपन्यवर्णारूपं दलं परिणामयन्ति, अवलम्बयन्ति 'उत्कृष्टयोगिनः उत्कृष्टवर्णारूपं यस्मात्, तस्माद्योगस्थाने द्रव्यवर्णणा प्ररूपणा कृता। अधुना तेषामेव पुद्गलद्रव्याणां तथाविधसम्बन्धः स्नेहेतो भवति, अतः स्नेहप्ररूपणा क्रियते। स्नेहोऽनुभागो रस इत्येकीऽर्थः, तथापि त्रिविधा प्ररूपणा, स्नेहस्पन्दकप्ररूपणा, नामस्पन्दकप्ररूपणा, मयोग स्पन्दकप्ररूपणा। स्नेहवैचित्र्यात् स्पन्दकानां वैचित्र्यकथनं, तत्रैकद्वित्रिविधेष्वप्यवत्सर्वजोमानन्तगुणस्नेहाविभागयुक्तलोकावस्थितपुद्गलानां प्ररूपणा स्नेहस्पन्दकप्ररूपणा। श्रीरक्तमोदयाच्छरीरस्कन्धानां परस्परसम्बन्धजनरूपरपाणुस्नेहप्ररूपणा नामस्पन्दकप्ररूपणेतिभावः। यैस्सहस्रगज्जीवप्रदेशानां स्ववीर्यहेतुपृथीतकर्मपुद्गलानां स्नेहप्ररूपणा प्रयोगस्पन्दकप्ररूपणा, प्रकृष्टो वा योगो व्यापारः तदेतुयुहीत-पुद्गलस्नेहस्य प्ररूपणा प्रयोगस्पन्दकप्ररूपणेति। स्नेहस्पन्दकमादावाह-॥ १८ ॥

अधिभागार्हनेहेण जुत्ता ताव पोगमला अन्थि। सन्वजियाणंतगुणेण जाव नेहेण संजुत्ता ॥ १९ ॥
व्याख्या—यथा जीवप्रदेशवीर्यं बुद्ध्याऽविभागीकृतं, तथा स्नेहोऽप्यविभागतया परिरूप्यते। एकेन स्नेहाविभागेन युक्ताः पुद्गला लोके सन्ति, तेऽतिजघन्यानुभागा, आदिशब्दादन्ये द्विस्नेहाविभागयुक्ताः, अन्ये त्रिस्नेहाविभागयुक्ताः, एवं रूपोचरा यावत्सर्वजीवानन्तगुणस्नेहाविभागयुक्ताः तावत् पुद्गलाः सन्तीति माथार्थः ॥ १९ ॥ कृता स्नेहाविभागप्ररूपणा,

जे गग नेह जुत्ता ते पहाये तेहि धगगणा पढमा । जे दुगनेहाह जुया असंखभागुण ते कमसो ॥ २० ॥

व्याख्या—ये एकरनेहाविभगेन युक्ताः शुद्धगलासौ वहवः, तेवगणा प्रथमा, ये द्वाभ्यां स्नेहाविभागाभ्यां युक्ताः पुरुषाः तैर्द्वितीया वर्गणा, प्रथमवर्गगतो द्वितीयवर्गणायामसङ्ख्येयभागोनाः पुरुषगला भवन्ति, आदिशब्दात्रिचतुष्यश्चसङ्ख्येयसङ्ख्येयान्तस्नेहाविभागयुक्ता, एवं सपोचरा अनन्ता वर्गणा यथापरसङ्ख्येयभागोनाः प्रवेक्षतया भवन्तीति गार्थार्थः ॥ २० ॥

इह परिसहाणीए जंति अणंतउचगगणा कमसो । संखंसूणा तत्तो संखगुणूणा तओ कमसो ॥ २१ ॥

व्याख्या—शीक्षया हान्याःसङ्ख्येयभागमात्रया अनन्ता वर्गणा ह्योचराः यान्ति क्रमशः ततोऽन्या नास्त्यसङ्ख्येयभागान्या, तदुपरि स्नेहानिभागोचराः सङ्ख्येयभागान्या यथोत्तरमनन्ता वर्गणा भूयो यान्ति, एवमनया सङ्ख्येयभागान्याऽनन्ता वर्गणा गता, भूयः पुनः पुनः सङ्ख्येयगुणहीनाः प्रवेक्षार्थतया क्रमात् परिपटया अनन्ता वर्गणा यान्तीति गार्थार्थः ॥ २१ ॥

तत्तोऽसंखगुणूणा अणंतगुणऊणिया वि तत्तो चि । गंतुमसंखा लोया अदब्बा पोमाला भूय ॥ २२ ॥

व्याख्या—तत्तादाभ्यः सङ्ख्येयगुणहीनाभ्यः परतः स्नेहानिभागोचरा वर्गणाः स्थिताः, ता असङ्ख्येयगुणहीना यान्यनन्ताः प्रवेक्षार्थतया, ताभ्योऽपि परतोऽनन्तगुणहीना यथोत्तरमनन्ताः वर्गणा यान्ति प्रवेक्षार्थतया, एताः पञ्चापि हानयोऽनन्तरोपनिर्वाता भवन्ति । परम्परोपनिर्वाता तु प्रथमवर्गणया असङ्ख्येययोः कादाचनमाणा वर्गणा उल्लङ्घय या अन्या भवन्ति, तस्यां प्रथमवर्गणतोऽर्द्धाः पुरुषगलाः स्युः, एवं भूयो। भूय नेतव्यमिति गार्थार्थः ॥ २२ ॥

पदमहाणीए पूर्व, बीयाए संसवगणा गंतु । अहं उवरित्याओ हाणीओ, होति जा जीए ॥ २३ ॥

व्याख्या—प्रथमहानावेवं परम्परोपनिधा, द्वितीयायां सङ्ख्येयभागहानौ तत्प्रथमवर्गणायाः सङ्ख्येया वर्गणा गत्वा या वर्गणा तस्यां तत्प्रथमवर्गणतोऽद्भोः पुद्गलाः स्युः, एवं भूयो भूयोऽस्यां द्वितीयहानौ नेतव्यम् । एवं या यस्या इयदूरे व्यवस्थितास्तस्यामद्भोः पुद्गला भवन्ति उपरितनामु त्रिषु हानिज्वलं परम्परोपनिधा न सम्भवति, तस्मादन्यथा प्ररूप्यते, असङ्ख्येयभागहानौ प्रथमान्तरवर्गणकोरन्तराढेऽस्यसङ्ख्येयभागहीना प्रथमवर्गणातः, अस्ति संख्येयभागहीनाः । अस्ति सङ्ख्येयगुणहीना, अस्यसङ्ख्येयगुणहीना, काचिदनन्तगुणहीनाः वर्गणा, एवं प्रथमहानौ पञ्चापि हानयः सम्भवन्ति । द्वितीयहानौ चतस्रो हानयः, यतोऽसङ्ख्येयभागहानिरपि नास्ति, तृतीयहानौ तिस्रो हानयः सम्भवन्ति । चतुर्थहानौ द्वे हानौ, असङ्ख्येयगुणहीना अनन्तगुणहीना चेति । अनन्तगुणहानौ इयमेवैकेति गार्थार्थः ॥ २३ ॥

वक्ता परम्परोपनिधा, अल्पबहुत्वमाह—

योवाओ वगगणाओ, पदमहाणीएँ उवरिमासु कमा । होति अणंतगुणाओ, अणंतभागो पएसाणं ॥ २४ ॥

व्याख्या—असङ्ख्येयभागहीनहान्यां प्रथमायां स्तोका वर्गणाः, सङ्ख्येयभागहीनहान्यां द्वितीयायां प्रथमतोऽनन्तगुणा, एवं त्रिचतुःपञ्चमहानिज्वलि अनन्तगुणाः क्रमेण वक्तव्याः । प्रथमहानिर्वर्गणामदेसोभ्यो द्वितीयहानिर्वर्गणास्वनन्तभागानाः प्रदेशाः एवं द्वित्रिचतुःपञ्चमहानिज्वलि ययोत्तरमनन्तभागमात्रा भवन्ति । अनन्तगुणहानौ स्तोकानि द्रव्याणि वक्तव्यानीति गार्थार्थः ॥ २४ ॥

उक्तं स्नेहसर्द्धम्, नायसर्द्धरुमाह—

पंचण्ड सरिराणं, परमाणुणं भर्ता ए अविभागो । कप्पिययणेनं सो गुणाणु भावाणु या होति ॥ २५ ॥

व्याख्या—पञ्चानामोदारिराणाम् पञ्चनिर्देशाद्यानि वचनानि तद्योग्यपरमाणूनां 'कप्पिययणं' हि मत्या खण्डितानां पूर्णोक्तानां योग्यभागः, एतेऽन्धः स गुणाणुः भावाणुर्गं भवतीति गायार्थः ॥ २५ ॥ उक्ताविधायमरूपणा—

जे सणजइत्तणुणा जोगा तणुपन्धणस्स परमाणू । ते वि उ संत्वा संत्वा गुणपलिभागा अहंजता ॥ २६ ॥

व्याख्या—ये सविन्यगुणाः सर्वास्तोक्तस्नेहाः योग्या-अनुरूपास्तनुवन्धनस्य जात्याख्यायामेक्यचनं परमाणवः, तेऽपि सत्त्वगुणादुत्पेयान् गुणविभागान् तुल्यभेदन्तानपि अविभज्जन्ताः—उच्छ्रय परतो गत्वा बहुतरस्नेहा इति गायार्थः ॥ २६ ॥ सणजियाणंतणुणेण जे उ नेहेण पोमगला जुत्ता । सा वग्गणा उ पटमा वंघणनामस्स जेउग्गओ ॥ २७ ॥

व्याख्या—संजीवैर्योग्यजन्नाणुनेन स्नेहेन पुद्गला ये युक्ताः, ते तुल्यभेदात् सन्नरीरवर्णनाभ्यः उद्भूत्य प्रथमवर्णणा श्रीस्य वन्धननाम्नो योग्या भवन्तीति गायार्थः ॥ २७ ॥ अविभागुत्तरियाओ सिद्धाण अणंतभागतुल्लोओ । ताओ फइग्गमेणं अणंतविवराह इय भूय ॥ २८ ॥

व्याख्या—ततः प्रथमवर्णनायाः 'अविभागोचरा' भावाणूचराः सिद्धानामन्यथागतुल्या निरन्तरा वर्णणा गच्छन्ति । वक्ता वर्णणा मरुण्णा । ततो रूपोचरा वर्णणा नास्ति, या निरन्तरास्ताः सर्वा अपि वर्णणाः समुदिताः स्मर्द्धस्मृन्त्यते तरयाः शर्द्धान्तरवर्णनाया रूपोचरा वर्णणा नास्ति, तदि रूपोचरा यास्तस्मिन्नोक्तान्ताणुरूपोचरा नास्ति, इत्यतो भावाणूचर-

छद्म द्वितीयस्पर्द्धकस्यावर्गयोगा भवति । किञ्चतस्त्वस्यां भावावतः ? प्रथमस्पर्द्धकप्रथमवर्गयोगाया द्विगुणा, उक्ता । अन्तरनस्पर्द्धकः । तस्याः रूपोत्तरा निरन्तरा अनन्ता वर्गणा भवन्ति, ताः सर्वा अपि स्रष्टुदिता द्वितीयं स्पर्द्धकम् । प्रथोऽप्यन्तरं प्रामद्वक्तव्यम्, एवमन्तश्चैवर्गणात्मकानि अनन्तवर्गणाव्यवहितानि भूयः-पुनः पुनः स्पर्द्धकानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ २८ ॥

जइमे इच्छसि फट् तत्तिथ संखाए वगणा पढमा । गुणिया तस्साइछा रुवुत्तरियाओ अण्णाओ ॥ २९ ॥
व्याख्या—प्रथमस्पर्द्धकावर्गविषं स्पर्द्धकमीहसे, तत्स्पर्द्धकसङ्ख्याया प्रथमवर्गणा गुणित्वा सर्वा तस्यैवैष्टस्पर्द्धकस्यावर्गवर्गणायाः भावावतौ भवन्ति । तस्त्वस्यां वर्गयोगा रूपावताः परता च । गा भवन्ति, किमु कं भवति ? सर्वेषां स्पर्द्धकानां तुल्यान्यन्तराणि सर्वज्ञोक्तान्तगुणानि, प्रदेशानामन्तवत्, भावाणानां प्रभुत्ववत्, नरोरस्पर्द्धकसञ्ज्ञेति गार्थार्थः ॥ २९ ॥

उक्ता स्पर्द्धकरूपगा, स्पर्द्धकानां सङ्ख्यानमाह—

अभवाणान्तगुणाई, फट्ठाई अंतरा उ रूवूणा । दोणान्तखुट्ठीओ परंपरा होति सवाओ ॥ ३० ॥

व्याख्या—अभयजीवानामन्तगुणानि स्पर्द्धकानि भवन्ति, तुष्टवदतिदानामन्तभागदुल्यानि वा स्पर्द्धकानि अनन्तराणि रूपेनस्पर्द्धकसङ्ख्याया तुल्यानि वर्गशस्त्रन्तरवृद्धौ द्वे भवत, रूपद्विजानन्तरूपद्विर्वा । परम्परातः पुनः सर्वा अपि वृद्धयो भवन्ति, अनन्तभागद्विजसङ्ख्यायभागद्विदिः सङ्ख्यायभागद्विदिः, सङ्ख्यायभागद्विजसङ्ख्यायगुणद्विजान्तगुणद्विजिरिति । तुष्टवदशानेकावत्तत् प्रथमशरीरस्थानस्य प्रथमवर्गगायां निचिताः प्रदेशगुणा यावागवः स्तोकाः, द्वितीयस्थानस्य प्रथमवर्गगायामन्तगुणाः, एवमन्तगुणया श्रेया स्थानानि नेतव्यानि औदारिकवन्तयोग्याः पुद्गलाः स्तोकाः, औदारिक

उक्तं स्नेहसर्दकं, नागसर्दकमाह—

पंचण्ड सरीराणं, परमाणुणं मतीष्ट अविभागो । कप्पिययाणेगंसां गुणानु भावाणु वा होति ॥ २५ ॥

व्याख्या—पञ्चानामौदारिकाद्यानां पञ्चानिदंश्यानि वन्धनानि तयोस्यपरमाणूनां 'कप्पिययाणं'ति मत्स्या खण्डितानां पूर्णाङ्गानां योऽविभागः, एकोऽंशः स गुणानुः भावाणुर्वा भवतीति गाथार्थः ॥ २५ ॥ उक्तविभागमरूपया—

जे सबजइद्वगुणा जोगा तणुपन्धणस्स परमाणु । ते वि उ संखासंखा गुणपलिभागा अङ्कता ॥ २६ ॥

व्याख्या—ये सर्वजघन्यगुणाः सर्वस्तोकस्नेहाः योग्या—अनुख्यास्तनुवन्धनस्य जात्याख्यायोग्यकवचनं परमाणवः, तेऽपि सहस्रेयासहस्रेयान् गुणविभागान् तुयब्ददन्तानां अपि अतिक्रान्ताः—उल्लङ्घ्य परतो गताः बहुतरस्नेहा इति गाथार्थः ॥ २६ ॥ सबजियाणंतगुणेण जे उ नेहेण पोगला जुत्ता । सा वगणा उ पदमा वंधणनामस्स जोगमाओ ॥ २७ ॥

व्याख्या—सर्जनीवैभ्योऽनन्तगुणेन स्नेहेन पुद्गला ये युक्ताः, ते तुल्यत्वात् स्वसरीस्वगणाभ्यः उद्धृत्य प्रथमवर्गणा नीवस्य वन्धननात्रो योग्या भवन्तीति गाथार्थः ॥ २७ ॥

अविभागुत्तरियाओ सिद्धाण अणंतभागतुल्लाओ । ताओ फट्ठममेगं अणंतविवराइ इय भूय ॥ २८ ॥

व्याख्या—ततः प्रथमवर्गणायाः 'अविभागोचरा' भावाणुचराः सिद्धानामनन्तभागतुल्या निन्तरा वर्गणा गच्छन्ति । उक्ता वर्गणा प्रख्याणा । ततो रूपोचरा वर्गणा नास्ति, या निन्तरास्ताः सर्वा अपि वर्गणाः समुदिताः स्पर्दकमुच्यते तस्याः स्पर्दकान्तरवर्गणाया रूपोचरा वर्गणा नास्ति, तदि रूपोचरा यावत्सर्वजीवानन्तगुणरूपोचरा नास्ति, इत्यतो भावाणुवृत्त-

छद्म द्वितीयस्पर्द्धकस्यावर्गणा भवति । कियन्तस्तस्यां भावणवः ? प्रथमस्पर्द्धकप्रथमवर्गणायाः द्विगुणे, उक्ता अनन्तरावर्गणाः ॥ २८ ॥ तस्याः रूपोत्तरा निरन्तरा अन्ता वर्गणा भवन्ति, ताः सर्वा अपि स्मृदिता द्वितीयं स्पर्द्धकम् । भूयोऽप्यन्तरं प्रागवद्वक्तव्यम्, एवमनन्तरवर्गणात्मकानि अनन्तवर्गणाव्यवहितानि भूयः-पुनः पुनः स्पर्द्धकानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ २८ ॥

जइमं इच्छसि फट्टं तत्तिय संखाए वगगणा पढमा । गुणिया तस्माइह्ला खुत्तरियाओ अण्णाओ ॥ २९ ॥
व्याख्या—प्रथमस्पर्द्धकायतिमं स्पर्द्धकगोहस्ते, तत्स्पर्द्धकसङ्ख्याया प्रथमवर्गणा गुणिता सर्वा तस्यैवैतद्वर्द्धकस्यावर्गणायाः भावणवो भवन्ति । तस्मात्तस्यां वर्गणाया रूपावताः परता वर्गणा भवन्ति, किमुक्तं भवति ? सर्वेषां स्पर्द्धकानां तुल्यान्यन्तराणि सर्वावर्गणानि, प्रदेशानामप्यत्वात्, भावणानां प्रभुत्वात्, शरीरस्पर्द्धकसङ्घेति गार्थार्थः ॥ २९ ॥

उक्ता स्पर्द्धकमरूपणा, स्पर्द्धकानां सङ्ख्यानामाह—

अभवर्णान्तगुणाहं, फट्टाहं अंतरा उ खुणा । दोणान्तरवुट्ठीओ परंपरा होति सवाओ ॥ ३० ॥

व्याख्या—अभ्यजीवानामनन्तराणि स्पर्द्धकानि भवन्ति, तुषादत्तिसदानामन्तभागवद्व्यानि वा स्पर्द्धकानि अनन्तराणि रूपानस्पर्द्धकसङ्ख्या तुल्यानि वर्गमास्वनन्तरवुट्ठी द्वे भवतः, रूपवृद्धिरनन्तरवृद्धिर्वा । परम्परातः पुनः सर्वा अपि वृद्धयो भवन्ति, अनन्तभागवृद्धिरसङ्ख्येयभागवृद्धिः सङ्ख्यायभागवृद्धिः, सङ्ख्येयशुभ्रवृद्धिरसङ्ख्येयशुभ्रवृद्धिरनन्तरगुणवृद्धिरिति । तुषाद्वर्णानेकार्थत्वात् प्रथमशरीरस्थानस्य प्रथमवर्गणायां निचिताः प्रदेशगुणा भावणवः स्तोकाः, द्वितीयस्थानस्य प्रथमवर्गणायामनन्तरगुणाः, एवमनन्तरगुणा श्रेया स्थानानि नेतव्यानि औदारिकव्यनयोग्याः पुद्गलाः स्तोकाः, औदारिक

तैजसव्यनयोग्या अनन्तगुणा, औदारिकार्थव्यनयोग्या अनन्तगुणा, आदारिकतजसकर्मणव्यनयोग्याः पुद्गला अनन्तगुणाः ।
 एतं नैकियाहररूपोपि चक्षुरो भद्रा वक्तव्याः । तैजसतजसव्यनयोग्याः पुद्गलाः अनन्तगुणाः, तैजसकर्मणव्यनयोग्याः
 पुद्गला अनन्तगुणाः, कार्मणकर्मणव्यनयोग्याः पुद्गलाः अनन्तगुणा भवन्तीति गार्थः ॥ ३० ॥

आभ्यन्तं स्यान्नमरुपणा क्रियते—

पदमात्र अणतैर्हि, मरीरठाणं तु होइ फुडैहि । तयणंतमागवुडो कंडगमिता भवे ठाणा ॥ ३१ ॥

व्याख्या—प्रथमस्यैव रूपार्थो कृत्वाः नन्तस्यैव रुरेकं यथमन्तरागोचरं स्थानं भवति, तस्यैव स्थानस्यानन्तभागवृद्धानि तदनन्तभागवृद्धानि—तदनन्तभागोचराणि कण्डकमुल्लसद्भूलासङ्ख्येयभागास्याभिधानमत्रेति गाथार्थः ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

व्याख्या—तस्मात्कण्डकादुपरि यस्यानं तदेकमसङ्ख्येयभागोत्तरं भवति, शेषाणि अनन्तभागोचराणि, कण्डकमात्राणि भूयः स्थानानि भवन्ति, ततोऽसङ्ख्येयभागवृद्धितीयास्यानं भवति, भूयोऽनन्तभागोत्तरं कण्डं, ततस्तृतीयमसङ्ख्येयभागोत्तरं स्थानं भूयोऽनन्तभागोत्तरं कण्डं, एवमसङ्ख्येयभागान्तरिताऽनन्तभागोचराणि कण्डानि नेतव्यानि, यावदसङ्ख्येयभागोत्तराणामपि स्थानानां कण्डं नातिमिति मायार्थः ॥ ३२ ॥

गपं असंख्यभागुत्तराणि शृणुष्विह कथमेतानि । संख्येभ्योऽप्युत्तरं पुनः पुनः ॥ ३३ ॥

द्याव्या—पृथमेनेन विधिनाःमन्त्रभागोपरस्परं कल्पयितुंयथाकल्पेयमागोषाणि स्यान्नि कथंक्रमयाणि गच्छन्ति,

ततः सङ्ख्येयभागोत्तरं पुनरन्यदुद्भवति स्थानमिति । किमुक्तं भवति, - एकं सङ्ख्येयभागोत्तरं स्थानं, पुनरनन्तभागोत्तराणि कण्डकमात्राणि, एवं भूयो भूयस्तावन्नेतव्यानि, यावत्सङ्ख्येयभागोत्तराणामपि कण्डकं पूर्णं ततः सङ्ख्येयभागद्वयं स्थानमन्य-
दुद्भवतीति गाथार्थः ॥ ३३ ॥

अमुयन्तो तह पुव्वुत्तराहं एयं पि येसु जा कण्ड । इय एय विहाणेणं छव्विहवुदी ङ ठाणेसु ॥ ३४ ॥

व्याख्या—अमुञ्चन् पूर्वाप्यनन्तभागोत्तरकण्डकानि उत्तराण्यसङ्ख्येयभागोत्तरकण्डकानि, एतदपि सङ्ख्येयभागोत्तरं स्थानं नेयं, यावत्कण्डमिति । इत्यनेन विधानेन यद्विधा द्विदिः स्थानेषु भवति तथापि प्रस्तारमुच्चार्यते, सङ्ख्येयभागोत्तरमेकं स्थानं कृत्वा, ततोऽनन्तभागोत्तरकण्डकव्यवहितानामसङ्ख्येयभागोत्तरस्थानानां कण्डकं नेतव्यम्, पुनः सङ्ख्येयभागोत्तरं स्थानं, एवं भूयो भूयो यावत्सङ्ख्येयभागोत्तराणामपि कण्डकं पूर्णम्, ततः सङ्ख्येयगुणमन्यत् स्थानमुद्भवति, पुनरनन्तभागद्वयं कण्डकं तदन्तरितमसङ्ख्येयभागोत्तरं कण्डकं, द्वाभ्यामपि व्यवहितं सङ्ख्येयभागोत्तरं कण्डकं, ततः सङ्ख्येयगुणस्थानमिति, अनेन विधिना सङ्ख्येयगुणानामपि कण्डकं नेतव्यम्, पुनरन्यदसङ्ख्येयगुणस्थानं भवति, पुनरनन्तभागोत्तरकण्डकान्तरितान्य-
सङ्ख्येयपभागोत्तराणि, उभाभ्यामन्तरितानि सङ्ख्येयभागद्वयस्थानानि, त्रिभिरप्यन्तरितानि सङ्ख्येयगुणस्थानानि चतुष्प्रकार-
कण्डकान्तरितानि असङ्ख्येयगुणस्थानानि नेतव्यानि, यावत्तेषामपि कण्ड पूर्णम्. पुनरनन्तगुणस्थानं प्रादुर्भवति पुनरनन्तभा-
गोत्तरकण्डकान्तरितान्यसङ्ख्येयपभागोत्तरस्थानानि, अनन्तासङ्ख्येयपभागोत्तरकण्डकाभ्यामन्तरितानि, सङ्ख्येयपभागोत्तरस्थानानि,
अनन्तासङ्ख्येयमसङ्ख्येयपभागोत्तरैः कण्डकैरन्तरितानि सङ्ख्येयगुणस्थानानि भवन्ति, अनन्तासङ्ख्येयसङ्ख्येयपभागोत्तरसङ्-

स्वयेगुणकण्डकैरन्तरितान्यसहस्र्येयगुणस्थानानि भवन्ति, अनन्तासहस्र्येयसहस्र्येयभागवृद्धकण्डकसहस्र्येयपासहस्र्येयगुणकण्ड-
फान्तरितानि अनन्तगुणस्थानानि भवन्ति धातुतेषामपि कण्डकं पूर्णमिति गार्थार्थः ॥ ३४ ॥

असंख्ययोगतुल्या, अणंतगुणरसजुया य इयदाणा । कंडंति एत्य भणति, अंशुलभागो असंख्यज्जो । ३५ ।

व्याख्या—भूतसहस्र्येयलोकाकाशप्रदेशतुल्यानि अनन्तगुणरसवृद्धया यानि शरीरस्थानानि इति, एवं शेषवृद्धिष्वपि भवन्ति ।
कण्डकमन्त्राह्लासहस्र्येयभागो भण्यते । इतिः समाप्ताविति गार्थार्थः ॥ ३५ ॥

उक्तं नामसर्पदकं, प्रयोगसर्पदकमाह—

होति पओगो जोगो ! तठाणविचट्टणाएँ जो उ रसो । परिवट्टेई जीवो पओगफट्टु तयं वेँति ॥ ३६ ॥

व्याख्या—भवति-उत्पद्यते प्रयोगो व्यापारः तस्य योगस्य स्थानवृद्ध्या वो रसोऽनुभागस्तं परिवर्द्धयति जीवः, सोऽनुभागो
विभज्यमानो योगात् सर्पदकं प्रयोगसर्पदकमुच्यते । इति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥

अविभागवनाफट्टुगअंतरठाणाइ एत्य जह पुब्बि । ठाणाइयगणाओ अणंतगुणाएँ गच्छन्ति ॥ ३७ ॥

व्याख्या—अत्राविभागमरूपणा, वर्णनाप्ररूपणा, सर्पदकमरूपणा, अन्तमरूपणा, निचितप्रदेशगुणस्थानप्ररूपणा, यथा पूर्व
नामसर्पदके तथा कार्या, किन्त्वत्र स्थानानां या आद्या वर्णणा साऽनन्तगुणवृद्धा गच्छति, एतदेव दर्शयति—प्रथमस्थाने प्रथमवर्ण
णायां स्तोत्राः रसेहाविभागाः द्वितीयस्थानाद्यवर्णणायामनन्तगुणाः तस्मात्पूर्वीस्थानाद्यवर्णणायामनन्तगुणा, एवं यावदन्तिमं
स्थानमिति गार्थार्थः ॥ ३७ ॥

अल्पबहुलमाह—

निहं पि फट्गणं जहणउफोसगा कमा ठविउं । नेयाणंतगुणाओ, वग्गणा णेहफट्ठाओ ॥ ३८ ॥

व्याख्या—त्रयाणापि स्पंदकानां स्नेहनामप्रयोगाख्यानां जघन्योत्कृष्टावर्गणा व्यवस्थाप्य ययोत्तरमन्तगुणा नेया-
नेतन्वा, ज्ञेया मन्तव्या या । किमुक्तंभवति स्नेहस्पंदकजन्यवर्गणां सोकानुभावा, तस्यैव स्नेहस्पंदकस्योरुद्वर्गणाऽनन्तगुणा,
तस्याः नामस्पंदकजन्यवर्गणा अनन्तगुणानुभावा, तस्यैवारुद्वर्गणा अनन्तगुणा, तस्याः प्रयोगस्पंदकवर्गणा जघन्या अनन्तगुणा,
तस्याः प्रयोगस्पंदकोत्कृष्टा वर्गणा अनन्तगुणरसेति गार्थार्थः ॥ ३८ ॥

उक्ता स्पंदकत्रिरस्यापि प्ररूपणा, उक्ता जघनरसमरूपणा । साम्प्रतं मूलोत्तरप्रकृतिविभागार्थमाह—

अणुभागवितेसाओ, मूलुत्तरपगइमेवकरणं तु । तुअस्तावि दलस्ता पयईओ गोणनानामाओ ॥ ३९ ॥

व्याख्या—अनुभागो—रसस्वद्विशेषात्—अल्पबहुलात् शुभाशुभत्वाद्वा तुल्येऽपि कर्मदले मूलप्रकृतौनामुत्तरप्रकृतीनां च पृथग्भावो
विशिष्टवीर्यता, यैरुज्जीविन्द्रवानामपि दुग्धदधियुतमस्तुक्राणां पृथक् पृथक् नामवर्णस्त्वादवर्षिता, एवं कर्मदलस्य—मूलप्रकृति-
विभागस्तस्याप्युत्तरप्रकृतिविभागोऽनुभागभेदादवसेयः । तत्र प्रकृतयो गोणनामानः, ज्ञानमादृगेंतीति ज्ञानावरणं, एवमुत्तरप्रकृति-
ज्वपि मतिज्ञानमादृगेंतीति मतिज्ञानावरणमिति गार्थार्थः ॥ ३९ ॥ प्रकृतिस्त्रितयादिवन्धनां विभागार्थमाह—

ठितिवन्धो दलस ठिई पएसवंधो पएसगहणं जं । ताण रसो अणुभागो तरसमुदाओ पगतिवंधो ॥ ४० ॥

व्याख्या—अःप्रवसाविशेषपृष्टीतस्य कर्मदलस्य यत् स्थितिकालनियमनं स स्थितिवन्धोऽभिधीयते प्रदेशवन्धमदेशानां

कर्मपुद्गलानां यद् ग्रहणं स्थितिरसतिरपेक्षं तत्सङ्ख्याप्राधान्येनैव करोति । तेषां कर्मपुद्गलानां शुभोऽशुभो वा घातिरघातिर्वा यो रसः सोऽनुभाग इति । तेषां त्रयाणामपि स्थित्युपगमप्रदेशवन्त्यानां यः समुदायः स प्रकृतिवन्य इति गाधार्यः ॥४०॥

दलविभागविदेकार्थमाह—

मूलचरपरगणं पुण्यं दलभागसंभवो बुक्तो । रसभेएणं इत्तो, मोहावरणान्निस्तुणेह ॥ ४१ ॥

व्याख्या—मूलमकृतीनामुत्तरमकृतीनां च पूर्वमादौ प्रदेक्ष्वन्त्रे कर्मदलैक्यस्य गृहीतस्य विभागसम्भवो भाग-
प्रमाणमुक्तं, रसभेदतोऽत्र । मोहनीयावरणानां घातिरुपेक्षां यद्व्येहमिति (तं च वक्ष्यमाणं शृणुत तत्र यद्यपि मूलोत्तर-
मकृतीनां दलभागप्रमाणमुक्तम् ।) तथापि स्थानाश्रयार्थमुच्यते—आयुषः सर्वस्तोकः कर्मदलविभागो, नामगोत्रयोर्विशे-
षाधिकः तुल्यश्च, ज्ञानदर्शनावरणान्तरायाणां विशेषाधिकस्तुल्यश्च, मोहनीयस्य विशेषाधिकः, वेदनीयस्य विशेषाधिकः ।
ज्ञानान्तरायाः मूलाविभागः पञ्चविभागीक्रियते, वेदनीयायुर्गोत्राणां मूलविभागो वक्ष्यमानप्रकृतेरकृत्या एव भवति,
दर्शनावरणमूलविभागस्तत्कालव्ययमानप्रकृतिप्रमाणैर्नवभिः पट्टिभवां चतुर्भिर्वा विभागैः क्रियते, मोहनीयविभागो द्विधा
क्रियते, अर्द्ध दर्शनमोहनीये, अर्द्ध चारित्रमोहनीये, नामत्रिभागोऽपि तत्कालव्ययमानप्रकृतिप्रमाणैर्विभागैः क्रियते इति । उत्तर-
मकृतीनामुत्तुष्टग्रहणदलविभागविशेष उच्यते—उत्तुष्टविभागे-केवलज्ञानवरणे सर्वस्तोको भागो, मनोज्ञानावरणे-मन्ताणः, अ-
वधिश्रुतमत्यावरणेषु यद्योत्तरं विशेषाधिकः प्रदेक्षार्थतया, एवं जन्यविभागोऽपि । उत्तुष्टविभागे सर्वस्तोको विभागो निद्रायाः,
तत्सात्मचला-भचलाप्रचला-निद्रानिद्रा-स्वानर्द्धि-केवलदर्शनवरणानां यद्योत्तरं विशेषाधिको भागः, अवधिदर्शनवरणस्यान-

त्तुगाः, अचक्षुश्चक्षुषोर्विशेषाधिको, जयन्येऽप्येवमेव । उल्लुपदे सर्वेऽस्त्योक्तः । अतएवावधानमनस्य, तस्मात् क्रोधमायालोभानो,
 मत्तयाख्यानावरणमानक्रोधमायालोभानामनन्तानुबन्धमानक्रोधमायालोभमिथ्यात्वानां यथोत्तरं विशेषाधिको भागः, तस्माज्जुगु-
 प्सायां अनन्तगुणः, भयस्य विशेषाधिकः, हास्यशोकयोस्तुल्यो विशेषाधिकश्च, रत्नस्त्योः एवमेव, स्त्रीनपुंसरूपोरेवमेव, सङ्ख्य-
 खनक्रोधमानपुरुषवेदमायानां क्रमाद्विशेषाधिकः, लोभस्यासङ्ख्येयगुणो, जयन्यपदे विभागप्रदेशा एवमेव, किञ्चन्यतरवेदस्य
 विशेषाधिकः, तस्मात् सञ्ज्वलनमानक्रोधमायालोभानां यथोत्तरं विशेषाधिका भागाः, अयं विशेष इति । उल्लुपदे भागप्रदेशाग्रं
 आह्वयं तुल्यं, जयन्यपदे निर्णयमनुष्ययोस्तुल्यं, स्तोत्रं च, देवनारकायुषोरसङ्ख्येयगुणं तुल्यं च दानलाभभोगभोगवीर्यान्तरा-
 याणाभुभयत्र कर्णदलं यथोत्तरं विशेषाधिकम् । असातस्य स्तोत्रो भागः, सातस्य विशेषाधिकः उल्लुपदे, जयन्ये तुल्यः । नीचोच्चो-
 त्रयोरपि एवमेव । उल्लुपदे चतसृणीं जतीनां प्रदेशाग्रं स्तोत्रं तुल्यं च, एकोन्द्रियजातौ विशेषाधिकश्च, देवनारकमनुष्यविर्यागानुपूर्वीनां
 यथोत्तरं विशेषाधिकम् । चतुर्णां संस्थानानां स्तोत्रं तुल्यं च, समचतुरस्रगुणयोः क्रमाद्विशेषाधिकम् । संहननपञ्चकस्य तुल्यं स्तोत्रं
 च प्रदेशाग्रं, प्रथमसंहननस्य विशेषाधिकम् । कृष्णनीलरक्तहारिद्र्युक्तानां, कटुविकरुपायाम्लमाधुराणां, दुरभिमुखरभिगन्धयोः,
 स्वस्थाने यथोत्तरं यथागुणं विशेषाधिको भागः, कर्णशृङ्गयोः स्तोत्रं तुल्यश्च, मृदुलस्योः शीतलस्योः स्निग्धोष्णयोः, यथोत्तरं
 तुल्यो विशेषाधिकश्च दलविभागः त्रसादिपद्मभगादेशानां स्तोत्रो भागः, तद्विपक्षणां स्वप्रकृतेर्विशेषाधिकः, आतपोयोजयोः,
 मुस्रदुःस्वरयोः, विहायोगत्योस्तुल्यो भागः, निर्माणेऽङ्गसोपधातपराधातगुल्लमुतीर्थद्वाराणां नास्ति विशेषो, विपसाभावादु-
 ल्लुपजयन्यपदयोरिति । उल्लुपदे शरीरपिण्डमकृतौ स्तोत्रं प्रदेशाग्रमाहारकस्य वैक्रियादारिकैजसकर्मणानां यथोत्तरं विशेषा-

धिकम्, एवं [सद्भाताद्रोपादानामपि वन्धनक्रौण, वन्धनानामपि अयन्यपदे प्रदेशाद्यौदाहिरहस्यस्तोकं, तैजसस्य विशेषाधिकं, का-
र्मणस्य विशेषाधिकम्, वैक्रियस्य असङ्ख्येयगुण, आहारकस्यासङ्ख्येयगुणं] उरीसवद्वोषाद्वसद्भातवन्धनानां, तिर्यगतौ अयन्यं
प्रदेशाग्रं स्तोकं, मनुजगतौ विशेषाधिकं, देवमतावसङ्ख्येयगुणं, नरकमतावसङ्ख्येयगुणं । देवमतिरकगत्पोरुक्तं प्रदेशाग्रं स्तोकं
तुल्यं च, मनुजगतौ विशेषाधिकं, तिर्यगतौ विशेषाधिकं, अयन्यः कीर्त्याशुक्तं प्रदेशाग्रं स्तोकं, यत्नः कीर्त्यां सङ्ख्येयगुण,
सप्तवन्धके अयन्यः कीर्त्तौः नाम्नः त्रयोविधविवन्धनस्य ब्रह्मागात् उक्तः प्रदेशवन्धः, पञ्चवन्धको यदा यदा एव वज्रति,
तदा तस्या उक्तद्वयवन्धः, अतः सङ्ख्येयगुणः, अङ्गवन्धको यदा नाम्नः त्रिसङ्ख्येयको भवति, तदा त्रयोवन्धः प्रदेशवन्धः,
स च तुल्यः अनया दिशा भावना फार्या साधनादिप्रत्युपा साधित्वं च प्रदेशवन्धेऽप्योऽभिहितं इति मथार्थः ॥ ४१ ॥

रसविशेषतो भागविशेषार्थमाह—

सव्युक्तोसरसो जा मूलविभागसंज्ञतिमो भागो । सव्याङ्ग दिक्ष्वसौ ह्यरो देसचार्णं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—तरकालव्यथमानमूलप्रकृतीनां मूलविभागस्य योजनभागः उक्तप्राप्तुभावः स सर्वयातिनीनां दीयते, इतर-च-
दन्यः देशयातिप्रकृतीनामिति गार्थार्थः ॥ ४२ ॥

उक्तोसरससंज्ञं मिच्छे अदं तु ह्यपरचार्णं । संजलणनोकसाया सेसं अद्वयं लेति ॥ ४३ ॥

व्याख्या—तस्योक्तद्वयसंज्ञातिरसस्य मोहलोपमानान्तर्भागासम्बन्धार्थं मिच्छात्वे भवति, अदं द्वादशानां सर्वयातिक-
पायाणां प्राग्वद् द्वादशभागीकृतं भवति, सेपस्थार्थं सञ्जलनाशदुर्भागीकृतं शृङ्गानि, अदं नोकपायाः पञ्चभागीकृतं शृङ्गानि

यतो वेदान्तरस्य वन्य इति, शुष्मान्पतास्य च वन्य इति । तुल्यदाद् ज्ञानावरणमूलविभास्य सर्वोत्कृष्टरसः केवलज्ञानावरणस्य शेषं मतिज्ञानावरणादिषु चतुर्विभागीक्रियते । दर्शनावरणभागस्यानन्तभाग उत्कृष्टरसः पट्टभागीक्रियते, यतः पट्टसर्वया-
विभक्तयः, शेषं त्रिभागीक्रियते । अन्तरायभागः पञ्चभागीक्रियते । नाम्नाः षिण्डप्रकृतीनां यो भागः स वध्यमानाया भवति,
। वर्णादीनां तु पञ्चद्विषयभागीक्रियते, सद्वातशरीरषिण्डप्रकृतिविभागस्त्रिधा चतुर्द्वां वा भवति । औदारिकृतसकरार्पण-
वन्ये प्रयो भागा, वैक्रियेण वा दृतीयेन, वैक्रियगृहार्कृतसकरार्पणवन्ये चत्वारो भागाः, त्रिशरीरवन्ये सप्तवन्यभागाः, चतुःशरीर-
वन्ये एकादश वन्यनभागाः । शरीरखद्वेषादानीति गार्थार्थः ॥ ४३ ॥

साम्बतमस्यैवानुभागस्य स्थानमरूपणयाह—

जीवस्तज्जवसाया सुभासुभासंखलोगपरिमाणा । सन्वजिवाणंतयुगा एकेकेके ह्येति भावाणू ॥ ४४ ॥

व्याख्या—तस्यानुभागस्य कारणं निमित्तमध्यवसायाः कृपायोदपविशेषा भवन्ति, ते च द्विधा, शुभा अशुभा वा, शुभाः शीर-
खद्वेषप्रं कर्मपुद्गलानामनुभूयमानानामाहादजननमनुभागं करोति, व्यस्त(विपरीत)प्रशुभः । कियन्तस्ते शुभा ? असङ्ख्येय-
लोकाकाशप्रदेशतुल्या अध्यवसायाः, अशुभा अपि वावन्त एव । कृत्वा अध्यवसायमरूपणा, एकैकेनाध्यवसायेन गृहीतरूपमपुद्गलानां
क्रियन्तो भावाणवो भवन्ति ? सर्वजीवानामननशुणा रसाविभागा, एकैकाध्यवसायगृहीतरूपमपुद्गलानां शुभा अशुभा वा प्रत्येकं
भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ४४ ॥

उक्ताऽविभागमरूपणा, वर्गणा प्रखणोच्यते—

एकजगदयसायमज्जियस्स दलियस्स किं रसो तुल्लो । न ह्मु होतिज्जंतमेया साहिल्लंति निसामेह ॥ ४५ ॥

व्याख्या—एकजगदयसायेन यहीतस्य दलिकस्य फर्मपुद्गलानां तेषां किमनुभावस्तुल्यो न वा ? इति न ह्मु-नैवं, भव-
न्यनन्ता भेदाः—भनन्ता विकल्पाः तांश्च साध्यमानानिस्त्रामयत यूयमिति गार्थायः ॥ ४५ ॥

सतप्परसे रोण्हइ जे चहवे तेहि चरगणा पढमा । अविभायुत्तरिएहि अण्णाउ विसेसहीणेहि ॥ ४६ ॥

व्याख्या—सतप्परसान् यान् फर्मपुद्गलान् वहून् शृङ्गाति तैर्वर्गणा प्रयमा भवति, रसाविभागोत्तरन्यैः कर्मपुद्गल-
द्रवैर्विरोपहीनैरन्या वर्गणा, एवं भूयो भूयो भवतीति गार्थायः ॥ ४६ ॥ उक्ता वर्गणा प्ररूपणा ।

दव्वेहिं यरगणाओ सिद्धाणमणंतभागतुल्लाओ । एयं पढमं फड्डं अओ परं नत्थि ख्वहिया ॥ ४७ ॥ युरमम् ॥

व्याख्या—प्रथमपादः प्राक्तनगार्थां व्याख्यातः, सिद्धानामनन्तभागस्तुल्यास्ता वर्गणाः समुदिताः प्रथममनुभागस्यैकं
भवति, तस्मात्परतो नास्ति रूपाधिकवर्गणा, अनुभागाविभागोचरा इति गार्थायः ॥ ४७ ॥ उक्ता संपदरूपरूपणा,

सव्वजियणंतगुणा पल्लिभागा लंघिउं पुणो अण्णा । एवं भवंति फड्ढा सिद्धाणमणंतभागसमा ॥ ४८ ॥

व्याख्या—सर्वनीवानन्तगुणान् रसाविभागान् जल्लब्ध्य प्रथमसंपदकान्त्यवर्गणायस्ततो भूयोऽपि वर्गणा भवन्ति, एवं
मनेन विधिना सिद्धानामनन्तभागस्तुल्यान्यनुभागस्यैकानि भवन्तीति गार्थायः ॥ ४८ ॥ उक्ता अन्तरप्ररूपणा ।

एयं एगं ठाणं एवमसंरोज्जलोगट्ठाणाणं । समवगगणाणि फड्ढाणि तेसि तुल्लाणि विचराणि ॥ ४९ ॥

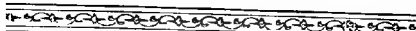
व्याख्या—एयमिः सिद्धानन्तभागस्तुल्यैरनुभागवन्त्याद्यवसापस्थानं भवति, एवमनन्तरोक्तविधिनाऽसङ्ख्येयलोफाः

[illegible]

[illegible]

द्विस्थानानि ? कण्डरुमात्राणि । प्रथमात् सङ्ख्येयगुणस्यानादयः क्रियन्ति सङ्ख्येयभागद्विस्थानानि ? कण्डरुमात्राणि । प्रथमादसङ्ख्येयगुणस्यानादयः क्रियन्ति सङ्ख्येयगुणस्यानादयः कण्डरुमात्राणि । प्रथमादन्तगुणस्थानादयः क्रियन्त्यसङ्ख्येयगुणस्थानानि ? कण्डरुमात्राणि । उक्तमन्तरस्थानप्रमाणम् । एकान्तरा पुनर्मुद्दिः कण्डकाधिककण्डकवर्गप्रमाणा भवति । प्रथमात् सङ्ख्येयभागद्विस्थानादयः क्रियन्त्यन्तभागद्विनि ? कण्डकाधिककण्डकवर्गप्रमाणानि प्रथमात् सङ्ख्येयगुणस्थानादयः क्रियन्त्यसङ्ख्येयभागोत्तराणि ? कण्डकाधिककण्डकवर्गमात्राणि । प्रथमादसङ्ख्येयगुणस्यानादयः क्रियन्ति सङ्ख्येयभागोत्तराणि ? कण्डकाधिककण्डकवर्गप्रमाणानि प्रथमादन्तगुणस्थानादयः क्रियन्ति सङ्ख्येयगुणस्थानानि ? कण्डकाधिककण्डकवर्गप्रमाणानि । उक्तमेकान्तरस्थानप्रमाणम् । सर्वजोचानन्तकेन यद्भागलब्धं तदन्तभागोत्तरम्, स्वस्थानोपरितनस्थानस्यासङ्ख्येयलोककाकावपदेकभागलब्धोत्तराणि (अ) सङ्ख्येयभागोत्तरस्थानानि स्थाप्यस्थानात् । त्वोनजयन्यासङ्ख्येयभागलब्धोत्तराणि सङ्ख्येयभागोत्तरस्थानानि स्थाप्यस्थितस्थानात् । एवं गुणा अपि कृत्वा इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥

॥३॥

भवति-प्रथमसङ्ख्येपगुणद्विस्थानादयः क्रियन्त्यसङ्ख्येयानि कण्डकच स्थानानां स्युः क्रियुक्तं । प्रथमासङ्ख्येपगुणद्विस्थानादयः क्रियन्त्यसङ्ख्येयानि ? कण्डकचनः कण्डकचर्गो द्विगुणः कण्डकमात्राणि च भवन्ति । प्रथमासङ्ख्येपगुणस्थानादयः क्रियन्त्यसङ्ख्येयभागद्विस्थानानि ? कण्डकचर्गो द्विगुणः कण्डकमात्राणि च भवन्ति । प्रथमाद्विगुणद्विस्थानादयः क्रियन्ति सङ्ख्येयभागद्वानि ? कण्डकचनः कण्डकचर्गो द्विगुणः कण्डकमात्राणि भवन्ति । गता

छिकाऽसङ्ख्येयभागमात्रं फालं वर्द्धन्ते हीयन्ते वा, जघन्यतः समयमेकं सर्वा वर्द्धन्ते, हीयन्ते वा । गता दृढिकालमरूपणा । यमध्यविधानं योगस्थानेनूक्तम् । केपाश्चिदनुभागस्थानानां चलारः समया उत्कृष्टोऽवस्थानकालः, केपाश्चिच्चित् पञ्च पङ्क्त्याः पुनः सप्तपट्टपञ्चचतुःत्रिद्विसमया, एकैकस्थानेऽसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशमात्राण्यनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानि भवन्ति । जघन्यस्थितिः सर्वैरेकसमयः । अत्र द्वौ विकल्पौ अन्तर्गुणद्विद्विहान्यात्मकौ अष्टसमयस्थितिकौ, किमुक्तं भवति-निरन्तराणि अनन्तरगुणद्वयाऽसङ्ख्येयलोकप्रमाणानि स्थानान भवन्ति, तत्स्थानेभ्यः सप्तसामयिकान्युभयत्रासङ्ख्येयगुणानि, एवं पट्टपञ्चचतुर्त्रिद्विसमयस्थितिकानि अप्यसङ्ख्येयगुणानि यथापरं नयन्योत्कृष्टवराणीति गार्थार्थः ॥ ५६ ॥

सुहुमागणिपविंस्ता चिदृता तेसि कायठितिकालो । कमसो असंखगुणिषा तत्तो अणुमागठाणाइ ॥ ५७ ॥
व्याख्या—सूक्ष्माधिकारे प्रतिस्मयमसङ्ख्येया जीवाः प्रविरगन्त्युत्पद्यन्ते, तेभ्योऽसङ्ख्येयगुणाः सूक्ष्मान्निकाये तिष्ठन्ति, तेभ्योऽपि तत्कापस्थितिकालोऽसङ्ख्येयगुणः, तस्मादप्यसङ्ख्येयगुणान्यनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ५७ ॥

उक्ता यवमध्यमरूपणा ।

कालिदावर्तेयकडजुमसणिण्या हति रासिणो कमसो । एगाइ तेसगा, चजहिंयमि कडजुम्म इह सन्वो ॥ ५८ ॥

व्याख्या—कालिदावर्तेयकडजुमसणिण्या राशयो भवन्ति, चतुर्विंशते एरुणेपः कलिसंज्ञो, द्विरोपो द्वापरसंज्ञः त्रिरोपः त्रेता संज्ञः, निरुणेपः कृतयुगसंज्ञः अविभागवर्गणास्पदकस्थानकदराश्रयः सर्वेऽपि कृतयुगसंज्ञा भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ५८ ॥

उक्ता ओजादिमरूपणा ॥

सर्व्वेयवीं ढाणा अणंतगुणाएँ जे उ गच्छंति । तत्तो असंखगुणियाऽणंतरवुढीएँ जह हेद्दा ॥ ५९ ॥

व्याख्या—सर्वस्तोकानि स्थानान्यनमग्नयथा याति गच्छन्ति, तेभ्योऽप्यसङ्ख्येयगुणान्यसङ्ख्येयगुणस्थानानि, को गुणकारः ? कण्डकगुणः कण्डकमत्सेपः, कस्मात् ? एकैकस्यानन्तगुणस्थानस्पर्धोऽसङ्ख्येयगुणस्थानानि कण्डकमात्राणि भवन्ति तेन कण्डकगुणकारः, उपरितनरुण्डकमत्सेपः, यस्मात्प्रसेपकण्डकस्योपरि नास्ति अनन्तगुणवृद्धस्थानम् । एवमसङ्ख्येयगुणेभ्यः सङ्ख्येयगुणानि स्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि सङ्ख्येयभागवृद्धानि, तेभ्योऽपि असङ्ख्येयभागवृद्धानि स्थानानि, तेभ्योऽपि अनन्तभागवृद्धानि स्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि भवन्ति । तुल्यवद् पर्यवसानस्थानमनन्तगुणवृद्धं द्वेयमिति गार्थार्थः ॥ ५९ ॥
उक्तं पर्यवसानद्वारात्, अनन्तरोपनिधा च ।

हैति परंपरवुढीए थोवाणंत भागवुढी जे । असंखसंखगुणिया एहं दो दो असंखगुणा ॥ ६० ॥ दारं ॥

व्याख्या—भवन्ति परस्परवृद्धौ स्तोकान्यनन्तभागोत्तरस्थानानि, तेभ्योऽसङ्ख्येयभागोच्चाध्वसङ्ख्येयगुणानि, कस्मात् ? अनन्तभागवृद्धया कण्डकं गत्वाऽसङ्ख्येयभागवृद्धिस्थानं भवति, यदीदमेवासङ्ख्येयभागाभ्यधिकं ततस्तदुपरितनानि सुतरामसङ्ख्येयभागोच्तराणि भवन्ति, एवमुपर्युपरिस्थानान्यसङ्ख्येयभागाभ्यधिकानि विरोपतो भवन्ति, यावत् सङ्ख्येयभागाभ्यधिकं स्थानं नोचिष्ठति नावत्तदन्तराले सर्वोप्यसङ्ख्येयभागवृद्धानि, तस्मादनन्तभागवृद्धेभ्यः असङ्ख्येयभागवृद्धानि असङ्ख्येयगुणानि । एतदेकं वृद्धिस्थानमसङ्ख्येयगुणं (भागं) पूर्वस्थानाद् गतं, अस्मात् सङ्ख्येयभागवृद्धिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, कस्मात् ? उच्यते—सङ्ख्येयभागवृद्धिस्थानादधःस्थानमधिकृत्य सङ्ख्येयभागवृद्धिरूपरितनेष्वभिधीयते, यतस्तदुपरिस्थानान्यनन्तभागान्यसङ्ख्येयभाग-

सङ्ख्येयभागवद्भानि त्रीण्यपि सङ्ख्येयभागवद्भित्तं भजन्ते यावद् द्वितीयं सङ्ख्येयभागवद्भित्तं नायाति, द्वितीये प्राप्ते
द्राभ्यां सङ्ख्येयभागवद्भानां सातिरेकाभ्यां वर्द्धते, यावद्वितीयं नायाति, एवं त्रिवचुरादिसंस्थानेष्वपि वक्तव्यम्, यावदुक्तं
सङ्ख्येयभागवद्भित्तं, परमादसङ्ख्येयभागवद्भित्तस्यातादास्थ यावदन्तिमं सङ्ख्येयभागवद्भित्तं नोत्तिष्ठति तावत्तयो-
रन्तराले सर्वेण्यपि सङ्ख्येयभागवद्भित्तानि भवन्ति एकहीनानि, यत उक्तसङ्ख्येयभागवद्भित्तं स्यात् प्रथमात्
सङ्ख्येयगुणं भवति । असङ्ख्येयभागवद्भित्तस्यानेषु यावन्मात्रमेकमन्तरं वादृग्भूतायन्तराण्डुक्तसङ्ख्येयतुल्यानीति कृत्वा
असङ्ख्येयभागवद्भित्तस्यानेभ्यः सङ्ख्येयभागवद्भानि स्थानानि सङ्ख्येयगुणानि भवन्ति, एवं द्वितीयद्वेस्त्वतीयवद्भिः
सङ्ख्येयगुणानि । सङ्ख्येयभागवद्भित्तस्यानेभ्यः सङ्ख्येयगुणः (वृद्ध) स्थानानि सङ्ख्येयगुणानि भवन्ति, कस्मात् ? उच्यते
सङ्ख्येयभागाभ्यगिरिफात् स्थानानुरक्तसङ्ख्येयतुल्यान्येकस्मिन्नन्तरे सङ्ख्येयभागवद्भित्तस्थानान्युत्थितानि तदन्तस्थानिद्विगुणं सा-
धिकं भवति, भूप्रस्तायन्ति स्थानानि गत्वा त्रिगुणं साधिकं भवति, एवं चतुर्गुणं, पञ्चमुक्तसङ्ख्येयतुल्यानि द्विगुणवद्भिः स्या-
न्मापन्तरेषु सस्थानि तदन्तिमं सङ्ख्येयभागाभ्यधिकं स्थानं जघन्यासङ्ख्येयगुणः भवति, तस्मात् सङ्ख्येयगुणस्थानानि
पञ्चमेयभागवद्भित्तस्यानेभ्यः सङ्ख्येयगुणानि भवन्ति, यतः सङ्ख्येयभागवद्भित्तसङ्ख्येयगुणवद्भित्तस्थानानि द्वे अपि स्वपूर्वस्थानेभ्यः
पञ्चमेयगुणानि भवन्ति । असङ्ख्येयगुणान्तगुणस्थानानि यथा परं द्वे अथसङ्ख्येयगुणे भवतः । सङ्ख्येयगुणस्थानेभ्यो-
पञ्चमेयगुणस्थानानि असङ्ख्येयगुणानि भवन्ति, यतः—प्रथमसङ्ख्येयगुणमादौ कृत्वा यान्यनन्तभागवद्भानि असङ्ख्येयभाग-
वद्भित्तं भजन्ते सङ्ख्येयगुणानि असङ्ख्येयगुणवद्भानि एतानि सर्वेण्यपि असङ्ख्येयगुणानि भवन्ति पूर्वस्थानादिति

अग्नयेयुगानि सङ्ख्येयुगेभ्यः एवमनन्ताणान्यथासङ्ख्येयुगानि भवन्ति, [एकमसङ्ख्येयुगं द्वे सङ्ख्येयुगे द्वे असङ्ख्येयुगे] (पतः पथमपमन्तागुणमादौ कृत्वा यानि अनन्तभागवद्भानि असंख्येयभागवद्भानि संख्येयभागवद्भानि संख्येयगुणवद्भानि असंख्येयगुणवद्भानि अनन्तागुणवद्भानि एतानि सर्वाण्यथासंख्येयगुणानि वस्तुस्थित्याऽनन्तगुणानि भवन्ति) स्वपूर्वस्थानादिति गार्थः ६०

उक्तान्यनुभागवन्थाध्यवसायस्थानानि, साम्प्रतं यद्विधिना तेषु जीवाः विवृन्ति समाह—

एगद्वाणपमाणं अंतराठाणा निरन्तराठाणा । कालो बुद्धी जयमलक्ष्मासणा अप्यबहु दारा ॥ ६१ ॥

व्याख्या—द्वारागायेकम्, एकरिन् स्थाने जीवप्रमाणप्ररूपणा, अन्तरस्थानप्ररूपणा, स्थिति-
कालप्ररूपणा, बुद्धिमरूपणा, यवमध्यमरूपणा, सर्वज्ञप्ररूपणा, अत्यबहुत्वप्ररूपणा, कार्येति गार्थः ॥ ६१ ॥

एकमि असंख्येयं तसेयराणंतया सपाउम्मे । एगाइ जाव आवलि असंख्यभागे तसा ठाणे ॥ ६२ ॥ दारम् ॥
व्याख्या—एकमिअध्यवसायस्थाने एकाग्रसङ्ख्या एकादयः यावदावलिआसङ्ख्येयभागमात्राहसजीया स्वप्रायोग्ये
भवन्ति । 'इतराः' स्थावरा एकैकाध्यवसायस्थाने स्वप्रायोग्येऽनन्ता जीवास्तिष्ठन्तीति गार्थः ॥ ६२ ॥ दारम् ।
तस जुत्ताणविवरेसु सुण्णपा र्हेति एकमार्हया । जाव असंख्येय लोगा निरन्तरा थावरा द्वाणा ॥ ६२ ॥

व्याख्या—असंख्येयानि युक्तान्यध्यवसायस्थानानि तद्विषये अन्यान्यध्यवसायस्थानानि एकाग्रानि यावदसङ्ख्येयलो-
काभात्रममाणानि भवन्ति । स्थावराप्रायोग्यानि अध्यवसायस्थानानि निरन्तराण्यव्यवन्तिष्ठानि तेषामनन्तत्वाद् भवन्तीति
गार्थः ॥ ६३ ॥ दारम् ॥

दो आइ जाव आवलि असंखभागो निरंतरतसेहि । दारं । नाणाजिएहि द्वाणं असुण्णयं आवलिअसंखं ॥ ६२ ॥
 व्याख्या—द्वे स्थाने आदौ कृत्वा यावदावलिकासइल्येयभागमात्राणि स्थानानि तावन्नसैर्जावेनिरन्तराणि भवन्ति,
 तेषां तदसइल्येयभागमात्रत्वादिति । नानाजीवेरशून्यमैकैकस्थान समयाद्यावलिकाऽसइल्येयभागमात्र काल परतोऽवश्यं त्रसैः
 शून्य भवति, न स्यारैः स्वप्रायोग्यं, तेषामनन्तत्वादिति गार्थः ॥ ६५ ॥

द्विद्विमरूपणा द्विविधा, अन्तराद्याद्विमरूपणा, परम्परद्यद्विमरूपणा च,—

जवमज्झं मि य चहवो विसेसहीणाउ उभयओ कमसो । गंतुमसंखा लोगा अब्बद्धा उभयओ जीवा ॥ ६५ ॥
 व्याख्या—यवमध्यादुत्कृष्टे च द्विसामयिके विशेषहीनाः क्रमशो भवन्ति । गतानन्तरोपनिधा । परम्परद्यदौ यवमध्याध्यवसायस्था-
 हीनाः । यवमध्यादुत्कृष्टे च द्विसामयिके विशेषहीनाः क्रमशो भवन्ति । गतानन्तरोपनिधा । परम्परद्यदौ यवमध्याध्यवसायस्था-
 नजीवेभ्य उभयपार्श्वयोरसइल्येयलोकाकाशप्रदेशमात्राण्यध्यवसायस्थानान्युल्लङ्घ्य यत् स्थान तस्मिन्नदौ जीवा भवन्ति, एव भूयो
 भूयो नेतव्यम्, यावज्जायन्यं स्थान जपन्यस्थानादेव द्विगुणद्विद्विगुणवधवमध्य, परतो हानिः यावदुत्कृष्ट द्विसामयिकाध्यवसायस्था-
 नमिति गार्थः ॥ ६५ ॥

आवलिअसंखभागं तसेसु हाणीण होइ परिमाणं । हाणिदुंगंतराणा यावरहाणी असंखगुणा ॥ ६६ ॥

व्याख्या—द्विगुणजीवद्विस्थानानां हानिस्थानाना च त्रसविषये आवलिकासइल्येयभागमात्र भवति प्रमाणम्, तस-
 हान्योर्द्वयोर्न्यन्तराच्छेऽध्यवसायस्थानानि एकस्मिन्नन्तरे हान्योर्द्वयोर्वा हान्योर्द्वयोर्द्विगुणवृद्धयो वा भवन्त्यसइ-

स्वेयगुणाः । नानाव्रतगोत्रेषु गुणहानिस्थानानि स्तोकानि, एकस्मिन् हानिद्विस्थानयोर्वरे असङ्ख्येयगुणानि अर्धवत्साय-
स्थानानि । स्वावर्जोत्रेषु पुनर्पानि हान्योर्द्वयोर्वा एकान्तरस्थानानि तेष्वो द्वियुगस्थानानि हानिस्थानानि वा भवन्ति असङ्ख्ये-
यगुणानीति गार्थार्थः ॥ ६६ ॥ द्वारम् ॥

जवमज्जे द्वाणां असंखभागो उ सेसद्वाणाणं । द्वेद्वमि होति थोवा उवरिभि असंखगुणियाणि ॥ ६७ ॥

व्याख्या—यवमज्जस्थानानि अष्टसामयिकान्यसङ्ख्येयभागात्राणि शेषस्थानानां, यवमज्ज्याद्यः स्थानेषु स्तोकानि,
यवमज्जोपरिस्थानेष्वसङ्ख्येयगुणानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ६७ ॥

दुग्गचवरट्ठितिसमद्दग सेसा य असंखगुणया कमसो । काले अहंपे पुट्ठा जिण्ण ठाणा भमंतेण ॥ ६८ ॥

व्याख्या—द्विसामयिकान्युत्तुष्टाध्यवसायस्थानानि जीवेज्जीते काले भ्रमता सर्वस्तोकं कालं सृष्टानि, तस्मादसङ्ख्येय-
गुणं कालं चतुःसामयिकानि ज्ञेयस्थानानि, यवमज्जोपरि चतुःसामयिकान्येवावन्मात्रमेव कालं सृष्टानि, तस्माद् यवमज्ज-
स्थानानि असङ्ख्येयगुणं कालं सृष्टानि, तस्मात् त्रिसामयिकान्यसङ्ख्येयगुणं कालं सृष्टानि, तस्मादप्युभयकाण्डस्थानानि
पञ्चादसप्तसामयिकानि कण्डकस्थानान्युत्पद्यन्ते, त्रिसामयिकेभ्य उभयकण्डकस्थानान्यसङ्ख्येयगुणं कालं अतीते काले
सृष्टानीति गार्थार्थः ॥ ६८ ॥

तत्तो विसेसअहिंयं जवमज्जा उवरिमाद् ठाणाहं । तत्तो कण्डगेह्वा तत्तो वि द्दु सव्वठाणाहं ॥ ६९ ॥

व्याख्या—तस्मात् कण्डकत्रालादिशेषाधिकं कालं यवमज्जोपरिस्थानानि सृष्टानि, तेष्वोऽप्युत्पत्तिनकण्डकाद्यः स्थानानि

जयन्त्यचतुःपञ्चपदसाप्तसामयिकानीति भावं, विशेषाधिकं कालं सृष्टानि, तेभ्योऽप्यशेषाणि सर्वाणीति विशेषाधिकं कालं सृष्टानीति गार्थार्थः ॥ ६९ ॥ द्वारम् ॥

फासणकालप्यवद् जह तह जीवाण भणसु द्वणेषु । अणुभागबंधाणा अज्झवसाया व एगद्धा ॥ ७० ॥

॥ जीवसमुदाहार इति ॥

व्याख्या—एतर्जनकालस्य यथाह्यगदुत्वं तथा जीवानामपि अल्पवहुत्वं भण स्थानेषु । उत्कृष्टेषु द्विसामयिकेषु स्थानेषु स्तोत्रा जीवाः, जयन्त्यचतुःसामयिकेष्वसद्वृत्त्यमुणाः, एवमुपरि चतुःसामयिकेष्वपि, तेभ्योऽसद्वृत्त्यमुणा यममध्ये, तेभ्योऽपि त्रिसामयिकस्थानेष्वसद्वृत्त्यमुणा जीवास्तिष्ठन्ति, तेभ्योऽप्यसद्वृत्त्यमुणा अधः कण्डके, उपरितनरुण्डकेऽप्येतान् वन्ताना एव, मन्थोपरिस्थानेषु विशेषाधिकं जीवाः, उपरितनरुण्डकाथ स्थानेषु विशेषाधिकाः, सर्वेष्वपि विशेषाधिकाः । अनुभागग्रन्थस्थानानि अक्षवसापस्थानानि वा सद्वृत्त्यविशुद्धिस्थानानि वा कारणस्य कार्यत्वादेकार्थिकानीति गार्थार्थः ॥ ६३ ॥ अनुभागस्थानेषु जीवसमुदाहारः समाप्तः ।

एतैकस्थितिस्थाने किंयन्त्यनुभागस्थानानि भवन्त्येवदभिधातुकाम आह—

वित्तिठाणे ठित्तिठाणे कमायउदया असंखलोगसमा । एवकेकसायउदये एवं अणुभागठाणां ॥ ७१ ॥

व्याख्या—शरत्स्थितेः सम्योचरान्या स्थितिः स्थितिस्थानमुच्यते स्थितित्थाने स्थितिस्थाने प्रत्येकं कथायोदयाः चीत्रमन्दादिभेदभिन्नाः असद्वृत्त्येकलोकाभावाभेदप्रमाणा भवन्ति, इत्यन्तैः कथायोदयविशेषैः कथायोदयस्थानं वा स्थिति

स्थानं वा परिणामस्थानं वा एकोऽर्थः, यस्मादेकस्मिन्निष्पादकाः सर्वऽपि, अतः एतं कृपाग्रस्थानम् । स्थानशब्दस्य लुप्त-
तादेकैककृपायोदयस्थाने स्थितिस्थाने-सहृदयेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यनुभागस्थानानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ७१ ॥

थोयाणुभागठाणा जहण्णठितिएढमचंघेहंमि । ततो विसेसव्हहिया जा चरिमाए चरमेहेऊ ॥ ७२ ॥

व्याख्या—स्तोकान्यनुभागस्थानानि न यन्यस्मिन्निवन्धस्य प्रथमहेतौ भवन्ति, प्रथमहेतुग्रहणं तस्या एव जघन्यस्थितेर-
सहृदयेयहेतुविशेषन्यपनार्थम् । अनन्तरौपनिषिक्कमाश्रित्य हेतुविशेषे हेतुविशेषे विशेषाधिकानि विशेषाधिकान्यनुभाग-
स्थानानि भवन्ति, जघनपरिणतिजघन्यहेतोरारभ्य यावदुक्तपृथक्स्थितेरुक्तपृ हेतुस्थानं तावद्विशेषाधिकानि विशेषाधिकानि अनु-
भागस्थानानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ७२ ॥

गंतुमसंखा लोगा पढमार्हितो भवन्ति दुगुणाणि । आयलिअंसखभागो दुगुणठाणाण संखग्गो ॥ ७३ ॥

व्याख्या—जघन्यकृपायोदयस्थानादसहृदयेयलोफप्रमाणानि कृपायोदयस्थानान्युक्तपृथक् यत्कृपायोदयस्थानं तस्मि-
न्प्रायानुभागस्थानेभ्यो द्विगुणान्यनुभागस्थानानि भवन्ति, एवं भूयोभूयो नेतव्यम्, यावदुक्तकृपायोदयस्थानम् । एवं विधिना
नयतः क्विप्ति द्विगुणस्थानानि भवन्ति, सर्वाणि द्विगुणस्थानानि संवर्गितानि भील्लान्वावल्लिकासहृदयेयभागमात्राणि
भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ७३ ॥

असुमपार्हण एवं इयराणुकोसग्गमि ठितिवधे । सव्बुकोसग्गहेऊ व होइ एवं चिय असेसं ॥ ७४ ॥

व्याख्या—अशुभमच्छतीनां पूर्वप्रतिपादितानां पवपनन्तरोक्तेन विधिना अनुभागस्थानान्यवगन्तव्यानि, 'इतरासं' ?

शुभप्रकृतीनां पूर्वमतिपादितानां उत्कृष्टे स्थितिवन्धे यः सर्वोत्कृष्टो हेतुरतितीव्रकषणयोदयस्तस्माद् विपरीतं भवत्येवमवशेष-
पूर्वोक्तमिति गार्थार्थः ॥ ७४ ॥

पूर्वोक्तमर्थं व्यञ्जयति—

योवाणुभागठाणा जहृण्यठितिवंध असुभपगईणं । समयवुद्रीए किचाहियाइ सुहियाण वियरीयं ॥ ७५ ॥
व्याख्या—स्तोकान्यनुभागस्थानानि जघन्यस्थितिवन्धेऽशुभप्रकृतीनां भवन्ति, तस्या जघन्यस्थितेः समपट्टद्वौ विशेष-
पाधिकानि विशेषाधिकानि शुभप्रकृतीनामेतदेव विपरीतं उत्कृष्टस्थितेरारभ्य शुद्धते इति गार्थार्थः ॥ ७५ ॥

पलियासंखियमेत्ता ठितिठाणा गंतु गंतु दुगुणाइ । आवलिअसंखमेत्ता गुणा गुणंतरमसंखगुणं ॥ ७६ ॥
व्याख्या—अशुभप्रकृतीनां जघन्यस्थितेः शुभप्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितेरारभ्य पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्राः स्थितिर्गिता
यास्थितिस्थानं तस्मिन् पूर्वानुभागस्थानेभ्यो द्विगुणान्यनुभागस्थानानि भवन्ति, एवं भूयो भूयो द्विगुणानि पल्योपमाः सङ्ख्येय-
यभागमात्रा स्थितिरुद्धं भवन्ति, जघन्योत्कृष्टस्थित्यन्तरे कियन्ति द्विगुणस्थानानि ? आचलिकासङ्ख्येयभागमात्राणि सर्व-
द्विगुणस्थानेभ्य एकगुणान्तरस्थितिस्थानानि असङ्ख्येयगुणानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ७६ ॥

सवजहृण्युठिईए सव्याण वि आउगाण थोवाणि । ठाणाणि उत्तरासुं असंखगुणणएँ सेदीए ॥ ७७ ॥
व्याख्या—सर्वेषामाधुनां जघन्यस्थितौ सर्वस्तोकान्यनुभागस्थानानि उत्तरासु समपट्टदास्यनुभागस्थानान्यसङ्ख्येय-
गुणश्रेण्या भूयो भूयो यावदुत्कृष्टा स्थितिस्त्वाच्चेन्नव्यानीति गार्थार्थः ॥ ७७ ॥

ताम्रतमनुभागस्थानां स्थितिसान्द्रदौ यथाऽनुलक्षिर्भवति तयोच्यते तीव्रमन्दत्वनिशासार्यम्—
गंठीदेसे मण्णी अभवजीवस्स जो ठिईवंचो। समयवुढीए तस्स उ वंधा अणुकटिओ तत्तो ॥ ७८ ॥
व्याख्या—ग्रन्थां यदाऽभ्यन्तरीवः संज्ञी भवति, अथ तस्याभ्यन्तरे यः स्थितिवन्धः वस्माद् वन्धाद् स्थितिद्वौ सत्या-
मनुक्षणमनुलक्षितुभाह्वानानां, ताव, समकृतिविषया यथानुलक्ष्यो भवन्ति, तयोच्यन्ते । तुल्यत्वाद् कासाञ्चित् हीनतर-
वन्धाद् भवन्तीति गार्थः ॥ ७९ ॥

परगे वगो अणुकटि त्तिवमंदत्तणाइ तुल्लाह । उवधायायाइपयडो कुवण्णनवां असुभ्रवगो ॥ ७९ ॥
व्याख्या—यत्ताराऽस्यां प्रकृतिसमुदाया भवन्ति, तेभ्यो वगो वगो-प्रकृतिसङ्घाते प्रकृतिसङ्घाते, तीव्रमन्दत्वानि अनुभावा-
स्थानानां तुल्यानि, यथा क्वादिमहतेः तथा तेनैव क्रमेण तद्व्यवस्थापनामपीति भावः । ‘उपधातघातिमकृतयः कुवण्णनवक्-
चेति, शानद्वैतान्वरमोहीयान्तरायमकृतयः पञ्चत्वारिंशदुपधातकुवण्णनवकसंहिताः पञ्चपञ्चाशदशुभमकृतिवर्गोऽयमिति
गार्थः ॥ ७९ ॥

परथापंपयणतणू अंगसुवण्णाइ तोत्यनिम्माणं । अगुल्लहूसासतिगं संघायल्लयाल्लु भवगो ॥ ८० ॥
व्याख्या—पराप्राप्तं वन्धनानि पञ्चदश पञ्च शरीराणि त्रीणद्रोषाद्वा नि शुभवर्णकादयः तीर्थद्वरं निर्माणगुल्लहू-
च्युतातोऽन्तान्तरपञ्चसङ्घाता एवाः पञ्चत्वारिंशत्सङ्घातयः शुभवर्गो द्वितीय इति गार्थः ॥ ८० ॥
सागं थिराए उच्चं सुरमणु दो वो पर्णिदि चउरंसं । रिसइपसत्थाविहमइ सोल्लस परियत्तसुभ्रवगो ॥ ८१ ॥

व्याख्या—सातवेदनीयं स्थिरादिषट्कं उच्चैर्गोत्रं देवपुण्यद्विकं पञ्चेन्द्रियजातिः चतुरस्रसंस्थानं चक्रपुष्पभाराच-
संहननं प्रशस्तविहायोगतिरेका षोडश प्रकृतयः परावर्तमानशुभवर्गसंज्ञाः, तृतीयवर्गसंज्ञा भवती त गार्थार्थः ॥ ८१ ॥

अरसायथाचरदसं नरयदुगं विहगई य अपस्तथा । पञ्चेदिरिसमचरंसगेयरा असुभयोलजिया ॥ ८२ ॥

व्याख्या—असातवेदनीय स्यावरादिदशकं नररुद्रिकं अमरास्ताविहायोगतिः पञ्चेन्द्रियरहिताश्चतस्रो जातयः प्रथम-
संहननवर्जानि पञ्चसहस्रानि प्रथमसंस्थानवर्जानि पञ्चसंस्थानानि एताः अष्टाविंशतिप्रकृतयोऽपुमघोलना संज्ञाश्चतुर्वर्गो
भवतीति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥

अनुरूपविधानमाह-

मोत्तुमस्तवं भार्गं जहण्यतिठिठाणगाण सेसाहं । गच्छति उवरिमाए तदेकदेसेण अण्णाणि ॥ ८३ ॥

व्याख्या—अपुभवर्गप्रकृतीनां जघन्यस्थितिवन्धे धान्यपुनुभागान्याऽपरसायस्थानानि तेषामसङ्ख्येयभागं तस्यामेव
अन्यस्थितौ सुरसा-अवस्थाप्य शेषाण्यनुभागस्थानानि गच्छानि तदुपरित्वनस्थितवनन्तरसमये, एक तस्यां तादन्तात्राण्येवान्नु-
भागस्थानानि मरन्ति, नैव, तानि च तदेकदेसतोऽणानि च भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ८३ ॥

एवं उयरि दृत्ता गंतूणं कडमेत्तठितिवंधा । पढमट्टिइठाणाणं अणुक्कुदी जाइ परिणिट्ठं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—असङ्ख्येयभागोऽसङ्ख्येयभागस्त्वष्टिव स्थित्यां स्थित्यां जघन्यस्थित्यनुभागस्थानेभ्योऽनेन विधिना
वर्णपुष्टिस्थितिर्यानेषु गच्छतः 'कण्डकमात्रान्' पल्लोपमासङ्ख्येयभागमात्रान् स्थितिवन्तान् गत्वा प्रथमजघन्यस्थित्यनुभाग-

स्थानानां अनुष्ठापः परिनिर्वाणं याति, समाप्तमिति गार्थायः ॥ ८४ ॥

तदुचरिमथाह्यासुं कमसो चीयाइयाण निद्दाइ । ठित्तिठाणाणणुक्की आवक्कस्सं ठिई जाव ॥ ८५ ॥

व्याख्या—‘तदुपरियादिकासु’ तस्य कण्डकस्य योपरितनस्थितस्तदादिकासु स्थितिषु ‘क्रमशः’ परिपाट्या जयन्ध-
स्थितेः या द्वितीयादिस्थितस्तदादिकानां यान्यनुभागवन्धाथवसायस्थानानि तेषामनुष्ठापः समाप्तिं याति, किमुक्तं भवति-
अभिमतस्थित्यनुभागस्थानानां स्थित्यां अस्मत्स्वेष्यभागं मुञ्चन् मुञ्चन् उपरितनस्थितिषु तावद् व्रजति यावत्काण्डकं
कण्डकान्तस्थितौ तदनुष्ठापः समाप्तिं याति स्थितौ स्थितौ तानि चान्यानि च भवन्त्येवं यावदुल्लंघं स्थितिस्थानं तावदनुष्ठाप-
नेया इति गार्थायः ॥ ८५ ॥

उवघायार्णैवं एसो परघायमाइसु विसेसो । उक्कोसट्ठिइहिंता हेट्टमुहं कीरइ असेसं ॥ ८६ ॥

व्याख्या—उपघाताद्यभ्रवर्गमकृतीनामेकमन्तरात्कविधिना अनुष्ठापिर्भवति । एषाघातादिव्यं विशेषः, सर्वोत्कृष्टिस्थिति-
स्थानादयोऽमुलं पूर्वोक्तमन्त्रेण कियते किमुक्तं भवति,—भ्रमकृतीनामुत्कृष्टस्थितिबन्धे स्तोत्रान्यनुभागवन्धाऽवसायस्थानानि
भवन्ति, तेषामस्मत्स्वेष्यभागस्तस्यामेव तिष्ठति, तेषां स्थितौ गच्छन्ति, तस्यां तानि चान्यानि च भवन्ति, एवमस्मत्स्वेष्य-
भागं मुञ्चन् मुञ्चन् स्थितौ स्थितौ यान्ति परिनिर्वाणं तदनुभागस्थानानि कण्डकान्तस्थिताविति, एवमुपान्तस्थित्यादीनामपि
नेतव्यानि, अनुभागवन्धाभ्रवसायस्थानान्यधोमुखानि यावत् जयन्धस्थितिरिति गार्थायः ॥ ८६ ॥

सप्पडिवक्खवाणं पुण असायसायाइयाण पणईणं । ठावेसु ट्ठिइठाणा अंतोकोडाइनिगनियगा ॥ ८७ ॥

व्याख्या—प्रतिपक्षो विद्यते यासां ताः सप्रतिपक्षाः असाहसतादिकाः तासां सतादिकाणां प्रकृतीनां स्थापयित्वा स्थिति-
स्थानानि अन्तःकोटाकोट्याद्यानि अभव्यजघन्यवन्त्यादिकान्युभयोरपीति गार्थः ॥ ८७ ॥

जो पडिक्कलक्कंता द्विईड ताणं इमो कयो होइ । ताणण्याणि य टाणा सुद्धिईणं तु पुण्वकमो ॥ ८८ ॥

व्याख्या—याः प्रतिपक्षप्रकृतिसिद्धिभिः स्थितय आक्रान्ताः शुभप्रकृतेरशुभप्रकृतिभिः अशुभप्रकृतेः शुभप्रकृतिसिद्धिभिः,
तासां प्रकृतीनां अयं क्रमो भवति, तानि चान्यानि चानुभागवन्त्याध्यवसायस्थानानि शुभप्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितेरशुभानां जघन्यस्थि-
तेरारभ्य प्रतिपक्षाक्रान्तासु सर्वास्वपि स्थितिव्यनुयान्ति । फलमेतत् ? उच्यन्ते सातस्योत्कृष्टस्थितिं बन्धानस्य यान्यनुभागवन्त्याध्य-
वसायस्थानाति तानि स्तोत्रानि, समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ तानि चान्यानि भवन्ति, द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ तानि चान्यानि
च भवन्ति, एवं समयद्वान्या तावन्नेतव्यम्, यावदसातस्य जघन्या स्थितिरभ्यवसायोमेति । ततो जघन्यवन्त्यादभव्यप्रयोगानु-
शब्दादधस्थितस्थितीनां तद्वन्जघन्यतराणां पूर्वोक्तक्रमो, यः पराधावादीनां शुभानां प्रायुक्तः स सातस्य भवति । तदेव दर्श-
यति—तद्वन्धाद् समयोना या स्थितिः तस्याः यान्यनुभागवन्त्याध्यवसायस्थानानि तान्युपरितनस्थितीनां वन्त्याध्यवसायस्थानेभ्यः
तदेकदेशेन तानि चान्यानि च भवन्ति, तस्याः समयोनायां स्थितौ तदेकदेशेन तानि चान्यानि चानुभागस्थानानि भवन्ति, तस्या
अपि द्विसमयोनायां स्थितौ तदेकदेशेन तानि चान्यानि च भवन्ति, एवमधोमुखं नेयं यावत्स्योपमस्थासङ्ख्येयभागमात्राणि
विनिर्गमानानि, ततोऽभ्यजघन्यवन्त्यादयः स्थिता या स्थितिः तस्या अनुभागवन्त्याध्यवसायस्थानानामुत्कृष्टिः निश्चं याति,
एवं नेतव्या यावन्मातस्य जघन्या स्थितिः । सदेदनीयक्रमेण तद्वर्गप्रकृतीनामपि वक्तव्येति । साम्प्रतमासातस्योत्पत्ते—अभव्यमा-

योगे जगत्स्थितिरन्ये यान्यसत्तत्त्वानुभाषकग्राध्यक्षस्थानानि, तन्मा। समयाधिकस्थितौ तानि चान्यानि च भवन्ति, एवं द्विसमयाधिकायां स्थितौ तानि चान्यानि च भवन्ति, प्रवृत्तिसमयेमेवं नेयं, कण्डकविधिभ्रूयता यावत्सत्तत्त्वस्थितिस्यान्तुल्याः असावस्य स्थितय इति। इयं प्ररूपणा कस्मां स्थित्रीनामुच्यते असातस्य याः स्थित्रीर्विधानो जगत्पानुभाषं वक्ष्याति। किमुक्तं भवन्ति? यारन्मायाः सातस्य स्थितयः तारन्मायासु स्थितिषु जगत्पानुभाषस्थानानामनुकृष्टिः याति। तदुपरितनस्थित्रीणां पूर्वक्रम इष्यान् तादीनां यदुक्तं तद् भवति, कण्डकादिस्थितेः कण्डकान्तस्थित्यामनुकृष्टिः समाप्तिं याति, एवं वायुदुरुक्ष स्थितिरिति माथार्थः॥८७॥ मोक्षं नीयमितरासु भाषणं जो जहण्णठित्विंशो। नियण्डित्वस्समं भाषणं जहण्णठित्विंशो॥

व्याख्या—सुतरा नीयैर्गोत्रप्रकाराः नीयैर्गोत्रतिथिर्गृहिर्गृहस्तिस्रः प्रकृतीः, इतराशुभानं-अन्याशुभप्रकृतीनां यो यो जगन्स्थितिरन्योऽभ्युपगमयोग्यस्तस्मान्निजमतिरिक्तशुभानां स्थापनीयो जगन्धरः, किमुक्तं भवति ? असातजयन्त्यन्धरात् सातस्य जगन्धरः स्थाप्योऽभ्युपगमयोग्यजगन्धरः, एवं सातासातादिवर्षप्रकृतीनां सर्वसामपीति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥

व्याख्या—स्वमतिपसन्नमन्यपन्याज्यन्यतरो भवति, कासां ? तिर्यग्द्विकनीचैर्गोत्राणाम्, कुत्र ? सप्तमपृथिव्याम्, कदा ? तस्य सर्वं प्रतिपत्तुक्रामस्य, तस्माज्यन्यवत्तदनुभागवन्वाध्यसायस्थानानामनुष्ठाना। कार्योभयवर्गयोः, शुभानामभ्यव्यनयन्यपन्यादिति। कथं ? सम्प्राप्तं प्रतिपत्तुक्रामस्य सामपृथिव्यां यः सर्वजन्यः स्थितिकथः, तस्य जघन्यस्थितौ यान्यनुभागन्याध्य-
यासायस्थानानि तान्युपरिमस्थितौ तदेकदेशेन तानि चान्यानि च भवन्ति, एवं यावत्तद्वत्कान्तस्मिन्निवृत्तारज्यायन्यस्थित्यनुभाग-

स्थानानि तदेकदेशेन तानि चान्यानि च भवन्ति, जगन्व्यस्थितेऽनुकृष्टिः समाप्तिं याति, एवं द्वितीयस्थितेः। कण्डकोपरिस्थिताव-
नुकृष्टिः समाप्तिं याति, एवमुपपातक्रमेण तावदेवम्, यावदभव्यजगन्व्यस्थितिवन्त्वे यान्यनुभागवन्वाध्य-
वसायस्थानानि द्वितीयादियु स्थितियु तानि चान्यानि च भवन्ति, घोलनश्रुतित्वयं विशेषः, तानि चान्यानि च भवन्ति, प्रतिपक्ष-
स्थितिमानासु स्थितियु अशुभश्रुतियुः पुनः तदेकदेशेन तानि चान्यानि च भवन्ति, कण्डकात्स्थितौ कण्डकादिस्थितेऽनुकृष्टिः
समाप्तिं याति, एवमुद्योगैश्चस्थितियुगणासु स्थितियु तानि चान्यानि च भवन्ति, जगद्व्यस्थितयुभागस्थानानि, तदुपरितनस्थिति-
वसातक्रमः, तिर्यग्निर्द्वैकैऽप्यं विधिरिति गार्थः ॥ ९० ॥

अद्वारस कोडीओ परचायक्रमेण सह चउक्तेवि । कंडं निज्वत्तणकंडकं च पडरस संखंसो ॥ ९१ ॥

व्याख्या—अष्टादशसागरेषमकोटाकोटीर्यवत् परचातक्रमो भवति त्रसाविचतुष्टस्य, अपिशब्दात् सातक्रमश्च, तत्परतो यावद-
भव्यमायोगो जगन्व्यवन्धः तद्वयो धूयोऽपि परचातवृत्तं तदेव लेखतो दर्शयति—यान्यनुकृष्टस्थितिं यज्ज्ञानस्यानुभागवन्वाधुवसाय-
स्थानानि भवन्ति, (तदेकदेशेन तानि चान्यानि च) एवं समयोनानुकृष्टस्थितिं यज्ज्ञानस्य तदेकदेशेन तानि च अन्यानि च भवन्ति,
एवं द्वित्रिचतुष्टस्यसमयानां यज्ज्ञानस्य तदेकदेशेन तानि चान्यानि च भवन्ति, एवं कण्डकात्स्थितौ उत्कृष्टस्थितेऽनुकृष्टिः
समाप्तिं याति, समयोनास्थितेः कण्डकाद्यः स्थितौ समाप्तिं याति, द्विसमयोनस्थितेः कण्डकाद्यो द्वितीयस्थितौ समाप्तिं याति, एवमष्टादश
कोटाकोटीर्यवत्तापितव्यास्तदन्तस्थितेः सातवृत्तं अष्टादशकोटाकोटयन्तः स्थितेः यान्यनुभागस्थानानि भवन्ति, तानि चान्यानि
च समयोनायां भवन्ति, एवं द्वित्रिचतुष्टस्यसमयोनोनायां तानि चान्यानि च भवन्ति, एवं यावदभव्यमायोगः स्थावराभावीनां

इत्यर्थः, तस्मात्कण्डकोपरिस्थिते जघन्यानुभागोऽनन्तरुणः, तस्मादपि द्वितीयस्थित्युत्कृष्टानुभागोऽनन्तरुणः, तस्मात्कण्डकोपरि-
द्वितीयस्थिते जघन्यानुभागोऽनन्तरुण एवमथ उपरि उत्कृष्टव्यक्रमेण तावदेवदानदुत्कृष्टा स्थितिरिति, गाथार्थः ॥ ९३ ॥
उक्त्वोसाणं कंडं अणंतगुणणार्णं तन्नाष्ट पच्छा । उवघायमाइयाणं इयरानुक्कोसगाहिंतो ॥ ९४ ॥

व्याख्या—उत्कृष्टस्थित्युत्कृष्टं यत्कण्डकं चरमकण्डकमित्यर्थः, तासामुत्कृष्टस्थितानां प्रथमस्थित्युत्कृष्टानुभागात् द्विती-
यायामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तरुणः तस्मादपि तृतीयायामनन्तरुणः एवं यावदुत्कृष्टस्थितेऽनुभाग उत्कृष्टोऽनन्तरुणः, एवमुत्कृष्टस्थि-
तीनां कण्डकं पञ्चान्नयेदिति । उपघातादिकर्मप्रकृतीनामयं क्रमः, इतरासां पराघातादीनां एवमेवोत्कृष्टस्थितेऽनुभाग, नयेदनन्त-
रुणश्रेण्यानुभाग इति गाथार्थः ॥ ९४ ॥ उक्ता तीव्रमन्दता शुभाशुभवर्गयोरिति ॥

अस्तायजहण्णठिईठणेदिं तुल्लयाई सव्व्याणं । आप्पडिबक्खकंतगठिईण ठणाइ हीणाइ ॥ ९५ ॥

व्याख्या—अस्तातस्य जघन्यस्थितेयीनि जघन्यानुभागस्थानानि तैस्तुल्यानि सर्वासां स्थितानां प्रतिपक्षक्रान्तानां हीनानि
जघन्यानुभागस्थानानीति किमुक्तं भवति—अस्तातस्य जघन्यपदे जघन्यानुभोगाः स्तकाः द्वितीयायां जघन्यानुभागास्तावनन्मात्रा
एव, तानन्मात्रविधिना च तावदेया यावत् सातस्योत्कृष्टस्थितिर्दुल्या अस्तातस्य स्थितय इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥

तत्तो अणंतगुणणार्णं जंति कंडस्स संखिया भागा । तत्तो अणंतगुणियं, जहण्णठित्तिउक्कसं ठाणं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—ततः परावर्त्तमानान्स्थितेः जघन्यानुभागेभ्यः तदुपरिस्थितौ जघन्यानुभागोऽनन्तरुणः, एवं कण्डकस्या-
सङ्ख्येया भागा जघन्यानुभागाः अनन्तरुणश्रेण्या यान्ति, तस्मात् स्थितिस्थानान्निवर्त्तितव्यम्, ततोऽभ्यव्यमयोभ्यजघन्यस्थि-

तेरुत्कृष्टानुभागस्थानान्तगुणमिति गार्थार्थः ॥ ९६ ॥

एवं उक्त्वासाणं अणंतगुणाएँ कंडगं वयइ । एकं जहण्णठाणं अणंतगुणाए कंडगं वयइ ॥ ९७ ॥

व्याख्या—अधन्यस्थितेतराभ्य उत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणश्रेण्या स्थितीनां कण्डकं व्रजन्ति, प्रथमस्थितेरनुभागोभ्यो द्विती-
यस्थितौ उत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणाः, एवं त्रिचतुष्पञ्चमासु स्थितिषु यावत्कण्डकमुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणाः, ततो यस्याः स्थिते-
निष्ठतस्तस्या उपरिस्थितिजन्मयानुभागस्यानमनन्तगुणं भवति, ततः परावर्त्तमानस्थितीनां द्वितीयकण्डकमनन्तगुणश्रेण्या
उत्कृष्टानुभागानां स्थितिद्वौ व्रजति, एवं उपर्येकस्याः स्थितेर्जन्मयानुभागाः अपःकण्डकस्थितीनां उत्कृष्टानुभागाः अनन्तगुणश्रेण्या
व्रजन्ति, यावत् सातोत्कृष्टस्थितिरुत्थापमासातिस्थितामुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणाः, ओपजन्मयस्थितीनां जन्मयोत्कृष्टा अनुभागा उक्ता ।
ओपजन्मया नाम याः स्थितिर्चिन्धानोऽसातस्य जन्मयानुभागं व्रजति ता ओपजन्मया धोलनपरावर्त्तनस्थितयो वेति गार्थार्थः ॥ ९७ ॥
उपरि उचयायसमं, सायससचि नवरि उक्त्वासद्विह्वो । अंतमुवचायसमं, मज्झे नीपस्स सायसमं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—यासां स्थितीनां तानि वान्यान चानुभागस्थानानि उक्तानि अनुकृष्टौ तदुपरिस्थितिषु यासु तदेकदेशेन तानि च
अन्यानि च भवन्तीत्युक्तम्, तामप्यथावद्वदति । परावर्त्तमानस्थित्युपरिकण्डकस्य या समयोत्तरा स्थितिः, तस्याः जन्मयानुभागा
अनन्तगुणास्तेभ्यस्तस्या एव कण्डकादिस्थितेरुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणास्तेभ्योऽपि कण्डकोपरिद्वितीयास्थितेर्जन्मयानुभागा अनन्त-
गुणाः ततः कण्डकादिद्वितीयस्थितेः उत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणाः, एवमथ उपरि उत्कृष्टजन्मयक्रमेणानन्तगुणश्रेण्या तावन्नयेम,
यावदसातस्योत्कृष्टा स्थितिः पथादुत्कृष्टकण्डकस्थितीनामुत्कृष्टानुभागोऽनन्तगुणश्रेण्या नेतव्यः, असातक्रमेणासातवर्गस्य तीव्रमन्दता

वक्तव्येति । सदेदनीपस्यापेमेव चकथम्, किन्तुहृदस्थिनेसारम् । सम्पन्नगारगितव्यम्, एतदेव लेशतो दर्शयति-सदेदनी-
 यस्य उत्कृष्टस्थितौ जघन्यानुभागा स्तोकाः समयोनायां तावन्मात्रा एव द्विसमयौनाया स्थितौ जघन्यपदे तावन्मात्रा एव
 एवं जघन्यपदे प्रतिसमयं तावद्वक्तव्यम्, यावदभ्यप्रायोग्या जघन्या स्थितिरिति, तस्या अभ्यप्रायोग्यजघन्यस्थितेर्ज-
 घन्यानुभागेऽप्य एव तस्या एव याऽध्यःस्थितौ जघन्यतरा स्थितिस्तस्यां जघन्यानुभागा अनन्तगुणाः, तेभ्यस्तदधःस्थितेर्ज-
 घन्यानुभागा अनन्तगुणाः, एतद्योऽध्यस्तावधेयम्, यावत्पत्योपमासहस्येयमागमात्राः स्थितयः । एकान्तेनैव साकारो-
 पयोगस्तास्ताश्च कण्डकमसहस्येयमाशोनेम् । तेभ्यो जघन्यानुभागेऽप्य उत्कृष्टस्थितेरुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणास्ततः सम-
 योनेत्कृष्टस्थितेरुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणाः द्विसमयोनेत्कृष्टासुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणा एवमनन्तगुणशुद्ध्या यावत्कण्ड-
 कमाना स्थितयस्तावदवतारयितव्याः, ततः कण्डकान्तस्थितेरुत्कृष्टानुभागेऽप्य उत्कृष्टाकारोपयोगान्तस्थितेर्जघन्यानुभागा
 अनन्तगुणाः, ततो द्वितीयकण्डकस्थितानामनन्तगुणश्रेण्या उत्कृष्टानुभागाः प्रतिसमयवतारयितव्याः, ततः साकारोपयोग-
 स्थितेरुत्कृष्टा जघन्यानुभागा अनन्तगुणास्तत्तत्तृतीयकण्डकस्थितोनामनन्तगुणश्रेण्या उत्कृष्टानुभागाः प्रतिसमयवतारयि-
 तव्याः, एवं साकारोपयोग्यपथा एतस्याः स्थितेर्जघन्यानुभागाः परावर्तमानस्थितोनां कण्डकोत्कृष्टानुभागा अनन्त-
 गुणश्रेण्या तावदेतव्या, यावत्साकारोपयोगानां कण्डक पूर्ण परावर्तमानाभ्यप्रायोग्यजघन्यस्थितेरुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणा
 इति । ततः साकारोपयोगकण्डकाधःस्थितेर्जघन्यानुभागा अनन्तगुणास्ततः साकारोपयोग्यमस्थितेरुत्कृष्टानुभागाः, एव जघ-
 न्योत्कृष्टानुभागक्रमेण अथ उपरिस्थित्योरनन्तगुणश्रेण्या तावद् गन्तव्यम्, यावत्सर्वजगत्या स्थितिरिति । पद्यात्कण्डकमानां

भेभ्यो यतो निवृत्तस्तस्याः समयोचरायां स्थितौ जघन्यानुभागा अनन्तगुणाः, ततोऽभव्यजघन्यानुभागवन्धमायोग्यानां जघन्य-
 स्थिताबुल्लुष्टानुभागा अनन्तगुणाः समयोचरायाबुल्लुष्टानुभागा अनन्तगुणाः, एवं कण्डकमात्राणां स्थितीनाबुल्लुष्टानुभागा अन-
 न्तगुणश्रेण्या नेतव्याः । ततो यस्या उपरिमस्थितैर्जघन्यानुभागानुक्त्वा निवृत्ताः तस्याः समयोचरायां स्थितौ जघन्यानुभागाः
 अनन्तगुणाः ततो जघन्यानुभागमायोग्याबु द्वितीयकण्डकस्थितिबुल्लुष्टानुभागाः क्रमेण अनन्तगुणाः, अनेन क्रमेणोपरिम-
 स्थितीनामेकस्याः स्थितैर्जघन्यानुभागाः परावर्तमानस्थितीनां कण्डकमात्राणां बुल्लुष्टानुभागा अनन्तगुणश्रेण्या तावन्नेतव्या,
 यावज्जघन्यानुभागवन्धमायोग्यानां चरमस्थितिरिति । घोलनस्थितीनां याः कण्डकमात्रा उपरिस्थितयस्तासां जघन्यानुभागा
 उक्ताः, अतः बुल्लुष्टा घोलनान्तस्थितेरुल्लुष्टानुभागेभ्यः कण्डकोपरिस्थितौ जघन्यानुभागा अनन्तगुणाः, ततोऽथ स्थितैर्बुल्लुष्टा-
 नुभागा उपरिस्थितैर्जघन्यानुभागा एवमथ उपरि क्रमेण तावन्नेयाः, यावदुल्लुष्टा स्थितिः, ततः बुल्लुष्टस्थितेरथो यत्कण्डकं तदनन्त-
 गुणश्रेण्या पश्चात्त्रयेदिति । नीचैर्गोत्रक्रमेण विर्यगृहिकेऽपि तीयमन्दातानुभागस्य वक्तव्येति । त्रसदिचतुष्कस्य तीयमन्दतोच्यते-
 यद्यपि पराघातक्रमोऽष्टादश कोटाकोटीर्यावत्तथापि किञ्चिदुच्यते-त्रसनाम्नो विंशतिकोटाकोटीर्यदा वध्नाति तदा बुल्लुष्टस्थिते-
 र्जघन्यपदे जघन्यानुभागाः स्तोकाः समयोचरायां जघन्यानुभागा अनन्तगुणाः, एवं निर्वर्तनकण्डकं यावज्जघन्यपदे जघन्यानुभागा
 अनन्तगुणश्रेण्या नेतव्याः, ततः बुल्लुष्टस्थितेरुल्लुष्टपदे बुल्लुष्टानुभागा अनन्तगुणास्ततः कण्डकायाः स्थितैर्जघन्यपदे जघन्यानुभागा
 अनन्तगुणास्ततः समयोनोत्कृष्टस्थितेरुल्लुष्टपदे बुल्लुष्टानुभागा अनन्तगुणाः, एवं जघन्योत्कृष्टानुभागाः समयहान्याऽथ उपरि क्रमेण
 तावन्नेयाः, यावदष्टादश सागरोप्सकोटाकोटयन्तास्थितौ जघन्यानुभागाः अनन्तगुणाः घोलनस्थितीनां यदुपरि कण्डकं तस्यो-

तृष्टानुभागा नोक्ताः, शेषं सर्वमुक्तं, ततः समयोनस्थितौ जयन्यानुभागास्तावनभावा एव, एवं द्वित्रिचतुःपञ्चसमयोनस्थितौ जयन्यानुभागास्तावन्मात्रा एव ततो योऽन्तजयन्यस्थितेरप्यस्ताद्या स्थितिः तस्या जयन्यानुभागा अनन्तगुणा एवमभ्यव्यजयन्य-
न्यादयोऽथोऽसद्व्येयागु स्थितिषु जयन्यानुभागा अनन्तगुणश्रेण्याः नैयाः, ताद्य स्थितयः कण्डकभसङ्ख्येयभागानं, ततः
परार्चमानस्थितौनां उपरि रुद्ररूपस्य यस्मैतृष्टानुभागा नोक्ताः, तत्सर्वोत्कृष्टस्थितेरुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणाः, एवमनन्तगुणश्रेण्या
तत्कण्डकं नेयम्, ततस्तत्कण्डकान्स्थितेरुत्कृष्टानुभागेभ्यो यदभ्यव्यव्यादयः स्थितयो जयन्यानुभागमधिकृत्योक्तास्तदथः स्थिते-
जयन्यानुभागा अनन्तगुणाः, ततः परार्चमानरुद्ररूपस्थितौनामुत्कृष्टानुभागा अथोऽथः क्रमेणानन्तगुणाः, ततोऽथस्तनस्थितेरे-
कस्या जयन्यानुभागा अनन्तगुणाः ततो द्वितीयरुद्ररूप परार्चमानस्थितौनामुत्कृष्टानुभागा अथोऽथः क्रमेणानन्तगुणाः, एवम-
पस्तनाया एकस्या स्थितेर्जयन्यानुभागा अनन्तगुणाः षोडशस्थितौनां कण्डरूपानां उत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणश्रेण्या नेतव्या,
यास्तत्परार्चमानजयन्यस्थितेरुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणास्ततोऽभ्यव्यव्याजयन्यतरकण्डकस्योत्कृष्टानुभागा नोक्ताः, तस्मात्
कण्डकादथःस्थितेर्जयन्यानुभागा अनन्तगुणास्ततः कण्डकाद्यस्थितेरुत्कृष्टानुभागा अनन्तगुणाः, एवमथ उपरि जयन्योत्कृष्ट-
क्रमेण तात्रैवम्, यास्तत्जयन्या स्थितिः, ततोऽथस्तनरुद्ररूपोत्कृष्टानुभागाः परिणतया अनन्तगुणश्रेण्या नैया, यावत्सर्वज-
यन्या स्थितिरिति । तत्रक्रमेण वादरायणरूपस्यैकानामपि वक्तव्या, तीव्रमन्दता समाप्ता ॥ तत्समाप्तावन्नुभागावन्थः समाप्तः ॥
साम्पत् स्थितिरन्योऽभिप्रेक्षते तत्र चत्वार्यनुयोगद्वाराणि, तत्रया-स्थानमरूपणा, निपेरूपरूपणा, अवयवाकण्डकमरूपणा, अल्प-
बहुत्वमिति । सर्वोत्कृष्टानि स्थितिस्थानानि मूल्याप्यर्थास्त्वस्य, तेभ्योऽपि वादरायणरूपस्य सद्बन्धेयगुणानि, तेभ्योऽपि पर्याप्त-

देसदुःखविरयचरो सण्णी पंचदियस चवरो य । संखेजगुणा कमसो संजयउक्कोसगाहिंतो ॥ १०० ॥

व्याख्या—संयतोत्कृष्टवन्यदेशविरतस्य जयन्सङ्ख्येयगुणः, तस्यैवोत्कृष्टः सङ्ख्येयगुणः, तस्मादविरतपर्वजयन्सङ्ख्येयगुणः, तस्यैवापर्याप्तस्य जयन्सङ्ख्येयगुणः, तस्यैवोत्कृष्टः सङ्ख्येयगुणः, तस्मैव पर्याप्तस्योत्कृष्टः सङ्ख्येयगुणः, तस्मात् संक्षिप्यार्तस्य जयन्स्यस्थितिवन्धः, तस्यैवापर्याप्तस्य जयन्सङ्ख्येयगुणः, तस्यैवोत्कृष्टः सङ्ख्येयगुणः, संक्षिप्यार्तस्योत्कृष्टस्थितिवन्धः सङ्ख्येयगुणो भवतीति गार्थः ॥ १०० ॥ इदानीं निपेक्षरूपणा सा चावस्तादुक्ता—“मोक्षमवाहासम्” इत्यादिना ग्रन्थेन । सास्मत्तमवाधाकण्डकरूपणा सा-यथोऽभिहिता, “उक्कोमठिंयथा” इत्यादिना ग्रन्थेन साम्प्रतमव्यवहृतमुच्यते—॥ १०० ॥

थोया जहण्णयाहा उक्कोसा चाहठाणकंडाणि, । उक्कोसिया अवाहा नाणापएस्तंरा तत्तो ॥ १०१ ॥

व्याख्या—सर्वस्तोका जयन्वावाधा, अवाधास्थानानि कण्डकस्थानानि च तुल्यान्सङ्ख्येयगुणानि, यतो जयन्वावाधा अन्तर्मुहूर्त्तकी, उत्कृष्टानि सत्तात्रिद्विपक्षसहस्रतन्मानानि अवाधास्थानानि, कण्डकान्यप्येतावन्वात्राण्येव यस्मादवाधायाः समय इत्या उक्तृस्थितेः कण्डकानि भवन्ति, तत उत्कृष्टवाधा-विक्षेपाधिका, यतो जयन्वापि तत्रैव प्रविष्टा, ततो नानामेदशान्तराणि असङ्ख्येयगुणानि भवन्ति, निपेक्षविधौ प्रदेशानां द्विगुणहीनस्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि यतस्तानि फल्योपमासङ्ख्येयभागमात्राणीति गार्थः ॥ १०१ ॥

एवं पएसविवरं, आवाहृद्वहस्य ठाणाणि । हीणठिठितिहाणा, उकोसट्टि तओ अहिया ॥ १०२ ॥

व्याख्या—प्रयमनियेकस्थितैर्यस्यामदाः पुद्गला जाताः, तयोः स्थितयोर्भाः सान्तरालस्थितयः एतदेकं पदेसगुणहा-
न्यन्तरं तस्मिन्नसङ्ख्येयगुणाः स्थितयः, यतोऽसङ्ख्येयानि तत्तल्योपमवर्गमूलानि, तस्यादुल्लुष्टाऽवाधाकण्डकमसङ्ख्येयगुणं
कस्मान्नतो जयन्योऽवाधोनान्युल्लुष्टावाधस्यानानि कण्डकान्येतावन्मात्राण्येव, अवाधा च कण्डकानि च (अवाधाकण्डकं) स-
माहारद्वन्द्वस्तस्य स्थानानि तयोर्द्वयोरपि स्थानसङ्ख्येयैति भावः, ततो जयन्यस्थितिवन्योऽसङ्ख्येयगुणः, यतोऽन्तःकोटाकोटि-
मानः संक्षिब्धपदधिकाद् भवति, ततः स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, यत एकोनविंशद्गुणानि कर्मचतुर्गुण्य, ततः उल्लुष्टा
स्थितिर्विशेषधिका, यतो जयन्यस्थितिः सावाधा तत्रैव प्रविष्टेति माथार्थः ॥ १०२ ॥

सप्तानां कर्मणां एतदुक्तं, साम्प्रतमायुषोऽभिधीयते—

आउसु जहण्णवाहा जहण्णमंधो अवाहठाणाणि । उकोसबाह्णाणन्तराणि एगन्तरं तत्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—पञ्चेन्द्रियाणां संक्षिप्तमसंक्षिप्तं च पर्याप्तानामायुषो जयन्यावाधा स्रोक्ता, ततः जयन्यस्थितिवन्यः,
सङ्ख्येयगुणः स च ब्रुल्लकभव इति, ततोऽवाधास्यानानि सङ्ख्येयगुणानि, पूर्वकोटिचिभागो जयन्यावाधोन इति कृत्वा, उल्लुष्टा-
वाधा विशेषधिका जयन्यावाधासहितत्वात्, ततो नानाप्रदेशगुणानि स्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि, कारणं पूर्वोक्तं, तत एतस्मिन्
गुणहान्यन्तरेऽसङ्ख्येयगुणानि स्थितिस्थानानीति माथार्थः ॥ १०३ ॥

ठितिंवघडाणां उकोसट्टिं तओवि अब्भहिया । सण्णिपु अत्थाचट्ठपं दसट्ठमेयं इमं भणि ॥ १०४ ॥

व्याख्या—ततः स्थितिकथयानान्यसद्व्येयगुणानि, तत उत्कृष्टस्थितिभ्यधिका, जघन्यस्थित्यवाधाम्प्यतात्, संश्लि-
प्तं नदन्यसद्वरं “द्व्याष्टभेदं” सप्तसु दृष्टभेदं आयुषो आष्टभेदमभिहितम् । अपिशब्दादसंश्लिप्तवृत्तिद्वेकेन्द्रियाणां सप्तकर्मसु अत्राधा-
स्यानानि कृद्गुणानि च तुल्यानि सर्वस्तोत्रानि, आत्रलिङ्गसद्व्येयभागमात्रतात् । ततो जघन्यावाधाम्प्यसद्व्येयगुणा अन्तमुद्द-
र्भमायतात्, ततः उत्कृष्टावभा विशेषाधिका, ततो नानामेदशान्तराणि, एकप्रदेशगुणहान्यन्तरं अत्राधाकृद्गुणानि, ततः
स्थितिस्थानानि क्रमशः असद्व्येयगुणानि, (एकोन्द्रियाणां पत्योपमासद्व्येयभागमात्रतात् शेषजीवानां) पत्योपमस्य सद्व्येय-
भागमात्रत्वादिनिर्देशः, ततो जघन्या स्थितिसद्व्येयगुणा तत उत्कृष्टा स्थितिर्विशेषाधिकेति माथार्थः ॥ १०४ ॥

इदानीं स्थितिरन्ध्रमस्यस्थानमरूपणा तस्यास्तीत्यनुयोगद्वाराणि तत्रया-स्थितिसद्व्येयगुणाः, प्रकृतिसद्व्येयगुणो जीव
समुदाहार इव । तत्र स्थितिसद्व्येयगुणानि, तत्रया-प्रणना, अनुकृष्टिः तीव्रमन्दतेति ।

विद्वद्भागे विद्वद्भागे अज्ज्ञयसाया असंखलोगममा । कमत्सो वितेसअहिया, सत्तण्हाउत्तससंखगुणा ॥ १०५ ॥

व्याख्या—स्थितिस्थाने स्थितिस्थानेऽप्यवसाया असद्व्येयलोकाकाशमदेतुल्याः “क्रमशः” क्रमेण स्थितिद्वया विशेषा-
धिकाः सप्तानां कर्मणां, आयुषामसद्व्येयगुणद्वया अनन्तरोपनिधेति । ज्ञानावरणजघन्यस्थितौ असद्व्येयलोकाकाशतुल्याः स्थि-
तिरन्ध्रमस्यसायाः सर्वस्तोत्राः, द्वितीयायां स्थितौ विशेषाधिकाः, एवं त्रितुल्यत्रय्यादिषु यादुत्कृष्टायां विशेषाधिकाः, आयुषो
जघन्यस्थितौ सर्वस्तोत्राः वन्धात्रयसाया, द्वितीयायामसद्व्येयगुणाः, एवं त्रितुल्यत्रय्यादिषु यावदुत्कृष्टायामसद्व्येयगुणा
अनन्तरोपनिधा क्रमेण भवन्तीति माथार्थः ॥ १०५ ॥

परमरोषनिधिकोच्यते—

पञ्चासंखसमाओ गंतूण ठिईउ होंति ते दुगुणा । सत्तण्हउज्झवसाया गुणगारा ते असंखिज्जा ॥ १०६ ॥

व्याख्या—जयन्त्यसितैः पत्तोपमासङ्ख्येयमाणमात्राः स्थितीर्गताऽन्ते जघन्यस्थित्यध्वसायापेक्षया द्विगुणा भवन्ति, सप्तानां कर्मणाम् । एवं “शुणकारणि” द्विगुणद्विस्थानानीत्यर्थस्तेषु सप्तसु कर्मसप्तङ्ख्येयानि भवन्ति, जघन्योत्कृष्टस्थित्यन्तरे द्विगुणस्थानान्यसप्तङ्ख्येयानि पत्तोपमवर्गमूलानि, तेषु एकं स्थितिव्यद्विगुणहान्यन्तरमसङ्ख्येयमुणम् । अनुकृष्टिर्नास्ति, यतो-जघन्यस्थितिवन्ध्वसायेभ्यो द्वितीयायामन्यानि अध्वसायस्थानानि भवन्ति, एवं तृतीयायामन्यानि भवन्ति, चतुणञ्चमादि-ज्यपि अन्यानि, यावदुत्कृष्टायामन्यानि अध्वसायस्थानानि भवन्ति । तीव्रमन्दता स्याप्येति गाथार्थः ॥ १०६ ॥ प्रकृतिसमुदा-हारे द्वे अनुयोगद्वारे प्रमाणानुगमोऽल्पबहुत्वं च, तत्र प्रमाणानुगमे सर्वासां प्रकृतीनां असङ्ख्येयलोकांशभवेद्यतुल्याः स्थितिव-न्याध्ववसाया भवन्ति, अल्पबहुत्वाद्—

वित्तिदीहाए कमसो असंसुगुणणाए होंति पगईणं । अजझवसाया आउग नामधुमदुचिहमोहाणं ॥ १०७ ॥

व्याख्या—स्थितिर्द्वैध्यात् क्रमेणासङ्ख्येयगुणनया प्रकृतीनां स्थितिव्याध्ववसाया भवन्ति, क्लृप्तमरुतीनां केन वा क्रमेणे-त्याह—आयुपः स्तोताः स्थितिव्याध्ववसायाः, नामगोत्रपोरसङ्ख्येयगुणा, ययप्यायुपः असङ्ख्येयगुणनया स्थितयो यान्ति, नामगोत्रयोर्विज्ञेयोचराः, तथाप्यायुपो जघन्यस्थित्यध्ववसायाः अत्यन्ता नामगोत्रयोरतिमभूताः स्थितिविस्थानवाहुल्याद्य न दोष इति । नामगोत्राध्ववसायेभ्योऽष्टमस्यान्तराण्यस्य ज्ञानदर्शनवर्णवेदनीयानां च तुल्यस्थितितादध्ववसाया असङ्ख्येयगुणा

भवन्ति, यतः पत्योपयासङ्ख्येयभागमात्राः स्थितिर्गता गता द्विगुणा भवन्ति, एवंगैकस्य पत्योपमस्थान्तेऽसङ्ख्येयगुणा लभन्ते, तेभ्योऽपि कपायमोहनीयस्य स्थितिवन्धाध्यवसाया असङ्ख्येयगुणाः तेभ्योऽपि दर्शनमोहनीयस्य स्थितिवन्धाध्यवसाया असङ्ख्येयगुणा भवन्तीति गार्थार्थः ॥ १०७ ॥

इदानीं स्थितिसमुदाहारे तीव्रमन्ता नोक्ता साऽभिधीयते-

सव्यजह्णस्स रसादणंतद्युणिओ उ तस्स ख्वकोसो । ठितियन्धे ठितियन्धे अज्झवसाओ जह्वा कम्मसो ॥ १०८ ॥
व्याख्या—सर्वजन्यस्थितिवन्धजन्यजन्माध्यवसायस्य योऽनुभागो रसविभागसमुदायः, तस्मात्तस्यैव जन्यस्थितिवन्धस्यो-
रुद्वाध्यवसायरसोऽनन्तगुणो भवति, तस्माद् द्वितीयास्थितौ जन्यस्थितिवन्धाध्यवसायजन्यरसोऽनन्तगुणः, तस्या एव द्वितीय-
स्थितेरुद्वाध्यवसायरसोऽनन्तगुणः, तस्मात्तृतीयास्थितिजन्यजन्माध्यवसायरसोऽनन्तगुणस्तस्या एवोत्कृष्टाध्यवसायरसोऽनन्तगुण
एवं स्थितौ २ जन्योत्कृष्टाध्यवसायक्रमेण तावन्नयम्, यावदुत्कृष्टस्थितेरुद्वाध्यवसायरसोऽनन्तगुण इति गार्थार्थः ॥ १०८ ॥

उक्तः स्थितिसमुदाहारः, साम्प्रतं जीवसमुदाहारोऽभिधीयते-

धुवपण्णवन्धन्ता चउठाणां सुभाण इयराणं । दो ठाणणाइ तिविहं सद्वाणजह्णणाइस्तु ॥ १०९ ॥

व्याख्या—ध्रुवाः प्रकृतीः जीवाः वज्रन्तः परावर्तमानशुभप्रकृतीनां चतुस्त्रिद्विस्थानिकरसं वज्रन्ति, 'इतरासाम्' अशुभपरावर्त-
मानानां द्वित्रिचतुःस्थानिकरसं वज्रन्ति, सातदेवचक्रानुजविक्रमयमसंहननमंस्थानपञ्चेन्द्रियजातिविक्रियोदास्त्रिद्वारकजरीतदङ्गो-
पाइररायातोच्छेत्तातपोघोततीर्षकरतिर्यमायुवृत्तादिदशकथुभविहायोगतिउच्चैर्गोत्रमित्येताश्चतुस्त्रिद्वारकजरीतदङ्गो-
पाइररायातोच्छेत्तातपोघोततीर्षकरतिर्यमायुवृत्तादिदशकथुभविहायोगतिउच्चैर्गोत्रमित्येताश्चतुस्त्रिद्वारकजरीतदङ्गो-

नचत्वारिंशत्परावर्त्तमानांशुभोः, ध्रुववर्त्तन्यः शतचत्वारिंशत्क्षानो एव । ध्रुवमण्डलीनां स्वस्थानात् जयन्यस्थितिं यद्वन्तः, परावर्त्तमानशुभानां चतुःस्थानिकं परावर्त्तमानाशुभानां द्विस्थानिकं रसं विशुद्धपरिणामा यद्वन्ति, मध्यमपरिणामा अजयन्यस्थितिं यद्वन्ति ध्रुवमण्डलीनां परावर्त्तमानशुभाशुभमण्डलीनां त्रिस्थानिकरसं जीवा यद्वन्ति, ध्रुवमण्डलीनां उल्लष्टस्थितिं यद्वन्ति सङ्क्रिष्टपरिणामाः परावर्त्तमानशुभमण्डलीनां द्विस्थानिकं परावर्त्तमानांशुभानां चतुःस्थानिकं रसं यद्वतीति माथार्थः ॥ १०९ ॥

चउदुद्वाणाइ सुर्भासुर्भाषं ये जहण्णेषुवठिइसु । पोर्वा विसेस अहिंया पुहुत्तपरओ विसेत्तुणा ॥ ११० ॥

व्याख्या—शुभपरावर्त्तमानानां चतुःस्थानिकमशुभपरावर्त्तमानानां द्विस्थानिकरसं यद्वाना ध्रुववर्त्तन्यनीनां जयन्यस्थितिं यद्वन्ति, तत्र जीवाः स्तोकाः, द्वितीयायां विशेषाधिकाः, तृतीयायां विशेषाधिका यावत्सागरोपमणि यावत् भवन्ति । परावर्त्तमानाशुभाशुभानां त्रिस्थानिकरसं यद्वाना वाची, तत्परतो विशेषहीनाः प्रभूतसागरोपमणि यावद् भवन्ति । परावर्त्तमानाशुभाशुभानां त्रिस्थानिकरसं यद्वाना ध्रुवमण्डलीनां स्वस्थानजयन्यस्थितौ स्तोका जीवा द्वितीयायां विशेषाधिकाः, तृतीयायां विशेषाधिकाः एवं यावद् बहूनि सागरोपमणि, तत्परतो विशेषहीना २ यावत्सागरोपमण्यवस्थितम्, परावर्त्तमानाशुभमण्डलीनां द्विस्थानिके परावर्त्तमानाशुभमण्डलीनां चतुःस्थानिके रसमन्ये सति ध्रुववर्त्तन्यनीनां स्वस्थानजयन्यस्थितिं यद्वाना जीवाः स्तोकाः यथोचराष्ट्र विशेषाधिका यावत् सागरोपमण्यवस्थितं तत्परतो विशेषहीनाः यावत्प्रभूतसागरोपमण्यवस्थितानीति माथार्थः ॥ ११० ॥

उकानन्तरोपनिथा, परम्परोपनिषोच्यते—

पद्मासंखियमूला गंतुं दुग्गुणा हवति अद्या य । नाणायुण्णंणीणं असंखयुण्णंमेगगुणचिवरं ॥ १११ ॥

स्थितेष्वपि स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि तेभ्यः शुभपरावर्त्तमानत्रिस्थानिकवमध्यस्थितेरधः स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि,
त्रिस्थानिकवमध्योपरि सङ्ख्येयगुणानि स्थितिस्थानि, तेभ्यः शुभपरावर्त्तमानद्विस्थानिकवमध्यस्थितेरकान्तसाकारोपयोगा-
धः स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, द्विस्थानिकवमध्यस्थितेरकान्तसाकारोपयोगस्थितिस्थानेभ्यो यवमध्यस्थितेरधः स्थिति-
स्थानानि मिथ्याणि सङ्ख्येयगुणानि, ततो यवमध्योपरि मिथ्याणि सङ्ख्येयगुणानि, ततो द्विस्थानिकवमध्यस्थितेष्वपि साक्षा-

यगुणानि, तेभ्योऽपि द्विस्थानिकरसवयवमध्यादधः पाद्यात्येभ्य ऊर्ध्वं यानि स्थितिस्थानानि साक्षारानाकारोपयोगयोग्यतया
मिथ्याणि, तानि सङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि द्विस्थानिकरसवयवमध्यादुपरि मिथ्याणि स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, तेभ्यो-
ऽपि बुभुक्षां परावर्त्तमानप्रकृतीनां ज्वरभ्यः स्थितिवर्गः सङ्ख्येयगुणः, ततोऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां ज्वरभ्यः स्थिति-
वर्गो विशेषाधिकः, ततोऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव द्विस्थानिकरसवयवमध्यादधः एकात्मसाक्षारोपयोगीयानि स्थिति-
स्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, ततोऽपि द्विस्थानिकरसवयवमध्यादधः पाद्यात्येभ्य ऊर्ध्वं मिथ्याणि स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगु-
णानि, तेभ्योऽपि तासामेवाऽशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां द्विस्थानिकरसवयवमध्यादुपरि मिथ्याणि स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगु-
णानि, तेभ्योऽप्युपरि पञ्चगव्यसाकारोपयोगीयानि स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि तासामेव परावर्त्तमानाऽ-
शुभप्रकृतीनां द्विस्थानिकरसवयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि त्रिस्थानिकरसवयवमध्यादुपरि स्थिति-
स्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव चतुःस्थानिकरसवयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि सङ्ख्येय-
गुणानि, तेभ्योऽपि चतुःस्थानिकरसवयवमध्यादुपरि द्वायस्थिति सङ्ख्येयगुणा, यतः स्थितिस्थानादुपवर्त्तनाकारणवशेन
उत्कृष्टां स्थितिं याति, तावती स्थितिर्द्वायस्थितिरित्युच्यते. ततोऽपि सामरीपमानावगतः कोटोकोटौ सङ्ख्येयगुणा, ततोऽपि
परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां द्विस्थानिकरसवयवमध्यादुपरि यानि मिथ्याणि स्थितिस्थानानि, तेषामुपवर्त्तमानसाकारोपयोग-
योग्यानि स्थितिस्थानानि सङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनामुरहटस्थितिवर्गो विशेषाधिकः, ततोऽप्य-

रोपयोगानि सद्स्येदगुणानि । एवमशुभद्विधाऽनिःकरवदध्यतिथैरधःस्थितिस्यानानि मिश्राणि संस्येदगुणानि ततो द्वि-
स्थानानि दधमध्यस्थितैरधः साकाराणि सद्स्येदगुणानि, ततो दधमध्योपरिद्विस्थानिकानि साकारोपयोगानि सद्स्येदगुणानि,
एवं दधमध्याद्विस्थानिकान्यप्युपरि सद्स्येदगुणानि, एवं चतुःस्थानिकानि दधमध्यादप्युपरि सद्स्येदगुणानि स्थिति-
स्थानानि भवन्ति । चतुर्धात् शुभपरावत्तमानचतुःस्थानिकवन्धका जीवाः स्तोकाः त्रिस्थानिकवन्धकाः सद्स्येदगुणा द्विस्थानि-
कवन्धकाः सद्स्येदगुणा, अशुभपरावत्तमानद्विस्थानिकवन्धकाः सद्स्येदगुणाः, चतुःस्थानिकवन्धकाः संस्येदगुणाः त्रिस्था-
निकवन्धका जीवाः सद्स्येदगुणा इति गार्थायः ॥ ११२ ॥ बन्धनकरणं समाप्तम् ॥

शुभपरावत्तमानमकृतीनां बन्धादायस्थितिर्विशेषाधिकाः, यतः स्थितिभयानामदृक्छुतिग्यायेन दद्यां फालां दद्या या
स्थितिर्पश्यते. ततः प्रभृति तदुना तापतो स्थितिर्बन्धादायस्थितिरिहाच्यते, सा चोत्सर्पिताऽतः सागरोपमकोटीकोटदशूनसकल-
कर्मस्थितिप्रमाला यैदितव्या. तथाहि-अंशतःसागरोपमकोटीप्रमाणं स्थितिवन्धे कृत्वा पर्याप्तसंक्षिपञ्जेन्द्रिय उत्कृष्टां स्थितिं
यस्मातीति, नागयथा, ततोऽपि परावर्त्तमानाऽशुभमकृतीनामुत्कृष्टः स्थितिवन्धो विरोधाधिकः ॥ तं प्रति गाथासुरयोजना
क्रियते-चतुःस्थानाद्वर्त्तमानं चतुःस्थानां श्रयानद्विरयानवानां रसासां ग्रंथेक यवमध्यादप्युपरि च परावर्त्तमानशुभमकृतीनां
स्थितिस्थानानि क्रमशः सद्स्येदगुणानि यक्तव्यानि, अन्ते चतुर्धस्याऽनुकार्यसमुच्चायकस्याद् द्विस्थानकरसयथमध्यादप्यु-
परि च मिश्राण्यपि स्थितिस्थानानि सद्स्येदगुणानि वाच्यानि । तथा शुभानामशुभानां च स्थितिवन्धो जघन्यस्थिति-
पन्थो यथाक्रमेण सद्स्येदगुणविशेषाधिको यक्तव्यान्निति श्रेण. ततोऽशुभपरावत्तमानमकृतीनां द्विस्थानरुचिस्थानरुचतुः-
स्थानकरसानां प्रत्येकं यवमध्यादप्युपरि च स्थितिस्थानानि सद्स्येदगुणानि, द्विस्थानकरसयथमध्यादप्युपरि च
मिश्राण्यपि चतुर्धस्यानुकार्यसमुच्चायकस्याद् द्वावस्वित्यन्तःसागरोपमकोटीकोटदद्यापि सद्स्येदगुणे, ततः शुभपरावत्त-
मानमकृतीनां द्विस्थानकरसयथमध्यादप्युपरि पञ्चान्तसागरोपमयोग्याः सद्स्येदगुणाः, ततः शुभपरावत्तमानोत्कृष्टस्थि-
तिपन्थोऽशुभपरावत्तमानवर्त्तमानस्थितिचतुर्धस्यानुकार्यसमुच्चायकस्याद् द्वावस्वित्यन्तःसागरोपमकोटीकोटदद्यापि सद्स्येदगुणे, ततः शुभपरावत्त-

वन्वनकरणानन्तरं सङ्क्रमकरणमाह—

पञ्जंतिपासु इयरा ताओचि इ सकमति अण्णोणं । जा संतयाइ चिद्धहि वंघाभावे चि दिओ ॥ १ ॥

व्याख्या—अनया माथया प्रकृतिस्थित्यनुभागमदेशना सामान्यलक्षण मतिपादितम्, वध्यमानासु प्रकृतिचितरा-अवध्य-मानास्ताश्च वध्यमानाः परस्पर सङ्क्रमन्ति, तत्प्रकृतिसन्नाह मतिपश्यन्ते, वध्यमानसातभार असात मतिपश्यते, वध्यमानो जैर्गोत्रभाव अय यमान नीचैर्गोत्र मतिपश्यते । वध्यमानाः परस्पर सङ्क्रमन्ति, कथं? वध्यमानमतिज्ञानावरणभार श्रुतज्ञानारणादीनि मति-पश्यन्ते, तदपि मत्वारण श्रुतज्ञानावरणादिभाव मतिपश्यते, एव शेष कर्मस्वप्नि ज्ञेयम् । याः सद्भावेन तिष्ठन्ति, न क्षय गतास्ताः स-ङ्क्रामन्ति, अन्तिमसक्त लक्षण दृष्ट्वा भूयोऽपि अपवदति, 'वन्घाभावेऽपि' वन्ध विनापि दृष्ट्वा मिथ्यात्वसाम्यमध्याह्नसाम्यवरूपाः सङ्क्रमन्ति इति भाषार्थः ॥ १ ॥

ताओ खंकमति जासु दलिय उ पडिगाइ समम्वाया । ता संकमआवलियं करणासज्ज भये दलियं ॥ २ ॥

व्याख्या—यासु प्रकृतितु सङ्गच्छेदमिष्टदुःखालोकेन जीर्णीयकरणेन 'कर्मदल' परमाण्वात्मक 'सङ्क्रामति' तद्व्यानेनोप-नञ्चति, ताः प्रकृतयः प्रतिश्रवणाः समाख्यातास्तदधारास्ता इति । तत्र दल सङ्क्रान्ते यादागलिकमान काल तात्सर्यकरणा-सा प भवति, नोद्वर्तनादिभावप्रपञ्चः प्रतीति भाषार्थः ॥ २ ॥

नियनिगदिट्ठि न केई इइयतइज्जा न दसणतिगवि । मीसंमि न सम्मतं दंसकसाया न अण्णोणं ॥ ३ ॥

व्याख्या—अतिमराक्त लक्षण अपादति-निजामालीपा दृष्टि न केचिजीपाः सङ्क्रामयन्ति, मिथ्यादृष्टयः (मिथ्यात्व सम्म-

मुमिद्यादृष्टयः) सम्यग्मिथ्यासम्, सम्यग्दृष्टयः सम्यक्त्वं न सद्भ्रामयन्तीत्यर्थः । “द्वितीयवृत्तियाः” सास्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्टयो न दर्शनरिक्तमपि कुत्रचित्सङ्क्रामयन्ति, मिथे सम्यक्त्वं न सद्भ्रामयति, दर्शनरूपाययोः परस्परं संक्रमो न भवति, दर्शनमोहनीयं चारित्रमोहनीये चारित्रमोहनीयमपि दर्शनमोहनीये न संक्रामतीति गार्थार्थः ॥ ३ ॥

संक्रामन्ति न आउं उदसंतं तहय मूलपणईओ । पणइहाणविमेया संक्रमणपडिगहा डुविहा ॥ ४ ॥

व्याख्या—चतस्रः आयुषः प्रकृतयो न परस्परं केचिद् संक्रामयन्ति । उपशान्तं च मोहनीयप्रकृतितानं न केचन सद्भ्रामयन्ति, तथात्रिगुणिराद् दृष्टित्रिक मुरत्वा यदुपशान्तं तदपि संक्रामयति । मूलप्रकृतवान्धा न संक्रामन्ति, ज्ञानावरणे शेषाः सप्त न सङ्क्रामन्ति । एवं दर्शनावरणादिव्यपि वक्तव्यम् । प्रकृतिस्थानविशेषात् सङ्क्रमणमतिप्रशौ द्विविधौ, एकस्यां प्रकृतावेका सङ्क्रामति यदा, तदा प्रकृतिसङ्क्रमः, प्रकृतिप्रतिग्रहत्वा चेति । प्रभूताः प्रकृतयः एकस्यां यदा सङ्क्रामन्ति, तदा स्थानसङ्क्रमः, प्रकृतिप्रतिग्रहत्वा च, एका प्रभूतप्रकृतिषु यदा सङ्क्रामति, तदा प्रकृतिसङ्क्रमः, स्थानप्रतिग्रहत्वा च, प्रभूताः प्रकृतयो यदा प्रभूतासु सङ्क्रामन्ति तदा स्थानसङ्क्रमः स्थानप्रतिग्रहत्वा भवतीति गार्थार्थः ॥ ४ ॥

सामान्यापवादोऽभिहितः, श्रेण्यवाद्ग्राह—

खयउवसमदिठ्ठीणं सेदीणं न चरिमलोभसंक्रमणं । खवियद्वगस्स इयरीणं जं कमा होइ पंचणहं ॥ ५ ॥

व्याख्या—आयिरुदृष्टिजीवानां उपशमदृष्टिनां च श्रेण्यां सञ्जवल्लोभस्य सङ्क्रमो न भवति, उपशमश्रेण्यां अन्तरकरणे कृते ‘इतरस्यां’ सप्तश्रेण्यां क्षपितारूपायस्य, यतो यस्मात् ‘क्रमात्’ क्रमेण ‘पञ्चानां’ पुरुषवेदसञ्जवल्लोभानां सङ्क्रमो

मूल्यागम्यायान्तसमये सङ्क्रमाभातो, गन्वाभावाद्, यतो वन्ये सति सङ्क्रमो भवतीति, तस्माद् प्रतिपत्तः सादिः, तत्स्था-
नमाह्वयानादिः, अभव्यस्य ध्रुवो, भव्यस्याध्रुव इति । मिथ्यात्वस्य सम्यक्त्वोत्पत्तौ सम्भावाद् सादिः, तदभावेऽध्रुव इति । उद्-
मिनमुपगम्य यदा ध्रुवोऽपि भवति, तदा तस्मिन् सति नीचैर्गोत्रस्य सादिः सङ्क्रमः, तदेव नीचैर्गोत्रं, षाट्पत्य यदा वदति,
प्रतिग्रहेन स्थापयति, तदाऽध्रुवसङ्क्रम इति । सातासातयोः परावचकत्वाद् सादिऽध्रुव इति । अष्टवभक्तृतीनां आपुश्रुतः ऋजि-
तानां उर्गोर्नीयद्विरनामस्य यत्नसम्यग्मिथ्यात्वेन सङ्क्रममुपदिश्वैकियाहारकसमाख्यानां सादिऽध्रुवः सङ्क्रमो भवति, स
गाधुत्वादेव मुगम इति गार्थः ॥ ८ ॥ विशेषमाह—

साअणजसदुविहकसायसेसदोदंसणाण जइपुब्ब्या । संकामगंत कमसो सम्मुखाणं पढमदुइया ॥ ९ ॥

व्याख्या—सातसः सङ्क्रामकाणामन्तिमः पदचो, यतस्तस्माद् परतोऽसांतं न वध्यते, न च प्रतिग्रहत्वेन भवति । अमन्ता-
नुचन्धिनां अभयचः सङ्क्रामकान्तिमः, यतस्तेषां स एवोदलकसफाणमन्तिमः । दशः कीर्त्तैर्पूर्वकारणं, यतस्तदूर्ध्वतो नात्रः
नेपमठ्वीनां प्रतिग्रहता नास्ति, सा एव प्रतिग्रहत्वेन भवति । कपायनोक्तायाणां सादरकपायः सङ्क्रामकान्तिमः, यतस्तत्परतः
स्तेषां गन्वाभावाद् प्रतिग्रहैव नास्ति । शेपाणां मृत्युसम्भारायः सङ्क्रामकान्तिमः, यतस्तदुपरि सर्वकर्मणां साम्प्रत्यिकं वन्यः
एव नास्ति । दोऽंसणाणं च मिथ्यात्वस्य मिथ्यात्वोत्पत्तौ सादरकपायः सङ्क्रामकान्तिमो, यतस्तदुपरि तयोः सत्तैव नास्ति ।
सम्भारस्तस्य मिथ्यादृष्टिरेव सङ्क्रामकः, यतस्तस्मिन् मिथ्यात्वे वध्यमाने तत्सङ्क्राममिति तस्य च स एव वन्यकः । उच्चैर्गोत्रस्य
सासादनः सङ्क्रामकान्तिमः, यतस्तदुपरित्वा नीचैर्गोत्रं न वदन्तीति गार्थः ॥ ९ ॥

प्रतिग्रहानां साधनादिरूपणायाह—

चउहा पडिग्गहत्तं, धुवर्धणीं विहाय मिच्छन्तं । मिच्छाधुवर्धणीं साहं अधुवा पडिग्गहया ॥ १० ॥

व्याख्या—चतुर्थी चतुष्कारं प्रतिग्रहत्वं ध्रुववन्धिनीनां पञ्च ज्ञानवरणानि, न च दर्शनावरणानि षोडश कृपाया भयलुशुप्ता विशतिवर्णादयोऽधुलुधुनिर्माणतैजससप्तकोपयातान्तरायपञ्चक्रानां सप्तपष्टिप्रकृतीनां स्वकीयान्यात् प्रतिपत्तां सादिप्रतिग्रहता तत्स्थानममाप्तानां-अनादिरभ्वानां ध्रुवा भव्यानामध्रुवेति, यतो यावद् वन्यस्तावत् प्रविग्रहत्वमतो वन्यवद् भावना कार्या, 'विहाय' त्यप्त्वा मिथ्यात्वम्, यतस्तस्य ध्रुववन्धित्वेऽपि सति सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरध्रुवत्वात् सङ्क्रमो भाज्य इति । अध्रुववन्धिनीनां साधध्रुवा प्रतिग्रहता सा च सुगमैवेति गार्थार्थः ॥ १० ॥ सङ्क्रमप्रविग्रहसङ्ख्यामरूपणायाह—

संतद्वाणसमाहं संकमठाणाह् देगेण्णि वीयस्स । वंधसमा पडिग्गहया अट्ठहिया दोवि मोहस्स ॥ ११ ॥

व्याख्या—यावन्ति यस्य कर्मणः सत्स्थानानि तावन्ति तस्य सङ्क्रमस्थानानि, ज्ञानावरणान्तराययोरेकैकं पञ्चप्रकृत्यात्म-
कम् । गोत्रवेदनीयोरप्येकं २ द्वितीयसत्स्थानं विषयज्ञेये यद्यपि भवति, तथापि तत्रादितं यतस्तत्र सङ्क्रमाभाय इति । 'दो-
गि वीयस्स' चि, द्वितीयस्य दर्शनावरणस्य द्वे सङ्क्रमस्थाने नवपट्टप्रकृत्यात्मके । द्वादश नाम्नः सङ्क्रमस्थानानि व्युत्तरतायानि ।
'यन्धसमापडिग्गह' चि, यावन्ति यस्य कर्मणो वन्धस्थानानि तावन्ति तस्य प्रतिग्रहस्थानानि, ज्ञानावरणान्तरायवेदनीयगोत्राणां
एकैकं प्रतिग्रहस्थानम् । त्रीणि दर्शनावरणस्य नवपट्टचतुष्प्रकृत्यात्मकानि । अष्टौ नाम्नः त्रयोविंशत्यायानि । अष्टाभ्यधिके द्वे अपि
सङ्क्रमप्रविग्रहस्थाने मोहनीयस्य भवतः, तस्य पञ्चदश सत्स्थानानि, तान्येवाष्टस्थानाभ्यधिकानि त्रयोविंशतिसङ्क्रमस्थानानि

भवन्ति, दशान्धस्थानानि तान्येव अष्टाभ्यधिकानि अष्टादश प्रतिग्रहस्थानानि भवन्ति, प्रतिस्थानं सूत्रकार एव दर्शयिष्यति । आह च-ज्ञानावरणान्तराययोः पञ्चप्रकृत्यात्मके प्रतिग्रहस्थाने पञ्चप्रकृत्यात्मकमेव सङ्क्रामस्थानं सङ्क्राममिति, तथा च दर्शनावरणे चतुष्प्रकृत्यात्मके प्रतिग्रहे चतुष्प्रकृत्यात्मकं द्वीधं सङ्क्रामस्थानं कस्मात् सङ्क्रामतीति ? उच्यते, तयोरन्यस्यानासम्भवात्तदेव पञ्चप्रकृत्यात्मकं सङ्क्राममिति, अस्य चतुर्वन्धकस्योपपन्नमश्रेण्यां नवस्थानसम्भवाच्चतुष्कं न सम्भवति, क्षणकश्रेण्यां चतुष्पदस्थानसम्भवात्तत्र सङ्क्राममिति, (यद्यपि चतुष्कपदं द्वेसर्वस्थाने भवतः, तथापि चतुष्कं क्षीणमोहसमवित्वात् न संक्रामति) वन्याभावे त्वभ्याभाव एवेति गार्थार्थः ॥ ११ ॥

मोहनीयस्य सङ्क्रममतिग्रहस्थानानि स्पष्टयन्नाह—

पणरस सोलसत्तर अहषड्वीसा य संक्रमे नत्थि । अद्भुवालससोलस वीसा य पडिग्गहे नत्थि ॥ १२ ॥

व्याख्या—एकादशविंशतिपर्यन्तान् उपर्युपरि क्रमेणाङ्कान् संस्थाप्य पञ्चदश षोडश सप्तदशाष्टविंशतिचतुर्विंशत्यङ्कान्पनयेत् ततश्चोर्विंशतिसङ्क्रमस्थानानि एकद्वित्रिचतुष्पञ्चषट्सप्ताष्टनवदशैकादश द्वादश त्रयोदश चतुर्दशाष्टादशैकोनविंशतिविंशत्येकविंशतिद्विंशतित्रयोविंशतिपञ्चविंशतिषड्विंशतिसप्तविंशतिप्रकृत्यात्यक्तानि भवन्ति । भावनां सूत्रकार एव करिष्यति । अतिग्रहणायपि परिज्ञानार्थं एकादिद्वाविंशतिपर्यन्तानुपर्युपरि अङ्कान् संस्थाप्याष्टादश षोडशविंशतिरित्यपनयेत्, ते अतिग्रहत्वेन न भवन्ति, शेषाष्ट-
ष्टादशस्थानानि, एकद्वित्रिचतुष्पञ्चषट्सप्तनवदशैकादशत्रयोदशचतुर्दशपञ्चदशसप्तदशाष्टादशैकोनविंशति एकविंशतिद्विंशतिप्रकृत्या-
त्यक्तान्यष्टादश स्थानानि प्रतिग्रहत्वेन भवन्ति । भावनां अत्रापि सूत्रकार एव करिष्यतीति यावार्थः ॥ १२ ॥

सर्वसङ्क्रममतिग्रहाणां साधनादिरूपणायाह—

संक्रमणपडिगह्या एदमतद्दण्डमाण चउमेया । इगिवीसो पडिगहगो णणवीसो संक्रमो मोह ॥ १३ ॥
 व्याख्या—ज्ञानवरणवेदनीयान्तराणां सङ्क्रमाः प्रतिग्रहाश्चतुर्विधा भवन्ति । एकविंशतिप्रकृत्यात्मकः प्रतिग्रहः पञ्चविंशति-
 प्रकृत्यात्मकः सङ्क्रमो मोहनीये साधनादिचतुर्विधो भवति । एतदेव सस्वामित्वं भावयति—ज्ञानान्तराययोः सूक्ष्मसम्भारायावसानं
 यावत् जीवाः पञ्च पञ्चसु सङ्क्रामयन्ति, तदुपरि उभयाभावः । प्रतिपत्तः साधनादिभावना भागवत् । वेदनीयस्यान्यतरमन्यतरे
 सङ्क्रामति सूक्ष्मसम्प्रापं यावत्, यतः साम्प्रतिको बन्धस्तत्रैव, नोपरितनेषु । प्रतिपत्तः उभयोरपि सादिता, तत्स्थानममाप्तस्या-
 नादिना ध्रुवाश्रुवं तु भाव्यत् । सातस्य प्रतिग्रहता दशसु गुणेषु, पटसु सङ्क्रमो, विपक्षस्य एतदेव विपरीतमिति । अनादिमिथ्यादृष्टेः
 पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मकं सत्स्थानं भवति, तस्मान्मिथ्यात्वं न कयायमोहनीये सङ्क्रामयति, अतः पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मकं सङ्क्रम-
 स्थानं द्वाविंशतिबन्धकस्य मिथ्यादृष्टिमिथ्यात्वं विना एकविंशतिप्रकृत्यात्मकं प्रतिग्रहस्थानं भवति । एतदुभयमपि विशिष्टगुणमात्रौ
 सत्यामश्रुवं भवति तस्मात्प्रतिपत्तः सादि, तत्स्थानममाप्तस्थानादि ध्रुवाश्रुवं भावयति गायार्थः ॥ १३ ॥
 दंसणवरणे नवगो संक्रमणपडिगहो भवे एवं । साई अधुवा सेसा संक्रमण पडिगहदृष्टाणा ॥ १४ ॥

व्याख्या—दर्शनावरणे नवगो यः सङ्क्रमो नवक एव प्रतिग्रहकः स चतुर्विधो भवति, पञ्चविंशतिसङ्क्रमवत्संक्रमः
 एकविंशतिमतिग्रहवत् प्रतिग्रहो भावनीयः, किन्त्वनयोर्मिथ्यादृष्टिसास्वादनी स्वात्मिनौ । तेषाणि सङ्क्रमस्थानानि मतिग्रहस्था-
 नानि च साधुवाणि भवन्ति । गोत्रस्य यावदुच्चैर्गोत्रं नोद्वयति तावद् वेदनीयवद् भाव्यम् । चद्वलिते तु सङ्क्रममतिग्रहाभावो,

यास्तद्भक्तमशान्तम्, नीचगामस्यैव विपरातिमतिं गीर्थायः ॥ १४ ॥

णयच्छ चउनरेतुं नवगं संकमइ उवसमगयाणं । खवगाण चउसु छत्रं, दुइए मोहं अओ वोच्छं ॥ १५ ॥

व्याख्या—नवपटुचतुष्क्रमतिग्रहेणु नवकं सङ्क्रामति, सास्वादनं यावज्जन्तु नव सङ्क्रामन्ति, सम्यग्मिथ्याहोराश्या-
पूरणसहस्रैयमाणं यावत् तावदुभयेश्वरोः पटुसु नव सङ्क्रामन्ति, तस्मात् स्थानात्साम्परायान्तसमयं यावदुभयमेश्वरो
चतुष्क्रमतिग्रहे' नर सङ्क्रामन्ति । उपशान्तकषाये उभयाभावोऽतः पटुचतुष्क्रमणयोः प्रतियुक्ता साद्यश्रुवा । क्षपंक्रमेण्यो
स्त्यानर्दिनिभस्यस्थानात् मरुसम्परायान्तसमयं यावत् चतुष्के पटु सङ्क्रामन्ति । क्षीणकषाय उभयाभावोऽतः पटुक्रम-
सादिरधुनः सङ्क्रमो द्वितीदशमणि भवति । मोहनीयमतः परं कस्येदमिति गार्थः ॥ १५ ॥ सङ्क्रमस्थानभावनयाह—

लोभस्त असंक्रमणा उल्लणा खवणा उवसत्तण्हं । उवसंताण वि दिट्ठीण संकमासंक्रमा. नेया ॥ १६ ॥

व्याख्या—अन्तरकरणे श्रेण्योः सङ्क्रान्तोभस्यासङ्क्रमाद्धेतोः पणो सम्यक्सस्यमिथ्यात्वानन्तानुबन्धनं उल्लनतः,
क्षणतश्च सप्तानां सप्तानां रूपयस्यपण्येदवयव, उपशान्तानामपि ट्ठीनां सङ्क्रमाद्धेतोः सङ्क्रमा नेया-भावनया इति गार्थः ॥ १६ ॥

साम्तं भारयति-अष्टाविंशतिसङ्क्रमो न भवति, यतो दर्शनमोहनोयं चारिभोहनीये न सङ्क्रामति, अतो मिथ्यात्वं
मपनीय प्रतिग्रहने कृत्तं श्रेणाः सप्तविंशतिर्द्विंशतिप्रतिग्रहे सङ्क्रामति । सम्यग्यत्वे समुद्भूतिरे पटुविशतिर्द्विंशतिप्रतिग्रहे
सङ्क्रामति । ह्योरप्युद्भूतयोश्चार्दिमिथ्याद्युक्तौ पटुविशतिः सङ्भवति, तस्य मिथ्यात्वं आधारोपेत्यलभ्यं श्रेणाः पञ्चविंशति-

रेकाविंशतिप्रतिग्रहे सङ्क्रामति । चतुर्विंशतिर्न सम्भवति, यत्तच्चतुर्विंशतिसत्क्रमां सम्यग्दृष्टिः मिथ्यात्वं गतः स चावलिकामध्ये नऽनन्तानुबन्धिनः सतोऽपि सङ्क्रामयति, मिथ्यात्वे प्रतिग्रहे कृते त्रयोविंशतिः सङ्क्रामति, उक्तो मिथ्यादृष्टिः ।

गु. १ सास्त्रादनस्य दृष्टिचक्रं न सङ्क्रामतीति, पञ्चविंशतिसङ्क्रम एकाविंशतिप्रतिग्रहे सङ्क्रामति । गु. २

सं. २७-२६-२५-२३

प्र. २२-२२-२१-२२

सं. २५

प्र. २१

सम्यग्मिथ्यादृष्टेरपि दृष्टिचक्रं न सङ्क्रामतीति अष्टाविंशतिसप्तविंशतिसत्क्रमणः पञ्चविंशतिसङ्क्रमः, चतुर्विंशतिसत्क्रमणः एकाविंशतिसङ्क्रमः सप्तदशमतिग्रहे सङ्क्रामति । गु. १ भणितौ सास्त्रादनमिश्रौ । अविरतदेशविरतप्रत्ययप्रदानां तुल्याः संक्रमाः,

सं. २५-२१

प्र. १७-१७

प्रतिग्रहेषु विशेषः एतेषामुपशमदृष्टीनां यावदावलिका तावत्सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वयोः प्रतिग्रहतैव भवति, अतः पञ्चविंशतिसंक्रमः एकोनविंशतिपञ्चदशमतिग्रहेषु संक्रामति । तेषामेवावलिकापरतः सम्यग्मिथ्यात्वं उभयत्र भवत्यतः अविरतदेशविरतविरतरूपे सप्तविंशतिसंक्रमः तैवेव प्रतिग्रहेषु संक्रामति, तेषामेवाविरतादीनां उद्धृतानन्तानुबन्धिनां वेदकसम्यग्दृष्टीनां सम्यक्त्वे प्रतीत्यहत्वेन कृते त्रयोविंशतिसंक्रमः एकोनविंशत्यादिषु प्रतिग्रहेषु संक्रामति, मिथ्यात्वोभयत्र स्थितत्वात् । मिथ्यात्वे क्षपितेऽष्टादशचतुर्दशदशसु प्रतिग्रहेषु द्वाविंशतिः संक्रामति, यथा मिथ्यात्वस्ये मिथस्य प्रतिग्रहत्वा न भवति, ततोऽपि सम्यग्मिथ्यात्वे क्षपिते सम्यक्त्वस्य आपाराधेयत्वे नष्टे सप्तदशत्रयोदशनवप्रतिग्रहे चैकविंशतिः सङ्क्रामति ॥१६॥

पु ४ पु. ५ पु. ६-७ पु. ८
 सं. २७-२६-२३-२२-२१/२७-२६-२३-२२-२१/२७-२६-२३-२२-२१
 म. १९-१९-१९-१८-१७/१६-१६-१६-१६-१६/१६-१६-१६-१६-१६

अधेयिगतानां संक्रमोपसंहारायार्ह—

आमीसं पणुयीसो इगवीसो मीसगाउ जापुव्वो । मिच्छखवगे इवीसो मिच्छे य तिसत्तछव्वीसो ॥१७॥
 व्याख्या—आमीसं सम्यग्मिथ्यादृष्टं यावत्तच्चविज्ञातिसंक्रमो भवति । एकविंशतिसंक्रमः सम्यग्मिथ्यादृष्टेराभ्या-
 पूर्णकरणं यावद् भवति । मिथ्यात्वशपकेऽविरतदेशविरतसर्वविरतरूपे द्वाविंशतिसंक्रमो भवति । मिथ्यादृष्टाविरतादीनां च
 त्रयोविंशतिपद्विंशतिसंक्रमविज्ञातिसंक्रमाश्च भवन्ति, भावना प्रागभिहितैवेति गार्थार्थः ॥ १७॥

सरलप्रतिग्रहाणां भावनायार्ह—

खवगस्स संयंधविप उवसमसेठीएँ सम्ममोसजुया । मिच्छखवगे ससम्मा अद्वारस इय परिगहया ॥१८॥
 व्याख्या—सप्तसप्तस्य चारित्र्यमोहनीयसप्तस्य च स्वकीया आत्मीया कन्या एव सप्तदशचोदकनवाख्याः पञ्चचतुस्त्रिंश-
 रूपाश्च प्रतिग्रहा भवन्ति । उपशमयेष्वां उपशान्तदृष्टीनां पञ्चादशः सम्यग्मिथ्यात्वसम्पत्त्युक्ताः प्रतिग्रहा भवन्ति । सप्तदश-
 त्रयोदशनवव्याश्च उपशमसप्तसप्तप्रज्ञौ अवलिरूपसो यावत् न मिथ्यात्वं क्षीयते, तावच्चतुश्चतुक्ताः भवन्ति । मिथ्यात्वशपके
 सप्तदशादयः सम्पत्त्युक्ताः प्रतिग्रहा भवन्ति, इत्यनेन प्रक्रमेणाष्टादशचतुर्दशप्रतिग्रहा भावनीया इति गार्थार्थः ॥१८॥

सम्पत्तं सपरक्रेणिद्विधोपशमश्रेणीसङ्क्रमान् संसिप्य पञ्चचतुर्विधेरुपविग्रहेषु यथासम्पत्तं विभज्य दर्शयन्नाह —
दसगद्गारसगाई चउ चउरो संकमंति पंचंमि । सत्तडचउदसिगारसवारसठारा चउंमंमि ॥ १९ ॥

व्याख्या—दशकादयोऽष्टादशदयश्चत्वारः चत्वारः सङ्क्रमा दशैकदशदशत्रयदशष्टादशैरुनेनविंशतिवशतिएकवशति-
रूपाः पञ्चरूपविग्रहे सङ्क्रामन्ति । सप्ताष्टचतुर्दशैकादशदशदशाष्टादशसङ्क्रमाः सप्तापि चतुर्नपविग्रहे सङ्क्रामन्तीति गायार्थः ॥ १९ ॥

सं. १०-११-१२-१३-१८-१९-२०-२१ | ७-८-१४-१०-११-१२-१८
प्र. ५

तिणिण तिगाई सत्तड नव य संक्रमिगारस तिगंमि । दोसु छडड्डुंयव इमि एरुं दोयिग तिणिण एण॥ २० ॥
व्याख्या—त्रिचतुर्ण्यश्चसप्ताष्टनवैकादशसङ्क्रमाः सप्ताप्येते त्रिकषतिग्रहे सङ्क्रामन्ति । षडष्टद्विंशतश्चरुसङ्क्रमाः द्विक्रमतिग्रहे
सङ्क्रामन्ति । एकद्वित्रिपञ्चसङ्क्रमाश्चत्वारोऽपि एकप्रकृतिमतिग्रहे सङ्क्रामन्तीति गायार्थः ॥ २० ॥

मिथ्याष्टयादिसङ्क्रमाणां प्रतिग्रहान् अभ्युदरितपदसप्तमतिग्रहयोश्च सङ्क्रमान् योजहन्नाह—

यु १ सं. ३-४-५-७-८-९-११ | यु. १ यु. १
६-८-२-५-१-२-३-५
प्र. ३

पणवीसो संसारिसु इगवीसे सत्तरे य संकमंइ । तेरसचोइस छक्के बीसा छक्के य सत्ते य ॥ २१ ॥

व्याख्या—पञ्चविंशतिसङ्क्रमः संसारिजोवेषु भवति, मिथ्याष्टमिसादादनयोरैकविंशतिमतिग्रहे सम्पन्मिथ्याष्टद्वेः सप्तदश-
मतिग्रहे च सङ्क्रामन्ति, त्रयोदशचतुर्दशसङ्क्रमे चतुर्नन्यत्वरूपशेषाष्टाष्टादशसङ्क्रमाः षड्मतिग्रहे सङ्क्रामन्तः । तस्यैव षट्क

सप्तमे च मतिग्रहे विंशतिसहस्रमाः सङ्क्राम्यतीति माथार्थः ॥ २१ ॥

गु १-२-३ गु ९ गु. ९

सं. २५-२५-२५ २०१३-१३ २०

प्र. २१-२१-१७ ६ ७

पायीसे गुणवीसे पण्णरसेकारसेसु छञ्चीसा । संकमइ सत्तवीसा मिच्छे तह अविरयाईणं ॥ २२ ॥

व्याख्या—मिथ्यादृष्टेः दार्ढ्यनिमित्तग्रहे, अचिरतस्यैकेनविंशतिप्रतिग्रहे, देशविरतस्य पञ्चदशमतिग्रहे, प्रमत्ताप्रमत्तयोरैकादशमतिग्रहे एवविंशतिसङ्क्राम्य सङ्क्राम्यतीति माथार्थः ॥ २२ ॥

गु. १-४-५-१-७

सं. २४-२४-२४-२४-२४

प्र. २२-२२-२२-२२-२२

पायीसेगुणचीते, पण्णरसेयकारसे य सत्ते य । तेयीसा संकमई, मिच्छा विरयाइपाण कमा ॥ २३ ॥

व्याख्या—मिथ्यादृष्टेर्द्विविंशतिप्रतिग्रहेः विरतदेशविरतमत्ताप्रमत्तापूर्वाणां एकेनविंशतिपञ्चदशमतिग्रहेषु व्यपश्रमपुनरागतदृष्टेः वादरस्य सप्तप्रतिग्रहे त्रयोविंशतिः सङ्क्राम्यतीति माथार्थः ॥ २३ ॥

गु-१-४-५-६-७-८ व. व. ९

सं-२३-२३-२३-२३-२३-२३ २३

प्र-२२-२२-२२-२२-२२-२२ ७

अद्वारसचौइ ससत्तगेसु घाचीस खीणमिच्छाणं । सत्तरसतेरनयसत्तगेसु इगिबीस संकमई ॥ २४ ॥

व्याख्या—श्रेष्ठदशमदृष्टदशमतिग्रहेषु अचिरतादीनां मिथ्यात्वक्षये दार्ढ्यनिमित्तः सङ्क्राम्यति, लोभस्यासङ्क्राम्यपञ्चमश्रेण्या दार्ढ्यनिमित्तः सङ्क्राम्यति, एतेष्वेव खीणसहस्रेषु श्रेष्ठदशमदृष्टदशमतिग्रहेषु प्रमादेकविंशतिः, नहुत्समेवेदे व्यपश्रमने

उपशमश्रेण्यां सप्तप्रतिग्रहे एकविंशतिः सङ्गायतीति गायार्थः ॥ २४ ॥

गु. B ५ ६-७ उ. उ-९
सं २२-२१ २२-२१ २२-२१ २२-२१
प्र. १८-१७ १८-१३ १०-९ ७-७

साम्प्रतं क्षपकश्रेणिसङ्क्रामप्रतिग्रहप्रतिपादनायाह—

दसगाह चडक्कं एकवीसस्वगसस संकमहि पंचे। दश चत्तारि चउक्के तिसु तिणिण दु दोसु एक्केक्कां॥ २५॥

व्याख्या—दशकादयश्चत्वारः सङ्क्रामाः दशैकादशद्वादशत्रयोदशप्रकृत्यात्मका एकविंशतिसङ्क्रामश्च पञ्च प्रतिग्रहे वादरक्षपकस्य सङ्गामन्ति । दशचतुष्क सङ्क्रमो स एव वादरः चतुष्कप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति । त्रिकसङ्क्रम त्रिकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति, द्विकसङ्क्रम द्विकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति, एकप्रकृतिसङ्क्रमं एकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयतीति गायार्थः ॥ २५ ॥

एतदेव भावयति—क्षपितसप्तः क्षपकश्रेणी करोत्यतो वादरोऽन्तर्मुहूर्तं यावदेकावर्थातः पञ्चकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति । ततो पश्चात्तुष्टकायाप्तये अन्तर्मुहूर्तं नयोदश तस्मिन्नेव पञ्चकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति । ततस्त्रयोदशानामन्तरकरणे कृते सञ्ज्वलन-
जोभन्यागन्तुमात् द्वादशान्तर्मुहूर्तं पञ्चकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति । ततो ननुसकवेदे क्षपिते एकादश पञ्चकप्रतिग्रहेऽन्तर्मुहूर्तं सङ्क्रामयति । नतः त्रीवेदे क्षपिते दशान्तर्मुहूर्तं यावत्पञ्चकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति । ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थित्यां समयोनव्याव-
लिमाशेषार्थां प्रतिग्रहता न भवति, त (ता) एव दश चतुष्कप्रतिग्रहे समयोनव्यावलिकाकाल सङ्क्रामयति । ततो हास्यादिपदे क्षपिते चत्वारि (चत्वारः समयोन) व्यावलिकाकाल तस्मिन्नेव चतुष्कप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति । ततः पुरुषवेदे क्षपिते तत्कालमेव
त्रैरास्य प्रतिग्रहो नष्टं चतुर्नयकोऽन्तर्मुहूर्तं त्रिकसङ्क्रमं त्रिकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति । ततः क्रोधस्य बन्धेऽपगते समयो-

नन्यारात्रिरागोपायां प्रथमस्थितौ विक्रमव्यक्तस्य मानप्रतिग्रहणा नश्यति, द्विषसङ्क्रममन्तर्गुह्यै यावद्विकप्रतिग्रहे सङ्क्रामयति, ततो माने क्षपिते मायायाः प्रतिग्रहत्वेऽप्यगते मायां संज्वलनलोपरूपे प्रतिग्रहे अन्तर्गुह्यै सङ्क्रामयत्यनेन विधिना भावना कार्या इति । साम्प्रतं क्षपितसङ्क्रमशेषमुपशुभ्रेण्यां सङ्क्रमप्रतिग्रहान् योजयन्नाह—

अद्वाराङ्गुलपत्रं पन्थे अद्वार्याण्यकारा । चउत्सेवकारसनवअड तिगे दुगे अट्टुण्णंच ॥ २६ ॥

व्याख्या—अष्टादशोदिसङ्क्रमणवृत्तं अष्टादशकोनविंशतिविंशत्येकविंशतिप्रकृतिरूपं पञ्चमकृतिग्रहे सङ्क्रामति । अष्टादशोदिसङ्क्रामसङ्क्रामकृतिग्रहे सङ्क्रामन्ति । एकादशमवाष्टसङ्क्रामाः त्रिक्रमतिग्रहे सङ्क्रामन्ति । अष्टपदसङ्क्रामा द्विक्रमतिग्रहे सङ्क्रामन्तीनि मायार्यः ॥ २६ ॥

पण तिणिण दौणिण एक्के, उवसमसेदीए लइयदिद्विस । इयरस्स उ दा देसुं सत्तसु वीसाइ चत्तारि ॥२७॥

न्याल्या-अस्यां श्रेण्यां गायार्थं सम्बध्यते, पञ्चविहिसङ्क्रमाः एकप्रतिग्रहे सङ्क्रामन्ति, उपश्रमश्रेण्यां सायिकदष्टरेवं सङ्क्रामप्रतिग्रहा भवन्ति । एतदेव भावयति-सप्तके श्रुपिते य उपश्रमश्रेणीं करोति स एकविंशतिसङ्क्रमां भवति, स चान्तर्मुहूर्तं पञ्चके एकविंशति सङ्क्रामति, ततोऽन्तरकरणे कृते सञ्चलनलोभस्यासङ्क्रमाद् विंशतिसङ्क्रमाः पञ्चकेऽन्तर्मुहूर्तं सङ्क्रामति । ततो ननु सङ्क्रवेदे उपश्रान्त एकोनविंशतिः पञ्चकेऽन्तर्मुहूर्तं सङ्क्रामति । ततः स्त्रीवेदे उपश्रान्ते श्रादश्च पञ्चकेऽन्तर्मुहूर्तं सङ्क्रामन्ति । ततो पुरुषवेदस्य समयो-नद्यालिकान्श्रेण्यां प्रथमस्थितौ प्रविशद्वाऽप्यगच्छति, ततश्चतुष्क्रमतिग्रहो भवति, तस्मिन् त (ता) एवाष्टादश समयोनद्याबलि-क्रामां सङ्क्रामन्ति । ततो हास्यादिपदके उपश्रान्ते द्वादश तस्मिन्नेव चतुष्क्रमतिग्रहे समयोनद्याबलिकाल सङ्क्रामन्ति ।

ततः पुरुषवेदे उपशान्ते एकादश चतुष्कप्रतिग्रहेऽन्तर्गृहं च सङ्क्रामन्ति, ततः सञ्जलनक्रोधस्य समयोनत्र्यावलिक्राशेषायां प्रथमस्थितौ
 प्रतिग्रहताऽप्याच्छाद्य, ततस्त (ता) एवैकादश त्रिकप्रतिग्रहे समयोनत्र्यावलिकाकालं सङ्क्रामन्ति । ततः क्रोधद्वये उपशान्ते नव
 त्रिकप्रतिग्रहे समयोनत्र्यावलिकाकालं सङ्क्रामन्ति । ततः सञ्जलनक्रोधे उपशान्ते अष्टौ त्रिकप्रतिग्रहेऽन्तर्गृहं च सङ्क्रामन्ति । ततः
 सञ्जलनमानस्य समयोनत्र्यावलिक्राशेषायां प्रथमस्थितौ प्रतिग्रहता गच्छति, ततस्त(ता) एवाष्टौ द्विक्रमप्रतिग्रहे समयोनत्र्यावलिकाकालं
 सङ्क्रामन्ति । ततो मानन्द्वये उपशान्ते षट् तस्मिन्नेव द्विक्रमप्रतिग्रहे समयोनत्र्यावलिकाकालं सङ्क्रामन्ति । ततः सञ्जलनमाने उपशान्ते पञ्च
 द्विक्रमप्रतिग्रहे सङ्क्रामन्ति । ततः सञ्जलनमायायाः समयोनत्र्यावलिक्राशेषायां प्रथमस्थितौ प्रतिग्रहताऽप्याच्छति, ततस्त (ता)
 एव पञ्च सञ्जलनलोभप्रतिग्रहे समयोनत्र्यावलिकाकालं सङ्क्रामन्ति । ततो मायाद्विके उपशान्ते त्रिक्रमप्रतिग्रहे सङ्क्रामन्तलोभ-
 प्रतिग्रहे समयोनत्र्यावलिकाकालं सङ्क्रामयति । ततः सञ्जलनमायोपशये गद्यमलोभद्विकं तस्मिन्नेव सञ्जलनलोभप्रतिग्रहेऽ-
 न्तर्गृहं च सङ्क्रामति । एते षाट्कर्तव्यगस्यान्वसमये लोभद्विकोपशयः, ततः सङ्क्रामप्रतिग्रहभागः, सूक्ष्मस्यान्वसमये सञ्जलनलो-
 भस्योपशयः क्षीणस्तप्तत्स्योपशयभेदा भावनीय इति । भविता क्षीणस्तप्तत्स्योपशयभेदी । उपशान्तवर्तनस्योपशयभेदायां संयम
 प्रतिग्रहान् गोजयन्ताह—“ इयस्सत्तव दो दोस्तु सत्तसु चीत्ताद् वच्चारि ” मायापञ्चार्दस्य व्याख्या—इतस्स्योपशान्तदृष्ट्युपशामकस्य
 द्विक्रमप्रतिग्रहे दृष्टगत्समके दृष्टिद्विकं सङ्क्रामति । तस्मिन्नेव द्विक्रमप्रतिग्रहे विवश्यादयश्चत्वारः सङ्क्रामा निशत्येकनिशतिदाविशतिपयो निशतिरूपाः
 गद्यमायादीनि मायार्थाः ॥ २७ ॥

७५५ श्रीगणेशोत्तरगोरेणारस य वस व पंचमि । वस अष्ट सत्त चउते तिगंमि सगपंच चउते य ॥ २८ ॥

ध्यास्या—पदमतिग्रहे विभक्तिचतुर्दशनयोदशसङ्ख्या सहकामन्ति । प्रयोदशैकादशदशसङ्ख्याः पञ्चकमतिग्रहे सङ्ग्रामन्ति । दशाष्टसप्तसङ्ख्याभ्यस्तुल्यमतिग्रहे सङ्ग्रामन्ति । सप्तञ्चतुःसङ्ख्या त्रिकमतिग्रहे सङ्ग्रामन्तीति गार्थार्थः ॥ २८ ॥

एतदेव धृतिभारो भारयति—अष्टाविंशतिसत्कर्मां सप्तक प्रथममुपशम्य तव उपशयश्रेणीं करोति, ^१ अणदसणपुंसिस्थी शतिरयथात् । केचिद्वदन्ति अस्मानुगन्धिनः सङ्ख्येयं दर्शनत्रिकमुपशम्यथोपशयश्रेणीं करोति, उच्यतेऽप्यदोषः, यतः—उभयत्रापि तेषां सङ्ख्यमतिग्रहता न भगति, ततश्चतुर्विंशतेः सम्यत्त्वं प्रतिग्रहत्वे कृत सम्यग्मिथ्यात्वमुपशय व्यवस्थापितम्, अनेन कारणेन पञ्चन्यस्तस्य सप्तमतिग्रहे न्योर्विंशतिः सङ्ग्रामन्ति । ततोऽन्तस्करणे कृते सञ्चलनलोभस्यासङ्क्रमाद् द्वाविंशतिः सङ्ग्रामन्ति । ततो नृपसङ्ख्येये उपशान्ते एकविंशतिः सङ्ग्रामन्ति । ततः स्त्रीवेदे उपशान्ते विंशतिः तत्रैव सप्तकेऽन्तमुहूर्ते सङ्ग्रामन्ति । ततः पुरुषवेदस्य समयोनन्यावलिकोशोपायां प्रथमस्थितौ प्रतिग्रहताऽप्यगच्छति, सैव विंशतिः सञ्चलनदृष्टिद्विकात्मके पदरूपमतिग्रहे समयोनन्यावलिकोशे (काकाल) सङ्ग्रामन्ति । ततो हास्यादिपट्टके उपशान्ते चतुर्दश समयोनन्यावलिकाल (समयोन) श्यावलिकोशोपायां प्रथमस्थितौ प्रतिग्रहताऽप्यगच्छति, पञ्चकमतिग्रहे व (ता) एव त्रयोदश समयोनन्यावलिकाल सङ्ग्रामन्ति । ततः प्रथमक्रोधद्वये उपशान्ते एकादश समयोनन्यावलिकाल पञ्चसु सङ्ग्रामन्ति, ततः सञ्चलनक्रोधे उपशान्ते दश पञ्चस्तेऽन्तमुहूर्ते सङ्ग्रामन्ति । ततः सञ्चलनमानस्य समयोनन्यावलिकोशोपायां प्रथमस्थितौ प्रतिग्रहताऽप्यगच्छति,

१ भगताः नृपस्य पदं न नृपस्य च ।

त (ता) एव दश समयोनद्यावलिकालं चतुष्क्रमतिग्रहे सङ्क्रामन्ति । ततो मध्यमगानद्वय उपशान्तेऽष्टौ चतुष्क्रमतिग्रहे समयोनद्यावलिकालं सङ्क्रामन्ति । ततः सञ्ज्वलनमाने उपशान्ते सप्तान्तमुहूर्त्तं चतुष्क्रमतिग्रहे सङ्क्रामन्ति । ततः सञ्ज्वलनमायायाः समयोनद्यावलिकालशेषायां प्रथमस्थितौ प्रतिग्रहता अपगच्छति, ततः स (ता) एव सप्त त्रिक्रमतिग्रहे समयोनद्यावलिकालं सङ्क्रामन्ति । ततः मध्यममायादिके उपशान्ते पञ्च तस्मिन्नेव त्रिक्रमतिग्रहे समयोनद्यावलिकालं सङ्क्रामन्ति, ततः सञ्ज्वलनमायायां उपशान्तायां चतस्रः तस्मिन्नेव त्रिक्रमतिग्रहेऽन्तमुहूर्त्तं सङ्क्रामन्ति । ततो मध्यलोभादिके उपशान्ते च यादृकरूपायुगस्थानेऽपगते सूक्ष्मलोपस्थाधाराश्रयेत्येऽपगते सम्यक्सम्यग्मिथ्यात्वयोर्मिथ्यात्वं सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे सङ्क्रामति, सूक्ष्मोपशान्तकालं यावद् । अस्या मणने उक्ता सङ्क्रामतिग्रहभावेनेति । मिथ्यादृष्टि-
सास्यादनसम्यग्मिथ्यादृष्टीनां प्रतिग्रहाः सत्यत्वाद् मुगमाः, शेषाणां प्रतिग्रहस्वामित्वमाह—

इगुणयीसपद्वरैकारसाह्मितितिसंमदेसविरयाणं । सत्तपणाह उ पंच व पडिगहगा उभयसेटीसु ॥ २९ ॥

व्याख्या—एकोनविंशत्यष्टादशसप्तदशमिग्रहास्तयोऽभ्यवितस्य भवन्ति । पञ्चदशचतुर्दशत्रयोदशमतिग्रहाः त्रयोऽपि देशवितस्य भवन्ति । एकादशदशनमतिग्रहास्तयोऽपि प्रसचाप्रमचयोर्भवन्ति तुष्टाब्दादुपशान्तदृष्टेः एकादश क्षीणदृष्टेर्नवापूर्वकर-
णस्य भवन्ति । तस्मादि पट्प्रतिग्रहाः सप्तपट्पञ्चचतुस्त्रिद्विपञ्चकृत्यात्मका उपशमश्रेण्यां भवन्ति । पञ्चादशः पञ्चमतिग्रहाः पञ्चचतु-
स्त्रिंशेरूपप्रकृतिरूपाः क्षपकश्रेण्यां क्षीणदृष्टेः उपशमश्रेण्या च भवन्तीति गार्थः ॥ २९ ॥

भणिता मोहनीपक्वव्यता, नास्त्रोऽभिधीयते, अत्र द्वादश सत्स्थानानि, तनुल्यानि च सङ्क्रामस्थानानि । कयं ? सकलमकृति-

समुदायोऽस्य श्रुतशतं तत्प्रथमं सत्स्थानम् । एतदेव तीर्थक्षेत्रजितं व्युत्पन्नं भवति । अथवा आहारकसप्तकवर्जितं पणवतिः । अथवा आहारकसप्तकवर्जितं पञ्चनवतिर्भवति । एतत्प्रथमचतुष्टयसंज्ञं सचतुष्टयम् । सङ्क्रमस्थानान्यपि चत्वारोऽन्ये । प्रथमचतुष्टयात् त्रयोदशमकृतिस्ये सप्तकश्रेण्या द्वितीयचतुष्टयसंज्ञं सचतुष्टयं भवति, तस्यैकोननवविंशतीतिद्वितीयरूपम् । अमीषां नवतिष्वशो-
तिसत्स्थाने सङ्क्रमे न सम्भवतः, शेषे द्वे संभवतः । पञ्चनवतदेवद्विके उद्धलिते त्रिनवतिर्भवति । तस्या अपि वैक्रियसप्तके सप्तकद्विके उद्धलिते चतुरशीतिर्भवति । तस्या अपि मनुष्यद्विके उद्धलिते द्वाशीतिर्भवति । एतदश्रुतसंज्ञं सन्निकं संक्रमे भवति, किन्तु द्वाशीतिः यद्यपि प्रकृतिभेदेन व्यवस्थिताः तथापि सङ्ख्यातुल्यत्वात् पृथक् सत्स्थानं न भवति । एवमष्टौ संक्रमस्थानानि । नवाष्टौ सत्स्थाने यद्यपि स्ताः तथापि संक्रमं प्रति न भवतस्ते, यतोऽयोगिस्थाने, तत्र च नाप्यवर्मणो वन्यं विना प्रतिग्रहापि नास्ति, प्रतिग्रहं विना तु सङ्क्रमो भवति, तस्मात् सत्स्थानवाङ्मनि चत्वार्यन्यानि सङ्क्रमस्थानानि एकोचशतचतुर्दशपञ्चाशीत्येकाशीतिरूपानि भवन्ति, अष्टौ भवतिप्रशः । त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिपट्विंशतिपष्टाविंशत्येकोनविंशतिपञ्चदशकविंशदेकप्रकृत्यात्मकाः, यतो वन्यसमास्तेऽभिहिता रतिः । साम्प्रतं ये यत्र प्रतिग्रहं मङ्गलाः सङ्क्रामन्ति, तत्संस्थापित्वानाह—

पदमचङ्गं तित्थयरवज्जियं अयुवसंततियजुत्तं । तियणल्लवीसेसुं संकमति परिगहेसु तिसु ॥ ३० ॥

व्याख्या—प्रथमचतुष्टयं तीर्थद्वारापलक्षितसत्स्थानद्विकवर्जितं अश्रुतस्थानत्रिकयुक्तं किमुक्तं भवति व्युत्पन्नशतपञ्चनवतित्रिनव-
तित्चतुरशीतिद्वयतीसङ्क्रामाः त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिपट्विंशतिपष्टाविंशत्येव पञ्चापि प्रत्येकं सङ्क्रामन्तीति गार्थार्थः ॥ ३० ॥

यया सङ्क्रामाः सङ्क्रामन्ति तथा भावयति—अप्यपि सङ्क्रामायोग्यां त्रयोविंशतिं वदतां एकद्वित्रिचतुष्टयेन्द्रियतिरश्चां

त्रयोविंशतिमतिग्रहे, अथवा पर्याप्तैकेन्द्रियाण्यस्तद्विचित्रतुष्यन्नेन्द्रियतिथ्वपायोग्यामेतेषामेव पञ्चविंशतिवद्धानानां पञ्चविंशति-
प्रतिग्रहे, अथवैषामेव पर्याप्तैकेन्द्रियमायोग्यां पङ्क्तिविंशतिवद्धानानां पङ्क्तिविंशतिप्रतिग्रहे, नुत्तरशतपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिव्यशीति-
सङ्ख्याः पञ्चापि तत्तत्सत्कर्मणां सङ्क्रामन्ति । नुत्तरशतपञ्चनवतिसङ्क्रमौ देवाः तत्तत्सत्कर्मणः पर्याप्तैकेन्द्रियमायोग्यं
पङ्क्तिविंशतिवन्धं पञ्चविंशतिवन्धं च वद्धानास्तयोः प्रतिग्रहयोः सङ्क्रामयन्ति । त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिपङ्क्तिविंशतिप्रतिग्रहेषु
प्रागुक्तप्रायोग्येषु नुत्तरशतपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिसङ्ख्यान् मनुष्याः तत्तत्सत्कर्मणः तत्तद्धानाः प्रत्येकं सङ्क्रामयन्ति ।
उक्ता त्रिपञ्चपङ्क्तिविंशतिमतिग्रहेषु सङ्क्रमणयोग्या, शेषेणैव—

पदमं संतचक्रं इगितीसे अपुवतिगजुयं तं तु । गुणतीसतीसपदं जसहीणा दो चउकजसे ॥ ३१ ॥

व्याख्या—प्रथमं सचतुष्टयं एकत्रिंशत्प्रतिग्रहे सङ्क्रामति । तदेव प्रथमसचतुष्टयं अधुवसत्रिकुत्तं एकोनत्रिंशत्त्रिंशत्प्रतिग्रहयोः
सङ्क्रामति । यशःकीर्याः प्रतिग्रहं कृत्वा तद्वीनं प्रथमचतुष्टयं द्वितीयचतुष्टयं च यशःकीर्यप्रतिग्रहे सङ्क्रामतीति गार्थः ॥ ३१ ॥
एतदेव भावयति—एकत्रिंशद्द्वन्द्वस्य प्रथमप्रतस्तत्पूर्वकरणस्य वा वन्धवलिङ्गायां गतायां एकत्रिंशत् प्रतिग्रहे व्युत्तरशतं सङ्क्रामति ।
वन्धवलिङ्गायामनपगतायां तस्मिन्नेव प्रतिग्रहे पञ्चनवतिः सङ्क्रामति । पूर्वं त्रिंशद् द्वन्द्वं वध्वा पश्चादेकत्रिंशद्द्वन्द्वस्य प्रथमप्रतस्तत्पूर्व
पूर्वकरणस्य वा यावद्वन्धवलिङ्गा नापगच्छति, तत्रादेकत्रिंशत्प्रतिग्रहे नुत्तरशतं सङ्क्रामति । तीर्थङ्करसहितमेकोनत्रिंशद्द्वन्द्वं पूर्वं
वध्वा पश्चादेकत्रिंशद्द्वन्द्वस्य आहारकस्तत्कस्य वन्धवलिङ्गायामनपगतायां एकत्रिंशत्प्रतिग्रहे पण्णवतिः सङ्क्रामति । इदानीं
त्रिंशदेकोनत्रिंशत्प्रतिग्रहयोः यावता क्रियते-देवो मनुष्यप्रायोग्यं तीर्थङ्करोपलक्षितं त्रिंशद्द्वन्द्वं वद्धानः व्युत्तरशतसत्कर्म त्रिंशत्प्रतिग्रहे

[illegible]

देवक्रियादेकमतिग्राहणां योजनोक्ता । अष्टाविंशतिमतिग्राहस्याह—

पदमचउकं आहल्लवज्जियं दो अणिच आहल्ला । संकमहि अट्ठवीसे सामी जह् संभयं नेया ॥ ३२ ॥

व्याख्या—प्रथमचतुर्कं आद्यस्तस्यानन्युत्तरशतवृत्तवर्जितं द्वे आये अध्वस्थाने अभी पद्याप्यष्टाविंशतिमतिग्राहे सहक्रामन्ति, स्वामिनो पयासभवं नेयाः—नेतव्याः इति, अथवा स्वबुद्ध्या शेषा ज्ञातव्या इति गामार्थः ॥ ३२ ॥

एतदेव वृत्तिशारे भावयति—मिथ्याद्वष्टिः 'सम्यग्मिथ्याद्वष्टिर्वा देवगतिप्रयोगमष्टाविंशतित्वग्यं यद्गाना ऋतुरशतपञ्चनवति-सत्कर्म'ऽष्टाविंशतिमतिग्राहे ऋतुरशतं पञ्चनवति वा सहक्रामयति । सम्पन्दष्टिर्मिथ्यात्वं गतो नरकप्रयोगमष्टाविंशतिवन्धं यद्गानः पण्यनवतिं अष्टाविंशतिमतिग्राहे सहक्रामयति । ऋशीचित्तकर्मांस्तत्प्रसः शेषतिरथां भवं प्राप्ताः समनुष्यद्विकं यद्व्या चतुरशीतिस-त्कर्म जातस्तदन्तर्मुहूर्त्तपरतः परावर्यं नरकप्रयोगं वा देवप्रयोगं वा अष्टाविंशतित्वग्यं यद्गति, यन्धावलिका यावन्नापयच्छति, तावदष्टाविंशतिमतिग्राहे चतुरशीतिं सहक्रामयति । यन्धावलिकामाप्तीतायां तस्मिन्नेवाष्टाविंशतिमतिग्राहे त्रिनवतिं सहक्रामयति ।

एतदुक्ताह परः—

संकमइ नणपगइ पगतीभो पगतिसंकमे दलियं । ठितिअणुभागा चेवं ठंति तह्दा तयणुरूथा ॥ ३३ ॥

व्याख्या—सङ्कामतिं नान्यां प्रकृतिं प्रतिग्राहरूपं सङ्कामकृतिवो दलितं परमाणुरूपं प्रकृतिसङ्करो । स्थित्यनुभागव्यवयेमेव, स्थितिसङ्करोऽपि स्थितिः न सहक्रामयति । अनुभागसङ्क्रमेऽप्यनुभागो न सहक्रामति । यदि परं स्वप्रकृतिस्था एवानुभागपरमा-

१ सम्यग्मिथ्याद्वष्टि इह पृथक्कारावयः ।

पणः प्रतिग्रहप्रकृतित्वरूपेण तिष्ठन्ति । यदि पुनः समक प्रकृतिसङ्क्रमादिषु दल परमाणुरूपं सक्रामयति, ततः प्रदेशसङ्क्रमस्य वैप-
र्धम्, न सङ्क्रामयति चेत् ? ततः प्रकृतिसक्रमादिपणने व्यर्थः कपोलव्यायाम इति । एतच्चूलाहार्यार्थः भद्र ? न वेत्ति तत्र अभी-
प्रकृतित्वस्त्यनुभागप्रदेशसक्रमा. कथा वा उदया वा समक समकाल प्रभवन्ति, तत्कथनं चैककालं वक्तुं न शक्यते, वाचःक्रम-
वर्जितात्, समकालवचने च प्रकृतिसङ्क्रमे परमाणुरूपं दलसङ्क्रम को निवारयति ? किन्तु चतारोऽपि सक्रमाः सविषयप्रामाण्येन
व्यवस्थाः प्रकृतिसङ्क्रमे सख्याभावात्स्यैव प्राधान्यम्, इत्यप्रकृतिवियस्यः सक्रामन्ति, कालानुभागरपरमाणुरोऽत्र सन्तोऽप्युपसर्ज-
नभूताः । स्थितिसक्रमे कालस्य प्राधान्यम् । अनुभागरसक्रमे यद्यनुभागः प्रदेशभिन्नो नास्ति, तथापि तन्मात्रस्यैव प्राधान्यम् ।
प्रदेशसक्रमेऽपि प्रदेशानामेव कालरसादिनिरपेक्षाणां प्राधान्यमेव स्थिते कोऽत्र दोष इति गार्थार्थः ॥ ३३ ॥

भूयोऽप्याह परः—

दलियरसाणं जुत्तं मुत्तत्ता अण्णभावसंक्रमण । ठितिकालस्स न एवं उउसंक्रमणंपि य अहुद्ध ॥ ३४ ॥

व्याख्या—परमाणुरसायोः युक्तमन्यद्भावसक्रमणं पृथिवीजलयोस्त्रि मूर्त्तत्वात्, स्थितिकालस्यैव न घटते, अपूर्त्तत्वादाकाश-
स्यै, अन्यभावाभावे च स्थितिसक्रमस्य वैधर्म्यमिति । आहार्यार्थः—‘उउ संक्रमणं व अहुद्ध’ अपूर्त्तस्यापि कालस्य सक्रमो
लोकेऽप्यदुष्टो यथा, यतोऽन्यस्मिन्नुत्तान्तर्यदुष्टानुभावो दृश्यते, पिचादिप्ररूपात् तस्य पुण्यफलादित्तद्भावाच्च न दोषः कश्चिदिति
तार्थार्थः ॥ ३४ ॥ प्रकृतिसक्रमः समाप्तः ॥

प्रकृतिसक्रमं नरुणसामान्यमपराधत्वं स्थितोत्प्रेषलक्षणमाह—

उदहणं च ओवःणं च पमर्निचरंमि वा नयनं । वने च अग्ने वा जं संतामो इड्डिईए ॥ ३५ ॥

व्याख्या—उद्वर्तनं वा स्वप्रकृतौवेव स्थितेः दीर्घीकरणं, अपवर्तनं च स्वप्रकृतौवेव स्थितेः द्वीस्त्रीकरणं प्रकृत्यन्तरे वा स्थितेर्नयनं तद्योत्तरप्रकृतीनामेव भवति, उद्वर्तनापवर्तनसङ्क्रमां तु उपयोरपि भवतः, वन्वे वा अवन्वे वा यद् भवति सङ्क्रम इति । अयं स्थितेः त्रिविधः इत्येवमभिहिते आह परः—भो ! भो ! अमूर्तस्य कालस्याकाशास्येवोद्वर्तनापवर्तनान्यत्रनयनानि न घटन्ते, आहार्चार्थः इत्स्वस्थितिकालोपलक्षिताः कर्मपरमाणवो यदशुभपरिणामजनिताभिनवस्थितिसमयेषु न्यवस्थाप्यन्ते तदुद्वर्तनं, यत्पुनः दीर्घस्थितिपरमाणून् शुभेन परिणामेन स्वाघस्तनस्थितिषु निवेशयति तदपवर्तनम्, यत्पुनः सङ्क्रमप्रकृतिस्थितिसमयस्या कर्मपरमाणवः प्रतिग्रहप्रकृतौ सङ्क्रमप्रकृतिदुल्यासु स्थितिषु नीत्वा निवेशयन्त इत्येषः प्रकृत्यन्तरनयनसङ्क्रमो, यथा ‘ मञ्चाः क्रोशन्ति ’ इत्यनेन न्यायेन तस्मिन्परमाणुसङ्क्रमाद् स्थितिसङ्क्रमोऽभिधीयते इति गार्थार्थः ॥ ३५ ॥

उक्तदृष्टव्यमिदं स्थितिसङ्क्रमपरिवापनार्थमाह—

जासि वंधनिमित्तो उक्कोसो वंध मूलपगईणं । ता वंधुक्कोसाओ सेसा पुण संकुमुक्कोसा ॥ ३६ ॥

व्याख्या—यासां वन्धहेतुक उक्तदृष्टो वन्धो भवति मूलप्रकृतीनां ताः प्रकृतयो वन्धोक्तृष्टाः, शेषाः सङ्क्रमोक्तृष्टा इति, कास्ता नारकविधिद्विके आद्यन्तजंती औदारिकवैक्रियकर्मगायन्ताशुभमौग्युल्लघुसप्तकानि ३५ षष्ठे संहननसंस्थाने अशुभविहायोगतिः स्यादरं त्रसादिचतुष्टयमस्तिरादिपङ्क एताः नाम्नः पञ्चपञ्चाशत् नीचैर्गोत्रमसातं षोडश कृपायाः, मिथ्यात्वज्ञानदर्शनावरणान्तरायायुष्मत्सकलप्रकृतयश्चैताः सर्वासप्तनवतिः वन्धोक्तृष्टाः, आह तृतीयद्वारे आयुष्मकाणि चतसृणामपि

संज्ञानां साधनानि कृतान्यत्र तु यन्थोत्कृष्टान्युक्तान्येवं निरोधः, अत्रोच्यते सदधिकारं प्रकृत्यन्तरसमूहं चाङ्गिकृत्य संज्ञाकरणं
व्यगमिति तत्र न कृतं, अत्र तु उद्धर्तव्यवर्तनाधिकारे सार्यकृत्वात् कृतमिति न दोषः । शेषाः देयमनुद्विके रिक्तलेन्द्रिय-
मनुद्विके आहारसप्तकं पञ्च पञ्चागानि संश्लेषनस्यनानि नील तिक्त शुभशर्णकादवकं च शुभमिहायोगतिः दीर्घरुं स्थिरा-
दिभिर् नर नोक्तगतायाः सम्यक्त्व सम्यग्मिथ्यात्व सादृश्वर्गोत्रमित्येता एकरुष्टिः सङ्गोत्कृष्टा इति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥

पञ्चुष्मोसाण ठिर्द्वि, मोचुं दो आवली उ संक्रमद । सेसा इपराण पुणो आवलियतिगं एमोत्तूणं ॥ ३७ ॥

प्याख्या—मन्थोत्कृष्टानां उत्कृष्टतः उत्कृष्टास्थितिरवलिकारद्विकं सुकृता शेषाः संक्रामति, यतो यद्धा सती यन्थावलि-
कायां गतायां तदक्रामति, उदयावलिका संकरणासाभ्येति कृता न संक्रामत्येव, इतरासां संक्रामोत्कृष्टानां पुनरावलिकाराप्रयं
यन्थास्रमादयसश्च सुत्वा शेषा स्थितिः संक्रामयति, आह—परो यन्थसंक्रमो संपदं भवति, अतः साधारणा एतेषावलिका
भवति, न भिन्ना एवमसापि ग्रासलिकाहीना मक्रामति, न वेत्ति भद्र । सद्भ्रात, नररुद्विकस्य कन्थोत्कृष्टस्य वा यद्धा उत्कृष्टा
स्थितिः सा यन्थावलिकाहीना मिथ्यादृष्टिः मनुजद्विकं यन्थोत्कृष्टं तद्विके संक्रामयति, ततः स एव देवद्विकं यन्थान् । तदक्रामो-
त्कृष्टान्मनुजद्विकात् तद्विधावलिकारद्वितामुदयावलिकारहितं च तां कन्थावलिकारद्वितां सद्भ्रातस्थितिं देवद्विके सत्क्रामयतीति
गार्थार्थः ॥ ३७ ॥ तीर्थद्वाराहारक्रमकृतीः संवत्ता यन्थान्ति, तेषां चान्तःकोटाकोटिरुत्कृष्टोऽपि संयमकृतीनां स्थितिरन्यः सत्ता
न भवति, इत्यतनापां सद्भ्रमेणपि इयता एव भाव्यम्, एवं हि मन्थसङ्गोत्कृष्टये सदायस्रमादयनोदायाह-
तित्थयराहाराण संक्रमणे यथसंतपसुंति । अतो कोडाफोदी तदापि ता संक्रमणोत्सा ॥ ३८ ॥

व्याख्या—यद्यप्याहारीयद्वाराणां सङ्क्रमणे वन्यस्तोरप्यन्तःकोटाकोटिस्तथापि ताः सङ्क्रमोत्कृष्टा यतो वन्यन्तःकोटाकोट्याः सङ्क्रमात् कोटाकोटिः सङ्क्रूर्येषुणेति गार्थः ॥ ३८ ॥ भूय एतदेव भावयति—

एवमयसंतया जं सम्मदिदीण सव्वकम्मेसु । आऊणि वंधउक्खोसगाणि जं णण सङ्कमणं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—अन्तःकोटाकोटिसम्भ्रमता सम्यग्दृष्टीनां, यतः—सर्वकर्मसु भवत्यतः सङ्क्रयोऽप्यन्तःकोटाकोटिमात्र एव, आयुषि वन्योत्कृष्टान्यत्राभिहितानि यस्मात्तेष्वन्यमकृत्विसङ्क्रमणं नास्तीति गार्थः ॥ ३९ ॥ यासां वन्धे सङ्क्रमो भवति, तासां सङ्क्रमपरिमाणुक्तम्, यासामवन्धे स्थितिसङ्क्रमो भवति, तासां प्रमाणनिरूपणायाह—

गंतुं सग्गो भिच्छंतस्सुक्खोसं ठिइ च काऊणं । मिच्छियराणुक्खोसं फरेति ठितिसंक्रमं सम्मो ॥ ४० ॥

व्याख्या—वेदकसम्यग्दृष्टिः मिथ्यात्वं गत्वा तस्य मिथ्यात्वस्योत्कृष्टस्थितिं च कृत्वा ततो विबुद्धयानपरिणामोऽन्तर्मुहूर्ते व्यतीते सम्यक्त्वं प्रतिपन्नः, ततः सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः मिथ्यात्वस्थितिं अन्तर्मुहूर्तेनिसप्ततिकोटाकोटिप्रमाणं सङ्क्रमयतीति गार्थः ॥ ४० ॥ उत्कृष्टसङ्क्रमस्वामित्वाह—

अंतोमुहुत्तहीणं आवल्लियदुहीणतेसु सद्धाने । उक्खोससंक्रमपहू उक्खोसगंवंधणणासु ॥ ४१ ॥

व्याख्या—अन्तर्मुहूर्तानां मिथ्यात्वस्थितिं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः सङ्क्रामयति, तामप्यावल्लिरूपतः सम्यग्मिथ्यात्वस्थितिं सम्यक्त्वे सङ्क्रामयति तामपि द्वितीयावल्लिरूपतः, सम्यक्त्वस्थितिं सम्यग्दृष्टिरेव स्वस्थाने सम्यक्त्वस्थितावपवच्यतः तिसृणां मपि दृष्टिमकृतीनामुत्कृष्टस्थितिसङ्क्रमस्य प्रभुः स्वामी सम्यग्दृष्टिः, अन्यासां वन्योत्कृष्टानां सङ्क्रमोत्कृष्टानां च स्वोत्कृष्टस्थितिव-

न्याः उत्कृष्टस्थितिसङ्गमस्मिन्स्ते च प्रायः संक्षिप्तिशब्दयो देवायुस्तीर्णहराहरकृत्तितानामिति गार्थार्थः ॥ ४१ ॥
पंधुकोसाणं आवलिषु आवलिदुगेण इयराणं । होणा सबावि ठिई सो जट्टिइ संकमो भणिओ ॥ ४२ ॥
व्याख्या—उगेनोत्कृष्टा सतरुर्मा यासां ता वन्योत्कृष्टाः, तासां वन्यावलिरासहिता वन्यावलिरासपतः उत्कृष्टस्थितिव-
न्याः उत्कृष्टस्थितिं सद्रूपयन्ति, सङ्गमोत्कृष्टानां वन्यावलिरासङ्गुवावलिराभां पतस्त एव विध्यादृष्टयो यथासम्भवमुत्कृष्ट-
स्थितिसङ्गमं कुर्वन्ति, उत्कृष्टस्य नयन्यस्य वा सङ्गमस्य फले या सर्वापि स्थितिः उदयावलिरासहिता उत्कृष्टा सङ्गमस्थितिः
यस्तिथिर्भण्यते, यस्तिथिसमाप्तबलश्लेषितो वा सङ्गमो यस्तिथिसङ्गो भण्यते इति गार्थार्थः ॥ ४२ ॥

आलिरापमादमाइ—

साबाता आउठिई आवलिगूणा उ जट्टितिसठाणे । एका ठिई जहणो अणुदइयाणं निहयसेसा ॥ ४३ ॥
व्याख्या—सागथा आयुषः स्थितिः यस्तिथिरुच्यते क्तस्तस्य पारयविकाञ्चाया भवति, आयुषां परस्परं सङ्गमाभावान्न
तस्याः सङ्गमोऽस्ति, अतः सागथोच्यते एरुमविका आयुषः स्थितिरावलिरासोना तु यस्तिथिसङ्गो वन्योत्कृष्टत्वात्स च स्व-
स्याने स्वमृत्तानेव सङ्गमयतीत्युक्तमुत्कृष्टसामिरम् । एरुमथाः स्थितेरकः सङ्गमः स जयन्यसङ्गमः अनुदयवतीनां तु या निह-
तरोणा नयन्या स्थितिः सा जयन्यसङ्गम इति गार्थार्थः ॥ ४३ ॥

नयन्यसङ्गमसामिरमितिदिगुन्नाइ—

तो जो जाणं त्वगो जहणठितिसंक्रमसस सो सामी । सेसाणं तु सजोमो अंनमुदइ जओ तस्त ॥ ४४ ॥

व्याख्या—यः काश्चिदासां प्रकृतीनां क्षणः स तासां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिसङ्काशस्वामी, शेषाणां तु सयोगी, यतः तस्य सर्वप्रकृतीनां अन्तर्गृह्यमाना स्थितिः स्वल्पा भवतीति गार्थार्थः ॥ ४४ ॥

तस्यैव जघन्यस्थितिसङ्काशस्य स्वपरप्रकृतिस्थानविशेषाद् द्वैविध्यं दर्शयति—

उदयावलि ए छोभो अणप्यगईएँ जो य अतिमओ । सो संकमो जहणो तस्स पमाणं इमं होइ ॥ ४५ ॥
व्याख्या—‘अन्यप्रकृतेः’ परप्रकृतेरुदयावलिद्रायां योऽन्तिमः सञ्छोभो यश्च स्वप्रकृतावेवोदयावलिद्रायाभिन्तिमः सञ्छोभः स सङ्कमो जघन्यस्तस्य च मतिप्रकृतिप्रमाणमेतद् वक्ष्यमाण भवतीति गार्थार्थः ॥ ४५ ॥

स्वप्रकृतौ जघन्यसङ्काशं तावदाह—

संजलणलोभानाणंतरायंदसनचउक्काऊणं । समत्तस्स य समओ सगआचलियातिभागंनि ॥ ४६ ॥

व्याख्या—सञ्जलनलोभानान्तरायदशरुदशनायुधतुष्कप्रकृतीनां वेदरुद्रसम्यक्त्वस्य च सामयिकास्थितिः, स्वोदयावलिद्रायाभिभागे सङ्कामक्ष्येप जघन्य आसां सङ्कम इति । सस्यामितमेतद्भाषयति—यूभसम्परायक्षपके सञ्जलनलोभस्य यदोदयावलिद्रायासमाधिकास्थितिः शेषा भवति, तदा तत्सामयिकं दलं स्वोदयावलिद्रायाभिभागे सङ्कामक्ष्येप जघन्यसङ्कमः, क्षीणरूपायोऽत्येवमेव ज्ञानान्तरायदर्शनचतुष्काणाम् । आयुषामपि स्वानुभवकाले एवमेव कुर्यान्ति । यत्स्थितिः सतासां समयाधिरावलिद्राया । सम्यक्त्वस्योत्तरायायां सूत्रकारो भावकिष्यतीति गार्थार्थः ॥ ४६ ॥

स्वविज्जामिच्छमीते मणुओ सम्मंमि खवियसेसम्मि । चउगइउ तओ होउं जहणणटितिसंकमस्सामी ॥ ४७ ॥

व्याख्या—क्षपिता विधयान्त्रिभिरेव मनुष्यः ततः सम्यक्त्वे क्षपितवशेषे कश्चिच्चतुर्गतिर्नास्ति भवति, तत्र प्रायश्चरणेन जपन्यसङ्क्रमं फलंति, अतश्चतुर्गतिरत्र अपि स्वापिनो भवन्तीति गार्ग्यः ॥ ४७ ॥

निष्कदुःखस साहयिआवलिदुःखं तु साहिए तंसे । हासाईणं संखेज्ज वच्छरा ते य कोहम्मि ॥ ४८ ॥

व्याख्या—निद्राप्रचलनोरेका स्थितिः जपन्यस्थितिसङ्क्रमः, संक्रमान्ते स्वस्थितेरुपरिस्था एकास्थितिः स्वाधःस्थसमयाधिके भागवलिक्तात्रिभागे शीणरूपायः संक्रामयति, तयोः क्रियन्मात्रा यत्स्थितिः ? तस्मिन् काले आवलिक्ताद्विक्रमसङ्ख्येयभागाधिकं सर्वस्थितिप्रमाणमिति भावः । हास्यत्वरतिशोकप्रयुज्यमानां क्षपकेनापवर्त्य सङ्ख्येयवार्षिका स्थितिः कृता, सा तेषामात्मनि-
र्लेपनाद्वायो सञ्चलनकोशे प्रक्षिप्यमाणा जपन्यः सङ्क्रमो भवति, तेषां क्रियती यतस्थितिः ? अन्तर्करणानि सङ्ख्येयवर्षा-
णीति गार्ग्यः ॥ ४८ ॥

पुंसंजलणाण ठिई, जहणिया आवलीदुगेणूणा । अंतो जोगंतीणं पलियासंखंसहपरणं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—पुंसैवसञ्चलनकोषप्रमाणमायानां या जपन्या स्थितिः सैव यत्स्थितिः, तत्र पुरुषवेदस्याष्टौ वर्षाणि जपन्यसङ्क्राम-
मपि ठस्थानान्मूर्त्तानि अर्थायाननीति भावः । एवं सञ्चलनकोषस्य मासद्वयमन्तर्मुहूर्त्तानं, यानस्य मासो अन्तर्मुहूर्त्तानो, मा-
यायाः अर्द्धमासोऽन्तर्मुहूर्त्तानो जपन्यसंक्रमो, यत्स्थितिः सावाधः स एव किन्त्वावलिक्ताद्विक्रमोना, यतो वन्यव्यवच्छेदत इन्धावलि-
फायां गतायां क्षपयितुमारव्यवस्थाः प्रकृतीभूयोऽध्यावलिक्तायां क्षिप्यन्ते, अतो वन्यावलिक्ताक्षेपणावलिक्ता रहिता शेपा यत्स्थि-

तिरिति । “अतो जोगंती”ति सयोग्यन्ते सत्ता यासां ताः सयोग्यन्तिकाः, तासां सर्वापवर्चनेनान्तर्गुह्यनिकी स्थितिर्भवति, सा उदयावलिक्कारहिता जघन्यसंक्रमः । सार्वलिकः स एव यत्स्थितिः सर्वस्थिवित्तिर्यथः । किथल्यस्ताः सयोग्यन्तिकाः नामत्रयो-
दशरहिता नामनवतिरुद्धैर्गोत्रिदैर्गोत्रसातासातसहिताश्चतुर्णवतिः भवतीति । आह परः—आसां प्रकृतीनां समयाधिकावलिक्का-
शेषायां स्थितावयोगिनि कस्मान्न जघन्यः सङ्क्रमोऽभिधीयते, क्षीणरूपायस्येव स्वान्तर्वाचनीनां, अत्रोच्यते—स भगवान् अयोगी
योगव्यापाररहितः निष्प्रकृत्यो नाष्टानां करणनामैकमपि प्रवर्चयति, निष्क्रियत्वात्केवलमुदग्रमाप्तान्यनुभवत्यतः सयोगिन्येव जघ-
न्यसंक्रम इति । पश्योपमासङ्ख्येयभागस्त्वितरासां भणितशेषाणां, कास्ताः स्यनर्दित्रिकमिथ्यात्वसम्बन्धमिथ्यात्वान्तानुवन्धि-
मध्यमाष्टकायस्त्रीनपुंसकवेदनाप्रययोदशकानां द्वात्रिंशत्प्रकृतीनां स्वस्रपणकालेऽन्यसंक्रोयः पश्योपमासङ्ख्येयभागमात्रो यः
सर्वापवर्चनेन जातः, स द्वात्रिंशत्प्रकृतीनामपि जघन्यसंक्रम इति । यत्स्थितिस्तु स एवावलिक्कायुक्तस्तत्कालस्थितिरित्यर्थः, नपुं-
सकवेदस्त्रीवेदयोः पुनः सान्तर्गुह्यतः, यतः—अन्तरकरणस्यः तौ सद्भामयति, शेषकर्मप्रकृतीनामन्तरकरणं न भवति, अत उदया-
वलिक्कायुक्ता यत्स्थिति रिति । अनन्तानुवन्धिनां स्वस्रपणान्ते चतुर्गेतिकानामन्यतमः । मिथ्यात्वसम्बन्धमिथ्यात्वपरिवरितदेशविर-
तममचाममचानमन्यतमः । शेषायां षड्विंशत्प्रकृतीनां वादरक्षकः स्वसंक्रमान्वसमये जघन्यसंक्रमस्वामीति गायार्थः ॥ ४९ ॥

स्वामित्वानन्तरं साद्यनादिप्ररूपणा सुगमा भवत्यतः सोच्यते—

मूलडिङ्गण अजहण्णो सत्तण्ह तिहा चउन्विहो मोह । सेसविगप्पा साई अधुवा ठित्तिसंक्रमे हँति ॥५०॥

व्याख्या—मूलप्रकृतीनामजघन्यस्थितिसङ्ख्याः साप्तानां त्रिधा भवति, कथं ज्ञानदर्शनावरणान्तरायाणां क्षीणकपायस्य समया-

पिशादिकानोपायां स्थितौ जग्न्यः स्थितिसङ्क्रमः, अथाविरुमणां सयोग्यन्तसमये जग्न्यस्थितिसङ्क्रमोऽन्तसुहृत्तमात्रस्थितित्वात्
नेयम् । अतः सादिरधुरो जग्न्यस्तद्वन्धः सर्वोऽप्यजग्न्यः, स च सादिर्न भवति, तयोरप्रतिपत्तात् तत्स्थानमप्राप्तानामनादिः,
धुराधुरो भगवद् । मोक्षनीयस्य चतुर्विधः, कथं सप्तकश्रेण्यां सूर्यसम्परायस्य समयाधिकावलिज्ञानोपायां स्थितौ जग्न्यः, स च
सादिरधुरः, तद्वन्धोऽजग्न्यः, स च सायिकृष्टेक्ष्णान्त्योपक्षमश्रेणीतः प्रतिपत्तः सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्यानादिः धुराधुरौ
भगवद् । नेपरिकल्पाः सायधुराः सर्वकर्मणाम् । जग्न्यस्य कारणशुक्लम् । उत्कृष्टस्थितिव्यक्तानां मिथ्यादृष्टीनां उत्कृष्टः स्थि-
तिसङ्क्रमः सादिः, तीनपरिणामात् शतामधुरवोऽनुरक्तस्तु तदा सादिः, सोऽप्युत्कृष्टवन्धे सत्पधुव इति गायार्थः ॥ ५० ॥

उगमकृवीनामाह—

तितिविहो धुमसतीणं, चउज्वहो तह चरित्तमोहीणं । अज्वहो सेसासु दुविहा सेसावि दुविगप्पा ॥ ५१ ॥
व्याख्या—धुरं नित्यं सत्कर्म यासां ता ध्रुवस्तयः, तासां ध्रुवसतीनां त्रिशदुचरतप्रमाणानां त्रिविधो भवत्यजग्न्यसङ्क्रमः,
किं सतीतां ? नैसाह चारिमोक्षनीयमकृवीनां कपायनोरुपायरूपणां चतुर्विधो भवत्यजग्न्यसङ्क्रम इति । कथं ? नामत्रयोदशक-
स्थानदित्रिकाणां वादरूपको, शानान्वरायदक्षिणदृक्कानां क्षीणरूपायः, शेषध्रुवसतीनां सयोगी स्वान्तसमये जग्न्यं स्थितिसङ्क्रमं
करोति । स च सादिरधुरस्तद्वन्धः सर्वोऽप्यजग्न्यस्तोपमप्रतिपत्तात् स च सादिर्न भवति, तत्स्थानमप्राप्तानामनादिः धुराधुरौ
भगवद् । कपायनोरुपायाणां चतुर्विधः, कथं ? स्वस्वरूपकाणां जग्न्यः स च सादिरधुरः तच्छ्रेयोऽजग्न्यः, क्षीणदृष्टेरुपशान्त-
रद्वयोपशान्तरूपशान्तानां भ्रातृभगवद् प्रतिपत्तः सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्यानादिः, धुराधुरौ भगवद् । अधुरातीनामजग्न्यो

द्विधा, शेषाः सर्वासामपि द्विधा भवन्ति । कथं ? देवनारुणमुग्रद्विकैकिशाशारुसुतकामयुशुकोचैर्गोवसम्पत्सभ्यमित्यात्व-
तीर्थद्वाराणां अष्टाविंशत्यधुवप्रकृतीनां अध्रुवत्वादेव सर्वेऽपि सङ्क्रमाः साधयुवाः । ध्रुवसतीनां जघन्यस्य कारणं मागुक्तम्, उल्लुष्टा-
नुक्तौ मिथ्यादृष्टौ भवतोऽतः सुगमाविति गार्थार्थः ॥ ५१ ॥ उक्तः स्थितिसङ्क्रमः, अधुनाऽनुभागसङ्क्रममाह—

ठितिसंक्रमोव तिविहो रसमि उग्रदृणाइवित्रेओ । रसकारणओ नेयं घाइत्तयिसेसणभिहणं ॥ ५२ ॥
व्याख्या—स्थितिसङ्क्रमवदसावनुभागे तद्विपर्येयः सङ्क्रमः सोऽपि त्रिविध उद्घर्तनादिभेदाद् द्वेयः, रसकारणतो रस-
हेतुकं द्वेयं, घातित्वविवेपणाभिधानं प्रकृतीनामिति गार्थार्थः ॥ ५२ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

देसगघाइरसेणं पगईओ होन्ति देसयाईओ । इयरेणियरा एमेव ठाणसत्तावि नेयरा ॥ ५३ ॥

व्याख्या—देशयातिरसेन यन्त्रोदयोदोरगसङ्क्रमेण हेतुभूतेन देशगत्यभिधानाः प्रकृतयो भवन्ति, ताश्च पञ्चविंशतिः
'सोपाकरणचउररुं' इत्यादिना कथिता एव, इयरेण-सर्गपातिना सर्गपातिनः प्रकृतरो भवन्ति, ता अपि 'कैवल्लिषाणंदेसण'
इत्यादिना कथिता एव, एमेव स्थानसंज्ञापि घातिसंज्ञाविद्वेया, 'ओवरणअसन्वअं' इत्यादिना, समदशानामेकद्वित्रिचतुः-
स्थानिरुसंज्ञाचिहिता शेषाणां तु द्वित्रिचतुःस्थानिरुसंज्ञाभिहितेति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥

सम्पादसभ्यमित्यात्वयोनं तत्र संज्ञा विहिता तत्संज्ञार्थं सङ्क्रममाधिकृत्य फासांअद्विशेषार्थमाह—

सागघाइदृठाणो मीसायवमणुयतिरियआऊणं । इगदुद्धाणो सभममि तदिपरोणणासु जहदृठा ॥ ५४ ॥

१ भा० ३ गा. १९। २ भा. ३ गा. १७। ३ भा. ३ गा. ३०।

व्याख्या—संयत्नाती जगन्मध्यमोत्कृष्टोऽपि यः कश्चिद्व्रतः स सम्यग्मिथ्यात्वात्तपन्युपविश्यायुषां भवति, द्विस्थानिकश्च । मायुषां नेह त्रिगुणस्थानिको । एकस्थानिकस्तत्सद्विषयोऽपि सर्वेऽपि द्विस्थानिकस्य केचित् सम्बन्धे 'तदितर' इति, सर्वधानिरादन्यो देवप्राप्तिरसो भवति, विशुक्त भवति, सम्यक्त्वं एकद्विस्थानिकदेवाध्याविरससंज्ञं शेषास्वस्यासु प्रकृतिषु यथाऽयस्तु-तीयद्वारे कथमपि हृत्य अभिहितम्, तथा सङ्क्रमेऽपि भवतीति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ उत्कृष्टजगन्मध्यविशेः संश्रयपनेनादायाह—बुद्धाणोऽपि जाणं ताणं उक्कोसओचि सो चेव । संक्रमइ वेय्यो वि ह्नु सेसासुकोसओ परमो ॥ ५५ ॥

व्याख्या—याः प्रकृतयो द्विस्थानिकस्य विषया एव, नान्यविषयाः सम्भवन्ति, तासां स एवं द्विस्थानिक उत्कृष्टः सङ्क्रामति, यतस्तस्य स्पर्शकान्यसह ह्येयमेदभिधानि । वेदकसम्यक्त्वेऽपि द्विस्थानिक एवोत्कृष्टः । शेषप्रकृतिषु उत्कृष्टयतुः स्थानिको सो इति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

पद्मद्वाराजगद्वर्णं संक्रमइ पुरिससम्भसंजलणे । इयरासु दोद्वणि य जहण्णरससंक्रमे ऋट्टु ॥ ५६ ॥

व्याख्या—एकस्थानिकस्य रसस्य संजगन्मयसद्वर्णं संक्रामति । किं सर्वासां नेत्याह—पुरुषवेदसंश्रयत्वरसजगत्त्वानां जगन्मयानुभावंक्रमे इतरसामेतेन्द्रेणाणां प्रकृतीनां द्विस्थानिकजन्यवरससद्वर्णं जगन्मयसंक्रमे संक्रामति । यद्यपि ज्ञानावरणचतुष्टयद्वर्णनत्रिभान्तराणां एकस्थानिकरूपसद्वर्णानि वन्येऽपि शिवानि, तथापि जगन्मयसंक्रमे तानि न संक्रामन्तीति गाथार्थः ॥ ५६ ॥

उत्कृष्टरससंक्रमस्यामित्यगाह—

यंयिप उक्कोमरसं आवल्लियाओ परेण संक्रमे । जाचंतसुहृमिच्छो असुभाणं मणण्णदीणे ॥ ५७ ॥

व्याख्या—यद्वा सर्वोत्कृष्टरसस्पृहकं वन्यावलिकायां गतायां तदुत्कृष्टरसं मनुष्योपातिदेवाऽसंख्येयवपयुस्तियद्मनुष्यान्
मुक्त्वाऽन्यश्रुतगितो मिथ्यादृष्टिः सर्वाऽशुभप्रकृतीनां संक्रामयति, उत्कृष्टेनापि अन्त्युद्भूतं यतस्त्वस्मिन्नतीतेऽवश्यं तद्रसं शुभपरि-
णामेनान्यथा करोतीति गार्थार्थः ॥ ५७ ॥

आयधुज्जोवोरालपढमसंघयणमणदुगाऊणं । मिच्छा सम्म । य सामी सेसाणं जोगिसुभयाणं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—आतपोद्योतौदारिकसप्तकप्रथमसंहरनमनुजद्विकानां आसां द्वादशप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टयः सम्मदृष्टयो वा स्वा-
मिनः । यद्व्यातापोद्योतयोः मिथ्यादृष्टिना सतानुभाग उत्कृष्टः कृतः, तथापि सम्मदृष्टित्वे तयोऽन्यासां च शुभप्रकृतीनां नानु-
भागमपवर्तयति । चतुर्गामिणि आयुषाऽसुदृष्टमनुभागे वच्चा वन्यावलिकायाः परतः यावत्समयाधकावलिकाया तावदुत्कृष्टा-
नुभागसङ्क्रमो भवति, शेषशुभप्रकृतीनां वैक्रियाहारककार्मणसप्तकानि त्रसादिदशकं शुभवर्गेकादशकं समचतुरस्रशुभविहायोगति-
सातोच्चैर्गोत्रदेवद्विरुपश्चेन्द्रियजात्यअगुरुलघुराद्यतोच्चृषासनिर्णयार्थद्वाराणां चतुष्यश्चाश्लप्रकृतीनां सयोगी स्वान्तसमय यावत्
उत्कृष्टानुभागं सङ्क्रामयात्, चक्षब्दादन्येऽपि स्ववन्धव्यवच्छेदादुपरिगुणस्या जीवा इति गार्थार्थः ॥ ५६ ॥

भणितमुत्कृष्टसंक्रमस्वामित्वं, जयन्यसङ्क्रमपरितानार्थमाह—

स्ववगसंतरकरणे अकए घाईण जो उ अणुभागो । तस्स अणंतो भागो, सुहुमेगिदिय कए धोवो ॥ ५९ ॥

व्याख्या—क्षपकस्यान्तरकरणेऽकृते सर्वधातिदेशधातिप्रकृतीनां योऽनुभागः सम्भवति, तस्मादन्तभागः सूक्ष्मेकेन्द्रियस्य
भवति, कृतेऽन्तरकरणे पुनः सूक्ष्मेकेन्द्रियानुभागादपि स्तोक्तरं भवतीति गार्थार्थः ॥ ५९ ॥

सेसाणं अस्तुभाणं केवल्लिणो जो उ होइ अणुभागो । तस्स अणंतो भागो असण्णिपंचेदिए होइ ॥ ६० ॥
 व्याख्या—शेषाणां अस्तुभाणां केवल्लिणो असावाचवर्गसंहननसंस्थानदशकुवर्जनवकाशस्विरादिपट्कोपयतापर्याप्तकनीचैर्गोत्राशु-
 भविहाशयेगतीनां त्रिदशकृतीनां यः केवल्लिणः सयोगिनुभागस्तस्यानन्वभागोऽस्मिन्नि पञ्चेन्द्रिये भवतीति गार्थायः ॥ ६० ॥
 सम्यग्दृष्टिमिश्रदृष्टयः क्लिप्तानुपूर्वात्परतः सर्वप्रकृतानामनुभागयातं कुर्वन्ति, तन्निवारणार्थमाह—

सम्मदिट्ठी न हणइ सुभाणुभागं दु चेव दिट्ठोगं । सम्मत्तमोसगाणं उक्कोसं हणइ खवगो उ ॥ ६१ ॥

व्याख्या—सम्यग्दृष्टिः शुभप्रकृतीनां देवमनुजद्विहोदारिकवैक्रियाहारकर्मणस्तत्तत्रसादिदशकुवर्जनवकाशदशकपराघात-
 पट्कसावपञ्चेन्द्रियगतिरयमसंहननसंस्थानाशुल्लघुप्रशस्त्रविहायोगस्तु चैर्गोत्राणां पट्पट्टिमकृतीनां यावद् द्वेपदृष्टीसागरोपमाणां
 तारानुभाणुभागं न विनाशयति, सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरथुपदृष्टयोरपि नोत्कृष्टानुभागं विनाशयन्ति,
 अपि तु क्षणकः सम्यग्दृष्टिर्विनाशयत्युभयोरपि दृष्टयोरिति गार्थायः ॥ ६१ ॥

भावितमतेः साम्प्रतं जयन्यस्त्वामितमाह—

घाईणं जे खवगा जहणसरससंक्रमस्स ते सामी । आज्जण जहणणठिई वंधाओ आवलीसेसा ॥ ६२ ॥

व्याख्या—घातिर्हर्मप्रकृतीनां ये यासां क्षणकस्ते तासां जयन्यरससङ्क्रमस्त्वामिनः नवनोरुपायसञ्ज्वलनानां कृतान्तर-
 क्ररणो वादरसपकः रसतपणक्रमेण जयन्यसङ्क्रमं करोति, जयन्यस्त्वितिसङ्क्रमकाले ज्ञानान्तरापदर्शनपट्कानां क्षीणरूपायः
 रसमी । सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरपि यः स्वरूपविराट् जयन्यसंक्रमं करोति, आपुपां सर्वजन्यस्थित्यनुभागवन्धपट्कवर्जित-

कायाः परतश्चतुर्णामपि समयाधिकावलिकारोपा तावज्जघन्यानुभागसङ्क्षयो भवतीति गार्थार्थः ॥ ६२ ॥

अणतित्युच्चलणाय संभवणा आवलिर् एरणं । सेसाणं इमिसुद्धमो घादय अणुभागकर्मसो ॥ ६३ ॥

व्याख्या—अनन्तानुवन्धिनां तीर्थङ्करस्य च उद्दलनप्रकृतीनां च नरकयनुजदेवद्विक्रियाहारकसप्तकोचैर्गोत्राणां एकाविराति-सङ्ख्यानां जघन्यरसवन्धसम्भवात् घन्धावलिकायाः परतो जघन्यरससंक्रमं करोति, एतं समयम् । कोऽस्माविति वैक्रियेकादशक-स्यासंक्षिपञ्चेन्द्रियो, यनुष्यद्विक्रियैर्गोत्राणां सूक्ष्मनिगोदः, आहारकसप्तकस्याप्यसत्तः, तीर्थङ्करस्याधिरतसम्भट्टिष्टिरनन्तानुवन्धिनां पश्चात्कृतसम्यक्स्यो मिथ्याद्विष्टरक्तशेषाणां सप्तमवतिप्रकृतीनामेकेन्द्रियसूक्ष्मसः वाय्वग्निस्फाधिको हि तत्तत्सत्कर्मो घातितानुभा-गकर्मिणः विनाशितानुभागतत्कर्मो तदयोऽनुभागवन्धकः तद्वयस्योऽन्यप्रवस्थो वा जघन्यरससंक्रमं करोतीति गार्थार्थः ॥ ६३ ॥

उक्तं जघन्यस्वामित्वात्, तदनन्तरं साधनादिप्ररूपणामपि मूलप्रकृतीनामाह—

साद्वयवज्जो अजहण्ण संकमो पढमनुइयचरिमोणं । मोहस्स चउविगप्पो आउसणुक्कोसओ चउहा ॥ ६४ ॥

व्याख्या—सादिकर्त्तेर् जघन्यसङ्क्षमो ज्ञानदर्शनावरणान्तराधाणामनादिध्रुवाध्रुवभेदात् त्रिविधो भवति, कथं यतः—सीण-कपायस्य समयाधिरावलिकारोपयां स्थितौ जघन्यानुभागसङ्क्षयो भवति, स च सादिरध्रुवः, तच्छेषोऽजघन्यः, तत्स्थानमप्राप्ता-नामानादिः, ध्रुवाध्रुवौ प्राप्तव । मोहनीयस्याजघन्यः चतुर्विधः, कथं ? सूक्ष्मरसमपकस्य समयाधिकावलिकारोपयां स्थितौ जघन्योऽनुभागसङ्क्षमः, स च सादिरध्रुवः, तच्छेषोऽजघन्यः सायिकदृष्टेरुपशान्तदृष्ट्वा सर्वभोदनीयोपशमकस्य प्रतिपत्तः सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्यानादिः, ध्रुवाध्रुवौ प्राप्तव । आयुपश्चतुर्विधोऽनुत्कृष्टः सङ्क्षमः, कथमप्यवतो देवायुषस्योऽनुत्कृष्टानुभागं वद्धा वन्या-

वल्किनाः परतः सङ्क्रामयितुमारब्धः, यावदुदयावलिकारोपा तावदुत्कृष्टानुभागं सङ्क्रामयति, ततस्त्वस्मिन्नष्टेऽनुत्कृष्टः सादिः, तत्स्थानमाप्तस्थानादिः ध्रुवाध्रुवौ ग्राम्बन् इति गार्थार्थः ॥ ६४ ॥

साइयवज्जो वेयणियनामगोयाणा हरेइ अणुकोसो । सव्वेसु सेस भेया साई अयुवा य अणुभागे ॥ ६५ ॥
व्याख्या—सादिवर्जस्त्रिविधो वेदनीयनामगोत्राणां अनुत्कृष्टानुभागसङ्क्रमो भवति, कथं ? सुत्सारागसप्तकेन वेदनीयनामगोत्राणां स्वान्तसमये यः सर्वोत्कृष्टेऽनुभागो वद्धः, स यन्धावलिकार्याः परतो यावत्सयोगिचरमसमयः, तावत्सङ्क्रामयत्यतः सादि-ध्रुवः, तच्छेषोऽनुत्कृष्टः, तेषामनादिसद्भावादनदिः, ध्रुवाध्रुवौ ग्राम्बन् । शेषाः मूलप्रकृतिषु ये भेदास्ते द्विविधाः सादिर्युवा भवन्ति, कथं ? घातिकर्मणां जयन्यभावना कृतैव, उत्कृष्टानुत्कृष्टयोः मिथ्यादृष्टौ परावत्तमातया भावना सुगमैव, अघातिकर्मणामपि उत्कृष्टस्य भावनेक्ता, जयन्याजयन्यौ सुत्समपयप्रकैन्द्रीस्य भवतोऽतः साधध्रुवौ तौ यावतावेवेति गार्थार्थः ॥ ६५ ॥

अजहण्णो चउभेओ पढमगसंजलणनोकसायाणं । साइयवज्जो सोचिय जाणं खवगो खवियमोहो ॥ ६६ ॥
व्याख्या—अजयन्यानुभागसङ्क्रमोऽनन्तानुबन्धिसञ्चलनोक्तायाणां सप्तदशप्रकृतीनां चतुर्विधो भवत्यनन्तानुबन्धिवज्जानां स्वसप्तकाणां जयन्यस्थितिसङ्क्रमफले जयन्यानुभागसंक्रमो भवति, अनन्तानुबन्धिनां तद्वलितवदानां यन्धावलिकार्यां गतायां जयन्यो भवति, तच्छेषोऽजयन्य उपश्रमत्रेषां उपश्रान्तरूपायस्थानात् प्रतिपततः सादिस्त स्थानमप्राप्तस्थानादिः ध्रुवाध्रुवौ ग्राम्बन्, सादिवर्जस्त्रिविधोऽजयन्यानुभागसङ्क्रमो भवति, ज्ञानान्तराद्यदशकदर्शनपट्टानां पोटशानां । प्रकृतीनां कथं ? क्षीणरूपायस्य समयाधिकारवलिकारोपायां स्थितौ जयन्यानुभागसङ्क्रमः, स च सादिर्युवः, तच्छेषोऽजयन्यः, तेषामनादिसद्भावादनदिः

ध्रुवाध्रुवौ भाग्वदिति गार्थार्थः ॥ ६६ ॥

सुभध्रुवचटवीसाए होइ अणुकोससाइ परिवज्जो । उज्जोपरिसभओरालियाण चउहा दुहा सेसा ॥ ६७ ॥

व्याख्या—शुभाश्रय ताः ध्रुवाश्च शुभाध्रुवाः, तस्याः शुभध्रुवचतुर्विधवेरनुत्कृष्टानुभागसङ्ख्याः सादिवज्जः त्रिविधो भवति, कास्ताः । तस्मादिदं शक्यतापेक्षेन्द्रियजात्यशुक्लदूच्छ्वासानिर्माणप्रशस्तिविहायोगतिचतुस्संस्थानपराधात कार्मानेतैजसशुभवर्णचतु-
रकमिति चतुर्विधमिति; शुभवर्णकादशकं कर्मणसप्तकं ये तु शुद्धन्ति, तेषां पदार्थशब्द भवत, उभयत्राव्यविरोधः । कथं ? त्रिविधः
सङ्क्रमो भवति ? एतद्भाषयति—आसां क्षपकश्रेण्यां स्ववन्धैकः स्वान्तसमये उत्कृष्टानुभागो बद्धस्त्वं यन्थावलिक्रियाः परतस्तदुपरतनाः
सयोग्यन्तसमं पावदुत्कृष्टानुभागं सङ्क्रामयन्ति, अतोऽसौ सादिरध्रुवस्तदन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः, तासां ध्रुवसद्भावादनादि।
ध्रुवाध्रुवौ भाग्वद् । उद्योतमयमसंहननौदारिकसप्तकानां चतुर्धा भवति, क्यमुद्योतवर्जानामष्टानां सम्यग्दृष्टिरत्यन्तविशुद्धयमानप-
णामो देव उत्कृष्टमनुभागं यन्नाति, यन्थावलिक्रापताः स एव सङ्क्रामयति । उद्योतस्य तु सप्तमपृथिव्यां नारकः सम्पत्तये प्रति-
पत्तुकामः मिथ्यादृष्टिः उत्कृष्टमनुभागं यन्थावलिक्रियाः परतः स एव सङ्क्रामयति, जघन्यतोऽन्तर्बुहूच उत्कृष्टं द्वेदृष्टपट्टीसागरोपमं
ततोऽनुत्कृष्टः सादिः, तत्स्थानमभ्यस्तस्थानादिध्रुवाध्रुवौ भाग्वद् । 'दुहा सेसं' ति, उक्तानामुक्तश्रेण्याः सङ्क्रमाः, अनुक्तानां प्रकृतीनां
चत्वारोऽपि सङ्क्रमा द्विधाः, साधध्रुवा भवन्ति । कथं ? समदक्षानां पौड्यानां च जघन्यानुभाषसङ्क्रमाः प्रागेवाभिहितः, उत्कृष्टानु-
त्कृष्टौ मिथ्यादृष्टौ भवतोऽन्ता परावर्चकत्वाद् साधध्रुवौ भावितौ एवमेव पदार्थशक्त्युत्कीर्णानां उत्कृष्टः प्रागुक्तो जघन्याजघन्यौ सूक्ष्मे-
केन्द्रिये हतानुभागसत्कर्मणि भवतोऽन्तः साधध्रुवौ भावितौ एवं शेषाणां समदक्षपौड्यजनपदार्थशक्त्युत्कीर्णानां अशातिप्रकृतीनां

पञ्चेन्द्रियप्राप्तुभपरिणामेन वैक्रियनवकाचैर्गोत्रातपतीर्थङ्कराहासकसप्तमनुजद्विकसुखिकाणां चतुर्विंशतिभृमप्रकृतीनां उत्कृष्टा-
नुभागवन्धो भवति, अयुधपरिणामेन अयुधवोपपट्यश्वास्तत् प्रकृतीनां उत्कृष्टानुभागवन्धो भवति, सर्वासामपि जघन्यः सृग्भैकेन्द्रिये
हानुभागसत्त्वमणि जघन्योऽपि भवति, अतश्चत्वारोऽप्यनुभागसङ्ख्याः साधयुवा भवित्वा एव ॥ ६७ ॥ समाप्तोऽनुभागसङ्क्रम इति ॥

उक्तोऽनुभागसङ्क्रमः, अधुना प्रदेशसङ्क्रममाह तद्वत्तुषणमादावेवोच्यते—

विजङ्गादव्वलणअहापयत्तुगुणसव्वसंक्रमेहि अणू । जं नेइ अण्णपगई पपससंक्रामणं एयं ॥ ६७ ॥
व्याख्या—विध्यातसङ्क्रम लङ्लानासङ्क्रमो यथाभट्टतत्त्वङ्क्रमो गुणसङ्क्रमः सर्वसङ्क्रमश्च, एतैः पञ्चभिः सङ्क्रमैः फर्गपरमाणून्
यस्यनपन्यप्रकृति तत्स्वरूपेण व्यवस्थापयति, प्रदेशसङ्क्रममेतदुच्यत इति गार्थार्थः ॥ ६७ ॥

विध्यातसङ्क्रमस्य लक्षणमाह—

जाण न यंधो जायइ आसव्वगुणं भवं च पगईण । विजङ्गाओ ताणंगुलअसंखभागेण अण्णत्थ ॥ ६८ ॥
व्याख्या—पासां प्रकृतीनां गुणं वा भवं वाथित्य कन्धो न जायते नोत्पद्यते, तासां विध्यातसङ्क्रमो भवति, एतद्भावयति
वैक्रियैकादसकैकेन्द्रियविकलेन्द्रियजातयः सृग्भैक्रियस्वावराताप्रकृतयो मिध्याततेतौ सत्यपि नारक्ताः भवमत्ययं न वध्नन्ति,
संदनपट्टं चतुस्तराहितसंस्थानानि नृपसकतेदमनुजदि त्रैदारिकसत्त्वविकेयैकान्तयोग्यादश्च दुर्भगादित्रिकनीचैर्गोत्राप्रशस्त-
विहायोगतितीर्थङ्कराणां मिध्यात्वावितिसम्यक्त्वहेतुभिर्धुक्तास्तथाऽप्यसङ्ख्येयवर्णयुपस्तद्भवस्याः, तद्भवमत्ययं न वन्धका
भवन्ति, एवं देवेवपि भावना कर्तव्या, स च विध्यातसङ्क्रमः प्रायो यथाभट्टतत्त्वसांने एवैविक्रमकृतीनां भवति, तस्य

प्रमाणं यावन्मात्रः प्रथमतः प्रत्यक्षः तत्प्रमाणमेषः प्रक्षिप्यमाणं प्रकृतौ शेषदलं अङ्गुलासङ्ख्येयभागोऽन्यत्र सङ्क्रामयति किमुक्तं भवति, अङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रशेषप्रदेशमणैः प्रक्षेपसङ्ख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाणैर्वा समयैः सर्वप्रकृतिदलं अन्यप्रकृतौ सङ्क्रामयतीति गार्थार्थः ॥ ६८ ॥

उद्धलनसङ्क्रमलक्षणमाह—

पलियस्त संखभागं अंतमुद्धुत्तेण तीए उव्वलइ । एवं पळिपासंखिय भागेण कुणइ निळ्ळेवं ॥ ६९ ॥

व्याख्या—पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रस्थितेः खड्गमुत्तिरति, विनाशयत्यन्तमुद्धुत्तेनाहारकादीनां प्रकृतीनां एवमनेन विधिना पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रेण कालेन करोति निर्लेपं सर्वदलसङ्क्रमयिषि गार्थार्थः ॥ ६९ ॥

विशेषमाह—

पढ्माओ पोयखंडं विसेसहीणं ठिईए अदोइ । एवं ज्ञाव दुचरिमं असंखगुणियंति अंतिमयं ॥ ७० ॥

व्याख्या—प्रथमस्थितिरुद्धात् द्वितीयं स्थितिरुद्धं विशेषहीनं अन्तमुद्धुत्तेनापनयति—विनाशयति, एवमनेन विधिना यावद् द्विचरमं स्थितिरुद्धं एवं कानिचिदित्यतिरुद्धानि प्रथमादसङ्ख्येयभागहीनानि कानिचित्सङ्ख्येयभागहीनानि कानिचि-त्सङ्ख्येयगुणहीनानि कानिचिदसङ्ख्येयगुणहीनानि तुशब्दादलमाश्रित्यान्तिमस्थितिरुद्धं प्रथमादसङ्ख्येयगुणं स्थिति स्यान्माश्रित्यासङ्ख्येयभागमिति गार्थार्थः ॥ ७० ॥

अतस्तस्यैव दलस्य प्रक्षेपविधिरुच्यते—

खंडं दलं सठाणे समए समए असंखणुणाए । सेठीए परठाणे चित्तेसहीणा इमं खुमइ ॥ ७१ ॥

व्याख्या—उत्तरीयभागास्थितीनां प्रथमसमये स्त्रोकं दल्युत्तरिद्वि, तस्माद् द्वितीयसमयेऽभ्युदयेयगुणं एवं तृतीयादिव्याप्य सङ्ख्येयगुणवृद्धया नेयम्, तत्र प्रथमसमयोत्कीर्णं कुत्र दीयते, तदाह परस्थाने स्त्रोकं स्वस्थाने तस्मादसङ्ख्येयगुणं द्वितीयादिषु स्वस्थानेऽसङ्ख्येयगुणं परस्थाने विशेषहीनं दलं प्रसिपति, अनेन विधिना पद्योपमाप्रस्थितीनां दलमन्तर्गद्देतेन निलेपयति, तच्छेषाण्यपि स्थितिवृद्धान्येवमेव सङ्क्रामयतीति गार्थायः ॥ ७१ ॥

दुचरिमखंडरस दलं चरिमे जं एइ सपरट्ठाणंमि । तम्मणेणरसस दलं पंहुगुलंसखभागेहि ॥ ७२ ॥

व्याख्या—द्विचरमस्थितिल्लङ्काचरसमये फणदेदात्रं स्वकीयचरमस्थितिल्लङ्के सङ्क्रामयतीति तन्मानेन चरमस्थितित्वस्य दलं प्रसिप्यमाणं २ पद्योपमासङ्ख्येयभागसमवेदन्यत्र नयति, परस्थाने यदीयते तन्मानेन असङ्ख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीसमपैरदुगुलासङ्ख्येयभागमात्रैः क्षेत्रप्रदेक्ष्वर्वा अन्यत्र तदलं नयति, तदपि चरमस्थितिसङ्ख्येयलमसङ्ख्येयगुणवृद्धया परस्थाने उदयावकाशाग्रं नयति चरमस्थितिसङ्ख्येयस्य यथरसप्रसेपः स त्वमसङ्क्राम इति गार्थायः ॥ ७२ ॥

उदूलनविधिरुक्तः । उदूलनमकृतीनां स्वाभिनमाह—

एवं उव्वलणाणं कमेण नासेइ अचिरओहारं । सम्मोऽणमिच्छमीसे छत्तीसऽनियदिजामाया ॥ ७३ ॥

व्याख्या—अनेनोदूलनविधिना विनाशयत्नविरतो अन्त्युद्देक्षात्पलाः तत्तत्तत्प्रादेशरुत्सप्तकं उदूलयति, सम्प्रसृष्टिदशविरति-संविर्गतिगुणयुक्तो वा अनन्तानुबन्धिभिध्यात्साम्यमिध्यातानि पूर्वविधिना, पदत्रिंशत्कृवीरनिष्ठचिदादर उदूलयति मध्यमाए-

कपायनवनोक्तायसञ्ज्वलनत्रिकस्थानद्वित्रिकानामयोदशकाख्या इति गायार्थः ॥ ७४ ॥

सम्ममीसाइं मिच्छो सुरदुगवेउन्विच्छकमेगिदी । सुहमतसुचमणुदुगं अंतमुहत्तेण अपियदी ॥ ७५ ॥

व्याख्या—सम्यक्प्रसन्नमिथ्यात्वे मिथ्यादष्टिद्वलयति, पञ्चत्ववतिसत्कर्मो देवद्विक्रमेकेन्द्रिय उद्वलयति, तवः स एव वैक्रियसमूहं चतुर्णं वा सनरकद्विरुद्धलयति, सूक्ष्मत्वो वाच्यन्तितायिकः उच्चैर्गोत्रमुद्वलयति, पञ्चान्मनुजद्विरुद्धलयति प्रागुक्तविधिना । कालापवादमाह—पल्लोपभासङ्ख्येयभागमात्रेण कात्वेन प्रागुद्वलनं कथितम्, अन्तर्गुह्येनानिद्वित्तिवादरः पट्टित्रिसारमकृतीः उद्वलयतीति गायार्थः ॥ ७५ ॥ यथाप्रवृत्तसङ्ख्यलक्षणमाह—

संसारतथा जीवा संबंधजोगाण तद्वलपमाणा । संकामे तणुल्लवं अहापवत्तीएँ तो णाम ॥ ७६ ॥

व्याख्या—संसारे निष्ठन्तीति संसारस्थाः के जीवाः ध्रुवबन्धिनीनां स्ववन्धयोग्यानां प्रकृतीनामध्रुवबन्धिन्यस्तु सर्वा अपि योग्या एव, तासां दलं तत्प्रमाणेन स्तोकास्तोत्रं तदनुल्लवं सङ्क्रामयन्ति, यथाप्रवृत्त्या यथा यथा हीनमध्यमोत्कृष्टयोग्यानां प्रवृत्तिस्तथा तथा सङ्क्रामयन्ति कर्मदलमतोऽस्यैवत्राम इति गायार्थः ॥ ७६ ॥

गुणसङ्ख्यलक्षणमाह—

असुभाण पएसंगं बज्जन्तीसुं असंखगुणणाए । सेदीएँ अपुब्बाइं छुभंति गुणसंकमो एसो ॥ ७७ ॥

व्याख्या—अशुभप्रकृतीनां प्रदेक्षाग्रं असङ्ख्येयगुणलक्ष्म्या अपूर्वकरणप्रवृत्तेरपूवकरणतया अवध्यमानानां बध्यमानासु यत्कर्मदलं सङ्क्रामयन्त्येव गुणसङ्क्रम इति । कास्ताः मिथ्यात्वात्पन्नकाध्रुवर्जानां मिथ्यादष्टियोग्यानां त्रयोदशानां अनन्तानुबन्धि-

निर्मलपद्मगोवरजितानां पद्मोर्निमित्तोः सास्वादनेयोग्यानां यतो मि यात्वानन्तानुमन्विनस्तदात एव अरितायाः क्षपयन्ति,
भ्रातृगोतेऽधुभे आयुषां परमकृतौ सद्गम एव नास्ति अतस्तद्वर्जनं कृतम्, अरितस्वाप्रत्याख्यानारणचतुर्कं, देशविरतस्य प्रत्या-
ख्यानारणचतुर्कं मम तस्य पदं अस्थिराधुपायनाः क्षीर्यतावारविभो काल्यं, आसां पटुत्वारिभ्रतमकृवीना अपूर्वरुणादेरेव गुणकृतः
सद्गमो भवति निद्राद्रिकोपपातुर्गर्भनरिहास्यमतिपशुपुसना दमयन्त्यवन्तेदादरथ्य गुणसद्गमो भवतीति गार्थार्थः ॥७७॥
नरमर्दिगं रडप पदसमयमस्तरियं पणसगं । ता लुभइ अण्णपणइ जावते सन्वसं कामो ॥ ७८ ॥

व्याख्या—नरमस्तिौ जदलनसद्रूपेण यद्रचितं दलं प्रदेशात् तद् प्रतिस्मयमासइत्येयुष्यश्रेया परमकृतौ तावन्नुभति
सन्नामतिः भाद्रद्वित्रयः प्रशेषः, जदलनसद्रूपस्यान्तिमः पुनः सप्तसद्रूप उच्यत इति माथार्थः ॥ ७८ ॥

पात्रि अहापयत्त सहैउणाहो गुणो य विज्झाओ । उब्बलणसंक्रमस्सवि कसिणो चरिममि खंडमि॥७९॥
 व्याख्या—सहैदुना रिसाय यथाभुवत्तसूत्रं विश्रान्तसूत्रो गुणसङ्गो या भवति, उब्बलत्तसङ्गपरमत्तङ्गस्य द्वित्रम-
 सङ्गायसंगोः सांसङ्गसौ भवतीति गार्थः ॥७९॥ यद्यपि नायं सङ्गफरणे समर्थते तथाऽपि सङ्गमाऽधिकारेऽनुवर्तमाने
 स्तिङ्गत्वात्तस्य लक्षणमाह—

पिढपार्दण जा उदपसगया तीरें अणुदयगयाओ । सक्कामिऊण वेण्ह ज पसो शिविगसंक्कामो ॥ ८० ॥

[illegible]

गुणमाणेनं दलियं हीरंतं धोवण निट्टाह । कालस्संलगुणेणं अहं विज्झा उव्वलणमाणं ॥ ८१ ॥

व्याख्या—चरमखण्डस्य गुणसङ्क्रमानेन यद्यपहारः क्रियते ततोऽन्तर्मुहूर्तमात्रेण कालेन निष्ठां याति क्षीयत इत्यर्थः, तदेव दलं यथाप्रवृत्तसङ्क्रममाणेन द्विषमाणपत्योयमासङ्ख्येयभागमात्रेण कालेन क्षयं याति, गुणसङ्क्रमादसङ्ख्येयगुणकालेनेति कृत्वा । विधायतसङ्क्रममाणेनापि द्वियमाणं तदेव दलं क्षेत्रतोऽस्तुलासङ्ख्येयभागाव्यष्टप्रदेशैः कालतोऽसङ्ख्येयोत्साप्तिष्यव सप्तिणीभिः क्षयं याति, यथाप्रवृत्तिकालादसङ्ख्येयगुण इति कृत्वा । द्विचरमखण्डस्थान्तोद्भूतक्षयप्रमाणेनापि द्वियमाणं चरमखण्डरुदलं अनुल्लासङ्ख्येयभागमात्रेण कालेन निष्ठां याति यद्यपि तथापि विधायतकालादसङ्ख्येयगुण उद्भूतसङ्क्रमकालः चित्रत्वादङ्गुलासङ्ख्येयभागस्येति गार्थार्थः ॥ ८१ ॥

जे तुचरिमस्स चरिमे सपरद्वणेषु देह समयंमि । ते भागे जहं कमसो अहापवतुव्वलणंमाणे ॥ ८२ ॥

व्याख्या—उद्भूतसङ्क्रमे द्विचरमखण्डरुस्य चरमक्षेपे यद्वाति स्वस्थाने दलं तथाप्रवृत्तस्य प्रमाणम्, यस्तुतः परस्थाने ददाति, तदुद्भूतसङ्क्रमस्य प्रमाणमिति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥

मूलप्रकृतीनां परस्परसङ्क्रमाभावादुत्तरप्रकृतीनां सायनादिप्ररूपणमाह—

चउहा धुवछन्वीसगासयस्स अजहणसंकमो होइ । अनुक्कोसो घिट्ठ वज्जिय ओरालावरणनवविग्घं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वनिर्घेयत्रयोः प्रतिग्रहाभावात्, सावामावयोः परावर्तकत्वात्, ध्रुवाणामप्यासां सर्वेऽपि प्रदेशसङ्क्रमाः सादि अनुवा भवन्ति, शेषध्रुवपदविशोत्तरशतस्यान्यथः प्रदेशसङ्क्रमयत्तुर्द्वा भवति, कथं आसां सर्वासां प्रकृतीनां क्षपितक्रमो-

नास्य क्षणायोत्थितस्य जगन्मयः प्रदेशसङ्ख्या भवति, स च सादिरध्रुवः । तस्यैव क्षणिकरूपस्योपशमश्रेण्या अवन्त्यस्य सर्वासां प्रकृतीनां सङ्ख्याभावः, तस्मात्प्रतिपत्तोऽवगम्यः सादिः तत्स्थानमभासस्थानादिः ध्रुवाध्रुवौ भावतः । अनुकृष्टसङ्ख्याऽपि चतुर्धा भवति, किं सर्वासां नैरुपाह-वर्जितैर्दारिकस्तम्भं ज्ञानान्तरादशकं दर्शनचतुर्भुजं, श्रेयश्चोचरअतस्य चतुर्विधः प्रदेशसङ्ख्या भवति, कथं गुणितरूपांशस्य क्षणायोत्थितस्योत्कृष्टः प्रदेशसङ्ख्या भवति, स च सादिरध्रुवः, अवन्त्यस्य तस्यैवोपशमश्रेणीतः प्रतिपत्तोऽनुकृष्टः प्रदेशसङ्ख्या सादिः तत्स्थानमभासस्थानादिः ध्रुवाध्रुवौ भावदिति गायार्थः ॥ ८३ ॥

सेसं साई अधुवं जहण्णसामी उ खवियकम्मसो । ओरालाइसु मिच्छो उच्चोसगस्सगुणियकम्मो ॥ ८४ ॥
व्याख्या—उक्तप्रकृतीनां यत्रोक्त प्रदेशसङ्ख्यात अनुकप्रकृतीनां च तत्सर्वमपि साधयुवं भवति । कथं ? पङ्क्तिशतानु-
वृत्ते जगन्मयस्य कारणमुक्तम्, उक्तशतकृत्योरपि पञ्चोचरअतस्य कारणमुक्तम् । औदारिकैर्भावशतैस्सङ्ख्यानुकृत्यै मिथ्यादृष्टौ भवतः, अतः सर्वासां साग्रुक्त्वं सुगमम् । अनुवसतीनां चाध्रुवत्वादेव चत्वारोऽपि प्रदेशसङ्ख्याः साधयुवा भवन्ति । प्रदेशसङ्ख्या-
मस्य जगन्मयस्यैव तत्प्रकृतीनां क्षणिकरूपांशः, उक्तशतः प्रदेशसङ्ख्यामस्य तु गुणितरूपांशः । स्वामी, औदारिकैर्भावशतैः स एव गुणि-
तरूपांशो मिथ्यादृष्टिरिति गायार्थः ॥ ८४ ॥

तस्यैव गुणितरूपांशस्य स्वस्वरूपनायाह-

चायरतसकाट्ठणं कम्मठिइं जो उ चायरपुट्ठोए । पज्जतापज्जतगदीहेयरआजो वस्सिउ ॥ ८५ ॥

व्याख्या—चादररसङ्ग्रहणं मूल्यरसम्बुदासाधर्म्यं, चादररत्तनां कायस्थितिसन्नेन पूर्वं कोटिपृथक्त्वमपि भ्रमागरोपमद्विसहस्रम-

माणेनानां कर्मस्थितिं सागरोपमसप्ततिकोटाकोटिप्रमाणां यः कश्चिज्जीवो वादरपृथिवीपर्याप्तकृत्वे दीर्घायुषाऽपर्याप्तकृत्वे ह्रस्वायुषा उपित्वा उच्यमानविधिं करोति, स गुणितकर्मांशो भवतीति क्रिया सम्बन्धनीया । शेषैकेन्द्रियेभ्या वादरपृथिवीकायिकस्य प्रभूतमायुः तेनाव्यवच्छिन्नं प्रभूतकर्मपुद्गलग्रहणं वेदनासहिष्णुत्वं च तेन चासाटः, अपर्याप्तग्रहणं दीर्घकायस्थितिमापणार्थं, तस्य ह्रस्वस्थितिग्रहणं हीनयोगस्यानज्ञापनार्थम्, अत इतस्त्य तैत्तृकैः प्रबलकर्मवन्धार्यै दीर्घायुग्रहणम्, सूक्ष्माणां स्वल्पजीवित-
त्वात्प्रभूतजन्ममरणानि भवन्ति, तद्वेदनया चासकृद् कर्मपुद्गलसाटः, अतो वादरग्रहणं कृतमिति गार्थार्थः ॥ ८५ ॥

जोगकसाडकोसो बहुसो आउं जहण्णजोगेणं । बांधिय उवरिल्लासुं ठिइसु निसेगं बहुं किच्चा ॥ ८६ ॥

व्याख्या--पर्याप्तरुभवबहुल्याद्योगैः कृपायैथोत्कृष्टो बहुशो भूत्वा, आयुष्कं जयन्ययोगेन वन्यपित्वा, उपरितनासु कर्मस्थितिपु निनेकं प्रभूतं कृत्वा अथस्तनस्थितिपु स्तोत्रं तथापि विज्ञेयहीनं विज्ञेयहीनपरित्यजन् यो वन्यमात्रविधिं करोति, स गुणितकर्मांशः उत्कृष्टयोगरूपाग्रहणं प्रबलकर्मद्वाराणार्थमिति गार्थार्थः ॥ ८६ ॥

पादरतसफालमेयं चस्सिनु अंते य सत्तमखिइणं । लहुपज्जत्तो बहुसो जोगकसायाहिओ होउं ॥ ८७ ॥

व्याख्या--एवं पृथिवीकाधिकविशेषणसमग्रं पृथिवीकायादुद्धृत्य प्रसन्नार्थस्यविप्रीपित्वा त्रसेषु तदन्ते च सप्तमपृथिव्यां लघुपर्याप्तकः-स्तोककालपर्याप्तो, बहुशोऽनेकशो योग्यत्वप्राप्तौ तत्र भूत्वा अथवा तस्मिन्नेन भवे अनेकशो योगरूपायाधिको भूत्वा दीर्घजीवितलयोगरूपायोत्कृष्टरूपापकं सप्तमीग्रहणमिति गार्थार्थः ॥ ८७ ॥

जोगजवमज्जउवरिं मुहुत्तमच्छिनु जीवियवसाणे । तिचरिमहुचरिमसमये पुरितु कसायमुक्कोसं ॥ ८८ ॥

व्याख्या—योगस्यानविरये यवमध्यं क्षालयामिः योक्तुं कालं तस्मादष्टशामयिकादुपधानुहृतं स्थित्वा जीवितवसाने सायि-
कान्तानुहृत्पांयुः यवमधोपसहस्रयेषुणुदया वर्द्धिता, निचिरिमे द्विचिरिमे च समये यवस्य कपायानन्तणुदयापूर्व कर्मदलेन
प्रवृत्तीरिति गार्थार्थः ॥ ८८ ॥

जोगुक्तोत्तं नुचरिस्ते चरिमसमये उचरिमसमयमि । संपुण्णयुणियक्रमो पगंयं तेणेह सामित्ते ॥ ८९ ॥
व्याख्या—तद्वद्विचिरिमे चरिमे च समये योमोक्तुं कपाययोगोक्तुं तु एकसमये तदभ्यवचिरिमे भवति तुशब्दात्प्रभूतोद्गर्जनं
शल्याप्यतनं च यस्य कर्मस्थितीमां स नाररुभयान्तसमये युजितकर्मज्ञः तेनेह प्रकृतमहाधिभारं उरुहृत्स्थामित्ये इति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥
ततो तिरियागपभ्रालिमोवदि उरुलपृक्कयोसाए । सायं अणंतरं वंधिऊण आलोपरमसाए ॥ ९० ॥

व्याख्या—तस्मात्कारुभयान्तरिचरिस्वगतः पदेन्द्रियः पयोमरुः तिरियस्य अस्तद्वचनलिङ्गोपरितनसमये ज्ञानान्तरायदर्शन-
ननुकोदारिरुतासुतानादुहृत्प्रदेतासदृशं करोति, यतो नाररुभयान्तसमये यदूयदं तत्तिथमयावलिङ्गयाः उपरि सङ्क्रामयति,
इयन्मात्रदलसञ्चयो नान्यत्र लभ्यत इति । तस्मात्कारुभयान्तनयमवे सातं सोत्कृष्टकालं बध्वा बन्धवलिङ्गपरतो यथ्यमा-
नाऽसाते यथामृततद्भूमेण सङ्क्रामयति सवोरुहृत्तः सातस्य प्रदेयसङ्क्रम इति गार्थार्थः ॥ ९० ॥

कम्मचउयेये असुभाण वज्जमाणेण सुहृमरागंते । संखोभणंमि नियो चउवीसाए नियट्टिस्स ॥ ९१ ॥
व्याख्या—कर्मचउयेये दर्शनावरणोपवेदनीयनामोत्रालो ये या अणुयाः प्रकृतयः, तासां निद्राप्रचलसाताश्रमसंननसंस्था-
नगुणनरकोपयतागुमचिदायोत्सपधांसकास्थिरादिपूजोचैर्गात्राणां द्वाविद्वतमवध्यमानानां क्षपकम्पस्वरामस्य युजितकर्मज्ञ-

स्यान्तसमये गुणसङ्क्षेपोत्कृष्टः प्रदेशसङ्क्षो भवति, स्वे स्वे चरमसंछोमे अशुभचतुर्विधविवर्तकृतीनां प्रथमाष्टरूपायस्यानद्धिचक्र-
नामत्रयोदशकानां सर्वसङ्क्षेपेण क्षपकवादरे गुणितरुमीशे प्रदेशसङ्क्षेप उत्कृष्टो भवतीति गार्थार्थः ॥ ९१ ॥

संछोभणाएँ दोणहं मोहाणं वेयगस्स खणसेसे । वप्पाइय सम्मत्तं मिच्छत्तणए तमतमाए ॥ ९२ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वसम्पमिथ्यात्वयोः स्वचरमसंछोमे क्षपकस्य सर्वसङ्क्षेपेत्कृष्टः प्रदेशसङ्क्षो भवति, वेदकस्य 'खण-
सेस' ति अन्तर्गुह्यत्वशेषाद्युपि सप्तमनारके उत्पाग सम्पत्त्वं, गुणसङ्क्षेपापूर्व स्वरुज्जं मिथ्यात्वं गते उत्कृष्टः प्रदेशसङ्क्षो
लभ्यत इति गार्थार्थः ॥ ९२ ॥

भिण्णमुहत्ते सेसे जोगफसाओक्खसाह काऊण । संयोजणा विसंजोअगस्स संछोभणाएस्सि ॥ ९३ ॥

व्याख्या—स गुणितरुमीशो नारकोऽन्तर्गुह्यत्वोर्वाग्दोषे जीवते योगरूपांस्तुष्टत्वादिकानि पूर्वोपदिष्टानि कृत्वा ततः प्राप्त-
सम्पत्त्वस्तस्य संयोजनावियोजकस्य चरमसंछोमे तेषां अनन्तानुबन्धिनां सर्वसङ्क्षेपेत्कृष्टः प्रदेशसङ्क्षो भवतीति गार्थार्थः ॥ ९३ ॥

ईसाणागयपुरिस्सत्स इत्थियाए च अट्ठासाए । मासएुहत्तमहिण नपुंसगे चरिमसंछोमे ॥ ९४ ॥

व्याख्या—ईशानदेवो गुणितरुमीशः सङ्क्षिप्त एकेन्द्रियप्राप्तयेन वन्येन सह नपुंसकवेदं भूयो यथा तस्मान्च्युतः, ततो
मनुजलोके पुरुषतः सीतरं वा प्रतिपन्नः, तत्र मासभूयस्त्वाग्धिष्ठातृवर्षिकस्य क्षणायोस्थितस्य चरमसंछोमे सर्वसङ्क्षेपेण
नपुंसकवेदस्यात्कृष्टप्रदेशसङ्क्षो लभ्यत इति गार्थार्थः ॥ ९४ ॥

पूरितु भोगभूमिसु जीवियवासाणि संखियाणि तओ । हस्सडिई देवागय लहु छोमे इत्थियेपरस ॥ ९५ ॥

व्याख्या—भोगभूमिषु यो भूयो भूयः स्वावेदं कथा सहस्त्रेणादायुर्थासहस्येयवर्षाणि, ततः पत्न्योपमासहस्येयभागो गते
अस्मालभूयाना भूत्वा स्तोत्रस्मिन्निषु देवेषूत्पन्नस्तत्रापि तदेव भीवेदमापूषं मनुजेषूपन्नो लघुस्रपणाधोत्थितो गुणितकर्मशः
चरमांतोमे तांस्तद्रूपेणोत्कृष्टप्रदेक्षद्रूपं स्त्रीवेदस्य करोतीति गार्ग्यार्थः ॥ ९५ ॥

वरिसवरित्थि पुरिय सम्भत्तमसंखवासिंयं लभिय । गंतुं मिच्छत्तमओ जहण्णदेवट्ठिं भोच्चा ॥ ९६ ॥

व्याख्या—वरिर्वयो नभंसरुवेदः, तमीदानीं प्रभूतशालं भूयो भूयो कच्चापूषं ततः स्तोत्रसहस्येयवर्षाण्यापूषं ततः स्तोत्रसह-
स्रपण्युक्तेषु भूत्वाः सहस्रस्येयवर्षाण्युक्तेषु गत्वा स्त्रीवेदमसः स्येयवर्षाण्यापूषं ततस्तत्रैवासहस्येयानि वर्षाणि सम्भत्तं कृत्वा त-
देतुं पुरुषवेदं कथा स्त्रीवेदनुसृत्योदलं सद्रूप्यं ततोऽन्ते मिथ्यात्वं गत्वा भूतो जयन्यदेवास्त्विति भुक्त्वेति गार्ग्यार्थः ॥ ९६ ॥

आगंतुं तदुं पुरिसं संहुभमाणस्स पुरिसवेयस्स । तस्सेव सगे कोहस्स माणमायाणमवि कसिणो ॥ ९७ ॥

व्याख्या—लघुस्मिन्निषु देवैस्तादागतो लघुस्रपणाधोत्थितो गुणितकर्मशः स्वोपचितदलस्य यश्चरमक्षेपः तस्मिन् पुरुषवेद-
स्योत्कृष्टः प्रदेक्षस्तद्रूपो लभ्यते, न ग्रावलिकावदस्थान्ते, यतस्तत्र स्तोत्रमिति । तस्यैव स्वके संज्ञांमे कोपमानमायानामपि यदा
हस्तस्तद्रूपो भवति, तदा पुरुषवेदक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेक्षस्तद्रूप इति गार्ग्यार्थः ॥ ९७ ॥

चउक्कवसमित्थं लिप्यं लोभजसाणं ससंक्रमसंते । चउसमगो उच्चस्सा त्ववगो नीया चरिमववे ॥ ९८ ॥

व्याख्या—चतस्रो वारा मोहनीयसुपदायया सिमं-शीघ्रं सञ्जलनलोभयशःकीर्त्योः स्वस्तद्रूपस्थान्ते गुणितकर्मश उत्कृष्टं
प्रदेक्षस्तद्रूपं करोति । उपद्रुमश्रेणीग्रहणं तस्यां गुणसद्रूपेण ते दृष्टपि प्रकृती आप्रवृत्ते, स्वस्तद्रूपान्तविशेषण लोभस्यान्तस्करणादा-

रतः सङ्क्षमो न परतोऽस्ति । अपूर्वकरणगुणस्थाने यावन्नशः कीर्तयेव केवलाया न वन्धस्तावत्सङ्क्षमः परतस्तस्या एव प्रतिग्रहेति । यो गुणितकर्मशो मोहनीयस्य चतस्रो वारा उपशामकः, स चोपशामो भवद्द्वयेन भवति, तवस्त्वतीयभवे मिथ्यात्वं गतः सन् उच्चैर्भोजं गुणसंक्रमेण दलापूरितं तस्मिन्नपि भवे परावर्त्य परावृत्त्यै वद्धं ततः क्षणकश्रेणीं कर्तुं कामो नीचैर्गोत्रस्य वन्धान्तसमये उच्चैर्गोत्रस्य उच्छृष्टप्रदेशसङ्क्षमं करोतीति गार्वायः ॥ ९८ ॥

परयायसगलतस्य च सुसराइति सासखगतिचरं सं । सम्मधुवा रिसभजुया संकामइ विरचिया समो ॥ ९९ ॥
व्याख्या—परायातपञ्चेन्द्रिकजातिरसादिचतुःस्तुस्वरादित्रिकोच्चासशुभविहायोगमतिचतुरस्रसंस्थानाख्याः एता द्वादश सम्मन्दष्टिभुभुवसंज्ञाः प्रथमसंहननयुक्ताः सङ्क्षमयन्ति । विरचिताः सागरोपमद्वात्रिंशदधिकशतयद्वाः सम्मन्दष्टिगुणितकर्मश उच्छृष्टप्रदेशसङ्क्षमं गुणसंक्रमेण करोति । कथं ? पटपष्टिसागरोपमाणि सम्यक्त्वमनुपालयन् एता यन्नाति ततोऽन्तमुहूर्त्तं सम्प्रतिमध्यावे स्थित्वा भूयः सम्प्रक्त्वमनुपालयन् पटपष्टिसागरोपमाणि यन्नाति, एवं द्वात्रिंशदभ्यधिकमुदधिगतं यद्वाधिताः पूरिता एकार्वाः । ततोऽपूर्वकरणे यदा वन्धस्य व्यवच्छेदो भवति तदा वन्धावलिकापरतः यशःकीर्त्यै गुणसंक्रमेणासामुच्छृष्टः प्रदेशसङ्क्षमो भवति । प्रथमसंहननं तु देवभवे सदा यन्नाति, मनुजभवनोऽतः तावन्मात्रो वन्धकालोऽस्य भवति, देवत्वाच्चतुस्तथावलिकापरतो देवमायोग्यं यन्नानस्पोत्कष्टः प्रदेशसङ्क्षमो भवतीति गार्वायः ॥ ९९ ॥

नरयदुगास्सचि छोभे उ पुब्बकोढीपुहुत्तणिचियस्स । थावरउब्बोयायवण्णिगिदोणं नपुंससमं ॥ १०० ॥

व्याख्या—पूर्वकोटिपृथक्त्वनिचितस्य पूर्वकोट्याद्युत्तिर्ग्वक्सप्तभवदस्य नरकद्विकस्य अष्टमभवे क्षणकश्रेण्यां चरमसंछोभे

संसप्तमेणोक्तप्रदेशसङ्क्रमो लभ्यते, स्थारसतोद्योतैकोन्द्रियजालीनां यथा नृपसङ्गत्य तथा तत्रैव प्रन्तव्य इति गाथार्थः ॥ १०० ॥
तेतोसपरा पालिय अंतमुदुत्तुणगाइ सम्मत्तं । वंघिचु सत्तमाओ निग्गामसमए नरदुगस्स ॥ १०१ ॥
व्याख्या—अन्यदुर्होचोनानि त्रयस्विनतासामरोपमाणि सम्यस्तयनुपाल्य तत्प्रत्ययं भनुजदिकं सम्पिण्ड्य ततः सप्तमपृथिव्यां
अन्तमुदुत्तुं मिथ्यादनिमित्तं निर्विद्विके यद्व्यथाने भनुजदिकस्य स्वन्यावलिक्रापसतः उरुहृष्टः प्रदेशसङ्क्रमो भवतीति गाथार्थः १०१
तित्थयराहाराणं सुरगहनवगस्स यिरस्तुभाणं च । सुभयुवबंधीण तहा सगबंधा आलिगं गंतुं ॥ १०२ ॥

॥ उक्रोसतामिचं ॥

व्याख्या—दीर्घकराहाराणां देवादिकस्य चैक्रियसप्तस्य स्थिरशुभयोश्च शुभशुभवन्धनीनां च तेजससप्तसङ्क्रमेणैकादशकाणु-
रनुनिर्माणत्वात् तयैतिग्रहणाच्चतुरूपनामस्य स्वगन्ध्यावलिक्रापसत आसां यश्चः कीर्त्यामुरुहृष्टः प्रदेशसङ्क्रमो भवतीति गाथार्थः १०२
उक्तः उरुहृष्टप्रदेशसङ्क्रम इति । जघन्यस्तामित्ये क्षपितकर्माशः प्रागेवाभिहितः, तत्स्वरूपकथनायाह—
सुहृमेसु निगोत्तुं कामठित्ति पलियअंसुखभागूं । वसितं मंदकसाओ जहणजोगा णं जो एह ॥ १०३ ॥
व्याख्या—गृह्येषु निगोदेषु साधारणजीवेषु कर्मस्थितसप्ततिसासामरोपक्रोडाकोटिमाणां पक्ष्योपपासङ्ख्येयभोगोनां
'वसितं' ति स्थिता मन्दरुपायो जघन्ययोमयश्च तुहन्दादख्ययोग्यं जघन्यप्रदेशाग्रं कृत्वा यः कश्चिदागच्छति योग्येषु स्थानेष्विति ।
गृह्यनिगोदग्रहणं स्वत्वापुनोर्णानां पक्ष्याणां प्रभूतजन्मभरणानि तद्वेदनार्चस्य प्रभूतपुद्गलश्राटाः, अल्पकलायस्त्वे अल्पपुद्गल-
ग्रहणं गुणितरुर्भगस्य विपरीतोऽयमिति गाथार्थः ॥ १०३ ॥

जोगोसु तो तसेसुं सम्मत्तमसंखवारसंपप्प । देसविरहं च सन्वं अणलब्धलणं च अडचारा ॥ १०४ ॥
 व्याख्या—तस्मात्सुम्निगोदकायादुद्धृतः सम्भवत्तद्वैश्वविरतिसर्वविरतियोग्येषु त्रसेषु भूयो भूयो भूत्वेति वक्तव्यम् । तस्मिन्
 पत्न्योपमासङ्ख्येयभागमात्रे काळे सम्पत्तये सङ्ख्येयतीता वाराः सम्पाप्य स्वल्पकालिनीं देवविरतिं चासङ्ख्येया वाराः सम्पाप्य
 स्वल्पकालिनीं सर्वविरतिं प्रथमकयायोद्धृतं चाष्टौ वारा विधाय यः उपशमादिं (उपशम श्रेणिं चतुरो वाराः) करोति (स क्षपितकर्मणः
 उन्पते) सम्यस्त्यादिग्रहणं सत्यस्थितिव्यवधानार्थं अत्यस्थितौ स्वल्पाः पुद्गला भवन्ति, अधुमानां तत्रासौ पुद्गलाः शब्दन्ति
 चेति गार्थार्थः ॥ १०४ ॥

चउरुवसमितु मोहं लहं खयंतो भवे खवियकम्मो । पाएण तेण पगयं पट्टच्च काओ वि सधिसेसं ॥ १०५ ॥
 व्याख्या—चतस्रः उपशमश्रेणीः कृत्वा ततोऽप्यस्मिन्भवे लघु नात्र कर्माष्टकं क्षपयन् क्षपितकर्मणः इत्यभिधीयते, प्रायेण
 यादुल्यतः, तेनेह जयन्यप्रदेशसङ्क्रमे प्रकृतमधिकारः काश्चिप्रकृतारेषिकृत्य विशेषेऽपि वक्तव्य इति गार्थार्थः ॥ १०५ ॥

जयन्यसगमित्ताह—

हासदुमपकुच्छाणं खीणंताणं च बंधचरिमंमि । समए अहापवत्तेण ओहिजुगले अणोहिस्स ॥ १०६ ॥
 व्याख्या—हास्यरतिभयलघुप्लानां क्षीणरूपायान्ते (च) धासामन्तो विनाशः ताः पोटश्च क्षीणरूपायान्ताः ज्ञानावरणान्तराय-
 दर्शनयद्गुणा आसां विनाशेः सान्धान्तसमये यथाप्रवृत्तसङ्क्रमेण जघन्यः प्रदेशसङ्क्रमो भवति । हास्यरतिभयलघुप्लानिद्राप्रचलानां
 यतो वन्धे व्यञ्जिन्ने गुणसङ्क्रमेण सङ्क्रमो भवति, तत्र च प्रवृत्तलमिति । अन्तरायस्य परतः सङ्क्रम एव नास्ति । अवधिज्ञान-

दर्शनवतो यदि (अवधिद्विरहितानां) शेषाणां सप्तानां वन्यावच्छेदो भवति, तदा संक्रम एव न भवति; कुतो जयन्यः प्रदेश
संक्रमः तस्मात् (वन्यान्तसमये अवधिमतः) प्रवल्क्षयोपशमत्वेन रक्षबाहुदुष्टदुष्टाद्याः, सीणरोषाः स्तोकाः सङ्क्रामन्ति। अवधिक्षे
असति तद्विद्वत्स्यैव जयन्यः सङ्क्रमो वन्यान्तसमयग्रहणं अधस्तनस्थिति (ता संक्रमस्य) व्यपगमस्थायपनार्थमिति गाथायैः ॥१०६॥
धीणातिगृह्णति मिच्छां पालिया वेच्छसद्विसम्मत्तं। सगखवणाए जहण्णो अहापवत्तस्स चरिमंमि ॥१०७॥
व्याख्या--स्त्यानर्द्धिकस्त्रीवेदमिथ्यात्वानां सम्यक्त्वं द्वेष्टदृष्टीसागरोपमाणा मनुष्यास्त्य दतः तस्मिन् तेषामवन्योऽनुपचयश्च,
ततः किञ्चिच्छेषाणां क्षणायोत्थिते यथाप्रवृत्तकरणान्तसमये यथाप्रवृत्तसङ्क्रमेण जयन्यः प्रदेशसङ्क्रमो भवति, अपूर्वकरणे गुण-
सङ्क्रमसम्भवात् स न लभ्यत इति गार्थार्थः ॥ १०७ ॥

अररं सो गृह्णताय असु भयुवध्धिअधिरतियगाणं। असाएसस य चरिमे अहापवत्तस्स लहु खवमे ॥ १०८ ॥
व्याख्या--अरतिदोऽक्रम ध्यमाष्टकपायाशुभयुवध्विषुवर्णनवकोपयातास्त्रिराशुभयः कीच्यसातानां देशोनपूर्वकोटिकृततीव्र-
संक्रमस्य क्षणकश्रेण्यां यथाप्रवृत्तकरणान्तसमये यथाप्रवृत्तसङ्क्रमेण जयन्यः प्रदेशसङ्क्रमो भवति, अपूर्वकरणे गुणसङ्क्रमसम्भवाद्
स न लभ्यत इति गार्थार्थः ॥ १०८ ॥

व्रत्तसच्च गुणपूरिय सम्मं भीसं च धरिय उक्कोसं। कालं मिच्छत्तगए चिरउव्वलगस्स चरिमंमि ॥ १०९ ॥
व्याख्या--सम्भ्यस्तमाप्तौ हस्यं स्तोत्रं कालं गुणसङ्क्रमेण सम्भ्यस्तसम्यग्निध्यात्वे मिथ्यात्वद्वेष्टेनापूयं ततो द्वे पदपदी-
सागरोपमाणामनुभूय न्तो मिथ्यात्वं गतः चिरोद्वलनं-मन्दोद्वलनं ततः द्विचरमतलवृत्तान्तसमये यः परस्याने क्षेपः स सम्यक्त्व-

सम्यग्मिथ्यात्वयोजयन्यसङ्क्रम इति गार्थार्थः ॥ १०९ ॥

संज्ञोयणाण चउरुवसमित्तु संज्ञोयइत्तु अप्पळं । छावट्टिगं पालिय अहापवत्तस्स अंतमि ॥ ११० ॥

व्याख्या—चतस्रो चारा मोहनीयपुण्यमय्य शुभभावात् पुद्गलश्रादर्थं, ततो मिथ्यात्वं गत्वाऽप्यकालं संयोजयित्वा अनन्ता-
नुबन्धिना बद्धा, स्वल्पं चारित्र्यमोहनीयदलं सङ्क्राम्य, सम्यक्त्वं प्रतिपन्नः ततः द्वे पट्टपट्टीसागरोपमानां सम्यक्त्वमनुपाल्य क्षण-
मायोत्थितः, तस्य यथाप्रवृत्तकर्णान्तसमयेऽज्जानानुबन्धिनां जयन्यः प्रदेशसङ्क्रमो भवतीति गार्थार्थः ॥ ११० ॥

इस्सं कालं बंधिय विरओ आहारमविरइं गंतुं । चिरओव्वलणे थोवो तित्थं चंचालिगा परओ ॥ १११ ॥

व्याख्या—इत्थं-स्तोकं कालमममचो बध्याहारकसप्तकं ततोऽविरतिं गत्वा अन्तर्गृहीतं पतः चिरोद्दलनेन-पत्योपमासङ्-
ख्येयभाणालोद्दलनेन उद्दलयतो यो द्विचरमलण्डकान्तसमये परस्थाने क्षेपः स जयन्यसङ्क्रमः आहारकरयेति । वीर्यकरस्यापि
मन्थारित्तिताशतो जयन्यः मयेशः सङ्क्रमो भवति, यतो मन्यावलिप्रथमसमयिकं दलं तस्य तदा सङ्क्रामतीति गार्थार्थः ॥ १११ ॥

वेउव्वेकारसगं उव्वलिगं वेरिऊण अप्पळं । जेव्वठित्तिनरयाओ उव्वट्टित्ता अबंधित्ता ॥ ११२ ॥

व्याख्या—देवदिकं नररुदिकं वैक्रियसप्तकं एतद् वैक्रियैकादशकं एकेन्द्रियेणोद्दलितं पञ्चेन्द्रियत्वेऽप्यकालं बद्ध्वा ततः
प्राप्तं पथारिवात्सागरोपमानं अनुभूय तत्र चेट्टुचः पञ्चेन्द्रियतिर्यस्यबध्वेति गार्थार्थः ॥ ११२ ॥

भाणरगसउलणे मणुदुगउचाणसुहुमवट्ठाणं । एमेव समुव्वलणे तेज्जाऊत्तुवगयस्स ॥ ११३ ॥

व्याख्या—भाणसप्तात् स्थानरकायगतः तत्र चिरोद्दलनस्य द्विचरमलण्डकान्तसमये यः परस्थाने क्षेपः स वैक्रियैकादशकस्य

जयन्मदेतदसङ्गः । मनुजद्विन्वाचैर्भोग्योरपि सृष्ट्यैकेन्द्रियवद्वयोः एवमेव तेनैव विधिना जडत्वे तेजकायिकेषु वायुकायिकेषु वा गतस्य जगन्मयः प्रदेशस्तद्गमो भवतीति गार्थार्थः ॥ ११३ ॥

अणुवसमिन्ना मोहं सम्यक्स असायव्यतिमे वये । पणतीसा य सुभाणं अपुववकरणाणि अन्ते ॥ ११४ ॥

व्याख्या—मोहनीयमनुपपन्नमप्यपेक्षामथेणीमकृता सातस्य जगन्मयः प्रदेशस्तद्गमो भवति, असातयन्धान्तसमये, तत्परतः सातस्यैव प्रतिग्रहता यतः स्यात् । पञ्चमिभक्त्यनीनां शुभानां त्रसादिदशकशुभभरणैकादशकृतजस्तसप्तशुभविहायोगितचतुरस्रा-
गुण्यचूत्सनिर्माणपञ्चोन्द्रियजातिपरायानां चाकृत्योपपन्नमथेणो स क्षपितकर्मज्ञः पूर्वविधिना भूत्वा क्षणायोत्थितोऽपूर्वकार-
णसंशयारल्लिकान्तसमये जगन्मयप्रदेशस्तद्गमं करोति, यतः परतो गुणस्तद्गमो भवति, जगत्संहननस्यापि स्ववन्धान्तसमये तस्यैव भवतीति गार्थार्थः ॥ ११४ ॥

तेपदं उदधिसयं मेविज्जानुत्तरेसंघित्ता । तिरिगुगल्लोयाहं अहापवत्तस्स अन्तंमि ॥ ११५ ॥

व्याख्या—त्रिपुष्ट्याभ्यधिकं सागरोपपन्नं त्रैवेयकानुत्तरदेवत्वेष्ववस्था, कथं ? स क्षपितकर्मज्ञः त्रिपुष्ट्योपपन्नेषु मनु-
जेषु देवदिकं यन्नाति, ततः परतोपपन्नोऽत्रोत्पत्तिरित्यवक्तव्यो मनुष्यभवानन्तरं त्रैवेयकेव कश्चित्सागरोपपन्नस्तत्र मिथ्या-
दृष्टिनेन स्थिता ततोऽवशेषेऽन्तर्मुहूर्त्तं सम्यक्तयं गृहीत्वा द्वात्रिंशदभ्यधिकं शवं सागरोपपन्नामनुत्तरादिषु मृतेषु स्थित्या तत्तस्तिव-
द्विहोरोत्तानि यवामृत्तकरणान्तसमये मिथ्यातत्तत्करणे सङ्क्रामयति, तदा जगत्संहननस्तोषां भवतीति गार्थार्थः ॥ ११५ ॥
इमिनिगल्लायवथाचरचउत्तमंघित्ता पणसीयं । अपरसयं छट्ठीण चावीसियरे जहा पुब्बं ॥ ११६ ॥

व्याख्या--एकेन्द्रियचक्रेन्द्रियातपस्थानरमृत्स्थानप्राप्तकृताधारणवृत्तीनां(पञ्चाक्षरीयधिहो)सामरूपमभनंयामदमःश कथं ?
 पृष्ठयिष्यांद्वाविशत्यतराणि स्थित्वान्तर्मुहूर्तचर्निशेषायुलब्धसम्पत्त्वो मनुष्यो जातः, तेनाप्रतिपतितेनैव चतुष्पल्योपमायुर्देवो जातः,
 ततोऽप्रतिपतितसम्पत्त्वो मनुष्यत्वे विरतिं लब्ध्वा त्रैवेयकेष्वेकत्रिंशत्सागरोपमायुर्देवो जातः स तत्र मिव्याल्योदयेन भवं स्थित्वा
 शेषेऽन्तर्मुहूर्ते सम्पत्त्वं लब्ध्वा तदप्युत्कृष्टस्थितात ग्राम्यत्वादिशदभ्यधिकसागरोपमभनतं समनुपाल्य तदन्ते यथामृत्चक्रणान्तसमये
 नवकस्यापि जयन्मदेशसंक्रमं करोतीति गाथार्थः ॥ ११६ ॥

दुसराइतिणिण णीयऽसुभखगइसंघयणसंठिययुमाणं । सम्माजोगाणं सोलसण्ह सरिसं थिवेएणं ॥ ११७ ॥

व्याख्या--दुःस्वार्दुभगानादेयनीचैर्गीत्राष्टुभविहायोगतिसंहननसंस्थानाथुषपञ्चरूपसंवेदानां अभीपां पोडगानां मच्छतीनां
 सम्मदष्टियन्यायोगयानां स्त्रीवेदतुल्यं, किन्तु त्रिपल्योपमायुर्मुहूर्तेषु प्रथममुत्पादः, तदन्ते च सम्पत्त्वलाभो वक्तव्य इति गाथार्थः ११७
 समयाहिआवलीए आज्जण जहणजोगंधाणं । उक्कोसाज्ज अंते नरतिरिया उरलसत्तस्स ॥ ११८ ॥

व्याख्या--समयाधिरायल्लिङ्गा यदा अवशेषा सर्वाधुषां जयन्वयोगवद्दानां भवति, तदा जयन्मदेशसंक्रमो भवति स्व-
 स्थाने, यतोऽन्यत्र तेषां सङ्क्रम एव नास्ति । उरुत्कृष्टयुत्तरे-त्रिपल्योपमान्ते नराः त्रिपञ्चो वा औदारिकसत्तकस्य जयन्म
 मदेशसंक्रमं कुर्वन्तीति गाथार्थः ॥ ११८ ॥

पुंसंजलणत्तिगणं, जहणजोगिस्स खवगसेदीए । सगचरिमसमययद्ध, जं छुभइ संगंतिमे समए ॥ ११९ ॥ (कु. ६२४)
 ॥ सक्रमकरणं सम्मचम् ॥

आख्या—पुनरेदसञ्जलान्निकाणां पुनरेदक्रोधमान्मायास्वपणां स्ववन्धान्तसमये यद्वदं तच्छुभमानस्य क्षपकश्रेण्यां सर्व-
सद्वक्रयेण स्वस्यान्विने समये जयन्ययोगिनो जयन्यमदेसहस्रक्रमो भवति, कथं ? आसां चतसृणामपि वन्धव्यवच्छेदे (समयोन)
भावयित्वाचदं मुक्त्वा नान्यमदेसाप्रपत्ति, त्व प्रतिस्मयं सीयते, एवं यावच्चतसमवदस्य असहस्येयभागः शेषो भवति,
नस्तद्वक्रमपयो जयन्यः मदेसहस्रक्रमो भवतीति गार्थाय ॥ ११९ ॥

॥ समाप्तं सहस्रक्रमकरणमिति ॥

उक्तं सङ्क्रमकरणम्, द्वतीयवस्तु च दर्शनापवर्जनकरणे साम्प्रतमभिधीयते, ते द्वेऽपि स्थित्यनुभागविषये भवतः, तत्रापि प्रथमं न्यि तैरुद्धर्चनापवर्त्तने भवतः, सूत्रक्रममाश्रित्य तावदुद्धर्चना भवति, सा चोच्यते—

उदयावलिद्यद्व्याणं ठिर्हण उच्चदृष्ट्या उ ठिति विसया । उक्कोसअद्याहाओ जावावलि होअइत्यवणा ॥ १ ॥

व्याख्या—उदयावलिऋषाक्षानां स्थितीनामुद्धर्तना स्थिति विषया भवति. यतः उदयावलिऋषाविष्टं दलं सर्वकरणासाध्यम्, अतस्तद्वाह्याः स्थितय उद्धर्त्यन्ते । किं सर्वा ? नेत्याह स्तोत्रप्रायाः अवाधयाः परतो याः स्थितयः ता उद्धर्त्यन्ते । एषैवोक्तप्रा ‘अइत्यावणा’ ति, उल्लङ्घना, तदारतो यावज्जघन्याऽवाधा तस्या अपि जघन्यतरा आवलिकामात्रा अइत्यावणा भवति, सा चोद्धर्तनास्थितीनामुपरि भवति, बध्यमानमकृतेर्याऽवाधा तया तुल्या वा हाना वा या स्थितिः सा सर्वमकृतीनां नोद्धर्त्यते अवाधा प्रविष्टत्वात् इति गार्थार्थः ॥ १ ॥ निक्षेपविधिमाह—

इच्छियठितिठाणाओ आवलियं लंघिऊण तदलियं । सव्वेसु वि निविस्सण्णइ, ठितिठाणेसु उवविस्सेसु ॥ २ ॥

व्याख्या—अयाधोपरि या काचिदीप्सिता स्थितिः, सा अइत्यावणावलिकोपरिमासु स्थितिषु सर्वास्वपि निक्षिप्यते, उपरितनास्वयं निक्षेपक्रम इति गार्थार्थः ॥ २ ॥ जघन्योक्तप्रा निक्षेपप्रमाणकथनायाह—

आवलिसंखभागाइ जाव कम्मठित्ति निक्खेवो । समयोत्तरावलीए सावाहाए भवे ऊणो. ॥ ३ ॥

व्याख्या—आवलिकोऽसङ्ख्येयभागमात्रासु स्थितिषु जघन्यः कर्मदलनिक्षेपः, कथं ? उक्तप्रा स्थित्यादवतीर्यावलिकोऽसङ्ख्येयभागं सवलिकं ततो यकावस्तना स्थितिस्तथा दलं अइत्यावणावलिकामुल्लङ्घ्य उपरितनास्वावलिकासङ्ख्येयभागमात्रासु

निक्षिप्यते जगन्योऽयं दलनिक्षेपः, निमुक्तभवति-आवलिः। अहं लयेपभागमाशामु सखलिकामु सर्वोपरितनामु स्थितिपुद्गवर्तनं नास्तीति भावः। उक्तप्रतः स आवलिः। अहं लयेपभागः समग्रद्वया क्रियदर्शते? समयोचरावलिभ्या सावाधया हीना यावदु-
रुद्धा कर्मस्थितिरावलिनिक्षेपो भवति, यतोऽवापोपरिस्थित्यतीनामुद्धर्तना भवति, साऽप्यहत्यावणावलिः। अमुल्लङ्घ्य उद्धर्तमाना-
यामपि स्थितौ न दलनिक्षेपो भवत्यतः समयाधिक्यावाधार्त्तनामु गेपामु सर्वस्थितिमुल्लङ्घ्यो दलनिक्षेपो भवतीति गाथायः ॥ ३॥

अन्वाहोयरिठागगदलं पदुघेह परमनिकरोवो। चरिसुवृष्टगगणं पदुच इह जायइ जहण्णो ॥ ४॥

व्याख्या--अवायोपरिस्थितिरनं प्रतीत्य इहोद्धर्तनाकारणे उल्लङ्घ्यो दलनिक्षेपः, चरं स्थितिस्थानं यस्मात्परतो नोद्धर्तते, तदाथिल जगन्यो दलनिक्षेपो भवतीति गाथायः ॥ ४ ॥

यावन्मात्राः स्थितप उद्धर्तनायोग्यास्ता आह--

उक्कोसगठितिस्ये वंधायलिया अयाहमेतं च। निक्खेवं च जहण्णो मोपुं उवहप सेसं ॥ ५ ॥

व्याख्या--उरुगृष्टस्थितिरन्ये वन्धावलिकं अहत्यावणावलिकं अवाधमात्रं च चरिगनिक्षेपं च मुत्त्वा शेषं सर्वपपुद्गवर्तना-
यागमुल्लङ्घ्यस्थितिसमयसङ्घातं, यतो वन्धावलिकायां गतायां दलं करणगोचरीभवति, अवाधान्तर्गतमयोग्यं आवलिकाऽसङ्ख्येय-
भागमात्रं सखलिकं उल्लङ्घ्यस्थित्यग्रमपुद्गवर्तनाऽयोग्यम्, अतः शेषं स्थितिनातमुद्धर्तनायोग्यमिति गाथायः ॥ ५ ॥

निर्वापयते तावद्वे विधिः, न्यापयतस्वरूपं न्यापयतविधियात उच्यते--

निन्नापोए एवं वापाओ संतक्रमहिगंवंधो। मावलिअसंलभागो जावावलि तएथ आइयवणा ॥ ६ ॥

व्याख्या—निर्वाधाते तावदेवमेव विधिः प्रायुक्तः, व्याघातस्तु प्राक्तनसंस्करणस्थितेरधिको योऽभिनवः समयादिना नव्यो भवति, स व्याघात इति । तत्रावलिक्रासंख्येयभागादारभ्य यावदावलिक्राइत्यावणा भवति । कथं ? पूर्वस्थितेः समयाधिकेऽभिनवन्ये प्राक्तनसंस्करणोऽन्या वा द्विचरमा वा स्थितिर्नोद्वर्त्यते, एवं यावद् (आवलिक्रा अन्यथावलिक्राया असंख्येयभागो नोद्वर्त्यते, एवं) द्वित्रिवहुः समयाधिकां यावदावलिक्रासंख्येयभागाधिकां (अभिनव) स्थितिं यन्नानस्यापि संस्करणोऽन्या-स्थितिर्नोद्वर्त्यते, एवं यावद् द्वितीयोऽसंख्येयभागः प्राक्तनसंस्करणोऽभ्यधिको न बध्यते तावदनस्या स्थितिः नोद्वर्त्यते, यदा तु द्वावसंख्येयभागाऽभ्यधिकत्रयभिनवन्ये यन्नाति, यदा प्राक्तनसंस्करणं स्थितिमुद्वर्त्यति, आस्थावणारूपं प्रथमावलिक्रासंख्येयभाग-मनुलङ्घ्य द्वितीयासंख्येयभागे निक्षिपति, इति जयः आस्थावणा निक्षेपश्च व्याघातः, ततोऽभिनवकथस्य समयादिवहुद्वया अइत्या-वणाद्विद्युपयाति, यावदावलिक्रा सम्पूर्णा तत्परतो निक्षेपो चर्द्धत इति गार्थार्थः ॥६॥ अमुमेवार्थं सूत्रकारः सूत्रेण व्यक्तीकरोति—आवल्बिदो संखंसा जइ वहुइ अहिणवो उ ठितिवंधो । उव्वद्वति तो चरिमा एवं जावलिअइत्थवणा ॥७॥ व्याख्या—आवलिक्रासंख्येयभागाभ्यां द्वाभ्यां यदाभ्यधिकाभिनवनव्यो भवति पूर्वसंस्करणः तदा प्राक्तनसंस्करणोऽन्य-स्थितिमुद्वर्त्यत्यसंख्येयभागमुलङ्घ्य द्वितीयासंख्येयभागे निक्षिपति, एवमभिनवकथस्य समयादिवहुद्वया अइत्यावणाद्विद्युपयाति, यावदावलिक्रा इवमुल्लङ्घा अइत्यावणा व्याघात इति गार्थार्थः ॥ ७ ॥

अइत्यावणालिपाए पुण्णाए वहुई तु निखेवो । ठितिउव्वद्वणमेवं एत्तो ओव्वद्वणं वोच्छं ॥ ८ ॥

व्याख्या—अइत्यावणावलिक्रायां पूर्णयां ततः कर्मद्वलनिक्षेपो द्वाविद्युपयाति, एवमेव विधिना स्थित्युद्वर्तना भवति, अतस्तस्या

एव स्थितेऽपवर्त्तनं वस्येऽहमिति । तुल्यद्वयव्याख्यादत्तवदुत्तं वक्तव्यम्, जगन्माहत्यावर्णानिर्लेपो तुल्यो, यतो द्वावप्यावलिङ्गाऽसं-
ख्येयभागमात्रौ ताव्यामुल्लुप्टा अहत्यावर्णा अंतर्ल्येयपुणा, यतः सौत्कृष्टायाथा, अस्या अपि उत्कृष्टो निक्षेपोऽसंख्येयपुणः, यतः
समयायिभावलिङ्गया सावयथा न्यूनोत्कृष्टस्थितिमानः स भवतीति माथार्यः ॥ ८ ॥ उक्ता स्थित्युत्तना, अपवर्त्तनामाह—
ओहदन्तो उ ठिति उदयावलिवाहिरा ठिद्विठाणा । निरिक्वद् से तिमगे समयहिये लंघिउं सेसं ॥ ९ ॥

व्याख्या—स्थितारपवर्त्तनं उदयावलिङ्गावर्णानि स्थितिस्थानानि अपवर्त्तयति, तदपवर्त्तकत्वं कुत्र निसिपति तदाह—
निसिपति स्वे त्रिभागे समयाधिके शेपमुल्लुङ्घ्य किमुक्तं भवति,—उदयावलिङ्गोपरि या स्थितिस्तस्या दलं स्वायस्तनौ द्वौ
त्रिभागी समयौनौ तावुल्लुङ्घ्य शेपसमयाधिके त्रिभागे निक्षिप्यं जगन्निक्षेपो जगन्शेपहृत्पना चेति माथार्यः ॥ ९ ॥
उदयावलि उवरित्था एमेवोचदए ठिद्विठाणा । जावाव लियति तिमगे समयहियो सेसठितिणं तु ॥ १० ॥

व्याख्या—उदयावलिङ्गोपरिस्थितान्येवमेवापवर्त्तयति स्थितिस्थानानि यावदावलिङ्गात्रिभागं समयाधिकं किमुक्तं भवति
प्रतिसमयं अहत्याणाद्विदुष्यपति यावदावलिङ्गापूर्णा, अवशेषाणापि स्थितानां तुल्यद्वयवर्णान्यर्थत्वात्तत्रैव समयाधिके आव-
लिङ्गात्रिभागे निक्षेप इति माथार्यः ॥ १० ॥

इच्छोचदएठिद्विठाणागाउ उल्लुघिज्ज आवलियं । निक्खिस्वर्द्ध तद्धलियं अह ठितिठाणेषु सन्धेसु ॥ ११ ॥

व्याख्या—यस्या यस्याः स्थितेऽपवर्त्तनं कर्त्तुमीहते जीवः तस्मात् तस्मात्स्थानात् एवाहत्यावर्णान्यलिङ्गामुल्लुङ्घ्य तत्
स्थितिदलं निक्षिपति, तत्सत्रावस्थिताधःस्थितिस्थानेषु सर्व्वज्विति माथार्यः ॥ ११ ॥

उद्यावलिउवर्तिष्ठं ठाणं अहिकिञ्च होइ अइहीणो । निक्खेवो सन्धोवरि ठिइठाणवत्ता भवे परमो ॥ १२ ॥
 व्याख्या—उद्यावलिउवर्तिष्ठं स्थितिस्यनमधिकृत्य सर्वजन्यो निक्षेपोऽपवर्चनायां भवति, समयाधिकावल्लिकात्रिभा-
 गरूपः सर्वेपरितनस्थितिरथानमधिकृत्य तद्वत्तात्परम् उक्तुष्टो निक्षेपो भवतीति मायार्थः ॥ १२ ॥

समयाधियइत्थवणा भंथावलिणा य मोलु निक्खेवो । कम्मठिइ पंधोवयआवलिणा मोलु ओव्वट्टे ॥ १३ ॥
 व्याख्या—समयाधिकाअश्वाकणो कथावलिनां च मुक्त्वा-परित्यज्य, रोषाय कर्मस्मितिषु निक्षेपो भवति, उक्तुष्टोऽप-
 पचेमानायां पतो कथं यावत्तथावचिक्का न गता तावतापवर्चयति, अश्वायणाद्यादृश्य निक्षेपति अपवर्चमानस्थितौ निक्षेप-
 भावतासमयाधिकृत्याल्लिकोना स्थितिः निक्षेपः उक्तुष्टो भवतीति । मार्गणो या उक्तुष्टा स्थितिः सा कनोदयायव्लिकयावता
 तामपिपत्तनाभोग्या यतो पत्थावलितामां गतायां उद्यावलि कावावां अपवर्चयति, अश्वायणावल्लिकायाः प्रतिसामग्रपस्येणायिति
 मायार्थः ॥ १३ ॥ निर्नापाते अपावेगोक्ता, ताम्रपते व्यापारतरुषं व्यापासविधिं ग्राह—

निव्यापाप पवं डिइयाओ एत्थ होइ वापाओ । वापाए रामज्जं कंझगायइभागणा होइ ॥ १४ ॥

व्याख्या—व्यापते विना एवमेव पूर्वोक्तेन निधनापवर्चयति, व्यापावराज स्थितिपाता—स्थितिगिनास्य तं कुम्पिण-
 व्यापाओ, वापाओ, व्यापाओ रामज्जं कंझगायइभागणा होइ ॥ १४ ॥ एत्थेय कंझगायइभागणा—

॥ १५ ॥ १२६ ॥ निव्यापा पंझो जणणे तु । पत्तारत्तंसं चापडिइय जतो परमाभो ॥ १५ ॥

॥ १५ ॥ १२६ ॥ निव्यापा पंझो जणणे तु । पत्तारत्तंसं चापडिइय जतो परमाभो ॥ १५ ॥

स्यान्तानि दास्यस्यतिशानि भवन्ति सा चोत्कृष्टः किञ्चिद्नरुन्मस्यविप्रमाणं भवति, सा चोत्कृष्टं कण्डकुमुच्यते, इयमुत्कृष्टा
अद्वयवर्णा तदुत्तरितनस्थितिदलं इयन्ति स्थितिस्यानान्युद्धृष्यावस्त्वानामु स्थितिषु निक्षिपति, ततः समयादिहान्या क्षीयमाणं
२ एतन्ममात् इत्येवप्रमाणमात्रं जयन्तं कण्डकं भवति, तदुद्धृष्य स्थितिधातुके लपरितनस्थितिदलं निक्षिपति, तदुद्धृष्यादल्प-
पदुलं निक्षिपत्प्रत्यक्षणादियं वक्तव्यम् । अपवर्तनायां जयन्तनिक्षेपः सर्वस्वोक्तः समयाधिकवलिक्कात्रिभागमात्रो यस्माज्जयन्त्या
अत्यावर्णा तस्माद् द्विगुणा त्रिसमयोना, स्तः-सा आवलिकाया त्रिभागद्वयं संमयोनं विभ्रं विना उत्कृष्टाऽइत्यावर्णाविरोपा-
रिक्ता, यतः सा आवलिकामात्रा, कण्डकअइत्यावर्णा अस्या असहस्येयगुणा उत्कृष्टो निक्षेपोऽस्या विशेषाधिकः, यतः-समया-
धिकारान्निर्माणनपस्यतिप्रमाण इति गार्थायः ॥ १५ ॥ उक्ता स्थित्यपवर्तना । सामन्तं अनुभागस्योद्वर्तनाऽभिधीयते—

चरिर्म नोवद्विज्जद् जाव अणंताणि फण्डाणि तमो । उस्सक्किय उब्बहइ उदया ओवदणं एवं ॥ १६ ॥

व्याख्या—चरमसर्दकं नोद्वर्तते, एवं द्विवरं त्रिवरं चतुर्वरं च नोद्वर्तते एवं यावदनन्तानि स्पर्शकानि प्रथमान्नोद्वर्तते
स्मिकं भवति, जयन्तस्थितिविनिक्षेप आवलिक्कासहस्येवप्रमाणमात्रस्थित्यो, तदयःआवलिकामात्रा अद्वयवर्णा तात्स्थितिगतानि
सर्दकानि साराण्यपि नोद्वर्तते, तदयःस्थितस्यविनिक्षेपसर्दकान्युद्वर्तन्ते, तानि आवलिकास्थितिसर्दकान्यनन्तान्युद्धृष्य आव-
लिक्कासहस्येवप्रमाणमात्रस्थितिसर्दकेयनन्तेऽपि निक्षिपत्ययं जयन्तो निक्षेपः, ततो ययास्थित्युद्वर्तने अइत्यावर्णावस्थिता प्रतिसमयं
निक्षेपो वर्तते, एतन्नुभागोद्वर्तनेऽपि यावदुल्लङ्घो निक्षेपः । अपवर्तनायवर्णावितिद्विषयि, यवोद्वर्तनास्थित्यवर्णावर्तयते, तथापवर्तना
उद्वर्णान्निर्माणः स्थित्यपवर्तनावद्वर्तना उद्वर्णस्त्वो नीयत इति गार्थायः ॥ १६ ॥

अइथावणाइयांओ सण्णाओ दुसुवि पुव्वुत्ताओ । किंतु अणंतभिलोवेण फड्डगा तासु वत्तंवा ॥१७॥
 व्याख्या—अइथावणा जयन्या उत्कृष्टा च, जयन्यो निक्षेपः उत्कृष्टश्च एवमाद्याः संज्ञा द्वयोरपि उद्वर्तनापवर्तनयोः स्थिति-
 विषये या पूर्वं वर्णिता अत्रापि ता एव, किन्त्वनन्वाभिलापेन निक्षेपाइथावणासु सर्वद्रूपानि वक्तव्यानि, एतदेवोच्चारयति-
 उद्वर्तनायां स्तोको जयन्यनिक्षेपः, जयन्या अइथावणा वस्मादनन्तगुणा, तस्या उत्कृष्टनिक्षेपोऽनन्तगुणः, तस्मात्सर्वस्थित्य-
 नुभागो विशेषाधिक इति । अपवर्तनायामपि प्रथमसर्वद्रूपं नापवर्तते, एवं तस्मादावदनन्तानि नापवर्तन्ते, किमुक्तं भवति,
 उदयावलिक्कायाः समवायिक्रित्रागो निक्षेपः वस्यानन्तानि सर्वद्रूपानि नापवर्तन्ते, तदुपरि समयोनमावलिक्कात्रिभागद्वयं
 अइथावणा तस्या अयनन्तानि रससर्वद्रूपानि तान्यपि नापवर्तन्ते, उदयावलिक्कापरि या स्थितिस्तस्याः सर्वद्रूपान्यपवर्तय-
 न्ति, तस्याः प्रतिसमयमइथावणा वर्द्धते यावदावलिक्कापूर्णा, ततो निक्षेपो वर्द्धते, स्थित्यपवर्तनायामिव । जयन्यो निक्षेपः,
 स्तोकरुस्तस्मादनन्तगुणा जयन्या अइथावणा, तस्या (व्याघातभावी) उत्कृष्टा अइथावणा विशेषाधिका (अनन्तगुणा) उत्कृष्ट-
 मनुभागरूढं तस्या अनन्तगुणं (विशेषाधिकम्) उत्कृष्टनिक्षेपो विशेषाधिकः, सर्वस्थित्यनुभागो विशेषाधिक इति
 गायार्थः ॥ १७ ॥ इदानीं द्वयोरपि उद्वर्तनापवर्तनयोरल्पबहुत्वमाह—
 धोर्वं पएसगुणहाणि अंतरे दुसुवि हीणनिक्खेवो । तुल्लो अणंतगुणिओ दुसुवि अइथावणा चेवं ॥१८॥
 व्याख्या—स्तोकं स्वल्पं एतस्यां स्थितौ प्रदेशगुणस्थानान्तरे वा सर्वद्रूपं जातं, अथवा स्नेहप्रत्ययसर्वद्रूपस्य एतस्मिन्ननु-
 भागद्विगुणहानिस्थानान्तरेऽनुभागविशेषाः सर्वस्तोका, द्वयोरपि हीनो जयन्यो निक्षेपोऽनन्तगुणः तुल्यश्च, उद्वर्तनायामपवर्त-

नार्थां च तुल्यः, मदेदगुणद्वयन्तरमाश्रित्यान्तराणः । द्वयोरपि अद्यावणा तुल्या उद्धर्तनापवर्तनयोर्व्याप्यतादन्वयत्र जयन्य-
निषेपादन्तराणेति गाथार्थः ॥ १८ ॥

तत्तो वाचापयुग्मोर्यकङ्कणं एकावगणाहीनं । उक्कोसो निक्खेवो तुल्लो सचिसेससत च ॥ १९ ॥
व्याख्या—ततस्तस्या अद्यावणातो व्याधाते यदुल्लस्यमानुभागकङ्कण एकवर्गणया हीनं तदुद्धर्तनोत्कृष्टाद्व्यावणातो ऽन-
न्तराणं तस्मादुद्धर्तनाऽपवर्तनयोः य उत्कृष्टो निषेपः स विशेषाधिकस्तुल्यश्च, तस्मादुत्कृष्टस्थितिवन्यानुभागः, उत्कृष्टसरिस्थि-
त्यनुभागोपि विशेषाधिको भवतीति गाथार्थः ॥ १९ ॥

आपथं उदददइ सन्वत्थोचट्ठणाठितिरसाणं । किट्ठीवज्जे उभयं किट्ठिसुओवट्ठणा एक्का ॥ २० ॥

॥ उव्वट्ठणोवट्ठणाओ ॥

व्याख्या—‘आरन्थ’ति यावद्वन्धोऽस्ति तावदुद्धर्तना भवत्यपवर्तना पुनः सर्वत्र वन्धे वाऽवन्धे वा स्थित्यनुभागयोः स्याद-
थवा ‘आरन्’ नि यावन्नात्रः स्थितिरन्धः तावन्नात्रस्य स्थितिस्तत्करणः उद्धर्तना स्यात्, तदुपरितनस्य स्थित्युद्धर्तनाऽनुभागो-
द्धर्तना वा नेति । सर्वत्र अपवर्तना वध्यमाने तदासतः परतो वा स्थितेरनुभागस्य च भवति, किट्ठीकृतवज्जदले उभयमपि भवति,
किट्ठीकृते त्वपवर्तना एवेति गाथार्थः ॥ २० ॥

। उद्धर्तनापवर्तनाकरणे समाप्ते ।

सम्प्रत उदीरणाकरणाग्राह-

जं करणेणोक्तद्वयं दिक्काह उदए उदीरणा एसा । पगतिठितिसाहचउहा मूलुत्तरमेयओ दुचिहा ॥ १ ॥

व्याख्या—यत्करणेनापकृष्य दीयते उदये उदीरणा एषा प्रकृतिस्थित्यादिचतुर्द्धा, मूलोत्तरभेदतो द्विधेति पदानि, पदानि यद्वल पराभावात्मक कारणेन स्ववीर्यात्मकेनापकृष्यानुदितस्थितिभ्यः इत्यसम्भये दीयते प्रक्षिप्यते उदये उदपभावास्तिथौ, एषा उदीरणोच्यते, । एतद्वल्लक्षणम्, तस्या एव भेदानाह—प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशविभागाचतुर्द्धा भवति मूलोत्तरप्रकृतिभेदात्सु-
नार्द्धधेति गाथार्थः ॥ १ ॥

मूलप्रकृतीनां साधनादिप्रकरणसमाह-

वेयणियमोहणीयाण होइ चउहो उदीरणाउत्स । साइं अयुवा सेसाण साइयज्जा भवे ति विहा ॥ २ ॥

व्याख्या—वेदनीयमोहनीययोर्भवति चतुर्द्धा उदीरणा आयुषः । सादिद्युवा श्रेयाणां सादिवज्जा भवेत् त्रिभिधेति पदानि । पदार्थस्तु वेदनीयमोहनीयोः चतुर्द्धोदीरणा भवति, कथं अभव्येष्वनादिभ्युवा, प्रमत्तमूक्षसम्परायातोतेपद्युवा, तयोरेव प्रतियि-
त्सोः सादिरिति भावपितव्य, आयुषः सादिद्युवा, यतः—सत्रायुषागन्तवलिक्ता उदयेनैवानुभूयते, श्रेयाणाः ज्ञानदर्शनवर्णनाम-
गोत्रान्तरायाणां सादिशेषा त्रिधा भवति, कथं ज्ञानदर्शनवर्णनान्तरायाणां समयाधिकात्रालिहसोपे क्षेणरूपायकाले अयुवा ध-
त्युदीरणा, तत्तत्तन्मप्राप्तानां ध्रुवानादिधेति । सयोगिनोऽन्तस्तमये नामगोत्रयोरेवमेव प्रविपाताभारात् सादिनं सम्भवतीति
गाथार्थः ॥ २ ॥ साम्प्रतमुत्तरप्रकृतीनामाह—

अधुवोदयाण दुर्चिहा मिच्छरसः च उन्निवहा तिहृष्णामु । मूलुत्तरणार्द्धं भणामि उदीरणा एत्तो ॥ ३ ॥
व्याख्या—अधुवोदयानां द्विधा, मिथ्यात्वं चतुर्विधाऽप्यसु । मूलोचरप्रकृतीनां भणायि उदीरका अत इति पदानि ।
पदार्थस्तु दशोच्चरागतप्रबोधश्च द्विबोदीरणा भवति, अधुवोदयत्वादेव भावितैव (भावनीया), मिथ्यात्वं चतुर्धा, कथं ?
समस्तत्राभावापः अतिपततः सादिः, तदवस्थसमाप्तस्यान्नादिः प्रव्यस्य भुवा भव्यस्याऽभुवेति । “अभ्यास्वि”ति समस्तत्वारिथना
धुवोदयानां त्रिवेति, ज्ञानदर्शनवराणां न्वराण्यप्रकृतोनां चतुर्दशानां मूलप्रकृतोनामिव भावनीया । वर्णादिविशतिः आगुलघुनि-
मौलं स्थिरशुभे सेतरे कर्मणसमाक कर्मगतैजसशरे तयोरेव श्रीणि वन्धनानि (द्वे संघातने च) एषा नाम्नह्वयनिश्चतृ ध्रुवो-
दयाः संयोगिनि नांमवन्निया भावनीयेति सादिर्नसंभवति, तदप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां चातः “उदीरका”
उदीरणास्वामिनो भणामीति माथार्थः ॥ ३ ॥

मूलप्रकृत्युदीरणास्वामिन् आह—

घार्द्धेण छउमत्या उदोरमा रामिणो उ मोहस्त । देयाऊण पमत्ता सजोगिणो नामगोत्रयो ॥ ४ ॥

व्याख्या—यातिनां छमस्तथा उदीरकाः, रामिणस्तु मोहनीयस्य । वेदनीयायुषोः प्रमत्ताः सयोगिनो नामगोत्रयोऽरिति पदानि ।
पदार्थस्तु यातिर्भूषणं ज्ञानवरणदर्धनावरणान्तराणानां सर्वे छमस्ता उदीरकाः, येरा भगवन्तः (?) सकृपयाः छमस्तास्त एव
मोहनीयसोदाकाः, वेदनीयायुषोः सर्वे प्रमत्ताः, नामगोत्रयोः ये सयोगिनो धनोवाक्कायव्यापारवन्तः, ते सर्वेऽप्युदीरणास्वा-
मिनः इति माथार्थः ॥ ४ ॥

‘उत्तरप्रकृत्युदीरणास्वामिनि आह—

उवपरधायं साहारणं च इयरं तणूँ पञ्चत्ता । छठमत्था चउदंसननाणावरगंतरायणं ॥ ५ ॥

व्याख्या—उपपत्तिं परयातं साधारमितरं च तन्वा पर्याप्तः छठस्याश्रुदुर्जनज्ञानवरणान्तरायाणमिति पदानि । पदार्थस्तूपधात-
पराधातसाधारणप्रत्येकनाम्नां तन्वा शरीरेण ये पर्याप्ता जीवास्ते उदीरका भवन्ति, यतः तासां चतसृगामपि शरीरभासावेवोदयो
भवति । ज्ञानावरणान्तराश्रुदुर्जन(नावरण)चतुष्काणां सर्वं छत्रस्या उदीरका इति गायार्थः ॥ ५ ॥

तस्यथाचराहृतिगतिगआउगईज्जातिदिद्विधेयाणं । तं नामा आणुपुवीगंपि किंनु ते अंनरगईए ॥ ६ ॥

व्याख्या—नसनाञ्जलसाः, वादरानात्रो वादराः, पर्याप्तकस्य पर्याप्ताः, स्थवरस्य स्थावराः, सूक्ष्मस्य सूक्ष्माः, अपर्याप्तकस्य
अपर्याप्ताः, देवगस्यायुरोदवाः, मनुजगत्यायुर्गोमनुजाः, एवं नरकतिग्मगत्यायुरपि वक्तव्यम्, पञ्चेन्द्रियादिजातीनां क्रमज्ञाः
पञ्चेन्द्रियादिजीवा उदीरकाः, मिथ्यात्वस्य मिथ्यादृष्टयः, सम्प्रतिष्ठयात्वस्य सम्प्रतिष्ठयादृष्टयः, सम्प्रवृत्तस्य सायोपशमिकसम्य-
गदृष्टयः एवं पुंस्तीनपुंसकानां तद्वेदानामका एवोदीरकाः, गतिचदानुपूर्विकाणामपि, किन्तु तासां भवान्तरे नोभयत्रेति गायार्थः ॥ ६ ॥

‘आहारी उत्तरतणु नरतिरितञ्चेयए पमोत्तणं । उदीरंती उरलं ते चेव तसा उवंगं से ॥ ७ ॥

व्याख्या—“आहारी”ति आहारकशरीरीति, “उत्तरत्वि”ति वैक्रियशरीणिो देवनाकास्तद्विद्विनो नरतिरश्च मुक्त्वा शेषाः
सर्वेऽपि जीवा एकाद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियाः औदारिकशरीरस्य सङ्गतनवननस्योदीरकाः, एते चौदारिकशरीरोदीरका ये त्रसास्त
एवोदारिकारोपाद्दस्योदीरकाः, स्थवरणां तदुदयाभावादिति गायार्थः ॥ ७ ॥

आहारी सुरनारग सण्णी इत्ये निलो उ पज्जतो । लब्धीँ वायरोदीरगो उ वेउवियतणुस्स ॥ ८ ॥
व्याख्या—“आहारी”ति आहारपर्याया पर्याप्तकाः, सुरा नारकाश्च इतरे सज्जिनो मनुष्यतिथिश्च; तुभब्बादुत्तरवैक्रियसप्तकस्यो-
दीरकाः, ‘अनिल’ इति वायुस्त्वयिको लब्ध्या—(वैक्रियलब्ध्या सम्पन्नाः) पर्याप्तो वादरो वैक्रियपट्टस्योदीरको द्वितीयतुशब्दा-
धुभयनामोदयीति गार्थायः ॥ ८ ॥

तदुवंगस्सवि तेच्चिय पवणं मोत्तूण केइ नरतिरिया । आहारसत्तगस्स वि कुणइ पमत्तो विउव्वन्ता ॥ ९ ॥
व्याख्या—वैक्रियोपाहस्यापि त एव वायुकारिकं मुत्ता नरतिथिश्च; केचन यतः स्तोका उचरवैक्रियकारिणः । आहारकस्य-
तु करोति प्रपन्नः, आहारपर्याया पर्याप्ततुशब्दाद्वस्तुकारितीति गार्थायः ॥ ९ ॥

तेतीस्सं नामधुवोदयाण उदीरगा सज्जोगीओ । लोभस्स उ तणुक्किट्ठेण हँति तणुरागिणो जीवा ॥ १० ॥
व्याख्या—त्रयद्विधातां नामध्रुवोदयानां उदीरकाः सर्वे सयोगिनो भवन्ति, वर्णादिविज्ञातिकामणसप्तकं स्थिरशुभे सेतरे
अशुल्लघु निर्माणं चेति । लोभस्य तदुक्किट्ठेनां मूर्त्तविभागानां तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, तणुरागिण एव बीजा उदीरका न शेषा
रागवन्तोऽपीति गार्थायः ॥ १० ॥

पचिदिपपज्जत्ता नरतिरिचउरंसउस भपुवाणं । चउरंसमेव देवा उत्तरतणुभोगभूसा य ॥ ११ ॥

व्याख्या—पञ्चेन्द्रियाः नरारपर्याया पर्याप्ता नरतिथिश्च; समचतुरस्रवर्जपभनाराचायानां संस्थानसंहतनानां उदीरकाः, देवाः
समचतुरस्रसंस्थानस्यैवोदीरकाः, ‘उत्तरतणु’चि आहारकोत्तरवैक्रियजरीरिणो मनुष्यतिथिश्चो भोगभूमिजायोदीरका इति गार्थायः

आइमसंयणं चिय सेदीमारुढगा उदीरेति । इयरे ह्रुंडं छेवट्ठं तु विगला अपज्जत्ता ॥ १२ ॥

व्याख्या—क्षपकश्रेणीं प्रतिपन्नाः प्रथमसंहननमोदीरयन्ति न शेषाणि । इतरे एकोन्द्रियाः विषञ्चो मनुष्याश्च हुण्डमुदीरयन्ति, दीन्द्रियादित्रया लब्धपर्याप्तश्चाथ अन्यसंहननमिति गाथार्थः ॥ १२ ॥

वेउवियआहारगउदए न नरावि होति संघयणी । पज्जत्तयाथरेचिय आयवउदीरगो भोमो ॥ १३ ॥

व्याख्या—उत्तरवैक्रियाहारकयोद्धये न मनुष्याः, अपिशब्दाचिर्यञ्चोऽपि संहननोदीरणवन्तो भवन्ति, पर्याप्तिबादर एव पृथ्वीकायिक आतपस्योदीरको भवति, नान्यो जीव इति गाथार्थः ॥ १३ ॥

पुठवी आउवणस्सइ बायरपज्जत्त उत्तरतणूय । विगलपणिंदियतिरिया उज्जोवुदीरगा भणिया ॥ १४ ॥

व्याख्या—पृथिव्यभुवनसत्तिकायिकां बादरा लब्धपर्याप्ताः उत्तरवैक्रियाहारकशरीरिणश्च विकलेन्द्रियाः पर्याप्ता उद्योतस्योदीरका भणिताः इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

सगला सुगतिसराणं, पज्जत्तासंखवासदेवा य । दयराणं नेरइया, नरतिरि सुसरस्स विगला य ॥ १५ ॥

व्याख्या—“सरलाः” सम्पूर्णैन्द्रियाः, पर्याप्तास्त्रिष्वन्मुन्याः प्रवृत्तविहायोगतिमुत्सारयोस्मद्भूत्येयवर्षाण्युपः सर्वदेवाथोदीरका भवन्ति । इतरयोस्मद्भूतविहायोगविदुःस्वरयोः सर्वेऽपि नारका उदीरकाः नरविषञ्चोऽपि, विकलाः पर्याप्ताः (केचन) मुत्सरस्योदीरकाः भूयोऽपि नरविषयग्रहणं पञ्चेन्द्रियाणामनियमार्थमिति गाथार्थः ॥ १५ ॥

ज्जसासस्स सरस्स य पज्जत्ता आयुपाणभासासु । जा ण निरुंभइ ते ताव हेति उदीरगा जोगा ॥ १६ ॥

व्याख्या—उद्धृष्टस्पर्शदीरका योगिनो भवन्ति, ये उद्धृष्टस्य उद्धृष्टस्पर्शोप्या पर्याप्ताः, स्वरस्य तु भाषापर्याप्त्या
यावत्तयायोगितयं मरणं वा गच्छन्ति (तावत्तुदीरकाः) इति गार्थः ॥ १६ ॥

नेरइया सुहृमतसा यज्जिय सुहृमां य तह अपज्जत्ता । जसकिचुदीरागाइज्जसुभगनामाण सप्पिणसुरा ॥१७॥
व्याख्या—सर्वेऽपि नारकाः “सूक्ष्मजसा” इति वाच्यमिच्छायाः, “सूक्ष्मा” इति सूक्ष्मनामकधोदयिनः, “अपर्याप्ता” इति
सर्वेऽपि एकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रिया लब्धपर्याप्तकाः, एतान् वर्णयित्वा यद्वाः कीर्तयेद्वीरका भवन्ति, आदेयशुभगनाम्नोः केचित्
संज्ञिनो नरतिर्यङ्चो देवाश्च केचित्दुदीरका इति गार्थः ॥ १७ ॥

उचं चिय जह् अमरा केइ मणुया व नीयमेवण्णे । चउगइया दुमगाई तित्थपरो केवली तित्थं ॥ १८ ॥
व्याख्या—उद्धृष्टोद्देशेन यतयो अमरा उदीरयन्ति, नेतव्यं, केचित्माकृतनरा अपि किञ्चित्कालम् । तदवशिष्टाः सर्वेऽपि नार-
काः, तिर्यङ्चो नीचमेवोदीरयन्ति, चतुर्गतिका अपि जीवास्तिष्ठाः प्रकृतौर्दुर्भगनादेयायद्वाः कीर्तयिष्याना उदीरयन्ति, तीर्थकरो यदा
प्राप्तकेवलज्ञानो भवति, तदा तीर्थहरनाम उदीरकतीति गार्थः ॥ १८ ॥

मोत्तुणःखीणरामं इंदियणज्जत्तगा उदीरंति । निदापयळा सायासायाहंजे पमचन्ति ॥ १९ ॥
व्याख्या—मुख्यं क्षीणरामं किमुक्त भवति-क्षीणरूपायानावलिकाशालं मुक्त्वा नोऽं कालं तदारतो जीवा इन्द्रियपर्याप्त्या
पर्याप्तका निद्रामचल्योदीरकाः, सातासावेदनीये सर्वेऽपि ये प्रमत्तास्ते उदीरयन्तीति गार्थः ॥ १९ ॥

अपमत्तां इ उत्तरतणूअस्संखयाउ वजेत्ता । सेसनिदानं सामी संबधंगता कसायाणं ॥ २० ॥

व्याख्या—अथमन्तदिगुगन्त 'उत्तावयु' चि वैक्रिगहारकशरीरिणोऽसहस्रेपर्यायुषश्च चर्त्रेष्टिश्च शेषा जीवाः शेषनिद्राणां निद्राश्चल्यश्चरूपानर्दीनामुदीरकाः 'सबन्धांताः कसाधाणं' ति अन्तानुन्धनां सास्वादनान्तां, द्वितीयकुरावाणामपिरितान्तां, तृतीयांतां देशवितान्तां, सञ्जलनानां समन्त्रं यात् लोभश्चावन्धकोऽपि किञ्चित्कालमुदीरको भवतीति गार्थार्थः ॥ २० ॥

हासईसायाणं अंममुहुतं तु आइमं देवा । इयराणं नेरइया उं परियत्तमविहोए ॥ २१ ॥

व्याख्या—हासरतिसातयेदनीयानामाथमन्त्रमुहूतंमन्त्रमुदीरका देवाः, इतासामरतिशोकासातवेदनीयानां अमन्त्रं नारका उदीरकाः तदूर्ध्वं पण्यामथनिवम इति गार्थार्थः ॥ २१ ॥

हासाइ छकस्स उ जाव अणुब्बो उदीरगा मब्बे । उदओ उदीरणा इव ओवेणं होइ नायब्बो ॥ २२ ॥

व्याख्या—हासपादिपट्कस्य तु यावदूर्ध्वगुणस्थानं तावत्सर्वेऽप्युदीरकाः । सर्वासां प्रकृतानां उदयोऽप्युदीराणां च ओयतोऽग्निरोपेण भवति शतव्य इति गार्थार्थः ॥ २२ ॥

पगइट्ठाणविगप्पा जे साओ हेअंति उदयमास्सज्ज । तेचिय उदीरणाए नायब्बा घातिकम्माणं ॥ २३ ॥

व्याख्या—प्रकृतानां स्थानविक्रया ये स्वामिनोऽभिहिता उदयमाश्रित्य त एव उदीरणायापि ज्ञातव्या घातिकर्मणां किमुक्तं भवति, ज्ञानायाणीकस्य एकमुदयस्थानं पदेति । दर्शनायणस्य द्वे उदयस्थाने चरारि पञ्च वा । अन्तराष्ट्रैकं पञ्चनक्तस्थानरूपं । नय मोहनीयस्य एकदिचतुष्टयश्च दृष्टमाष्टनवदशप्रकृतपालकाणि । उदीरणायाप्येतन्मयेव, एतेयामुदये यावन्तो

कथं तासांमेवं, यतः उदयावल्लिङ्गमन्तं नोदीर्यते दलं नाग्निववद्धं एवमावल्लिङ्गादयं भावनीयमिति गार्थार्थः ॥२५॥

साधनादिप्ररूपणमाह—

वेपण्याज्ज दुहा चउविहा मोहणीयअहण्णा । पंचणह साहवज्जा सेसा सवेसु दुविगप्पा ॥ २६ ॥

व्याख्या—वेदनीयायुषो द्विधा अजयन्या स्थित्युदीरणा भवति, कथं सर्वजन्यस्थित्ता एकेन्द्रिया जयन्याया उदीरकाः, त एव प्रवर्द्धमानस्थितिका अजयन्यायाः, अतो द्वे अपि साधयुवे, सा समय(धिका)वल्लिङ्गाशेषे आयुषो जयन्या सादिरधुवेति विशेषः । मोहनीयस्य चतुर्विधा अजयन्याः, कथं ? सप्तकस्य समयाधिकावल्लिङ्गाशेषायां सञ्ज्वलनलोभस्थितौ जयन्या सादिस्त-
स्मया(तस्थाना)भावे अधुवा, उपस्थान्वस्थानात् प्रतिपत्तौ(जयन्या सापि सादिरधुवा भावितव्यं, उत्कृष्टानुत्कृष्टा च स्थित्युदी-
रणा परावर्चमानाध्यवसायेन भवति मिथ्यादृष्टौ, सापि सादिरधुवा, सद्वक्त्रेशविशुद्धयोः प्रतिसमयमन्यथाभवनादिति । पञ्चानां
ज्ञानदर्शनवरणनामगोचान्तरायाणां सादिवर्ज्या त्रिधा अजयन्या स्थित्युदीरणा, कथं ? याविनां यदा क्षीणकृपायस्य सप्तमया-
वल्लिङ्गमात्रा स्थितिर्भवति तदा जयन्या, सा च सादिरधुवा, तस्याः याभ्यधिका साऽजयन्या, उत्कृष्टा मिथ्यादृष्टौ, उत्कृष्टायाः
सद्भावात् (प्रतिपत्तं) अनुत्कृष्टा सापि सादिरधुवा, अजयन्या पुनः सादिर्न भवति, जयन्यायाः अमतिपातात्, तत्स्थानमप्राप्त-
स्थानादिरस्यस्य धुवा, नामगोचराख्येवमेव, किन्तु सयोग्यतस्तमये भणितव्या, शेषविकल्प्या यथाकर्म प्रतिपादिता एवेति
गार्थार्थः ॥ २६ ॥

मिच्छन्तस्तस्य च ऊहा धुवोदयाणं तिहा उ अजहण्णा । सेसविगप्पा दुविहा सबविगप्पा उ सेसाणं ॥ २७ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वस्य चतुर्थो अजयन्त्या सित्युदीरणा भवति, कथं ? प्रथमसम्यक्त्वमात्रौ समयाधिभावलिङ्गादेषायां प्रथ-
मस्थितौ अयन्या सादिः, तत्समाप्यगमे अत्रुवा, प्रतिपत्तौ जयन्त्या सादिरत्रुवा, तत्स्थानमप्राप्ताज्ञादिरभ्यस्य ध्रुवेति । ध्रुवो-
दयानां त्रिया सादिवर्जा अजयन्त्यादीरणा, घातिध्रुवोदयानां घातिमूलप्रकृतिम्, नामध्रुवोदयानां नामवदनादिध्रुवाध्रुवेति ।
नेवैकित्या द्विया साध्रुवास्ते च मूलप्रकृतिवद् भावनीयाः । शेषाणामध्रुवप्रकृतीनां सर्वे विकल्पाः सायध्रुवाः, उदये उदी-
रणासद्भावदुदयस्यान्यनित्यत्वाद् भावित एवेति गार्थार्थः ॥ २७ ॥

सामित्तद्वाछेया इह ठिहसंक्रमेण तुल्लाओ । बाहूलेण विसेसं जं जाणं ताण तं वोच्छं ॥ २८ ॥

व्याख्या—इत्कुष्टोदीरणासामित्वं जयन्त्यादीरणास्त्रामित्वं च भद्रा कालस्तच्छेदश्च यस्याः प्रकृतेः यावत्स्यः स्थितयः उदी-
रणायोग्या इति स्वामित्वमद्वाछेदश्च यथास्थितिसङ्गमे भणितः, तथावसेयो बाहुल्येन, विशेषस्तु यो यासां तं तासां वस्येज-
मिति गार्थार्थः ॥ २८ ॥

अंतोमुहुंतहीणा सम्मे मिससंमि देहिमिच्छस्स । आवल्लिट्ठगेण हीणा वंधुक्कोसाण परमट्ठिं ॥ २९ ॥

व्याख्या—सप्तत्रिकोटाकोटिप्रमाणा मिथ्यात्वस्थितिर्मिथ्यादृष्टिना सत्ता या वद्धा तां तत्रैवान्तर्मुहं च मध्यमपरिणामोऽनुभूय
ततः सम्पत्तं गच्छति, सा च सम्पत्त्वस्थितौ सङ्क्रमति तस्योदयसङ्क्रामस्थितिकृत्वादनन्तर्मुहं चोना उत्कृष्टा स्थितिलीरणायोग्या,
द्वितीयान्तर्मुहं सम्पत्तये स्थित्वा ततः सम्पत्तिमिथ्यात्वं गच्छति, ततोऽन्तर्मुहं च द्विक्रानास्य भवति । उदये उत्कृष्टो वन्धो यासां
भवति ता उदयवन्धोत्कृष्टाः, ताश्च पटञ्जोतिसंख्याः स्थिरभुवन्जो पटञ्जोत्तारगदध्रुवोदयाः षोडशरूपायाः त्रसदुत्तरादिवत्तसो

वैक्रियसमरूपश्चेन्द्रियजातिदुष्टोपधात्पराधातोच्चेत्सोद्योतासत्ताशुभविहायोगतिनीचैर्गोत्रमिति, आसां षडशीतिमकृतीनां उत्कृष्ट-
स्थितिवचनं करोति, तस्याः स्थितेस्त्वथलिकागतं नोदीरणायोगं अभिनवबद्धं च, ततो ग्रावलिकारीना उत्कृष्टा स्थितिः
उदीरणा योग्या इति गार्थायः ॥ २९ ॥

मणुष्यणुपुञ्चिआहार देवदुग्गसुहुमविगलतियगाणं । आयावस्स य परिवडणमंतसुहुदीणमुक्कोसा ॥ ३० ॥

व्याख्या—मनुजानुपूर्विका आहारसप्ततं देवद्विकं सुस्पत्रिकं विरुज्जातित्रिकं अत्थमित्यसां सप्तदशमकृतीनां या उत्कृष्टा
स्थितिः, सा अन्तर्मुहूर्तेना उदीरणायोग्या, कथं आसामनुदये यदा वन्यो भवति, तदा सहक्रेमेणान्याभ्यः स्थितिभ्यः
स्थितिः सङ्क्रमति, एतदुभावयति—यदा नररुगतेस्त्वकृष्टवचनं कृत्वा विद्यविसामरोपमकोटाकोटिमानं पुनः परावर्ष्य शुभपरि-
णामदेवगतिं वध्नाति, तदा देवगती वध्यमानायां नररुगतिस्थितिं सङ्क्रमति, तां च देवगतिं जयन्त्येनापि अन्तर्मुहूर्तं वध्नाति,
तच्च अन्तर्मुहूर्तं नररुगतेरतिक्रामति, ततो देवदेवैः शुभगतोऽन्तर्मुहूर्तेना उदीरणायोग्या भवति, एवं शेषाणामपि भावनीया ।
आहारसप्ततं अभमचो वध्वा चक्षदत् सङ्क्रिः तत्कालोत्कृष्टस्थितिरुपगच्छतेः सङ्क्रान्तस्थितिः सान्तर्मुहूर्तेनोदीरणायोग्या,
यतोऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा तदनुभवति । यदत्रातपप्रदं करोति तद् ज्ञापयति यथाऽनुदयसंक्रमोत्कृष्टानामन्तर्मुहूर्तेनोत्कृष्टा
स्थितिरुदीरणायोग्या तथानुदयवचनोत्कृष्टानामपि, एतद् भावयति—देवः सङ्क्रिष्टोऽनुदये आतपस्यावरेकैन्द्रियजातीना उत्कृष्ट-
स्थितिं यध्वा तत्रैवान्तर्मुहूर्तं मध्यमपरिणामः स्थित्या पृथिवीकापिकेपूषन्नः शरीरयासो उत्कृष्टानुदीरणं करोतीति । नारक-
स्तिर्धेदिद्रुकोदारिरुसप्त कान्त्यसंज्ञनानां उत्कृष्टस्थितिं वध्वा तत्रैवान्तर्मुहूर्तं मध्यमपरिणामः स्थित्वा तिर्य्य सुपपन्नः उत्कृष्टा-

मुदीरणां करोति । निद्राणामनुदये उत्कृष्टस्थितिं कथा एकं समयं अन्तर्मुहूर्तं गते निद्रादये उदीरणां करोति । एवं त्रैकालिकस्य प्रत्ययो कथा परमां स्थितिं अन्तर्मुहूर्तं व्यतीते पञ्चमाद्यासु गतः उत्कृष्टमुदीरणां करोति, अनुपूर्विकाणां तु तद्वन्तान्तरद्वितीयसमये । उदयसङ्क्रमोत्कृष्टानां तु आवर्त्तिकात्रयेणोना उत्कृष्टा स्थितिस्तीरणायोग्या भवति, उदयावलिं कथावलिं सङ्क्रमावलिं यतो विहाय उदीरयतीति गार्थार्थः ॥ ३० ॥

इयमेसा तित्थविई पछासंलेज्जेमत्तिया जाया । तीत्ते सज्जेणिपढमे समए उदीरजुकोसा ॥ ३१ ॥

॥ उकोससाभितं सम्पत्तं ॥

व्याख्या—इतरोपा शुभाश्वत्साक्षेयां तीर्थकरानाम् । स्थितिर्गता पत्योपमासङ्ख्येयभागमात्रा तस्याः सयोगिकेवली यथ-मसमये उदीरणासुत्कृष्टां करोति, यत इयन्मात्रा एवमुत्कृष्टोदीरणायोग्या इति गार्थार्थः ॥ ३१ ॥

उत्कृष्टाद्वाधेदः स्वामित्वं चाभिहितम्, जयन्माहा-

भयकुञ्चभायवुज्जोय सबघाई कसायनिदानं । अतिहीणसंतवंधो जहणउदीरगो धत्तसो ॥ ३२ ॥

व्याख्या—भयजुष्पावपोद्योत्सवध्यातिसञ्चञ्चलवर्णकपायनिद्रापञ्चकानामेकविंशतिप्रकृतीनां अतिजयन्मसत्कर्मो जय-न्यवन्तरय वन्धकोऽजसः स्थानर इत्यर्थः, जघन्दोदीरणां करोति, यतो ध्रुवबन्धित्वात्रिदाकपायाणामन्यत्र न जयन्मतरास्थि-तिरपलभ्यते । आतपोद्योतयोरपि मतिपसायावात्, कथावलिंकाहीना जयन्मस्थितिस्तीरणायोग्या भवत्यासां प्रकृतीना-मिति गार्थार्थः ॥ ३२ ॥

एणिदिजोगांणं पडिक्खत्ता वंधिऊण तब्बेहं । वंधालिचरमसमए तदागए सेसजाइणं ॥ ३३ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रियस्य सदा योग्या उदयं प्रति एकेन्द्रिययोग्यास्तासांमेकेन्द्रिययोग्यानामेकेन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणानां जघन्यस्थितिरा जीवास्तासां प्रतिपत्त्या द्वित्रिचतुष्यञ्चेन्द्रियजातयः त्रसवादरप्रत्येकप्रकृतयस्ता वध्या ता एवैकेन्द्रियजात्यादीर्वधन्ति, वन्धावलिकान्तसमये तद्द्वेदिनः तद्दुदयवन्तो जीवा जघन्योदीरणास्त्वामिनो भवन्ति, 'सेसजाइणं' ति एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिर्द्विन्द्रियेषूपपन्नाः प्रथमसमयादारभ्यैकत्रिचतुष्यञ्चेन्द्रियजातीः क्रमेण वध्नाति, द्विन्द्रियस्थितेनेन क्रमेण चत्वार्यन्तगुहान्धुभवति, पञ्चात्तामेव द्वीन्द्रियजातिं वध्नाति, ततो वन्धावलिकान्तसमये जघन्या द्वीन्द्रियजातेरुदीरणा, एवं शेषजातीनामपीति मायार्थः ॥ ३३ ॥

दुभगाइणीयतिरिदुग्गअसारंसंघयणनोक्कसायाणं । मणुणुव्वःपज्जतइयस्स सन्निमेवं इग्गगगे ॥ ३४ ॥

व्याख्या—दुर्भगानादेयापन्नः कीर्त्तिनीर्वागेत्रितियमातितियगानुपूर्वाभयवज्जसंहननोक्कसायाणां मनुजानुपूर्वपर्याप्तक (योः 'तइए' ति, सातासातयोः संक्षिप्ति एकेन्द्रियेभ्य आगते एवमेव जघन्योदीरणा भवति, कथं ? एकेन्द्रियो दुर्भगादीनां सर्वजघन्यस्थितिः संक्षिप्तेषूपपन्नाः, तद्देदि क्त्यतिपत्ताणि संक्षिप्तादीर्यवन्धकादां वध्या तान्येव वन्धावलिकान्तसमये जघन्योदीरणा, यतो वन्धकादां सावलिक्का जघन्यस्थितेरप्यतिक्रान्ता अभिप्रेतसंहननस्यैवं पञ्च वन्धकादाः सावलिक्का अपहरन्ति । हास्परति (ल्योः) अरतिशोकयोः सातासातयोः दुर्भगवद्भावना । शेषनोक्कसायाः चेदानां भूयो भणनात्, न शृण्वन्ते । अपर्याप्तपर्याप्ति संक्षिप्ति वक्तव्यम् । विर्यगतेः वाक्यन्विकायिकेभ्यो वादरेभ्य उद्धृत्याभलाष्टुस्थितिसिद्धितिर्यधु गतः, तत्समये मनुज्यगति

यन्नाति दीर्घात् भूयसां अनुभूयमानां यन्नाति, यन्वावलिक्वात्समये ऋन्वयोदीरणा, आनुपूर्व्यात्सदृशान्तरतृतीयसमये.
 जघन्योदीरणां करोतीति गार्ग्यः ॥ ३४ ॥
 अमणागयस्त चिरदिङ् अन्ते देवस्त नारयसा वा । 'तदुवंगगङ्गं आणुवुविणं तद्वयसमयंमि ॥ ३५ ॥
 वयस्तथा—देवदिङ्गनारकादिभूवैक्रियद्वेषादानां 'अमणे' चि, असंज्ञी जघन्यस्थितिं बध्वा दम्योपरमहालं दीर्घं
 निरसा नरेके देवलोके वा सकृत्पत्रः, तत्त्वमनुभूयान्तसमये त्रयाणां जघन्योदीरणां करोति आनुपूर्व्याद्विग्रहती तृतीयसमये स
 एवेति गार्ग्यः ॥ ३५ ॥
 चेदन्ति दिट्ठिगं संजलणां च पढममठिङ् ए । समयादिगालियाए सेसाए उवसमे वि दुसु ॥ ३६ ॥
 वयस्तथा—त्रयाणां वेदानां क्षीणुर्धुसकारुणार्णो दृष्टिद्विरुद्ध मिथ्यात्वसम्बन्धस्वरूपस्य चान्तरकरणे कृते प्रथमस्थितेयदा सम-
 यादिक्वालिना शेषा तदा जघन्योदीरणा 'उवसमेवि दुसु' चि, सम्बन्धसञ्चलनलोभशोः सये उपशमेऽपि जघन्योदीरणा
 भवतीति गार्ग्यः ॥ ३६ ॥
 एगिदागयअहोणस्तत्सण्णीसु मीसउदयंते । पवणोसठिङ्गहणगसमसत्तविउवियसंते ॥ ३७ ॥
 व्याख्या—एकेन्द्रियेभ्य आगतस्योत जघन्यसत्त्वर्णः प्लयोपमासंख्यभारगोनोदधियात्रयेति, संक्षिप्तु सम्यग्मिथ्यात्वा-
 नुभवान्तसमये जघन्योदीरणां सम्पन्निष्ठयात्वस्य । पवनोवायुकायिकः स्वस्थितेः—आत्मस्थितेः प्लयोपमासंख्येयपरागमात्रोनौ

१ 'येतद्व्यगर्ण' मुद्रितेः

सागरस्य द्वी सप्तभागा तत्सप्तमस्कर्मयैक्रियपट्टरूप्य चतुदयान्तसमये जयन्योदीरणां करोतीति माथार्थः ॥ ३७ ॥

चतुश्चतस्रमितुमोहं मिच्छं खविडं सुरोत्तमो होतं । उक्कोससंजमते जहणगाहारगदुगणं^१ ॥ ३८ ॥

व्याख्या—चतस्रो वारा मोहनीयमुपशमय मिथ्यात्वमित्येकस्यासम्भवात् सप्तकं सप्तयिता पुनः सर्वार्थदेवो भूत्वा पुनरु-
त्कृष्ट संयमान्ते देशेनपूर्वकोटिसंघं कृत्वा आहारशरीराद्गोपादयोरनुभवान्तसमये स जयन्योदीरणा स्थितिसपाछुर्जायत इति
माथार्थः ॥ ३८ ॥

खीणंताणं खीणे मिच्छत्तक्रमेण चोदसग्हंवि । सेसाण सजोगंते भिण्णमुद्धत्तद्विगणं ॥ ३९ ॥

॥ विड्दोदीरणा सम्मत्ता ॥

व्याख्या—क्षीणान्तानां क्षीणे-क्षीणरूपाय चतुर्दशानां, मिथ्यात्वक्रमेण प्रथमस्थितेः समवाधिहावलिकार्या जयन्योदी-
रणा । शेषाणां प्रकृतीनां सयोग्यन्तसमये विग्रहद्वैतस्थितिकानां जयन्योदीरणा भवति । कास्त्राः शेषाः मनुजगतिः पञ्चेन्द्रिय-
जातिः प्रथमसंहननं विहायोगतियुगं उपघातं पराघातं संस्थानपट्टकं उक्कोसं प्रसाधित्त्वं सुखरादिचतुर्कं दुस्तरं औदा-
रिरुसप्तकं उक्कोसं तीर्थरं एवा द्वित्रिकत्वं नामघ्रवोदथास्त्रगन्धित्त्वं एवं पञ्चपष्ठीनां अपि सयोग्यन्तसमये जयन्योदीरणा भव-
तीति माथार्थः ॥ ३९ ॥ उक्ता स्थित्युदीरणा ।

अनुभागोदीरणागाह—

१ यदुपवचनादाहारकसप्तकं गृह्यते मलयगिरिपादे;

अणुभातुदीरणात् घाईसण्णा य ठाणसण्णा य । सुहया विचागहेजं जात्थ विसेसो तयं वोच्छं ॥ ४० ॥

जाल्या—अनुभागेदीरणायां यातिर्मा संज्ञा त्रिधा, सर्वयातिसंज्ञा देशयानिसंज्ञा अयातिसंज्ञा चेति । स्थानसंज्ञा चतु-
र्णिपा सस्य चतुस्थानिकस्थानिकद्विस्थानिकस्थानिकस्थानिकमेदात् । 'सुहय'ति शुभसंज्ञा अशुभसंज्ञा । विपाकसंज्ञा चतुवया
पुद्गलभवेधनवीभमेदात् । हेतोर्द्व्यक्षकालप्रवर्थाभयेदात् पञ्चया लब्धयामित्र्य, लदीरणायामपि त एव । योऽत्र विशेषः,
तत्तं वर्येऽभिमिति गाथार्थः ॥ ४० ॥

पुरिसिधिविषयअचल्लु चवल्लुसम्भाण इमि द्ढाणो वा । मणपज्जचयुसाणं ववामो सेस वंधसमा ॥ ४१ ॥

व्याख्या—पुंवेदान्तरायपञ्चकचक्षुराचक्षुर्दृष्टनावरणप्रकृतीनां चत्वार्यपि सस्यनान्यभिहितानि वन्धं प्रति, लदीरणायां त्वे-
कस्थानिको द्विस्थानिको वा भवति, न त्रिचतुःस्थानिकौ । स्त्रीवेदस्य चतुस्त्रिद्विस्थानिको वन्धेऽभिहितः, लदीरणायां तु द्विस्था-
निक एकस्थानिको वेति । सम्यक्स्य न अत्रिद्विचतुः, तस्यापि द्विस्थानिक एकस्थानिको वा देशघाती चेति । मनाप्येयज्ञान-
मनुसक्तयोर्व्यवहारो वन्धोक्तस्य चतुस्त्रिद्विस्थानिको वन्धो यो नपुंसकस्योक्तः, स यनोज्ञानावरणस्योदीरणायां भवति, चतुस्त्रिद्वि-
स्थानिकः । यो मनाप्येयज्ञानस्य वन्धे (चतुस्त्रिद्विस्थानिकः) उक्तः, स नपुंसकस्योदीरणायायिति । 'शेपा' इति देशघातिमकृ-
तीनां वन्धवत्स्थानसंज्ञा यथाचने नयोदीरणायामपीति गाथार्थः ॥ ४१ ॥

पेसेयगाइयाणं उदए देसो व होइ सव्यो य । देसो व घाइओचिय अचवल्लु सम्मत्त विग्घाणं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—देशोपपत्तिप्रकृतीनां ज्ञेयानां यातिसंज्ञां प्रतीत्य देशघातिसस्य सर्वघातिसस्य चोदीरणा भवति । किं

सत्रासां नेत्याह-देश्यातिन (देश्याती) एवाचक्षुर्देशनावरणसम्पत्त्वान्तराणां उदीरणा भवतीति गार्थः ॥ ४२ ॥

घायं ठाणं च पडुच सदघाईण होइ जहं बंपे । अग्घाईणं ठाणं पडुच भणिमो विसेसोत्थ ॥ ४३ ॥

व्याख्ये—घातं वा स्थानं वा प्रतीत्य सर्वधातिनीनां पूर्वोक्तविशतिप्रकृतीनां यथावन्चेऽभिहितः तथा भवतीति । अघाति-
प्रकृतीनां एकादशोत्तराशतमानानां रसस्य स्थानं प्रतीत्य यो विशेषः, तमुदीरणायां भणामीति गार्थः ॥ ४३ ॥

थावरबड आयवडरलसत्ततिरिचिगलमणुयतिगणं । नग्गोहाइचउण्हं एगिंदितसभाइछण्हं पि ॥ ४४ ॥

व्याख्या—स्यावरद्विचत्तः आतणैदारिरुसत्तकतिर्यक्कविक्कलजातिक्कमणुंयत्तिक्काणां मध्यमसंस्थानचतुक्काणां एके-
त्रियजातिक्कमणुपभनाराचादिसंहनवट्कानामपीत्यस्याः गार्थायाः उत्तरगाथया सह सम्बन्धः ॥ ४४ ॥

तिरिभणुजोगाणं मीसगुरुयखरनरयदेयपुब्बोणं । दुट्ठाणिओचिय रसो उदर उदीरणाए य ॥ ४५ ॥

व्याख्या—एता द्वाभिसत्तकृतयः उदयं प्रति तिर्यग्मणुष्योरेव योग्याः सम्यग्मिध्यात्वगुरुवरनामेदेवनारकादुपूर्वीणामि-
द्यासां सत्तपिगलकृतीनां द्विस्थानिक एव रसो भवति, उदयमुदीराणां वा प्रति, सम्यग्मिध्यात्वस्य घातिसंज्ञामाश्रित्य सर्वयात्येव
(शेषाणां त्वधाती) इति गार्थः ॥ ४५ ॥ उक्तो घातिस्थाने प्रतीत्य विशेषः ॥

सम्मत्तमीसगाणं असुभरसो सेसयाण वंधुत्तं । उक्कोसुदीरणासंतयंमि उट्ठाणपडिए चि ॥ ४६ ॥

व्याख्या—सम्यग्मिध्यायोरुप एव रसो घातिप्रकृतित्वादेव शेषाणां यथावन्चेऽभिहितः तयोदीरणायामपि द्रष्टव्यः । सम्म-
त्तमिध्यायोरुप एव रसो घातिप्रकृतित्वादेव भवति, अनन्तभागहीने असङ्ख्येयभागहीने सङ्ख्येयभागहीने

सहज्येयगुणहीने आहृत्येयगुणहीने अनन्तगुणहीने । कथं ? अनन्तानन्तानां फलुक्कानां यतोऽनुयाये क्षणितेऽप्यनन्तानि निष्ठ-
नगतोऽनन्तभागेऽप्युत्कृष्टा उदीरणा लभ्यत इति । शेषाणां वन्यत्र शुभाशुभेति गार्थार्थः ॥ ४६ ॥ विषाकफलमधिकृताह—
मोहं निपनाणवरगं केवल्यं दंसगं विरियविगंधं । संपुत्रजीवद्वये न पल्लयेसुं कुण्ड पागं ॥ ४७ ॥
व्याख्या—मोहनीपमृष्टाविशतिभेदभिन्नं ज्ञानावरणं पञ्चविधं केवल्यद्वयानवरणं वीर्यान्तरां एतत्पञ्चविशमकृतात्मकं कामं
सम्पूर्णजीवद्वये विपाकं करोति, न वीर्यादिजीवार्थायेषु सर्वेष्वपि । कथं ? यथा गेयैः सर्वान्तरित्येवैरपि सूर्यचन्द्रमसोः उद्योता-
दिरूपलभ्यत इति गार्थार्थः ॥ ४७ ॥

युनचमुनांतपएसिपसु चरकुसस सेतविग्घाणं । जोगेसु गहणघरणे ओहीणं रूपिदब्बेसु ॥ ४८ ॥

व्याख्या—चमुर्द्वैर्जनस्य ये सुखलुपुद्रव्याणामनन्तमेद्विधाः एकस्याः तेष्वेव विपाकः, 'सेतविग्घाणं' ति दानलाभभोगो-
पभोगानां ग्रहणधारणयोगद्रव्येष्वेव विपाकः, अवधिज्ञानदक्षनयोरपि रूपिद्वयेष्वेव विपाकोऽयं विशेषो नान्यत्रेति गार्थार्थः ॥ ४८ ॥

सेसाणं जहं वंदे, होइ विवामो उ पचओ दुविहो । भवपरिणामकओ वा निगुणसगुणाण परिणइओ ॥ ४९ ॥

व्याख्या—उक्तसप्तकरोपाणां प्रकृतीनां विपाको यथा वन्देऽभिहितः शुद्दालदिः, उदीरणापामपि तथैव । उक्तो विपाकः ॥
प्रथमो हेतुः फलमिति यावत्, स च द्विविधो भवकृतो वा परिणामकृतो वा । परिणामकृतो द्विविधो निर्गुणपरिणामकृतो

वा, सदगुणपरिणामकृतो वा हेतुदीरणायां भवतीति गार्थार्थः ॥ ४९ ॥

उत्तरतुपरिणामे अहियमहोन्तावि होति सुसरज्जया । मिठलपुपराघातज्जोयल्लगाच्चररसपत्तेया ॥ ५० ॥

व्याख्या—‘उत्तरतणु’ चि, उत्तरवैक्रियं आहारकं वा तपोः करणपरिणामे यद्यप्यर्थं न सन्ति (प्राक्) सुस्वरयुक्ताः शृदु-
ल्युपरादातोद्योतशुभविधायोगनिचतुरस्रप्रत्येकप्रकृतवस्तथाप्यस्यस्युदीरणाभाश्रित्य भवन्ति, नात्र गुणागुणपरिणाययोः प्राधान्यं,
नरिपरिरेवेति गार्थः ॥ ५० ॥

सुभगाइउद्योगेयं गुणपरिणामा उ देसमार्ङ्गं । अइहोणकुङ्गाओ अङ्गत्सो नोकसायाङ्गं ॥ ५१ ॥

व्याख्या—सुभगादेययत्नः कीर्त्युद्योगेन देवविरतादीनां गुणकृतपरिणामप्रत्ययं स्वविषयं सदप्युच्छाद्योदीरणामेति । अति-
जयन्यस्पर्द्धादन्नभगः उदीरणामेति नोक्तावाणां, तेषां गुणपरिणामादेवेति गार्थः ॥ ५१ ॥

जा जंमि भवे नियमा उदीरए ताउ भवनिमिवाओ । परिणामपचयाओ सेसाओ सइ स सव्वत्थ ॥ ५२ ॥

व्याख्या—जाः प्रकृतीर्गस्मिन् भवे नियमज्ञ-निषयेनोदीरयति, तासन्नवप्रत्यया यथा नरकभवे नरकत्रिरूपं, देवभवे देव-
त्रिरूपं, तिर्यग्भवे तिर्यग्भवे विकलत्रातित्रिरुत्थारं सूक्ष्मं साधारणं आतपं एकेन्द्रियजातिरिति; मनुष्यभवे मनुष्यत्रिरूपं एता
विस्मयिभ्यप्रत्ययाः, परिणामप्रत्ययाः शेषाः, एतः सती विद्यमानोदीरणा सर्वत्र ध्रुवोदया निर्गुणपरिणामप्रत्ययादिति गार्थः ॥ ५२ ॥

तित्थपरं घाईणि य आसज्ज गुणं पहाण भावेण । भवपचइया सव्वा तहेव परिणामपचइया ॥ ५३ ॥

व्याख्या—तिर्यक्कं घातिर्कर्मप्रकृतयश्च ज्ञानदर्शनावरणमोहनीयान्तरायविषाणाः चक्षन्दद्विक्रियसप्तकं ध्रुवोदयाश्च तिर्य-
मनुष्यगुणनरयप्रधान्यादन्त्यथा वन्दा अन्यथा परिणामयोदीरयन्ति । हेतोरत्रिजोषितभावाश्रयणात्तु सर्वा भवप्रत्ययाः परि-
णामप्रत्ययाश्च भवन्ति, यत्किञ्चिन्मतिषोभयाः विर्यमतावुदीयेन्ते, एवं शेषास्त्वपि । परिणामोऽपि तस्य प्राप्तवद्वात्मको

भरत्येवेति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥ उक्तो हेतुः, साधनादिमरूपणमाह—

देवगणिलुकोसा अलहण्णा मोहणीयचलभेया । सेसघाईणं तिविहा नामगोपाणलुकोसा ॥ ५४ ॥

व्याख्या—वेदनीयेऽनुत्तुष्टा अनुभागोदीरणा मोहनीयस्याजगन्मयोदीरणा चतुर्विधा भवति । शेषवर्तिनां शानदर्शनान्वर-
णान्तराशाणाजगन्मयोदीरणा त्रिधा भवति । नामगोनयोनुत्तुष्टा त्रिवेति भाषार्थः ॥ ५४ ॥

सेसविगल्पा द्रुविहां सव्ये आजस्स षोडसुवसंतो । सव्वट्ठगओ साए उवोसुदीरणं कुणइ ॥ ५५ ॥

व्याख्या—शेषनिम्नया अनुक्तभेदाः सार्धकर्षणां द्विधा साधयुया भवन्ति । आद्युपधत्तारोऽपि भेदाः सायधुवाः, कथं ?
वेदनीयसंघदान्तो भूत्वा पञ्चासत्सर्वार्थगतः सातस्योदीरणाष्टुत्तुष्टां करोति । सा च सार्दिरधुवा, तच्छेयानुत्तुष्टा सा च तस्माद्
भूत्वा सादिः, तत्स्थानमभसस्थानादिरप्यवश्य ध्रुवा, भव्यस्याधुवेति । मोहनीयस्याजगन्मया चतुर्विधा, कथं ? सप्तस्य चरमो-
दीरणास्थितौ जगन्मया सा च सादिरधुवा भवति, तां मुक्त्वा शेषाऽजगन्मया, उपशान्तार्थां प्रतिपन्नस्य नास्ति, ततः प्रतिपत्तः
सादिरजगन्मया, तत्स्थानमभसस्थानादिद्रुगाधुवे सुगमे । घातिनासु (मोहनीयस्यो) रक्षुत्तुष्टुत्तुष्टुजगन्मया द्विधा, सादिरधुवा ।
एतेषामु (असौ)त्तुष्टा मिथ्यादृष्टौ, प्रवितातत्तत्सात्परिणागानुत्तुष्टा, सापि सादिरधुवा, जगन्मयोक्तौ । क्षपत्तस्य शेषपा-
तिनापमवदया नामगोनयोनुत्तुष्टा त्रिधा भरत्तुभागोदीरणा स्थित्युदीरणात् क्षीणत्वायस्य रोगिस्थानयोः अत्रशेषे जगन्मो-
रुष्टे यथातद्दलेन द्विविधा वर्ततेति । घातिनासुत्तुष्टानुत्तुष्टे नामगोनयोनजगन्मयाजगन्मये मिथ्यादृष्टौ भवतः, सायधुवे मायत् ।
आपुणः सर्वे भेदाः सुगमाः, अष्टमोदीरणात्तदेवेति भाषार्थः ॥ ५५ ॥ उत्तरग्रन्थेतिनां साधनानामरूपणमाह—

कचखडगुरुमिच्छाणं अजहण्णा मिडलहूणणुकोसा । चउहा साइयवज्जा वीसाए धुवोदयसुभाणं ॥ ५३ ॥
व्याख्या—कर्कशगुलमिध्यात्त्वानां अजयन्थानुभागोदीरणा, मृदुलघुस्पर्शयोरनुल्लुष्टा चतुर्धा भवति । विंशतेर्ध्रुवोदयानां
कार्मणस्तत्स्थिरशुभनिर्माणानामृदुलघुस्पर्शयोरनुल्लुष्टा चतुर्धा भवति । विंशतेर्ध्रुवोदयानां
गोदीरणा भवति । कथं ? मिध्यात्वस्य मिथ्यादृष्टिर्देहा सम्यक्त्वेन सह संयमं प्रतिपद्यते, तदा जयन्थानुभागोदीरणां करोति,
सा च सादिरध्रुवा, तदैव प्रतिपततः अजयन्था, सा च सादिरध्रुवा, तत्स्थानमभासस्थानादिः, ध्रुवाध्रुवे भगवत् । कर्कशगुलना-
म्नोस्तु केवलिनः समुद्रयाताभिरुचस्य मन्ये अजयन्था, सा च सादिरध्रुवा भवति, समुद्रयातसमाप्तवजयन्था सादिः, तत्स्थानमभा-
सस्थानादिः, ध्रुवाध्रुवे भगवत् । मृदुलघुस्पर्शयोरनुल्लुष्टा चतुर्विधा, कथं ? आहारकक्षरीरपयास्तरूप उल्लुष्टा, सा च सादिरध्रुवा,
तदैवोपसंहरोऽनुल्लुष्टा सादिः, तत्स्थानमभासस्थानादिः, ध्रुवाध्रुवे भगवत् । जयन्था मृदुलघ्वोर्नामधुमध्रुवाणां च विंशतेः मिध्या-
दृष्टौ भवति । सा च सादिरध्रुवा, तत्परिणामस्य प्रतिपादादजयन्थस्यापि सादिरध्रुवा, विंशतेः शुभध्रुवाणां सयोग्यत्वसमये उल्लुष्टा
भवति, सा च सादिरध्रुवा, अनुल्लुष्टाया आदिर्वास्ति, अमविषात्वात्, तत्स्थानमभासस्थानादिः, ध्रुवाध्रुवे भगवदिति माथार्थः ॥ ५६ ॥
अजहण्णा असुभधुवोदयाण ति विह्वा भवे ति वीसाए । साइ अषवा सेसा मन्ने अधयोऽरम्भाणं ॥ ५७ ॥

व्याख्या—भजनयानुभागोदीरणा अशुभप्रबोधयत्रयोविशतिप्रकृतीनां नीलकृष्णवर्णदुर्मेवतित्तरुदुरस्वरूपशरीतस्पर्शशानावरणान्तरापदशकदर्शनावरणचतुष्पास्थिराशुभाख्यानां सादिवर्णो त्रिधा भवति, कथं ? आत्मीयात्मीयोदीरणान्तस्थितौ जयन्या सा य सादिरध्रुवा, तदन्याजयन्या, तस्या आदिर्नोस्तिध्रुवोदयित्वाव तस्यानभग्राप्तस्थानादिः, ध्रुवाध्रुवौ भगवत् । आसां

नेमिः—सर्वं विरुद्धाः अथुवोदयानां सायधुवाः, शुभधुवाणां जयन्यायन्ये अंशुभधुवोदयानां उत्कृष्टानुत्कृष्टे मिथ्यादृष्टौ भवतोऽन्तः सायधुवे नेपाणामथुवोदयिताद् भाविता एवेति गार्थार्थः ॥५७॥ उक्ता सायनादिप्रवृत्त्या । उत्कृष्टस्वामित्वमाह—
दाणाइअचयवूर्ण उक्कोसाइमि हीणलदिस्स । सुहुमस्स चक्खुणो पुण तेइदिष सव्वपज्जेते ॥ ५८ ॥

व्याख्या—दानान्तरायादीनां पञ्चानामन्तरायाणां अचसुर्द्वर्शनपणानामुत्कृष्टानुभागेदीरणा उत्पत्त्यायसमये हीनत्वव्यक्त्य-
जन्यप्रभावरस्य मूल्यामीत्यस्य भवति च दुर्दर्शनावरणस्य पुनहोन्द्रिये सर्पप्राप्तिभिः पर्णान्ते भवतीति गार्थार्थः ॥ ५८ ॥

निर्माणं पंचगहयि मज्झिमपरिणामसंत्तिलिङ्गस । पणनोकसायसाए नरए जेद्वुद्वित्ति समत्ते ॥ ५९ ॥

व्याख्या—निर्माणं पञ्चानामपि मध्यमपरिणामस्य उत्कृष्टानुभागेदीरणा भवति, यतोऽतिविशुद्धसंस्क्रियानां निद्रोदय एव न भवति, पञ्चानां नोक्तयाणां नृपसंस्कारतिशोक्तमप्यनुगुप्ताख्यानं असातस्य च नारके उत्कृष्टसिधितिके पर्णान्तके उत्कृष्टानु-
भागेदीरणा भवतीति गार्थार्थः ॥ ५९ ॥

पंचेदियतस मायरपज्ज तगसायसुत्तरगईणं । वेत्थुस्सासस्स य देवो जेद्वुद्वित्ति समत्तो ॥ ६० ॥

व्याख्या—पञ्चेन्द्रियतसमादरपणान्तरासातसुत्तरमविरागो (देव) भवतीति वैक्रियसमासशब्दोत्पत्त्यस्य चोत्कृष्टानुभागेदीरणां
देवो ज्येष्ठस्थितिः पर्णान्तः करोतीति गार्थार्थः ॥ ६० ॥

सम्पत्तनीसगाणं से काले गहिहिद्वित्ति मिउत्तवं । हात्तरईणं पज्जन्तगस सहात्तरदेवस्स ॥ ६१ ॥

व्याख्या—सम्पत्तयमित्यर्थोक्त्यादुत्तरसमये मिथ्यात्वं ग्रहीष्यति, तत्रोत्कृष्टानुभागेदीरणा हात्तरादयोः सहस्रारदेवस्य सर्वप-

योभिभिः पर्याप्तस्य भवतीति गायार्थः ॥ ६१ ॥

गङ्गद्वयवायाणिद्वयमति दुसराहणीयोगीयाणं । नेरइओ जेद्वडिइ मणुआ अंते अपज्जस्स ॥ ६२ ॥

व्याख्या—नरऋगविद्वण्डसंस्थानोपयावानिगुविहायोगविदुःस्वरदुर्भगानादेयायशःकीर्त्तिनीर्चोत्राणां नवानां प्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितिः नारकः पर्याप्तोऽतिसङ्क्रिष्टः करोत्युत्कृष्टमुदोरणम् । अपर्याप्तकनाम्नस्तु मनुष्योऽप्यर्थाप्तो भवान्तसमयेऽतिसङ्क्रिष्टः उत्कृष्टानुभागोदीरणां करोतीति गायार्थः ॥ ६२ ॥

कन्दलवङ्गुकसंघर्षणा धीपुमसंद्वागनिरिगङ्गं च । पञ्चिदिओ तिरिक्खो अट्ठमयासेद्वयासाज्ज ॥ ६३ ॥

व्याख्या—कन्दशगुरुस्पर्शार्थुभसंहननपञ्च रुद्धीष्वेदमभ्यसंस्थानचतुर्द्वि र्भगतीनां चतुर्द्वयप्रकृतीनां अष्टमवर्षायुः रतिसङ्क्रष्टः संक्षी पञ्चेन्द्रियनिर्दुःखोति उत्कृष्टानुभागोदीरणागमिति गायार्थः ॥ ६३ ॥

निगपलियाउ समत्तो मणुओ मज्जुयगतिसभउरलाणं । पज्जत्ता चउगइया उक्खोसः सगाउयाणं तु ॥ ६४ ॥

व्याख्या—त्रिषह्योपमायुः पर्याप्तो मनुष्यो मनुजगतिप्रथमसंहननौदारिकसप्तकानां उत्कृष्टानुभागोदीरणां करोति । पर्याप्ताः चतुर्गणिकाः स्वायुषामुत्कृष्टस्थितिकाः त्रयाणां त्रियुद्धा (उत्कृष्टासुदीरणां कुर्यान्ति) नारकायुषः सङ्क्रिष्ट उत्कृष्टासुदीरणां करोतीति गायार्थः ॥ ६४ ॥

ह्रस्सठिइपज्जत्ता तन्नामा चिगलजाहसुहुमाणं । थावरनिगोयएगिदियाणमिह थायरा नवरं ॥ ६५ ॥

व्याख्या—उत्सृष्टिः पर्याप्तस्त्वन्मानो विकलनातिस्वप्नाणां सङ्क्षिप्ता दीन्द्रिया दीन्द्रियजानवरं ज्ञायास्वाप स्वावर-
साधारणेन्द्रियजातीनां यादरत्नविशिष्टासुहृष्टासुदीरणां कुर्वन्ति, स्वविशेषणाभिधाना इति गाथायः ॥ ६५ ॥
आह्वारतणूपज्जन्तगो उ चउरंसमउपलङ्घुयाणं । पत्तयत्तगइपरघ्रायतइयमुत्तीण य विसुद्धो ॥ ६६ ॥
व्याख्या—आहारतन्वा पर्याप्तोऽतिविशुद्धसंयत इति गम्यते, चतुरस्रसंस्थानमदुलघुप्रत्येकशुभविहायोगतिपराधाताहा-
ररुसप्तकानां भातां त्रयोदशप्रकृतीनां उरुष्टामनुभागोदीरणां करोतीति गाथायः ॥ ६६ ॥
उत्तरवेउन्विजइ उज्जोयस्सायवरस खरपुहवी । निरगगईणं भणिया तइए समएणुण्व्योणं ॥ ६७ ॥
व्याख्या—उत्तरवैक्रिये वंचयानो यातस्वोतस्य, आतपस्य खरं इति चादरपृथिवीकायिकः पर्याप्तोऽतिविशुद्ध उरुष्टामनुभागो-
दीरणां करोति, स्वगतीनां ये भणिताः त एवतृतीयस्मये त्वानुपूर्वीणां कुर्वन्ति, शुभयोर्विशुद्धा अशुभयोः सङ्क्षिप्ता इति गाथायः ६७
जांगते सेसाणं सुभाणमियराण चउसु वि गईसु । पज्जनुद्धडमिच्छेसु लद्धिदीणेसु ओहीणं ॥ ६८ ॥
व्याख्या—सयोगयन्तस्मये शेषाणां शुभप्रकृतीनां स्थिरादिपट्क कर्मणसपक्वं सुदुलघुवजं शुभवर्णादिनवकं निर्माणागुरुलघु-
वीर्यदुराणां पञ्चरिंशतेरुष्टामनुभागोदीरणा भवति । इतरासामशुभानां प्रकृतीनां तत्तस्यैव गतिषु पर्याप्ता उत्कटमिध्यादृष्टयः
ये तेषु भवन्ति, तास्ता अवधिचञ्चलानावरणचतुर्कं केवलदशनावरणं मिध्यातं पौडश रूपायाः गुरुभक्तशरीनाशुभवर्णादिसप्तकं
अस्थिराशुमे इत्येतान्त्रतासुः रुष्टामनुभागोदीरणा अवधेरविधिलिखरहितस्येति गाथायः ॥ ६८ ॥

उक्तमुःरुष्टसामित्यम् । जघन्यस्यामितभाद—

सुरकेचलिणो मरुपयकसुअचकसूनुदीरणा मंदा । विपुलपरमोहिगणं मणनाणोहिदुगरसावि ॥ ६९ ॥

व्याख्या—श्रुतकेचलिनश्चतुर्दशपूरस्य यविश्रुतज्ञानचधुरचतुर्दशनावरणमकृतीनां सण्णयाभ्युत्थितस्थालीयात्मीयोदीरणा-
न्तसमयेऽनुभागोदीरणा मन्देति जघन्या । विपुलमतेर्मनोज्ञानावरणस्य, परमावधिमात्स्वभावविज्ञानदर्शनावरणयोर्मन्देति माथार्थः ॥ ६९ ॥

खवगम्मि विग्घकेवलंसंजलणाणं सनोकसायाणं । सगसगजदीरणंते निदापयलाणसुयसंते ॥ ७० ॥

व्याख्या—सपकेऽन्तरायपद्मत्वेचलज्ञानदर्शनावरणसञ्चलनानां नवनोकपाययुक्तानां विज्ञतिमकृतीनां आत्मीयात्मीयो-
दीरणान्तसमये जघन्यानुभागोदीरणा भवति । निद्रामचलयोरुपशान्तकपाये, सर्वविशुद्धत्वादिति माथार्थः ॥ ७० ॥

निदानिदाईणं पमत्तविरए विमुज्झमाणमि । वेयगसम्मत्तस्स उ सगखयणोदीरणा चरिमे ॥ ७१ ॥

व्याख्या—रस्यानर्द्धिन्निकस्य प्रमत्तसंयते विशुद्धयमाने मन्दोदीरणा भवति, वेदकसम्यक्त्वस्य त्वात्मीयसपकोदीरणा-
चरमसमये समयाधिकारबलितानोपायां स्थितिविति माथार्थः ॥ ७१ ॥

सम्मपडिवत्तिकाले पंचण्हवि संजमस्स चउजउत्तु । सम्माभिदुहो मोसे आऊण जहण्णठित्तिगो त्ति ॥ ७२ ॥

व्याख्या—अपिशब्दात् संयमस्य सम्यक्स्य च प्रतिपत्तिकाले पञ्चानां मिथ्यात्वन्तानुपान्निमकृतीनां मिथ्यादृष्टिविशुद्ध-
त्वात् मन्दादीरणां करोति । अस्मिन्तः संप्रमप्रतिपत्तिकाले द्वितीयकपायाणाम्, देशविरतो विशुद्धतत्त्वात् तृतीयकपायाणां
संप्रमप्रतिपत्तिकाले, सम्यक्त्वोदयोपान्तसमये सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सम्यग्मिथ्यात्वस्य मन्दोदीरकः, द्वावपि गतो युगपन्न मति
पश्यते । आयुषां जघन्यस्मृतिको जीवो मन्दां करोति, शुभायुषां सद्दृष्टिः नरकायुषो विशुद्ध इति माथार्थः ॥ ७२ ॥

पोगलविवागियाणं भवादसमए विसेससुरलस्स । सुहुभापज्जो वाज वादरपल्लत्तवेउज्जे ॥ ७३ ॥

व्याख्या—पुद्गलविपरिक्लिनां पूर्वोक्तानां भवादिसमये—जन्मप्रथमसमये, स्वोदयोभ्यानां जीवा मन्दोदीरणां कुर्वन्ति । औदारिकरूपद्रूप त्वयं विशेषः, यत्सवयुक्ताधिकस्यापराधरूपात्यायुषो मन्दोदीरणा [तदुदयोभ्यानां] भवति । वैक्रिय-पक्षस्य तु स एव वायुकाधिको वादरः पर्याप्तोऽस्ययुतिरिति शेषः, अनुभाषस्य मन्दोदीरणां करोतीति गार्थः ॥ ७३ ॥

अप्पाज वेइंदो उरलंगे नारओ तदियरंगे । निल्लेवियवेउज्जा असण्णिणो आगओ कूरो ॥ ७४ ॥

व्याख्या—अस्यायुः-श्लोकजीवितव्यो, द्वीन्द्रिय औदारिकोद्वापे मन्दोदीरणां करोति भवादसमये । तदितराङ्गे वैक्रियोपाङ्गे कूरोऽतिसङ्क्षिप्तो नारको निल्लेपितवैक्रियेभ्यः-समुद्बलितवैक्रियेभ्यो, योऽसङ्गिभ्यः समायातः समुत्पन्नो दीर्घस्थितिरादिसमये स मन्दोदीरणां करोतीति गार्थः ॥ ७४ ॥

मिच्छोऽतरे फिलिहो वीसाएँ धुवोदपाण सुभियाणं । आहारजइ आहारगस्स अविमुद्धपरिणामो ॥ ७५ ॥

व्याख्या—मिच्छाहाट्टिभवान्तरे सङ्क्षिप्तः शुभश्रवणवित्तिकृतीनां मन्दोदीरणां करोति, स च मूल्य इति । आहारक शरीरलब्धमान् यतिराहारकसदरूपाविशुद्धपरिणामो हस्तस्थितिर्मन्दोदीरणां करोतीति गार्थः ॥ ७५ ॥

अप्पाउ रिसभचउरंसगाण अमणो चिरट्ठि चउण्हं । संठाणाण मणूओ संघयाणं तु सुविसुद्धो ॥ ७६ ॥

व्याख्या—अस्यापुनरितिसङ्क्षिप्तः प्रथमसंस्तनसंस्तानयोरसंज्ञी पञ्चेन्द्रियः भवादिसमये मन्दोदीरणां करोति । स एव दीर्घस्थितिरतिविशुद्धः प्रथमसमये मध्यमसंस्तानानां तद्वत्स्वयः आहारमपर्याप्तया पर्याप्तो जयन्यामनुभागोदीरणां करोति, मध्यम-

संननानां मनुष्यो निश्चुद इति । चिरस्थितिसमये आहारपर्योक्ता पर्याप्त इति गार्थायः ॥ ७६ ॥

छुंडोचयापसाहारणा सुद्रुमा सुदीह पञ्चतो । परघाए लहुपञ्चो आयावुज्जोय तज्जोगो ॥ ७७ ॥

व्याख्या—दुण्डोपघतसाधारणानां मृत्पत्रीयः दीर्घस्थितिविशिष्टदः पर्याप्तः मन्दोदीरणां करोति । पराघाते लघुपर्याप्तः नीमपर्याप्तः, अतपोयतोस्तदुपयोगः पृथगीकृतिको जन्मानुभागोदीरणां करोतीति गार्थायः ॥ ७७ ॥

तेचहस्स विहंवी, चारसवासाउ मउलहुयानं । सणि विसु ह्योष्णाहारो य पत्तेयसुरलसमं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—चरससंहनस्य द्वीन्द्रियो द्वादशरात्र्युः द्वादशरात्र्युः जन्मानुभागोदीरणां करोति । मृदुलः सन्नी पञ्चेन्द्रियोऽति रिष्टोऽन्तारतो मन्दोदीरणां करोति । मत्तेरूपौदारिकेण समं मन्तव्यमिति गार्थायः ॥ ७८ ॥

करल गुल्लण मंगे बिणियदे पासअशुहुविषणं । जोतंतंमि नचण्हं तित्थस्साउज्जिपाइमि ॥ ७९ ॥

व्याख्या—कर्मलपुल्लस्य योर्ध्वेन्ये—पन्नाने निनिशुते मन्दोदीरणा । नायाशुभ्रुवोदयानां नरानां नीलकण्ठदुर्जन्यतिक्त-कृतीकृत्वा हि राशुभास्त्रानां राशे स्नायमे मन्दोदीरणा, तस्मै रा सर्गिण्डरात् । तीर्थकृतान्नः ‘आउज्जिपाइमि’ नि भाद्रमर्गदरा योगेन आरोतन्, रागादिभुभोगानां आयोगनमेरायोनिका आयोजितायाः करणं योजिकारुणं, तदादौ-यानं मन्दोदीरणां करोति, निमुक्तमपति, तस्यातिशुद्धतादयच्च न मन्दोदीरणेति गार्थायः ॥ ७९ ॥

गेपाणो मंगेपो सच्चिमपरिणामपरिणओ कुणइ । पवयसुभासुभा विप चितिय णेआ विवागो य ॥ ८० ॥

व्याख्या—राशेराणां मृदुलीनां चतुरिस्ततां नीचोचसातासतोऽशुसगत्यानुपूर्वि स्मिदायोगतिजलीनां असत्तादपर्याप्त-

स्यात्सदृशपार्थिवभृगुमृत्सदुःस्वरादेयानादेयवशोऽध्याः कीर्त्याख्यानां यः कश्चिदनुभवित्वा यथमपरिणामः स मन्दोदीरणां करोति । अतः यथाः शुभाशुभपरिणामभराणां यथाः शुभताऽशुभता या प्रतीनां चन्द्राद्विपाकः पुद्गलादिश्रुतिविधः, प्रत्ययशुभाशुभ-विपाकेभ्यः सरूपागमकृतिस्वरूपगुणलभ्य म्बुद्वया स्वाभित्तं उदीरणा विपाकश्च ज्ञेयो यन्तव्य इति माथार्थः ॥ ८० ॥

उक्तानुपागोदीरणा, प्रदेशोदीरणायाह-तस्यैव साग्रादिमरूपोन्वये—

पंचममणुकोऽसा त्रिहा चडहा उ येयमोहाण । सेसविगण्या दुविहा सव्यविगण्या उ आउस ॥ ८१ ॥

व्याख्या—पञ्चानां ज्ञानदर्शनायानन्तराध्यात्मगोत्राख्यानां अनुकृष्टा प्रदेशोदीरणा सादित्तं त्रिहा भवति, कथं ? अमीनां पञ्चानां पर्मणां आत्मीयात्मीयोदीरणान्ते गुणितकर्मभ्रमविहृत्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा लभ्यते, गुणिताः प्रभूतीकृताः कर्मज्ञा-पर्मपरमाणवः येन स गुणितारमर्दः इति, सा च साग्रधृमाः तदन्यानुकृष्टा तस्या आदिर्वास्ति ध्रुवोदीरणत्वात् तत्स्थानमप्य-स्थानादिधुमाधुने पूर्यते । अतः त्रिहा वेदनीध्मोदनीयोत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा, कथं ? वेदनीयस्य प्रमत्तोऽप्रमत्ताभिमुखोऽति-विशुद्धः उत्कृष्टप्रदेशोदीरणां करोति । मोदनीयस्यात्मीयोदीरणान्ते उत्कृष्टा भवति, सा च सादिरधृमा प्रमत्तोऽप्रमत्तस्थानयोः प्रति-पत्तामनुकृष्टा प्रदेशोदीरणा सा च सादिः, तत्स्थानमप्यस्थानादिः, धृमाधुने प्रमत्त् । अपेरिकृष्टा द्विहा, अमीनां यो-तिव-लिङ्गो विध्याहस्तिसिन् अग्न्या, ना च सादिरधृमा, तं परिणामात् न्युत्स्थानमग्न्या सापि सादिरधृमा, अग्न्यायाः ध्रुवः सद्भा-गात्, उत्कृष्टापि भणितैव । आयुषः सर्वःपि तिस्र्याः द्विहा भवति, अधुवोदयित्वाद् भाविता एवेति माथार्थः ॥ ८१ ॥

उग्रमरुतीनामाह—

निविहा ध्रुवोदयाणां मिच्छस्व चउव्विहा अणुक्कोसा । सेसविगण्या दुविहा सब्वविगण्या य सेसाणं ॥८२॥
 व्याख्या—ध्रुवोदयमकृतीनां सतत्त्वत्वारिथतां त्रिया सादिवृणां, मिथ्यात्वस्य चतुर्विधानुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा भवति, कथं ?
 ज्ञानान्वरायदयं रुदुर्गनचतुष्काणां चतुर्दशमकृतीनां गुणितरुर्भाषः क्षेणक्रयायस्योदीरणान्तसमये उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा, सा च सादि-
 रधुवा नामत्रयोदयानां नयद्विगतां गुणितरुर्भाषः सयोगक्षेत्रलिप्तसमये उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा, सापि सादिरधुवा तदन्या
 अनुत्कृष्टा, अस्या आदिर्नास्ति, ध्रुवोदयत्वात्त्रेपां चाप्रतिपातत्वात्, कस्यानप्रपञ्चानामनादिः, ध्रुवाध्रुवे प्राग्वत् । मिथ्यात्वस्य
 चतुर्विधा, कथं ? मिथ्यादृष्टिः सप्तैकं सम्यक्तत्वं द्वितीयसमये प्रतिपत्स्यते तस्मिन्नवसरे उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा, सा च सादिरधुवा,
 तस्यैव सम्यक्तत्वात् प्रतिपत्तौऽनुत्कृष्टा, सा च सादिः, तत्स्थानमाप्तस्यानादिः, ध्रुवाध्रुवे प्राग्वत् । शेषविकल्पाः अनुक्तमेवाः, आत्म
 द्विविधा, यतो ज्ञमया प्रदेशोदीरणा मिथ्यादृष्टौ सर्वसंलिष्टे भवत्यतः सादिरधुवा, अजयन्याऽपि सादिरधुवा, तत्परिणामस्यानि
 त्यत्वात् । उत्कृष्टा भणितैव । सर्वविकल्पाः शेषाणामध्रुवोदयानां तादृश्या, अध्रुवत्वादेव भावितेति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥

अणुभागुदीरणाप होन्ति जहन्नाएँ सामिणो जे उ । जेहएएसोदीरणसामी ते घाइकम्मणं ॥ ८३ ॥
 व्याख्या—अनुभागोदीरणायां जघन्यायां ये पूर्व स्वामिनोऽभिहिताः त एवोत्कृष्टप्रदेशोदीरणायां स्वामिनो घातिकर्म समा-
 श्रित्य भवन्ति । पञ्चविज्ज्ञानावरणान्तरायदशनत्रिकमकृतीनां समयाधिकारलिङ्गाशेषछत्रस्थफले ह्युणितकर्मणो जीवे उत्कृष्टा
 प्रदेशोदीरणा भवति, । अपचिद्विरूप्य तस्यैवालब्धिमतो भवति, लब्धिमतो यतः क्षीणशेषाः स्तोकाः सम्भवन्ति । निव्राष्टः
 चलदोरपशान्नक्रयाये, स्थानेद्वित्रिकस्य प्रपञ्चेऽप्रपञ्चत्वमस्मिन्स्युपान्तसमये, मिथ्याज्ञानान्तानुवन्त्रिकयायाणां संसयं सम्भ्रस्य

मतिपश्यमानस्य, सम्यग्मतिपश्यन्तुशान्त्यसमये, अप्रत्याख्यानावरणानां अविस्तर संघमयतिषत्तिशाले, प्रत्या-
ख्यानारणानां देयनिरतस्य सम्यग्मतिपत्तिशाले, सञ्ज्वलनक्रोधमानमायानां वेदद्वयस्य क्षयान्तसमये, वेदविकृतसञ्ज्वलनक्रोधोभानां
वेदद्वयस्य सम्यग्मतिपत्तिशाले, क्षयकृत्योक्त्या मदेशोदीरणा स्यात् । हास्यादिपट्टकस्य अपूर्वकृत्यस्यान्यसमये, गुणि-
तक्रमांशः सर्वत्र भणितव्य इति गाथार्थः ॥ ८३ ॥

वेयणियाणा पमत्तो अपमत्तत्तं जया उ पडिवज्जे । संघयणणगतधुगज्जोयाणं तु अपमत्तो ॥ ८४ ॥

व्याख्या—वेदनीययोः सातासातरूपयोः प्रमत्तो अप्रमत्तत्वमतिपत्त्यनन्तरसमये उक्त्यां मदेशोदीरणां करोति, तदुदीरकाणां
विशुद्धतात् । मधुप्रसंहननपञ्चसूत्रक्रियाद्वारकृतमयोहयोलस्य च अपमत्तोऽतिविशुद्धः उक्त्यामदेशोदीरणास्वामीति गाथार्थः ॥ ८४ ॥
तिरियगईए देसो अणुपुञ्चिमईण खाओ सम्मो । दुभगईनोआणं विरई अणुट्टिमो सम्मो ॥ ८५ ॥

व्याख्या—तिथिगातेन्दुविरतः, चतस्रणमानुषविभूषणां देवनरकात्याय क्षयिकसम्पद्विशिष्टः । दुर्भगादिनीचानां तु विरति
ग्रीहमभ्युत्थितः सद्यद्विशुद्ध्यां मदेशोदीरणां करोति, तदुदीरकेषु विशुद्धत्वादिति गाथार्थः ॥ ८५ ॥

देवनिरपाडगाणं जहणजेद्वहिईं गुरुअसाए । इयराजणं इयरा अट्टमवासेद्ववासाज्ज ॥ ८६ ॥

व्याख्या—देवायुषो देवः सर्वत्रयन्यस्मिन्, नरकायुषो नारकः सर्वोत्कृष्टस्मितिरुमावपि गुरुः सायुक्तप्रदेशोदीरको
भूतः । इतरांस्त्रिंशन्मनुष्याणामेव एवाट्टमवर्गे गुरुः सा अट्टमपांशुपः उक्त्यां मदेशोदीरणां कुर्वन्ति, आयुषो वेदनायाः मधुव-
परमाणुः सस्तीति गाथार्थः ॥ ८६ ॥

एगतेणं चिय जा तिरिक्खजोगाड ताण ते चेव । नियनियनामचिसिद्धा अपब्बनामस्स मणुसुद्धो ॥ ८७ ॥
 व्याख्या—एकान्वेनावश्यं याः प्रकृतयः विर्यजीवानामेवोदयं प्रति योग्यास्तासां त एवेदीरणां कुर्वन्ति । निजनिजनाम
 इति तत्प्रकृत्यभिधानविशिष्टाः एकेन्द्रियस्यावरोधोः यादरः, आत्मस्य स्वरपृथ्व्यकारिका, सूक्ष्मस्य पर्याप्तमन्येकस्य, साधारण-
 विमलजातीनां तन्नामानः पर्याप्ताः सर्वेऽपि विशुद्धाः उत्कृष्टां प्रदेशोदीरणां कुर्वन्ति । अपर्याप्तनाम्नो मनुज्योऽपर्याप्तान्तसमय
 अतिविशुद्ध इति गार्थार्थः ॥ ८७ ॥

जोगंदुदीरणाणं जोगते दुसरसुसरसासाणं । नियगते केवल्लिणं सव्वविमुद्धस्स सेसाणं ॥ ८८ ॥

व्याख्या—सयोगन्तसमयोदीरणानां द्वापष्टिप्रकृतीनां नामधुबोदयानां त्रयस्त्रिंशतोमौदारिकस्य च संस्थानपट्टकाविहायोगति-
 द्विक्रमयमसंहननोपघातपर्याप्तपञ्चैन्द्रिकजातिमनुष्यातिप्रत्येकतीर्थङ्करसमुद्यगादित्रिरुचिर्गोत्राणां च सयोगन्ते उत्कृष्टा प्रदे-
 शोदीरणा । दुःस्वरसुस्वरयोः स्वरनिरोधे, उच्छ्वसस्य उच्छ्वासनिरोधे केवल्लिणो भवन्ति, यतस्तदुदीरकाणां स एव विशुद्धः
 गुणितकर्मज्ञः सर्वत्रोत्कृष्टप्रदेशोदीरणायां वक्तव्यम्, 'सेसाणं' ति यासां नोक्तो विशुद्धः तासां वक्तव्य इति गार्थार्थः ॥ ८८ ॥

'उक्तमुत्कृष्टस्वामित्वम् । जगन्प्रस्वामित्वमाह—

तत्पाओगकिलिद्धा सव्वानं ह्वेति खवियकम्मसां । ओहीणं तव्वेहं मंदाएँ सुही य आऊणं ॥ ८९ ॥

॥ उदीरणाकरणं सम्मत्तं ॥

१ सम्यक्त्यमोहनीयस्य स्वाभित्वं बोक्तव्यम् ।

व्याख्या—ये द्वासां मण्डवीनाम्बुद्वीपकास्तद्वीपकाणां अतिसंक्षिप्ताः ते तासां स्वामिनो मन्दायाः—अथन्यमन्देशोदीरणायाः
 संपितरुमांशाः स्तोरुपरमाणुसंस्तरमाण इति । तानेवाह—अवधिर्वज्जानावरणदर्शननिष्क्रामोद्दनीयवेदनीगणञ्चित्रित्यकृतीनां
 मिथ्याहृष्टिः पर्याप्तोऽतिसंक्षिप्तो मन्दप्रदेशोदीरणास्वामी । निद्रापञ्चकृत्य नत्यायोप्यसंक्षिप्तः सक्षी पर्याप्तः स्वामी ।
 सम्यक्स्वपिथार्थ्या यदा मिथ्यात्वं गन्तुमना अतिसंक्षिप्तस्तदा 'तजोर्मन्दा' 'तन्मद्द्वी' स्वामी, नामत्रयोदयसंज्ञास्तिशब्दः पठसत्या-
 नमहननानि एवैन्द्रियजातिः यैक्रियादररससक्तैः न्तरापञ्चक गतिरनुष्ठुयुग्मदुर्भगादिचतुष्टके त्रमादिचतुष्टक विहायोगति-
 गोनदिकैः वयतोऽन्तर्द्व्युत्सपराधातोपयाता इत्येकोनत्रविंशतीनां त्री पर्याप्तं त्रिपक्षिणो जघनराया प्रदेशोदीरणायाः स्वामी,
 आहारसप्तकस्य तद्वी—तत्तमयोग्यः, संक्षिप्तः स्वामी, आयुषा सातवेदनीगोदये इति त्रिंशेय, सुखमनुभवत स्तोकाः परमाणवः सप्तत्रिंश-
 शुभायुषा दीर्घस्थितिका नरकायुगो जघनस्थितिकाः मन्दोदीरणास्वामिन इति । आनुपूर्वीणां भवान्तरतृतीयसमये, अक्षपद्म-
 वादरपृथ्वीकादिक एकेन्द्रियजातिस्मारसाधारणानां वादरो जीवः, क्षुब्धस्य द्वासां यथास्तस्याप्याप्तमनुष्यो जघन्यदिशति-
 र्भवान्तसमये, त्रिकलजातीनां तदधिथाना एव सर्वसंक्षिप्ता जघन्यस्थितिकाः भवान्तसमये जघन्यमन्देशोदीरणा स्वामिन इति,
 तीर्थकरस्य यावदायोजिकाकरण न करोति, तावन्मन्दोदीरणास्वामी, अवधिज्ञानदर्शनयोस्तद्विज्जिमान् संक्षिप्तो मन्दोदीरणा-
 स्वामी यतोऽवधिद्विकुस्तादपतः प्रभूताः शुद्धगताः सन्तीति गायार्थः ॥ ८९ ॥

स्वामिप्रद्वीरणाभरणमिति.

साम्प्रतदुपशमनाकरणमारभ्यते-तत्पदुमादध्वजम्-

देसुवसमणा सत्त्वाण होह सत्त्वोवसामणा मोहे । अपसत्सपसत्या या करणवसमणाएँ अहिगारो ॥ १ ॥
 व्याख्या-देसोपशमना सर्वेषां कर्मणा भवति । सर्वोपशमना मोहनीये । तत्र देसोपशमना अनुदयोपशमना अणुणोपशमना अमशतोपशमना चेति । तथा सर्वोपशमना उदयोपशमना प्रशस्तोपशमना चेति । तत्र देसोपशमना करम्पकृता करणरहिता च । सर्वोपशमना करणकृतैव । तत्र या करणरहिता तस्या व्याख्या नास्ति, तदेतन्नामभावाद् । सा च गिरिन्दीपाषाण-
 वृत्तादिभाववत्, ससारस्थजीवानां करणविशिष्टगुणाभ्यां विनापि वेदानुभवनादिकारणैर्भवति । करणोपशमनया अत्राधिकारो ययामृत्तकरणपूर्वकरणान्निवृत्तिकरणयोर् क्रियते तया अधिकारः । सापि द्विधा, देशकरणोपशमना सर्वकरणोपशमना च, अथवा अणुणोपशमना प्रशस्तोपशमना चेति मायार्थः ॥ १ ॥

उपशमसम्पत्त्वेनादावाधिकारस्तदर्थमाह-

सन्दुवसमणाजोगो पञ्जत्तपणिदिसणिसुभलेशो । परियत्तमाणसुभपमाइचंघगोऽनीवसुञ्जतो ॥ २ ॥

व्याख्या-सर्वः करणैरुपशमना सर्वोपशमना, तस्याः योग्यः श्रोत्रोऽक्षेपपर्याप्तिभिः पर्याप्तः सती पञ्चेन्द्रियः शुभमित्रिसेस्यः एतन्निष्ठः पुपेतो जीव इति, अथवोपशमनलब्धुपदेशलब्धिप्रयोगलब्धिभिरिति । शुभलेख्या (याम) न्यतमस्यां वर्तमानः, परावर्तमानः श्रुतीनां शुभानामेव वन्द्यकाः, तचरोत्तरसमयेऽतीव विदुद्वयमानपरिणामो 'गन्तव्यगुणशुद्ध्या भवद्विमानशुभाध्यवसायभृतुमन्ति-
 कानामन्यतम इति मायार्थः ॥ २ ॥ तस्यैव मिथ्यादृष्टेः सती श्रुयः स्वरूपमाह-

असुप्तसुभे अणुभागे अणंतगुणह्राणिबुद्धिरणिगमो । अंतोकोडाकोडी ठिड्ओ आं अवंधनो ॥ ३ ॥

व्याख्या—अणुभानुभागस्मानन्तगुणहानिरणिगमः शुभानुभागस्थानन्तगुणद्विपरिणामो जीवो योग्यः आयुर्वर्जानां सप्तानां रम्येणां भ्रान्तोः क्लेशो मोघि स्थितिरां, शुभवन्धिनीनां सप्तचत्वारिंशतां चन्द्रकः, तद्वत्प्रमाणानां शुभानां अधुवन्धिनीनां च चन्द्रकः निर्दिष्टमुच्यो ना मयमपुत्रमस्यस्यस्यमुत्सादयति यदि ततो देवमायोग्यदेवद्विकं वैक्रियसप्तकं पञ्चेन्द्रियनातिः समचतुरस्रं परायातोऽद्वारं शुपचिहायोगतिरसादिदशकं नाम्नः एताश्चतुर्विधतिः साताचैर्गेत्रि च यत्राति, अथवा देवो नारको वा मयमसुप्तसमस्यत्यमुत्सादयति, ततो मनुष्यवर्गतिथोग्या मनुजदिहौदारिकसप्तकमथमसंहननानि शेषाः पञ्चेन्द्रियाद्या ता एव, अथवा सप्तमपुत्रियीनारतः मयमं सप्तमसुत्सादयति, ततः तिर्यग्द्विकनीचैर्गोत्राणि शेषा मनुज इव यत्राति, तासां प्रकृतीनां मदेशान् स्वमनो-वागपरीयानुरूपान् जयन्मध्यमोल्लङ्घान् समादये, नायुक्तं यत्राति, यतस्त्वदतिविशुद्धस्य न यन्मयेवीति नाधार्यः ॥ ३ ॥

मठस्यनुभागमदेशानां त्रिंशदोऽभिहितः, स्थितेराह—

पंथादुत्तरपथं पलिभोचमसंख्यभागज्जणं । सागारे उवओगे वद्धतो क्खणह् करणाहं ॥ ४ ॥

व्याख्या—पंथादुत्तरपथं प्राक्तनस्थितिविचन्यादन्त्यदभिनवस्थितिवग्यं तं पल्योपमासहस्रवैयभागहीनं वञ्चति, एवं सहस्रत्वेयानि स्थितिहानिस्थानानि शुभानामनुभागयतुः स्थानिकः प्रविसमयमनन्तगुणद्वया वद्धते अशुभानां द्विस्थानिकोऽनन्तगुणहान्या क्षीयते । सात्कारोपयोगे वर्तमानो जीवः करणानि यथाप्रवृत्तादीनारभत इति गार्थार्थः ॥ ४ ॥

पदमं अतपवत्तं पीयं तु नियद्वित्तद्वयमणिपटो । अंतोमुहत्तियाहं उवसमअन्दं च लभह् कमा ॥ ५ ॥

व्याख्या—प्रथमं यथामृगम्, द्वितीयं पुनः निद्रानिरुणम्, तृतीयमनिद्रातिरुणम् । त्रीण्यन्तर्बहुत्तिकानि प्रत्येकमध्य-
न्तर्बहुत्तिकानि, चतुर्थो उपद्रमाद्धा साध्यन्तर्बहुत्तिकैः, एवं चत्वार्यपि क्रमेण जीवः प्राप्नोतीति गाथार्थः ॥५॥ तच्छृणुमाह—
आइल्लेसुं दोसु जहण्णउओसिया भवे सोही । जं पइसमयं अज्झवसाया लोगा असंलेज्जा ॥ ६ ॥

व्याख्या—आश्रयोः यथामृगतान्द्रातिरुणयोः जगन्वोरुहृष्टा न शुद्धिर्भवति, यतो यस्मात् प्रतिसमयमध्यवसायाः असह-
स्रैर्यन्त्रोकाकागमदेवमप्या भवन्त्यसमत्र भागाः यथामृगतान्द्रातिरुणस्य प्रथमसमयेऽसहस्रैर्यन्त्रोकाकागमदेवमप्यानि त्रिशुद्धि-
स्थानानि, द्वितीये निद्रापाधिकानि, तृतीये विशेषाधिकानि एवं यावदन्तिमसमय इति । निद्रातिरुणमप्येवं द्वे अपि त्रिपमचतुर-
संज्ञेरूपे भरत इति गाथार्थः ॥ ६ ॥

पइसमयमंगंतगुणा सोही उइहामुही तिरिउउ । छट्ठणा जीवाणं तइए उइहामुही एक्का ॥ ७ ॥

व्याख्या—प्रतिसमयमध्यमृगवृत्तिशुद्धिरन्तगुणतया न भवति, प्रथमसमये जयन्त्या तदुत्तरेऽन्तगुणाः, एवं यावत्सर्वं करणं
तिवइमुही तु पइस्यानपतिता प्रथमसमयमविपन्नाः पइस्यानिगिटा भवन्ति, एवं द्वितीयादिपि वक्तव्या, ‘तइए भूति,
तृतीयेऽनिद्रातिरुणे अंगमुली एव शुद्धिरन्तगुणतया भवति, मुक्तालिस्थितत्वात् तस्येति गाथार्थः ॥ ७ ॥

गंतुं संलेज्जं अहोपवत्तस्स हीण जा सोही । तोए पढमे समये अणंतगुणिया उ उओसा ॥ ८ ॥

व्याख्या—सहस्रैर्यन्त्रैः कृत्वा करणस्य या जयन्त्या शुद्धिः तस्याः प्रथमसमयोरुहृष्टा शुद्धिरन्तगुणा, तस्या या सह-
स्रैर्यन्त्रैः परिस्थिता जयन्त्या त्रिशुद्धिः सान्तगुणा, तस्या द्वितीयसमयोरुहृष्टान्तगुणा त्रिशुद्धि इति गाथार्थः ॥ ८ ॥

एवं पङ्क्तोरिया हेतुवर्ति जाव हीणपडजते । ततो उक्कोसाओ उवरोवरि होइऽणंतगुणा ॥ ९ ॥

व्याख्या—एवमेतेन क्रमेण सहस्रव्येयभागोपरि विशुद्धिभ्याः प्रथमाद्वित्रिचतुःसमयादिविशुद्धयोऽन्तगुणा भवन्ति, यावन्नरुणस्य अयन्यविशुद्धेः परिसमाप्तिरिति, पथादुत्कृष्टाः परस्परमन्मन्सुणतया नगन्तीति गार्थाव्यः ॥ ९ ॥

भणित प्रथमद्वित्रिकरणम् । अपूर्वकरणमाह—

जा उक्कोसा पदमे तीसेगता जहणिया पीए । करणे तीए जेठा एवं जा सन्वकरणपि ॥ १० ॥
वगलया—यथाभट्टजस्य उत्कृष्टा या शुद्धिः अस्या अपूर्वकरणप्रथमसमये जयन्या अन्तगुणा, अस्या अपि प्रथमसमये उत्कृष्टा जनन्तगुणा, अस्या द्वितीयसमये जयन्यान्तगुणा, तस्या अपि द्वितीयसमये उत्कृष्टा अन्तगुणा, अस्या अपि तृतीये जयन्यान्तगुणा, तस्या तृतीयसमये उत्कृष्टा अन्तगुणा अनेन विधिना अपूर्वकरण नेतव्यमिति गार्थाव्यः ॥ १० ॥

अपुनरुत्तरणसमयं कुणइ अपुज्ये इमे उ चत्तारि । ठित्तिघायं रसघायं गुणसेदी वंघगळा ॥ ११ ॥

व्याख्या—अपूर्वकरणेन समरु सह करोत्येतान् अपूर्वाग्रं येऽतीतकाले न स्पृष्टाश्चत्वारो विषयस्तानाह—स्यतिघातं रसघातं गुणघेर्णी वन्यकाढां चेति गार्थाव्यः ॥ ११ ॥ तमेव रिरतिघातमाह—

उक्कोसेगं यहुसागराणि इयरेण फल्लसंखंसं । ठित्तिअगाओ घापइ अतमुहुत्तेण ठित्तिखडं ॥ १२ ॥
व्याख्या—उत्कृष्टतोऽनेन सागरोपममाण जयन्तवः फल्लोप्पसहस्रव्येयभागमात्र चिरस्थितेऽप्रतोऽन्तगुणैर्वृत्तेन स्यतिखण्डं प्राप्तवन्ति—तिनामृयतीति गार्थाव्यः ॥ १२ ॥

असुभाणंतमुहुचेणं हणइ रसकंडगं अणंतसं । किरणे ठितिसंडाणं तंमि उ रसकंडगसहस्सा ॥ १३ ॥

व्याख्या—अशुभमकृतीनामनुहुत्तेन हन्ति-विनाशयति, रसरुण्डकं-अनुभाग रुण्डकं अनन्तान्त्रं-अनन्तविभागालम्, किमुक्त भवति, अनन्तभागान् हन्ति अनन्तभागमस्तिष्ठति, एवं एकस्मिन् स्थितिघातरुण्डके बहूनि रसघातरुण्डकसंज्ञाणि अतिक्रामन्ति स्थितिरुण्डकसहस्रस्वरूपं रूपं समाप्तिं नयति, इति गार्थः ॥ १३ ॥ गुणश्रेणीरचनोच्यते—

घाइयठिइओ वलियं घेतुं असंखगुणाए । साहियदुकरणकाल उदयाउ रएइ गुणसेट्ठि ॥ १४ ॥

व्याख्या—यातितस्थितिरुण्डस्य अक्षरं तदनुशीला २. असहस्येयगुणरुद्धया उदयसमायादारभ्य गुणश्रेणीं रचयति, किमुक्तं भवति, उदयसमये स्तोत्रं ददाति, द्वितीयसमयेऽसहस्येयगुणं ततोऽपि तृतीयसमयेऽसहस्येयगुणं एवं पाचत्साधिकद्विरूपकाल-समया इति अपूर्वकरणानिष्ठचितिकरणकालयोर्विरोधाधिका इति गार्थः ॥ १४ ॥ वन्धकाद्वयाह—

करणाइर अपुव्वो जो बंधो सो न होइ जा अण्णो । वंधमअद्धा सा तुल्लिगा उ ठिइकंडगद्धाए ॥ १५ ॥

व्याख्या—अपूर्वकरणस्यादौ यो वन्धः प्रारब्धः, यावदन्यो न भवति-मारब्धं समाप्तिं न नयति यावता कोछेन सा वन्ध-काभोच्यते, सा च तुल्या स्थितिघातकालेन । तुल्यं ददात् तस्मिन् काले रसघातसहस्राणि व्यतिक्रामन्तीति गार्थः ॥ १५ ॥

जा करणाईए ठिई करणंते तीइ होइ संखंसो । अनियट्ठीकरणमंओ मुत्तावलिसंठियं कुणइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—याऽपूर्वकरणस्यादौ-प्रथमसमये, स्थितिस्तस्य अनन्तसमये सहस्येयभागो भवति, अतोऽस्मादन्तेऽनित्य-करणं मुक्तावलिसंस्थितं करोति, सर्वेषामेव कालप्रतिपन्नानां विरुद्धादिभिः गुणैस्तुल्यत्वादिति गार्थः ॥ १६ ॥

पयमणिपदिकरणे विविधायादृणि हेति चउरोवि । संलेज्जसे सेसे पदमठिई अंतरं च भवे ॥ १७ ॥

व्याख्या—पयमपूर्वरूपेणानिग्रचिरणेऽपि स्थितियातादिकाद्यन्तारोऽपि विषयस्यैव भवन्ति । विशेषमाह—तत्क-
रणतात्पर्यं सङ्ख्येयभागे नेपे प्रयगस्थितिरन्तरं च भवेदिति गार्थार्थः ॥ १७ ॥ तयोः काञ्चमाह—

अंतमुदुत्तियमेत्तां दोवि निम्मवइ यंघमब्बाए । गुणसेडिसंखभांगं अंतरकरणेण उक्किरइ ॥ १८ ॥

व्याख्या—अन्तमुदुत्तियमेत्तां प्रथमस्थितिरन्तरं च निम्मोपयति, पारम्पसमाप्तिकालयोः कयश्चिदभेदात् । तच्चान्तरं वय्यका-
दया तुल्यं प्रथमस्थितेः किञ्चिदुत्तम् । गुणश्रेणीसङ्ख्येयभागं अन्तरकरणेन सहोक्तिरिति, गुणश्रेणीसम्यन्धिनः सङ्ख्येयभागा
प्रथमद्वितीयस्थित्योराश्रितास्तिष्ठन्तीति गार्थार्थः ॥ १८ ॥

अंतरकरणरस विही वेतुं वेतुं ठिईउ मज्झाओ । दलियं पदमठिईए विछुम्भइ तथा उवरिमाए ॥ १९ ॥

व्याख्या—अन्तरकरणस्यायं विधिः गृहीत्वा २ अन्तरस्थितेर्मध्यस्थं कर्मसम्पापुल्यं प्रथमस्थितौ विविधमनेकप्रकारैः
सिस्सति, तयोपरिमायां द्वितीयस्थितौ याक्त्तव्वं शीणमिति गार्थार्थः ॥ १९ ॥

इगिदुगआवलिसेसाए णट्ठि पदमा उदीरणगालो । पदमठिईए उदीरण वीयाओ एह आगालो ॥ २० ॥

व्याख्या—एकत्रवलिकारोपायां प्रथमस्थितौ पूर्वोक्तोदीरणा न भवति, समयधिकार्यामपि भवति, आवलिकारोपायां प्र-
थमस्थितागालो न भवति, द्वितीयास्थितेर्बलं नागच्छतीत्यर्थः । उदीरयिस्तां यत्प्रथमस्थितेः सकाशात् पतति सोदीरणा द्वितीय-

आवलिमेतं उदण वेइडं ठाइ उवसमवाए । उवसमियं तरथ भवे सम्मत्तं मोनययोयं जं ॥ २१ ॥

व्याख्या—आवलिनामायं प्रथमस्थितोर्मिथ्यातयं वेदयित्वा—अनुभूय विपुलपदमादायां स्थितशेषशक्तिं सम्पत्तयं प्राप्ति,
मोक्षमुखस्य यद्ग्रीवभूतं यत्तत्त्वार्थं विना तत्र भात्येत, त्वान्तरकरणकालमात्रं भवतीति गार्थार्थः ॥ २१ ॥

उवरिमिठिइअणुभागं तं च तिहा कुणइ चरिममिचुदए । देसवाइणं सम्मं इयरंणं मिच्छामीसाइ ॥ २२ ॥
व्याख्या—‘उवरिमस्थिते!’ द्वितीयस्थितेः कर्मदत्तं तत्पदेदत्तं त्रिधा करोति, शुद्धिमयि कृत्य शुद्धं त्रिभिर्बुद्धयविशुद्धमिति ।
तत्र प्रथमस्थितिरसमये प्रिययातामनुभवात्मनो जीवः देवयातिरसेन तम्यस्तपुर्गुणं, सर्वयातिरसेन द्विस्थानिकेन सम्पत्ति-
ध्यातपुञ्जं, त्रिबहुः स्थानरसेन सर्वयातिना मिथ्यातपुञ्जं प्राप्त्यभवतीति गार्थार्थः ॥ २२ ॥

गुणसङ्ग्रहरूपमाइ-

सम्मे पोचो मीसे असंलओ तरस संलओ सम्मे । पतिसमये इइ लेयो अंतपुहुत्ता उ विज्जाओ ॥ २३ ॥

व्याख्या—सम्यक्तपुञ्जे स्वीकृतं भेषः अन्तरकरणकालायसमये, तस्मिन्नेव समये सम्पत्तिमिथ्यात्वेऽसद्वलेयगुणो द्वि-
तीयसमये तस्मादर्थसद्वलेयगुणः तन्मात्रे, तस्मिन्नेव द्वितीयसमये सम्पादशेषादसद्वलेयगुणः सम्पत्तिमिथ्यात्वे, एव प्रति-
मये गुणहृतः सङ्गो भवति यादन्तर्गुणै, तदुर्ध्वतो विध्यातसङ्गः प्रागभिहितो भवतीति गार्थार्थः ॥ २३ ॥

गुणसंरुमेण एसो संरुमो होइ सम्ममीसेसु । अंतरकरणमि ठिओ कुणइ जओ सप्यसत्थगुणो ॥ २४ ॥

व्याख्या—गुणसङ्ग्रहेणाली सङ्गो भवति, पूर्वोक्तसम्यग्विध्यातयोर्नान्तरकरणे स्थितस्य यतः स च पदास्तगुणो मोक्षबीज-

तादिति गार्थः ॥ २४ ॥

गुणसंक्रमेण समगं तिष्ठिषिर्विधात आउवज्जाणं । मिच्छत्तस्स उ इगिदुगआवलसेसाएँ पढमाए ॥२५॥

व्याख्या—गुणसङ्क्रमेण समं—समकालं, निमोऽपि तिष्ठन्ति, स्वितीयात्समागतुश्रेण्यः आयुर्वज्जोनां सप्तानामपि कर्माणाम् । मिथ्यात्वस्य पुनरावलिकारोपा यावत्प्रथमस्थितिः तावत्स्वित्वात्समागतौ भवतः, न परतः, यावद् आवालाका शेषा न प्रथमस्थितिस्तावद् गुणभ्रोगरचना, न परत इति गार्थः ॥ २५ ॥

उवसेतदाअते चिदग ओकदिइस्स दलियस्स । अज्जवसाणविसेसा एकस्सुदओ भवे तिण्हं ॥ २६ ॥

व्याख्या—उपशान्ताद्वाऽन्तस्समये गोषुच्छाकारेण गुणसङ्क्रमविधिनापकपितस्य दलस्याध्यवसायविशेषतत्त्वयाणभिरुत्सयोदयो भवतीति गार्थः ॥ २६ ॥

छावलिपासेसाए उवसमअद्धाएँ जाव इगसमयं । असुभपरिणामओ कोइ जाइ इह सासणत्तपि ॥ २७ ॥

व्याख्या—उच्छृतः षडवलिकारोपायां उपद्रमादायां जयन्तः समयोपायामशुभपरिणतः कश्चित्सास्वादिने प्रतिपद्यते इति गार्थः ॥ २७ ॥

सम्मत्तेणं समगं सव्वं देसं च कोइ षडिवज्जे । उवसेतदसणी सो अंतरकरण दूओ जाव ॥२८॥ सम्मत्तउपायणा ॥

व्याख्या—शायोपशमिरुत्सम्पत्तेन समकं तस्मिन्नेव समये कश्चित्संविर्ति देशविरति वा प्रतिपद्यते, यावदन्तरकरणे तिष्ठति, तावदुपशमसम्पन्नादिरिति गार्थः ॥ २८ ॥

॥ समयत्वोपलम्भो भणितः, उक्तो दर्शनमोहनीयस्योपशमः । चारित्र्यमोहनीयस्योपशमो भण्यते—

वेयगसम्मदिदो सोही अच्चाएँ अजयमार्इया । करणदुगेण उवसमं चरित्तमोहस्स चेद्वति ॥ २९ ॥

व्याख्या—वेदकसम्यग्दृष्टयः—सायोपशमिकसम्यक्त्वाः, परित्यक्तसद्वलेच्छाद्वा विमुद्धाद्धायां वर्तमानाः ते चाविरता देश-
विरता वा सर्वविरता वा करणद्विकेन यथाग्रहत्वापूर्वाख्येन चारित्र्यमोहनीयस्योपशमं चेष्टन्ते—अनुवरन्तीति गार्थार्थः ॥ २९ ॥
तेषामविरतादीनां त्रयाणामपि लक्षणमाह—

जाणगगहणुणुपालणविरओ विरईइ अविरओणेसु । आइमकरणदुगेणं पडिवज्जइ दोणहमणययं ॥ ३० ॥

व्याख्या—द्रवतानां ज्ञाता श्रुतीनुपालकश्च यः स विरतो भवति, त्रिभिः पदैः अष्टौ भग्नाः श्लेषेषु सप्तसु वर्तमानोऽविरतः
पुणाक्षरन्यायात् पालितानामपि निष्कलत्वात् । देशविरतस्तु पूर्वैकैस्त्रिभिः पदैः शुद्धः एकत्रतादियुक्तो यावदुत्कृष्टोऽनुमतिसेवका
भवति, तदेवोच्यते एकाशुव्रती, एवं यावत्सञ्चाशुव्रती द्विविधं त्रिविधेन एवं पट्टभद्रानामन्यतमे वर्तमान एवं गुणत्रतशिक्षा-
त्रतग्राही तावद् यावदनुमतिसेवक इति । सापि त्रिविधा प्रतिसेवनानुमतिः प्रतिश्रवणानुमतिः संगासानुमतिश्च । कृतं पापं श्ला-
घयति तच्च सावधारणभोपपन्नं द्रव्यमुपशुद्धकृते प्रतिसेवनानुमतिः । पुत्रादिभिरुदितं सावद्य योगं श्रूणोति, न च प्रातपवते म-
विश्रवणानुमतिः । सावधकारिषु पुत्रादिषु ग्रामत्राल्या संवासानुमतिरिति । अनया तृतीयानुमत्या युक्तः सर्वश्रावकाणां गुणाधिक्यो
भजति, एवंभूताया विरत्या विरतो भवत्यवोऽन्या-अनिरतः, अमीषां त्रयणामन्यतयः करणद्विकेन यथाग्रहत्वापूर्वकरणा-
ख्येन प्रतिपद्यते द्वयोरन्यतरां, यद्यविरतः ततो देशविरतिं सर्वविरतिं वा, यदि देशविरतस्ततः सर्वविरतिं नत्वत्रानिष्टाचिकरणं भवति.

यतोऽन्तःकोटादिति स्थितिस्तत्रानिवृत्ते । अथ भानामनुभासस्करम् द्विस्थानिकमनन्तगुणहान्या क्षपयति, शुभानां चतुःस्थानि-
कमनन्तगुणनया 'वृद्धिर्भवति, एवंभूते प्राप्नुत यथाप्रवृत्तापूर्वकरणे करोति, किन्त्वत्र गुणश्रेणिः नास्ति, तत्रापूर्वकरणसमाप्ति
देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यमानोऽयं स्थितिसिद्धमपूर्वमनुभासगुणवृत्तयोरस्वितिवन्यं करोतीति गार्थार्थः ॥ ३० ॥
उदयावलि ए उप्पि गुणसेहिं कुणह सह चरित्तेण । अतो असंखगुणाए तत्तियं वड्ढई कालं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—ततः करणद्वये व्यतीते उदयावलि काया उपरि-गुणश्रेणीं देशवारिणेन सर्वचारिणेन वा सह समकालं रचयति,
मतिममयमसङ्ख्येयगुणनया अन्तर्मुहूर्तं यावत्, यतस्तान्मात्रं कालमवश्यं प्रवर्द्धयान्त्युपरिणामो भवति । गुणश्रेणिरप्येवमेव
प्रवर्द्धमानपरिणामे बद्धतेऽवस्थिते तावन्मात्रा, हीयमाने हीयते । स्वभावस्थिते स्थितिरस्यतीतो न भवत इति गार्थार्थः ॥ ३१ ॥
परिणामपक्षेण गमागमं कुणह करणरहिओ वि । आभोगणहचरणो करणे काऊण पावेव ॥ ३२ ॥

व्याख्या—परिणामप्रत्ययता कथञ्चित्परिणामश्रद्धेन विरतोऽविरतत्वं प्रतिपन्नः, विरतो वा देशविरतसमविरतत्वं वा गतः
सोऽश्रुतकरणोऽपि भयस्तां विरतिं ग्रामोति, परिणामतीव्रत्वादेव । आभोगणहचरणस्तु मिथ्यात्वमतिपन्नस्वन्तर्मुहूर्तन प्रभूतका-
लेन वा करणद्वयं कृता देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्राक्तन्यायेन प्राप्नोतीति गार्थार्थः ॥ ३२ ॥

परिणामपक्षेण चञ्चिवह होह वड्ढई वावि । परिणामवड्ढयाए गुणसेहिं तत्तियं रयइ ॥ ३३ ॥ चरित्तुणत्ती ॥
व्याख्या—परिणामप्रत्ययतः परिणामहेतोस्तुविधां वृद्धिं हानिं वा प्राप्नोति असङ्ख्येयगुणं वा सङ्ख्येयगुणं वा सङ्ख्येय-

भाग्याधिकां वाऽऽसह्येयभाग्याधिकां वा गुणधेयीं करोति । प्रवर्द्धमानपरिणामो वृद्धिं नयति संलिष्टस्तु हासयति, अवस्थित-
परिणामस्तावन्मात्रमेव धासयतीति भाग्यार्थः ॥ ३३ ॥

देशविरतिसर्वविरयोः व्याभो भणितः, इदानीमन्तानुबन्धिरूपायाणां वियोजना भाष्यते—

समुत्पायणविहिणा चउगइया सम्मदिष्टिपज्जत्ता । संजोयणा विजोयंति न उण पढमद्विंतिं करेति ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सम्पत्तगोत्पादनविधिना ये चतुर्गतिरूपा अपि जीवा चेदकस्म्यहृदयः पर्याप्तास्त्रिभिः करणैरन्तानुबन्धिनः कपा-
यास्ते वियोजयन्ति-विनाशयन्ति, नात्र प्रथमस्थितिं कुर्वन्ति, उपस्रब्धं वा । अविरताश्चतुष्टयपि गतिषु, देशविरताः तिर्यङ्मनुष्यगर्हयोः,
सर्वविरता मनुष्यगतावेति भाग्यार्थः ॥ ३४ ॥

उयरिमगे करणदुगे दलियं गुणसरुमेण तेसिं तु । नास्सेइ तओ पच्छा अंतमुहुत्ता सभावरथो ॥ ३५ ॥

व्याख्या—उयरिमे करणद्विके निवृत्त्यनिवृत्तिरूपाख्ये दलिकं कर्मपरमाण्वात्मकं गुणसङ्क्रमेण मागभिहितेन तेषामन्तानु-
बन्धिनं नाशयति, शेषरूपायत्वेन स्थापयति । अन्तमुहुत्वात् परतः अनिवृत्तिरूपान्ते स्थितियातरसाचातुणश्रेयो न भवन्ति,
इमात्रस्यः चतुर्विंशतिसरुम्मां स्यादिति भाग्यार्थः ॥ ३५ ॥ भणित्वा अनन्तानुबन्धिवियोजना, दर्शनमोहनीयस्य क्षणोन्वयते-
दंसणवचगरसरिहो जिणकालीओ पुमहुवासुवरिं । अणणास रुमा करणाइ करिय गुणसंकमं तह य ॥ ३६ ॥

व्याख्या—‘दर्शनं’ मिथ्यात्वसम्यग्भिध्यात्वसम्यक्त्वत्वं तस्य प्राणा तस्या अहो-योगः, ‘जिणकालीअ’ चि, जिनविहरण-
कालसम्भवः प्रथमसंहरतीत्यर्थः । ‘पुमं’ चि मनुष्यगतिजीवः व्यतीताष्टवर्षः अनन्तानुबन्धिवियोजनक्रमेण त्रीण्यपि कारणानि

यथाप्रवृत्तादीनि पूर्वं कृत्वा तथा गुणसङ्ग्रहमिति गार्थाः ॥ ३६ ॥

अपुन्यकरणसमगं गुणस्वल्पणं करोइ दोषहृषि । तत्करणार्हं जं तं ठितिसंतं संखभागान्ते ॥ ३७ ॥

व्याख्या—त च गुणसङ्ग्रहपूर्वकरणेन समं समकालमुद्वलनविरिना करोति । द्वयोरप्यनुदिवषुडयोमिथ्यात्वसमर्थमिथ्यात्वा-
ल्ययोः तदकरणादौ बृहत्स्थितिलब्धं (ततो द्वितीयं विशेषहीन) एवं यान्नकरणसमाप्तिरिति । यत्करणादौ स्थितिसत्कर्म तस्य
करणान्ते सङ्ख्येयभागो भवतीति गार्थाः ॥ ३७ ॥

एवं ठितिर्गंधो यि नृ पयिसइ अणियट्टिकरणसमर्थमयि । अप्पुणं गुणसेट्टिं ठितिराखंडाणि बंधं च ॥ ३८ ॥
व्याख्या—एसमनेनैव सत्कर्मन्यायेन स्थितिर्गन्धोऽपि योऽपूर्वकरणदावसीत्, तस्यान्वत्समये सङ्ख्येयगुणहीनो भवति,
तस्मिन् ताले वृत्तीयमनिवृत्तिकरणं प्रविशति । तत्राप्येन गुणगण्यदीनि भवन्ति अपूर्वगुणार्थेण अपूर्वस्थितिघातमपूर्वसघातं अ-
पूर्वस्थितिरन्धं च करोति इति गार्थाः ॥ ३८ ॥

दैसुवसमणनिकायणनिहत्तिरहियं च होइ दिट्ठितिंगं । कमसो असत्तण्णियचउरिंदियाइतुडं च ठितिसंतं ॥ ३९ ॥
व्याख्या—अनिवृत्तिकरणे प्रवर्तमाने देशोपशमनानिराचनानिधत्तिकरणरहितं-वियुक्त दक्षतरिकमपि भवति, स्थितिसत्कर्म
च दर्शनत्रिकस्य सागरोपमपृथक्समानैः तद्वैः स्वद्वयमान २ क्रमेणामांश्वेचतुर्वै द्वौ केन्द्रिषत्कर्मतुल्यमाननिवृत्तिकरणे भव-
तीति गार्थाः ॥ ३९ ॥

ठितिर्वंदसहस्साइं एक्खे अंतरमि गच्छति । पल्लिओवमसंखसे दंसणसंते तओ ज्ञाप ॥ ४० ॥

व्याख्या—स्थितिलङ्घनसहस्राणि—स्थितिघातसहस्राणि, एकैकस्मिन्नन्तरे व्रजन्ति । स्थितिव्यादन्यस्थितिवन्धः स्थितिवन्धान्तरं तस्मिन् स्थितिघातसहस्राणि गच्छन्ति व्यतिक्रामन्ति, ततः पल्योपमसङ्ख्येयभागे दर्शनाविक्रस्य सत्कर्मणि जाते यद् वदुःशत इति गार्थार्थः ॥ ४० ॥

संखेजा संखेजा भागा खंडेइ सहस्रसो ते चि । तो मिच्छस्स असंखा संखेजा सम्ममीसाणं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—पल्योपमसङ्ख्येयभागस्थितिके दर्शनत्रिके सङ्ख्येयाः—सङ्ख्येयाः स्थितिभागाः स्थितिघाते २ व्रजन्ति, सङ्ख्येयभागोऽवतिष्ठते, सहस्रवस्तेऽपि यदा व्यतीता भवन्ति, ततो विध्यातरासङ्ख्येया भागाः स्थितिघाते २ व्रजन्ति, सम्यग्मिथ्यासम्यक्त्वयोः सङ्ख्येयाः सङ्ख्येयाः स्थितिघाते २ भागा व्रजन्तीति गार्थार्थः ॥ ४१ ॥

तत्तो बहुखंडंते खंडइ उदयावलीरहिमिच्छं । तत्तो असंखभागा सम्ममीसाणा खंडेइ ॥ ४२ ॥

व्याख्या—तत्तोऽनेन विधिना प्रभूतानां स्थितिलङ्घानां अन्ते उदयावलिस्तरहितां सर्वा मिथ्यात्वस्थितिं खण्डयति । ततो सम्यग्मिथ्यात्वसम्यक्त्वयोरसङ्ख्येयभागान् खण्डयत्येकोऽसङ्ख्येयभागः स्थितेरवतिष्ठत इति गार्थार्थः ॥ ४२ ॥

बहुखंडंते मीसं उदयावलिचाहिरं खिवइ सम्मे । अडचासुसंतकम्मो दंसणमोहस्स सो खवगो ॥ ४३ ॥

व्याख्या—बहुनां सङ्ख्येयानां स्थितिलङ्घानामतीतानां सम्यग्मिथ्यात्वं उदयावलिस्तरात्वं खाडयति, सम्यक्त्वे मक्षिपतीत्यर्थः, तस्मिन् काले अष्टौपि क्रुसम्यक्त्वसत्कर्मो दर्शनमोहनीयस्य क्षणकोऽभिधीयत इति गार्थार्थः ॥ ४३ ॥

अंतमुद्वृत्तियखंडं तत्तो उक्खिइ उदयसमयाओ । निक्खिवइ असंखगुणं जाणुसेढो परिहीणं ॥ ४४ ॥

व्याख्या—आन्तर्गुहं निरुद्धं स्थितिसङ्घं सम्यक्त्वस्य तदर्थोत्क्राति-यातयति, तच्चोदयसंयथारम्भं निश्चिन्ति स्थापयति गुणप्रेमिण्येव प्रतिपन्नसङ्ख्येयगुणं यावद् गुणप्रेमिणः फलं तदुन्नतं विशेषः २ यथादुष्टं स्थितिरिति मायार्थः ॥ ४४ ॥

उद्धिरद् असंलगुणं जाय दुर्नरिमिति अन्तिमं स्तब्धे । संख्येजसो खंडद् गुणसेदीगं तद्वा द्दं ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सिद्धयद्यादुक्तरिति, स्तब्धत्वं तद्गुहं भूयोऽसङ्ख्येयगुणनयां यावद् द्विचरिणं स्थितिसङ्घम्, अन्तिमखण्डस्य सङ्ख्येयभागां खण्डयति गुणप्रेम्यां तथा तेनैव प्रकारेण ददाति तद्वलमिति मायार्थः ॥ ४५ ॥

कयकराणो तच्छाले कालपि फेरद् चउसु चिगहसु । वेइयसेसो सेदी अणयरं वा समारुहद् ॥ ४६ ॥

व्याख्या—कृतकराणो निष्पादितकराणः तस्मिन् फाले कालमपि करोति, चतसृष्वपि गतिषु गच्छति, वेदितरोपोऽनुभवित-रोपः सपक्षेणिसुपक्षप्रेमिणं वा समारोहतीति मायार्थः ॥ ४६ ॥

तद्गु चउत्ये तंमिय भयमि सिज्झति दंसणे खीणे । जं देवनरयसंखाउ चरंमहेसु ते देति ॥ ४७ ॥

॥ दंसणसवणा ॥

व्याख्या—तृतीये चउत्ये वा तस्मिन् वा भवे सिद्धयन्ति, तत्रके क्षीणे जीवा इति गम्यते, यतो यस्मादुद्यद्युष्का वैमानिकवे-धेषु तलभभानारक्षु वा सपितसप्तका गच्छन्ति, ते तु तद्वानुभवनावृत्तौ भवे सेत्सन्ति, असङ्ख्येयवर्षां प्रतिगम्यन्तेषु ये यदायुष्काः सप्तं क्षययन्ति, तेऽपि दिववानुभवनावृत्तौ भवे सेत्सन्ति, ये तु अत्राद्युष्कां सप्तं क्षययन्ति, ते चरमदेहाः स्वस्मि-न्नेव भवे सिद्धयन्तीति मायार्थः ॥ ४७ ॥ उक्ता दुर्जनसवणा ॥ चारिस्मोहनीयसोपशमना भण्यते-सा च क्षीणसङ्गस्य वैमान-

केवंच वदद्युक्तस्य भवति, अत्रदद्युक्तस्तु सपरश्रणे करोति, यस्तु वेदकृतममदृष्टित्वं अनियमो वदद्युक्तोऽवदद्युक्तो वा भवति, किन्तु यो विद्यो जितानन्तानुबन्धिरूपायो भवति, स चतुर्विधतिसत्कर्मा, तेष्वपि योजिते व्यष्टाविंशतिसत्कर्मा केषाञ्चित् । अनन्तानुबन्धिनो विद्योऽयं पश्चाद्दर्शनत्रिर्युपशमयति स च 'वेद्यगसम्पदिद्वी' अस्यां गाथायां चारित्रलम्भाहोऽविरतादिस्त्रिविधः क्रथितः, तत्र यो दर्शनत्रिरुमविरत उपशमयति तं प्रत्याह—

अह्वा वंसगमोहं पदमं उवसामह तु सामण्यो । ठिचा अणुदइयाणं पढमठिई आवली नियमा ॥ ४८ ॥

व्याख्या—शीगसत्तत्त्वाचारित्रमोहयेवोपशमयति, अथवा दर्शनत्रिकं वेदकृतममदृष्टिः प्रथममुपशमय प्रकृतन्यायेन वा मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरवलिक्रमात्वा सम्यक्त्वस्य अन्वयविति । प्रथमस्मितिनिष्पन्नत्रिथयेनेति गायार्थः ॥ ४८ ॥

पदमुवसमं च सेतं अंतमुहुत्ताउ तस विज्झाओ । संकेसविसोहीओ पमत्तइयरत्तं वदुसो ॥ ४९ ॥

व्याख्या—प्रथमसम्यक्त्वोपलभ्योपशमयच्छेपम् । अन्तमुहुत्ताउ व्यतीताद् गुणसङ्क्रमावसाने विध्यतसङ्क्रमः सम्यक्त्वस्य भवति, एवं दर्शनत्रिके उपशान्ते सङ्कश्लेषविशुद्धितः प्रमत्ताप्रमत्तत्त्वानि सरसज्ञो विधाय यत्करोति तदुच्यते इति गायार्थः ॥ ४९ ॥ पुन तिगिग व करणाई करेइ तहंमि एस्थ पुग मेओ । अंतो कोडाकोडी वंघ संतं च सत्तणहं ॥ ५० ॥

व्याख्या—चारित्र्यमोहनीयोपशमार्थं पुनस्त्रीगपि करणानि यथाप्रवृत्तापूर्वो निवृत्ति करणलक्षणं करोति प्राग्वत्, । किंतु अत्र तृतीयकरणे भेदः, अन्तःकोडासोदीमानं वन्यं सत्कर्मा च समाप्तामायुरर्जोनां कर्मणां करणादौ भवतीति गायार्थः ॥ ५० ॥

ठित्वलङ् उक्कोसं पि तस्स पल्लस्स संखतमभागं । ठित्वलङ् बहु सहसेवेकैकं जं भणिस्सामो ॥ ५१ ॥
व्याख्या—स्थितिवण्डं उ कृष्टमपि पल्लोपमसहस्रैयभागमात्र तस्माद्भाक्त्वन्वयस्य द्वापयित्वा २ अन्यं स्थितिवन्ध-
करोतीति शेषः, स्थितिवण्डसहस्रैवेवं गतेषु एकं परोति द्यच्चद्वयं भण्णिव्यापः, यद्यपि सप्तानामपि कर्मणां पल्लोपमसहस्रै-
यभागोऽभिहितो यातः, तथापि नामगोत्रयोः स्तोको हीनस्थितित्वाद् शान्तदर्शनवरणान्तरासवेदनीयानां विशेषाधिको मोहनीयस्य
तस्मादपि विशेषाधिक इति गार्थार्थः ॥ ५१ ॥

करणाउ संखभागे सेसे (य) असण्णिमाइयाण समो । बंधो कमेण पल्लं वीसगतीसाण उ दिवहु ॥ ५२ ॥

व्याख्या—तस्मादनिद्वचि करणात् सहस्रैयेषु भागेषु मतेल्वेरुस्मिन् शेषे पञ्चेन्द्रियासंश्लिष्वन्धुल्यवन्धं यत्राति, ततः
स्थितिवण्डपृथक्त्वे गतेषु चतुरिन्द्रियवन्धुल्यं वन्यं यत्रात, एवमेव न्यायेन त्रिष्वेकैन्द्रियवन्धुल्यं वन्यं यत्राति, ततः स्थि-
तिवन्धसः सप्ततीतेषु पक्षेष्वप्युक्त्या 'वीसगतिं' ति नामगोत्रयोः, 'तीसगतिं' ति, शान्तदर्शनवरणान्तरासवेदनीयानां
सहस्रैयगोपमि रूस्थितिवन्धो भवतीति गार्थार्थः ॥ ५२ ॥

मोहस्स दोण्णि पल्ला संतेवि हु एवमेव अप्पवहु । पल्लिमित्तंमि बंधे अण्णो संखेज्जगुणहीणो ॥ ५३ ॥

व्याख्या—मोहनीयस्य द्विपल्लोपमिको वन्धः, सत्त्वमणि चाल्पवहुत्वं वन्यक्रमेण वक्तव्यम् । यद्यप्यन्तःक्रोडाकोटिः
सप्तानामपि, तथापि नामगोत्रयोः स्तोत्रम्, वेदनीयत्रातिकर्मणां विशेषाधिकम्, मोहनीयस्य विशेषाधिकम्, पल्लोपममो-
वन्धे योऽन्यो वन्धः स सहस्रैयगुणहीनो भवति नामगोत्रयोः, शेषाणां सहस्रैयभग इति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥

एवं तीसाणा पुणो पल्लं मोहस्स होइ उ दिव्वंदु । एवं मोहे पल्लं सैसाणं पल्लसंखंसो ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘तीसाणं’ ति, ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां स्थितिवन्धसहस्रज्वरीतेषु पल्लोपमिकं बन्धं करोतीति । पल्लोपमप्राप्ते वन्ये सङ्ख्येयगुणहीनमन्यगन्धं तेषां करोति । मोहनीयस्य तु सार्द्धपल्लोपमिकमित्येवं पूर्वक्रमेण स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु मोहनीयस्य पल्लोपमिको वन्धो भवति, तस्याप्युचरन्वन्धः सङ्ख्येयगुणहीनः, शेषाणां यणां कर्मणां पल्लोपमा(स) सङ्ख्येयभागतुल्य इति गाथार्थः ॥ ५४ ॥

वीसंगतीसगमोहाण संतयं जह कमेण संखंणुणं । पल्लअसंखंजंसो नामगोयाण तो वंधो ॥ ५५ ॥

व्याख्या—‘वीसं’ति, विंशतिरुदाकाँडिस्थितिरूपेणामगोत्रयोः ‘तीसग’ति त्रिंशत्कोटाकोडिस्थितिरूपं ज्ञानदर्शनावरणान्तराग्वेदनीयानां ‘मोह’ति मोहनीयस्य सत्कर्म यथा क्रमेणा(ण) सङ्ख्येयगुणं भवति, नामगोत्रयोस्तुल्यं जघन्यं च, ज्ञानावरणादीनां चतुर्णां तुल्यम् (तयं स) सङ्ख्येयगुणम्, तदपेक्षया मोहनीयस्या(स्य) सङ्ख्येयगुणम् । पल्लोपमासङ्ख्येयभागमात्रो नामगोत्रयोस्ततो वन्धो ‘भवतीति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

एवं तीसाणंपि हू एकपहारेण मोहणीयस्स । तीसगअसंखभानो ठितियधो संतयं च भवे ॥ ५६ ॥

व्याख्या—एवं नामगोत्रक्रमेण ‘तीसाणं’ति ज्ञानदर्शनावरणान्तराग्वेदनीयानां स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु पल्लोपमासङ्ख्येयभागमात्रो ‘भवतीति । पुनः प्रभूतेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु ‘एकपहारेण’ति एका वारया मोहनीयस्यापि पल्लोपमा-

१ अत्राक्षयपदस्य घृहद्वयुचितोऽयस्येवम् । २ अत्रत्यमल्पपदस्य सत्कर्मपेक्षया पुष्टद्वयुचितोऽवसेयम् ।

तद्वन्त्येयथागमात्रं स्थितिवन्तं करोति, तं च ज्ञानावरणादीनां चतुर्णां पञ्चोऽसङ्ख्येषुगुणहीनमित्यर्थः, तेषां (पां सह) प्रसङ्गव्ये-
दगुणो भूत्वा एकत्रारया एव तस्य इत्येव गुणहीना मोहनीयस्य वन्त्यो भवन्ति. यथा वन्धस्तथा सत्कर्म च, 'नामगोत्रयोः स्तोको
मोहनीयस्य' अतः इत्येव गुणो ज्ञानावरणादीनामसङ्ख्येषुगुणो वन्ध इति मायार्थः ॥ ५६ ॥

वीरस्य असंख्यभागे मोहं पञ्चाद घाह तद्व्यस्त । वासाण ततो घाहं असंख्यभागं मि वज्रंति ॥ ५७ ॥
व्याख्या—ततः स्थितिवन्धसद्वज्रवतीतेषु नामगोत्रयोरो मोहनीयस्य एकरारैव वन्त्यो भवन्ति । सर्वस्तोको मोहनीये,
तस्मादसङ्ख्येषुगुणस्तुल्यस्य नामगोत्रयोः, घातिकर्णामसङ्ख्येषुगुणस्तुल्यस्य । 'तद्व्यस्तं' चि वेदनीयस्यासङ्ख्येषुगुणः । ततः
स्थितिवन्धसद्वज्रेषु गतेषु 'वीरसमागं' त नामगोत्रयोरेकरारैव ज्ञानान्धः घातानि । मोहनीयस्य स्तोकावन्धः, येष्यघातिकर्म-
णामसङ्ख्येषुगुणः, नामगोत्रयोः असङ्ख्येषुगुणो, वेदनीयस्यासङ्ख्येषुगुणोऽनेन विधिना बध्यत इति मायार्थः ॥ ५७ ॥
असंख्यसमयद्व्याणुदीरणा होह तंमि कालमि । देसे घाहरसं तो मणपञ्चवभंतरायाणं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—यस्मिन् काटे पत्योषमासङ्ख्येषुगुणमात्रं स्थितिवन्धं वज्राति, तस्मिन् काले या बध्यमाना स्थितयः ताभ्यो
याः समयोदीरणा असङ्ख्येषुसमयनिवृत्तितास्तासासुदीरणा भवन्ति, ततः स्थितिवन्धसद्वज्रेषु अभीतेषु देशघातिसं मनःपर्याय-
ज्ञानदानान्तराययोः वन्धं प्रति निर्दिशतीति मायार्थः ॥ ५८ ॥

१. वृहद्वृत्तो सत्कर्मपेक्षान्धबहुद्व्यमुक्तम् । २. अत्रत्यमल्यबहुद्व्यवृत्तितोऽत्रसेषम् । ३. ततः स्थितिवन्धसद्वज्रेषु
गतेषु वेदनीयस्यापो ज्ञातानि घातानि, तदनन्तरमिदमल्यबहुत्वम् ।

लाभोहेणं पच्छा भोगअचक्खुमुयाण तो चक्खु । परिभोगमईणं तो विरियस्स असेदिगा घाई ॥ ५९ ॥

व्याख्या—पश्चात्स्थितिवन्धसहस्रवतीतेषु लाभान्तरायावधिज्ञानदर्शनानां देशघातिरसेन वन्यं करोति, ततः स्थितिवन्ध-
सहस्रवतीतेषु भोगान्तरायाचक्षुर्दर्शनश्रुतज्ञानानां देशघातिरसेन वन्यं करोति, ततः सहस्रवतीषु स्थितिवन्धसहस्रवतीतेषु चक्षु-
दर्शनस्य देशघातिरसेन वन्यं करोति, ततः सहस्रवतीषु स्थितिवन्धसहस्रवतीतेषु परिभोगान्तरायमतिज्ञानयोः देशघातिरसेन
वन्यं करोति, ततः स्थितिवन्धसहस्रवतीतेषु वीर्यान्तरास्य देशघातिरसेन वन्यं करोति, एतेषां पूर्वोक्तानां कर्मणां अश्रेणि-
गताः क्षणिकोपक्षमश्रेणिवजिता जीवाः संघातिरसेन वन्यं कुर्वन्तीति गार्थायः ॥ ५९ ॥

संजमघाईण तआ अंतरमुदआ उ जाण दोगहं तु । वेयकसायणपरं सोदयनुञ्जाए पढमठिई ॥ ६० ॥
व्याख्या—ततः स्थितिवन्धसहस्रवतीतेषु संभवयातो गीनामेक्षावन्नतिमरुतोनां अन्तानुबन्धवन्नरुपापानोरुपायाख्यानां
अन्तरं प्रथमस्थितं च करोति, वेदसञ्जलानन्तरागोः योर्द्विगोदशोऽसि तयोः स्वादयदुदशं प्रथमस्थितिं करोतीति
गार्थायः ॥ ६० ॥ आसां सन्नानां स्वोदयप्रमाणकालमाह—

थोअपुमोदयकाला सलेज्जगुणा उ पुरिसवेयस्स । तस्सवि विसेस अहिओ कोहे ततोवि जह कम्मसो ॥ ६१ ॥

व्याख्या—स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोरेकदशकालमुल्लभो जवन्यथ, तस्मात् पुरुषवेदस्य सहस्रवतीषु, तस्मादपि संज्वलन-
क्रोधसोदयकालो विशेषाधिकः, तस्मादपि ययोचं मानादिवपि त्रिशोर्मात्रिकः स्वादयकालः, त्रिष्टुक्तं भवति क्रोधोदयेन
श्रेणिषुपस्थितस्य यावन्मात्रो द्वयोः क्रोधयोरेकसप्तकालः तावन्मात्रां सञ्ज्वलनक्रावस्य प्रथमस्थितिं करोति, एवं संज्वलनमा-

नोदयेन श्रेणिमुपस्थितस्य तत्तन्नामोच्चारणेन सर्वं तथैव वक्तव्यम्, नौपैकद्वारुपायाणां अष्टानां नोकथायाणां विहायोदयावलि-
क्ता भन्तरं करोति, उपर्यथः समविषयस्थितिरिति विचार्यते ॥ ६१ ॥

अन्तरकरणेण समं ठितित्वङ्गवर्धगदनिष्पत्ती । अन्तरकरणान्तरसमये जायति सत्त इमे ॥ ६२ ॥

व्याख्या—अन्तरकरणेन समं तुल्यं स्थितित्वङ्गं प्राप्तयति, वन्धशब्दा अभिनवमन्थकालः किञ्चुक्त भवति, यावता कालेना-
न्तरं करोति, तावता कालेन स्थितित्वङ्गं प्राप्तयत्यभिनवमन्थं करोति, अन्तरकरणकाले रसधातुसहस्राण्यतिक्रामन्ति, अन्तर-
द्वन्द्वस्य त्रिरिरा-यस्य रमणः तदनुभवनं वन्धय भवति तस्यान्तरसक्त भेदेनाप्य प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रसिपति, यथा
पुनर्गन्धेदोदयान्तः (पुनर्गन्धेदस्य) यस्य पुनर्गन्धोऽस्ति न च वन्धः तस्यान्तरदलं प्रथमस्थितौ प्रसिपति, यथा स्त्रीनपुंसक-
वेदोदयान्तः (गीनपुंसकयोः) यस्य पुनर्गन्धो नास्ति वन्धोऽस्ति तस्यान्तरदलं द्वितीयस्थितौ प्रसिपति यथाक्रोधोदयान्तः
नेताञ्जनानामिति । यस्य पुनर्गन्धो वन्धय नास्ति तस्यान्तरदलं परमरुद्विषु प्रसिपति, यथा द्वितीरद्वितीरदण्डाणां ॥ ६२ ॥
अन्तरकरणान्तरेण समये—अन्तरकरणनिवृत्तिमग्रादुत्तरसमये, जायन्ते—प्रादुर्भवन्ति, युगपदेव कालं समाधिकांरा इति गार्ग्य ॥ ६२ ॥

तन्मन्त्राणां भागो वधो उदीरणा य सरसमा । भणुषीसरुमणं लोहस्स असंक्रमो मोहे ॥ ६३ ॥

व्याख्या—‘मोहे’ मोहनीये, एरुस्थानिरुससमन्त्रं, सहलं गार्ग्यिहस्थितिन्य, उदीरणा च सहलयेव्यापिका, अनु-
पूर्वा गद्गमणम्, सञ्जालन्योभस्यासद्गुणं भवतीति गार्ग्यः ॥ ६३ ॥

पक्षं पक्षं एतत् आगलीसु उवरेणुदीरणं यद्द । पङ्कवेउ व समणा अंसंखणणाए जावंतं ॥ ६४ ॥

व्याख्या—यथा तद्वै कर्म वन्धवसिक्त्या गतायां याति उदीरणात्, तथान्तरकरणे कृते तदनन्तरसमये यद्भवेत् कर्म तरङ्गावालिक्काकालं स्थिता यास्तुदीरणापिति । ‘पदम्’ चि, ननु रुक्वेदस्योपशान्ता सप्तमीति । असद्वैल्येयगुणनया प्रतिसमयसद्वैल्येयगुणं २ प्रदेशाग्रं उपशमयति, तस्मादप्यसद्वैल्येयगुणमन्यासु प्रकृतिषु, संक्रामयति, प्रत्यभूति मोहनीयस्य सद्वैल्येयवापिको वन्धः प्रारब्धस्ततः प्रथमि सद्वैल्येयगुणं न करोत्युत्तरं वन्धं, शेषकर्मणां असद्वैल्येयगुणहीनम्, सर्वकर्मणास्तुदीरणायाः उदयोऽप्यसद्वैल्येयगुणो ग्रावणं पुंसकोपशामनान्तसमय इति गार्थाद्यः ॥-६४ ॥

अन्तररूपचिह्नो संखासंखंसमोद्दयराणं । वंधादुत्तरयंथो एवं इत्थीए संखंसे ॥ ६५ ॥
व्याख्या—अन्तरकरणे प्रविष्टो जीवः अन्यदुत्तरवन्धं मोहनीयस्य सद्वैल्येयभागं करोतीतरासामसद्वैल्येयभागमिति । एवं नपुंसकोपशमकात् स्थितिः सहस्रज्वतीतेषु स्त्रीवेदे पूर्वविधिनोपशमयति, स्त्रीवेदस्य सद्वैल्येयभागे उपशान्ते यद् भवति तद्वैल्येयगुणान्तरायाः ॥ ६५ ॥

उवसंते घाईणं संखेज्जसमा परेण संखंसो । वंधो सत्तण्हेवं संखेज्जतममि उवसंते ॥ ६६ ॥
व्याख्या—सद्वैल्येयभागे स्त्रीवेदस्य उपशान्ते घातिकर्मणां ज्ञानदशनावरणानां सद्वैल्येयवापिकः स्थितिवन्धो भवति, परेण सद्वैल्येयगुणान्या इति । एवं नपुंसकविधिना स्त्रीवेदे उपशान्ते सप्तानां च शेषनोपशमकाणां सद्वैल्येयभागे उपशान्ते यद्भवति तद्वैल्येयगुणान्तरायाः ॥ ६६ ॥

नामयोगाया संवा यंधो वासा असंखिण तद्वप । तो सबाणवि संखा तत्तो संतेज्जाणहणी ॥ ६७ ॥

व्याख्या—नास्मिन् काले नामागोत्रयोः सहस्येय चापिकः स्थितिवन्धोऽसहस्येयवापिको वेदनीयस्य ततः स्थितिवन्ध-
समेज्यतीतेषु सर्वेषां रुमिणां सहस्येयवापिको वन्धः सहस्येयगुणहान्या इति गार्थार्थः ॥ ६७ ॥

न समप उवसंतं छरुतं उदयडिं तया सेसा । पुरिते समज्जावलिदुगेण वंधं अनुवसंतं ॥ ६८ ॥

व्याख्या—भनेन निरिना यस्मिन् समये पट्टमुपदानं जलाद्रुद्रितभूमिरल्लुलं रुमदलं जातम्, तदा पुरुषवेदस्योद-
यस्तिरिक्ता प्रथमस्थितौ स्तिष्ठति सम्प्रापेन द्विजावलिकानौ सार्वां प्रथमस्थितौ यत्पुरुषवेदल वंदं तत्तदा नाथाप्युपश्रमं यातीति

गार्थार्थः ॥ ६८ ॥

आगालेणं समगं पडिगह्या किचइ पुरिसवेदसस । मालसयासियंधो चरिमो चरिमेण उदएण ॥ ६९ ॥

व्याख्या—आगालो द्विगोत्रस्थितेऽवलमुद्रास्थितौ निक्षिपति तेन समं तेन समकालं पुरुषवेदस्य प्रतिग्रहान्यप्रकृतिभ्यो
दत्तमुद्रमस्याधारतेति, ता 'किचइ' इत्यस्य चोत्ते निरयति । यदा पोट्टवत्रापिकः पुरुषवेदस्य गन्धः, तदा सञ्जलनानां सह-
तयेपायसहस्राणि । अं चसमस्य उदने पट्टस्योपदानस्य समयेन (सहाणच्यति) इति गार्थार्थः ॥ ६९ ॥

ताइ कालेणं चिय पुरिस उयसामए अगेदो सो । वंधो चत्तीससमा संजअणियराण उ सहस्सा ॥ ७० ॥

व्याख्या—मम रोमयातलि बालेन यदा दृश्यं तामग्रायेण कालेनायेदं हो भूतोपश्रमयति । पुरुषवेदो यदोपशा-
नस्तदा संजलनानां द्वात्रिंशद्वर्षाणि वा गन्धः, इति गार्थार्थः । यद्योऽयं कालो रोमगन्धो सङ्गो गानि वयसस्तस्मात् । तत्र पुरुषवेदानुप-

चतुर्गुणः, पना-स्यनयन्यस्य मासिकः एवं शेषेष्वपि सञ्चलनेषु भावना कर्तव्या । अन्येषु कर्मसु सङ्ख्येयगुणो वृत्त्यः ।
यदा नो-प्रदेको भवति, तदा सञ्चलनमानस्थान्तर्हर्त्तेन प्रथमस्थितिः सङ्ख्येयगुणना उद्वेगा विद्वद्यानि, ततोऽपि
चित्तुपारम्भयति । संख्येयभागो नो नन्वाहुः प्रत्यक्षं विद्वद्यानि । तं सञ्चलनमानस्य समयोनयनवलिशेषायां
प्रवृत्ताः पान्तादि । अमत्याल्लयनप्रत्याख्यानपानो सञ्चलनभाषायां सद्भावन इत्यर्थः । द्वावलिकारोपायां प्रथ-
मोऽपि न भवति । अवलिकारोपायां उदयोदीरणवन्था न भवन्ति । तस्मिन् काले मानद्वयमुपशान्तं भवति ।
द्वि-वलिको समयोनद्व्यावलिकारवद्वितीयस्त्यतो मुरता शेषमुपशान्तम्, मानमाययोः यदा द्वि-
त्येयानि वर्षाणि तदा सञ्चलनमायाया अन्तर्हर्त्तेन सङ्ख्येयगुणद्वया प्रथमस्थितिं विद्वद्याति,
तस्मद्यदि, तदप्येवमेव वक्तव्यमिति गामार्थः ॥ ७३ ॥

वि य द्विभो उ कुण्ड तिचिभाग । दोसुं दलणिकदेवो तहभो पुण किद्वियेयद्वा ॥ ७४ ॥
अमलनलोपस्य प्रथमस्थितिं करोति, द्वितीयस्थितेः दल गृहीत्वा २ तां च प्रथमस्थितिं त्रिविभागां द्वयोर्वि-
द्वितीयो विभागः किद्विरुणाद्वा संख्येयः, तृतीयाः किद्विरनुभवनाद्वा संख्येयः, प्रथमस्थित्यां निवर्जितायां लोभः

जो फडुमाणि जं कुपाह । साः असकणकरणद्वमब्धिमा किद्विरुणाद्वा ॥ ७५ ॥
तानि आचारुमद्वलानि चथमानसञ्चलनलोपसरूपेण फडुकानि यत्करोति, साऽश्वकर्षण-
द्वितीयो विभागः किद्विरुणाद्वा संख्येयः, तृतीयाः किद्विरनुभवनाद्वा संख्येयः, प्रथमस्थित्यां निवर्जितायां लोभः

त्रिकुण्डलामयितुमारम्भयतीति भाषार्थः ॥ ७५ ॥

अपुत्रविसोहोऽयं अणुनागोऽणु विमयणं किट्टी । पृथक्समयंसि रसफड्वगणान्तभागसमा ॥ ७६ ॥

व्याख्या—अथर्कणकादायां वर्चमानोऽपूर्वपा विशुद्धया पुर्वफट्टकेभ्यः प्रतिमयं दल दृष्टीता अपूर्वाणि फट्टकानि निर्वर्तयति यन्मयात्रित्वापूर्वण रसेन करोति । ततः सङ्ख्येयेषु बन्धेयवर्गेषु अथर्कणकादा अतिक्रामति । ततः किट्टिकरणकादा प्रवर्तते, अपूर्वविशुद्धया अनुभागपरमान्वयोद्विभजनं तत्किट्टीकरणमिति । तस्याः किट्टिकरणकादायाः प्रथमसमये सज्जलनलोभस्य दिनपृथक्त्वमानो बन्धा, द्वेषकर्मणां यपपृथक्त्वमानो बन्धा । तस्याः किट्टिकरणकादायाः प्रथमसमये क्रियतीः किट्टीनिर्वर्चयति, एतदुच्यते—एकस्मिन् सङ्ख्येके अनन्ता या रसगणाः तासाधनन्तभागतुल्याः किट्टीः पश्यतीति ता अप्यनन्ता इति भाषार्थः ॥ ७६ ॥

सख्यजदण्णगफडुग अणंतगुणहूणिपा उ ता रसओ । पइसमयमसंखंसो आइमससया उ जाचंतो ॥ ७७ ॥

व्याख्या—सख्यजदण्णगफडुगानुभागसङ्ख्येयस्योऽनन्तगुणहीना रसतो अनुभागतो भवति, प्रतिसमयमसंख्येयदण्णहीनया श्रेण्या यपोत्तरसमयेऽसङ्ख्येयभागतुल्याः किट्टीः करोति पूर्वसमयकिट्टिभ्यः असङ्ख्येयभागा यावत्किट्टिकरणकादान्तसमय इति भाषार्थः ॥ ७७ ॥

अणुसमयमसंखण्ण धलियमणंतसओ उ अणुभागो । सख्वेसु मंदरसमाइयाण दल्लियं चिसेत्तुणं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—अणुसमयमिति प्रतिसमयमसङ्ख्येयगुणं दल भवति प्रथमसमयनिर्गतिकिट्टीनां यत्परमाण्वात्मकं दलं तद्वदि-

नीयसमयनिर्दिष्टितानां सर्वकिंतीनामसह्येयगुणधेयं प्रतिसम्यं नेपाद्, यावत्किञ्चिद्भ्रूणाद्धान्तस्मायमिति । प्रथमसमयनिर्दिष्टितानां किंतीनां (योऽभुभाहस्त्वपेयका) यथोत्तरसरान्तभागाभातोऽभुभागः, एवं यथोत्तरसमयनिर्दिष्टितानामपि रसः । सर्वेषु सम-
येषु निर्दिष्टिताः किंती योऽस्मात्समं मध्ये मन्दस्मात्स्मात् मथूदन्तं भवति, यथोत्तरासु तदुत्तरोत्तरासु विशेषगहनं २ यावदुत्तरासु
इति, एते प्रतिसमयनिर्दिष्टितानामपीति भावार्थः ॥ ७८ ॥

द्वितीयसमयवर्तितेषु किंतीषु-

आश्मसमयरूपणं मंदार्ढ्यं रसो अगंतुगो । सन्धुप्रसप्त रसायि ह् उचरिसमयस्सपंतसे ॥ ७९ ॥

व्याख्या—आश्मसमयनिर्दिष्टितानां किंतीनां या मन्दानुभागा किंती तस्या अन्तःसुणरसा, एवं यावदुत्तरासु
एवं प्रतिसमयनिर्दिष्टितानामपि शतः ३३ । प्रथमसमयनिर्दिष्टितानां किंतीनां सपिन्दानुभागा याः द्वितीयसमयनिर्दिष्टितानां या
संयोजकृष्टरसा ताप्यन्तःसुणरीभरसे^१ ति गाथार्थः ॥ ७९ ॥

किंतीकरणरूपं तितु आयलिषासु सनयहोयासु । न पदिगिराया दोषद्वयि सद्वाये उवसमिजंति ॥ ८० ॥
व्याख्या—किंतीकरणरूपस्तिरुपलब्धिरासु सप गोनासु शेतासु संगल्ललोभरः प्रविशन्ता न भवति स्वास्थाने इतर-
लोभयोः कर्मपराणां ॥ उपसहं नोक्तं, किंतीकरणरूपं आयलिषाद्वितये शेये आसलो न भवति, आयलिषाशेषायासुदयो-
दीरणाग्रन्था न भवन्तीति गाथार्थः ॥ ८० ॥

१ अत्र किंतीनां परस्परमन्वयवद्ध्य प्रवेशानां पुरश्चरुतिगताऽन्यमयमिति । एवमेतन्नायापुहदुग्दी किंतीकरणरूप-
सहस्येयभागागमनाग्रन्थं स्थितिवन्ध उक्तोऽयं श्लोकः ।

लोभस्स अनुवसंतं 'किट्ठी' उदयावलीय^१ पुच्छुनं । वायरुणेण समनं दोधिगवि लोभां समुवसंता ॥ ८१ ॥

व्याख्या—तदा लोभस्याधुपगानं समयोनाद्यावलिकृताः किट्ठयः उदयावलिहा च वादरागणेन समनं द्वयपि लोभा-
वपर्याख्यानंमर्याख्यानवरणौ समुपशान्तौ भवतः, स्थितिवन्थाऽपि लाभस्य तदा वादरूपायान्ते^२ व्यन्तर्मुहूर्तमानः, शेषघा-
तिरुमणां निश्चिन्ने अहोरात्रं स्थितिवन्थाः नामगोत्रवेदनी गानं किट्ठि लुगद्वयमिति गार्थायः ॥ ८१ ॥

सेसब्बं तपुरारगो तावइया किट्ठिओ उ पढमठिई । वल्लिय असंखभागं हिइवरिमुदीए सेसा ॥ ८२ ॥

व्याख्या—'शेषादं' शेषविभागं सूक्ष्मरागो भवति, तावन्मात्राः किट्ठयः प्रथमस्थितिः सूक्ष्मरागाद्वा तुल्य।^३ आयवर्गमुदया-
वलिक्रागतं स्त्रियुक्तसङ्क्रमेण सङ्क्रामयति, प्रथमसमयसूक्ष्मरागः किट्ठीनामसङ्ख्येयभागमनुभवति, आयन्तसमयकिट्ठीर्निर्जयित्वा
शेषाः प्रथमसमये उदयमुपगच्छन्ति, प्रथमसमयकृतानामश्रयमसङ्ख्येयभागं भुक्त्वा चरमतमपकृतानां तु जघन्यकिट्ठ्यादिरुम-
सङ्ख्येयभागं भुक्त्वा शेषाः किट्ठीरुदीरयति प्रथमसमयकृतानामश्रयसमयकृतानामुपर्यसङ्ख्येयभागं भुक्त्वा उदीरयतीति
गार्थायः ॥ ८२ ॥

गेणहंतो य सुयंतो असंखभागं तु चरिमसमयंमि । उवसांमिप धीयठिई उवसंतं लभइ गुणठाणं ॥ ८३ ॥

- १ द्वितीयस्थितिर्गतं किट्ठीकृतं वलिक्रमिति. २ किट्ठिचैरणाद्यायाः शेषो मूला य. ३ समयोनाद्यावलिक्रादिकवद्वमिति य.
४ क्षपकापेक्षया द्विगुणत्वेनयधुक्कम, तेन बृहद्बृत्तायान्तमुहूर्तकिट्ठयेऽपि न क्षतिः, केचन तत् क्षपकात् द्विगुणमन्तमुहूर्तस्य-
सङ्ख्येयभेदस्यात् । ५ किट्ठिक्रमणाद्याग्नितमावलिक्रागतमिति य.

व्याख्या—द्वितीयसमयोदयगतानां किट्टिनामसहस्रयेयभागं भुञ्चति अधोऽधूर्णमसहस्रयेयभागं गृण्हाति, एवं ग्रहणमोक्षं कुर्वन् पात्युत्तरागचरणं समसमुपसमयति इति । द्वितीयस्थितिमपि पूर्ववदुपसमयति, समयोदयानल्लिङ्गवदं चोपसमयति । अगदस्येयगुणद्वयं मूत्सरागचरसमये सर्वा द्वितीयां स्थितिं उपसमय्य उपशान्तगुणस्थानं प्राप्नोतीति । मूत्सरागचरसमये प्राग्दर्शनापरान्तरायाणां अन्तर्मुहूर्तको दन्त्यः, नामार्गेत्रयोः पौड्यमुहूर्तको वेदनीयस्य चन्द्रमित्रविह्वलिक इति भाथार्यः ॥८३॥

अंतोमुहुत्तमेत्तं तरम वि संरेजभागतुल्लाओ । गुणसेवी सवदं तुल्ला य एएसकालेहि ॥ ८४ ॥

व्याख्या—अन्तर्मुहूर्तमात्रं तदुपशान्तगुणस्थानं तस्य तु गुणहालस्य सस्येयभागमात्रं गुणश्रेणीं करोति । सा च गुण-
श्रेणी परमाप्तकालाभ्यामवधिगता स्यादुपशान्तादौ, तस्याचस्थित्यपरिणामतादिति भाथार्यः ॥ ८४ ॥

करणाय गोपसन्तं, संक्रमणोवदणं तु विद्वित्तमं । मोत्तुण विलोमेणं परिववई जा पमत्तो त्ति ॥ ८५ ॥

व्याख्या—‘करणाय’ सङ्क्रमादिकरणार्थं करणमयं न भवत्युपशान्तं मोदनीयस्य श्रुतिभालं, किं सर्वमपि नेत्याह—भुत्वा दृष्टिरितं सङ्क्रमणमपार्तनं च दृष्टिभ्रिक्वाग्रामु न भवति, यतः तस्मिन् काले मिथ्यात्वं सम्यग्मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वे सङ्क्रामति, अपार्तनं तु गणागमपि भवत्येव, तस्मादुपशान्तगुणस्थानादुपशान्ताद्वाक्ष्येण विलोमतो ययारोवं प्रतिपत्तति, किं संयगुणेषु नेत्याह यावदप्रभणं यथा आगपादियुणेषु स्थितियातरसथावादिकं कुर्वन् श्रेणीं समाहूतः तेषु तेषु स्थानेषु नचद्विदधत् क्रमेण-
प्रतिपत्तति निगमादन्येनानियोगो देशविरतो वा अविरतो वा सामादनो वा भवतः भूयस्तामेव श्रेणीं वा समारोहतीति भाथार्यः ॥८५॥
ओक्कद्विन्ता दलियं पढमठिन्निं कुणह विद्वपठित्तिहिन्तो । उदगाहविसेसूणं आबलिउप्पि असंस्साणं ॥८६॥

व्याख्या—विलोमतः प्रतिपत्तन् अपकृष्य द्वितीयस्थितेः प्रथमस्थितिं करोति, संज्वलनलोभादिषु प्रकृतिषु विपाक्रोदयानु-
भवाम्यासुदयावलिक्रामयसमये प्रभूतं दलं निक्षिपति तदुपरितनेषु विशेषहीनं २ यावच्चन्दनसमयः, तदुपरितनसमयेष्वसंख्येय-
गुणं दलं निक्षिपतीति गार्थः ॥ ८६ ॥

जावइया गुणसेदो उदयवई तासु हीणगं परओ । उदयावलीमकाठं गुणसेहिं कुणइ इयराणं ॥ ८७ ॥

व्याख्या—यावत्समयैर्गुणश्रेणी तावत्समयेष्वसंख्येयगुणदलनिक्षेपः उदयवतीषु तत्कालोदितप्रकृतिषु तत्परतो विशेष-
हीनबलनिक्षेपः, इतरासामुदयवत्प्रकृतीनां उदयावलिक्रामकृत्वा गुणश्रेणीं करोति, तन्मस्वक्रोपरि समयेषु विशेषहीनं २ दलं
क्षिपतीति गार्थः ॥ ८७ ॥

संकमवदीरणणं नत्थि विसेसो उ एत्थ पुत्तो । जं जत्थ उ चोच्छिण्णं जायं वा होइ तं तत्थ ८८ ॥

व्याख्या—संक्रमोदीरणयोश्च-प्रतिपाते, पूर्वोक्तो विशेषो नास्ति, आनपूर्वी सङ्क्रामो यः समारोहति क्रियितः, सोऽत्र न
भवति । पडावलिक्रामरतो बद्धस्य या उदीरणा प्रतिपादिता, साऽत्र न भवति, यतोऽत्र यन्थावलिक्रावसाने उदीरणा प्रभवति ।
यदत्र स्थाने अपगतं विनष्टं वन्यनं वा सङ्क्रमणं वा उद्धृतनं वा अपवर्तनं वा उदीरणा वा देशोपपन्नं वा आगालो वा निध-
चिर्वा निकावनं वा तत्तत्र स्थाने भवति । जातं वा यद्यस्मिन् स्थाने रसस्यविधातादि तत्रत्र स्थाने तद्विधमेव विपर्यस्तं
भवतीति गार्थः ॥ ८८ ॥

वेइज्जमाणसंजलणकालओ भाइगमोइगुणसेदो । पडिबत्तिकसाउदप तुल्ला सेसेहि कम्मेहि ॥ ८९ ॥

व्याख्या—वेद्यमानसञ्जलनकालादभ्यषिक्ता मोहनीशुगुणश्रेणी कालमपि कृत्य समारोहगुणश्रेणीमाश्रित्य तुल्या श्रेणी प्रतिपत्तिर्दिश्य. कृपायासोदये तस्य गुणश्रेणी तुल्या शेषरुमर्भमि, शेषरुमर्भमां तु यदरोहत उक्तम्, प्रतिपत्तोऽपि तदेवाहीना-
निरिक्तं भवतीति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥

खयगुणसामापयागयाय दुगुणो तर्हि तर्हि वंशो । अणुभागोऽणंतगुणो अमुभाण सुभाण विवरीओ ॥ ९० ॥

व्याख्या—आदिमद्यवत्सनेषु क्षय रुम्यादुपपन्नामकां द्विगुणो कन्धः, तत्रैव प्रतिपत्तः तस्मादपि द्विगुणो वन्धः कालतो भवति । यः क्षयरुस्तानुभागः स तं योरनन्तगुणोऽभुभकृवीनां, शुभानां त्वनन्तभागतुल्यः, क्षयस्थ स्तोक्कः, उभयापकस्य अन्त-
न्तगुणः, ततोऽध्वनन्तगुणः प्रतिपत्तोऽभुभरुमर्भगाय । शुभानो विपरीतः, शेषविधिरुभयोरेपि तुल्य इति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥

परियादीय पडिं पमत्तहपरत्तणे वहुं किचा । देसजई सम्मो वा सासणभावं च वए कोव ॥ ८१ ॥

व्याख्या—शरोऽहतः परिपट्टया प्रतिपत्तिचा प्रमत्ताऽप्रमत्तत्वे वहुन् वारान् कृत्वा ततो वेगविरतत्वं वा अविरतत्वं वा सास्नादननं वा कथिद् वजेदिति गार्थार्थः ॥ ९१ ॥

उवसमसममत्तब्दाअंतो आउक्खणा धुक् देवो । जेण तिसु आउणसु वद्धेसु न सेदिमरुहइ ॥ ९२ ॥

व्याख्या—औपदामिरुसम्यक्त्य कालावन्तर्मध्ये आयुःश्रयात् यो म्रियते सोऽज्जं देवो भवति, यतो यस्माञ्चिथायुक्केषु नारकतिर्गन्धमनुष्यसंज्ञेषु वद्धेषु न उपपन्नश्रेणो समारोहतीति गार्थार्थः ॥ ९३ ॥

सेत्रीपडिओं तम्हा छडावओं सासणो वि देवेषु । एगभो दुक्खुतो चरित्तमोहं उवसमेज्जा ॥ ९३ ॥

व्याख्या—तस्माच्छ्रेणीयातात् यः सासादनो भवति, (अथन्त एकं सम्यक्कुटुम्बः) पडावलिहाकालमनुभवति । सास्यादोऽज्जं तदन्तर्गतो देवो भवति, यतोऽपराधुया वज्रेन श्रेणोप्रतिपत्तिरिति, नान्येन, एरुस्मिन् भवे चारित्रमोहनीपं द्वे वारे उपशमयन्कुटुम्बो, न तृतीयवारेति । यस्नुपशमयन्नुभय एव कालं कर्त्तव्यं सोऽनुभूमानमकृतोनां गोपुच्छान्तःस्थ एयोदयावलिंकां सर्वमकृतीनमनुभवति । अनुदयवलीषु द्वितीयस्थितेर्दलं गृहीत्या उदयावलिंकां करोतीति माथार्थः ॥ ९३ ॥

एवं पुरुषवेदोदयेन श्रेणोप्रतिपन्नस्य विधिभिहितः, साम्नां स्नानसंज्ञोदयेन प्रतिपन्नयोरभिधीयते—

॥ उवसमकरणं सम्मत्तं ॥

दुचरिमसमए नियगोदयस्स इत्थो नपुंसगोणगोणं । समग्गि तु सत पच्छा किंनु नपुंसो कमारेद्धे ॥ ९४ ॥

व्याख्या—स्त्रीवेदोदयेन श्रेणासमारूढो नपुंसकवेदं प्रथममुपशमयति, पश्चात् स्त्रीवेदं यावत्स्वक्रोदयस्य द्विचरमसमयः तस्मिन् समयमात्रे प्रथमस्थितेऽनुपशान्ते श्रेणं तूपशान्ते अवेदको नाकपायपदं पुरुषवेदं च युगपत्समाप्युपशमयति, श्रेणं पुरुषवत् । नपुंसकवेदोदयेन श्रेणीं समारूढो नपुंसकवेदं स्त्रीवेदं च युगपदुपशमयितुमारम्भयति, अन्येनां क्रमेणोपशमयं तो यावद् द्विचरमा स्थितिः, तस्मां श्रेणायां अवेदकः समस्तमुपशमयति, हास्मादिपदपुरुषवेदसंश्रेणं पुरुषवेदवदिति माथार्थः ॥ ९४ ॥

समाप्तं चौपशमनाकरणमिति,

साम्प्रतं देशोपशमना भण्यते—

मूलुत्तरकम्माणं पवादिद्वितीमादि होह चउभेया । देसकरणेहि देसं समेह अं देससमणातो ॥ १ ॥

व्याख्या—मूलोत्तरकर्मणि प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशवेदाच्छुद्धा भवन्ति, देशकरणैः (णाभ्यां) यथाप्रवृत्तापूर्वकरणसङ्घेः (णाभ्यां) देशं किञ्चिन्मात्रं प्रकृतिस्थित्यादीनां यत् उपशाषयति, अतो देशोपशमना भण्यते इति गार्थायः ॥ १ ॥

तयोपशान्तानां प्रकृतिस्थित्यादीनां कसणमाह—

उव्वट्टणओव्वट्टणसंकमकरणाह ईति नण्णाह । देसोवसाभियासा जा पुव्वो सुव्वकम्माणं ॥ २ ॥

व्याख्या—देशोपशमनयोपशान्त्यपि उद्धृत्तनापवर्तनसङ्कलगम्यं कामदलं भवति, नान्येषां करणानाम् । तस्याश्च देशोपशमनायाः एकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियनारकतिरन्देवभनुष्याः तेषुपि यावदपूर्वकरणान्तसमयं तावत् सर्वेऽपि स्वामिनः सर्वकर्मणां इति गार्थायः ॥ २ ॥ एतदेव विशेषयति—

त्वयगो उत्तामगो वा पढमकसाथाण दंसणतिगस्स । देसोवसादगो सो अपुव्वकरणंतगो जाव ॥ ३ ॥

व्याख्या—प्रथमकपायाणां वियोजने प्रथमसम्यक्त्वप्राप्तौ चतुर्गतिर्या अप्यपूर्वकरणान्तसमयं यावद्देशोपशमनां कुर्वन्ति नानिष्टाचिकरणकालम् । दर्शननिकस्य क्षपका अवितरदेशवितरं विवितारपूर्वकरणान्तसमयं यावद्देशोपशमनां कुर्वन्ति, न परतः अशेषकर्मणामपि अपूर्वगुणस्थानात् परतो देशोपशमना न भवत्येवेति गार्थायः ॥ ३ ॥

साइयमाइचउहा देसुवसमणा अणासंतीणं । मूलुत्तरपणंहणं साइ अयुवाउ अयुवाओ ॥ ४ ॥

न्याख्या—सादिः अनादिर्ध्रुवाध्रुवा एवं चतुर्विधाऽपि देशोपशमना भवति, मूलप्रकृतीनां उत्तरप्रकृतीनां चानादिसद्भाविनीनां यासमनादिसत्तेति । कथं ? उपशमश्रेणीतः प्रतिपत्तः सादिस्तत्स्थानमभासस्थानादिरभव्यस्य ध्रुवा भव्यस्याध्रुवेति । अध्रुवस-
लप्रकृतीनां सादिरध्रुवा भावितैवेति मायार्थः ॥ ४ ॥

प्रकृतिस্থानानां साधनादियरूपणमाह—

गोयालयाण दोणहं चउत्थच्छद्वाण होइ छसतणहं । साइयमाइचउडा सेसाणं एगठाणस्स ॥ ५ ॥

न्याख्या—गोत्राधुपोद्गमकृतिस্থाने, उद्गलितसोचस्य अवदायुष्मस्य च एकप्रकृत्यात्मकं एकं स्थानम्, तत्त्वस्यै द्विप्रकृत्या-
त्मकं स्थानं द्वितीयम् । चतुर्थं मोहनीयं तस्य षट्प्रकृतिस্থानानि देशोपशमनायोग्यानि । अष्टाविंशतिस্থानं मिथ्यादृष्टिसास्वादन-
सम्यग्मिथ्यादृष्टिवेदकसम्बद्घट्टिनां भवति । सप्ताविंशतिस্থानं उद्गलितसम्यक्त्वस्य मिथ्यादृष्टेः सम्यग्मिथ्यादृष्टेर्वा भवति । षड्-
विंशतिस্থानं उद्गलितसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वस्थानादिमिथ्यादृष्टेः वा भवति । पञ्चविंशतिस্থानं सम्यक्त्वोत्पत्तौ मिथ्यादृष्ट्येव
ऽपूर्वकरणान्तसमये मिथ्यात्वस्य देशोपशमना न स्यात् तदेति । चतुर्विंशतिस্থानं ददानन्तानुबन्धिन उद्गलेऽपूर्वकरणस्यान्तः
समयस्तदा तेषां देशोपशमाभावादु भवति । क्षणायोत्थितस्य वा अपूर्वकरणस्यान्तसमये चतुर्विंशतिस্থानम् । एकाविंशति-
स्थानं क्षणितसमकस्य तस्यैवोपशमश्रेणीतिस्य वा । एवं मोहनीयस्य षट् स्थानानि देशोपशमनयोग्यानि
भवन्ति, न शेषाणि । नाम्नाः सा स्वानानि, प्रथमचतुष्काध्रुवत्रिकसंज्ञानि । शेषस्थानानि क्षणक्षेत्र्यां सम्भवन्ति,
देशोपशमना चोभयश्रेण्योरपि न भवति । शेषाणां ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तराणामेकैकं प्रकृतिस্থानम् । ज्ञानावरणा-

नन्तरयोः पञ्चमकृत्यात्सरूपं, दर्शनारणस्य नवमकृत्यात्सरूपं, वेदनीषस्य द्विमकृत्यात्सरूपं, देशोपशामनायोग्यम् ।
नामगोत्राधुराधोश्रयुःस्थानरज्जनां ग्रेषस्यानाना देशोपशामना चतुर्विधा भवति, उपगमश्रेणेतः पततः सादिः तत्स्थानममाता-
स्थानादिरभवत्स्य धुरा भवत्स्यानुगम मिथ्यादृष्टेः, सम्भवस्तत्संवाप्यवेन्द्रियैर्केन्द्रियतत्प्राप्तौ नाम्नस्त्रिदशतत्पण्यतिपञ्चनयति-
त्रिनरतिचतुरशीतिश्रयतिस्थानेषु सादिः, गोत्रस्यद्वलनमृद्वलनेन करस्थानद्विस्थानयोः सादिराधुक्कृत्यात्स्यपेक्षयाधुक्कृत्यात्स्यैकस्थान-
नद्विस्थानयोः सादिथाग्रा, वेदस्तम्भस्तत्प्राप्तौ नियोजितान्तानुगम्यरन्ध्रस्य वा मोहनीयस्य अष्टाविंशतिस्थाने सादिसत्स्यै-
षोद्वलितसम्भ्यत्स्य सप्तविंशतिः सादिः, तस्यैरोद्वलितोपरदर्शनस्य पञ्चविंशतैः तस्यैरोद्वलितान्तानुगम्यनः चतुर्विंशतैः
सादिः, तस्यैरोद्वलितान्तानुगम्यरन्ध्रस्य देशोपशामनाविरमे पञ्चाविंशतैः, सप्तके क्षपिते एकाविंशतैः सादिः, येषु
साविस्तरेषु अधुग्रा, च, पञ्चविंशतैरनादिरधुग्रा, चेति गाथार्थः ॥ ५ ॥

उक्ता मकृत्युपशमना, स्थितैः देशोपशमनोच्यते—

उच्यतामणा, ठिईओ, उक्तासा संक्रमेण तुल्यतामो । इयरायि किंतु अभवे उव्वलराअपुव्वकरणैसु ॥ ६ ॥
व्याख्या—देशोपशामना मूलोचरमकृतीनां स्थितेरुल्लेखः सङ्क्रमेण तुल्यता, तुल्यतासागनादिमस्यत्वा च, इतरापि-
जयन्यापि, सङ्क्रमतुल्यता, । किन्तिरायमभवेर्केन्द्रियस्य वक्तव्या, यतस्तस्यैवातिजयन्या स्थितिर्पति । उद्गलनमकृतीनां यस्तासां
स्वोद्भूतः सोऽर्जनेमे स्थितिलेखे पल्यापभासइत्येयभाषाग्रे वर्तमानो जयन्या देशोपशमना करोति । एकेन्द्रियः आहाररू-
पस्यरन्ध्रस्यरन्ध्रमिथ्यात्तानामपि स्वोद्भूतः । या मिथ्यादृष्टेः प्रायेण न भवति, तस्याः अपूर्णकरणान्तसमये जयन्या

देशोपशमना भवति, का सा तीर्थरत्नामप्रकृतिरिति माथार्यः ॥ ६ ॥

गता स्थित्युपशमना । साम्प्रतमनुशासनदेशो देशोपशमनामविदिशनाह—

अनुभागपएसाणं सुभाण जा पुब्बमिच्छइयराणं । उक्कोसिपरं अमविय एगेंदी देससमणाए ॥ ७ ॥

॥ देसोवसापणा सम्पचा ॥

व्याख्या—अनुभागप्रदेशयोः देशोपशमनां सङ्क्रमेण तुल्याः विशेषमाह—शुभानां यद्यपि सातवेदनीयपशः कीच्युद्यैर्गोत्राणां अपूर्वकरणताता उत्कृष्टं सङ्ग्रेहं कुर्वन्ति, तथापि देशोपशमनां सर्वशुभप्रकृतीनां अपूर्वकरण एव करोति, तदुपरि तस्या अभावा-
दितरासामशुभप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिर्यं करोति । यद्यपि ज्ञानावरणपक्षे सत्तज्जलनदर्शनवतुलकनयनोक्तापायान्तरायपञ्चकानां सप्तविंशतिप्रकृतीनां जगन्मयसङ्क्रमः स्यान्तेऽपि हिताः, तथाप्यभ्यसिद्धिरुकेन्द्रिये जगत्या देशोपशमनां वक्तव्येति विशेषः, प्रदेश-
सङ्क्रमोऽपि यासां प्रकृतीनामुत्कृष्टोऽप्यूर्वकरणोपरि रुधितः, तासां देशोपशमनामधिकृत्यापूर्यकरण एव वक्तव्यः, जगन्मयार्थभन्वयै-
केन्द्रिये वक्तव्येति विशेष इति माथार्यः ॥ ७ ॥ उक्ता देशोपशमना,

निधिविहरणः निरामयमाकरणं चः साम्प्रतमितिदिशति,

देसुवसमणाः तुआ होइ निहत्तमि नि सायणा नवोर । संक्रम गंकि निहत्तीए नत्थि सव्वाणि इयरीए ॥ १ ॥

व्याख्या—देशोपशमना तुल्या भवति, निधचिनिरुचना च उभयारपि तुल्या सायनादिप्ररूपगा, जगन्मोक्तकृष्टस्याभि-

नश्च सपेदा वक्तव्याः, अपे पुनः विशेषः, निधत्तस्य कर्मणः सङ्क्रयोऽपि न भवति, उदीरणादयो न भवन्त्येव, किमुक्तं भवति-
उर्ध्वनापपत्तनवर्जानि करणानि न सम्मनन्ति, इत्ता-निकाचना सापि देशोपश्रमना तुल्या भवत्येव, किन्तु वस्यामुद्धर्तनापव-
र्तनारूपेऽपि न भवति, किमुक्तं भवति, सर्वकारणायोगं निकाचितं कर्म भवतीति गार्थायः ॥ १ ॥

अप्रशस्तोपश्रमनादिषु यत्र गुणश्रेणी स्यात्, तत्र कर्मदलस्याल्यवहुतपरिश्रमनार्थमाह—

एणसेविपस्रगं धोयं उचसामिथ असंस्वगुणं । एवं निहयनिकादृग्य अहापवत्तेण संस्कृतं ॥ ३ ॥

प्याख्या—यस्य वा तस्य वा कर्मणो गुणश्रेणीप्रदेशाग्रं स्तोक्म्, तस्मादेशोपश्रमनात्तस इत्येवगुणम्, ततोऽपि निधत्त-
मादल्येयगुणम्, ततोऽपि निकाचितसत्त्वल्येयगुणम्, ततोऽपि यथाप्रवृत्तसङ्क्रयेण सङ्क्रान्तसत्त्वल्येयगुणमिति गार्थायः ॥ २ ॥

३

भर्णिता निधत्तिनिकाचना चेति ।

ठितिवधवदीरणतिविहसकमे हेति संख्यणकम्सो । अज्जवसाया एवं उवसामणमाइएसु कमा ॥ ३ ॥

न्याख्या—स्थितिवन्धाध्यवसायास्तीव्रमन्दकषायोदयविशेषजनिताः सर्वस्रोका भवन्ति, स्थितिग्रहणादनुभागवन्धोऽपि ग्रहीतः, प्रकृतिमदेक्षवन्धो योगविशेषाद् भवत इत्यप्रधानौ, किमुक्त भवति—न्यूनकरणाध्यवसायाः स्तोकाः, तेभ्य उदीरणाध्यवसायाः असत्येयगुणास्तेभ्योऽपि सङ्क्रमाध्यवसायाः असत्येयगुणाः, उद्भूतनापवर्तनकरणे सङ्क्रमवदध्यवसायानां श्रित्य, तेन त्रिविधः सङ्क्रम उक्तः, सङ्क्रमाध्यवसायेभ्यः, उपसामनाध्यवसायाः असत्येयगुणाः, तेभ्योऽपि णिघर्षाध्यवसायाः असत्येयगुणाः, तेभ्योऽपि निकाषनाध्यवसायाः असत्येयगुणाः, भवन्तीति गायार्यः ॥ ३ ॥

उक्तान्यष्टापि करणानि तद्भणनादुक्ता कर्मप्रकृतिरिति

साम्मतं सप्ततित्वाक्येण वन्योवपानमाह—

मृदुत्तरपरार्णवं साह्यभगार्णवस्त्वप्याणुगयं । भणियं वंघविहाणं अमृणा संवेहगं भणिमो ॥ १ ॥

व्याख्या—मृदुमृदुतीनामुग्रमृदुतीनां च ‘वन्यवियानं’ वन्यप्रकारः ‘सायनादी’ति, सादिअनादिद्विवाधुवविकल्पैः प्ररुपणास्तदनुगतं भणितं वन्यवियानम्, ‘अपुना’ साम्मतं, संवेहगतं संवेधोऽस्य वन्यमानैः वन्योदयसन्निः सह भणामो ययसिति गायार्थः ॥ १ ॥

आर्णमि अह मोहं सत्त गहं च जह या तह ॥ वज्रगतंयमि यज्जंति सेसणसुं छ सत्तह ॥ २ ॥

व्याख्या—आयुषि वधमाने अग्रनामपि तत्साहचर्योविविधमाह्वयो भवति मोहनीये वधमाने आयुर्ज्जानां सप्तानां तथुताना-
मग्रानां वा वन्यो भवति । ‘तृतोये’ वेदनीये वधमाने पणो सप्तानामग्रानां वा वन्यो भवति । ‘शेषेषु’ ज्ञानदर्शनवरणनाम-
भोगान्तरापेण माहायुर्वर्जानि षट्, सप्त आयुर्वर्जानि, पूर्वजानि अष्टौ वा जीवेन वन्यत इति गायार्थः ॥ २ ॥

वक्ता वन्यस्य पन्येन सह संवेपः ॥

मोहस्तुदण अह वि सत्त य लप्पमन्ति सेसयाणुदण । सन्तोइणाणि अघाइयाणं अहसत्त वजरो य ॥ ३ ॥

व्याख्या—मोहनीयशब्दे सति अग्रमपि सदुदोर्णानि लभ्यन्ते तद्वज्रानां त्रयणां घातिरूप्यामुदये मत्त्येकं अष्टौ सप्त च सदुदोर्णानि लभ्यन्ते । अत्रातिहर्मणां वैशाखुनामभोगाणामुदयेऽष्टौ सदुदोर्णानि लभ्यन्ते, सप्त शीणरूपाये, चत्वारि केवळिनो लभ्यन्ते । उदये सदुदयसत्तवे गे । मोहे सति अग्रमपि सदुदोर्णानि । शेषैर्धातिहर्मभिः सन्निः अष्टौ सप्त च सदुदोर्णानि । अपा-

विष्कर्मभिः सद्भिः सप्ताष्ट चत्वारि स्रुदीर्णानि लभ्यन्त इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

बेधह छ सत्त अद्द य मोल्लुदए सेसयाण एकं च । पत्तेयं संतेहिं वंघइ एगं छ सत्तट्ट ॥ ४ ॥

व्याख्या—मोहनीयस्रोदये सति पडसुभोहवज्जीनि वज्रावि, सप्तसुर्वज्जीनि, अर्था वा । शेषाणां मोहवर्जानामुदये एकं च वेदनीम् । उदये बन्धसर्वेयः । पद्मपात्रानां बन्धे मोहस्रोदगो भवति । शेषाणामुदयः एकस्य च बन्धे भवति । एवं बन्धेऽप्युदयसर्वेयो भगवती यः, प्रत्येकं २ सद्भिः सुभोहवज्जीनि वन्धे वज्रादि, एकं पद्मपात्रादिवि, नास्त्यन्यो भेदः । सति बन्धसर्वेयः । एवं चतुर्थेपि बन्धेऽपि सद्भावेन प्रत्येकं लक्षणे इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

सत्तट्टछंयेसु उदभो अद्दह होइ एयहीगं । सत्तट्ट चउण्हं वा उदभो सायसस बंधंमि ॥ ५ ॥

व्याख्या—पद्मपात्रवन्धेष्वद्भानामपि कर्मणामुदयेन भाव्यम् । सेदनीयवन्धे तु मोहनीयवर्जानां सप्तानाम्, चतुर्णां अपि कर्मणामुदयेन भाव्यम्, बन्धे उदयसर्वेय इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

बन्धोदयसर्वेयोऽभिहितस्तत्स्थानान्याह—

दो संतट्टाणाहं बंधे उदप य ठाणवं एहं । वेयजिघाउयगोएत्तेगं नाणंतराएसु ॥ ६ ॥

व्याख्या—द्वे संस्थाने द्वौ सत्यकारास्त्वियं, बन्धे उदये च एहं स्थानं वेदनीयायुर्गोत्रेण । कथं ? सद्भावेन त्रयाणामपि एका प्रकृतिर्भवति, द्वे वा भवतः । उदये बन्धे वा सदेव एका प्रकृतिः । ज्ञानान्तराययोस्त्वेहं चिदपि स्थानम्, प्रकृतिपञ्चकस्य यौग्येन बन्धोदयसद्भावादिति गाथार्थः ॥ ६ ॥

नागेतरायपंथा आसुहृमं उदयसंतया स्त्रीणं । आहमदुगचउसत्तमनारयतिरिभणुसुराऊणं ॥ ७ ॥

व्याख्या—ज्ञानान्तराययोः सामस्येन मृत्युसम्परायस्थानं यावद्वन्धोऽस्ति, न परतः । उदयसद्भावो पुनः क्षीणकृपायं यावदिति । नारकायुगो विध्यादृष्टिं यावच्चिपंगायुगो यावत्साक्षादनम्, मनुष्यायुगोऽविरतं यावत्, देवायुगोऽयमचं यावत्वन्यो यथासहस्येनेति गाथायः ॥ ७ ॥

नारयसुराउ उदओ चउ पंचमतिरि मनुस्स चोरसमं । आसम्मदेसजोगी उवसंता संतयाऊणं ॥ ८ ॥

व्याख्या—नारकदेवासुषोब्धयो अविरतगुणस्थानं यावत्तत्परतः तिर्यगायुगो देवाविरतस्थानं यावन्मनुष्यायुषश्चतुर्दशगुणं यावदिति । मरकायुगोऽविरतसम्यग्दृष्टिं यावत्तत्ता तिर्यगायुगो देशविरतिं यावन्मनुष्यायुषस्त्वयोरिमं यावत्, देवायुषस्त्वोपशान्त्युगं यावत्, यतो वद्धायुष्कस्य देवासुषा एवोपसमश्रेणी भवति, नान्येन इति गाथायः ॥ ८ ॥

आयुषः संवेपमाह—

अभ्यंये इगिसंतं दो दो यद्धाउ यच्छमाणाणं । चउसु वि एकस्सुदओ पण नव नव पंच इह मेवा ॥ ९ ॥

व्याख्या—आयुषकृतेरवन्धे चतसृष्वपि गतिवेकस्यायुषः सत्ता भवति, तद्गत्यभिधानंचिह्नितस्य वद्धायुषं वद्धयमानायुगं य माणिनां द्वे द्वे आयुषी सद्भावेन भवतः, उत्तराभायुषि वध्यमाने त्रयमद्यादिसमयेषु यद्दलमुपगृहीतं तदसम्पूर्णमपि आयुगं युक्तमौच्यते, भाविनि भूतवदुपचाराक्रियाकालनिष्ठाकालयोः कथञ्चिद्भेदाददोषः । चतसृष्वपि गतिवेकस्यैवोदयः आयुषः तद्गत्सुपलक्षितस्य भवति, “पञ्च नव नव पञ्चे”ति नारकादिषु भेदाः क्रमेण नरके पञ्च तिर्यङ्मनुष्ययोः नव नव, देवगतो पञ्च

भङ्गा इत्येवमष्टा विन्यतिः । प्राक्तनभङ्गोच्चारणमाह— 'बंधो नल्य नरयालयं वेयइ नरयालयं संतं ? तिरियालयं वंधेइ नरयालयं वेयति नरयतिरियालयं २ वंधोवरमे नरयालयं वेयइ तिरियणयालयं संतं ३ मणुयालयं वंधइ तिरियालयं वेयइ नरयमणुयालयं संतं ४ वंधोवरमे नरयालयं वेयइ नरयमणुयालयं संतं ५ । एवं देवतावरि, किन्तु नरकायुशब्दो देवायुशब्देन परावृत्तौ नीया, नान्यो विज्ञेयः २ । 'बंधो नल्य तिरियालयं वेयइ तिरियालयं संतं ? नरयालयं वंधइ तिरियालयं वेयइ तिरियनिरियालयं संतं २ वंधोवरमे तिरियालयं वेयइ नरयतिरियालयं संतं ३ तिरियालयं वंधइ तिरियालयं वेयइ तिरियतिरियालयं संतं ४ वंधोवरमे तिरियालयं वेयइ तिरियतिरियालयं संतं ५, मणुयालयं वंधइ तिरियालयं वेयइ तिरियमणुयालयं संतं ६ वंधोवरमे तिरियालयं वेयइ तिरियमणुयालयं संतं ७ देवालयं वंधइ तिरियालयं वेयइ तिरियदेवालयं संतं ८ वंधोवरमे तिरियालयं वेयइ तिरियदेवालयं संतं ९ एते तिरिगतौ नवभङ्गाः । एवं मनुष्यगतावरि, तिरिगमनुष्यायुषोऽप्यत्यासादिति गाथार्थः ॥ ९ ॥

१ पथो नास्ति, नरकायुष्कं वेदयति नरकायुष्कं सत् ? तिरियायुष्कं वदयति नरकायुष्कं वेदयति नरकतिरियायुषी सतां २ पथोपरमे नरकायुष्कं वेदयति तिरियनरकायुष्कं सत् ३ मनुष्यायुष्कं वदयति नरकमनुष्यायुष्कं सत् ४ वन्धोपरमे नरकायुष्कं वेदयति नरकमनुष्यायुष्कं सत् ५—

२ वन्धो नास्ति तिरियायुः वेदयति तिरियायुष्कं सत् १ 'नरकायुष्कं वदयति तिरियायुः वेदयति तिरियनरकायुष्कं सत् २ वन्धोपरमे तिरियायुष्कं वेदयति नरकतिरियायुष्कं सत् ३ तिरियायुष्कं वदयति तिरियनरकायुष्कं सत् ४ वन्धोपरमे तिरियायुष्कं वेदयति तिरियनरकायुष्कं सत् ५ मनुष्यायुष्कं वदयति तिरियमनुष्यायुष्कं सत् ६ वन्धोपरमे तिरियायुष्कं वेदयति तिरियमनुष्यायुष्कं सत् ७ देवायुष्कं वदयति तिरियदेवायुष्कं सत् ८ वन्धोपरमे तिरियायुष्कं वेदयति तिरियदेवायुष्कं सत् ९

नव छवउहा यज्झइ दुग्गदुसमेसु दंसणावरणं । नव वायरंमि संतं छक्कं चउरों य खोणंमि ॥ १० ॥

व्याख्या—दर्शनावरणस्य त्रीणि सद्भवस्थानानि, नवया-नवप्रकारमविकल्पं, पट्टिविं-स्थानाद्वित्रिकं विना, चतुर्दो-चतु-
ष्पकारं दर्शनावरणं चक्षुरचक्षुरवधिक्रवद्वन्द्वनावरणमिति । तत्रवप्रकारं पिथ्याद्विष्टासाधादनाभ्यां वध्यते द्वाभ्यामपीति । स-
म्यग्मिथ्याद्वष्टाविरतदेवाविरतप्रचामप्रचापूर्वरूपैः पट्टविंशं वध्यते । चक्रस्य समुच्चयार्थस्याप्यनेकार्थत्वादष्टगुणप्रथम-
त्रि(वि)भागे यावत् पट्टविंशं वध्यते । तत्स्थानादष्टगुणस्यानं यावच्चतुर्विधं वध्यते । 'नव नवसु' इति सता, स्वार्थसिद्धौ 'नव
वारयम्मि संतं' यद् भणति तत्सपरुश्रेणीं ज्ञापयति । यदुपरितनानां तदधस्तनानां भवत्येव, अमतिपिद्धमेतच्च ज्ञापयति । तत-
श्चायमर्थः-नवविधमनिवृत्तिबाधरूपाद्याद्यविभागं यावत् सद्भवति स्थानाद्वित्रिके शीणे तस्यैव पट्टविंशं सूक्ष्मसम्परायक्षीणरू-
पाययोश्च सद्भवति, क्षीणरूपायचरमसमये एकं चतुर्विंशं निद्राप्रचलाक्षयात् सद्भवति, त्वयस्मश्रेण्यां तूष्मान्तरूपायं यावन्नवविधमपि
सद्भवति, न तत्र त्रिविपस्थापि प्ररूपणा सम्भवति, तेन सूत्रे सा सूत्रकारेणानाहता इति गार्थार्थः ॥ १० ॥

नवमेए भंगतिंयं वे छावट्ठीउ छविहस्स ठिई । चउसमयाओ अंतो अंतमुहुत्ताउ नवछक्के ॥ ११ ॥

व्याख्या—नवभेदे नवप्रकृत्यात्मके काले भङ्गन्यं भवति अनाद्यपर्यवसानोऽव्ययानाम्, अनादिसपर्यवमानो भव्यानाम्,
सादिसपर्यवसानो भ्रष्टसम्पत्तवानाम्, जयन्तोत्कृष्टता चास्मिन्नेव भेदे 'अंतमुहुत्ताउ जव छक्क' चित्रचनात् अन्तर्गृह्योच्चा-
वत्सुदुर्गालपरावर्चोद्देशेन नवविंशं वध्यते दर्शनावरणं सातत्येन इति । पट्टविंशं तु अन्तर्गृह्यतर्वादिरभ्य द्वे षट्पट्टीसागरोपमाणां

१ नव नवसु भवमिति सत्.

यावद्वध्यते सातत्येन, यतः सम्यक्त्वसम्यगधिष्ठातृयोरियत्वं कालमेव स्थितिः, तदनिक्कान्तं मिथ्यात्वेनावश्यं भाव्यम्, तस्मिंश्च सति नवविधो वन्ध इति । चतुर्विधवन्धस्तु समयादन्तर्गृह्यते सातत्येन भवति, यतोऽयं रूपाद्वितीमभागे चतुर्विधस्य प्रारम्भो भवति, तस्य चोपगमकस्य सामयिकी जगन्मा स्थितिः, क्षयरूपेणान्तर्गृह्यते, चैतच्छृङ्खल इति गार्थः ॥ ११ ॥

दंसणसनिदंसण उदओ समयं तु होइ जा खीणो । जाव पमतो नयण्ह उदओ छसु चउसु जा खीणो ॥ १२ ॥

व्याख्या—दर्शनानवरणस्य द्वे उदयस्थाने, चतु रादिदर्शनानवरणचक्रस्य, निद्रापञ्चकान्यतमया युक्तस्य वा, अनयोः स्थानयोः क्षीणरूपापगुणस्थानं यावदुदयो भवति, नास्त्यनयो भेदः । समग्र—एककालम्, भिन्नकालं तु परिपटया यावत्समत्तस्यानं तावदावा-
नामपि प्रकृतीनामुदयो भवति, अगमत्तादारभ्य यावत् क्षीणरूपापगुणान्यसमयं तावत् स्थानद्वित्रिक्रसयात् पणामुदयो भवति, अन्तसमये तु तस्यैव चतसृणामुदयः, निद्रामवलयोस्तत्रासम्भवात्, तुरुन्द्स्थानेकार्थत्वात् क्षपक्षेत्र्यां क्षपक्षणां चतसृणामेवोदयः, तेषां तीव्रपरिणामत्वात् विगृह्यत्वाच्चेति गार्थः ॥ १२ ॥

चउपणउदओ बंधेसु तिसुचि अबंधगे वि उवसंते । नव संतं अहुंवं उइपणसंताइ चउखीणे ॥ १३ ॥

व्याख्या—चतुर्णां पञ्चानां वा त्रिष्वपि वन्धेषु नवपञ्चतुष्षकारेषूदयो भवति, अन्यत्रकेऽप्युपयान्ते एवमुपशमशेषां नवसद्भावेनाष्टौ भद्राः त्रयो वन्धरूपमेदाश्रुतेषां अन्यतः उदयस्य द्वैविध्यादष्टौ भद्राः, क्षीणरूपायान्तसमये चतुर्णामुदयः सरू-
र्भता च नवमो भद्र इति गार्थः ॥ १३ ॥

खचगे सुहुंममि चऊवन्धंगमि अबंधंगमि खीणम्मि । छस्संतं चउरुदओ पंचण्हवि केइ इच्छंति ॥ १४ ॥

व्याख्या—सप्तशतैर्गो वादरूपायै सूक्ष्मरूपायै क्षुर्वन्धके अनन्धके च क्षीणरूपायै षट् प्रकृतयः सप्तभावेन भवन्ति, पतच्छणामुदयः, एवमेकादश भद्राः, सप्ततिकाकारभतेन । कर्मस्तवकारभतेन पञ्चानामप्युदयो भवति, ततश्च त्रयोदश भद्राः, एवं दर्शनावरणत्रिरुसवेध इति गार्थार्थः ॥ १४ ॥

पंधो आदुगदसं उद्धो पण चोदसं तु जा ठाण । निच्छुबगोत्तकम्माण संत्तया हंति सन्वेसु ॥ १५ ॥

व्याख्या—नीचैर्गोत्रैर्गोत्रकर्मणोरादितोषादसं च गुणं यावद्वक्त्यो यथासद्व्यं भवति । उदयस्तु आपश्चममाचतुर्दश च गुणं यावद्भवति यथासद्व्यं । उभयोरपि स्रक्मन्ता तु सर्वत्रपि गुणेषु भवतीति गार्थार्थः ॥ १५ ॥

यंधइ ज्जणयं चिय इयं वा दोक्खि संत चउभंगा । नीएसु तिसुवि पढसो अवधगे दोण्णि उच्छुदए ॥ १६ ॥

व्याख्या—यदेव गोत्रमुदीर्णं तदेव वध्नाति, नीचैर्गोत्रमुदीर्णं वा द्वौ भद्रौ, तयोस्तयद् वध्नाति, अन्यदुदीर्णं एतावपि द्वौ भद्रौ, एवं चतुर्वपि सप्तभावेनोभयम्, सदुदयस्येष्टु, नीचैर्गोत्रमपि प्रथमः एकशेषत्वादेकरचत्मनश्चक्रेषु द्वौ भद्रौ उच्चैर्गोत्रोदयोपलक्षितौ एवं सप्त एव क्रमेण स्थाप्यन्ते सदुदयस्येष्टु नीचैर्गोत्रेण प्रथमः, यतो वादस्मिन्कायिकत्वं गतो जीवः उच्चैर्गोत्रं नीचैर्गोत्रभावेन परिणमयति ततः एकसत्त्वा भवति । नीचैर्गोत्रं वध्नाति, तदेवोदीर्णमुभयं सद्वितीषः । नीचैर्गोत्रं वध्नाति उच्चैर्गोत्रमुदीर्णमुभयं सगृहीतः । उच्चैर्गोत्रं वध्नाति नीचैर्गोत्रमुदीर्णमुभयं सत्त्वतुर्थः । उच्चैर्गोत्रं वध्नाति उदीर्णं चोच्चैर्गोत्रं उभयं सत्यत्रयः । उपात्तान्तरूपायादिवन्धकेषु गोत्रोच्चोदयेनोपसत्त्वा षष्ठः । अन्यरूपायोगिनो नीचैर्गोत्रस्याप्युच्चैर्गोत्रसदुदयेन सप्तमो भद्रः इति गार्थार्थः ॥ १६ ॥

नैरुद्धिचिचतुर्थरूपश्चाष्टनवमेषु भवन्ति। प्रथमे मिथ्यादृष्टिगुणे द्वार्विशो वन्धः, द्वितीये सास्वाद्वनगुणे एकविंशो वन्धः, तृतीयाचतुर्थ-
गुणयोः सप्तदशो वन्धः, देशवित्तमणे पञ्चमे त्रयोदशो वन्धः, प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणेषु नवमकृत्यात्मको वन्धः, पञ्चचद्विष्टिमेक-
प्रकृतिकया अनिष्टवित्तद्वारगुणे नवमे पञ्चविंशतीकृते क्रमेण भवन्ति, पुनरेकः क्राशदोनां च वन्धव्यवच्छेदादिति गायार्थः ॥१९॥

हासरद्व्यरद्विसेगणा वंधया आणखं दुहा सन्धे । वेर्याविभज्जंता पुण दुगइगवीसा छहा चउहा ॥ २० ॥

व्याख्या—दास्यत्त्वरतिनोरुबोध व्यत्यासाव्यत्यासेन 'आनवं' नवरुक्कं यावत्, सर्वेऽपि वन्ध्या द्विप्रकारा भवन्ति,
यत एतेषु पञ्चस्यपि वन्धेषु युग्मयोनिं श्वादेकेन भावयद्, नोपयेनेति । वेदत्रयेण भूयोऽपि विभज्यमानो द्वार्विशो वन्धः योढा
भवति, यतो वेदत्रयात् तत्रैकेन भावयद् । एकाविंशत्ये चतुर्दश, भद्ररुसहस्रानिगदनादेव ह्यपयति, तत्राशुभस्य नपुंसकवेदस्य
वन्धो नास्ति सप्तदश त्रयोदश नवरुक्क्या द्वित्रै, अत्रापि भद्ररुसहस्रानिगदनादेवावसीयते । स्त्रीवेदस्य वन्धव्यवच्छेदः सर्ववन्धे-
व्यार्थदुपपन्नः । प्रकृतीनां प्राकट्यमाह षोडशरूपाया ययजुश्रुत्सामिध्यास्त्युक्ता ध्रुवत्रयिन्य एकोनविंशतिप्रकृतयः वेदयुग्मान्यतर-
युक्ता द्वार्विशतिर्भवन्ति । एवं वेदत्रयेण युगेन च भज्यमानानां प्रकृतीनां पद्माविंशतयो भवन्ति मिथ्याद्वैद्यौ । सास्वादने तु
ध्रुवत्रयिन्यो मिथ्यान्तरहिता हास्यप्रतिपुल्लवेदयुता प्रथमा एकविंशतिः, स्त्रीवेदव्यवसासन् द्वितीया, अरतिशोकपुरुषयुक्ता ध्रुवा
तृतीया एकविंशतिः, स्त्रीवेदेन चतुर्थी । सप्तदशत्रयोदशनवरुक्क्याः पुल्लवेदोपलसिवा द्वित्रैव भवन्ति । अग्रपचार्यवरणयोनवकवन्धे
एकविंश एवार्तिशोकयोरुक्क्याम् । पञ्चादशोऽप्येवैकविंश इति गायार्थः ॥ २०॥

मिन्त्रार्थविगवीसो सत्तर तेरो नवो कसायाणं । अरईदुगं पपते ठाइ चउक्कं निर्यट्ठिमि ॥ २१ ॥

आस्था—मोहनीयस्योदकं न्यात् द्वाविंशतिरङ्गत्वात् मिथ्यात्वात्सामान्य इति वन्योपरमे षष्ठ्यन्तश्चो भवति सा-
 र्वभूमे । ततोऽपि प्रथमकथायाणां वन्योपरमे (सम्बन्धिमिथ्यादौ अनिरते च सप्तदशो वन्यः, ततोऽपि द्वितीयकथायाणां वन्यो-
 परमे) देवनिर्गते प्रयोक्तृत्वो वन्यः । ततोऽपि सुतोयकथायाणां वन्योपरमे प्रमाणाप्रमाणापूर्वकरणेषु नवको वन्यः । अरतिशयो-
 क्यमेते वन्योपरमः, 'अरदुर्गमे वन्यो गङ्गा' इति यत्ननात् 'गङ्गा न निषद्विम्बि' इति, वाधरतिभङ्गगुणानुष्कमपूर्वकरणान्ते
 णिष्ठि, ऊर्ध्वं न वन्यत इत्यर्थः । वाधरत्नप्रथमप्रथमप्रथमो धुनेवत् वन्याभावः । ततो द्विभिन्नपुष्पप्रभागात्तौ कोऽधीनीना
 क्रमेण वन्योपरमः, कथमेतत्तुल्यप्रत्ययसौम्यते, सुगमभेदः, काकाऽन्यगमोक्तत्वात् । 'धुनेषु अत्र गताः' स अथ न्या स्थितिस्तथापि
 सप्तदशान्स्थितोन्मत्ती, अतोऽन्यगम्यते भिन्नहाले (समोऽपि पुष्पविणामस्य (सं) च । 'यो मासा इमि अन्नं अंतमुदुतं च' इति
 कोषादीनां स्थितिभेदात् भिन्नहालशब्दोक्तोऽपि पुनश्चारात् । ते, अथ च दुर्गमसि स्थितिरतिशयोक्तिरिति गायोऽयं ॥ २१ ॥
 भेषुणपुष्पकोपी मय तेरे सत्तरे न तेवोसा । पावोसे भंगलितं ठितिसेसेसुं युद्धतंतो ॥ २२ ॥

ध्यायः—नयनयोदशयोल्लङ्घनस्थितिर्ज्ञानपूर्वोद्विगमाभा भवात्, यवस्त्वै यन्त्रौ सर्वगिरतपेनगिरितामोः । सामरोपमाना-
पारिषत्तु मापसा एतौ भवति । दार्ष्टिक्येन काले भवन्तः भवति, अनाद्येन गिरिताः, अनादिसर गिरिताः, सादिसर गिरिताः ।
योगेन पञ्चादियु एतेष्वप्युक्तं तेषामासा सिद्धिरुच्यते इति, इत्येवमाशुतेषु जगन्मा, पञ्चादियु सामयिनी इति, उल्लङ्घनमा-
नोपमानेन सादिसरमापसाभवात् सा यन्त्रेण भवतीति मायार्थः ॥ २२ ॥

इतिगुणचतुष्टयस्यैवद्वयमाह मोहस्त । संजलणवेद्यहासरइभयदुष्टातिसाधद्वितीय ॥ २३ ॥

व्याख्या—एकद्विचतुरेकोत्तरमादशद्वयमाहुः मोहनीयस्य न्योदप्रस्थानान्याचार्या ब्रूयुः, कथं ? सञ्जलनान्यतमस्योदये एकम्, वेदान्तमोदचतुष्टयस्य द्वितीयम्, सञ्जलनवेद्योहास्यत्युक्त्योस्तृतीयम्, तत्रैव भयभक्षोपाचतुर्थम्, जुगुप्साप्रक्षोपाचतुर्थम्, तृतीयकृपायमक्षेपात् पाठम्, द्वितीयकृपायमक्षेपात् साधम्, प्रथमकृपायमक्षेपादष्टमम्, दृष्टिप्रक्षेपादवमं स्थानमिति सामान्यदृष्टिनिर्देशान्मिथ्यात्वं (मिथः) सम्यक्त्वं वा यथासम्भवं वाच्यम्, चक्षुर्देहं सास्वादनापूर्वकरणयोः अदृष्टिर्देहं च मन्तव्यमिति गार्थायः ॥ २३ ॥

दुग्धाह दसंतुदया कसायमेय चउज्विहा ते उ । बारसहा वेयवसा अदुगा पुण जुगलओ दुगुणा ॥ २४ ॥

व्याख्या—द्विकादशो दशान्ता उदयाः कृपायभेदाचतुर्विधाः ते तु । द्वादशश्चा वेदवज्ञादद्विकाः पुनः युगलतो द्विगुणा इति पदानि । पदार्थस्तु द्विकोदयाया अष्टावुदयाः, कृपायाणां तु क्रोधादीनां चतुर्विध्याचतुर्विधा भवन्ति, पुनर्देवविधाद् द्वादशया भवन्ति, अद्विका द्विकोदयरहिताः शेषाः सप्तोदया भूयो युगलद्विविधात् द्विगुणाश्चतुर्विधमिति भवतीति । क्रोधादिचतुष्टयं वेदत्रयं युग्मद्वयं अङ्कत्रयपाताचतुर्विधमिति भवन्ति, क्रोधादिभिः पुनर्देवादयश्चैकत्रयः, त्रीण्येवोदयपुक्तयः, नपुंसकोदयपुक्तयः, एवं द्वादश द्विकोदयाः । एवं च यङ्कवन्नयैव वेदत्रयस्य चादरकृपायै उदयाः कथितो भवति, तुल्यत्वात् स च प्रथमपञ्चमभागे यदा पञ्चवन्त्यङ्कः, न परतः, एकोदयस्य चातुर्विध्यात् । त एव द्वादश द्विगुणा इति भणत्वा अपूर्वकरणं यावद्धास्यात्परतिशेकोक्तानाञ्चदयो दक्षितो भवति । एतत्त एव द्वादश द्विकोदया दासपरतिगुक्ताश्चतुष्टयोदया

भवन्ति, त एव पूर्वोक्ता द्वादश द्विकोदया अतिशोकोदययुक्ता द्वादश चतुष्कोदया एवं चतुर्विंशतिः चतुष्कोदया भवन्ति ॥ तत एव चतुर्विंशतिः चतुष्कोदयाभययुक्ताः त्रयोदया भवन्ति, तेषां त्रयोदया युक्ताः पट्टकोदयाः । एवं शेषेऽपि पदद्वया चतुर्विंशतिः उदयविशेषा मन्तव्या इति वाच्यार्थः ॥ २४ ॥

विशतिः उदयावशया मन्तव्या इति गाथार्थः ॥ २४ ॥
अणसम्मभयदुष्ठाण उ(णो)दओ सभवे विद्या जम्हा । उदया चउवीसा विपणेषोक्कणुणे भओ यहुहा ॥
व्याख्या—अनन्तानुबन्धिना मिथ्यादृष्टौ विषयोदयो वा भवति, यतस्तदुल्लस्य सम्यग्दृष्टिमिथ्यात्वमाप्तत्वावलिकामात्रं
कालं नोदयः स्यात्, सम्यक्सोदयोऽप्यद्विस्तादीनामौपशमिकसाधिकदृष्टीनां न भवति, वेदकदृष्टीनां भवत्येव, भयशुश्रूषयोस्तु
मिथ्यादृष्ट्यादिषु अपूर्वरूपणान्तेऽधुवोदयित्वाद् भवत्युदयो न वा, अतोऽनेन कारणेनोदयास्तद्वयविकल्पाश्रयविभक्तयर्थकैक-
रूपे बह्वथा भवेयुरिति गाथार्थः ॥ २५ ॥

तदेवानेकविधत्वं दर्शयति--

तदेवानेकावधत्वा दशयात—
मिच्छे सगाइचउरो सासणमीसे सगाइ तिणुदया । छल्पचचउरसुब्बा चउरो तिअ(चउचउरो)अविरयाईणं२६
ब्याख्या—मिथ्यादृष्टौ सप्ताद्याश्चत्वारो भवन्सुदयाः साप्त अष्ट नव दशेति । सास्यादनीमिश्रणोः समादयपक्षप उदयाः सप्ताष्ट
नवेति । अविरते षडाद्याश्चत्वारः, षट् सप्ताष्ट नवेति । देशविरते षड्वाद्याश्चत्वारः, पञ्च षट्सप्ताष्टेति । प्रमत्ते चतुष्काद्याश्चत्वारः
चतुष्पञ्च षट् सप्तेति । अममत्तेऽपि एवमेव चत्वारो गुणं प्रतिविशेषः । अपूर्णकरणेऽपि चतुष्काद्याश्चत्वार उदयास्तस्य वेदकसम्प-
त्त्वाभावादिति । एत एवोदया भाव्यन्ते, अनन्तानुवर्तिनिरस्तिस्त्रिविधः क्रोधोऽमानाः पाथा क्रोधो वा वेदो दुग्धं 'मिथ्यात्वमेव

संजन्यो मिथ्यादृष्टौ सप्तोदयः, भद्रानामत्रैका चतुर्विंशतिः, स एव भगोदययुक्तोऽष्टोदयो भवति, अथवा जुगुप्सया, अथ-
 वानन्तानुबन्धिना सप्तोदयो युक्तोऽष्टोदयो भवति, अत्र भद्रानां चतुर्विंशतीनां त्रितयम्. भगुगुप्सयुतः सप्तोदयो नवोदयो
 भवति, अथवा भगानन्तानुबन्धिपुक्तोऽथवा जुगुप्सानन्तानुबन्धिपुक्तो नवोदयो भवति, अत्रापि भद्रानां चतुर्विंशतिः भग-
 जुगुप्सानन्तानुबन्धिना युक्तः सप्तोदयो दशोदयो भवति, अत्रैका भद्रानां चतुर्विंशतिः । एवं चतुर्गुणद्वयेष्वष्टौ चतुर्विंशतयो
 मिथ्यादृष्टाविति । सास्त्रादने चत्वारः क्रोधाः माना वा एव भावा लोभा वा वेदो युग्मविति सप्तोदयः, भद्रानामैका-
 चतुर्विंशतिः । भगवत्प्रेषात् स एवाष्टोदयो जुगुप्सामप्रेषाद्वाष्टोदयोऽत्र भद्रानां चतुर्विंशतिर्दिष्टम् । उभयपुक्तसप्तोदयो नवोदयो
 भवति, भद्रानामैका चतुर्विंशतिः । एवं सास्त्रादने चतुर्गुणद्वयेऽत्र । समन्विष्टगृह्ये अनन्तानुबन्धिपुदयो नास्ति; तत्स्थाने
 समन्विष्टगृह्यस्य (प्रक्षेपे) भद्रतिः शेषं सास्त्रादनादिते । अत्रितरेषां क्रोधादीनामन्तमत्र प्रवेदो युग्ममिति पट्टकोदयो
 ऽत्रैका चतुर्विंशतिः । स च भग्युक्तः सप्तोदयोऽथवा जुगुप्सया युक्तोऽथवा वेदरुसम्भस्तेन वा युक्तः सप्तोदयो भवति; अत्र त्रयं
 चतुर्विंशतिनाम् । भगजुगुप्सामप्रेषात् स एवाष्टोदयो भवति, भगवत्प्रेषात्प्रक्षेपाद्वा जुगुप्सामन्तमप्रेषाद्वाष्टोदयोऽत्र तिस्रो भद्रानां
 चतुर्विंशतयः । पट्टकोदयो भगजुगुप्सामप्रेषात् नवोदयो भवति, भद्रानामत्रैका चतुर्विंशतिरेव चतुर्गुणद्वयेष्वष्टौ चतुर्विंशतयः
 देशविरते एत एवोदयाः द्वितीयापादोदयद्विहिता वाच्याः । प्रमतेऽप्रमते च द्वितीया (तृतीया) कपायोदयरहिता अविरतोदयास्तथैव
 वाच्याः अपूर्वरूपे एका चतुर्गुणोदयचतुर्विंशतिः द्वे पञ्चादं त्रिगुणविके एका पट्टकादयचतुर्विंशतिरिति गाथार्थः ॥ २६ ॥
 दसगाहसु चउयोसा एककाखिकारदससयचउकं । एकका य नवसयाई सदाइ एवमुदयाणं ॥ २७ ॥

व्याख्या-दशकादिषु चतुष्कान्तोपदयेषु चतुर्विंशतयो यथासङ्ख्येन गन्तव्याः दशकोदये एका, नवोदये षट्, अष्टोदये एकादश, सप्तोदये दश, पट्ठोदये सप्त, पञ्चोदये चतुर्विंशतीनां चतुष्कम्, चतुष्कोदये एकाचतुर्विंशतिरिति । एवं चत्वारिंशच्चतुर्विंशतयो भवन्ति । ताश्च चतुर्विंशतीभिस्तदर्थे णिता नवशतानि षष्ठ्यधिकान्युदयानां भवन्ति । प्रागुदिताश्चतुर्विंशतीः भावयति-मिथ्या-दृष्टमोहिनीयपरमादये दशकाख्ये एका चतुर्विंशतिर्भवेत् । नवकोदये तु मिथ्यादृष्टेः तिस्रः चतुर्विंशतयः सास्वादनमिश्राधिरा-नामैकैका, एवं षट्कचतुर्विंशतय इति । अष्टोदये मिथ्यादृष्ट्यधिरातयाः तिस्रः तिस्रः, सास्वादनमिश्राष्टोद्वे द्वे, देशविरातस्यैका, एवमेकादश चतुर्विंशतयो भवन्ति । सप्तोदये मिथ्यादृष्टिसास्वादनिमिश्राप्तमवानामैकैका, अविरातदेशविरातयोस्तिस्रस्तिस्रः, एवं दश चतुर्विंशतयः । पट्ठोदये अविरातस्यैका देशविरातयमत्र गोस्त्रिंशस्तिस्रः, एवं सप्त चतुर्विंशतयः । पञ्चोदये देशविरातस्यैका, तिस्रः प्रमत्तस्यैव चतस्रश्चतुर्विंशतयः । चतुष्कोदये प्रमत्तस्यैका चतुर्विंशतिरिति गायार्थः ॥ २७ ॥

पारस बडरो तिट्ठुफणा उ पंचाह यन्धगे उदया । अन्नयन्धगेवि एश्को तेसीया नवसया एवं ॥ २८ ॥

व्याख्या—द्वादश पञ्चवन्धके द्वितीयाश्चतुर्वन्धके चत्वार एकोदशाः, त्रिवन्धके त्रयः एकोदशाः, द्विवन्धके द्वौकोदशौ, एकवन्धे एक एकोदशः, अवन्धकेऽप्येक एकोदशः, एभिर्बोधविशतिभिस्तैर्युक्ताः प्रायुदया नवशतानि त्र्यशोत्पत्तिरिति उदयानो भवन्ति । यद्यपि सञ्जलनानामुदयं प्रति भेदो नास्ति तथापि वन्धकभेदाद्भेदः, तुशब्दात् यद्यत्राप्यमन्तार्परत्तयौ गुगं प्रति भिन्नौ, तथापि नवकवन्धकत्वात् न वन्धोदयाभ्यां यि नमत्तो वन्धकभेद एव विवक्षितः, नैवात्र गुगभेद इति गायार्थः॥२८॥

चउपन्यधोवि बारस दुगोदया जाण तेहि छुहेहि । वन्धगमेण्णोवं पंचूगसहसमुदयाणं ॥ २९ ॥

व्याख्या—चतुर्विधव्यक्तस्याद्यविभागे वेदानामुदयं केचिदिच्छन्ति, अतश्चतुर्वन्वकेऽपि द्वादश द्विकोदयान् जानीहि, अथवा येषां मतेन तैस्तु 'द्वैः' शसितः, पूर्वोदयोच्चिति-गम्यते, तेषां वग्यकमेदेनैवं पञ्चोत्तं सहस्रं ग्राहनीयस्योदयानां भवतीति गार्थार्थः ॥ २९ ॥

धारस दुगोदएहि भंगा चडरो य संपराएहि । सेसा तेविय भंगा नवसयछावत्तरा एवं ॥ ३० ॥
व्याख्या—द्वादश द्विकोदयानां भंगाः—प्रकाराश्चत्वारः, सम्परायाणां—रूपायाणां क्रोधादीनां षण्ण्यर्थे उदीया एते पोहग भेदाः षण्ण्यधिकनवस्तुतुक्ताः षट् सप्तत्यधिकानि नवस्तानि ग्राहनीयस्योदयानां भवन्ति । सेपास्त एव भंगाः—प्रकाराः, यद्युदयविवक्षयाशो क्रियते, न वन्धकसुगणविशेषविवक्षेति गार्थार्थः ॥ ३० ॥

गुणविवक्षया ग्राहनीयोदयानाह—

मिच्छाइ अप्पमत्तंतयाण अट्टइ होंति उदयाणं । चडवीसाओ सात्तणमीत्तअणुव्याण बड चडरो ॥ ३१ ॥
व्याख्या—मिच्छाइदृष्टदशकस्तप्तक्रोदयोरैकका चतुर्विंशतिस्त्वयानाम्, नवाष्टोदयोस्तिस्त्वयानां, एवमष्टौ चतुर्विंशतयः । अविशतस्य नवपट्क्रोदयोरैकका, सप्ताष्टोदयोस्तिस्त्वयानां, एवमष्टौ चतुर्विंशतयः । देशविशतस्य पञ्चाष्टोदयोयोरैकका, षट्-कस्तप्तोदयोस्तिस्त्वयानां, एवमष्टौ चतुर्विंशतयः । ममचस्यापमचस्य वा चतुष्कस्तप्तोदयोयोरैकका, षट्पञ्चोदयोस्तिस्त्वयानां, एवमष्टौ चतुर्विंशतयः । अपूर्स्करणस्य चतुष्पट्क्रोदयोरैकका, द्वे पञ्चोदये, चतस एव चतुर्विंशतयः । सासादनस्य सप्तम्य- एवं अष्टाविंशौ चतुर्विंशतयः । अपूर्स्करणस्य चतुष्पट्क्रोदयोरैकका, द्वे पञ्चोदये, चतस एव चतुर्विंशतयः । एवं द्वापञ्चाष्टोदयानां चतुर्विंशतयोर्मिलिताः सर्वा मिच्छाइदृष्टे नवस्तप्तोदयोयोरैकका, द्वे अष्टोदये, एवं चतस्रश्चतस्रश्चतुर्विंशतयः । एवं द्वापञ्चाष्टोदयानां चतुर्विंशतयोर्मिलिताः सर्वा

अपि भवन्तीति गार्थः ॥ ३१ ॥

चउवीसगुणा यए बायरसुहुमाण सत्तरसअण्णे । सन्वेसुवि मोहुदया पणसद्दा बारससयाओ ॥ ३२ ॥
व्याख्या—चतुर्विंशतिपितृवर्गगुणाः सन्तो द्वाणञ्चासुवतुविंशतगे द्वाणञ्चानि अटुवत्तास्त्रिंशदधिकानि भवन्त्युदयानाम्,
पादरयूश्चरुणयोः सप्तशोदया ढादस द्विकोदयाश्चत्वार एकोदया बादरुणायस्य, मूलसम्पापस्यैक एकोदयः, एते सर्वे
ऽपि सर्वेऽपि गुणस्यानेषु मोहनीयस्योदयाः पञ्चषष्ट्यपि म्हादश्वतममाणा भवन्ति, तुल्यद्वारम्भं एवं प्रतिविशेषो नतूरय-
कथफललठनो विशेष इति गार्थः ॥ ३२ ॥

अतिवैशमार-

उदयविगप्पा जे जे उदीरणाए वि होति ते ते उ । अंतसुहुत्तियउदया समयादारम्भ भंगा य ॥ ३१ ॥
व्याख्या—उदयभेदतो कथरुभेदतो वा गुणभेदतो वा यान्तो मोहनीयोदयविकल्पा भेदास्तामन्त उदीरणाया अपि
भवन्ति । यद्यपि मिथ्यारसम्भारसवेदनपसञ्जकलनलोभानां उदयेऽप्युदीरणा भवन्तीति, तथापि तारती सद्दया न व्यभि-
चारस्युदयानाम्, यत् उदयोदीरणयोरेकारलिङ्गमात्रकाल एवम्भारम्भ, येन तथैव, कालेन च नात्राधिकारस्तुष्टाद् मातृक-
र्मन्त्राणि उदया एवमोदीरणां प्रति मन्त्रव्याः । कालतत्र सर्वेऽप्युदया एकोदयादिदशपर्यन्ता अन्तर्मुहचिक्का उत्कृष्टतोऽवगन्तव्याः
लघन्यतस्तु सामयिक्का, यतः पञ्चादिकेऽप्युदयेषु षण्णुसोदयेन मागम्भ, स चानुत्तादिरक्षितोदयमुदयान्तरं न प्रति । चतुर्को-
दयोऽपि यः प्रमत्तान्नजयोः स मयादीनां उदयमात्रौ पञ्चादेषु परावृत्तिमुपपाति । यस्तु अपूरकणस्य स तदगुणभावादेरा-

ननुनात्परातो विनश्यत्येव । एवं द्विर्नोदयावपि, अतोऽन्तर्हूविष्ठाः सर्वेषुदया वदययद्वाः तत्रकारा अन्तर्हूविष्ठा एवोत्कृष्टतो
जयन्तः सामयिकाः, यतो युगेन वेदेन वा-क्व-मर्णहूविष्ठाः परार्वावतव-म् । द्विहादिषु सर्वेषुदयेषु तदुदयमारम्भसमय
एव यदा शुणी विनश्यति, तदेदयारुद्धेः वा सामयिका भवन्ति, वदन्तातो यः क.लः स यावित एवेति गार्थार्थः ॥ ३३ ॥
मिच्छन्तं अगामीसं चउरो चउरो कसाय वा संमं । ठाइ अणुवे छं वेयकसाया परे तओ लोभं ॥ ३४ ॥

व्याख्या—मिथ्यातादयो मिथ्याहृदयेव तिष्ठति, अनन्तानुमन्युदः सास्वादने तिष्ठति, सम्यग्मिथ्यात्वोदयः सम्यग्मि-
थ्याहृदो तिष्ठति, द्वितीयः कषायाणामुदयोऽविरते तिष्ठति, तृतीयरूपायाणांमुदयो देशविरते तिष्ठति, अविस्तायेष्वमत्तान्तेषु
शुणेषु सम्यक्त्वोदयो भजनीयः, यतस्त्वदन्तरः सप्तर्षिपयामको भवति, क्षणको वा अपूर्वकरणोचारणात्मागुक्ता यथासङ्ख्येन
मकृत्वयो मुणस्यानेषु मन्त्राः, हास्वत्परविशोकमप्युगुसा एता हास्यादिपटुक्रमस्योदयोऽपूर्वकरणे तिष्ठति, वेदसाहचर्यादेद-
वपस्य कषायप्रयस्य च परे वादरूपाये ततोऽपि परे सूक्ष्मरूपाये सञ्ज्वलनशोभस्योदयस्तिष्ठतीति गार्थार्थः ॥ ३४ ॥

मोहनीयसत्स्थानान्याह—

अहमसत्तगच्छकगचउत्तिगदुगएकगहिंया वीसा । तेरस चारंकारस संते पंचाद जा एक्कं ॥ ३५ ॥

व्याख्या—अटु रूपाः पटु रूपाः द्वित्रिरेकाधिक्ता भवेद्विद्वति, त्रयोदश द्वादशैकादश सत्त्वमाणि पञ्चादियावदेकमिति पदानि ।
पदार्थः सुगमः ॥ ३५ ॥

अपुना युगस्यानेषु मोहनीयकृतीनां सरस्वत्यवच्छेदं सत्स्थानानि चाधिधीयन्ते—

अणमिच्छमीससम्माणअविरया अप्पमत्त जा खवगा । समयं अट्ट कसाए नपुंस इत्थो कमा छक ॥ ३६ ॥
 पुंवेयं कोहाई निपट्टि नासेइ सुहुमतणुलोभं । तिण्णेगतिणचउसुं तेकारसचउतिसंताणि ॥ ३७ ॥

व्याख्या—सादृश्याया सररुर्मन्व्यवच्छेदः, द्वितीयगाथायाश्चादेन तु गुणस्थानेषु सत्स्थानान्धभिहितानि । तानि चामूनि
 मिथ्यादृष्टीगण्यष्टाविंशतिसप्तविंशतिपरिद्वयतयः । सास्त्रादनरैरकाष्टाविंशतिः । सम्प्रगमिथ्यादृष्टाण्यष्टाविंशतिसप्तविंशतिचतुर्विंश-
 तयः । अवितदेशविरतप्रपत्तामपमत्तानां पञ्चाष्टाविंशतिचतुर्विंशतिनिकेकविंशतयः । अपूर्वकरणस्य त्रीण्यष्टाविंशतिचतुर्विंशत्येक-
 विंशतयः । अनिट्टित्तिवादस्य त्रैकादश अष्टाविंशतिचतुर्विंशतये त्रिंशदिति । मूत्परागस्य चत्वार्यष्टाविंशतिचतुर्विंशत्येकविंशत्ये-
 एकरूपाणि । उपशान्तस्य त्रीण्यष्टाविंशतिचतुर्विंशतये त्रिंशदिति गायद्वयार्थः ॥ ३६-३७ ॥ सत्यदाना सम्भवत्तरणमाह-
 छब्बीसणाइमिच्छे उव्वलणाएव सम्भमोसाणं । चउवोस अणमिजोए भावो भूभावि मिच्छाओ ॥ ३८ ॥

व्याख्या—पट्विंशतिप्रकृत्यात्मकं सत्स्थानमनादिमिथ्यादृष्टौ भवति, अष्टाविंशतिसररुर्मन्व्यो वा सम्प्रसत्त्वादलनात् सप्त-
 विंशतिसत्स्थानं सम्प्रगमिथ्यादृष्टौ द्वितीयप्रकारेण पट्विंशतिर्भवति । चतुर्विंशतिस्थानं पुनरन्तानुबन्धन्यवियोजनया भवति,
 सम्पूर्णमोहनीयसररुर्मां सम्प्रदृष्टिद्वान्तानुबन्धनो मित्रायति, शेषरूपाणोरूपाण्यु सत्त्वावेन स्थापयति, तदा चतुर्विं-
 शतिसत्स्थानं भवति । अहं तेषामसद्रुतानामपि कर्मभूतोंऽपि सत्त्वा प्रादुर्भावो भवति ! अत्राचक्षते, मित्रात्तादृशदेतोर्निमित्तात्
 तेषां सम्भवत्तत्त्वा भूयोंऽपि भवति, तत्रैव सम्प्रदृष्टः पारशान्तगायना मिथ्यात्वादिति भवति, तदा जन्मानुबन्धेनां वन्ध-
 कोऽष्टाविंशतिसररुर्मां च भवतीति गार्थार्थः ॥ ३८ ॥

मोहनीयमकृतीनामुद्धतानाह-

सम्प्रमीसाणं सिच्छो सत्सो पदमाण होह उव्वलमो । वंघावलिपा उप्पि उदओ संकतदलिपरस ॥ ३९ ॥
व्याख्या—सम्प्रत्यसमर्थमिध्यातवोपिध्यादष्टिदलः सम्प्रदष्टिः प्रयमानाह—अनन्तानुबन्धिनाहुल्लो भवति, तेषा-
मुद्धतानामप्रदूतानां मिध्यात्वोदयप्रदानमपि उदयोऽन्वाधावप्यतैरतीतभवतीति फस्यचिदभिप्रायस्तद् व्युदासाणाह वन्ध-
समयादारभ्य तत्सता भवति, तत्सत्तायां च मतिप्रवृत्ता, तस्यां च सत्यां शेषमकृतिभ्यो दलसङ्घः, तस्य च सङ्घमात्रलिकारय्ये
उदय इति श्रेष्ठयुक्तम्, 'वंघावलिपा उप्पि उदओ' इत्यत्राविरोधः, यतो वन्यादुवरसमये सङ्घक्रमोऽपि भवतीति गायार्थः॥३९॥

सद्रन्योदयसंशेषमाह-

वावीसं वन्धन्ते, मिच्छे सत्तोदयमि अहयीसा । संतं छसत्तयीसा य हेति सेसेसु उदएसु ॥ ४० ॥
व्याख्या—द्विविद्वानिमकृतिवन्धके पिध्यादृष्टो सम्प्रदोदये अष्टाविंशतिस्त्वानं भवति, नेवरे, कुत एतद् निश्चीयते, यतो
भयलुगुप्तानानानुबन्धुदयविरुत्पत्तया सम्प्रदोदयो भवति, अनन्तानुबन्धुदयश्च यत्र यत्रोदये भवति, तत्र तत्र मिध्यादृष्टोदृष्टावि-
शतिसत्कर्मवत्तया भाव्यम्, प्रयोजनं प्रागभिहितमेव, तेषामुदये भवतीत्या सा, यतो निधपात् प्रसमाधिसतिप्रयोजस्तदुदयेन भा-
व्यम्, 'शेषेषु' दक्षनपादोदयेषु, प्रसमाधिविशतिस्त्वाने भवतः, प्रद्विचित्रितानादिमिध्यादृष्टवयोरुद्धतानाह, सम्प्रसरोद्धतानाह
समाधिविशतिराष्टाविंशतिः प्रागभिहितेन । सारादने पूर्वविशतिवन्धके आधिविशतिस्त्वाने सप्ताष्टनरोदया भवन्ति, 'द्वितीयसद्'

१ सम्प्रत्यसमर्थमिध्यातवोदयोऽष्टिदलीयसङ्घमादित्यर्थः

देसाइस्तु चरिदुष्ट ए इगिवीसा वज्रिथाइ संताई । सेसेसु हेअंनि पंच वि तिसुविप्र पुण्ड्रंभि संततिंग ॥४२॥

व्याख्या—देशविरतादीनां चरयोदये एकविंशतिसत्स्थानविविधानि शेषाणि चत्वारि भवन्ति, शेषेषु पञ्चापि भवन्ति, अर्धवृत्तणोदयेषु त्रिधापि सध्विंशति समुदायार्थः, विशेषपर्यटना तरेण कार्यं, देशविरतस्य च योदगम्यत्स्य च यो-
दशवन्धमत्तं देशविरताग्रहेनैव सिद्धं तेन नोच्चार्यते । चरयोदयोदये एकविंशतिप्रधानं (न) भवति, यतस्तत्सप्तसहस्रेण
संवृत्तं सचोदयो भयजुगुप्सावेदकोदयेन संवृत्तः, शेषाणि च चारि सत्स्थानानि द्वित्रिचतुर्गविंशत्याख्यानि भवन्त्येव, यतस्तेषु
वेदकोदयोऽपि भवति । 'शेषेषु भवन्ति पञ्चापि' इति सप्तकोर्यो यो भयजुगुप्साकृततत्रैकविंशतिसत्स्थानम्, यौ तु सप्तको-
दयोः भयजुगुप्सापेक्षया वेदकोदयकृतौ तयोर्द्वित्रिचतुष्टाविंशतिसत्स्थानानि स्युः, यतस्तेषु वेदकोदयो भवति । पण्डुदयो यथा भये-
कृता जुगुप्साकृतौ वा भवति, तदैकविंशतिः सत्स्थानम्, वेदकृते पण्डुदये शेषाणि चत्वारि प्राग्वत् । पञ्चोदये त्रीणि सत्स्था-
नानि एकचतुष्टाविंशत्याख्यानि सप्तकोपशमंशयादिति । बहुवचनकरणं नोदयप्रक्राहकं प्राकृते द्वौरेरपि तद्वाचादौ; मध्यमो-
दयपर्यटनवा भक्तिभेदख्यापनार्थम्, कृत एतदवसीयते ? प्रथमे पण्डुदयेऽविरतस्यापि तत्सन्निहितं मुखैवोक्तम्, तद्योपशमश्रेणीमन्त्री-
कृत्या अविरतोऽप्युपशान्तात्तेषु भण्णोपम्, वेदकोदयविरतपूयस्थानेऽपि । प्रमत्ताभ्यन्तरोर्ध्वरूपवत्सत्तं चतुष्टकोदयस्य
प्रथमस्य पञ्चपण्डुदयोः शेषोदयस्य सप्तोदयस्य च योदगम्यत्स्य च विशेषेण, शेषं देशविरतमयोरपि विशेषः, अपूर्वकरणस्य नव-
वन्धमस्य त्रिषण्डुदयेषु च मुख्यशान्तात्तेषु प्राहकं त्रयोपि सत्स्थानानि भवन्ति, यतस्तेषु तेषु वेदकोदयो नास्ति, तान्यपि
वेदसहस्रेणोपसमनेन वा संवृत्तानीति यावदर्थः ॥ ४२ ॥

पंचाह बंधगेसु इगह चउवीस बन्धगेगं च । तेरस थारेकारस य होति पण बन्धिखवगरस ॥ ४३ ॥

एगाहियाय चन्हा, चउबन्धगमाइयाण संतंसा । बन्धोदयाण विरमे जं संतं छुमइ अण्णस्य ॥ ४४ ॥

व्याख्या—पञ्चचतुस्त्रिंशैकवन्धकेष्वन्यकै सुभसम्पराये उपशान्तरूपाये सत्स्थानरूपं भवति, एरुविगतिः क्षोणस-
प्तस्यष्टाष्टविंशतिरूपशान्तसमस्य चतुर्विंशतिरन्वानुगन्धिविसंयोजनरूपेति, उदरमाश्रित्य द्विकोदये एकोदये
जुद्धये चोपसमश्रेयो भवन्ति, अन्यरूपसम्परायंशपदैः सञ्जल्लोभैरुपकृत्यत्वं चतुर्थं सत्स्थानं भवति, तस्यैवोदयो
ऽपीति । प्रागभिहितैरुत्तिष्ठतिराभिः कपायैः क्षयैः च योद्वंशं संसरानं यादृकरास्य, ततोऽपि ननुसंश्लेषेति द्वादशं
तस्यैव, ततोऽपि क्षोवेदे क्षयिते तस्यैकादशह, ततो द्वादशपि द्वादशपेदे 'पञ्चमुत्तरात्पेदे' सत्स्थानं तस्यैवं चतुर्थं यादृ-
क्षपस्य । एतानि चत्वारिपि पञ्चम्यहरा द्विहादयेन भवन्ति, ततः स एव चतुर्विंशोदयो पञ्चसंक्रम्यो
च, तस्य चतुर्विंशत्त्वे चैवमानस्य पुरुषोद्देशोद्देशोत्ते, यथा बन्धः प्रथमं ततश्चादयः ततः सत्क्रमेतां पुरुषादीनां नवति,
पुरुषवेदः लक्षणानिना दन्द्यमानं क्रोधे प्रसिद्धिं, तस्यैकोदया भवति, चतुःसंक्रम्योश्च योदस्सं, तस्मादेकोदंकिं
त्रिवन्धरत्वे चतुःसंक्रम्यताः पुनः कोदोमाने प्रसिद्धे त्रिकसंक्रम्यता, पञ्चद्विहादस्य त्रिसंक्रम्यतां च, पुनर्मोने मायायां
प्रसिद्धे द्विकसंक्रम्यता, ततैकवन्धकसं द्विसंक्रम्यता च, ततश्च मायायां लोभे प्रसिद्धायाः सत्क्रम्यता भवति, ततश्च यादृ-

१. पञ्चविधयश्चकस्येत्तत् स्थानं केलाधिमायेजः स्यगादीति न ज्ञायते, पुरुषोद्देशोद्देशोद्देशः समकं चययच्छेदेन
चतुर्विधयश्चकस्येय संभवात् ।

गुणस्थानान्ते एकवचनकृतं निर्वर्त्तते, सत्कर्मता बहुदयश्च भवति । सत्यसम्परायगुणस्थानमाप्ता लोभोदयसत्कर्मता च सूक्ष्म-
सम्परायचारित्रं तद्गुणपर्यन्तं यावद् भवति । तच्चातिक्रम्याकृपायित्वमुपगच्छति, ययास्यातचारित्रं च सप्तकश्रेण्यां क्षीणकृपायगुण-
मिति (गाथाद्वयार्थः ॥ ४३-४४ ॥)

गुणेषु सत्स्थानसङ्ख्या 'सिक्वेम' इति,

त्रिणि मिथ्यादृष्टौ पद्विंशतिः सप्तविंशतिरष्टाविंशतिर्भावना कृतैव । सात्सादनेष्टाविंशतिरेका [उपशमसम्बन्धवत्त्वमात्रावन्न च
बहुवचनकल्पत्वात्त्रोच्यते] सम्बन्धमिथ्यादृष्टौ त्रीणि सत्स्थानानि चतुर्विंशतिः सप्तविंशतिरष्टाविंशतिरिति । अत्रितदेशवि-
रतप्रमत्ताममत्तपु पञ्च सत्स्थानानि, एकविंशतिः सप्तकस्ये, द्वाविंशतिः सम्बन्धमिथ्यात्वज्ञये, त्रयोविंशतिर्मिथ्यात्वज्ञये भवति,
अनन्तानुबन्धिषयात्तदुल्लान्दा चतुर्विंशतिर्भवति, सम्बन्धवत्त्वमाप्ता वेदकोदये चोपशान्तसप्तकस्य चाष्टाविंशतिर्भवति । अपूर्वकरणे
सन्नयं एकाविंशतिः चतुर्विंशतिरष्टाविंशतिरिति भावना कृतैव । वादरस्यैकादशसत्स्थानानि, उपशमकरस्यैतदेव त्रिकम्, क्षयकस्यैतत्
सप्तदशकम्-त्रयोदश द्वादशैकादश पञ्चचतुस्त्रिव्येकमिति, भावना कृतैव । उपशमे सूक्ष्मस्य त्रिकं तदेव, क्षयकस्यैकमकृत्यात्मकं
चतुर्थम् । उपशान्तस्यैतदेव त्रिकं तत्परलो गोदनीयस्य सर्वथाभाव इति गाथार्थः ॥

सत्तावीते पल्लासंखंसो पोगालङ्क छन्वीसे । वे छवद्दी अडचउवीसिगिबोसे उ तेत्तीमा ॥ ४५ ॥

अंतमुहुत्ताउ ठिई तमेच दुहभो विसेससंताणं । होइ अणाइ अणंता अणाइ संतं च छन्वीसा ॥ ४६ ॥

१ सप्तत्रिंशत्तमगाथोत्तरार्धं पूर्वं व्याख्यातमप्यत्र पुनः किमर्थं व्याख्यायते तद्विप्र्रायं त एष ज्ञानन्ति.

व्याख्या—सप्तविंशतिसंस्थानस्य पत्योपमासङ्ख्येयभागमात्रा स्थितिः, पुद्गलपरावर्त्ताद्धिं पञ्चविंशस्य, द्वेपटपट्टीसाग-
 रोपमाणां अष्टाविंशस्य, चतुर्विंशस्य च, एकविंशस्य तु त्रयविंशत्सागरोपमाणि स्थितिरिति एतेषां जघन्या सर्वेषां शेष-
 संस्थानानां द्विधापि जघन्यत उत्कृष्टतश्च स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तं भवति, अनाद्यर्पयवसितकालमभ्यव्यानां सपर्यवसितमनादिकालं
 भव्यानां पञ्चविंशं संस्थानं भवतीति समासतो गथाद्वयार्थः ॥ ॥ विस्तरार्थस्तु सप्तविंशतिसंस्थानस्य पश्योपमासङ्ख्येय-
 भागमात्रा कथं कालस्थितिः ? औपशयिकसम्यक्संस्थेनाष्टाविंशतिसंस्मृतां कृत्वा ततः सासगानं गत्वा मिथ्यादृष्टिं प्रति-
 पद्यते, अनन्तरमेव वेदकसम्यक्त्वं वा गत्यान्तर्मुहूर्त्तान्तरतः कालान्तरेण वा मिथ्यादृष्टिं प्रतिपद्यते, तदुदये सम्यक्त्वं वस्तुदत्तं (ल)
 यितुभारभते, न तत्सचायां सम्यग्मिथ्यात्वम्, तच्च पत्योपमासङ्ख्येयभागमात्रेण कालेन दत्तं (ल) यति, मिथ्यात्वभावेन परि-
 णमयतीत्यर्थः ततः सप्तविंशतिः भवति । सा च मिथ्यादृष्टेः द्वितीयं संस्थानम्, सम्यग्मिथ्यादृष्टेः यत उद्बलनाया अप्रारम्भे
 तस्य सम्यग्मिथ्यात्वोदयो भवति, तद्गुणप्रत्ययादेवान्तर्मुहूर्त्तं कं भन्तव्यम् । यतु मिथ्यादृष्टेस्तस्योदये (ल्य) मानस्य पत्योपमा-
 सङ्ख्येयभागोऽतिप्रामाण्यमिति, अत इयन्मात्रास्थितिः उत्कृष्टा जघन्योत्कृष्टा चास्य गुणमेदादुवसेया । तदुदत्तं (ल) ने च पञ्चविंशति-
 संस्थानं तच्च पुद्गलपरावर्त्ताद्धिं देशानं भवति । अन्तर्मुहूर्त्तान्तरो वा औपशयिकसम्यक्संस्थेनाष्टाविंशतिसंस्मृतां
 भूयोऽपि भवति, एवमेतद् भाव्यम् । 'वेद्यवद्दी अद्वयवत्' इति द्वे पट्टपट्टीसागरोपमाणाष्टाविंशतिसंस्थानं चतुर्विंशतिसं-
 स्थानं च, एतो वेदकसम्यक्त्वेनाव्यवच्छिन्नेन पट्टपट्टिः सागरोपमाणि जीवन्तिप्रति, ततः सम्यग्मिथ्यात्वं गच्छति, तत्रान्तर्मुहूर्त्तं
 स्थित्वा भूयोऽपि सम्यक्त्वं गच्छति, तत्स्थानस्थित एव भूयोऽपि पट्टपट्टीसागरोपमाणि तिष्ठति, तदुद्विद्धायां सप्रकथेर्णो मिथ्यात्वं

वारयं गच्छति । आहं उभयमुखस्यैवैतद्व्याप्राप्तिर्भवति परं हि सत्तन्निवृत्तस्थाने (सत्तद्व्यवस्थाने) जगन्गतिरित्येव
 इत्येवंगते, सम्यग्भिचारं समस्तान् दृश्यते, यतः उभयोर्देयेऽपि सप्तदशको वन्द्यः, सत्वाद्व्याप्य उदयाथागौ प्रतिपादिताः
 तत्त्वं च सम्यक्ताभिमुखं त्रिभिश्चिद्विधं शोभमानं तद्वदुच्यते, “फलजभाणे फले” इति वचनात् न दोषः । अथन्या अन्यमुह-
 पिता स्थितितोऽष्टाविंशतिस्तरुमां यदा वेदकोदयाप्यस्तस्यैव क्षणे सब्रह्मण्यभारम्ययति, तदायिरित्येव श्रितप्रमयाप्रयोगे
 (अष्टाविंशतिगुणिविश्रयोर्विनातिद्विंशतिरूपाणि) चरायपि सत्स्थानानि परिपाठ्यान्तर्मुहूर्त्तानि भवन्ति, एतद्विशतिसत्स्थानस्य
 तु प्रयत्नवशात्तारोपमाणि स्थितिश्रद्धा क्षणितस्ततः सार्वादिषु गच्छति, तदा तस्य त्रयविंशत्तारोपमाणि आयुर्भवति, तस्य
 च स्थानस्य स्थितिस्त्वादागोनन्तरभरोऽयं सेदव्यम् । बुद्धदधियादाष्टाविंशतिगुणिविश्रयोऽस्त्विति तत्स्थानेषु नराग-
 तमपि ता मन्त्रता । एतद्विश्रयोऽन्यथात्तर्मुहूर्त्तानि ता स्थितिः सत्तद्वा तन्त्रात्तरोप क्षणक्षणेणोपावृत्तो भवति, यतः क्षणा मन्त्रता
 अन्तर्गृहिता भवति एतद्विश्रयोऽपि भिन्नरूपाः क्षणितैः प्रयोदशं सत्स्थानम्, तदादीनां अन्योत्कृष्टा च स्थितिरन्तर्मुहूर्त्त-
 काशानामपि भवति, यतः क्षणक्षणां प्रतिपत्ताभ्याः, वरणाभावात्त्रयं भाव्यम्, एतद्विश्रयिस्थानं यवधानाभावादिसर्ववसितम्,
 आध्यानाभनाप्यवसितं तत्क्षणं भवति, यत्तत्तद्विश्रयोऽपि स्थितिरं गोहीयन्मोदयत्तत्स्थानमरुणा कृता, अधुना नान्
 आरभ्यत इति गद्यादुपार्थः ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ मोहनीयं समाच्यम् ॥

अप्यः जत्तुजाईपज्जन्तमई हि पेरिया बहुसो । वं उवयं न उयेति सेसपणई नामस ॥ ४७ ॥

३ क्रियमाणं भूतम् ।

व्याख्या—अपराधं कृत्वा तपसां प्रतिष्ठां प्रेरिता बहुधाः वन्यं उदयं चोपयान्ति, शोषमकृतयो नात्र इति पदानि । पदार्थस्तु अपराधं कृत्वा नमहेतवस्तथापान्येन काश्चित्प्राप्तयः कथित्य कृतयो यन्मुष्णमतिविश्रामविश्रामाभ्यां वन्यं उदयं वा नात्रो गच्छन्ति । काश्चित्प्राप्तिहेतव इन्द्रियप्राधान्येनेत्यर्थः । काश्चित्प्राप्तिहेतवोऽन्या देवमरुतमहिबन्धो 'बहुशो' बाहुल्येन वा, यतः स्यात्प्राप्तयः वीर्यशून्यमकृतीनामपि प्रतिहेतुत्वं कासाश्चित् दृश्यत इति गार्थार्थः ॥ ४७ ॥

उदयप्यत्ताणुदधो परसखो अणुवसंतपगर्हणं । अणुभागजो उ निञ्चोदयाण सेसाण भइअव्यो ॥ ४८ ॥

व्याख्या—उदयप्राप्तानां प्रकृतीनामुदयो भवति, तच्चोदयस्त्रिविधः स्थितिसोदयः, सम्प्राप्त्युदयः, प्रयोगोदयश्च । सर्वासां प्रकृतीनां प्रतिसमयं वन्यस्थितौनां वा स्वकृतावाभासमाप्तौ उदयावलिकामपि ग्रहितसमयः यः स स्थितिसोदयः, स च सर्वासां प्रकृतीनां प्रवेशोदयाख्यः हरसां भवतिरपेक्षः, स्वकृतां प्रकृत्यन्तः प्रतिसमयं भवति संसारस्थमाणिनाम् । यस्तु तथापि यद्व्याधिकारणमाप्तौ भवति, स सम्प्राप्त्युदयः, स च विषाक्तोदयाख्यः शुभाशुभसामुपवनरूपो ध्रुवोदयानामेव प्रतिसमयं भवति, इतरासां तु भजनीयः । प्रयोगोदयश्च विषाक्तोदये सति जीववीर्यप्रयोगेणानुदयप्राप्तदल्लुदयप्राप्तस्थितौ यस्मिन्निपति तत्प्रयोगोदय उदीरणाभिधान इति गार्थार्थः ॥ ४८ ॥ देवगतिहेतुमाह—

अधिरासुभयवत्सं परयायदुगं तसाह धुववन्धी । अजसयणिदित्रिउव्याहारगामुभरवगइसुरगइया ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अधिरासुभयवत्सं परयायदुगं तसाह ध्रुववन्धी । अजसयणिदित्रिउव्याहारगामुभरवगइसुरगइया ॥ ४९ ॥
कामर्माणालुल्लुच्य निर्माणोपपत्ताख्याः, अवशेषश्चेन्नियमैक्यदिहाहारकदिहभरिगयागतो देवानुर्बुला चैताद्वित्रालम्भकृतयो

देवगणिमन्त्रा पन्थमद्वयं वा गच्छन्ति । अस्मिन्मन्त्राद्यक्षोऽधिकोपन्यासादपि यद्वा सत्त्वा इति गोथार्थः ॥ ४९ ॥

यन्महत्तित्थमिच्छा मणुअलदुरिसभदेवजोगाओ । नो सुदुमत्तिगेण जसं नो अजससथिरा सु माहारे ५०
व्याख्या—तीर्थरूनाम यदा भनुजगतिस्थितः यद्वाति, तदा तन्निमित्ता देवगत्या सह त्रयस्त्रिंशद् यद्वाति । यदा तु देव
गतिस्थितः तीर्थरूनाम यद्वाति, तदा तन्निमित्तानि यन्धुद्विरूदादिकद्विरूतत्रयपनाराचसंहननानि देवद्विरूदादिकद्वि-
रूतक्रियाद्विरूतदिता देवयोग्याथ सप्तविंशतिं यच्चाति, एवं द्वात्रिंशद् यच्चाति, सप्तलोचाराणाद् भद्रा ज्ञेयाः । अपवादमाह—
मूत्मात्ताराणापर्याप्तकमित्यनेन सह यद्वाःक्षीचित्कन्यो न भवति । नचायञोऽस्थिराद्युभयप्रकृतय आहारकद्विकेन सह यन्ध-
मुदय वा पान्तीति गार्थायः ॥ ५० ॥

अप्यब्रूतगयन्यं दूसरपरधायसासपन्नं । तस्यपसत्थास्वगृहेषु नरयगृहेषु ॥ ५१ ॥

[illegible]

१-२ मनयो यन्ते एष निषेध मन्तव्यः, सन्दूये. पुत्रोदयिणेनात्र उद्भवस्वीकारात् । एवं लेखनपद्धतिस्तु सहचरात्
पूर्यते, पर्यक्षोपपन्नायात्मनायायाभाहारकद्विकम् ।

शस्त्रविदायोगत्याऽनुपूर्व्यौ नरकगतितेतनो बन्धप्रुपयान्ति, अत्र च सपत्नप्रकृतिराहितत्वाद्विकृत्यो नास्तीति गाथार्थः ॥ ५१ ॥

तिरिङ्मनुष्यभद्ररूपणार्थं चक्रचक्रमाह-

हुंडोरात् ध्रुवबन्धिणी उ अथिरा इ दसरविहूणा । गइ आणुण्वि जाई बायरपत्तेयपज्जत्ते ॥ ५२ ॥

बन्धइ सुहुमं साहारणं च धोवरत्तसंगरेवहु । पज्जत्ते उ सथिरसुभजससासुज्जोवपरघायं ॥ ५३ ॥

आयावं पंगिविय असत्थविहूत्तरे च विगलेसु । पंचेदिएसु सुसराइखगइसंघयणसंठाणा ॥ ५४ ॥

व्याख्या—हुण्डसंस्थानमौदारिकसंतिं नामध्रुवबन्धिन्यो नव प्रतीता एव, अस्थिरादयो दुःस्वरं विना पञ्चास्थिराशुभ-
दुर्भगानावेयापय इति षोडश, तिर्यग्द्विरूपं, मनुष्यद्विरु वाऽन्यतरा जातिः, यादरप्रत्येकनाम च एता अपर्शस्वका द्ववि-
सतिः आहुण्डसंस्थानाच्च उपरि क्रमेण स्थापनीया, अपर्शस्वकसहचरा इति प्रथमगार्थार्थः ॥ ५२ ॥ स एवापर्शस्वको यदा
स्यावरविशेषणविशिष्टो भवति, तदा मूर्त्तसाधारणस्यावरमकृत्वात्मिका वामपाशे तदुपरि लता कर्त्तव्या, तिर्यग्द्विरुं च दण्डे
व्यक्तं भवति, एवं तस्मिन्पार्श्वके त्तत्तनामविशेषिते त्रैसादारिकाशोषाश्चरमसंहननात्मिका दक्षिणार्धे हुण्डोपरि लता कर्त्तव्या,
एवमुभयपल्वयोः पञ्चविंशतिः प्रकृतयो भवन्ति, यदा तु पर्वापक्षपाथान्यं भवति, तदा अपर्शस्वकस्थाने तत् क्रियते, ततश्चोभ-
यपल्वयोः तत्साहचर्यात् स्थिरशुभपञ्चउद्दासो गेवपरागतप्रकृतयोऽन्या अपि षट् पूर्वाभिः सह यन्नाति, एवं चोभयपल्वयो-
रेकत्रिंशत्प्रकृतयो भवन्ति, एते पर्वापक्षकलते स्यावरत्तसंविशिष्टे इति द्वितीयाथार्थः ॥ ५३ ॥ यदा पर्वापक्षकैरेन्द्रित्वविशिष्टो
भवति तदातपनाम द्वात्रिंशत्तमं वामलवायां क्रियते । यदा तु पर्वापक्षका विरुळेन्द्रियविशिष्टो भवति तदात्वमश्वविहायेगतिः

दुःसरताम च दक्षिणछदायां स्थाप्यं श्रयश्चतुर्धममिति । यदा तु पर्याप्तका पञ्चेन्द्रियवर्तिगन्तुयो ना भवति तदा तद्वि-
शिष्टस्य गुस्तरगुभगादेयमृगतयो न यदोऽभिहितत्वात्, प्रश्नस्त्वविद्ययोगतिरिक्तस्या उक्तत्वात्, पञ्चसंस्थानानि पञ्चसंहननान्येव-
मेनागदुद्दं दक्षिणत्रोपरि स्थापन्ते । एवं हि पर्याप्तकापञ्चेन्द्रियस्य सप्तचत्वारिंशत्प्रकृत्यात्मिका दक्षिणोलता ४७ । पर्याप्तक-
रिक्तत्रेन्द्रियाणां त्रयस्त्रिंशत्प्रकृत्यात्मिका दक्षिणैव लता ३३ । अपर्याप्तकप्रसानां पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मिका दक्षिणैव लता २५ ।
पर्याप्तकरिक्तैन्द्रिय द्वाविंशत्प्रकृत्यात्मिका वामलता ३२ । अपर्याप्तकैन्द्रियस्य पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मिका वामैव लता । एवं
लतापञ्चदश्यापि मृगतयः मत्त्येकं रूपमपि वा । एवं सर्ववन्द्योदयेषु स्वस्वसहस्रव्यभिचरप्रकृतिभिः सप्तलक्ष्याभिर्भद्रमत्त-
लना कर्तव्येति तृतीयापार्यायः ॥ ५४ ॥ उक्ता चक्ररचना, वन्द्यस्थानान्याह—

तेवीसा पणुवीसा छव्वीसा अट्टवीसगुणतीसा । तीसेगतीस एगो वण्डणाना नामेड्ड ॥ ५५ ॥

व्याख्या—पर्याप्तदक्षिणः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिरष्टाविंशतिरेकान्विंशत् त्रिंशदेकविंशदेकविंशत्येवानि नाम्नो वन्द्यस्था-
नानि वन्द्यकाराः, अष्टौ भवन्तीति गार्थः ॥ ५५ ॥ तान्येव गतिषु सम्यन्ते—

मणुयगईय सव्वे तिरियगईय छ आइमा वंधा । नर (गुणतीसतासा वण्डवोसा य ईवेसु ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘मनुजगौ’ मनुजभारतस्य सर्वोऽप्यखिला नाम्नो वन्द्यविशेषाः वन्द्यरुद्धे प्रतिभवन्ति, सर्वानपि यद्वानीति
भारः । कः ? यत् । तस्य वन्द्येष्वपि गतिषु गमनमस्ति, अत एकेन्द्रियेषु त्वतुभनाः त्रिपञ्चापट्टविंशतीर्विधानि, विकलान्द्रेयतुल्य-
पुपुनाः पञ्चविंशत्येकान्विंशद्विंशद् वन्द्यान् वद्वान्ति, नारकेषु गन्तुपना अष्टाविंशति वद्वान्ति, वेवेपुत्तुकांमो जोगो,

ऽष्टविंशत्येकोनविंशद्विंशदेकविंशत् वन्यान् वध्नाति, सप्तथश्रयोरेकविंशत्यो भवति, एवं मनुष्यगतिस्वस्य सर्वेऽपि वन्याः सम्भवन्ति । 'विर्यगता' 'निर्यगतिस्वः पडाद्यान् वन्यान् जेवो वध्नाति, त्रिरुपचपडहनवाधिका विंशतिः त्रिंशच्च । देवगतिः प्रायोग्यैकाविंशद्वन्धः तीर्थकराहारकवन्धेन सह भवति, एकवन्धश्च श्रेणिगनस्य एतौ तस्य न भवनः, शेषा मनुष्यस्येव स्व-बुद्ध्या भवनीय । 'नरकगतौ' 'नरकस्यः एकोनविंशद्वन्धं त्रिंशद्वन्धं च वध्नाति, यवोऽवश्यं नारकः पर्याप्तः निर्यसु मनुष्येषु चोत्पद्यते, तयोश्चैकोनविंशद्वन्धमायोग्यः, यस्तु नारकः, तीर्थकरो भविष्यति श्रेणिरुत्त, स मनुष्यगतिमायोग्यं त्रिंशद्वन्धं वध्नाति । देवगतौ देवगतिस्थितः एकोनविंशत्रिंशद्वन्धं वन्याति भावना नारुत्त, पञ्चविंशतिं पृथिव्यम्बुवनस्पतिप्लुत्तुकामो वध्नाति । सातथा सैव पट्विंशतिर्भवति, सा तु पृथिवीकाधिकानामेव योग्या, एवं देवगतौ चत्वारो वन्या वध्यन्त इति गार्थार्थः ॥५६॥

तानेव गतिमायोग्यान् वन्यानाह—

अद्वयीसनरयजोगा अद्वयीसाह सुराण चत्तारि । तिगणछवीसेगिदियाण तिरिम्णुयवधत्तिं ॥ ५७ ॥
 व्याख्या—अष्टाविंशतिवन्यो नरकजयनयोग्यप्राणिनां भवति । अष्टाविंशत्याद्याः चत्वारो देवगतिगमनयोग्यानां प्राणिनां भवन्ति । त्रिरुपचपट्विंशतिवन्याः एकेन्द्रियविगमतियोग्यानां भवन्ति । पञ्चविंशत्ये होनविंशत्रिंशद्वन्धश्चिह्नं द्वेन्द्रियदितियङ्-मनुष्यगतिगमनयोग्याः प्राणिनो यद्यन्ति, यत् एवं अतस्ते प्राणुकन्धास्तासां गतीनां योग्या भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ५७ ॥

गुणस्थानेषु वन्यानाह—

भिच्छम्मि सासणाहसु तिअद्वयीसाहनामचंधाओ । छत्तिणिण दोतिदोवो चउ पण सेसेसु जसबंधो ॥ ५८ ॥

व्याख्या—मियाहट्टो सास्त्रादनादिषु त्रयोविंशत्या नाम्नो कन्या भवन्ति, यथासंख्येन मिथ्याहट्टे षट् त्रयोविंशत्या भ्रातृना तिर्यग्मताविव । अष्टाविंशत्यासहस्रः सास्त्रादने, यतो देवमरुगतिस्तु एकैकोनविंशद्दन्वं तिर्यग्मनुष्यमायोग्यम्, तिर्यग्म-
मायोग्यं त्रिंशद्दन्वं वा वज्राति, तिर्यग्मनुष्यगतिस्तस्य देवगतिमायोग्यमग्राविंशतिर्यक् वज्राति, एवं त्रयो कन्या भवन्ति ।
सम्यग्मियाहट्टौ द्वौ, देवमायोग्यग्राविंशतिर्यक् तिर्यग्मनुष्यगतिस्तस्यो वज्राति, देवमरुगतिस्तस्यः मनुष्यगतिमायोग्यमेकोनविंश-
दन्वं वज्राति । अविरते त्रयो कन्या भवन्ति, तिर्यग्मनुष्यगतिस्तस्यो देवमायोग्यग्राविंशतिर्यक् वज्राति, मनुष्यगतिस्तस्यो देवमायोग्यं
एकोनविंशद्दन्वं वज्राति, देवमरुगतिस्तस्यो मनुष्यगतिमायोग्यमेकोनविंशद्दन्वं त्रिंशद्दन्वं वा वज्राति देशविरतममत्तयोद्वैविन्या,
नौ मनुजो देवमायोग्यमग्राविंशतिर्यक्मेकोनविंशद्दन्वं वा वज्राति (देशविरततिर्यक्नु अग्राविंशतिर्यक् वज्राति) तुशब्दात्
यद्यपि आहाररुस्य संयमो हेतुः, तथापि प्रपत्तस्य वादरादीनां च यतः शोः तिपन्दत्वात् तीस्ताच न भवति तेन प्रपत्तस्य द्वा कन्यो
। भ्रमन्तस्य चत्वारोऽष्टविंशत्याया देवमायोग्याः, अपूर्वरुणस्य यज्ञोक्तस्य वज्राति । वादरसूत्रयोः स एवेति गाथायः ॥५८॥

तत्तमगणुन्विजाई धावरमाईय दूसर विह्वणा । धुववंधिहुंडविगह तेवीसा एज्जथावरण ॥ ५९ ॥

व्याख्या—‘तद्गती’ तत्र विवक्षिता तिर्यग्मतानुपूर्वी च एकेन्द्रिजगतिः स्वावरसूत्र्यापार्थक्यसाधारणास्थिराशुभ-
दुर्भागानादेयापशोनामधुवाः, हुण्डसंस्थानं ‘विह्व’ इति अपार्थक्यविशेषगादीदरिरुं शरोरं एतस्त्वरोचिंशतिमकृतयोऽपार्थक्य-
एकेन्द्रियस्य भवन्ति । अत्र चत्वारो भद्रकाः, कथं ? स्वावर्केन्द्रियापार्थक्यमल्लायां पञ्चार्चविंशतिमकृतः, तस्यां द्वे अधिके
ते च सप्तने वादरसूत्राभ्यां द्वौ भद्रौ तौ तु साधारणे प्रत्येके चैव चत्वारो भान्या इति गाथायः ॥ ५९ ॥

यस्तु स्यात्तैकेन्द्रियपर्याप्तकयोग्यं पञ्चान्नशतिवन्धं वध्नाति तद्विवक्षयाह-

पराईणं वच्चासो होइ गई इंदियाह आसज्ज । सपराधाज्जसासा पणुवीस छवीस साया वा ॥ ६० ॥

व्याख्या—प्रकृतानां पूर्वोक्तानां गतीन्द्रियात्राश्रित्य व्यत्यासः कर्त्तव्यः, यथा देवतत्कगतिप्रकृतीराश्रित्य स्यावरादि-
चतुष्कस्य व्यत्ययः, यथा द्वीन्द्रियादिजातिमाश्रित्य स्यावस्तत्समाधारणानां व्यत्यासः, एवं वैक्रियाहारकग्रहणे औदारिक-
व्यत्यासः, एवं स्वबुद्ध्या योज्यम् । अत्र तत्पर्याप्तकं परित्यज्य पर्याप्तकं स्याप्यते, शेषं तदेव । सैव प्रागुक्ता त्रयोविंशतिः
सपराधातोर्द्वैसा पञ्चविंशतिर्वाच्य, अत्र भद्राः—कथं ? पर्याप्तकैकेन्द्रियवामलताद्वात्रिलक्ष्म्यात्मिका, तस्याः पञ्चविंशति-
बन्धे उद्योतातपोरसम्भवाद् शेषाः पञ्चाधिकाः सप्तलप्रकृतयः स्थिरास्थिरशुभाशुभावदस्तत्सम्भवेकसाधारणाभिः पोटद्वा,
चतुष्प्रकृतिसापन्त्ये भूयोऽयद्वाः परित्यज्य पञ्चमा यज्ञप्रकृतिः स्याप्यते, तेन च सह सूक्ष्मसाधारणाभ्यां न बन्धो नो
'सुहृन्मतिगण जसमि' ति वचनाद् स्थिराभ्यां द्वौ तौ शुभेऽशुभे चैवं चत्वारो यशसि एवं विंशतिरिति । तस्यैव पर्याप्तकैकेन्द्रि-
यस्य सैव पञ्चविंशतिरातपेन सह वध्यमाना पद्विंशतिर्भवति, अस्मिन् बन्धे पद सप्तलप्रकृतयो लतायामभ्यधिकास्ताभ्य उद्यो-
तावपाभ्यां सह सूक्ष्मसाधारणयोर्न बन्धः, शेषाश्चत्वारः, स्थिरास्थिराभ्यां द्वौ तावदशुभे शुभे चैवं चत्वारो ते अयशसि यशसि
चैत्रमष्टौ ते चातपे उद्योते च पोटद्वा, एवं अत्र "उज्जोए शाकवं" इत्यादिवचनाचतुर्गण्डिभ्यो भङ्गेभ्यः पोटद्वा भवन्ति, एवं
बन्धनयेऽप्येकेन्द्रियाणां चत्वारिणद् भद्रा भवन्ति, व्याख्याता चक्रमागच्छेति मांथार्थः ॥ ६० ॥

तगगइयाइदुवीसा संघयणत संगतिरियणुवीसा । दूसरपरधाउस्सासखगइ गुणतीसतीसमुज्जो वा ॥ ६१ ॥

न्यात्वा—तद्गत्यादयो द्वाविंशतिः पूर्वोक्तास्त्वयोविंशतिः या सा स्वात्मनापवर्तिता द्वाविंशतिरिति । तदभावे मूलसाधारण्योव्यत्यासाः, चक्रे तयोर्मूलस्तम्भे ह्यग्रहणात्, सा द्वाविंशतिः संहननत्रसादारिकाद्वापोपाप्तयुक्ता पञ्चविंशतिर्भवति अस्याः नास्त्यन्यो विकल्पः । कथं ? यतो द्वीन्द्रियपर्याप्तकदसिणलतायां पञ्चविंशतिरेव भवति, नास्त्यधिका, नापि सप्तला प्रकृतिरिति । तेन पञ्चविंशतिः दुःस्वरापराधातोर्द्वीत्साशुभविहायोगतिषुक्ता पर्याप्तकद्वीन्द्रियस्यैकोनविंशद् भवति । तस्यां अष्टौ भङ्गाः, कथं ? यत्सत्त्वसिणलतायां त्रयविंशद्व्यसरोऽधिकास्तपः सप्तला उद्योतस्यात्रासम्भवात् स्थिरास्थिराभ्यां द्वौ, तौ शुभे अशुभे चैव चत्वारः, ते च यगस्यपञ्चसि चैवमष्टौ, सैकोनविंशदुद्योतेन युक्ता विंशत् द्वीन्द्रियपर्याप्तकस्य भवति, अत्राप्यष्टौ भङ्गा, अत्रापि त्रयविंशत्कृत्यात्मिकैव दसिणलता त्रयोऽपिकाः सप्तलाश्च स्थिरास्थिराभ्यां द्वौ भङ्गौ, तौ शुभेऽशुभे चैव चत्वारः ते यगस्यपञ्चसि चैवमष्टौ । एवं त्रिपि यन्त्रेषु सप्तदश । एवं त्रिविपि विकलेन्द्रियेषु । इन्द्रियभेदेनैकपञ्चाशद् भवति इति गाथार्थः ॥६१॥ तामेव गार्थां पञ्चेन्द्रियतिर्विंशं प्रत्याह—या द्वीन्द्रियस्यपर्याप्तकस्य पञ्चविंशतिः पञ्चेन्द्रियस्त्वक्तो विशेषः, अत्राऽप्येको भङ्गः, यतोऽर्पातकत्रसस्य दसिणलता पञ्चविंशतिर्मिष्टकृत्यात्मकैव, अधिकसापत्याहिततादेको भङ्ग इति । दुःस्वरापराधातोर्द्वीत्साविहायोगतिभिः सैकोनविंशद् भवति, अस्यां च पटुत्वारिश्चच्छतान्यष्टाभ्यधिकानि भङ्गानाम् । कथं ? अत्र पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकत्रसस्य दसिणलता सप्तचत्वारिंशत्प्रकृत्यात्मिका यन्त्रैकोनविंशत् उद्योतय विंशदुक्त्वे सम्भवति, शेषा त्रयययोरपि यन्त्रयोः सप्तदशाभ्यधिकाः सप्तलाश्च ताभ्यः सप्तयगसप्तम्यन्त्राः पञ्चसंहननसप्तलाः (पञ्चसंहननसप्तलाः) भङ्गाश्चैवशुभयन्त्रययोरपि स्थिरास्थि-

ते च दुस्सरे सुसरे चैवं चतुष्पष्टिः, ते च प्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतौ चैवं शतमष्टाविंशत्यधिकम्, तत्रैकैकसंहने भवति एवं पद्भिः
संहननैः सप्तशतान्यष्टपष्ट्यधिकानि भवन्ति, तानि चैकैकसंस्थाने भवन्त्येवं हि पद्भिः संस्थानः पट्चत्वारिंशच्चतान्यष्टाभ्यधि-
कानि भवन्त्येवमेकोनविंशत्यन्ये त्रिंशद्वन्ये च ॥ ४६०८ ॥ एवं त्रिष्वपि वन्येषु द्वाभवति सप्तशतान्यष्टाधिकानि ॥ ९२१७ ॥
सर्वस्यां त्रिर्पणतौ निनवतिशतानि अष्टाधिकानि । एके ४० विरुले ५१ पञ्च ९२१७ त्रिर्पणतौ ९३०८ व्याख्यतास्त्रिर्पण-
तिवन्या इति गार्थः ॥ ६१ ॥

मनुष्यप्रायोगान् यन्थानाह—

तिरियन्था मणुयाणं, तित्थगरं तीसमंति इह भेओ । संघयण्णिगुतीसा अडवीसा नारए एक्का ॥ ६२ ॥

व्याख्या—तिरिथो यन्था ये मणुक्कास्ते मनुजानां भवन्ति, यग्येकेन्द्रियादयस्तिर्यञ्चोऽभिधान्ते, मनुजानां तसत्वात् तेऽपि
प्रसमायोगेण दृश्यन्ते, अतो ये द्वीन्द्रियादीनां तेऽप्यश्चविशत्येकोनत्रित्वत्रिंशद्वन्या भवन्ति, मनुजगतिस्तदाऽनुपूर्वी पञ्चेन्द्रि-
यगतिः, यस्मादप्रत्येकास्तिपासुभद्रुर्भागनादेयायशांसि नव नामध्रुवचिन्त्यो हुण्डसंस्थानं औदारिकं तदङ्गोपाङ्गं अ-
न्यसंहननं पञ्चविंशतितमपार्श्वकमिति । आरुपार्श्वरुसहस्रस्वेको विरुलो यतस्तपार्श्वककृतायामेतावत्य एव प्रकृतयः,
तीर पश्चाद्वतिः सप्तसप्तानोच्छासविहायोगतिभिः सैकोनविंशत्यष्टावत्तसहस्ररा भवन्ति, पर्याप्तमनुष्यमायोग्या इत्यर्थः ।
गम्यो भग्नानां पट्चत्वारिंशच्चतान्यष्टपष्ट्यधिकानि । कयं ? यतः पर्याप्तमनुष्यपञ्चेन्द्रियस्य सप्तचत्वारिंशत्प्रकृत्यात्मिका दक्षिण-
पक्षा, गम्यो उग्रोत्तं तद्वत्त सम्भवति, रन्ये स्वविपक्षाभावात्, शेषाः सप्तदश सप्तानाः प्रकृतयः सप्त सेतवाः पञ्च संहननस्य पञ्च

संस्थानस्य सपत्न्याः एवं स्थिरास्थिराभ्यां द्वौ भद्रौ, तौ शुभेऽशुभे चैवं चत्वारस्ते सुखे दुःखे चैवमष्टौ, ते च सुभगे दुर्भगे च एवं
पोढाः, ते चाऽऽदेयेऽनादेये चैवं द्वात्रिंशच्चैव अथशसि चैव चतुःषष्टिः, ते शुभविहायोमतौ अशुभायां चैवं अष्टाविंश-
त्यधिरुद्राश्च, तथैकास्मिन् संदनेन, तैः पद्भिः सप्तशतानि अष्टषष्ठ्यधिकानि भवन्ति, तानि चैकैकसंस्थाने, तैः पद्भिः षट्च-
त्वारिंशच्छतानि अष्टाभ्यधिकानि भवन्ति, एष कथ्यतुर्गतिसंस्थापि मनुष्यप्रायेणो भवति । पञ्चविंशतिवन्धस्तु नर-
तिपुंगवतिसंस्थैव नेतरयोरिति । 'तित्यरं तीसमिति' तिर्यक्प्रायेणो त्रिंशच्चैव उच्यते अत्र तीर्थकरमिति विशेषः । अत्राष्टौ
भद्राः, कथं ? यदा तदेतद्वनरकगतिस्यो वदन्ति, तदा मनुष्यप्रायेणा त्रिंशच्चद्विपये तीर्थकरसहस्रान्नयस्त्रिंशत्कृतयोऽभिहि-
तास्ताथेमाः--अस्थिराशुभचतुरस्रं परायतोच्छ्वासं त्रसादयो दश नामध्ववन्धिन्यो नव अयसः पञ्चेन्द्रियजातिशुभविहायो-
गतिमनुजद्विक्रिदादिरियशरीरमोहाद् वज्रकृपभगाराचसंहननं तीर्थकरमित्याभ्यस्तितः सपत्न्या अभ्यधिकाश्च । तत्र स्थिरा-
स्थिरयोर्लोकैर्न भाग्यमेवं, द्वौ भद्रौ, तौ शुभेऽशुभे चैवं चत्वारस्ते यथास्ययशसि चैवमष्टौ । एवं मनुजगतौ षट्चत्वारिंशच्छतानि
सप्तदशाधिकानि भवन्ति ॥ ४६१७ ॥ द्विन्द्रियाणां एकोनत्रिंशत् तैव संहननवर्जिता नारकप्रायोभ्या अष्टाविंशतिभवति,
ताथेमाः--हुण्डसंस्थानं नव नामध्ववन्धिन्यः अस्थिराशुभचतुरस्रं पञ्चेन्द्रियजातिविहादरप्रत्येकदुःखपरप्राधानोच्छ्वास-
पर्याप्तत्रसाप्रशस्त्रविहायोगतिवैकिण्मरकद्विक्रमितेतासु यतो धिका नास्ति, अत एव विषल्य इति माथार्थः ॥ ६२ ॥

देवप्रायोग्यान् वन्द्यानाह-

तित्यपराहारागदोतिसंजुओ वन्धुनारागंसुराणं । अनियदोसुदुमाणं जसकिस्तीए स इगिबन्धो ॥ ६३ ॥

न्यायः—य एवं नारकणर्मणां विशतिमकृत्यालंको कन्या, स एव शुभमर्तुविविशेषिता देवता भवति । सेवाप्राविशतिः तीर्थकथुक्ता एकैर्नविशद्व भवति । अहिरकद्विकेन पुन्युक्ता विशद्व भवति । आहारकद्विकतीर्थकराभ्यां धुक्कविशद्व भवति । यदा नियमोन्मुखा न सांभान्यदेवगतिनायोगं बन्धं वध्नाति; तदाऽप्राविशतिमकृत्यालकमिति । ताक्षेमाहसादयो वरा नव नामधुवंबन्ययो देवगतिस्तदाऽनुपूर्वी पञ्चोन्मिज्जगतिः परायतोच्छ्रुतसमश्लविहायोगतिचतुरस्रसंस्थान वैक्रियशीरं तद्विज्ञेयान् क्रमिन्नेता अष्टाविशतिः । अत्राष्टौ भद्राः कथं यतो देवगतिमहचराः त्रयस्त्रिंशत्सागमिहितस्ताभ्यं आहारकद्विकं नात्र सम्भवति, येषां स्तिसोऽधिकं विपक्षभूतास्तस्वष्टौ भद्राः, स्थिरस्त्रिंशत्सागमिहितस्ताभ्यं आहारकद्विकं नात्र सम्भवति । तांमयाप्राविशतिं संतीर्थन्तं यदा वध्नाति; तदैकोनविशद्व भवति; अत्राणष्टौ भद्रास्त एव क्तिन्वेते मनुजानांमविरतायानी ना-
न्येगमिति विशेषः । यदा सेवाप्राविशतिराहारकद्विकेन सह ययाति, तदा विशद्व भवति, अस्यामेको भद्रः, यत उक्तम्—“ भोऽ ज्ञातंअधिरागुमाहारे ” नारारकेण सहायरीऽस्त्रियराधुमानां वन्यो भवति; एव तीर्थन्तराहारकद्विकेन सहितां सेवाप्राविशतिरेक प्रिष्टद्व भवति, अत्राप्येक एव भद्रः प्राम्ब । एवौ न कन्यायमत्तपूर्णकरणगोरेण भवतो नान्यस्येति । एवं देवगतावप्रादश भद्रा अत्रिश्चिपादरासूक्तकापाणां पेशःकीर्तरेव एकवन्त्य इति गायार्थः ॥ ६३ ॥

नरणीगणैः । त्रीणि त्रिवर्तिशतान्यष्टौचराणि । मनुर्गन्तौ पद्वर्तौ रित्स्वतानि संपदसाधिकानि । देवगतावष्टादश
पद्मोपमं धाम प्रजोरे । क्यनिन्ममां प्रयोवर्षहस्तौणि नवंगतानि पञ्चगत्यास्त्रिवर्धिकानि भवन्ति, १३०४५ नाम्नः ।
इति पद्मोपमं धाम प्रजोरे ।

[illegible]

मरुतीनां गुणेषु बन्धसम्भवमाह—

साहारणाह भिञ्जो सुहमायवथावरं सनयदुगं । इगिविगलिदियजाईं दुंढमपञ्जत्तेवट्टं ॥ ६४ ॥

व्याख्या—साधारणोपन्यासात् साधारणादिकपञ्चेन्द्रियपर्यन्तानां चतुःषष्टिमरुतीनां मिथ्यादृष्टिः बन्धक इति, काश्चताः? साधारणमूल्यात्पै र्गन्धवं नरकादिकं एकेन्द्रियविकलेन्द्रियजातयः दुःखसंस्थानं अपर्याप्तं चरमसंहननं एतादृशयोदश सास्वावनादयो मरुता श्रेया यन्तीति गायार्थः ॥ ६४ ॥

सासायणोपसत्था चिह्नगर्हं दुसरदु मयुज्जोवं । अणएज्जं तिरियदुगं मज्झिमसंघयणसंहाणा ॥ ६५ ॥

व्याख्या—सास्वावनोऽप्यदास्ननिहायोगविपूर्वाणां पञ्चेन्द्रियान्तानामेकपञ्चाशत्स्य मरुतीनां बन्धकः । कास्ता अममृस्तविहायो-
गतिदुस्तरं दुर्भगोद्योतं अनावेयं निर्येष्टिकं ऋषभ नाराचं नाराचमर्षनाराचं फीलिकान्यप्रोयणदलं सादि वामनं कुब्जं एताः पञ्चदश पूर्वोक्ताभिः सराष्टाविंशतिमरुतीः सम्यग्मिथ्यादृष्ट्याद्या न यन्तीति गायार्थः ॥ ६५ ॥

मीसो सम्मो ओराल-मणुयदुग्गयाह आइसंघयण । वंघह देसो विरसो अथिरासुभभजसपुववाणि ॥ ६६ ॥

व्याख्या—सम्यग्मिथ्यादृष्टिरविरतश्च ओदारिकदिकाद्यानां पञ्चेन्द्रियान्तानां पदार्थस्य मरुतीनां बन्धकः । कास्ताः? औदा-
रिकदिकं मणुयदिकं वक्त्ररूपमनाराचसंहननं, एताः पञ्च पूर्वोक्ताभिः सह त्र्यक्षिणतो देशविरतायाः न यन्ति, श्रेया एक-
त्रिद्वयं यन्ति, देशविरताः प्रमत्ताश्चास्मिन्प्राशानां पञ्चेन्द्रियान्तानामेकपञ्चाशत्स्य मरुतीनां बन्धकाः । कास्ताः? अस्मिन्पञ्चमपयशः-
श्रेयाः स्वरसाने भविष्यति, सर्वत्रैव एताः पूर्वोक्ताभिः सह पदार्थशब्देना अमपत्ताया न यन्तीति गायार्थः ॥ ६६ ॥

अपमत्तो स नियदो सुरदुर्गेवज्जुगलधुवर्षी । परघावसासखर्गई तसाइचरंसर्षवेदी ॥ ६७ ॥

व्याख्या—अपमत्तोऽपूर्वकरणश्च सुरद्विकषयानां पञ्चेन्द्रियान्तानामष्टाविंशतिमकृतीनां वन्यकः । कास्ताः ? सुरद्विकं वैक्रियशीरं तद्वेदोपाङ्गं नामध्रुवबन्धन्यो नव प्रतीता एव, पराघातसुदृशं प्रशस्ताविहायोगविः क्रसादयो दश चतुरस्रसंस्थानं पञ्चेन्द्रियजातिरेता अष्टाविंशतिः प्रागुक्ताभिः सह चतुःषष्टिरेवा (यशःकीर्चिविहीना) चादरसंस्था न वध्नन्ति, मिथ्यादृष्टिरपि अखिला वध्नन्ति, सास्त्रादनादयः प्रागुक्ताभिः २ हीनां २ वध्नन्तीति गार्थार्थः ॥ ६७ ॥

विरए आहावदओ वंधो पुण जा नियट्ठि अपमत्ता । तित्थस्स अविरयाओ जा सुहुमो ताव कित्तीए ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘विरते’ प्रमत्ताममत्तरूपे, आहारकद्विक्रस्योदयो भवति, वन्यः पुनराहारकद्विक्रस्य यावन्निवृत्तिः—यावदपूर्वकरणोऽपमत्तादित्यममतेऽपूर्वकरणे कैरण्यः । तीर्थङ्कनान्नोऽविरतसम्यग्दृष्टयोवदपूर्वरूपमध्यभागं तावदून्ध उदयस्तु तत्रैव भणियति, यावत्सत्सम्परायस्तावत् यशःकीर्चिक्रयोऽपूर्वकरणं यावत्प्रागभिहित एव वादस्त्वत्संप्रपायार्थोऽयमारम्भः । वन्यं प्रत्येकनान्नः सत्त्वपट्टिमकृतयोऽभिहित इति गार्थार्थः ॥ ६८ ॥ ॥ समाप्तो नामकश्च इति ॥ उदयापवादमाह—

उज्जोयमाययाणं उदओ पुर्विपि होइ पच्छावि । ऊसाससरेहिंतो सुहुमतिगुज्जोयनायावं ॥ ६९ ॥

व्याख्या—उद्योतात्पयोत्थयः ‘पूर्व’ प्रथमं भवति, पश्चादपि योज्यम्, केभ्यः ? एकेन्द्रियानधिकृतयोऽसात् द्वीन्द्रियादीनधिकृत्योच्छ्वासस्वराभ्यामिति । द्वितीयापिशब्दात् न प्राग् न पश्चादिति । ऊयमेतद्वसापने श्रौतव्यं ? च के चापकृताया-

मुञ्चामोपरिर्भनन्तं उद्योततपयोरुपबुद्धयो भवति, दक्षिणलतायां स्वराधो यगनादुद्योतस्य प्रथमं भवति, पराधातस्योच्छ्रि-
 सादधःस्थाने तत्परित्यजता तदुद्योऽपि त्व्यापितं एव । भावार्थस्य दुरवसेयत्वात् सूत्रमिदंकारि । उद्योतमुपयत्नयित्वा उद्योतस्य
 सर्वविरथां संभवां त्व्यापितः । अतस्तस्य त्वेकेन्द्रियाणामेव । हृण्दौरालयोः स्वाम्योपरि स्वस्थानम्, यतस्ते प्रथमपर्याप्त्या सह
 प्रारभ्येते; न त्वन्तरमेव । तत्परित्यज्यदा निवसयता एतदू द्वापितम्, यदुद्योतयमाश्रित्य स्थिरधुमं कृत्वा अपयोरन्तरसमाश्रये
 भवतोऽत्र उपयुक्तयोस्तिस्मिं सप्तविधवृत्तिः । शेषं तथैव सूत्रमिदमेव उद्योतस्य चोदये सति नातप उदयं गच्छति, एवं हि वादरे
 योस्ते प्रत्येके एकैन्द्रिये तदुद्योतं भवतीति गौरवार्थः ॥ ६९ ॥

उज्जीवनायांचि सुदुर्भसिर्गोणे न यत्क्षणे उभयं । उज्जीवजसाणुदरे जौयइ सांहरणस्तुदओ ॥ ७० ॥
 व्याख्या—उद्योतेन सहातेन; सूत्रमत्रिकेण सहोभयं—आतपुद्योतं वा न वर्धत इति । उद्योतिधकारे वन्वप्रतिपेधादेतदू
 शापयति, सूत्रमत्रिकेण सहातेनोद्योतयोर्द्वयो न भवति, यतोऽप्ययोऽप्यवदति, उद्योतयथासौख्ये जायते साधारणस्योदयोः
 साधारणं चापवदता एतदू द्वापितम्; यथा—शृङ्गलाभ्यां किनां चादरवनसत्तेरभावः, अत एवातपोद्योतयोर्द्वयो न चातान्यो
 रिति गौरवार्थः ॥ ७० ॥ अमेवार्थं भूयोऽपि पुण्याति—

दुर्भगाईणं उदरे चांयरपज्जो विठवए पवणी । देवगाईए उदओ दुभगाअणाएज्ज उदएवि ॥ ७१ ॥
 व्याख्या—दुर्भगादीनां विष्टणामशुभावां मंजूतीनामुदये वादरः पर्याप्तकः वैक्रियवन्तीरं कुस्ते पवणो चायुक्तायिकं, न तु
 भुपगादीनामुदयेऽतोऽवसायते, वैक्रियवन्तीरं देवणकाळेऽपि तस्योद्योतयो न भवति, श्रुपमं कृत्वा त्व्यापितं, तस्य चापयजाति-

त्वादेवमिनापि कानामपि । देवगतिसहचराणामुदयं प्रति विशेषमाह—देवगतेरुदयो भवति दुर्भगानां देयोदयेऽपि, अपिशब्दा-
दाहारकद्रुस्य यथा दुर्भगादिभिः सह वन्द्यो न भवति, तथादयोऽपि, अस्थिराशुभाभ्यां सह भवति तयोर्धुवोदयित्वात् ।
द्विकोपचपापचपात् प्राक्कायितैव त्रयस्त्रिंशत्सहचरा आहारकादयो मनुजेषु प्रमत्ताप्रमत्तगुणस्येषु भवन्ति । देवगत्या सह नाहार-
कोदय इत्ये तद् भावितमिति मायार्थः ॥ ७१ ॥

सूक्ष्मरउदओ विगलण होइ विरयाण देसविरयाणं । उज्जोबुदओ जायइ वेउवाहारगखाए ॥ ७२ ॥

व्याख्या—चक्रे विकल्पार्थं तत्सहचरासु र्वासिदुक्तास्ताथोदयं प्रति विशेषयति—सुखरादयो विकलेन्द्रियाणां भवति,
चतुस्त्रिंशत्प्रकृतिभिस्तेषां दक्षिणलता भवतीत्यर्थः । ‘विरतानां’ प्रमत्ताप्रमत्तानाम्, देशविरतानां विरतसाहचर्यान्मनुष्याणां उदयो
तस्योदयो भवति वैक्रियाहारकशरीरकरणकाले सूत्रकरणत्वात् ज्ञापयति, यथा पूर्वसूत्रे देशविरतं यावदुदयोतोदयः स च तिरथि
न मनुष्य इति मायार्थः ॥ ७२ ॥ नाम्न उदकस्थानान्माह—

अहनववीसिगवीसो चउवीसेगहियजाव इगितीसा । चउगइएसुं थारस उदघट्टाणाइ नामस्स ॥ ७३ ॥

व्याख्या—अष्ट नव विंशतिरेकव्यतिथिस्तु विंशतिस्ततो भूयो भूय एकधिका यावदेकत्रिंशच्चतुर्गतिकेन्द्रेण प्राणिषु द्वाद-
शोदपस्थानानि भवन्ति, यादौशोदयप्रकारा इति मायार्थः ॥ ७३ ॥ तानेन गतिग्याह—

मणुएसु अचउवीसा वीसइ नव चज्जिया उ तिरिएसु । इग पण सगइ नव वीस नारए सुरं सतीसा ते ॥ ७४ ॥

व्याख्या—मनुजेष्वेकादशोदया भवन्ति, यत्स्तेष्वेकेन्द्रियमायोग्या न चतुर्विंशतिः स्यात्, नवाष्टविंशतिर्भिर्विजिता

नोदयास्तिष्ठ भवन्ति, यतो नवाष्टकाबुदयायोगिनो विश्वसुदयः केवलिसमुदयाते नान्यत्रेति । एकपञ्चसप्तष्टाष्टनवविंशतयो नारके पञ्चयोदया एत भवन्ति, सुरेन्द्रे वे विश्वदुदण्डाः ते एव पञ्च नारकोदया भवन्ति, जात्याख्यापामेकचचनमिति गायार्थः ॥ ७४ ॥ गुणेष्टदयानाह-

इगवीसाई मिच्छे सगहवीसा य सासणे होणा । चउवीसूणा सम्मे स पंचवासाए जोगमि ॥ ७५ ॥

व्याख्या—एकविंशत्यादयो नवोदया मिथ्यादृष्टो भवन्ति, यतः—स सर्ववीजनातिषु भवति, सप्ताष्टविंशतिभ्यां हीनास्त एव सप्त सास्वादने भवन्ति, कथम् ? एकविंशतिभ्यन्तरे, चतुर्विंशतिः प्रत्येकवादपर्याप्तैकेन्द्रियस्य जन्मादिसमये, एवं पङ्क्तिविद्विन्ध्यादिभूतपमानस्य, पञ्चविंशतिरुत्तरचैक्रियकरणादिकाळे, एकोनविंशत्यर्पान्नारकाणाम् । विंशत्यर्पान्ननुष्येद्वानामेकविंशदुद्योतयवृणां पञ्चेन्द्रियतिरथा भवति । सप्तविंशतिरष्टाविंशतिश्च न सम्भवति, यतो मध्यपर्याप्तिकाळे सास्यादनत्वं न भवति, तौ चोदयावृत्तिकालान्तरभाविनावतो न भवति । ते एवैकविंशत्याद्याः नव चतुर्विंशत्युदयरहिता अष्टावाविरते भवन्ति । कथं ? चतस्रब्जपि गतिषु संनिपूतपमानस्यैकविंशत्याद्याः स्रोदया भवन्ति, नैकेन्द्रियेषु तस्योत्पत्तिरतश्चतुर्विंशत्युदयो न भवति, चतुर्विंशतिपञ्चविंशत्युदयरहितास्त एवैकविंशत्याद्या नव सयोगिनः सप्त भवन्ति, विंशतिः समुदयाते भगिष्यति, एकपट्सप्ताष्टनवविंशतयोऽपि समुदयाते योगिनोत्रे वा, विंशत्सान्पकेवलिनः एकविंशतीर्यकरस्येति गायार्थः ॥ ७६ ॥

पणवीसाई देसे, छःवीसूणा पमत्ति गुण पंच । गुणवीसाई भीसे तीसिगुतीसा य अपमत्ते ॥ ७६ ॥

व्याख्या—पञ्चविंशत्याद्याः सप्तोदया देशविरते पङ्क्तिविंशत्या हीनाः पट् भवन्ति, पञ्चसप्तष्टाष्टनवविंशतप उत्तरचैक्रिय

कुर्वतो भवन्ति, त्रिशक्तिर्यमनुष्ययोः पर्याप्तिक्रयोरेकमिश्रदुष्टोत्पन्नमुभवस्त्रिस्तयो भवति । प्रपत्ते पञ्चमिश्रत्यागाः पञ्चमिश्रत्या
 रीनाः पञ्च भवन्ति, न षष्ठः एकमिश्रदुदयः, यतस्त्रिर्गुणभरस्यस्य सर्वाविराजं भवति । पुनः श्रद्धाधिगतात् तस्योत्तरेवैक्रिष्ण
 शरङं वा दुर्यतः पञ्चसप्ताष्टनमिश्रतयो भवन्ति, त्रिश्रदुदयो मनुष्ययोग्य एवेति । एकोनत्रिश्रदायाद्वयः सम्प्रमित्यष्टाष्टौ
 उदया भवन्ति, एकोनत्रिश्रत् नारदस्य, त्रिश्रदुदयो देवमनुष्यतिर्गुणभरस्यस्य, एकमिश्रदुदयस्त्रिर्गुणभरस्यस्यैव । एकोनत्रिश्रत्रि
 दश्याप्रमत्तस्य उत्तरेऽक्रिये आहारके वा प्रपत्तेन निव्यादिते यद्वाऽप्रमत्तां भवति, तदैकोनात्रिश्रत् त्रिसन्मनुष्यस्य भरत्येव । तु-
 श्रद्धादूर्णकरणरादुरादूत्सोपशान्तसीणरूपायेष्वपि त्रिद्वान्मनुष्यत्वात् तेषामिति गार्थः ॥ ७६ ॥

अद्वो नयो अजोगिस्स चीसओ केचलोसमुग्धाए । इगिवीस्रो पुण उदओ भवंतरे सव्वजीयाणं ॥ ७७ ॥
 व्याख्या—अष्टकोदयः सामान्यायोगिनो, नोदयः तीर्थरुरायोगिनो भवति । त्रिश्रदुदयः सामान्यपुरुषलिनः समुदयाते
 एकमिश्रदुदयः पुनस्तीर्थरुरस्य समुदयाते, अथवा एकमिश्रदुदयः पुनः भगवन्तरे जन्मसङ्गमे सर्वजीवानां भवति इति गार्थः ॥ ७७ ॥
 षड्वीसाई चडरो उदया एगिदिएस्तु त्रिरिमणुण । अउधीसाह छयोसा एरुकेरूणा विउव्वंति ॥ ७८ ॥

व्याख्या—चतुर्गुणः सामान्यपुरुषलिनः एकमिश्रदुदयः पुनः भगवन्तरे जन्मसङ्गमे सर्वजीवानां भवति इति गार्थः ॥ ७८ ॥
 अष्टमिश्रत्यागाभ्यन्तारः षड्वीसदुदयैव पञ्चोदयास्त्रिर्गुण मनुष्येण च भवन्ति । तयोर्लुचरैरक्रियमाहारकं नो दुर्यतोरेकै-
 र्गुणस्य गदनसत्तया धीनास्तेष्वेव पञ्चसप्ताष्टनमिश्रतयो भवन्ति । त्रिश्रदुदया भवति, यतस्योत्तरोत्तरोदयोऽपि भवति, चत-
 दादेकेन्द्रियेण नो रीक्रियतालेऽपि तदस्या एव सारूप्येणैव सहननागारोदिति गार्थः ॥ ७८ ॥

गदआणुपुविजार्द्धिभावदुभगादितिणि ध्रुव उदया । पर्णिदियद्गिचीसा सेसाणवि प्माइ यच्चासो ॥ ७९ ॥
 व्याख्या—पल्लुदयो भवान्तरेऽपि जीवस्य नापसरति, यतोऽन्यनराग्यभिधानं संसारस्यस्यास्थितम् । अव्यक्तोच्चारणं सर्वासां
 स्तापि काररूपानार्थम्, आनुपूर्व्यदयस्तत्रैव भवति । अत्र चाद्दीकृता तिर्यग्गविस्तस्वदानुपूर्वी, इन्द्रियोदयश्च भवान्तरे भवति, यतोऽ
 नुदये भनीन्द्रियत्वादसंमार्त्तत्वं भवति । अत्रैकेन्द्रियत्वमपि कृतं तत्सहचरं स्यात्वं च अभिधानं भवति । अथार्थाभिधानं यद्यप्यन्त-
 राळे भवति, तथापि सर्वेन्द्रियसहचरम् । दुर्भामादेयायसामुदयो यद्यप्यन्तराळे भवति, तथापि न नियमः, यतस्तद्विपक्षानामपि
 पर्याप्तसहचराणां भवति । ध्रुवोदया नाम्नो-द्वादश कास्ताः ? निर्माणस्थिरास्थिरतैजसकर्मणवर्णनस्यस्यशार्दूलपृथुभारभुभ
 प्रकृतयः, एता भवान्तरेऽपि स्रोदयं न मुञ्चन्त्येवं वैकेन्द्रियाणामेकविंशतिरुदयैव । साधारणभूतैकत्वे शरीराभावे कस्य भवतः
 तयोः शरीरस्य विज्ञेयत्वात् । उपपत्तयामपि शरीराभावे न भवति, यात्ययातकाभावात् । संस्थानमपि तदाकार एवेति । किमुक्तं
 भवति-साधारणप्रत्येक्षोपपत्तयामपि शरीराभावे न भवति, यत्तथातकाभावात् । संस्थानमपि तदाकार एवेति । किमुक्तं
 भवति, पञ्चानामेवामनुयादयप्राप्तकृताविशतेरेकाधिकं सप्तत्वा च द्वौ भङ्गौ सूक्ष्मादरभेदादयप्राप्तैकैकविंशतिरिति ।
 पर्याप्तकृति सप्तत्वा तु त्रयो भङ्गाः, कथम् ? पर्याप्तैकेन्द्रियत्वमलता द्वार्चिश्चक्रत्यात्पिका, पृष्टविंशतेः कारणं मागुक्तम्,
 प्रापयतोऽनृसातपयोवाः शरीरप्रप्नोत्पुनराले प्रादुर्भवन्ति, अतोऽत्र द्वितीयमभ्युपगच्छम् । यादरसूक्ष्माभ्यां द्वौ भङ्गौ, तौ
 च द्वाण्यपरासि, यदासित्वेकः, यतः न मृत्मानिकेण सह यदास उदयो भवति । द्वेऽप्यप्राप्तैकैकविंशती तिस्रः पर्याप्तैकैकविंशतयः,
 एते पञ्चेति मायार्थः ॥ ७९ ॥

सा आणुपुन्विहीणा अपञ्ज्यर्गिदिन्निरियमणुयाणं । पत्ते उवघायसरोरहुडसहिया उ षडवीसा ॥ ८० ॥

व्याख्या—सा भवान्तरे एकविंशतिरानुपूर्विभाषा हीना विंशतिर्भवति, यतस्तस्यास्त्वैवोदयः, नान्यत्र । अपर्याप्तकानामेकेन्द्रियाणां तिरश्चां दीन्द्रियाणां (यादीनां) मनुष्याणां संश्रयसंश्लेषणां प्रत्येकोपघातशरीरदण्डांस्थानैः सहिताश्रवणविशतिर्भवति । अपर्याप्तकविवक्षणा चत्वारो भद्राः, कथं ? अपर्याप्तकैकेन्द्रिकलवायाः सप्तविंशतेश्रवणविशतिरदितेन आनुपूर्विका एष्वेतव शेषे द्वेऽभ्यधिके सप्तने च यादवसूक्ष्माभ्यां द्वौ भद्रौ तौ प्रत्येके साधारणे चैवं चत्वारः । पर्याप्तकविवक्षणा सप्त भद्राः, कथं ? तद्वामलतायां द्वविंशत्यश्रवणः, तस्याः पञ्चविंशतः कारणं प्रायुक्तम्, परोपघातोच्छ्वाससातपोद्योता यद्यपि पर्याप्तकसहचराः, तथापि ते हीन्द्रियपर्याप्तैरुत्तरकाळे प्रादुर्भवन्ति, अतस्तिष्ठोऽधिकाः सप्तत्वाथ प्रत्येकसाधारणाभ्यां द्वौ भद्रौ, तौ यन्नस्ययशसि चैवं चत्वारः, भूयः सूक्ष्माभ्यां द्वौ तावदशसि, यशसा सह न सूक्ष्मस्योदय इति पट्टभद्राः, सप्तमो हि वायुक्राणिकस्योत्तरवैक्रियं कुर्वतः यद्यपि पर्याप्तकलतायां वैक्रियशरीरं नाभिहितम्, तथापि सप्तभद्रो भवत्येव, अनभिधाने कारणम्, यतस्तस्याश्रकाये वायुक्राणिकानामेव प्रसरणाय संज्ञिनामेव तयोऽपि कादानिरुक्तम्, अत उभयलतारसनधियानम्, पृथक् सूत्रेणाभिहितमेव, 'दुमगाङ्ग उदये' इत्यादिना वादस्यपर्याप्तवायुक्राणिकस्य दुर्भगादीनामुदये भवति सूक्ष्मविस्तुमगादिविक्रपरचनरहितत्वादे सौ भद्रः । सप्त पर्याप्ते चत्वारोऽप्यर्पन्ते, एवं चतुर्विंशत्युदये एकादशभद्रा भवन्ति तुगन्दार्तिर्कर्मणुषाणां द्वा द्वावायावुदयो पर्याप्तपर्याप्तकयोः साधारणो शेषाः पर्याप्तकानामेव देवनास्काणां तु सर्वेष्वपि गार्थायः ॥ ८० ॥

परधायासासायवजुत्ता पण छक्कसन्तीसा सा । संघयणअंगजुत्ता चडवीस छवीसमणुतिरिए ॥ ८१ ॥

व्याख्या—सैव चतुर्विंशतिः पराधातयुक्ता पञ्चविंशतिर्भवति, सा च पर्यादास्त्यैव, यतः पराधातं पर्याजसहचरलतापरि
विशेषेणाभिहितं तदुभयसन्धुदयप्राप्त्यपि । सप्त भद्राः, ग्राम्यत्वं पञ्चविंशतिरुदितैव उच्छ्वासतपोद्योतानुपूर्विकाणां कारणं
कथितमेव, नोपास्तिशोऽधिकाः, सप्तलाघ्र प्रत्येकसाधारणाभ्यां वादराभ्यां द्वौ भद्रौ यद्यसि अथशसि च चत्वारोऽयशसो भद्र-
द्वयं तत्संस्थाभ्यां साभ्यामेव पद्मभद्राः, सप्त उचरैविक्रियस्येति । सैव चतुर्विंशतिः पराधातोऽङ्गसमुक्ता पञ्चविंशतिर्भवति, उच्छ्वासं
पञ्चविंशतितममधिकृत्य त एव सप्त भद्राः, उद्योतमधिकृत्य चत्वारो भद्राः, कथं ? प्रत्येकसाधारणाभ्यां वादराभ्यां द्वौ भद्रौ
तौ यदायशसि चैवं चत्वारः, सुस्वस्योद्योतेन सह उदयो नास्ति । यथावत् च पञ्चविंशतितमं ततो द्वौ भद्रौ यशोऽयशोभ्यां
यत उक्तम् : 'उच्छ्वासोपधापवाण' मित्यादि, एवं पञ्चविंशत्युदये त्रयोदश भद्राः । सैव चतुर्विंशतिः पराधातोऽच्छ्वासोद्योतपुक्ता
सप्तविंशतिर्भवति, अत्र भद्ररूपद्वयं, कथं ? सप्तविंशतिरुदितैव सुस्वातपानुपूर्विकाभिः सहोद्योतस्योदयो न भवति, शेषयुग्म-
मधिकं वामलतायाम् । वादरप्रत्येकसाधारणाभ्यां द्वौ, तौ यशस्पशसि चैवं चत्वारः, यदा तु पुनः सप्तविंशतितममातपं भवति,
तदा द्वौ भद्रौ सुस्माधिकोद्योतानुपूर्विकाभिः सहातपस्योदयो न भवति, तथा वामलतायामेका यशोऽयशोभ्यां द्वौ भद्रौ, एवं
पद सर्वेऽप्येकोद्वितीयोदयविकल्पाः द्विक्रवारिरक्षत्, एकाविंशत्याद्येपूदयेषु पञ्चकादश सप्त त्रयोदश पठिति ५। ११। ७। १३। ६।
एकत्र ४२। द्वीन्द्रियस्यैकविंशतिः तिर्यगातिरुदतानुपूर्वी द्वीन्द्रिजनातिस्ववादापर्याजदुर्भगात्तादेयायशांसि नामध्रुवोदया द्वादश

प्रागुक्ता एव, अत्र यो भद्रः, कथं ? अपर्याप्तसप्तविंशतिरेकविंशतिरुदितैव प्रत्येकोपधातसंस्थानसंहननैनादरिकतद्वो-
 पादनि उत्तिस्थानप्राप्तस्य प्रादुर्भवन्ति, नापान्तराले, फार्मणयोगित्वाज्जीवस्य अपर्याप्तकविवक्षयां सपलाभावेदेक एव
 भद्रः । पर्याप्तकस्य द्वौ, कथं ? चतुर्विंशत् एकविंशतिरुदितैव पण्णां कारणमुक्तमेव पराधातविहायोगत्युच्छासमुस्वरदुःस्वरो-
 धाताः स्वगरीरेन्द्रियपर्यान्तेरप्युच्चाराले प्रादुर्भवन्ति, एवं दक्षिणलतायामेकाधिकं सपला च यशोऽयशोभ्यां द्वौ भद्रौ, 'द्वयो-
 रप्येवं नय इति । सैवैकविंशतिरानुपूर्व्यां हीना प्रत्येकोपधातौदारिकशरीरुण्डसंस्थानसहितं चतुर्विंशतिर्भवति, साद्यौदारिका-
 द्रोमाद्संहननयुक्ता । द्वित्रिचतुरिन्द्रियांसंज्ञितिरथां मनुष्याणां पर्याप्तकानां अपर्याप्तकानां च योग्या षड्विंशतिर्भवति । अस्यामपि
 त्रयो भद्राः, अपर्याप्तषड्विंशतिरुदितैवानुपूर्वीं त्यक्तैव दक्षिणलता सप्तविंशतिरशेषत्वादेको भद्रकः, पर्याप्तकविवक्षया द्वौ, कथं ?
 सप्तविंशतेः कारणमुक्तमेव पराधातविहायोगत्युच्छासमुस्वरदुःस्वरोधोताः शरीरमाप्तावपि स्वपर्याप्तेरसम्भवात् नेदयं गच्छन्ति,
 एवं चतुर्विंशत् एका यशोऽयशोभ्यां द्वौ भद्रौ, 'द्वयोरप्येवं नय इति गार्थः ॥ ८१ ॥

परधातयखगङ्गुत्ता अडवीसा गृणतीस सासेणं । तीसा सरेण सुज्जोव तित्यतिरिमणुय इयतीसां ॥ ८२ ॥
 व्याख्या-सैन षड्विंशतिः पराधाताधुमविहायोगतिष्ठता अष्टाविंशतिर्भवति, द्वारस्यां भद्रौ, पर्याप्तकविकेच्छेन्द्रियदक्षिणलतायां
 चतुर्विंशतो मथ्यात् त्रयस्त्रिंशदुक्ताथैव यशोऽयशोभ्यां द्वौ भद्राविति । सैवाष्टाविंशतिरुत्तममाप्तावेकोनत्रिंशत्, उद्योतोदयाद्वा,
 यशोऽयशोभ्यां द्वौ द्वौ भद्रावेवमेकोनत्रिंशदुदये चत्वार इति । सैवाष्टाविंशतिरुच्छासस्वराभ्यां युक्ता त्रिंशत्, उच्छासोद्योताभ्यां वा

युक्ता त्रिशद् भवति । अस्यां पट् पद्माः, कथं ? त्रिशदुदितिवानुप्युद्योतयोरनुदये द्वे अधिके सप्तले च, सुस्तरदुःस्तराभ्यां द्वौ, तौ यशस्यशसि च, एवं चत्वारः, आनुपूर्वीस्वरानुदयादेकाधिका यशोऽयशोभ्यां द्वावेवं पट्पद्मा इति । सैवाष्टाविंशतिरुच्छ्वास-
स्वरोद्योतैः, सहैकत्रिशद् भवति, आनुपूर्व्युद्यो नास्ति, सुस्तरदुःस्तराभ्यां द्वौ, तौ यशस्यशसि च एवं चत्वार इति । एकाविंश-
त्यादिषु पट्सप्युदयेषु द्वाविंशतिर्भिन्नाः त्रिचिद्विचतुः पट् चत्वार इति । एवं विचतुरिन्द्रिययोरिन्द्रियकृतो विशेषः, उदया भद्राश्च त-
एव । एवं च विच्छेद्विषयेषु पट्पट्टिद्वयविकल्पा इति, ॥३॥१॥१॥१॥२॥३॥ त्रिचपि ६॥ पञ्चेन्द्रियतिरथासुदयमाह-तिर्यग्-
तिस्त्वदानुपूर्वी पञ्चेन्द्रियतातिभसचदरापयप्रदुर्भगानादेयायशसि द्वादश नाम प्रबोदया एषा भवान्तरे एकाविंशतिरत्र नव भङ्गकाः,
कथं ? अपर्याप्तकसत्ताविभक्तरेकविंशतिरुदितैव शरीरसहचराणां एष्णामुद्यो नास्ति, प्रत्येकोपयातहुण्डसंस्थानान्धसंहननाङ्गोपाद्भौ-
दारिकाण्येतानि पट्, एवं लतायाभयिष्कप्रकृत्यभावादपर्याप्तकविवक्षया एको भद्रः । सप्तचत्वारिंशत् पर्याप्तलतायां तत्रैकविंशतिरुदितैव
त्रयोविंशतेत्यतिस्थानाभावाद्दुशं नास्ति । संहननसंस्थानौदारिकद्विकोद्योतस्त्वगतिद्विकस्वरद्विकोपचतत्रिकमत्येक इति २३ । शेषा-
ल्लयाः सप्तला दुर्भगसुभगाभ्यां द्वौ, तावनादेये आदेये चैवं चत्वारः, ते यशस्यशसि चैवमष्टौ (पर्याप्तकस्यापयप्रदुर्भगस्यत्वेकः सर्वासा-
मप्रशस्तत्वात्) पर्याप्तकापयान्द्रयोरेवं नवेति ९ । यस्तु पुनरेकैनेव समयेन जीव उत्पत्तिस्थानमवाप्नोति तस्यैकविंशत्युद्यो न भ-
वति, सैवैकविंशतिरानुपूर्विका हीना प्रत्येकोपयातादारिकतदद्वापाहृत्यसंहननहुण्डसंस्थानयुक्ता पट् विंशतिर्भवति, अपर्याप्तकविवक्षया
प्राग्बेदको भद्रः । पर्याप्तकविवक्षया द्वे शते साष्टागोते, कथं ? पट् विंशतिरुदितैव आनुपूर्वी त्यक्तेन पराधातोच्छ्वासोद्योताः स्व-
रस्त्वगतिद्विके सप्तैना नाद्याप्युदयं यान्ति, शेषाः सप्तचत्वारिंशत्तत्त्वयोदशाऽधिकाः, सुभगादुर्भगाभ्यां द्वौ, तावनादेये आदेये चैवं

चत्वारस्ते यत्तस्यपञ्चसि धैवमष्टौ, तेऽप्येकैकसंस्थानेष्वोऽष्टचत्वारिंशत् तेऽप्येकैकसंहनने अतो द्वे शते अष्टांशोते पञ्चांशोपयौक्तं-
 क्योन्निवाशोते द्वे शते २८९ । सैव पट्विंशतिः पराधावविशगोगतिपुंक्ता अष्टाविंशतिर्भवति । अत्राप्यष्टाविंशतिरुद्दिष्टानुपूर्वी-
 स्वपदयोच्चासोद्योतपञ्चरानुदशः सप्तचत्वारिंशत्तद्विंशतिः सप्तमगादित्रयेणाष्टौ भङ्गाः, ते शुभसंगतो अष्टभायां चैवं पोटङ्ग ते
 संस्थानभेदात् पणवतिः, भूयः संहननभेदात् पञ्चशतानि पट्सप्तत्यधिकानि ५७६ । सैवाष्टाविंशतिरुच्छासपुंक्ता एकोनत्रिंशदत्रापि
 अष्टाविंशतिवत् पञ्चशतानि पट्सप्तत्यधिकानि । अथोद्योतपुंक्ताष्टाविंशतिरेकनिगिशद् भवति, तत्रापि भङ्गस्त्वावन्तं एव
 एवमेकोनत्रिंशदुदये एकादशशतानि द्वापञ्चाशदधिकानि । सैवाष्टाविंशतिरुच्छासपञ्चाभ्यां युक्ता त्रिंशद् भवति, आनुपूर्वी-
 उद्योतानुदयात् सप्तचत्वारिंशतः शेषाः पञ्चदशाधिकाः सप्तलाभ, सुंस्वरादिभिर्भुम्भैः पोटङ्ग भङ्गाः, विहायोगतिभेदात् द्वात्रिं-
 शत्संहननभेदात् द्विनवतं शतम्, तदपि संस्थानभेदादेकादशशतानि द्वापञ्चाशदधिकानि, अथवा सैवाष्टाविंशतिरुच्छासो-
 द्योतपुंक्ता त्रिंशद् भवति । अत्र स्यरयुग्माभावात् ग्रामस्यश्चशतानि पट्सप्तत्यधिकानिः भङ्गानाम्, त्रिंशदुदये सप्तदं-
 शशतान्यष्टाविंशत्यधिकानीति । सैवाष्टाविंशतिरुच्छासस्वरोद्योतयुक्तात्रिंशद् भवति, अत्रापि सुंस्वरादिचतुर्गुमानि,
 पञ्चमविहायोगतिपुंमं द्वात्रिंशदेवैर्भक्ताः, संहननभेदात्, द्विनवतं शतं, संस्थानभेदादेकादशे शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि ।
 एवं सर्वेष्वपि पञ्चेन्द्रियतिर्पद्दयेषु एकोनपञ्चाशच्छतानि पटधिकानि । एकविंशत्यादिषु । ९ । २८९ । ५७६ । ११५२ ।
 १७२८ । ११५२ । ४९०६ ॥ ८२ ॥ भूयो गायस्ता एव वक्तव्यो इति । तैरेव सूत्रैर्भूयोदयानाह-मनुष्यगतिः तदोऽनु-
 पूर्वी पञ्चेन्द्रियजातिरस्योदारापयत्तुर्भगानादेयापयशांसि नामभूवोदया द्वादशैवा भवान्तरे वक्रगतावुदपमुपयान्ति, अपयो-

प्रविवक्षया एको भङ्गः, पर्याप्तकविवक्षयाष्टवै नव चकोभयस्तयोर्दसिणयोर्द्वयोः प्राम्बदिति । सैवैकविंशतिरात्रुपूर्वा हीना प्रत्येकोपधातौदारिद्र्यतदोपाद्गुण्डान्यसंज्ञनैर्युक्ता पङ्क्तिविशतिर्भवति, अपर्याप्तकविवक्षया अत्राप्येको भङ्गः, पर्याप्तकविवक्षया दुर्भगादिव्यवसात् संज्ञनसंस्थानभेदाच्च प्राम्बत्, द्वे श्रुते ऽष्टाशीविरुभयोरेपि द्वे श्रुते नवाशीते । सैव पङ्क्तिविशतिः परायातविहायो-
गतिर्युक्ता अष्टाविंशतिर्भवति, अत्र पर्याप्तकस्य प्रागुक्तं ऋतद्वयमष्टाशीतम्, तद्विहायोगतिभेदाद् व्याहृतं पञ्चशतानि पदसप्तत्यधि-
कानि भवन्ति । सैवाष्टाविंशतिरुच्छ्रंसयुक्तैकानांशद्वद् भवति । अत्रापि विशेषाभावादष्टाविंशतेरिव पञ्चशतानि पदसप्ततिः,
अत्रोद्योतोद्यो न भवति, मनुष्यत्वादिति । सैवैकानांशस्तस्ययुक्ता त्रिसद्वद् भवति, त एवैकानांशद्वयभङ्गाः स्वरभेदाद् द्विगु-
णीभवन्ति, एकादशशतानि द्वापञ्चाशदधिकानि । एकविंशत्यादिषु । ९ । २८९ । ५७९ । ११५२ । सर्वे २६०२ । एते
सामान्यमनुद्योदयाः तीर्थद्वारैकानांशचमं तनु तस्यैवोदयेव्यभिधास्यति, भूयो गायचतुष्टयार्थः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥
तिरिउदयछयीसाई संधयणाविव्यज्जिउत ते चैव । उदया नरतिरियाणां विउव्वगगाहारगजईणं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—तिरश्च उदयाः पङ्क्तिविशतिरष्टाविंशत्याद्याश्च ये ते एव संहनमैकृतिवज्जिता उत्तरयैक्रियशरीणिं आहारक-
शरीरिणां च भवन्ति, तिरश्चां मनुष्यणां च । तथाऽऽहारक्यतीनां मनुष्यमतिः पञ्चेन्द्रियजातिः त्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकश्रुभगादे-
ययशांसि ध्रुवोदया द्वादशोपयाताहारकद्विकचतुरस्राण्येताः पञ्चविंशतिराहारकसंयतानाम् । अत्रैको भङ्गः, दुर्भगादीनां गुण-
प्रत्ययेनं वानुदयात् । सैव पञ्चविंशतिः परायातमशस्तविहायोगतिर्युक्ता सप्तविंशतिर्भवति, अत्राप्येको भङ्गः । सैव सप्त-
विंशतिरुच्छ्रासयुक्ता उद्योतयुक्ता वाष्टाविंशतिर्भवति, उद्योतयेवैको भङ्गः २ । सैवं सप्तविंशतिरुच्छ्रासस्वरार्थां युक्ता

एकोनविंशदश उच्छ्वासोद्योताभ्यां युक्ता एकोनविंशद् भवति, उभयोरप्येकैको भङ्गाः । सैव सप्तविंशतिरुच्छ्वासस्वरो-
 द्योतयुक्ता त्रिंशद् भवति, अत्राप्येको भङ्गः, एवं सर्वोदयेषु सप्त भङ्गाः । एवमुच्चरैक्रियाणामपि यतीनां सप्तैव भङ्गाः ।
 आह-दुःस्वराग्रस्तविहायामतिभेदात् कथं चतुर्दश २ न भवन्ति ? अत्रोच्यते-यत्रपि मनुष्यगत्या सहोदयो विशेषसूत्रेणा-
 नयोः प्रदक्षितस्तथापि देवगतिस्सहचरावेतौ प्रदक्षिताग्रस्तविहायोगतिदुःस्वरौ न तस्याः सहचारा अतः सप्तैव भङ्गाः,
 यतो मित्यादृष्टीनामपि न वैक्रियोदयेऽप्यनयोऽप्युदयोऽप्युदयो भवति । आह-नारकाणां भवत्येव, अत्रोच्यते, नरकगतिस्सहचर-
 वैक्रियस्य तयोरेव तत्र तद्गतिमाधान्याद् भवत्येवमग्रस्तम्, एवं तत्राप्येको भङ्गः । अत्र गतिमाधानं न, गुणवैक्रियो-
 रिति । अन्यच्च चतुर्गतिफानाद्युत्तरवैक्रियं भवति, तच्च यद्यपि देवनारकगतयोः सहचरमुक्तम्, तथाप्यनेन विशेषसूत्रेण तिर्यग्मनु-
 प्यगतिसहचरमपि भवति, विनक्षितकालेन तिर्यग्मनुष्यविशेषगभूतानां सहचरमकृतीनां किमुक्तं भवति-चतसृष्वपि गतिषु
 यत्तुचरवैक्रियैव तस्य गतिभेदाद् भेदो, नान्यो विशेषः । देवनारकयोर्वैक्रियोत्पत्तौ एकविंशत्युदयोऽधिको भवति, ऋजुगता-
 बुभयोरपि पञ्चविंशत्यायाः, अतो नारकदेवयोर्नोत्तरवैक्रियमुक्तमितरयोर्विशेषेणोक्तमिति । पञ्चेन्द्रियजातनसादिचतुर्द-
 शुभगादिनयं ध्रुमेदया द्वादशोपमातैर्वैक्रियं तदङ्गोपाङ्गं चतुर्दशस्थानं मनुष्यगतिस्त्रिभङ्गात्तथा एतः, पञ्चविंशतिर्वैक्रिय-
 करणादाद्युदयमुपगच्छन्ति, कतः ओदारिकशरीरं परित्यज्य काम्मणयोमेन वैक्रियशरीरं करोति, तत्सहचराः शेषाः, अत्राष्टौ भङ्गाः,
 कथं ? पञ्चविंशतिरुदितैव आनुपूर्वभाषा अन्तरगतैरभावादनुदयः, पराधातविहायामुच्छ्वासस्वरोद्योतानामुदय उपरिमपरातु
 आहारफलितयं संपतानमेव निबधं भवति, शेषं दुर्भगादिव्यत्यासादष्टौ भङ्गाः, पराधातविहायामातमुक्ता सैव पञ्चविंशतिः सम्-

विशतिर्भवति । अत्रापि त एवाष्टौ भद्राः, नाशश्चास्त्वविहायोगोत्पद्यः । सैव स्मृतिर्विशतिरुद्धोत्सेनोद्योतेन वा युक्ताष्टाविशतिर्भवति, उभयत्राप्याष्टौ भद्राः, एव षोडश । सैव स्मृतिर्विशतिरुद्धोत्सेनोद्योताभ्यां वा युक्ता एकोनविंशद् भवति, अत्रापि उपरोत्पद्याष्टौ भद्राः, एव षोडश । सैव स्मृतिर्विशतिरुद्धोत्सेनोद्योतस्वरयुक्ता त्रिंशद् भवति, अत्राप्यष्टौ भद्राः दुःस्वरोदयाभावादिति । एव त्रिंशत्तौ पट्पञ्चाशन्मुष्यगतबुधोत्सेनानुदयात् द्वात्रिंशद् भद्राः स्युः । ६६।३२ । इति गार्थार्थः ॥८३॥ देवाणं सन्धेविहृ त एव विगलोदया असंघयणा । संघयणजोयविवर्जिया उ ते नारएसु पुणौ ॥ ८४ ॥

व्याख्या—देवानां य एव विकलेन्द्रियाणामुदया एकविंशत्याद्यास्त एव सहननवर्जिता भवन्ति, मङ्कतव्यत्यासाद् देवगतिस्तदानुपूर्वी पञ्चेन्द्रियजातिः तस्यास्तिष्ठः सुभगाशब्द, द्वादश द्रव्योदया एषा देवानां भवान्तरे एकविंशतिरत्रापि दुर्भगादिव्यत्यासादष्टौ भद्राः । शेषा देवगतावपि उत्तरवेकियवत् पट्पञ्चाशदेव देवगतौ सर्वेऽपि चतुःपष्टिः । ६४। त एव विकलेन्द्रियोदयाः सहननोद्योताभ्यां वर्जिता नारकोदया भवन्ति, नारस्मृतिस्तदाऽनुपूर्वी पञ्चेन्द्रियजातिः क्षसाशस्तिष्ठः दुर्भगाशब्द द्वादश नामध्रुवोदया एषा नारकाणां भवान्तरे एकविंशतिरत्रैको भद्रः, यतो नारकात्या सह न सुभगादीनामष्टयः । सैव एकविंशतिः प्रत्येकोपातवैक्रियशरीरतद्देशोपाहृदसंस्थान्युक्तानुपूर्व्यां हीना पञ्चविंशतिः अत्राप्येका भद्रः, शेषसंस्थानानां नारकाद्या सहोदयो भगतात् । सैव पञ्चविंशतिः पराघाताप्रशस्त्वविहायोगवियुक्ता सप्तविंशतिर्भवति, अत्राप्येको भद्रः, मङ्कतविहायोगतेरनुदयात् । सैव स्मृतिर्विशतिरुद्धोत्सेनानुदयात् अष्टाविंशतिर्भवति, अत्राप्येको भद्रः प्राप्तम् । सैवाष्टाविंशतिर्दुःस्वरयुक्ता एकोनविंशद् भवति, अत्राप्येको भद्रो नारकात्या सह सुस्वस्यानुदयादेव, नारकागतौ पञ्च भद्राः, । उत्तरवैक्रियेऽपि त एव । देवनारकाणां एकविं-

अथ मन्त्रादिता (नास्तीति तात्पर्यम्) इति गायार्थः ॥ ८४ ॥

अयोगिमन्त्रादीः प्रतिपादयन्नाह—

तत्सवायपरपञ्चत्तं सुभगायकं पाणिदिमणुपगई । जसकिती तित्ययरं अजोगिजिण अहुगं नवगं ॥ ८५ ॥

व्याख्या—असबादरपर्याप्तानि सुभगादेयं पञ्चेन्द्रियजातिर्मनुष्यगतिर्यज्ञः कीर्तिः सामान्यायोगिनोऽष्टावेता उदयमुपगच्छन्ति, अत्रको भङ्गः, तीर्थकरायोगिनस्त एवाष्टौ तीर्थकरोदययुक्ता नवात्राय्येको भद्र इति गायार्थः ॥ ८५ ॥

निचोदयपगइधुया चरिसुदया केवलीसमुघाए । संठाणेसुं सेवेसु हँति दुसरा वि केयलिणो ॥ ८६ ॥

व्याख्या—“नित्योदयाभिः” भुवोदयाभिः, द्वादशभिः मन्त्राभिः युक्तौ चरमोदयौ अनन्तरप्रतिपादितौ, सयोगिनः समुदयात्काले कर्मणयोगिनो द्वादशयौ भवतः, यदा वेदनीयनामगोत्राणां प्रभूतकालावस्थानं मनुष्यायुष्कर्मणः स्वल्पकालं केवलज्ञानाबलोकनाबलोकितं भवति, तदा समुदयात्तेषां स्थितिसाम्यकरणाय सामान्यस्तीर्थकरो वा व्रजति, स च यदा कर्मणयोगी सर्वलोकक्यापी भवति, तदा प्रायुक्ता अष्टौ भुवोदया द्वादश सामान्यस्यैषा विश्रुतिरत्रैको भङ्गः । सर्वार्थकरा सैवैकविंशतिरत्राप्येको भङ्गः । संस्थानेषु सर्वेष्वपि भवन्ति, दुःस्वरा अपि केवलिनो, यदुक्तमप्युच्यते, तत्सामान्यकेवलित्वापनार्थमिति गायार्थः ॥ ८६ ॥

पत्ते उवघायउरालदुवयसंठाण पढमसंघयणा । इहे छसत्तधीसा पुब्बुत्ता सेसया उदया ॥ ८७ ॥

व्याख्या—यदा कर्मणयोगी औदारिकमिथयोगी भवति, तदा प्रत्येकरोपणानौदारिकशरीरस्त्वद्गोत्राङ्गभयमसहनचतुरस्रसंस्थानयुक्ता सैव विश्रुतिः पञ्चविंशतिर्भवति, अत्र संस्थानमोदात् पङ्गुभङ्गाः । सैव पञ्चविंशतिस्तीर्थकारयुक्ता समुविशतिर्भवति,

तत्रैकः सर्वप्रशस्तो भङ्गः । सैव पद्विंशतिः पराघातविहायानिपुणताष्टाविंशतिर्भवति, द्वादशत्रय भङ्गः संस्थानविहाययोगति-
भेदादिति । सैवाष्टाविंशतिर्नार्थिकयुक्ता एकोनविंशदेकोऽत्र प्रशस्तो भङ्गः, उच्छ्रोसेन वा युक्ता एकोनविंशद् भवति, द्वादशत्र-
यभङ्गः प्राग्दुभयोरपि त्रयोदश । सैवाष्टाविंशतिरुच्छ्रसस्वराभ्यां युक्ता विंशद् भवति, अत्र चतुर्विंशतिभङ्गाः, संस्थान-
विहायोगतिस्वरभेदादवच्छासतीर्थकयुक्ताष्टाविंशतिः, विंशद् भवत्यत्रको भङ्गः प्रशस्तः, उभयोरपि पञ्चविंशतिः ।
सैवाष्टाविंशतिः उच्छ्रसस्वरातीर्थकयुक्ता एकविंशद् भवति, प्रशस्तोऽत्रको भङ्गः । सामान्यीर्थकरायोगिसयोगिनोरेकत्र द्वापष्टि-
भङ्गाः, किन्तु पद्विंशतौ पद ६ । अष्टाविंशतौ द्वादश १२ । एकोनविंशति द्वादश १२ । विंशति चतुर्विंशतिः २४ । एवं चतुष्प-
ञ्चाशद् भङ्गाः, सामान्यमनुष्योदयेषु गतायाः, प्राप्ताप्राप्तकैवल्यवादिति । भिन्ना अष्टयुक्ता एवेति, अष्टाविंशत्याद्याः पूर्वोक्ताः
जन्मभ्रमोक्ताः, ते च प्रदर्शिता एवेति गार्थः ॥ ८७ ॥

नित्यपरे इगतोसा तीसा सामणकेवलीणं तु । खोणसरे गुणतोसा खोणुस्सासम्भि अडवीसा ॥ ८८ ॥

व्याख्या—अथौदारिकयोगिनः तीर्थभ्रस्सैकविंशद् भवति, विंशत्सामान्यकैवल्लिणम्, स्वरनिरोधे तेपामेकोनविंश-
दुच्छ्रसनिरोधेष्टाविंशतिः, पराघातविहाययोगनिरोधे पद्विंशतिः औदारिकमित्ययोगिनः, कर्मणयोगिनो विंशतिः,
पञ्चादयोगिनं प्रतिपद्यते, तुल्यं पद्विंशत्याद्या उदयाः रूपयिता इति गार्थः ॥ सर्वोदयविरुत्थानां सप्तसप्तविंशतान्येक-
नवतानि । ७७९१ । कथं ? द्विचत्वारिंशदेकैन्द्रागात् । पञ्चपष्टिभिरुच्छेन्द्रियाणाम् । पञ्चेन्द्रियाणस्त्रयोकोनपञ्चाशच्छतानि पदधि-
कानि, तेपामेवोचरैकिकपञ्चाले पद्विंशत्येवं तिथ्यन्तौ पञ्चतहसाः सप्तत्यधिकाः । ५०७० । सामान्यमनुष्याणां पद्विंशति-

शतानि व्यधिकानि । तीर्थरुसयोम्ययोगिनोऽष्टावाहारकस्य सप्त, उत्तरैकिकस्य पञ्चाशत्तन् ॥ तत्रैव नूरे तुष्टः श्रद्धिः यादेतत्
ज्ञापयति यथा-मनुष्यगतानुद्योतोदयो नास्ति, यस्तु देशविस्तं यावदुक्तः, स तिरश्चागेन, कुतः ? एतदवसोयते, “विरयाग देस-
विरयाण” देशविरतस्य गुणप्रत्ययोक्ताविति । एवं हि चतुर्थेऽपि उदयेज्वेकैके दुर्भगादिभिरष्टावष्टौ भद्राः, एवं द्वात्रिंशत् । यतीनां
तु गुणप्रत्ययो विशेषनूत्रोक्तः उद्योतोदयो अष्टविंशत्तयादिषूदयेषु भवत्येव तेषु दुर्भगादीनामनुद्यादेकैको भद्रः, एवं त्रयः । शेषा
यतीनामितरासां च सुख्या, एवं पञ्चाशद्वत्, सर्वेऽपि मनुष्यगतौ पञ्चविंशत्तिर्वा नि द्विपञ्चाशदधिकानि । नरकगतौ पञ्च, देवगतौ
चतुःपष्टि । उच्यैकिकेऽप्यनयोर्भद्रास्त एवैवं सप्तशतशतानि एकनवशतानि ७७९१ सर्वोदयानां भद्रसङ्ख्येति ॥ ८८ ॥

साधारणाऽ मिच्छे सुहृमपञ्चत्त आयवानुदयो । सासायगंमि थावरएनिदियविगलजाईणं ॥ ८९ ॥

व्याख्या—साधारणानाम्प आरभ्य चतुःपष्टिप्रकृतीनां उदयो मिथ्यादृष्टौ भवति, पर्यायेण भिन्नकाले । मिथ्यादृष्टिषु वा सर्वे-
वोच्यमानानां साधारणानुद्भाषार्थकृतानां, सास्यादनेज्जन्तराश्रितो वर्जयित्वा श्रेयणां पष्टेनामुदयः । स्यात्तैरेकेन्द्रियविकृते-
न्द्रियजतीनामिति नाथार्थः ॥ ८९ ॥

सम्मे विउधिछक्कस दुभगणाए ज्ञअजसपुणेणं । विरयाचिरए उदओ तिरिगइज्जोयपुवाणं ॥ ९० ॥

व्याख्या—एवमिमिथ्यादृष्टौ पूर्वोक्ता न च वर्जयित्वा तद्वद्विज्ञानानुपूर्वीचतुष्टकं च वर्जयित्वा श्रेयणागेरुपञ्चाशतामुदयो
भवति । श्रवितसम्पदृष्टौ देवदिकृत्कारुद्विक्रयद्विक्रमिति विक्रयपदं दुर्भगानादेवाप्यशोभनुवर्तिषानुपूर्वीणां एताः पुरस्कृत्य

पञ्चपञ्चानन्तकृतीनामुदयः विरताविरते विरामत्युद्योतपूर्वाणां पूर्वोक्तां विंशतिं परित्यज्य चतुर्थत्वारिंशतामुदय इति गाथार्थः ॥९१॥

विरयापमत्तपुं अंततिसंघयणपुष्पगणुदंभो । अप्युदकरणमादिसु दुइयतइज्जाण खीणांओ ॥ ९१ ॥

व्याख्या—अपनाप्रमत्तयोरुद्वेनाराचकीलिकान्त्यसंहननाद्यानां द्विकत्वारिंशतां नामप्रकृतीनां उदयः 'अपूर्वकरणादि' वि

अपूर्वकरणवाद्दृष्टस्वरूपपोषकान्तेषु, ऋपभनाराचनाराचाद्यानामेकोनचत्वारिंशतामुदयः क्षीणरूपायसयोगिनी नरूपमागानामिति

गाथार्थः ॥ ९१ ॥

नामधुबोदयसूसरलगईओरालट्टु(ति)गपत्तेयं । जवघांयनिसंझाणा उसभमजोगम्मि पुब्बुत्ता ॥ ९२ ॥

व्याख्या—नामधुबोदया 'णिम्माणयिराधिरे' त्याद्या द्वादश, सुस्वरविहायोगत्यादौदारिद्र्यमुग्रत्रयं उपयातत्रयं चोपयात-

परायातोच्छ्वासा इति, प्रत्येकं संस्थानपटूं प्रथमसंहननं एता मिथ्यादृष्टेः सयोगिनं यावदुदयं गच्छन्ति । अयोगिनि पूर्वोक्ताः

प्रसन्नदरपर्याप्तं सुभगादेयं पञ्चन्द्रिज्जातिमनुजगतियत्ताः कीचय इति एता अपि भिव्यादृष्टेरारभ्य । आह—धुब्बोदयानां सतीनामपि

नामप्रकृतीनामयोगिनि कस्मादुदयो न भवतीत्यत्रोच्यते—काचित्पकृतयो भवद्विपाकिन्यो भवन्ति, वाभ्यो मनुजायुः भगवतो भव-

त्तन्नावादुदितम् । अनुपूर्वः क्षेत्रविपाकाः, तासां च भवान्तरादेन्यत्र नास्त्युदयः । धुब्बोदयाद्यानां पट्टविंशतां पुद्गलविपाकाः,

तस्य च पुद्गलपयोगो नास्त्येव भगवतः, अतः पुद्गलविपाकित्वात्र तासामुदयः । जीवविपाकिन्योऽपि घातिकर्मोद्भवाः संघं गताः,

अघातिकर्मोदयास्मूदिता एव । सातांसातपोरन्यतरदुर्गेतं च गतिभ्यो मनुजगतिः जातिभ्यः पञ्चन्द्रियजतिः, त्रसादित्रयं सुभ-

गादित्यं चासां विपक्षा नोदयं यान्ति, जीवविषाक्त्रियोऽपि परावर्तमानत्वात् । सुस्वरदुःस्वरविहायोत्पद्युताः यद्यपि जीव-
विषाक्त्रिनः तथापि ते फायसहचरिताः कायनिरोषाच्चिरुद्धाः, न विषाकोदयं यान्ति । तीर्थकरं तीर्थकरस्य यात्येवेति । आह का-
यनिरोधेन तदिन्द्रियाणामपि निरोषाच्च जात्युदयो घटते, अत्रोच्यते—यद्यपि कायनिरोधात् द्रव्येन्द्रियनिरोधस्तथापि तदुदयो भव-
त्येव, यथा पञ्चेन्द्रियस्तदावरणतोन्नोदयादप्यत्रापि अभ्युपगम्य न विरुद्धेन्द्रियः, पञ्चेन्द्रिय एव, तदुदयसद्भावात् द्रव्येन्द्रियाणां
यद्यपि सयोगिनो दर्शनवरणस्योपपन्नमावाचोन्द्रियोपयोगस्तथापि भावेन्द्रियोदयात् (पञ्चेन्द्रियोऽयमिति व्यपदेशान्वाहतेः)
पञ्चेन्द्रियत्वं भवत्येवेति 'विरते' प्रपञ्चाप्रमत्तरूपे, आहर्कद्रुस्योदयः पूर्वं प्रतिपादितः तीर्थङ्करं तीर्थङ्करकेवलिनो भवत्येवेति
माथार्थः ॥ ९२ ॥ ॥ उदयः समाप्तः ॥

सत्स्थानप्ररूपणायाह—

पिण्डे तिर्यगरूपे आहारूपे तहोभयविद्वगे । पठमचतुर्कं तस्स उ तेरसगलए भवे धीयं ॥ ९३ ॥

व्याख्या—नाम्नाऽशेषमष्टतिसप्तुदायः पिण्डः, स च त्रिनवतिप्रमाणः प्रथमं सत्स्थान भवति, तस्मिन्स्तोर्धकरणमविहृत्ते
द्विनवतिस्तत्र द्वितीयं सत्स्थानम्, आहारकशरीरवग्न्यनसङ्गताद्रोपाद्रान्याहारकचतुर्कं तेनाहारकचतुर्ककेनोनपिण्डे एकेननवतिः
भवति, सा च तृतीयं सत्स्थानं भवति, "तयोभयविद्वगे" इति, आहारकचतुर्ककोर्धकरणं विहोनपिण्डेऽष्टाश्रीतिर्भवति, एत-
च्चतुर्थं सत्स्थानम्, एभिः चतुर्भिरपि प्रथमचतुर्कं समवसेवम् । पञ्चम्यर्थं पष्ठो, तस्यात्यथमचतुर्कस्त्य ठुतित्रयोदशकं सयं गते ते-
नैव क्रमेण द्वितीयचतुर्कं भवति, तस्य प्रथमपञ्चीतिर्द्वितीयमेकोनाशौतस्तृतीयं पञ्चसप्ततिरिति माथार्थः ॥ ९३ ॥

सुरदुग्धवेगवियगद्दुग्गे य उवाटिण् चउत्थाओ । मणुयदुग्गे य नवद्वय दुहा भवे संतथं एहं ॥ १४ ॥

व्याख्या—चतुर्थसत्त्वानादष्टाशीतिलक्षणत् सुरद्विके समुद्रर्चि(लि)ते स्थितिसयाद्वा सद्भावाच्चयुते पटशीतिप्रमाणं प्रथममध्रुवं सत्त्वानं भवति, वैक्रियशरीरादिचतुष्के नरकात्त्यानुषूच्याः सुरद्विके चोद्वर्चि(लि)ते स्थितिसयादसद्भूते वा चतुर्थसत्त्वानादशीति-प्रमाणं द्वितीयमध्रुवं सत्त्वानं भवति, सुरद्विकेवैक्रियशरीरात्तद्वोपाद्वन्वन्वन्सङ्घातनरकाद्विके मनुष्याद्विके चोद्वर्चि(लि)ते स्थितिभ-यादसद्भूते वा चतुर्थसत्त्वानादष्टासप्ततिप्रमाणं तृतीयमध्रुवसत्त्वानं भवति, नवाष्ट चैवं त्रयोदश सत्त्वानानि 'द्विधा' द्विप्रकारं तुल्यसङ्ख्यमप्येकं सत्त्वानं भवति, त्रयोदशप्रकृतिष्येऽपि षपकश्रेण्यामशीतिः प्रकृत्यष्टकोद्वर्च(ल)नादप्येकैन्द्रियेज्जशीतिरिति । तुल्योद्वोऽन्यमतसूचकः । पिण्ड इति श्रुत्तरं श्रुतं प्रथमं सत्त्वानम् । तस्मिन् पिण्डे तीर्थकारोने द्वधिकं (शतं) द्वितीयं सत्त्वानम् । आहारकसप्तकोने पिण्डे पञ्चवतिः तृतीयं सत्त्वानम् । आहारकशरीरं १ तद्वोपाङ्कं २ आहारकाहारकवन्धनम् ३ आहारकतैजसवन्धनं ४ आहारकार्माणवन्धनम् ५ आहारकतैजसार्माणवन्धनम् ६ आहारकसङ्घात ७ इति आहारकसप्तकम् । तीर्थकाराहारकसप्तकोने पिण्डे पञ्चवतिः चतुर्थं सत्त्वानम् । अत्राप्येतत् प्रथमचतुष्कम् । तस्मात्प्रथमचतुष्कात् त्रयोदशस्यै षपकश्रेण्यां द्वितीयचतुष्कं भवति, तस्यापि प्रथमं नवतिः सत्त्वानम्, द्वितीयमेकोनवतिः । तृतीयां त्रिकान्धविषाशीतिश्रुतं द्व्यधिकाशीतिरिति द्वितीयचतुष्कम् । चतुर्थसत्त्वानात् पञ्चनवतिप्रमाणत् सुरद्विके समुद्रर्चि(लि)ते त्रिनवतिरिति प्रथममध्रुवसत्त्वानम् । सुरद्विके वैक्रियशरीरात्तद-वोपाङ्कवैक्रियवन्धनवैक्रियतैजसवन्धनवैक्रियकार्माणवन्धनवैक्रियतैजसकार्माणवन्धनवैक्रियसङ्घातमिति वैक्रियसप्तके नरकाद्विके चोद्वर्चि(लि) ते चतुर्थसत्त्वानाच्चतुर्वातिद्वितीयमध्रुवसत्त्वानं भवति । सुरद्विकेवैक्रियसप्तके नरकाद्विके चोद्वर्चि(लि)ते चतुर्थसत्त्वाना-

नाद् व्यशीतिस्तृतीयं अधुमसत्स्थानं भवति । नवाष्टौ चैवं त्रयोदश सत्स्थानानि भवन्ति, द्विदैकं सत्स्थानं व्यशीत्याख्यं भवति, क्षयरूपेणां सांसारिकणां चेति गार्थार्थः ॥ ९४ ॥ तदेवमकृतिनिघोदश्च समाह—

धावरतिरिगइदो आयवेमँदिविगलसाहारं । नरयदुग्धोवाणि य दसाइमेगंतति रेजोगा ॥ ९५ ॥

व्याख्या—स्थावरद्विक्रमिति स्थानं ग्रह्यं च तिर्यग्मत्प्राणवर्ण्यवैकेन्द्रियविकलेन्द्रियजनतः, साधारणं नरकद्विक्रमोयानि आसां दसायाः प्रथमोपन्यस्ताः प्रकृतयाः एकांतेनैव तिश्चां योग्याश्चब्दादुपसुदीरणां वाश्रित्य, नतु सदृश्यावपि, यतस्ता-
स्योत्सन्नगन्धवाश्रित्यानेपामपि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ९५ ॥ अत्रुमसत्स्थानानां स्वाभित्त्वमाह—

एगिदिसु पढमदुगं वाऊतेऊसु तइयगमणियं । अहवा पणतिरिएसु तसंतैमिदिपाइसु ॥ ९६ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रियेषु प्रथमं द्वितोयं चात्रुमसत्स्थानं भवति, यः एकेन्द्रियेषु पञ्चमकारेष्वपि भ्रमतो जीवस्यासहस्रयेषु-
द्वाल्परवर्त्ताः स्थितिर्भवति, सुरद्विकस्य तु दससगरोपमक्रोडाक्रोद्याः स्थितिरतः प्रागसद् भवति, वैक्रियचतुस्करकद्विक्रयो-
र्विशतिक्रोडाक्रोडयः स्थितिरनेपामपि स्थितिक्षपादसत्ता, न चतत्र वैक्रियपटस्य ग्रन्थोऽस्त्यत एतद्विक्रमेन्द्रियेषु भावनीयम् ।
वाक्यमिमापिरेषु तृतीयमनिरूपं भवति, ततस्तेषु मनुजद्विक्रमपि स्थितिक्षपादसद् भवन्ति, न च तत्र तद् ग्रन्थते, अथवा पञ्चेन्द्रिय-
पर्यन्तेषु निर्षेषु भवति तत्सदेकेन्द्रियेष्व आगतस्य यावन्मनुष्यद्विक्रमाया न ग्रह्यन्ते, तावन् नान्यासु तिस्रसु गतिषु भवति, यतस्तासु
न तेऽन्तस्सुग्रह्यन्ते । प्रथमद्वितोये अनिरूपसत्स्थाने मनुष्येषु भवतः, पृथिवीजलवनस्पतिक्रायिकेभ्यो यतस्तेषुत्ययन्न इति
गार्थार्थः ॥ ९६ ॥ गतिषु सत्स्थानान्याह—

पदमं पदमगहीणं नरए मिच्छंमि अधुवतिपजुत्तं । देवेसाहचउकं तिरिएसु अतित्थमिच्छसंताणि ॥ ९७ ॥

व्याख्या—‘प्रथममि’ति प्रथमचतुष्कस्य, प्रथमस्तत्स्थानहीनं ‘नरके’ नारुगतौ भवति, मिथ्यादृष्टौ तदेव, प्रथमस्तत्स्थान-
हीनं प्रथमचतुष्कं अधुवस्थानमिच्छुं भवति, ‘देवेसाहचउकं’ प्रथमचतुष्कम्, तिरिए, वितीर्यानि, मिथ्यादृष्टिस्तत्स्थानानि, अ-
धुवतिक्रमचतुष्कस्य द्वितीयचतुर्थे पञ्चेतानि । गत्युत्क्रामणनान्नुत्प्रेष्य त्वीयमधुवं वनेयित्वा सर्वाण्यपि, भवन्तीनि गाथार्थः
॥ ९७ ॥ गुणेणु सत्स्थानान्याह—

पदमचउकं सम्मा धीये स्वीणा उ वारसुहुमे य । सासणमीसि चित्तिथं पदममजोगंमि अहु नव ॥ ९८ ॥

व्याख्या—प्रथमचतुष्कमशितसम्बद्धेरारभ्योपज्ञानं यावद् भवति । द्वितीयचतुष्कं क्षीणरूपायादारभ्यायोगिनं यान्त्र-
भवति, क्षणते यादरूपाये सूक्ष्मरूपाये च । सास्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्टयोस्तीर्थस्त्रोपलसिते प्रथमचतुष्कस्य द्वे स्थाने वनेयित्वा
शेषे द्वितीयचतुर्थे द्वे भयतः । अयोगिन्यहो नवेति गाथार्थः ॥ ९८ ॥

नात्रो वन्योदयसत्स्थानसंवेधमाह—

नयर्पचोदय सत्ता तेयीसे पण्णयीसच्छयीसे । अहु चउदहवीसे नवसत्तिगतीसतीसे य ॥ ९९ ॥

व्याख्या—नयोदयाः पञ्च सत्स्थानानि त्रयोविद्यतित्तये प्रथमार्थेनेन्द्रियमायोगे, पञ्चविंशतिवन्त्ये तस्य च पर्याप्तकस्य
मायोगे पद्विंशतिवन्त्ये च अपर्याप्तकद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियतिर्षस्मनुष्यमायोगे भवन्ति । एतदेव भावयति एकविंशत्यायान् पञ्च
सोदयाननुभवमानाः एकेन्द्रियासयोर्विंशतिवन्त्यं वदन्ति २१-२४-२५-२६-२७ प्रथमचतुष्कस्य द्वितीयचतुर्थेऽधुवतिर्षकं

पञ्च सत्स्थानानि १२-८८-८६-८०-७८ द्वित्रिचतुष्टयञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चः पदं स्वोदयाननुभवन्तस्त्रयोविंशतिवन्धं वञ्चति, २१-
 २६-२८-२९-३०-३१ तान्येव पञ्च सत्स्थानानि मनुष्याः पञ्च स्वोदयानेनैकविंशत्याधाननुभवन्त एकेन्द्रियमायोग्यं, त्रयो-
 विंशतिवन्धं वञ्चन्ति, चत्वारि सत्स्थानानि भवन्ति, यतस्तृतीयाध्रुव न मनुष्येषु सम्भवति । एकेन्द्रियमायोग्यं, पञ्चविंशतिवन्धे
 पटुविंशतिवन्धे च मागुक्तं भवत्येव, विशेषमाह—ईशानपर्यन्ता देवा पटुकोदयाननुभवन्त एकेन्द्रियमायोग्यं पञ्चविंशतिवन्धं
 पटुविंशतिवन्धं वा वञ्चन्ति, प्रथमचतुष्कस्य द्वितीयचतुर्थे द्वे सत्स्थाने, यतो देवनारकेषु अष्टवसत्स्थानानि न भवन्ति, पञ्चविं-
 शतिवन्धं अपर्याप्ततिर्यङ्मत्सनां पर्याप्तैकेन्द्रियाणां च मायोग्यां सरुलतिर्यञ्चः स्वोदयाननुभवमाना वञ्चन्ति, मागुक्तानि, पञ्च
 सत्स्थानानि १२-८८-८६-८०-७८ । एकेन्द्रियपर्याप्तमायोग्यं पञ्चविंशतिवन्धं मनुष्या एकविंशद्वर्जितान् स्वोदयाननुभव-
 माना वञ्चन्ति, तृतीयाध्रुववर्जितानि तान्येव पञ्च सत्स्थानानि । मनुष्या एकविंशद्वर्जितान् सर्वोदयाननुभवन्तः अपर्याप्तस्रु-
 त्मायोग्यं पञ्चविंशतिवन्धं वञ्चन्ति, प्रथमचतुष्कस्य द्वितीयचतुर्थे द्वे सत्स्थाने, यत्तीर्थरुसरुर्मां स्रुभनिके, नोत्सद्यते, प्रथमाध्रुव-
 द्विकं च भवति १२-८८-८६-८०, नारको नैषां वन्धक इति । अष्टाविंशतिवन्धे देवनारुक्मायोग्ये अष्टाध्रुवयात्वारि सत्स्था-
 नानि भवन्ति, एतदेव भावयति—तिर्यञ्चोऽर्कमभूमिजाः पटुस्वोदयाननुभवन्तः २१-२६-२८-२९-३०-३१ पञ्चविंशतिसप्त-
 विंशत्पुट्यौ चोत्तरवैक्रियकालेऽनुभवन्तो देवयोग्यमष्टाविंशतिवन्धं वञ्चन्ति, प्रथमचतुष्कस्य द्वितीयचतुर्थे सत्स्थाने, १२-८८,
 यतस्तीर्थरुसरुर्मां न तिपसु भवति, मनुष्या एकविंशद्वर्जितान् स्वोदयाननुभवमानाः अष्टाविंशतिवन्धं वञ्चन्ति, तेषां प्रथम-
 चतुष्कप्रथमवर्जितं भवति । पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां द्वितीयाध्रुवसत्कर्मणां स्वोदयाननुभवतां प्रथममध्रुवस्रुभयगतियोग्यसप्तविंश-

तिरुचं यत्रां चतुर्थं सत्स्थानं भवतीति । एकोनविंशद्ग्रन्थे च नवोदया एरुविंशत्याद्याः, सप्त सत्स्थानानि भवन्ति, प्रथमचतु-
रुपश्रुवत्रिरुम् । कथं? चतुर्गतिरिति अपि अत्रिरताः स्वोदयाननुभवमानास्तिर्यङ्मर्यादोगं मनुष्यप्रायोगं चैकोनविंशद्ग्रन्थं वदन्ति,
एवं हि नवोदया भात्रिता एव । सत्स्थानानि भात्रयति-देवोदयेषु प्रथमचतुष्टयस्य द्वितीयचतुर्थे । नारकोदयेषु तान्येव प्रथमत्रिजि-
तानि । तिर्यगुदयेषु तिर्यगतिस्तस्थानानि पञ्च । एकात्रिंशदुदये नान्नो मनुष्या एकोनविंशद्ग्रन्थस्य अवन्धकाः, शेषेपदयेषु पटस्था-
नानि भवन्ति, कथं? तिर्यङ्मनुष्यप्रायोगे ग्रन्थे यद्यमाने प्रथमचतुष्टयस्य द्वितीयचतुर्थेऽश्रुवद्वयं चत्वारि, देवप्रायोगे तु एकोनविंश-
द्ग्रन्थे यद्यमाने प्रथमचतुष्टयस्य प्रथमवर्तीये द्वे भवतः । त्रिंशद्ग्रन्थं तिर्यङ्मप्रायोगं चतुर्गतिरितिः स्वोदयाननुभवन्नो वदन्ति, एवं हि
सिद्धा नवोदया एरुविंशत्याद्याः । देवनारकोदयेषु द्वे सत्स्थाने प्रथमचतुष्टयस्य द्वितीयचतुर्थे, तिर्यगुदयेषु अश्रुवत्रिरुं चैवं पञ्च, मनु-
ष्योदयेषु तृतीयाश्रुवर्जितानि तान्येव । देवनारकास्तीर्थं करोषलक्षितं पयसा मनुष्यप्रायोगं त्रिंशद्ग्रन्थं स्वोदयाननुभवन्नो वदन्ति,
तदा देवोदयेषु द्वे सत्स्थाने प्रथमचतुष्टयस्य प्रथमवर्तीये, नारकोदयेषु तृतीयेव । देवप्रायोगे त्रिंशद्ग्रन्थे मनुष्यवर्धमाने प्रथम-
चतुष्टयस्य प्रथमद्वितीये द्वे सत्स्थाने तीर्थं करोष ध्रुवमन्यत्वात् । चतुर्दशद्ग्रन्थे देवोदयस्य त्रिणां नियमो नोदयेषु सत्स्थानानाम्,
यथाऽज्ञादिषु तिर्यगुदयेषु तीर्थं करोषलक्षिते सत्क्रमणी (न) भवतः न च मनुष्योदयेषु तृतीयाश्रुवम्, न च नारकोदयेषु
सम्पूर्णसत्क्रमं, न च देवनारकोदयेषु अश्रुवत्रिरुम् । एवं हि तदुक्तसङ्ख्या न सम्पूर्णां यातीति गार्थार्थः ॥ ९९ ॥

यदयेकैके इगतीसे एकैके एककुदय अहसंतसा । उवरयवंवे दस दस नामोदय संतठाणाणि ॥ १०० ॥

व्याख्या—एकत्रिंशद्ग्रन्थे एरुदुदस्थानं सस्थानं च, एरुत्रिंशद्ग्रन्थो देवमायोग एव, सचाग्रमत्तापूर्वकरणयोरेव भवति, तयोश्च नियमात् त्रिशत्प्रकृत्युदयः, यद्यप्यग्रमचस्य वैक्रियाहारककाले एकोनत्रिंशदुदयः प्रतिपादितस्तत्रापि तस्मिन् सत्यकालिकेऽविशुद्धपरिणामजे च तीर्थंरुसाहारकयोरवन्थादेकत्रिंशदुदयो न संभवति, सत्कर्म च प्रथममेव भवति तीर्थंरुसाहारकयोरवश्यं भावित्वात् इति । यशःकीर्त्यर्थे एरुमृत्तिवन्त्रे उपश्रामकसपकयोश्च वादरस्युभयोरेक एवोदयः, त्रिंशत्प्रकृत्यात्मका, अष्टौ सस्थानानि प्रथमचतुःश्रमुपश्रामकानाम्, द्वितीयं शंषकानाम् । नाम्नो ‘वन्योपरमे’ अग्रन्थकेषु दशोदया दश सस्थानानि यथा भवन्ति, तथा भावयति—उपश्रान्ते प्रथमचतुःश्रम्, क्षीणकरायादिषु द्वितीयचतुःश्रम्, अयोग्यन्तसमये नचाष्ट सस्थाने, दशत्रं भवन्ति सयोगिन्यष्टावुदया विशाल्यैकविंशतिषु विंशत्याद्याः प्रागभिहिता एव, अयोगिनि द्वावुदयौ नग्राष्टाविति दशोदयाः । एवं हि नाम्नः सतुदुदस्थानानि वन्येन सहाभिहितानि कथितानि इति गार्थः ॥ १०० ॥ ॥ सतुदुदयन्यो नाम्नः समाप्तः ॥

गुणस्थानेषु सतुदुदयवन्तत्वेयमाह—

धंधोदयसंतैस्तुं पण एण पढमंतिमाण जा सुहुमो । संतोइण्णाहं पुण उवससस्सीणे परे नत्थि ॥ १०१ ॥

व्याख्या—रन्धोदयसस्थानेषु पञ्च पञ्च प्रकृतयो ज्ञानागणान्तरापयोः सूक्ष्मसमूहार्थं यावद् भवन्ति, सद्भावगता उदयगताश्च ज्ञानावस्थान्तरापयोः पञ्चापि भयन्त्यवन्त इत्यशान्तकृत्याये क्षीणकृत्याये च तरोः पतोलसम्भर इति गार्थः ॥ १०१ ॥

दर्शनवाच्यमाह—

मिच्छा सासयणेधुं नवधंनुबलस्सिया उ दो भंगा । मीसाओ य न्थिदी जा छन्धेण दो दो उ ॥ १०२ ॥

व्याख्या—मिथाद्यां सासादने च नवरुन्धोपलक्षितौ द्वौ भद्रौ भवतां, ९।५।९।९।४।९। सम्बन्धिग्याद्द्वे-
राग्यापूर्वकारणं यावत् पटुवन्धोपलक्षितौ द्वौ द्वौ भद्रौ भवतां ६।५।९।६।४।९। तुल्यद्वयत् क्षयरूपोपशमारुसापि,
द्वितीयतुल्यद्वयत् प्रतिपत्तौऽपीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥

चतुर्थे नव संते दोष्णिण अणुद्वाउ सुदुमरागो जा । अन्धये णव संते उवसंते ह्रंति दो भंगा ॥ १०३ ॥

व्याख्या—चतुष्कण्ठे नवम् सत्तु चतुष्पञ्चोदयाभ्यां द्वौ भद्रौ अपूर्वकरणापुञ्जामरुत्सं ६।५।९।६।४।९। यावत् ।
उपज्ञाने अपन्यक्ते नश्च सत्तु चतुष्पञ्चोदयाभ्यां द्वौ भद्रौ इति गाथार्थः ॥ १०३ ॥

चतुर्थे छसंते चापरसुदुमराणमेगुलवयाणं । छसु चउसु व संतेसुं दोष्णिण अवंधमि खीणस्स ॥ १०४ ॥

व्याख्या—चतुष्कण्ठे पटुम् सत्तु चतुष्पञ्चोदयेनैको भद्रो भवति, स च वादरस्यक्षररुयोः ४।४।६। अवन्यरुस्य
शीणकरापस्य पटुम् सत्तु चतुष्पञ्चोदयेनैको भद्रस्तस्यैवान्तसमये चतुर्षु सत्तु चतुष्कोदयेनैव द्वितीयो भद्रो ०।४।६।०।४।४।
वदुनारणस्य भवतीति गाथार्थः ॥ १०४ ॥

चत्तारि जा पमत्तो दोष्णिण उ जा जोगि सायवंधेणं । सेलेसि अवंधे चउ इगि संते चरिमसमग्न दो ॥ १०५ ॥

व्याख्या—वेदनीयसायथत्तारो भद्रा यावत्पञ्चोदयावद् भवन्ति । तेभ्य एव सातवन्योपलक्षितौ यौ द्वौ भद्रौ तौ सयो-
गिरूपानं यावद् भवतः । 'द्वेलेखे' अबोगिनि, वेदनीयसावन्यके चत्तारो भद्राः, -उभयसदृशोऽन्यतरोदयेन द्वौ, तस्यैवान्त-
समये सातासातपोऽन्यतरोदये तेनैव सता द्वौ भद्रौ भवत इति गाथार्थः ॥ १०५ ॥

अदृष्टाद्विषयीसा सोलस बीसं च वारस छ दोसु । दो वउसु तीसु एकं मिच्छासु आउण भंगा ॥ १०६ ॥
नरतिरिउदए नारयंधविहूणा उ सासणि छयीसा । वंथसमऊण सोलस मीसे चउंथजुयसम्मे ॥ १०७ ॥
देसविरयम्मि वारस तिरिमणुभंगा छंथपरिहीणा । मणुभंगतिंघूणा दुसु तेसा उमयसेढीसु ॥ १०८ ॥

व्याख्या—अष्टाभ्यधिकविंशतिराधुनो भद्रानां मिथ्यादृष्टौ भवति । पट्विंशतिः सास्वादेन, सम्प्रमित्यादृष्टौ षोडश, अ-
निते विंशतिः । देवविरते द्वादश, प्रमत्तायमचयोः पट् भवन्ति । अपूर्वकरणशब्दसूक्ष्मोपशान्नानां द्वौ भद्रौ भवतः । क्षीण-
रूपायदिपु त्रित्वेको भद्र इति गार्थार्थः ॥ १०६ ॥ एतानेव व्यक्तीकरोति—

अधुमेन्मोऽष्टाविंशतिभ्यो द्वौ भद्रौ नारकाधुमेन्योऽपलक्षितौ न भवतः । नरयाउयं वंघइ विरियाउयं वेयइ एतदुभयं सेने,
णारयाउयं वंयइ मणुयाउयं वेयइ एतदुभयं सनं । नेपाः सासादने पट्विंशतिर्भवन्ति । चतसृष्वपि गतिव्यापुर्न्योऽपलक्षिता
द्वादश भद्रा न भवन्ति, नेपाः सम्प्रमित्यादृष्टौ षोडश भवन्ति । अविरते त एव षाडश देववारकाधुमेन्योऽपलक्षितौ न भवन्ति, नेपाः
क्षीणौ द्वौ, निर्दममनुग्राह्यद्वये देवापुर्न्योऽपलक्षितौ द्वौ वैधं विंशतिरिति । तुष्टद्वान्मिथ्यादृष्टौ सौंजीयति गार्थार्थः ॥ १०७ ॥

देवानारकाधोऽनिरितशाम्भवाद्वादश भद्रा न भवन्त्येव, तिरिमणुभयेण नारकतिरिमणुभ्यापुर्न्योऽपलक्षिताः पट्
भद्रा न भवन्ति, नेपास्तेभ्यो द्वादश भवन्तीति । मनुष्यभयेण नारकतिरिमणुभ्यापुर्न्योऽपलक्षितादयो भद्रा न भवन्ति, नेपाः

१ नरकाधुमेन्योऽपलक्षितौ न भवन्ति । तिरिमणुभयेण नारकतिरिमणुभ्यापुर्न्योऽपलक्षिताः पट् भद्रा न भवन्ति । मनुष्यभयेण नारकतिरिमणुभ्यापुर्न्योऽपलक्षितादयो भद्रा न भवन्ति । नेपाः

प्रमत्ताप्रमत्ताः यद् भद्रा भवन्ति । अथायकोपशान्तानां द्वौ भवतः । 'क्वो नत्वि मनुष्यायुषं वेद तदेव सतं ? यत्रोपरमे मनुष्यायाउय वेपः देवमनुष्यायं संतं २ । क्षयद्रव्यामेधो भद्रः 'क्वो नत्वि मनुष्याउं वेद तदेव सतं इति गार्थः ॥ १०८ ॥ पंचादिमा उ मिच्छे आदिमहीणा उ सासणे चउरो । उचवणेणं देणिण उ मीसाओ देसविरयं जा ॥ १०९ ॥

व्याख्या—पञ्चाया गोत्तर भद्रा मिथादेष्टा भवन्ति, क्वसदुदयेषु नीचगोमनेनोद्येन वजितास्त एव चत्वार साख्यादने भवन्ति, उर्गेनान्योपलक्षितौ द्वौ भद्रौ सम्यग्विध्यादुचविरवितेषु भवत इति गार्थः ॥ १०९ ॥

उयेणं वंधुदए जा सुहुमोऽंधि छट्ठओ भंगा । उवसंता जा जोगो दुचरिमचरिमंमि सत्तममां ॥ ११० ॥ व्याख्या—उर्गेनान्योदयाभ्यां य उपलक्षितः स यावत्तत्सम्परायस्थानं यावद् भवति । अन्वयोपलक्षितो यः पणो भद्रः स उपशान्तादयोगुषान्यसमयं यावद् भवति । उर्गेनोत्तेन सदुदये सप्तमो भद्रः, स चायोग्यन्तसमये भवतीति गार्थः ॥ ११० ॥ ओहंमि मोहणाए वंधोदयसंतयाणि भणिघाणि । अहुणाज्जोगहुणउदयपयसमूहं पवक्खमि ॥ १११ ॥

व्याख्या—' औपिक्रमणे ' सामान्यभगने, तत्र मोहनोपस्य वन्धोदयसत्स्थानानि गुणेष्वभिहितानि 'अधुना' साम्प्रतमव्यक्तोदयानां गुणस्थानोदयानां च 'पदसमूहं' एरुक्खिचुदये पदानीति प्रकृतयः तासां समूहः—सङ्घातः समुदायस्तं प्रवक्ष्यामीति गार्थः ॥ १११ ॥

जो जंमि चउवीसा गुणिपाओ ताउ तेण उदएणं । मिलिया चउवीसगुणाइयरपएहिं च पयसंखा ॥ ११२ ॥

१ पण्यो नास्मि मनुष्यायुषं वेदयति तदेव सतं ? यत्रोपरमे मनुष्यायुषं वेदयति देवमनुष्यायुषं सतं २ २ पण्यो नास्मि मनुष्यायुषं वेदयति तदेव सतं ।

व्याख्या—दशहादिपूरणेषु गान्त्यगुर्विस्तृतपस्त्यास्वेनोद्भूतेन गुणिताः “ दसगाहसु चउयोसा ” इत्यादि संस्थाप्य—१।
 ६।१११०७।४।१। दसहादिपूरणेषु गान्त्यगुर्विस्तृतपस्त्यास्वेनोद्भूतेन गुणिता जाता १०।५४।८।७०।४२।२०।४ । एकत्र गिण्डिताः शतद्वयं
 अष्टाशीते भवति १२८८। एतदपि गहुस्तित्रया गुणि । एकोनसप्तविंशतानि द्वादशोचराणि भवन्ति । ६९१२। द्वादश द्विकोदया
 सौभुर्विंशतिपदानि, चत्वार एकोदया एकाष्टाशितानि, तत्संक्षेपात् पट्ठनानि सप्त सप्तानि भवन्ति ६९४०। अथवा पञ्च
 पनके गहुस्तित्रयशुक्लरुक्ते चत्वारि, त्रिंशके त्रयोविंशति, द्विंशके द्वौ, एकसन्धके एकं, आन्धके चैकमेवं पञ्च त्रिंशत्संक्षेपात्
 सप्तसप्तानि त्रिपञ्चाशदानी भवन्ति । ६९४७। अथवा एकोनविंशदानी सप्त सप्तानि ६९७१। चतुर्वन्धरुक्ते द्वादश-
 विंशोदयसौभुस्तित्रयानि सप्तसप्तानि भवन्ति ११२२ ॥

एतदेव सङ्ख्यानयं वक्तुं काम आह—

गता गधरागा रागुमेव पञ्जिया अहव ते तियग्गाह । शुगुतीसाए अहया वधगभेष्णा मोहणिण ॥ ११३ ॥

भाव्या—गता रास्ताणि एतया वज्रिमानि ६९४०। अगा तान्नेग निपद्यात्तुर्जिमानि ६९४७। वध्यरुभेदेन भवन्ति ।

गधरा गाणि गधारासम्भेदोत्तमिचदु वज्रिमानि ६९७१। पनरुग्गेदेनेन चतुर्वन्धके द्विकोदयसम्भवादिति गार्थार्थः ॥ ११३ ॥

गणितागधरागो एतयानि, युगस्यान्तेदशपदानि वक्तुं काम आह—

अग्गि गधरीगा गधारागा सद्धिमेव पावग्गा । चउयाला चउयाला योसा सिच्छा उ(य)पप धुयगा ॥ ११४ ॥

१ गधरा ५५।

व्याख्या—अष्टपटिर्भिध्याष्टौ, द्वाविंशत्तात्वादनसाम्यमिध्याष्टद्वयोरविरते षष्टिः, देवविरते द्वापञ्चाशत्, प्रमत्ताप्रमत्तयो-
भृदुत्तारिगन्ध, विगतिरूपरूपे, मिध्याष्टैरारभ्य यथासङ्ख्येन गुणस्यानेकत्वम् । चक्ष्ण्वादुदयपदध्रुवका इति । कथं ?
मिध्याष्टैः चत्वार उदयाः, दक्षकोदये एका चतुर्विंशतिः, एकस्मिन्नुदये द्वा पदानि, नवोदये तिस्रः चतुर्विंशतयः, त्रिषूदयेषु
समाविनतिरदानि, अष्टोदयेऽपि तिस्रः चतुर्विंशतयः, त्रिषूदयेषु चतुर्विंशतिरदानि, सप्तोदये एका चतुर्विंशतिरेकस्मिन्नुदये सप्त
पदानि, एवं चतुर्ष्वुदयेष्वष्टपटिपदानि । एष मिध्याष्टैः ध्रुवः एवं शेषगुणेष्वपि भावनेति गार्थायः ॥ ११४ ॥

तिष्ठि सया पावण्णा मिलिया चउवीसत्ताडिया एए । धायरउदयपपुहिं सहिया उ गुणेसु पयसंख्वा ॥ ११५ ॥
व्याख्या—रीणि गतानि द्वापञ्चाशदधिकानि मिलिताः—एकरीभूताः, एते पूर्वोक्ताः पदध्रुवकाः भवन्ति, चतुर्विंशतिगु-
णितास्तु ते सर्वे चतुरसीतिगणानि अष्टवत्तारिवादधिकानि भवन्ति, चादराष्टाविंशतिपदानि तुशब्दात् सूक्ष्मावन्यफोदयपदं चैतैः
सा चतुरसीतिरगणानि सप्तगणानि ॥ ८४७७ ॥ अथवा पञ्चगन्धे चतुर्विंशतिः चतुर्विंशत्यस्यैव त्रैषु चतुर्विंशत्येकपदानि, एवं चतु-
र्विंशत्तारदरे गूत्सागन्धं चैव एव पञ्चविंशत्यस्यैव त्रैषु अश्वीरगधिकानि चतुरसीतिगणानि भवन्ति ८४८३ । चतुर्थगन्धे चतुर्विंशति-
द्विकोदयपदानि तैश्च योनिर्निरूप्यरूपेदात् पञ्चाशीतिगणानि सप्ताधिकानि भवन्ति, ८५०७ । एवं गुणेष्वुदयपदसङ्ख्येति गार्थायः ११५
एतामेव सङ्ख्या गूरेण वक्तुकाम आह—

तेवीसुणा सत्तरस यडिया अह्व मत्तअहियाडं । पंचासीइसयाइं उदयपयाइं तु मोहस्स ॥ ११६ ॥

व्याख्या—ययोविंशत्युनानि ८४७७ । अथवा सप्तदशोनानि ८४८३ । वन्यरूपेदात् सप्तभ्यधिकानि वा पञ्चाशीतिगणानि
८५०७ । उदयपदाना भारतीये । तुशब्दादन्यक्रमेदोनेति गार्थायः ॥ ११६ ॥

एवं जोगुवओगा लेसाई मेयआ चहमेया । जा जस्स जंमि च गुणे संत्ता सा तंमि गुणगारो ॥ ११७ ॥

व्याख्या—एवमनन्तरोक्तोदयानामुदयपदानां च योगोपयोदिभेदतो बहवो भेदा भवन्ति । तदानयनप्रयोगमाह—यां सङ्ख्या योगोपयोगलेभ्यानां यस्मिन् गुणे सा सङ्ख्या तस्मिन् गुणे गुणकारो भवति, तुल्यन्दो वाशब्दोऽपि उदयविवक्षायां पदविवक्षायां चेति (गार्थार्थः) ॥ ११७ ॥

योगान् बहु बहु वक्तव्यत्वात् तावदिहाय उपयोगानाह “ १ भिच्छाह अप्पमंचत्तयाण ” इत्यादि प्रतिगुणं चतुर्विंशतयः स्थापयन्ते । ८।४।४।८।८।८।४। “ २ अक्खसुदंसण ” इत्याद्युपयोगगुणितः । ४०।२०।२०।४८।४८।५६।५६।२८। एकत्र पिण्डिताः त्रीणि शतानि षोडशोत्तराणि । ३।१६। एतान्यपि चतुर्विंशतिभिर्द्वैगुणितानि चतुरस्त्रीतानि पञ्चसप्ततिशतानि भवन्ति । ७५।८४। द्वादश द्विकोदयाधसार एकोदया एकोऽयन्यकोदयः सप्तदशैव तेऽपि सप्तोपयोगगुणा एकोनविंशत्यधिकं शतम्, अनयोरेकये सप्तसप्ततिशतानि त्र्यधिकान्युदयानां भवन्ति, ७७०३। पदसङ्ख्यामाह—“ १ अट्ठद्वीवत्तीसा ” इत्यादिगुणपदद्रुवरूपापना । ६८। ३२।३२।६०।५२।४।४।४।२०। सप्तोपयोगगुणा । ३४०।१६०।१६०।३६०।३१२।३०८।३०८।१४०। एकीकृतानि विंशतिशतान्यष्टाशतानि भवन्ति, ३०८८। तान्यपि चतुर्विंशतिगुणितानि पञ्चाशत्सङ्ख्याणि द्वादशोत्तरशताभ्यधिकानि भवन्ति, ५०११२। यावत्सप्तोदयपदान्येकोनविंशत्तान्यपि सप्तोपयोगगुणानि त्र्युत्तरं शतद्वयं भवति, अनयोरेके पदसङ्ख्या पञ्चाशत्सङ्ख्याणि शतत्रयं पञ्चदशोत्तरं चेति । ५०३१५। एतामेव सङ्ख्यां सूत्रेणाह—

१ गाथा ३१ । २ मथमत्तारणाथा १९ । ३ भाषा ११६ ।

२५हीययोगाणाः । १०४।५२।४०।१०४।८८।१०४।८८।१६६। तांयोगः पट्मत्तानि षोडशोत्तराणि । ६१६। एतानि चतुर्विंश-
 सिगृह्यानि, चारुसूदस्योहेने नयसंगुणा अनगौरस्ये चतुर्विंशमहद्याणि नयसंगुनि सप्तविंशदधिकानि भयस्युदयानाम् । १४९३७।
 गणिताधारायं प्रथमं चतुर्विंशतिगुण्या उदयाश्च स्याथ्यन्ते, पश्चात्सययोगाणां मित्रांशत्रुविगत्या गुणिता उदययुक्ता उदया
 भवन्तीति । एतेषांशसमाप्तौ तुदयाः पश्यन्ते, मांसादये एका, अष्टादये द्वे, नरोदये एका, चतुर्विंशतिरे। मिथ्याद्वेधतमः
 चतुर्विंशत्योऽनन्तानुत्पद्युदयं विना भवन्ति, तदुदयाद्विषय भवान्तरभातिनो न सम्भवन्ति यथा योगा औदारित्तमिथैरि-
 यमिश्रकर्मणाः । नैधगुणितास्याः द्वादश न भवन्ति । भूयश्चतुर्विंशत्युदयगुणाः द्वादशसप्तशतीति भवन्ति, एते मिथ्यादृष्टासम्प-
 तिनः । मासादने एता एव चतस्रः चतुर्विंशत्यः, ताश्च त्रैदशयेन निषण्णा क्रियमिश्रमरीरिणो नृपुंसकरोदयो न सम्भवति,
 अतः पञ्चसप्तदशानां विभागे द्वाविंशदुदयाः मासादने न सम्भवन्ति, १३१। अममस्य चतुःस्त्रिंशदा न सम्भवन्ति । ६४।
 चतुर्विंशतीनां द्विगुणस्य, तथापि मीनेदयो नाकारक्यतीरे सम्भवति । प्रमत्तस्याष्टाविंशत्यधिकं ज्ञेयं न सम्भवति । १२८।
 तत्तस्याष्टाकारकमिश्रयोः मीनेदयोः न सम्भवति । अस्ति तस्य कर्मणयोगिनः तस्यां चतुर्विंशतिगुणीरोदयो नास्तीत्यतः
 मीनेदविंशत्यामायाः चतुस्त्रिंशदा न भवन्ति, १६४। एवं विविमिश्रयोगिनोऽपि अष्टाविंशत्यधिकं ज्ञेयम् । १२८। अन्यत्र
 मीनेपुंसकरोदयोः षोडशोदयो भवन्ति, ते चोदारित्तमित्रयोगिनां न सम्भवन्ति, अत्रात्र चतुर्विंशतिगुणेऽप्यष्टाविंशत्यधिकं
 ज्ञेयमपि तादृशं पश्यन्मादधिकं न भवति । १२६। एवं मांससम्पत्तिनो तुदया एकीकृताः सप्ततान्यष्टाविंशति ७६८।
 पूर्वांगेभिः श्वेदः मांसदधानां चतुर्विंशत्याणि नयेतान्मत्तं भवति । १४९३६९। एते मीनेगुणेपुदया योगमन्त्रेन भवन्ति ।

पदध्रुवकाणां गुणक्रमेण स्थापना । ६८। ३२। ३३। ६०। ५२। ४४। ४४। २०। स्वयमेगुणाः । ८८। ४४। १६। ३३। ५७। ५७। ५७। ४८। ४१। ८०। एकत्र पिण्डिताः द्वित्वास्त्रिच्युतान्यष्टोत्तराणि । ४२०। एकैकमुदयं गृहीता ध्रुवकाः कृता अतश्चतुर्विंशत्या गुणिता द्वित्रयतं तद्व्यवस्थाभ्यधिकं लक्षं भवति, । १००९९२। द्विकोदयपदानि चतुर्विंशतिकोदयपदानि पञ्च एवमेकोनविंशत्यवयवयोग-
गुणा एकरूपविंशत्यद्वयं भवति, । २६१। अनेन पूर्वपर्याप्तियुक्तो लक्षं द्वादश श्रुतानि त्रिपञ्चाशदधिकानि भवन्ति, । १०१२५३।
अस्याः पदसङ्ख्यायाः शेषं पात्यते, यतः संयोगेषु स्वचतुर्विंशत्येकोदयपदसमुदाया ध्रुवकाः भवन्त्यतः सास्यादनस्य चतु-
र्विंशतिषु ननुसरुचेदोदयेन येषु भद्रास्ते यैकियमिश्रयोगे न भवन्ति, अतोऽष्टगुणानि ध्रुवरूपपदानि न सम्भवन्ति, । २५६।
अथवा सास्यादनोदयपदभेदः । ७६८। ननुसरुचेदस्य यः त्रिभागः पटपञ्चाशदधिकस्तद्व्यवस्थायाः स न भवति । एतममम-
चेऽपि, किन्त्वत्र त्रीवेदोदयविभागः, द्वापञ्चाशदधिकत्रिंशत्तमभागः । ३५२। आहाररूपयोगे स न सम्भवति । प्रमत्तस्य पदध्रुवकाः
नोदयगुणो न सम्भवति, यत आहाररूपेऽष्टौ तन्मिश्रे चाष्टौ त्रीवेदोदयकृता नोदयाः सम्भवन्ति, एवं सप्तशतानि चतुर्विंशतराणि
पदानां न भवन्ति । ७०४। अथवा तदुदयपदानां द्वौ त्रिभागो न भवतः, तदुदयपदानि च ध्रुवके चतुर्विंशतिगुणे भवन्ति,
। १०५६। अचिरते द्वाविंशदुत्तराणि ध्रुवरूपपदानि न सम्भवन्ति, तानि चैकोनविंशत्तिसप्तानि विंशत्युत्तराणि । ११२०। यतस्तस्य
नत्वारोऽष्टकाः कार्माणयोगेन त्रीवेदोदयेऽष्टौ चैकियमिश्रयोगेन त्रीवेदोदयेऽष्टौ एव ननुसरु-
चेदोदयाथाष्टौ न सम्भवन्ति । एवं स्वसंयोगाः द्वाविंशत्तिसप्तानि द्वाविंशदधिकानि । ३२३२। सिध्यद्दृष्टव्यं तमि तामु चतुर्विंशतिषु
द्वाविंशत् पदानि सप्ताष्टनवेति । ३२। एतानि भवान्तरायाश्च त्रिषु योगेषु गुणानि पण्यन्ति भवति, चतुर्विंशतीनामेकोदये-

नैतान्यतश्चतुर्विंशत्या गुणिते त्रयोविंशतिशतानि चतुस्वराणि भवन्ति । २३०४ । पदानाम् । सास्वादनाग्रसम्भविताद्युक्तानि पञ्चपञ्चाग्राञ्चतानि पदत्रिसदुत्तराणि भवन्ति । ५५३३ । इतान्यसम्भवितादनि पूर्वायातपदेभ्यः शोभ्यानि, शेषं पञ्चनेवतिसहस्राणि सप्तशतानि सप्तशोचराणि । ९५७१७ । एतद् गाययाह—

शोदस व सहस्राहं सयं च गुणहत्तरं इदयमाणं । सत्तरमा सत्तसरा पणनउह सहसस पयसंखा ॥ १२० ॥

व्याख्या—चतुर्दशसहस्राणि शतं चैकोलसप्त उदयाना मानम् । १४१६९ । सप्तदशाधिकानि सप्तशतानि पञ्चनवति सहस्राणि पदानां सहस्रा १५५१७ । तुल्यद्वयोर्द्विवि गार्थार्थः १२० ॥ तमेवासम्भवं सूत्रेणाह—

मीसदुगे कंसहृद अणउदयविवज्जिघाउ मिच्छस्स । चउवोभाउ ण चउरो तिगुणाओ तो रिणं ताओ ॥ १२१ ॥

व्याख्या—“ मिथद्विके कार्माणभिर्यौदारिकैर्विक्रियमिश्ररामणेषु अनन्तानुगन्धुदयवजिता मिथ्यादृष्टतत्त्वतुर्विद्वतयो न सम्भवन्ति । सप्तोदये एका अष्टोदये द्वे नवोदये चैका योगत्रयगुणा द्वादश ताम्रदश सहस्राशतद्वयमष्टाशीतं । २८८ । एतदुदयेषु न सम्भवति, एतदष्टगुण त्रयोविंशतिशतानि चतुस्तृणगि पदेषु न सम्भवन्ति, । २३०४ । एका सप्तोदयो नवोदयो द्वावपि युता-वर्द्धकृतावष्टौ भवन्तीति भावः परमार्थे इति गार्थार्थः ॥ १२१ ॥

वेजव्वियमीसम्मी नपुंसवेओ न सासणे होह । चउवीसचउक्काओ लओ तिभागा रिणं तस्स ॥ १२२ ॥

व्याख्या—त्रैक्रियमिश्रणो नपुंसस्वेदोदयो न सास्वादेने भवति, अतस्तस्य चतुर्विंशतिचतुष्कात्रिभागो नपुंसहोपलब्धो न सम्भवति, तन्निभो च द्वात्रिंशदुदयाः । ३२ । उदयेषु न सम्भवन्ति, तेष्यष्टगुणाः ग्रामचतद्वयं षट्पञ्चाशदधिकपदेषु न

सम्भवतीति गार्थायः ॥ १२२ ॥

कम्यचिउज्ज्वलीसे इत्थीवेओ न होइ सम्मस्स । अणुमित्ति उलमीसे तच्चओसाण रिणमेयं ॥ १२३ ॥
व्याख्या—कार्पण्यैक्रियमिश्रयोः स्त्रीवेदादयो न सम्भवति, अतस्तच्चतुर्विधमधिकं शतमुदयानां न सम्भवति । औदारिकमिश्रयोगे तु स्त्रीनपुंसकवेदादयो न सम्भवतः, अत्रापि द्वौ त्रिभागौ तच्चतुर्विधमुदयानां न सम्भवतः । एवं हि द्वे शते पट्टश्चाशुचरे न सम्भवत उदयेष्ववितत्य । २५६ । एत एवेदयाः पट्टश्रुवका उदयाष्टभागगुणा विशत्युत्तराण्येकोनविंशतिशतानि पट्टेषु न सम्भवन्तीति । १९२० । गार्थायः ॥ १२३ ॥

आहारगमीसेहु इत्थीवेओ न होइ उ पमते । दोणिण तिभागाल रिणं अपमत्तजइस्स उ तिभागो ॥ १२४ ॥
व्याख्या—आहारकमिश्रयोः स्त्रीवेदादयो न सम्भवति प्रमत्तेऽतस्तदुदयानां द्वौ त्रिभागौ त्याज्यौ, तदुदयानां द्विनवतं शतं । १९२ । त्रिभागद्वयेनाष्टाविंशत्यधिकं शतं । १२८ । एतदुदयेषु न सम्भवति । अपमत्तपतेरैकत्रिभागे चतुःपष्टिदया यतस्तस्यैवासिन्नाहारके न स्त्रीवेदादयो भवति । ६४ । उभयोरपि ध्रुवका अष्टभागगुणाः स्वोदयाः पदानि भवन्ति । प्रमत्ते सप्तशतानि चतुरस्रताणि । ७०४ । अपमत्ते शतत्रयं द्वापञ्चाशदधिकं । ३५२ । इति गार्थायः ॥ १२४ ॥ 'एतदेव स्पष्टयति—

उदण्ठं चउवीसा धुवगाउ पेदसु जोगमाईहि । गुणिया मिलिया चउवीस ताडिया हयरसंजुता ॥ १२५ ॥
व्याख्या—उदयेषु साधयेषु स्वचतुर्विंशतयः योगोपयोगेऽप्यभिगुणिताः सत्यः पट्टेषु साधयेषु ध्रुवका गुणिताः सन्तः ध्रुवश्च-

१ " परं जोगुययोगा " इत्यादिगणोकं स्पष्टयति ।

तु श्रुत्या गुणिता इतरोदयैः पदैर्वा तयामूर्तेस्तद्गुणगुणैर्युता गुणोदयाः गुणमदानि वा भवन्तीति माथार्थः ॥ १२५ ॥

असम्भवितादयसायनोपायमाह—

अपमत्तसासणेभ्यु अडसोल पमत्त सम्म चतीसा । मिच्छंमि य सण्णउई ठावेज्जा सोहणनिमित्तं ॥ १२६ ॥

व्याख्या—अपमत्तसासादनगोरक्षचटौ, पोटय प्रमते, सम्पदहट्टौ द्वात्रिंशत्, मिथ्याहट्टौ पणवृत्तिम्, स्थापयत शोधननिमित्तमिति माथार्थः । ८। ८। १६। ३२। ९६। ॥ १२६ ॥

लोगतिणेणं मिच्छे नियनिय चउवीसगहिं सेसाणं । गुणिऊगं पिहेज्जा सेसा उदयाण परिसंखा ॥ १२७ ॥

व्याख्या—योगत्रिकेज मिथ्याहट्टौ पणवृत्तिं गुणयित्वा, आत्मीयवद्विवृत्तिभिः शेषाणां स्थापितान् राशीन् गुणयित्वा । ६४। ३२। १२८। २५६। २८८। सर्वेषां पिण्डः सप्तशतान्वयपट्टानि ७६८ एवानयनयेत्, चेत् १ उदयानां परिसङ्ख्या भवति, तुल्यवायोगविषया इति माथार्थः ॥ १२७ ॥

चउवीसाइगुणेज्जा पयाणिअहिगिच मिच्छछणउई । सेसाणं धुवमेहिं एगीकिचा तओ सोहे ॥ १२८ ॥

व्याख्या—चतुर्विंशत्या गुणयेत् पदान्यधिकृत्य मिथ्याहट्टेः पणवृत्तिं । २०४। शेषाणां सास्वादनादीनां ध्रुवैर्गुणयेत्, अष्टाष्टपौडशद्वित्रिसत्यागुकराशीन् । ३५२। २५६। ७०४। १९२०। एकीकृताः । ५५३६। ततः पूर्वपदेभ्यः शोधयेदिति माथार्थः ॥ १२८ ॥ उक्तं मोहनीयावनेयं नाम्नोऽवगोपमाह—

बंधोदयसंताइं गुणेसु करियाइ नाम कम्मस्त । गइसु य अत्तण्डमी वोच्छामी ईंदएसु पुणो ॥ १२९ ॥

व्याख्या—वन्योदयस्तस्थानानि गुणेषु कथितानि नामकर्षणः गतिषु चाल्पकप्रस्तावे । वच्मि-कथयामि, इन्द्रियेषु पुनः ।
 वचश्चात्सामान्योक्तौ सर्वबन्धोदयभङ्गप्रसादौ विज्ञेयोपादानाय विवियते-मिथ्यादृष्टौ ये स्थावरप्रायोग्यहोयो वन्यास्तदुभय-
 यत्पारो, विनाशिः पोटव तस्यैव । वस्त्याः स्युः । ४० । विकलेन्द्रियप्रायोग्या मे त्रयो वन्याः । २५ । २५ । ३० । तद्वद्वाथैक्य-
 ज्ञासते तस्यैव भवन्ति । ५१ । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्प्रायोग्या मे त्रयो वन्याः । २५ । ३० । भद्रक्रानं दिनत्रविशतानि सप्तदशोत्त-
 राणि । १२१७ । एते मिथ्यादृष्टेस्तास्त्रिः । मनुष्यप्रायोग्यौ द्वौ वन्यौ । २५ । २५ । अनयोः पटवत्सारिष्वच्छानि नवोत्तराणि
 मिथ्यादृष्टौ भवन्ति, नरकप्रायोग्योऽष्टाविंशतिवन्यस्तदुभय इव मिथ्यादृष्टेरेव भवन्ति, देवप्रायोग्योऽष्टाविंशतिवन्यः, तदष्टौ
 भद्रा मिथ्यादृष्टौ भवन्ति, एतेष्वेकत्र त्रयोऽष्ट सहस्राणि नवगानि पञ्चविंशत्यधिकानि भवन्ति, । १२२६ । पोटव तीर्थकृतान्नो-
 १६ द्वौ आहारकेन सह एको वन्योवन्यो न भवतीति मिथ्यादृष्टे । सास्वादने देवप्रायोग्याऽष्टाविंशतिवन्यस्तदुभयप्राप्तौ भवन्ति
 । ८ । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्प्रायोग्य एकोनत्रिंशद् वन्यस्तदुभयानां द्वाविंशच्छानि । ३२०० । मनुष्यप्रायोग्यधैक्रानि त्रिंशद्वन्यस्तदुभयानां
 द्वाविंशच्छानि । ३२०० । तिर्यक्प्रायोग्यस्त्रिंशद् वन्यस्तदुभयानां द्वाविंशच्छानि । ३२०० । सास्वादने भवन्ति । अथ च पञ्चसं-
 स्थानसंहननभेदत इत्यत्र एव भद्रा भवन्ति, त्रिधापि स्मृत्येषु पणवतिशतान्यष्टोत्तराणीति । १६०८ । देवप्रायोग्योऽष्टाविंशति-
 वन्या, तदुभयप्राप्तौ ८ मनुष्यप्रायोग्य एकोनत्रिंशद्वन्यस्तदुभयप्राप्तौ स्वारष्ट्यप्राप्तौः निष्पन्ना भवन्ति, सर्वेऽपि सम्य-
 मिथ्यादृष्टौ पोटवैति, । १६ । अविरतस्यायेते पोटवन्त्यो देवप्रायोग्य एकोनत्रिंशद्वन्यस्तदुभयप्राप्तौ ८ मनुष्यप्रायोग्यस्त्रि-
 षाद्वन्यस्तदुभयप्राप्तौ एवमविरते द्वाविंशदुभय भवन्तीति । ३२ । देवप्रायोग्याऽष्टाविंशत्येकोनत्रिंशद्वन्यो तदुभयप्राप्तौ पोटव

देवविरते भवन्तीति । १६। देवमायोग्यौ अष्टाविंशत्येकोनिशद्वयौ तद्वद्भाष्येणोद्वन्था १६। देवमायोग्या
 अष्टाविंशत्येकोनिशद्वयौ देवमायोग्यास्तद्वद्भाष्येणोद्वन्थास्तद्वद्भाष्येणोद्वन्था १६। देवमायोग्या
 पञ्चमः ५। वादरस्यभयोः प्रसोभद् एव १ तत्परवो नाम्नो वन्थाभाव इति ॥ सप्तसहस्रकथायोग्यानां तीर्थङ्करमायोग्या-
 नुयतेनेत्तत्त्वैकिये योत्त मनुष्यगतौ भुवत्वा शेषाः सर्वेऽपि तिष्ठन्मनुष्यसामान्योत्तरवैकियोदया अखिलास्तद्वद्भाष्येण भवन्ति,
 देवमायोग्या नररूपायोग्याद्योदयास्तद्वद्भाष्येण सर्वे भवन्ति । एवं हि एकोनित्यादुदयानां सप्तसप्तविंशतानि त्रिसप्तत्यधिकानि
 भिन्नाष्टौ भद्राः भवन्ति, १७७७३। यतस्तस्य तीर्थङ्कराहारकरहिताः प्रकृतय इदं गच्छन्ति । एकाद्विचित्रविरिन्द्रियपर्याप्तक-
 मायोग्यैकविंशत्युदयस्तद्वद्भाष्येणोद्वन्था १७। यतस्तस्य न सूक्ष्मनिर्गोदयः ।
 यच्चन्द्रियतिष्ठन्मनुष्यपर्याप्तदेवयोग्यैकविंशत्युदयस्तद्वद्भाष्येणोद्वन्था १८। यतस्तस्य न सूक्ष्मनिर्गोदयः ।
 एवं भवान्तरोदये त्रयाविंशत् । १३३। एकेन्द्रियपर्याप्तयोग्यैकविंशत्युदयस्तद्वद्भाष्येणोद्वन्था १९। यतस्तस्य न सूक्ष्मनिर्गोदयः ।
 योग्यो देवयोग्यश्च पञ्चविंशत्युदयस्तद्वद्भाष्येणोद्वन्था २०। यतस्तस्य न सूक्ष्मनिर्गोदयः ।
 नाररूपायोग्येण एव शरीरपर्याप्तो पञ्चविंशतिर्भद्रा भवन्ति, । २५ ।

१ अममत्तैका एव चत्वारो भवन्ति; कथंतिर्द्वौ न तद्वद्भाष्येणोद्वन्था निर्दिष्टा । २-४ एतौ भद्रौ अलपरिगिरिभिः
 न्यायाचार्येण न स्वीकृतौ नारकेषु सास्त्रावधानुत्पत्ते, अतः, एव श्रुते सास्त्रादने द्वेद्विप्रमिप्रयोगित्वं मनुष्यकवेदे
 “वेदविप्रमयीस्तस्मै अनुसवेमो न साधने शेषः” इति गायत्र्या प्रतिपिदम् । ३ विष्णुमनुष्याणां सास्त्रादने वैदिकपुष्क-
 विप्रप्रत्ययिका; षोडश भद्रा अलपरिगिरिभिः न्यायाचार्येण न स्वीकृता.

किन्तु तिर्यगमुण्यपोरुत्तरवैक्रियफलाळे सम्भवन्ति । मनुष्यावितरस्य पञ्चविंशत्युदये द्वे शतेऽष्टाशीते भद्रानां । २८८ । एवं तिर-
 श्रोऽपि । २२८ । समाविशतिभद्राश्चतुर्गतिरुस्थावितरस्य । २५ । अष्टाविंशत्युदये देवस्य षोडश । १६ । उत्तरवैक्रियतिरश्रोऽपि
 षोडश । १६ । मनुष्यस्याष्टावैक्रो नारकस्य चतुर्थपर्याप्तौ तिर्यगमुण्यपोरष्टाविंशत्युदये पञ्च शतानि पट्सप्ततानि । ५७६ । ५७६ ।
 एवमेकादश शतानि त्रिनवतानि । ११९३ । एकोनविंशदुदये देवावितरस्य षोडश भद्राः । १६ । एको नारकस्य, उत्तरवैक्रिय-
 मनुष्यस्याष्टौ, तिरश्चः षोडश । १६ । चतुर्थपर्याप्तौ तिरश्च उच्छ्वसोद्योताभ्यामेकादश शतानि द्वापञ्चाशदधिकानि । ११६२ ।
 मनुष्यावितरस्य पञ्चशतानि पट्सप्ततानि । ५७६ । एवमेकोनविंशदुदये सप्तदशशतान्येकोनसप्ततानि । १७६९ । त्रिंशदुदये
 मनुष्यावितरस्य एकादश शतानि द्वापञ्चाशदधिकानि । ११५२ । तिरश्चः सप्तदश शतान्यष्टाविंशत्स्यधिकानि । १७२८ ।
 देवस्याष्टौ, तिरश्चोऽप्युत्तरवैक्रिये । ८ । एवं त्रिंशदुदये अष्टाविंशतिशतानि पण्णवत्यधिकानि । २८९६ । एकत्रिंशदुदये
 तिरश्च एकादशशतानि द्वापञ्चाशदधिकानि । ११५२ । एवमवितरस्योदयानां पट्सप्ततिशतानि एकपट्पत्नीति । ७६६१ । उत्तरवै-
 क्रियकारिणो मनुष्यस्य तिरश्चो वा देशवितरस्य पञ्चविंशतिसप्ततिशततित्रिंशदुदयेयु एतैरुः, अष्टाविंशत्येकोनविंशदुदययोः द्वौ
 द्वौ भद्रावेवमुद्योतार्हदश । १४ । आह वैक्रियपट्स्योदयोऽवितार्हदश मा रूपतिपिद्धः कस्मादस्योत्तरवैक्रियकरणे तदुदयो व्या-
 ख्यायते ? अत्रोच्यते—अत्र भवप्रत्ययस्य निषेधः, न गुणप्रत्ययस्य, यतः प्रमात्रप्रमत्तयोऽपि तथा चिद्विषयविशेषतो वैक्रिया-
 दारकशरीरयोस्तन्नावे चोद्योतस्यापि उदयो भवति, स्थूलभद्रविष्णुकुमारादीनामिव न सर्वेषामिति न दोषः । भवस्यमनुष्यदेश-
 वितरस्य त्रिंशदुदये चतुश्चत्वारिंशदधिकं शतं भद्रानां भवति, । १४४ । एवं तिरश्चो देशवितरस्यापि । १४४ । एकानशदुदयेऽ-

येमेन निरयो देशरित्तय ॥१४४॥ एते च पदसंस्थानसंहननस्वरविहायोगतिभेदाद् भवन्ति, एवमेकत्र चत्वारि श्रुतानि
पदत्वारिगदधिकानि ॥४४६॥ एवं ममत्तंऽप्युत्तरवैक्रियाहारकोदयेषु चतुर्दश भद्राः ॥१४॥ मनुष्यप्रपन्नस्य त्रिषदुदये-
ननुधत्तारिगदधिकं गतं ॥१४४॥ एवमेकयाष्टपञ्चादधिकं श्रुतं ॥१५८॥ अममत्तस्वकोनत्रिषदुदये निष्पञ्चाहारकरीरस्यैका
भद्रः, गन्तव्यकाले दुरस्तरौदयोऽप्रतिपिद्धोऽपि न भवति । त्रिषदुदयेऽप्येको भद्रः, अयोत्रौदयो भवति मतिपिद्धोऽपि सन्तु-
रीरमभावात् । एवमुत्तरवैक्रियेऽपि दो भद्रौ मनुष्यापामृत्यः । त्रिषदुदये चतुधत्तारिगदधिकं श्रुतं भवति ॥१४४॥ एकत्राष्ट-
गत्तारिगदधिकं गतं ॥१४८॥ अपूर्वस्तरवादर्शस्त्रोपधान्तेषु मृत्येकं त्रिषदुदयो भवति, द्वांसप्ततिभद्राः, यतस्तेषु संहनन-
त्रपस्तरौदयः । सीणरुपापस्यपि त्रिषदुदयश्रुतिविश्रुतिभद्राः, यतोऽस्तराश्रयैवोदयः संहननस्य । सयोगिनो विश्रुत्येकविंशत्तुदय-
गोरैकैकः, पटुर्नितादुदये संस्थानभेदात् पटुभद्राः, तस्मिन्निश्रुदयेऽप्येकः तीर्थकरस्य, नास्ति संस्थानभेदः, अष्टाविंशत्तुदये द्वादश
भद्राः, संस्थानविहायोगतिभेदात्, एकोनत्रिषदुदये एकस्तीर्थङ्करस्य, अतीर्थङ्करस्य द्वादश, त्रिषदुदये एकस्तीर्थकरस्य चतुर्विंशति-
लोपहरस्य, स्तरभेदाच्च, एकत्रिषदुदयेऽप्येकः, सर्वेऽप्येकत्र पट्टिः ॥६०॥ अयोगिन उभयोरप्येकैकः एवं भाव्यमिति गार्थः ॥१२९॥
इति विगले पण मया अन्वयसिद्ध्या उ अठ इयंमि । पंच उ एकादश्या पण पण यारस उ संताणि ॥१३०॥

१ सप्ततिकासंस्तवके वैक्रियमनुष्यागामुपोतोदयास्थीकारेणोपोतोदय सत्कानि त्रीणि न्यूनानि चत्वारिगतामि पद
पाचारिगदधिकानि अष्टाविंशतिगन्धके एकोनत्रिंशत्तुदये मनुष्यसत्कानि अष्टचत्वारिंशदधिकं श्रुत उभयोरपिगलेने एक
गदयधिकानि पञ्चशतानि ॥६९१॥ देशविरते ।

व्याख्या—एकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु पञ्च पञ्च भवन्ति जात्याख्यायोगवचनम्, त्रयोविशत्याना आद्याविशत्यादीनाः, किमुतीभवति—त्रिपञ्चपद्विसतिवन्त्या एकेन्द्रियायोग्याः, पञ्चविंशत्येकीनविंशतिशब्दवन्त्यास्तिर्यङ्मनुष्यमायोग्या इति । 'इपरमि' चि, पञ्चेन्द्रियेष्वपि भवन्ति । पञ्चादेकादशोदयाः ययासङ्ख्येन पञ्चैकेन्द्रियेष्वेकविंशत्याना उदयाः, पद्विकलेन्द्रियेषु दया एकविंशतिपद्विसतिअद्याविंशत्योग्याश्च पञ्चेन्द्रियेष्वेकादशोदयाः, यतश्चतुर्विंशत्युदयः एकेन्द्रियेष्वेकविंशत्येन्द्रियेषु पञ्च सत्स्थानानि । द्विनवत्यष्टासीति अष्टवचिकं चेति । तुष्टव्योऽपिषड्वार्यः । त्र्येन्द्रियेषु द्वादशापीति गार्थः ॥ १३० ॥

जीवस्थानेष्वार—

माणतरायदंसण कण्ठोदयसंत भंग जे मिच्छे । ते तेरसठाणेषु सण्णिमि गुणासिया सवे ॥ १३१ ॥

व्याख्या—कण्ठोदयसत्स्थानेषु पञ्च ज्ञानान्तराययोः दर्शनावरणे न च सद्वन्धवोरुदये पञ्च, चत्वारो वा ९ । ४ । ५ । एवंभूता ये मिथ्यादृष्टौ भग्नाः त्रिषु कर्मसु ते त्रयोदशसु जीवस्थानेषु भवन्ति । संश्रिनि ये गुणस्थानोक्ता सर्वेऽपि भग्ना भवन्तीति गार्थः ॥ १३१ ॥

तेरससु घेयणीपस्स आइमा हौति भंगया बडरो । निच्छुदय तिण्णि गोए सव्वे दोण्हं पि सण्णिस्स ॥ १३२ ॥

व्याख्या—त्रयोदशसु जीवस्थानेषु पेदनीपस्याश्रयत्वारो भग्ना भवन्ति, सातासातवन्धोपलसिताः । नीचैर्गीतोदये ये त्रयो भग्ना व्यथस्थितास्तो त्रयोदशसु जीवस्थानेषु भवन्ति संश्रिनी दूषोरपि कर्मणोरसिद्धाः सम्भूता अपिशब्दात्तरणापर्याप्ततिदेवस्य चतुर्थोऽपि भवतीति गार्थः ॥ १३३ ॥

तिरिउदप नव भंगा जे ते सन्वे असणि पज्जते । नारय सुर चउभंगाय रहिया इगिविगलदुविहाणं ॥ १३३ ॥

मत्तसिक्ता
धिकारः

व्याख्या—नियोगयुद्धये नव भङ्गास्ते सर्वेऽप्यमंजिनि पयाप्ति भवन्त्यायुषः । नारऋतुरवसुर्भङ्गऋहितास्त एव नव पञ्च भवन्ति, एतेन्द्रियाणां (विरुद्धेन्द्रियाणां) पर्याप्तपर्याप्तानां देवनारकवयोपलप्तिर्नो वद्वन्धोपरभङ्गो च न भवत इति गाथार्थः ॥ १३३ ॥

असणि अपज्जते तिरिउदप पंच जह उ तह मणुए । मणपज्जते सन्वे इपरे पण दस उ पुब्बुत्ता ॥ १३४ ॥

व्याख्या—भंसङ्गिपयसि तिर्गणयुद्धये पञ्च भङ्गा यया भवन्ति, तथा मनुष्यायुद्धयेनापि ये पञ्च भङ्गास्ते मनुष्यासंशय-पर्याप्तस्य भवन्ति । संक्षिपयाप्तस्य सर्वेऽपि अष्टविंशतिसङ्ख्या अपि भवन्ति । इतरे च मनसा अपयाप्ति संक्षिप्तामान्ये मनुष्ये पञ्च तिरिदयपि पञ्च प्रागुक्ता उभयोरपि दश तुल्यदाद् देवनारकयोः करणपर्याप्तयोः स्वायैकभङ्गो भवति, एवं द्वादश, लब्ध-पर्याप्तैरेवैव, असंक्षिप्यपर्याप्तैरेव सम्मूढमनुष्यसम्भवाद्येति गाथार्थः ॥ १३४ ॥

बोदयसंताइ पुण्णाइ सणिण्णो उ मोहस्त । बापरविगलासणिण्णु पजेसु दु आइसा वंधा ॥ १३५ ॥

व्याख्या—नयोदपसत्त्वानि, पूर्णानि—अविरुलानि, पर्याप्तमंजिनी मोहनीपस्य भवन्ति । बादरेकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रि-यासंक्षिपु पर्याप्तनामकर्मोदयेषु तुल्यदादाहारपर्याप्तावकावशवियन्धोऽपि स्यात्, लब्धिकरणपर्याप्तैरेव द्वाविंशतिवन्ध एव भवति, अतो द्वावाचो वन्धो पञ्चसु भवत इति गाथार्थः ॥ १३५ ॥

अण्णु बावोसो बिप वंधो अट्ठाइ उदयतिण्णेव । सत्तगजुया उ पंचसु अडसत्त उवोस संतंमि ॥ १३६ ॥

व्याख्या—अण्णु जीवस्थानेपूक्तोदयेषु मत्स्यबादविरुल्लामंसंक्षिप्यपर्याप्तैषु मत्स्यपर्याप्ति च द्वाविंशतिवन्ध एव भवति, तद्व-

भणने भद्रा अप्यविकला, निर्दिष्टास्ते न पृथगुक्ताः । अष्टादशस्य उदया आ नवदेशेति अष्टसु पूर्वोक्तगोवस्थानेषु । सप्तकयु-
क्तास्त एवाष्टादशस्य उदयाः सप्ताष्ट नवदेशेति पञ्चसु पूर्वोक्तस्थानेषु भवन्ति । उभयोरपि पञ्चक्राद्वयोः किमुक्तं भवति-त्रयोद-
शसु जीवस्थानेषु अष्टसप्तष्टविंशतयः त्रीणि सत्स्थानानि भवन्ति, भद्रास्तद्वगता अविकला भवन्ति । तृशब्दात् पञ्चानां यदे-
कविंशतिक्यस्तदा सप्तादय उदयाः, अष्टाविंशत्येव सत्स्थानम्, यदा तु द्वाविंशतिवन्धस्तदाष्टादशोऽभिहिता एवोदयाः । संज्ञिनः
करणपर्याप्तस्य पूर्वोक्तं सर्वपर्य स्यात् । द्वितीयेकाराधिवयात् यदा तस्य करणपर्याप्तस्य सप्तदश बन्धो भवति, तदा पडाद्या-
धत्वार उदया अष्टाविंशतिवन्धविंशत्येकविंशति त्रीणि सत्स्थानानि सचिह्नानि भवन्तीति गार्थः ॥ १३६ ॥

सणिगन्मि अहसणिगन्मिह्मा इमा तेऽश्वोसपरिहीणा । पञ्चत्तविगलबायरस्तुहमेतु तदा अपज्ञार्ण ॥ १३७ ॥
व्याख्याः—संज्ञिनि पर्याप्ते अष्टापि बन्धाः सभेदा भवन्ति । असंज्ञिनि पडाद्या एकात्रश्वदेकग्न्यौ वर्जयित्वा शेषा भवन्ति,
त एव पष्टावशतिविहीनाः पञ्चबन्धा भवन्ति, पर्याप्तविकलेन्द्रियवाद्दस्यैकेन्द्रियेषु, तथा तेत्वेवापणितेषु । सप्तम्यर्थे बहुकुर-
णपदपर्याप्तनामोदयोरसंज्ञिसंज्ञिनोरप्येत एव पञ्च, बन्धा भवन्ति । अपर्याप्तानां तदुपलक्षिता भद्राः, एवं सप्तबादपर्याप्तोपल-
क्षितास्त्रिद्विधानां इन्द्रियोपलक्षिताश्च स्वयुद्धया योगनीया इति गार्थः ॥ १३७ ॥

इगवीसाई दो चउ पण उदया पञ्चसुहमवारणं । सणिगस्त अ चउवीसा इगि न्हवीसाइ सेसाणं ॥ १३८ ॥
व्याख्या—एकविंशत्याद्यौ द्वावुदयो लब्धाऽपर्याप्तस्य सप्तमासस्य भवतः । एकविंशतिवन्धुविगल्युदयावेकेन्द्रियापर्णा-
स्तस्य द्विविधस्यापि । एकविंशतिपद्विंशत्युदयो नसापर्याप्तस्य पञ्चमासस्य भवतः । एकविंशत्याद्याश्चत्वार उदयाः पर्याप्तस्य-

स्यैकैन्द्रियमायोगा एव भवन्ति । एकैन्द्रियमायोगाः पञ्चोदयाः पर्याप्तमादरकोन्द्रियमायोगाः भवन्ति । विरुद्धाः सनामोदयाङ्काः
गुणाना एव । पर्याप्तमैश्वर्यमभ्युदयं वर्जयित्वा सर्वत्रयुदया भवन्ति । पर्याप्तपञ्चैन्द्रियन मोदयाङ्कः विरुद्धाश्च । एकैन्द्रियरति-
पङ्क्तिश्चतुर्दश्याष्टास्त्रिंशत्तयाश्चत्वार उदयाः नेपणां पर्याप्तसनामोदयसर्वा द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः सञ्चिनां भान्वीति गार्थार्थः ॥१३८॥
तेरसस्तु पंच संता त्तिष्णिं धुवा अष्टमीइ याणउइ । सगिगस्स होंति चारस्स गुगत्राणकमेण नामस्सम ॥१३९॥

ध्यात्वया—यथोदयानु जीवस्थानेषु पञ्च सत्स्थानानि भवन्ति, दानवराष्ट्रादीत्यायवक्रान्तिक चेति । तस्मिन् द्रव्यसामि-
गुणस्थानक्रमेण । एकेति सिद्धेऽप्यर्थे धुवाग्वासात् स्नापयति—भक्षिन्यपगमिदेऽन्यदपि वीथङ्कुरोपलक्षितं सर्वस्थानद्वये मञ्जो-
भवतीति गार्थार्थः ॥ १३९ ॥ उक्त जीवस्थानेषु कर्ममन्यरिधानम् । कर्मणो गत्यादिषु वन्धादिषु सत्स्वरूपणमाह—

वर्गमसि सत्त अइ च नारयतिरिसुरगर्भसु कम्ममाइ । उदीरणावि एवं संतोइण्णाइं अट्टु तिसु ॥ १४० ॥

ध्यात्वया—नारकतिर्गन्धुगतिषु स्माष्टौ वा कर्माणि बध्नन्ते, उदीरणायैवमेव । सदुदीरणानि अष्टौ तिरुपपि
कर्मवन्ते इति गार्थार्थः ॥ १४० ॥

गुणमिदिय मणुपगुं सगलत्तसाणं च तिरिय पडिव म्हा । मणज्जोगी छवमाइ च कायवइ जइ सहजोगीणं ॥१४१॥

व्याख्या—गुणस्थानेषु यदभिहितं तदस्तिष्ठ मनुष्येषु—मनुष्याणो भवति, इन्द्रिन्द्वारे 'सकलेष्विति पञ्चैन्द्रियेषु,
कायद्वारे तेषु गुणस्थानाभिहितं सर्वत्र सनामोदयोपलक्षितं भवति, सनामाङ्कनिर्गमाविव नियमविपरकारास्तद्विपक्षा एकै-
न्द्रियस्तिष्ठेन्द्रियाः स्यात्स्वादिस्वाश्च वक्तव्याः पनोयोगिनो जीवाः तंश्चिउदस्य इव वक्तव्याः । ये क्षीणरूपायाराणेषु कर्ममगं

प्रकारास्ते गनसि भवन्ति, न सयोगिकेवलिनो, मनसोऽस्याव्यापारादिति क्वाययोगिनो वाग्योगिनश्च सयोगिपर्यन्तगुणप्रकारा भवन्ति । नमिति यावद्याल्लुरे इति गार्थार्थः ॥ १४१ ॥

वेदै नचगुणतुल्ला निरुमादवि लोभदसगुणसमाणो । सेसाणि वि ठाणाई एण कमेग नेयाणि ॥१४२॥

व्याख्या—वेदाः विग्रन्ते येन वे वेदिनः ते स्त्रीपुंनपुंसकवेदोदयिनः प्राणिनो यादरुपायायसान्तवर्गैस्सुखाः, ये तेपु कर्मण्य प्रकाराः ते त्रिव्यपि वेदोदयेषु भवन्ति । एवं क्राधमानमायोदयेष्वपि लोभे दशमगुणतुल्यमपि भवति । नोपाप्यपि स्थानानि लेशादीनि यनेनेय क्रमेण जातव्यानि अयमतुल्यं पञ्चसु लेशेषु, योगितुल्यं शुक्ललेशपायाम् । ममत्ताश्रेष्ठयोगि-परिज्ञानेषु ये रूपग, प्रकारास्ते सयमे भवन्ति (देशसयमे देशरितमिव ।) दर्शनज्ञानन्युपयोगास्ते यत्र गुणे यावन्तस्ते तद्व-गुणप्रकारा भवन्ति । भव्येषु चतुर्दशगुणानां भवति । सत्तिषु द्वादशगुणानां भवति । असन्नि (पु मिथ्यादृष्टिसास्वादनधोरित्य) अ-भव्येषु च १४गुणान्युच्य, अत्रितो रेणदशगुणानां सन्त्यने । मिथ्यादृष्टिसास्वादनारितसरोऽयोगिदुःखधनहारके । तयोदश गुणतुल्य त्यागारके भवति । “रुम्माणि” एतत्ताद्विशेषोऽयमिदितम्, अत्र या रिशा न्यूनार्थिक स्वसुख्या भगनीयम् । प्रागु-क्ताल्लोकाद्वा इति गार्थार्थः ॥ १४२ ॥

गुणस्यानेषु ‘मा आयमतो सतठ यगा’ इत्यादिना सत्पदप्ररुपणा कृतैव, द्रव्यप्रमाणमाह—

सत्तरलु तरमेपुतरं तु योऽतरोऽ सगसरो । नत्तडो निगसडो गुगसडो अडयवमा य ॥ १४३ ॥

१ गा. १४० पूर्वाहान्तिमपदम् । २ प्रार ५ गाथा २ ।

न्याक्या—विश्वरूपं वन्यमाश्रित्य प्रकृतीनामिति संसारादहारकजरीराक्षोपाद्वीथीकरप्रकृतयो मित्यादृष्टौ न भवन्ति, शेषं सप्तदशोत्तरं शतं वन्यं प्रति सम्भवति । ११७ । सास्वादाने पूर्वोक्तास्तिष्ठः मित्यात्वाद्याश्च योऽहम् मित्यात्वमहं सप्तस्यत्रिकविकृतधिकनारकचैरेकेन्द्रियजाविस्थावरातपान्त्यसंहननसंस्थानानीति एकोनविंशतिः भवति, शेषमेकोत्तरं शतं भवति । सुचन्द्रो गुणस्थानख्यापकः । सम्यग्मित्यादृष्टौ पूर्वोक्ता एकोनविंशतिर्योताद्याश्च पञ्चविंशतिर्योतां स्त्यानद्वितिर्य-
'दुःस्वराधिकाणि मध्यमसंस्थानसंहननान्तानुबन्धिचतुष्काणि स्त्रीवेदाप्रशस्त्रविद्यायोगिनिचैर्गोत्रमिति चतुश्चत्वारिंशद्वेवमद्व-
प्यायुः सहिता न सम्भवन्ति, शेषा चतुःसप्ततिः वन्यं प्रति सम्भवति । ७४ । असावेव चतुःसप्ततिर्मनुष्यदेवायुस्त्वार्थीकरसहिता सप्तसप्ततिरविरते वन्यं प्रति भवति । द्वितीयदशब्दस्त्वायुर्द्वयकान्तर्गतोऽपि सम्यग्मित्यादृष्टिरायुपामवन्धक इति ख्यापयामि । असावेव सप्तसप्ततिरभ्याख्यानवर्णोदारिक्तिकमनुष्यत्रिकादमदननवल्गां सप्तपट्टिंशत्रिते वन्यं प्रति भवति । ६७ । असावेव सप्तपट्टिः प्रत्याख्यानवर्णवर्णा त्रिपट्टिः प्रमत्ते भवति । ६३ । असावेव त्रिपट्टिरस्त्रिपट्टिभ्यामोऽरतिशोकासावद्वल्गाहारकारिक-
पुक्ता एकोनपट्टिरप्रमत्ते भवति । ५९ । असावेव देवयुवर्णपट्टिश्चाष्टपूर्वकरणे वन्यं प्रति भवति, चतस्रः क्रमोपन्यासाय इति गार्थः ॥ १४३ ॥

निशानुगो उवण्णा उन्वीसा ग्रामतास विरमंमि । हासरं भयदुच्छा विरमे वाधीस पुर्वमि ॥ १४४ ॥

व्याख्या—असावप्रापकागनिद्राप्रवकाभां वजिता पट्यञ्चाष्टव तस्यैवार्णपूर्वकरणे भवति, असावपि नामत्रिसप्तकृति-

॥ सुस्तरदुर्भेजतादेयद्वयम् ॥

वर्जिता पद्विभक्तिस्मिन्नेव भवति। मुराहारकवैक्रियद्विरुद्धिनि ६ ध्रुवबन्धित्रादिना नवनव १८ पराघाताच्छ्रुतसचतुरस्रतीर्थकर-
पञ्चेन्द्रियभूषाविद्योगतय इति विंशत् । हास्यरतिभयमुष्माविरमे तस्मिन्नेवापूर्वकरणे अवीते वादरकपायादौ द्वाविंशतिर्भवतीति
गाथार्थः ॥ १४४ ॥

पुवेय कोहमाइसु अबज्जमाणेसु पंचठाणाणि । वारे सुहमे सत्तरस एगतिओ सायमियरेसु ॥ १४५ ॥

न्याख्या—तस्मिन्नेव वादरे पुरुषवेदस्याव्ययके एतद्विशतिरेवं क्रोधस्थान्ने निशतिमानस्यैकानविशतिर्मायाया अष्टादश,
लोभस्याव्ययके सप्तदश सुत्सरूपायादौ, ज्ञानावरणान्तरायदर्शनचतुष्कोटैर्गोविन्दसङ्कीर्तिरिति पोटशकावन्धे उपमान्तरीणरूपाय-
सयौगिषु बन्धं प्रति सातमेव भवतीति गाथार्थः ॥ १४५ ॥

एगगतिसम्बन्धतो बन्धदृष्टयामाह—

मिच्छो नरएसु सपं छणवई सासणो सयरि मोसो । वायत्तरिं तु सम्मो वजराइसु वंधति अतिस्था ॥ १४६ ॥

व्याख्या—मिथ्यादृष्टिर्नरैकैररुकातो प्रकृतित्तवं वधति, ‘धेठज्जाहारदुग’मित्यादिगाथोक्तैरानविशतिप्रकृतौः गत्य-
दुषावेनैव नारका (न) वधन्तीति । विंशतित्तमं तीर्थङ्करनामगुणमत्याज वधन्त्येवं ज्ञेयं गतं भवति । १०० । सात्यादनाः
प्रकृतानां पण्यति यजन्ति, नरकस्थो मिथ्यात्वनपुंसकण्डान्त्यसहनपरित्यागास्तुज्ञाना । सम्यग्मिथ्यादृष्टिः प्रकृतानां सप्तति
वधति, असावेव साक्षादनपण्यतिदुःस्वरचित्कृत्यानर्तिकतिर्यक्त्रिभूषमसंस्थानसहननान्तानुबन्धितुष्काप्रशस्ताविहा-

१ पञ्चमव्यारस्य गाथा ३०

योगतिथीवेदो गतनीनेनयनुव्याधुवाजिता सप्ततिर्भवति । अविरतसम्पददृष्टिः प्रकृतीनां द्वासाप्तौ नरकस्थो वदति पूर्वो-
क्ता रासतिर्मनुष्यासु गुरुदशद् गुणभक्त्यग तीर्थङ्करनाम च तत्र गुणप्रत्ययेनापि न चतुर्थनरकादिषु वध्यते भवप्रत्ययस्योक्तत्वादिति
भाष्यः ॥ १४६ ॥

पुण्योक्तापरादस्यापरादगारहः

मणुयः गुणागौर्यं भक्षयन्मृत्युं न ह्रीह चरिमाण । गुणपचयं तु वज्रह मणुगाद ण सव्वहा तत्थ ॥ १४७ ॥

व्याख्या—मनुष्यद्विक उद्देशात् न भवति यत्र प्रति सप्तमरकपृथिव्याम्, अतः पूर्वाका सद्व्या अनेन मरुतिनयेनाना
पिथारद्वौ मारादने च । गुणप्रत्यय त्वात्त्रिक भवत्येव सम्यग्मिथ्याद्वयविरतयोः । मनुष्यायुक्त तु पुनः सर्वथा तद्वृणप्रत्यय
भवतीति गाथार्थः ॥ १४७ ॥

॥

वरयिवज्जुया सणकुमारा ण वंधंति ॥ १४८ ॥

‘वेचव्याहारदुगं’ इत्यादिना ता एव विधि-

० डिम्ब यथा सर्वनाम्नास्तथा सन्-

तिरितिगजोयजुया आणयेदेवा अणुत्तरसुरा ष । अणमिच्छणीयदुग्धमगधीणतिगं अपुमधीवेपं ॥ १४९ ॥
 व्याख्या—विष्वक्त्रिक्रोथोयजुस्ता संकोनविद्वतिस्रयोविशविभवति, तामानगधा देवा न वदन्ति, गुणमत्यास्ताः
 खदुद्रया नेवन्वाः । अनुतराः पश्चानुत्तरविमानवासिनो देवा वेऽन्नानुवन्विमिथ्यात्वनीचगोत्रदुर्भगानोदेयायवः स्थानद्विक्र-
 नंभुसकरोदसीवेदं तुष्टदादुःस्वरं च पञ्चदश, उचरागाथया चान्या एकादशैवमेकोनपञ्चाशत्पशुकृतीन् वदन्ति (४९) शेषामेकस्तति
 यद्वन्ति, यतस्तो सेऽपि तन्मष्टष्टय इति गार्थायः ॥ १४९ ॥

संययणा संठाणा पण पण अपसत्यचिह्नगृह न तेसि । पञ्चत्ता वंधंति उ देवाउमसंखवासाज् ॥ १५० ॥
 व्याख्या—संहननानि संस्थानानि चाक्षयजितान्ययुषविहायोगविश्र न तेषां पश्चानुत्तरनियसिनो वन्धं प्रति भवन्ति
 एतन्नाख्यातोनेन । तिर्यग्गतितिलोपाह पणप्राप्ता असंख्येयवर्षयुषस्तिगश्चो देवायुषं वदन्त्येव, एतन्न गार्थाच्चुत्तरगाथाया-
 मुत्तरन सम्बन्धत इति गार्थायः ॥ १५० ॥

तित्थायचवज्जोयं नारयतिरिविगलतिगतिगेमंदी । आद्यात्थावरचज् आऊणा संखपञ्चत्ता ॥ १५१ ॥
 व्याख्या—तिर्यङ्गुरातोर्जोतनमनारकतिर्यक्त्रिकं विरुलेन्द्रिगत्रिकं एकेन्द्रिगत्रिताहारकद्रिकं स्वावरादिचतुष्टं मनुष्य-
 देवायु री नरास्त्रिगोऽपर्वाणा आदृख्येयवर्षयुष एवमेकस्मिन्तीनां मरुतीनामन्यथा इत्युचरागाथार्थं क्रियेति गार्थायः ॥ १५१ ॥
 पञ्चत्तिगया दुर्भगतिगोयमपसत्यचिह्नपुंसाणं । संययणउरलमदुग्धपणसंठाणाण अंधंथा ॥ १५२ ॥

व्याख्या—अत्र एव पणप्राप्ता दुर्भगादित्रिकीचैर्गोत्राप्रभत्तविहायोगतिनुसृजेदानां संहननपद्वौदारिकद्रिकमनुष्यदिक-

योगेतिक्षेपेदोद्योतनेनैवोत्पन्नमनुष्यायुर्वजिना सप्ततिर्भवति । अविरतसम्पददृष्टिः प्रकृतीनां द्वाप्तसप्ततिं नरकस्थो च प्राप्तिं पूर्वो-
क्ता सप्ततिर्मनुष्यायुःतुल्यद्वद् गुणप्रत्ययं तैर्यद्विरक्तनाम च तच्च गुणप्रत्ययैनापि न चतुर्वेदनाकादिषु वध्यते भवमत्यस्योक्तद्वत्तादिति
गाथायः ॥ १४६ ॥

पूर्वोक्तापवादस्यापवादगाह—

मनुष्यद्वुद्यागोत्रं भवपचद्वयं न होह चरिमाए । गुणपचद्वयं तु चद्वद्वाह मनुगाउ ण सव्वहा तत्थ ॥ १४७ ॥
व्याख्या—मनुष्याद्विक्र उगात्रं न भवति वन्द्यं प्रति सप्तमनस्कृषिव्याम्, अतः पूर्वाक्ता सङ्ख्या अनेन प्रकृतिप्रत्येयोना
मिथ्यादृष्टौ मास्पादने च । गुणप्रत्ययं त्वेत्तत्रिकं भवयेव सम्यग्मिथ्याद्वयविरतयोः । मनुष्यायुष्कं तु पुनः सर्वथा तद्वगुणप्रत्यय
भवतीति गाथायः ॥ १४७ ॥

देवगतौ विशेषमाह—

सामण्णसुराजोगा आजोइसिया ण वंधहि सत्तित्था । इगियावरायवजुया सणकुमारा ण वंधति ॥ १४८ ॥
व्याख्या—सामान्येन या देवानामपेक्षया वन्द्यं प्रति प्रागभिहितस्वाः पोटन्न 'वेत्तव्वाहारदुग्गं' इत्यादिना ता एव तीर्थ-
द्वाराणिनाः सप्तद्वयं भवनपत्तिवन्तस्योत्तिष्ठा न वदन्ति एकेन्द्रियस्थावरावणयुक्ता एव पोटन्ना यथा सर्वनारकास्वया सम-
रुत्तमाराणा नैकेनैवैवमिषमकृतीः वदन्ति इति गाथायः ॥ १४८ ॥

१ पञ्चमद्वारागावा ३० ।

तिरितिगजोच्युया आणयदेवा अणुत्तरसुरा उ । अणमिच्छणीयदुग्धगभीणतिगं अपुमथीवेयं ॥ १४९ ॥

व्याख्या—निर्यद्गत्रिकोचोयुक्ता सैकोनशितियोषिगविर्भवति, तामानगाया देवा न यद्गन्ति, गुणप्रत्ययास्ताः खडुदया नेवल्याः । अनुचराः पञ्चानुपरिगणनवासिनो देवा तेऽनन्तानुवन्धिमिथ्यात्वनीचिगोत्रुर्भगानादेयापदाः स्त्यानद्धिभिक्र-
नपुंसकदेशीयेदे तुल्यदुःस्वरे च पञ्चदश, उचरागाथया चान्या एकादेवमेकोमपञ्चाशद्वहतीने यद्गन्ति (४९) नेपामेरुस्तसति
यद्गन्ति, यतस्ते सैरेऽपि सम्पद्यन्त्य इति गार्थार्थः ॥ १४९ ॥

संवयणा संठाणा पण पण अपसत्यचिह्नगद न तेसिं । पञ्जता यंधति उ देवाउमसंखवासाज ॥ १५० ॥

व्याख्या—सहननानि संस्थानानि चाययगितान्यशुभविहायोगतिथ न तेषां पञ्चानुत्तरनियसिनां कथं प्रति भवन्ति
पञ्चानुत्तरनियमे । तिर्गन्तिरिगोणाः पर्याप्ता असद्व्येयपर्यापुषतिर्गन्तो देवापुं यद्गन्त्येय, एतच्च गार्थार्थमुचरागाथाया-
मुचरा सम्पन्ना इति गार्थार्थः ॥ १५० ॥

तिरिथायनउजोयं नारयतिरिचिगलतिगतिगोमंदी । आप्तरथावरचज भाज्जणा संखपज्जता ॥ १५१ ॥

व्याख्या—तिरिद्राणांगतनामनारकविर्गत्रिकं विक्लेन्द्रियिकं एकेन्द्रियगतिराहारकद्रिक्तं स्यादरादिचतुक्तं मनुष्य-
देवापुं नरास्ति ई गं पर्याप्ता असद्व्येयपर्यापुष एतमेकविंशतीनां मृद्वीनामन्यका इत्युचरागाथायां क्रियेति गार्थार्थः ॥ १५१ ॥

प. तिगिता दुवमतिगोपमपरात्यत्रिद्वन्पुसाणं । संवयणउरलमदुगपणमंठाणाण अयंधा ॥ १५२ ॥

व्याख्या—प. प. पर्याप्ता दुर्भगादित्रिनीचिगोत्राप्रमत्तविहायोगतिनुताकोदेनां सहननपदौदारिकद्रिक्मनुष्यदिरु-

पञ्चसंस्थानभक्तृतीनामप्यंकास्ताभिः युक्तानां प्रावतनानामपि, एवं द्विवत्तारिश्चतों देवायुगं प्रागाथाद्धमतिपादितं पञ्चा न-
ध्नन्ति, नैकचत्वारिंशदिति गाथार्थः ॥ १५२ ॥

किण्वद्वाइतिगे असंजमे य वेदन्विजुगे न आहारं । बंधइ न उरलमीसे नरपतिगं छट्टममराठं ॥ १५३ ॥

व्याख्या—कृष्णादिलेश्यात्रिकोदये असंयमोदये च वैक्रिययुगे इति वैक्रियपरीरे वैक्रियमिश्रे च नाहारकद्रिकं जीवो ब-
ध्नाति । न चौदारिकमिश्रयोगे सति नरकत्रिकं देवायुगं च वध्नाति । तदितरायुगोऽप्रतिपेयादृन्वयो भवतीति गाथार्थः ॥ १५३ ॥

कम्मगजोमि अणाहारगो य सहिया दुगाड पेयाओ । सगवण्णा तेवढी बंधति आहारभएसु ॥ १५४ ॥

व्याख्या—कर्मणयोंगी जीवोऽन्नाहारकथ मनुष्यतिथिगायुःसहिताः पूर्वोक्ताः षट् प्रकृतीन् वध्नाति, त्रिपट्टिमाहारक-
मिश्रयोगे वध्नाति, सप्तपञ्चाशदाहारकयोगे वध्नाति । या च न वध्नाति ता उच्यन्ते—द्वादशाद्याः कथपया मिथ्यात्वं तिर्यग्मनुष्य-
दुःखस्त्यानिदिविकलेन्द्रियसुखनरकत्रिकाणि संहनयद्गं संस्थानपञ्चकं औदारिकाहारकद्रिकं स्यावरैकेन्द्रियातपस्वीनपुंसकौ-
द्योतनीचैर्मोक्षाश्रुभाविवहायोगतयः शेषास्त्रिपट्टिस्तां प्रमत्त आहारकमिश्रे च वध्नाति । ६३ । अस्थितोऽधुभायद्वोऽरतिद्वोकासात-
वर्णिता त्रिपट्टिः सप्तपञ्चाशद् भवति तां प्रमत्तोऽप्रमत्तो वा आहारकपरीरी तदनुभावादेव वध्नाति, न शेषां त्रिपट्टिमिति
गाथार्थः ॥ १५४ ॥

तेज्जेसारईया बंधति न निरपविगलसुंदुमतिगं । सेमिदिवाबरापवतिरिपतिगुज्जोय नव बारं ॥ १५५ ॥

व्याख्या—तेजोमया लेदया तेजोलेश्या तस्या आदिः प्रथमो विभागः तप्ततीला द्वितीयविभागवस्थिता जीवाः नरकत्रिकं

निकलेन्द्रियविकृतं मत्स्वधिकृतं नन न वदन्ति, यतस्तनोलेदयमनुष्यतिर्यञ्चो देवेदेवोपपद्यन्ते, देवा अपि न तद्विषयाणिपु ।
 ता एव गन्धर्वेन्द्रियस्वावरात्पताहिता द्वादश शुद्धापमलेदयानीवा वदन्ति, यतस्तद्विधाः तिर्यङ्मनुष्या देवेदेवोपपद्यन्ते, देवा न
 तद्विषयेषु । ता एव द्वादश तिर्यङ्मनुष्योत्पत्ताहिताः षोडश मयानशुल्लेदया न वदन्ति, यतः शुल्लेदयाः तिर्यङ्मनुष्या देवेदेव-
 वोत्पद्यन्ते, येषास्तु मनुष्येभ्यः, नारकेषु शुभलेदयाष्वपि न सम्भवतीति गायार्थः ॥ १५५ ॥
 सुगरेनिपसायाओ पगरणगेधे समासगो भणियं । समयाओ नन्वरिसिणा समईविभवाणुसारेण ॥ १५६ ॥

॥ इ पञ्चसंगदस्त पंचमे दारं सम्पत्ते ॥

व्याख्या—शुतदेवीपसायतः मसादेन मरुणयेतत् पञ्चतादाराणम्, रागासतः—सदक्षयेण, भणितम्—उक्तम् । समयात् आ-
 मयाचन्त्रिणि—तन्द्रर्थभिरानेन साधुना समति (निभयानुसारेण—६१) शक्तिः इत्यवसानमङ्गलम्, अतो भगवतीमसादतो
 भागव्यातानुसक्तानामेच्छासं युमतोऽर्थवधानिरुक्तं भवतु इति गायार्थे ॥

निरणमप्यकूतं यत्प्रकृता यत्तग कुर्यता पुण्यम् । यद्वयासं शिपसुसभाग् भवतु च तेनेह भज्यजनः ॥ १ ॥

यदिताद्वान्तमिन्द्रे मयोक्तिं सर्वशास्त्रपालेन । सुखे तद्वृत्तां पा क्षमन्तु तत्सर्वशास्त्रज्ञाः ॥ २ ॥

पञ्चतोपनिषिपोत्तप पुण्यमायाभिनीकियोः । भज्याभोजाकरेण कर्मकृत्वहविर्मुजः ॥ ३ ॥

भागमागमरश्चापि सरथापरीरममोत्पेः । सम्यग्रथशानचरित्रगुणशोलसुसन्नः ॥ ४ ॥

सागर्भेभेभेगुण्यग कतिप्रयाप्रियासरोः । पार्थयेः पावसेपातः कूर्तं शास्त्रमिदं मया ॥ ५ ॥

छन्दोस्तक्षणाभिधानाद्विरुद्धं यद्वारि च । मयाज्ञाज्ञत्वद्वयेण तत्क्षमन्तु मनीषिणः ॥ ६ ॥
 पदस्तरपरिश्रष्टं मात्राविन्दुविवर्जितम् । साग्रं वा तत्क्षमन्त्वत्र स्थिरं स्यात्कस्य मानसम् ? ॥ ७ ॥
 सद्गतिपथः प्रदत्तं मिथ्यात्वतमोविनाशदिननाथम् । प्रकटितसकलपदार्थं जैनं वरशासनं जयति ॥ ८ ॥

ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥
 इति श्रीपञ्चसंग्रह मूलवृत्ति समाप्ता.
 ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥